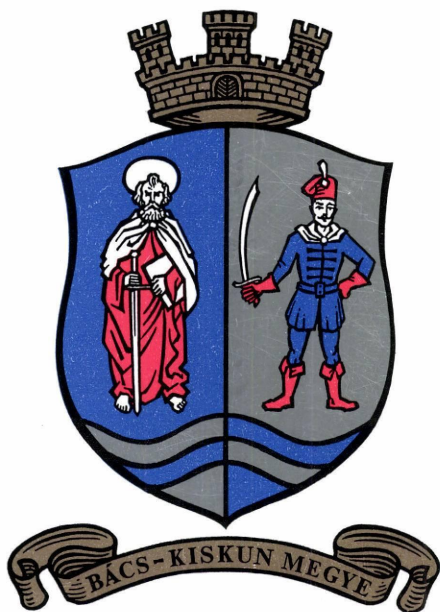

BÁCS-KISKUN MEGYE MŰLTJÁBÓL

XII.

BÁCS-KISKUN MEGYE
MÚLTJÁBÓL
XII.

A BÁCS-KISKUN MEGYEI ÖNKORMÁNYZAT
LEVÉLTÁRÁNAK KIADVÁNYAI

**BÁCS-KISKUN MEGYE
MÚLTJÁBÓL
XII.**

Szerkeszti
IVÁNYOSI-SZABÓ TIBOR

KECSKEMÉT, 1993

A kötet szerzői

BÁNKINÉ MOLNÁR ERZSÉBET, IVÁNYOSI-SZABÓ TIBOR,
MERK ZSUZSA, KOCSIS GYULA, Ö. KOVÁCS JÓZSEF,
KÓHEGYI MIHÁLY, KUCZY KÁROLY,
PÉTERNÉ FEHÉR MÁRIA, TÓTH ÁGNES

A védőborítót
BODRI FERENC
tervezte

A tipográfia
SZÖLLŐSI BÉLA
munkája

ISSN 1216-8866
ISBN 963 01 4307 0 XII.

Nemzetiségeink

ADATOK A CIGÁNYOK
KECSKEMÉTI TÖRTÉNETÉHEZ
(1596–1850)

1. BEVEZETŐ

Négyszáz év óta élnek itt köztünk Kecskeméten is cigányok. Sorsunk több tekintetben összefonódott. Egy évszázadon át együtt szenvedtük a török hódoltság minden keservét, a felszabadító háború minden kínját. Együtt kellett átélni a rácok kíméletlen támadását, a szabadságharc során a városra kirótt sarcolásokat, a többször visszatérő pestist, kolerát, nem ritkán a betegségnél is keservesebb szegénységet, a nyomort.

Mégis bántóan keveset tudunk e néptöredék Kecskeméten élő csoportjának sorsáról, annak küzdelmeiről és gyarapodásáról. De nemcsak mi vagyunk több tekintetben is adósok velük szemben. Ugyanezt kell megállapítania minden olyan európai népnek, amelyhez hozzákötötték sorsukat. Az elmúlt több mint két évszázad során több ízben is történt kísérlet arra, hogy ennek az etnikumnak ügyét a kor színvonalán megoldják. Az eredmény különféle okok együttes hatása miatt nem lehetett kielégítő. Teendő a későbbi évtizedekre bőven maradt. A szociális problémák iránt érzékenyebb korunkban visszatérő gond Európa nagyobb részén a cigányság felmelkedésének biztosítása. Tehát nemzetközi problémává vált, és több ország és az ott élő cigányság közös összefogását igényli ez az akuttá vált gond.¹

A megoldás elmaradását csaknem minden esetben hátráltatta a kapcsolatokban fellelhető ellentmondásosság. Sajátos kultúrájuk, nyelvük, szokásaik, hagyományuk és az őket körülvevő előítélet különálló közösséggé formálta őket. Ebből is adódott csaknem minden országban a velük szembeni idegenkedés. Jogi korlátaik, a társadalom perifériájára való szorítottságuk nem tette lehetővé számukra, hogy a társadalmi és a gazdasági fejlődés ütemét követni tudják. A korszerű gazdálkodás, a modern szakismeretek és technika mind élesebben leválasztotta őket a társadalom egészéről.

Azok, akik mégis ki tudtak törni a visszahúzó keretek közül, óhatatlanul nagyrészt asszimilálódtak. Napjainkban a felemelkedés igényével

1. A cigánysággal foglalkozó magyar szakirodalom igen bőséges és sokoldalú. Megyénk és Kecskemét cigányságának történetéről is több feldolgozás készült. A közelmúltban, sorozatunk I. kötetében jelent meg MÉSZÁROS László: 1975. munkája gazdag bibliográfiai összeállítással.

együtt fogalmazzák meg identitásuk megőrzésének jogos igényét is. Ez érthetően csak nyelvük, kultúrájuk, szokásaik megőrzésének és történelmük megismerésének segítségével lehetséges.

Addig feltétlenül eljutott mindenki, aki komolyabban foglalkozott a cigánysággal, hogy felismerte a téma komplexitását. Kétségtelen, hogy múltjuknak, a velük való törődés folyamatának pontos megismerése nélkül sok felesleges kitérő megtétele csaknem elkerülhetetlen. E feldolgozás Kecskemétet illetően több téren az ehhez szükséges adatszolgáltatás kezdete. Tehát nem is gondolhatunk itt teljességre. Ez a közlemény elsődlegesen csak a régóta esedékes munkára kívánja a figyelmet felhívni, és egyben bátorítást is adni. A feladat oly nagy, hogy egyetlen kisebb feldolgozásban csak a tennivaló igen csekély részét lehet leróni. Remélhetőleg a következő évek lehetővé teszik újabb és újabb anyagok, feldolgozások közzétételét nemcsak a kecskeméti cigányságról, hanem az egész tájegységen élő cigányság történetéről.

A magyarországi, ezen belül a mezővárosi cigányság múltjának feltárása igen sok nehézségbe ütközik. Ennek egyik alapvető oka az, hogy írásbeliségük a korábbi századokban nagyon szűkkörű volt, és csaknem minden esetben szorosan kapcsolódott a hivatalok működéséhez. Önálló közigazgatásuk nem lévén, sem saját nyilvántartásaik nem készültek, sem pedig közösségük, szervezetük pontos felmérése, szokásjogaik rögzítése nem történt meg. Ezért csaknem teljesen a befogadó városok, falvak közigazgatási, gazdasági, a jogszolgáltatáshoz kapcsolódó, egyházi stb. iratai alapján lehet megkísérelni azt, hogy a korábbi évszázadok homályából történelmükből valamit felszínre hozzunk.

Múltjuk feltárása ugyanakkor feltétlenül szükséges. Magának a cigányságnak a jobb önismerete, a többi etnikummal való kapcsolatainak alakulása, az újabb ismeretanyagból leszűrhető tanulságok sora egyaránt megköveteli, hogy minden lehetséges eszközt felhasználva minél részletesebben, minél mélyebben megismerhessék önmagukat, megismerhessük őket.

A források rendkívüli hézagossága miatt viszont nem szabad illúziókat kergetnünk. A kezdet kezdetén le kell szögeznünk, hogy csak bizonyos szinteken kerülhet sor múltjuk feltárására. A megfelelő figyelemfelkeltést is még mindig folytatni kell. Ezt követően egy teljességre törekvő anyagfeltárás következhet. Ez egy rendkívül hosszadalmas és igen sok erőfeszítést igénylő munka lesz, mivel csaknem morzsánként kell összegyűjtögetni a szorványadatokat. Majd csak egy megbízható mennyiségű adat birtokában lehet hozzákezdeni ezek érdemi elemzéséhez, feldolgozásához. Éppen ezért ezen első próbálkozás során, amikor a kecskeméti cigányság több évszázados múltjáról szólnak, legfontosabb feladatunknak azt tekintjük, hogy a legkönnyebben áttekinthető irategyüttesekből néhány fontos dokumentumot közreadjunk. Ezek és a hozzájuk kapcsolódó rövid ismertetés remélhetőleg keretül szolgálhatnak majd a később feltárásra kerülő anyagok rendszerezéséhez és elemzéséhez.

2. HELYÜK A VÁROS KÖZÖSSÉGÉBEN

a/ Jogi helyzetük

A cigányok Kecskeméten történő letelepedésének pontos idejét meghatározni nem tudjuk, mivel a hódoltság első feléből minimálisan kevés írott emlékünk maradt fenn, és ezek róluk nem szólnak. Nem található rájuk vonatkozó adat a XVI. század derekán és második felében keletkezett török defterekben sem.² Az 1591-től évszázadokon át folyamatosan gyarapodó jegyzőkönyvek a II. világháború utolsó hónapjaiban sajnálatosan eltűntek. Hornyik János még forgathatta ezeket, és belőlük készített jegyzetei alapján tudjuk, hogy: „Cigányok már 1596-ban voltak a városban. Frusina nevű cigányasszony bírságotlaltik a rágalomért: az ő rokona Fülöppel a kamrába zárkózott.” 1597-ből egy Mihály cigányról maradt feljegyzés, akit lócsíszárként említettek. 1599-ből két feljegyzést is talált Hornyik. Az egyik azt rögzítette, hogy a cigányokat verekedésért bírságotlalták meg, a másik egy Miklós cigányt említ, és vele kapcsolatosan: „NB: a cigányok mint csalók, varázslók és lócsíszárok.” Tehát a tizenöt éves háború éveiben több alkalommal is kapcsolatba kerültek a helyi hatósággal, és kétségtelen, hogy a magisztrátus volt jogosult felettük bírászkodni és a hatósági jogokat gyakorolni.³

Bár sem ezek, sem a következő évtizedből fennmaradt szorványadatok nem utalnak jogi helyzetükre, nem lehet kétséges, hogy jobbágyként tartózkodtak a városban, miként az itt élők csaknem kivétel nélkül. Egy 1728-ból fennmaradt és a Függelékben is közölt levélben Antal István azt bizonygatja, hogy „...én ezen böcsületös városban születtem ez világra és az atyáim is mindenkor itt lakván, és jámborul jobbágykodván...” itt is haltak meg. Kérése is az a tanácstól, hogy „...ezen böcsületes helységben marad hassak... örökös jobbágyak...” Egy másik levélben Farkas Boldizsár nevű cigányvajda 1751-ben azt bizonygatta, hogy „...ő több társaival együtt régulta nagyméltóságú gróf Koháry familia örökös jobbágyai közül való volna”.⁴

Az is kétségtelen viszont, hogy helyzetük mégsem volt mindenben azonos a lakosság többségével, hiszen nemcsak a megfelelő házhely, fundus megszerzése ütközött számukra nehézségbe, hanem a város határának használatából sem vették ki részüket, nem viseltek néhány igen súlyos közterhet, és éppen ezért nem szólhattak bele a város életének irányításába sem. A különféle nyilvántartásokban mindig külön szerepelnek, a város gazdái között nem találhatók. Pedig Kecskeméten gazdának az számított, akinek volt háza és zsellérnek, aki más házában lakott.

2. MÉSZÁROS László: 1979. Kecskemét lakosságának összetételét vizsgálva utalást sem tesz a cigányság jelenlétére.
3. XV. 9. Hornyik az egykori jegyzőkönyv 94., 169., 372. és 393. oldalára hivatkozik.
4. IV. 1504. y/3.

Minden nehézség, megkülönböztetés ellenére Kecskeméten a cigányoknak már a XVII. században is volt házuk és ennek megfelelő telkük is. 1689-ben éppen ezért az adózás során is ennek megfelelően járt el a magisztrátus: „Minthogy a cigányok is a városban házat tartanak, azért ők is szintén valamint a magyarok, portióznak, mindenben a limitáció szerint fizessenek.”⁵

Megfelelő ház birtoklása közöttük a következő évtizedekben mind általánosabb lehetett, hisz 1731-ben a helyi cigányok közössége azt emelte ki panaszlevelében, hogy „...az adónak terhes volta miatt házaikat is szivők keserűségére kénytelenítették áruba bocsájtani, és el is adni, nem tehetvén különben eleget adójoknak.”⁶ 1754-ből származó feljegyzés szerint „Sado-nyai György kovácsoló cigány házat vesz.”⁷ Ez az igény nem lehetett egyedi, mivel néhány évvel később, 1759-ben egy másik feljegyzés szerint „Kani János cigánynak házépítésre telek nem adatik”.⁸

A XVIII. század derekán, minden bizonnyal a felvilágosodott abszolutizmus reformtörekvéseinek hatására a városi tanács egyenesen előírta: „Hogy a cigányok a magyar lakosok módja szerint házakban lakjanak...” Ennek érdekében külön házhelyeket adtak számukra. A magisztrátus 1804. szeptember 14-i döntése alapján a cigányoknak 16-szor 13 öles telket osztottak ki.⁹ Amikor pedig a következő években ezeket mind többen eladták, a tanács egyenesen rendeletben nyújtott telkük megvédéshez segítséget: „...senki a lakosok közül a cigányoknak adott házhelyeket megvenni ne bátorkodjék... ha ki pedig a cigányok közül ezen rendelés ellen a várostul nyert fundusát eladni merészelné, ... a városbul ki fog tiltatni.”¹⁰ Kellő hangsúllyal kell tehát kiemelni, hogy Kecskeméten a cigányok is szerezhettek tulajdoni jogon ingatlant már a polgári forradalom előtt is. Arra is kellő nyomatékkal kell utalni, hogy ez a jog nem kizárólag lakóház tulajdonlására vonatkozott. 1741-ben Foglár Imre tessai prefectus előtt megjelent Lakos Pál kecskeméti cigány, aki panaszának előadása során kijelentette, hogy „Bizonyos Vanyai Mátyás nevezetű cigány, Kis Anna nevű feleségével ezelőtt egynéhány esztendőkkal ugyan említett városnak territóriumában bizonyos szőlőt pínzen szerzett...”¹¹ Az 1758-as összeírásban pedig Zsákai György és Baktai István van szőlőbirtokosként feltüntetve.¹²

5. L. Függelék II. 1.

6. Függelék, III. 1.

7. XV. 22. 1746–1756 közötti jegyzőkönyvi töredékek.

8. XV. 9. 1759. március 7.

9. IV. 1504. b/ 76. 165. Tehát a kb. 208 négyszögöles, 800 négyzetméteres terület jelentős háztelek volt.

10. Függelék, II. 9.

11. IV. 1504. y/ 3. Cigányok, 1741. október 4.

12. Függelék I. 2.

Ily módon a cigányok jogi helyzete lényegesen kedvezőbb volt mint a görög, a rác vagy a zsidó kereskedőké. Formai, jogi szempontból lényegében nem különböztek a lakosság többi részétől. A XVIII. század derekán elvileg a céhek is nyitva voltak előttük: „Zsákai János ifjú eránt parancsolatik a lakatos céhnek, hogy a mesterség tanulásában ne gátolják, mivel már őket nem oly tekintetben kell venni eő Felsége parancsolattya szerint, mint a gyalázatos nemzetet, hanem mint eő Felsége contribuens híveit.”¹³ A hétköznapiak során viszont a tanács támogató vagy csak formai kiállása ellenére kétségtelenül több területen számottevő hátrány, megkülönböztetés nehezítette életüket. Különösen súlyos volt ez számukra a gazdaság különböző területén.

b/ Belső szervezetségük

A cigány lakosság külön történő csoportosulásából, közös jogi korlátaiból és közel azonos anyagi gondjaiból adódóan is régtől fogva rendelkezett egyfajta különállással és gondjaik megoldása végett megfelelő szervezettel. Bár kétségtelen, hogy a központi hatalom által meghozott törvények és a helyi közigazgatás rendeletei voltak számukra is a meghatározóak, a szűkebb közösség belső ügyeit, az egyes családok és személyek súrlódásait és kisebb sérelmeit maguk között intézték el. A szokásjog és a közösség leginkább rátermett, legtekintélyesebb személyei révén oldódott meg a naponkénti összekoccanások többsége. Nem tudjuk pontosan meghatározni azt az időpontot, amelytől kezdve vajdájuk a helyi közigazgatás beleegyezésével végezte ezirányú munkáját, de 1704-ben az adólajstromba felvett Radó Miklós 4 tallér összegű adóját azért engedték el, mivel vajdaként tevékenykedett, és ezekben az évtizedekben a közszolgálatot teljesítők adómentességet élveztek.¹⁴ 1728-ban Vajas István vajdaként fordult a város tanácsához.¹⁵

Ezt a minden bizonnyal hosszú gyakorlatot a század derekán valamilyen okból a magisztrátus felszámolta: 1749. december 10-én kelt bejegyzés szerint megtiltották, hogy a cigányok vajdát tartsanak, és ez közöttük bíraskodjon, de e tilalmat az nem vette figyelembe, és továbbra is igazságot tett köztük.¹⁶ A tanács döntése miatt minden bizonnyal a potior földesúrhoz, Koháry Andráshoz fordulhattak, aki megerősíthette tisztségében „Bari cigányt”. Erre utal az 1757-ben hozott városi határozat kitétele is: „Jó kegyelmes urunk Koháry András eő excellentiája Bari cigánynak vajdaságban leendő maradásáról emanált kegyes resolutioját meghadgyuk...”¹⁷

13. XV. 9. 1760. május 17-i határozat.

14. L. Függelék, I. Összefrások 1.

15. L. Függelék, III. 2. A következő években is részben Koháryhoz, részben a városi tanácshoz folyamodtak levelükben a helybeli vajdák.

16. XV. 9. A tanácsi jegyzőkönyvekből készített jegyzet.

17. L. Függelék, II. 4.

Néhány évvel később, 1760-ban úgy látszik mégis történt változás a korábbi gyakorlathoz képest, hisz a magisztrátus újabb rendeletében nem a vajda, hanem egy tizedes feladatává teszi a különféle szolgáltatások szervezését a cigányok között. Nem lehetetlen, hogy a korábban is hasonló megoldást kívánt alkalmazni a magisztrátus. „Akkor közakarattól az is végeztetett, hogy egy tizedes választassék a cigányok közül, ki egyenesen főbíró úrtól függjön, kinek kötelessége leszen: levélhordásban, strázsák vezetésében, gyűjtésre és más, város szolgáltyában való kötelességre a cigányokat jó rendtartás szerint vezetni.”¹⁸ Tekintettel arra, hogy éppúgy tizedesről szól a rendelet mint a város többi tizede esetében, és a cigányok tizedese is közvetlenül a főbírótól függöt, úgy látszik a város az egységes közigazgatás érdekében kívánta a módosítást végrehajtani. Ez összhangban volt a Helytartótanács 1759. évi rendeletével, amely a cigányok letelepítésére és a letelepült életmód elsajátíttatására tett utasítást.¹⁹

Mindezen újabb próbálkozás ellenére a szokásjog alapján a vajda ellátta közösségén belül hagyományos teendőit. Legalábbis erre utal a tanács újabb rendelete 1768-ban, amely szerint „A cigány vajdaság eltörölte-tik.”²⁰

Azt mondhatjuk tehát, hogy a vajdák működése a hivatali korlátozó próbálkozások ellenére folyamatos lehetett, a helyi cigány közösség elsődlegesen ezekre hallgatott. A vajda, avagy más néven öreg vajda mellett az 1757-es rendelet kis vajdáról is szól, akinek kötelessége az öreg vajda munkájának segítése, de egyben egyfajta ellenőrzést is végzett az öreg vajda pénzügyi munkájáról, amennyiben „... a jövedelmek az öreg vajdánál tartatnak, mindazáltal azoknak is a kis vajda tudója és számtartója legyen...” Miként a lakosság többi részénél, a cigányok között is működtek az esküdtek, akik egyfajta felügyeletet gyakorolhattak mindkét vajda felett: „...minden esztendő végén minden büntetésekrül és jövedelemekrül az cigány eskütteknek mind a két vajda számot adjon...”²¹

A vajdák rendszerint éltek is a rájuk ruházott hatalommal, bár helyzetük távolról sem volt irigylésre méltó, mivel a meghozott ítéletét gyakorta nem fogadták indulatok nélkül. Ilyen esetekben a megbízó, a városi magisztrátus egyértelműen kiállt az általa hatalommal felruházott tisztségviselő mellett. „Hajdú cigányné Baktai házára menvén káromkodva, ottan rútt alkalmatosságokat, szidalmakat elkövetvén, midőn Baktai István vajda, neki adott hatalom szerint meg akarta láncoltatni, Baktait nemcsak rúttul káromolni, hanem agyba-főbe verni is merészelte, és a vajdának

18. XV. 9. 1760. április 24.

19. IV. 1504. b/ 76. 762. 1759. április 28.

20. IV. 1504. b/ 76. 765.

21. XV. 9.

méltó okot adott, hogy őtet visszaverje, mely sértés által amely sebet vett, minthogy maga kereste, szenvedje...”²²

Ez az epizód is érzékelteti, hogy a vajda a korabeli gyakorlatnak megfelelően nemcsak az egyszerűbb ügyekben történő bíraskodásra kapott felhatalmazást, hanem a végrehajtásra is. Ezt erősíti meg egy másik eset is, amikor az elítélt férje különbözött össze a bírói és végrehajtói tisztséget betöltő vajdával. 1731-ben két asszony cívódását a vajda azzal zárta le, hogy Barinét kilenc máriásra büntette.²³ Amikor pedig férje az ítélet miatti felháborodásában „több becstelen szókkal és mód nélkül illetve” a vajdát, azt is hangoztatván, hogy „eb is fél tületek semmit”, azt elfogatta, és börtönbe záratta. Ugyancsak a vajda és az esküdtek döntése alapján az ítéletük ellen fellázadó Barit a városból, illetve a cigány közösségből is el kívánták távolítani. Tehát ez esetben egy igen súlyos büntetést hozott a vajda, ami azt jelzi, hogy esetenként erre is kitéjedt hatalma.

A jelentősebb büntetések esetében mégis úgy látszik minden esetben a magisztrátus jóváhagyását is ki kellett kérniük. Tehát azt mondhatjuk, hogy a városi bíróság egyfajta feljebbviteli fórum szerepét töltött be. Ezt támasztja alá mindkét idézett eset. Az utóbbi döntésüket felterjesztve záradékként rögzítették: „kegyelmeteket alázatosan kérjük, kegyesen megértvén ezen együgyű instanciánk valóságos meritumát, ... cselekedjen azt velünk egyedül ami jónak és helyes dolognak láttzik kegyelmetek becsületes szemei előtt...”

Ugyancsak kikérték a tanács véleményét ezen ügy másik részvevőjével kapcsolatosan is. A perpatvarra, majd vádaskodásra okot adó „döbröczeni cigány felesége”, mivel „rút mocskos szókat mondott” az őt megsértő Barinéra, súlyos testi fenytetés várt volna, „de mivel terhesnek tapasztaltatván”, az asszonyt pálcázás helyett 18 máriásra büntették. Ezt a döntésüket is szükségesnek látták felterjeszteni: „Jól cselekedtünk e vagy nem? lássa kegyelmetek.”²⁴

Súlyosabb vétségek esetén természetesen felettük is a magisztrátus, illetve az úriszék volt jogosult ítélkezni. Ennek anyagán belül az itt élő cigányság életére vonatkozóan is fontos ismeretekhez juthat a kutató.²⁵

Bár kétségtelen, hogy az itt élő cigány közösség is viszonylag zárt volt, nem minden cigány élt együtt. Ezt igazolja az 1704-es összeírás is, amely szerint a nyilvántartásba vett 25 háztartásból négy más-más helyen telepedett meg. Czigány Miklós Petőcz Mihály mellett, Czigány János Molnár Géczi mellett, egy másik Czigány Miklós Lehel György mellett és Czigány

22. IV. 1504. b/ 1754–1756 közötti jegyzőkönyvi töredékek. 1756. február 12-i bejegyzés.

23. A korabeli pénzek értékével és elnevezésével kapcsolatosan l. IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor: 1985/a 9–147., ill. 1986. 3–56. Vásárló értékére vonatkozóan l. 1985/b 159–321.

24. L. a Függelék III. 5. A 18 máriás 30–35 napi napszámbernek felelt meg.

25. IV. 1517. A Koháry család Kecskemét városi úriszékének iratai 1720 és 1848 közötti időszakból nyújt viszonylag bőséges forrást.

László pedig Ördög András mellett lakott. Tehát egy részüket maga közé fogadta a nem cigány lakosság.

Később is találunk több adatot arra vonatkozóan, hogy egy-egy család a többitől távolabb élt. Hornyik János is feljegyezte: „Régi öregektől hallottam, hogy a múlt században ... többen a cigányok közül vagyonos lókupeczek és a városban csinos házzal bírók voltak...”²⁶

Más településről származó cigány lakos letelepedését csak a tanács, esetenként a földesúr engedélyezhette. A közbiztonság védelme érdekében ezt a jogot természetesen minden más lakossal szemben is fenntartotta magának a magisztrátus.

c/ Kötelezettségeik

A hódoltság időszakából, de még a XVIII. századból is sok fontos közigazgatási irat pusztult el. Így csak nagyon töredékes forrás birtokában lehet a város egészére vonatkozó eseményeket is felvázolnunk. A cigányságra utaló adatok érthetően még hézagosabbak, esetlegesebbek. Ezért az állammal és a várossal szembeni kötelezettségeiket, illetve azok teljesítését még nehezebb feltárni. E téren is csak rövid vázlat elkészítésére elegendőek a most rendelkezésünkre álló adatsorok. A további kutatás remélhetőleg erőteljesen bővíteni fogja e kört.

A cigányok közösségének megadóztatására a hódoltság korában is sor került. A felszabadító háború időszakában a rendkívül súlyos állami adóztatás és a különféle katonai sarcolások, szolgáltatások miatt a város legszegényebb rétegeit sem tudták mentesíteni a terhek egy részének átvállalásától. Éppen ezért 1689-ben a portió adó kivetése során — miként erre már korábban utaltunk — a magisztrátus döntése alapján: „Mivelhogy a cigányok is a városunkban házat tartanak, azért ökis szintén valamint a magyarok portioznak, mindenekben a limitatio szerint fizessenek.”²⁷ Az a tény, hogy a statútum 7. pontja kitér külön is erre a népcsoportra, azt érzékelteti, hogy az eddigiektől eltérő gyakorlatra kényszerült a tanács, tehát a korábbi években, évtizedekben hasonló gyakorlat valószínűleg nem honosodott meg a városban.

A Rákóczi szabadságharc alatt a már korábban végletesen elszegényedett város a labancok és a kurucok részéről egyaránt jelentkező követeléseknek eleget akarván tenni, ugyancsak arra kényszerült, hogy a legrosszabb anyagi viszonyok között élő rétegeket is megadóztassa. Éppen ezért 1704-ben a szokásos évenkénti adólajstrom mellett, melyekben a város adóköteles polgárait tartották nyilván, felfektettek egy újabbat is, amelyben a társadalom periferiáján élő, a város nem teljes jogú lakosai kerültek be.²⁸ Ebben 25 cigány háztartást rögzítettek. Az egyes háztartásokra csak-

26. XV. 9. Az 1758-as cigányösszeíráshoz fűzött megjegyzése.

27. L. Függelék, II. 1.

28. L. Függelék, I. 1.

nem egységesen vetették ki az adót. A huszonötből húsz esetben négy tallért, egy esetben három és fél, ugyancsak egy esetben kettő és két esetben egy tallért, és egy alkalommal másfél tallért róttak ki. A másik adókönyv adatai alapján megállapítható, hogy a kivetett adó mértéke megegyezett a város törzsökös lakosságára kivetett összeggel. A teljes családok esetében 4 tallér volt a minimális összeg ott is, és csak a töredécsaládoknál, illetve az egyedül élőknél volt ennél kisebb. Az 1704. évre kivetett állami adó egyébként a korábbi éveknél lényegesen súlyosabb volt. Nyilván ezért is kényszerült a város arra, hogy minden elérhető lakosát igen szigorúan megadóztassa. A lajstrom egyébként nemcsak a kivetett összeg nagyságáról tanúskodik, hanem arról is, hogy ezt a lakosokon be is hajtották. A cigányok esetében is azt rögzítették minden esetben, hogy a kivetett összeg egészét le is tudták. A kiegyenlítés egy kivételtől eltekintve pénzben történt. Vanyai Tamás a rá kivetett négy tallérból, ami 7,2 számítási forinttal volt egyenértékű, 2 forintot pénzben egyenlített ki: „az többire dolgozott a város kocsiján és lovakat patkolt.”²⁹ Utalnunk kell még arra is, hogy Radó Miklós vajda tisztsége után adómentes lett, ezért tőle a négy tallért nem szedték be. Azt tehát egyértelműen leszögezhetjük, hogy a helyi cigányság legkésőbb már a XVII. század végétől a rendszeres adófizetők közé tartozott.

A szabadságharc utáni években következetesen nyilvántartásba vették a helyi cigányokat is. Az adókönyvekben elkülönített formában ugyan, de ismételten fellelhetők. 1717-ben 32 adózó cigány került be a lajstromba, de közülük Toté János mint vajda és Kocsonyi István mint bíró nem adózott. A kivetett összegek alapján azt mondhatjuk, hogy éppolyan adókulcs szerint terhelték meg őket mint a többi lakost. A legnagyobb összeget, 2 tallért és 3 garast Bogár Péter fizette. A legkisebb kivetett összeg két garas volt. Tehát lényegesen kisebb rész jutott egy-egy adózóra mint a szabadságharc alatt. Az egyes években kivetett adó nagysága persze erősen változott, annak megfelelően, milyen összeget szavazott meg az országgyűlés, illetve mekkora rész jutott ebből a megyére és a városra. 1731-ben lényegesen megnőtt a behajtott adó. Többen is fizettek 5 tallért, és a legkisebb összeg is 4 garas volt. Adómentes ezúttal csak Bogár Miska bíró lett. Nem is lehet véletlen, hogy éppen ebből az évből maradt fenn egy kérelem, melyet a helyi cigányok vajdája nyújtott be a magisztrátusnak, és amelyben azt panaszolta: „nekünk is igen terhesnek látszik a mi adónknak felvetése”, ezért kérte annak csökkentését.

A XVIII. század békésebb évtizedeiben is viszonylag nagy maradt ugyan az állami teher, de a háborús évtizedekhez képest feltétlenül mérsékldött.

29. A tallért kétféle értelemben használták ezekben az évtizedekben. Ha vert ezüst éremre gondoltak, akkor jelezték, hogy a sok közül melyik az, hisz a különféle veretek értéke jelentősen eltért egymástól. Az adólajstromban számítási tallerről van szó, amelynek értéke 90 krajcár volt, és itt 180 dénár értékben használták. Bővebben: IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor: 1985/a, illetve 1986.

A helyi adókba beépülő állami követelések mellett hosszú időn át számottevő pénzbeli kötelezettséget jelentett számukra az un. domialis adó, amivel a város legjelentősebb földesurának, a Koháry családnak tartoztak. Ezt hosszú időn át minden bizonnyal a város bekapcsolása nélkül közvetlenül juttatták el a földesúrhoz. Erre utal Kis István vajda 1730-ból fennmaradt levele is, melyben kifejtette, hogy a földesúr kilenc kimustrált lovának az árát „együt az adóval alázatosan meghoztam.”

Csak a XVIII. század második felében változott e téren a szokás. Legalábbis erre utal egy 1760-ból fennmaradt tanácsi jegyzőkönyvi kivonat. „A cigányság, mely 12 forint dominális taxát fizetett méltóságos Koháry-háznak, mivel már város szolgáltyára mint a magyar lakosok applikáltak, azért ennek utánna város cassájából fog fizettetni.”³⁰

A rendi állam a mezővárosi lakosságra is kivetett különféle szolgáltatásokat. Ezek közül a közmunkák voltak a legsérelmesebbek. Ugyancsak a források hézagossága okozhatja azt, hogy viszonylag késői időszaktól tudjuk nyomon követni a helyi cigányság ezirányú kötelezettségeinek alakulását. Nem valószínű, hogy a hódoltság évtizedeiben mentesülhettek ezektől. Egy 1728-ból származó kérelemben Vajas István vajda bizonygajta a tanácsnak: „Jól tudgya és láttya kegyelmetek és az mindennapi szemmel el latott dolgozásunk is bizonyittyá, hogy mi szegény cigányok és Bls Ns Birák Uraimék parancsolattyokra mikor kivántatik elő állunk, arra az munkára tudni illik az kovátsolásra, minden haladék nélkül, meg mivelylyük azokat a munkákat, az mihez értünk”. Nem is ebbéli kötelezettségeiket sérelmezik, hisz „dolgozunk ... az bls város szükségére mindannyiszor, valamennyiszor kivántatott”, hanem azt nehezményezik: „Bizonyos határja penig kegyelemetektül nem rendeltetett, hogy mennyit kellyen mi nekünk munkálkodnunk”. Tehát részben közmunkakötelezettségeik szabályozását kérték, részben pedig azt szerették volna elérni, hogy ezirányú szolgáltatásaik egy részét tudja be a város adójukba.³¹

Tekintettel arra, hogy érdemi szántófölddel nem rendelkeztek, igavonó jószáguk is viszonylag kevés volt, minden bizonnyal mentesültek a forsponttól, de a gyalogos szolgálatban részt vehettek.

Nem nehezdedhetett rájuk a többi lakoshoz hasonló mértékben a katonaság eltartásának a terhe sem. Ezt részben ugyancsak a szántók és legelők birtoklásának a hiánya okozta, amely lehetővé tette adófizető társaiknak a széna és a kenyér biztosítását a beszállásolt katonák számára, másrészt valószínűleg nem is rendelkeztek olyan és akkora lakással, istállóval, amely lehetővé tette volna a katonák és lovaik beszállásolását.

Nem mentesültek viszont a közvetlen katonai szolgálattól. Legalábbis erre utal az 1838-as összeírás több kitétele: Boddi Márton 66 éves, egykor katona volt, nyomorult. Borbán János 70 éves „a hazát sokáig szolgálta”,

30. XV. 9. 1760. május 17.

31. L. Függelék, III. 2.

illetve Fehér Márton 57 éves muzsikusról megtudjuk, hogy „19 évig katona volt”, míg Bodi Mátyás 46 éves muzsikusként „20 évig katona volt” stb. Összeségében két főnél jelezték a katonai szolgálatot időmeghatározás nélkül, két fő szolgált 1 és 10 év közötti időtartamot, 1 fő több mint 10 évet, három fő 15–20 év közöttit, további egy fő 22 évet. Tehát a cigány háztartások számához képest aránytalanul sokan vehettek részt a napóleoni háborúkban, illetve a következő évtizedekben viszonylag sokan teljesíthettek katonai szolgálatot.³²

Kétségtelen, hogy 1848-ban is több helybeli cigány vett részt a nemzetőrség munkájában. Az 1848. május 18–20 között felfektetett nemzetőri jegyzékekben a 2402 nemzetőr között a mesterségek, foglalkozások megjelölésekor 6 zenészt tüntettek fel. Vélhetően valamennyien cigány muzsikusok lehettek. 1848. május 26-án a 90 újonc között volt egy „új magyar” is. 1848 július 17-én az önként táborba szálló 595 nemzetőr között ugyancsak 6 zenész található. 1848. szeptember 1-én a 318 önkéntes nemzetőr között szerepel három muzsikusként foglalkozású, tehát minden bizonnyal cigány is. Több mint figyelemre méltó, hogy a szabadságharc utolsó hónapjaiban is ott található több cigány is az önkéntesek között. 1849. május 18-án a 84 toborzott katona között kettő zenész, és az utolsó hetekben is akadt köztük olyan, aki az önkéntes katonai szolgálatot felvállalta: 1849. július 13-án a 168 főből álló mozgócsapatba 4 zenész is beállt.³³

3. SZEREPÜK A VÁROSI MUNKAMEGOSZTÁSBAN

A cigányság, éppen mert évszázadokon át a társadalom peremére kényszerült és szorította magát, a mind hatalmasabbra nőtt, és igényeiben is egyre gazdagabb mezővárosban a munkamegosztásba csak viszonylag egyoldalúan tudott bekapcsolódni. Ha a mostani erősen szorványos adatok majdan bőségesebbé fognak válni, az érintett évtizedek alatt minden bizonnyal jól elkülönülő szakaszokat tud majd az elemző fellelni és bemutatni. Most csak nagy fenntartásokkal lehetne ezt megtenni. Nyugodt lélekkel csak azt lehet megfogalmazni, hogy a XVI–XVII. századból fennmaradt adatok alapján is több szállal kapcsolódtak a város munkamegosztásához. A XVI. század végéről fennmaradt néhány utalás szerint elsődlegesen mint lócsiszárok tudtak kapcsolódni az itt folyó nagyállattartáshoz beteg vagy leromlott lovak feljavításával, kezelésével. A csalással való gyanúsítás nyilvánvalóan a különféle árukkal való nem mindig korrekt kereskedésből eredt. A varázslás vádjá mögött sokféle tevékenység meghúzódhatott akkor is, miként még esetenként ma is. Orvoslás, vajakolás, jövődömon-

32. L. Függelék, I. 4.

33. IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor: 1990. 63–65., 68., 86., 96–98., 178–179. és 182–185.

dás és egyéb félrevezetés egyaránt belefér e fogalomba. Az kétségtelen, hogy a legelső híradások is viszonylag sokértű és rendszeres kapcsolat létre engednek következtetni az itt élő cigányok és a törzsökös lakosság között, de a tényleges termelőtevékenység közül legfeljebb néhányat emelhetünk ki.³⁴

A XVII. század sem kényeztet el bennünket adatainak bőségével. A fentieket csupán egyetlen színnel árnyalja az előzőket: a lóidomítást, a félvadon felnevelt csikók nyereg alá és hámba történő betörését, ezt a távrolról sem veszélytelen mesterséget minden bizonnyal nemcsak rendszeresen űzték, hanem mester fokon is csinálhatták, mert maga a város is hozzájuk fordult, ha egy-egy tetszetős csikóval meg kívánta szerezni valamely földesúr vagy katona kegyét.³⁵ De nemcsak a város, hanem Koháry is rájuk bízta csikóinak idomítását. 1732-ben is huzamosabb időn folytattak ilyen munkát, hisz Kocsonyi bére heti négy máriás volt.³⁶ Két év múlva „fogattak meg a M(éltósá)g(o)s Groff számára tanítandó 8 Csikók mellé Kocsonyi István, Kurucz Jankó, Moné Ádám és Vadrucza János, kiknek egy egy hétre fizetések lesznek 1 tallér.” A tanítás rendszerint négy hétig biztosított a cigányok és társaik számára munkát és nem is rossz keresetet. A cigányok hatékony lóidomító képességeit igazolja Bozó István perceptor feljegyzése is: „Groff Koháry András ... Lovainak taníttására Kocsonyi Sámuel és Gasi nevű Czigányok fizetések leszen Hetenként egy-egy Rf naponként egy-egy Icze bor és egy egy font hús. Őket is négy héten át foglalkoztatták.”³⁷

A lótenyésztés körül más munkát is nagyobb részben a cigányokra bíztak. Ők végezték a patkolást és az érvágást is.³⁸

Bár a XVIII. századból már több összeírás is fennmaradt róluk, foglalkozásukról, mesterségeikről nem, vagy csak elég egyoldalúan tájékoztatnak. Minden dokumentálás nélkül elfogadhatjuk, hogy évszázadokon át közvetlen kapcsolatuk volt a kereskedés különféle formájához. Ez a tény az összeírásokban azért nem tükröződik a valóságnak megfelelően, mivel a házalást, a használt holmival való kereskedést gyakorta tiltották számukra, ezért azt nyilván letagadták.³⁹ Pedig a hetivásárok nélkülük aligha zajlottak le, és az országos vásárokon is felfokozott lehetett a helyi és a környező cigányok találkozása révén az élet ritmusa. Pl. 1734-ben is a Szent Lőrinc napi vásár során a „Harmadik, úgy mint cigányok pinczéjé-

34. XV. 9.

35. Ez történt 1685-ben is, amikor az adószedő kiadását feljegyezte: „Korenak ló tanításáért attam gar. 2.” IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor: 1985/c 354.

36. RUSVAY Kálmán: 1975. 56. Tizenhét krajcáros ezüst pénznek volt a közkeletű neve a máriás a rajta lévő Mária képről. L. IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor: 1985/a 81., illetve 1986.

37. A réncs forint 60 krajcárral volt egyenértékű számítási pénz. A font kb. 56 dkg.

38. RUSVAY Kálmán: 1975. 57.

39. Függelék II. 6., 8. és 9.

ben árultak el Horváth János és Bakos Márton kocsmárosok pénzen vett borokat 1659 pintet 6 krajczárjával. Haszna lett 34 tallér, 4 garas, 3 3/4 dénár.⁴⁰

Az 1758-as lajstromban 44 házzal rendelkező és 21 háználküli háztartásfőt tüntettek fel. A házbirtokosok, vagy a helyi szóhasználat szerint gazdák közül kettő kereskedő és szőlőbirtokos volt, azaz a korabeli szóhasználat szerint lókupec. Fellelhető még egy további lókupec is, akinek házán kívül nem volt ingatlanja. Legnagyobb számban kovácsok találhatóak köztük, 23 fő (az összes háztartás 52,3%-a), de ugyancsak jelentős a hegedűsöke is: 10 fő (22,7%). Rajtuk kívül volt még két kolompár, két munkás és egy esetben nincs feltüntetve foglalkozás. Érdemes utalni még arra, hogy Kálé András kovács neve mellett feltüntették: „alias Hernyószedő”, tehát minden bizonnyal kiegészítő keresetként a mezőgazdaságon belül is dolgozott, miként a két „munkás” esetében is mezőgazdaságban dolgozó napszámost sejtethetünk.

A 21 házatlan vagy a helyi használat szerint zsellér családfő közül kovács 2, hegedűs 3, kolompár 1, munkás 2 volt, és 13 esetben nem tüntettek fel foglalkozást.

1751-ben Rézműves Mihály, aki valóban rézműves mesterséget folytatót, kérte a város legnagyobb földesurát, Koháryt, hogy adja meg számára a letelepedési engedélyt. Neve és foglalkozása a későbbi összeírásokban nem tűnt elő.⁴¹

Már itt kezd kirajzolódni a cigányság foglalkozásbeli megoszlásának az a sajátossága, amely a polgári forradalom előtt hosszú időn át meghatározóvá, vagy legalábbis igen jellemzővé vált közöttük.

A következő összeírásnál még végletesebben leszűkült a szakmák száma. 1768-ban az összeírók csak hegedűsöket és kovácsokat tüntettek fel, illetve néhány családfőnél nem rögzítettek semmiféle mesterséget sem. Ugyanakkor az összeírók több esetben a családtagoknál is tüntettek fel mesterséget. A 74 esetből kovács 47 (61%) és hegedűs 27 fő (39%). A 15 családtagból kovács 11, hegedűs 4 fő. A vallási hovatartozás érdemben nem befolyásolta a foglalkozási megoszlást.

Persze a valóság mindig lényegesen színesebb, összetettebb mint amit az összeíró rovatai fel tudnak mutatni. Egy 1722-ből származó vagyonösszeírás elkészülte után az adószedő még feltüntette, hogy a 28 háztartásból (rajtuk kívül volt egy özvegy is) álló cigány közösség birtokában volt 4 fejőstehén, 15 ló, 9 uzsorás ló, tehát lókupecnek árualapja, és négy akó bor, amit meg lehetett adóztatni. Mindez a korábbi adatokkal együtt érzékeltette

40. XV. 22. I. Ezekben az évtizedekben különféle foglalkozási csoportoknak is volt külön kocsmája. Ugyanezen vásár alkalmával a Csizmadia pince forgalma 3592, a Szürszabó pince 2581 pint bor volt.

41. IV. 1504. y/ 3. A rendkívül rongált és nehezen olvasható levél tartalmából további fontosabb értesüléseket nem lehet szerezni.

ti, hogy a mezőgazdasági tevékenységhez több szállal is kapcsolódtak, és élelmük előállításához maguk is számottevően és folyamatosan hozzájárulhattak évtizedeken át.⁴² Itt csak utalunk arra az 1768-as összeírással kapcsolatosan, hogy a lakatos mesterség nem teljesen azonos a kovác séval, és nehezen képzelhető el, hogy kereskedő, kupec nem volt közöttük. Mindenképpen ki kell emelni, hogy 1774-ben a csizmadia céh panasszal fordult a magisztrátushoz amiatt, hogy a cigány kontárok veszélyeztetik érdekeiket. Tehát egyértelmű, hogy különféle háztartási eszközöket, ruházati cikkeket maguk számára széles körben készíthettek, sőt bizonyos cikkekkel, szolgáltatásokkal szélesebb társadalmi csoportnak is rendelkezésére állhattak.

Az viszont kétségtelen, hogy a muzsikások mind több szállal kapcsolódtak a szórakozás iránt egyre nagyobb igényt formáló mezővárosi lakosághoz. A XVIII. század második felében már nemcsak vásárok, alkalmi összejövetelek és családi ünnepek során tartottak igényt szolgáltatásaikra, hanem a kávéházak létrejöttével, gyors szaporodásával mind többen folyamatos elfoglaltsághoz és biztos keresethez jutottak. A kávé sátrak működését a magisztrátus már 1769-ben kénytelen volt szabályozni, mivel ott „éjjel nappal sátraikban cigány hegedősöket, tánczokat tartván az ifjúságot korrumpálták”.⁴³

A központi hatalom azon törekvése, hogy a cigányságot korábbi életmódjától, hagyományaitól eltávolítva foglalkozását és életvitelét tekintve is asszimilálja, nem sok eredménnyel járt. A városi tanács mindenben igyekezett a Helytartótanács rendeleteinek megfelelni, és ezért 1769. augusztus 18-án rendeletet hozott annak érdekében, hogy az agrártársadalomba illessze őket: „ha magokat a magyarok életmódjához alkalmazzák, azokkal egyenlő sorban levőnek fognak tekintetni. Aki érdemes lészen, élő földdel is jutalmaztatik.” Mindezen törekvések a kétségbe nem vonható részleges jószándékuk ellenére sem voltak alkalmasak arra, hogy egy igen bonyolult gazdasági, társadalmi, kulturális stb. problémakört jórészt adminisztratív eszközökkel meg tudjanak oldani. Így azután a következő évtizedekben is jelentős számban voltak olyanok, akik nem riadtak vissza a „csapszékekbeni csavargástól, az ottani muzsikálástól, viseltes ruhák és lovak csereberélésétől”.

Fennmaradt egy további összeírás a reformkorból is, amely lényegesen összetettebb kép kialakítását teszi lehetővé.⁴⁴ (L. I. táblázat)

A 81 háztartás adatait tartalmazó összeírás arra enged következtetni, hogy a foglalkozásuk alaposan átrendeződött 1768 óta. Nem is az az igazán szembetűnő, hogy ekkor már a muzsikások aránya a korábbi 39% helyett

42. IV. 1504. m/ 1722.

43. IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor: 1991. 88. dokumentum. A fő panasz kétségtelenül az volt, hogy a már 14-re szaporodott sátorban törvénytelen ségek, „ocsmány cselekedetek” és „tisztátalan személyek” is előfordultak.

44. IV. 1504. c/ 202.

48,1 lett, hanem az, hogy a kovácsoké a korábbi 61%-ról 6,2%-ra apadt, és a kolompárokkal együtt is csak 21%-ot alkotott. Ezt a folyamatot viszont nem lehet valamiféle társadalmi emelkedésnek felfogni, mivel a nyomorultak, a koldusok és az eltartottak aránya csaknem 15%-ra nőtt, és fokozódott közöttük a szegénység. Az viszont kétségtelenül megállapítható, az 1 csász, a 6 napszámos, a két paraszt, az egy-egy paraszt és muzsik, illetve tanyai lakos léte arra utal, hogy a cigányság egy része mind több szállal kapcsolódott a mezővárosi társadalom munkamegosztásához. Külön is érdemes utalni arra, hogy két főnél rögzítették: „a várost szolgálta”, tehát valamilyen formában a város alkalmazásában állt, és újabb két fő tizedes volt, nyilván a cigányok között, de ezért a várostól díjazást kapott.

I. táblázat

A FOGLALKOZÁS MEGOSZLÁSA A CSALÁDFŐK KORA ALAPJÁN (1838)

	19-20	21-25	26-30	31-40	41-50	51-60	61-70	71-80	81-90	össz.
Beretválás				1						1
Csász				1						1
Eltartott						1				1
Koldus					1	2	5	1		9
Kolompár			1	6	2	2	1			12
Kovács		2	1	1					1	5
Lócsiszar						1				1
Muzsik	1	4	7	14	3	8	1	1		39
Napszámos		1	3	2						6
Nyomorult						2				2
Paraszt			1	1						2
Paraszt és muzsik							1			1
Tanyai lakos			1							1
Összesen:	1	7	14	26	6	16	8	2	1	81

A töredékes adatok birtokában is meg lehet fogalmazni azt, hogy a helyi cigányság is haszonélvezője lett a török kiűzését követő társadalmi és gazdasági fejlődésnek. Nemcsak a háztartások számának növekedése érzékelteti ezt, hanem mindenekelőtt az, hogy mindjobban beépültek a mezővárosi társadalomba, a még mindig meglévő súlyos megkülönböztetések ellenére egy-egy személy, egy foglalkozási csoport egyfajta hasznosságát, szükségességét a társadalom jelentős rétegei fogadták el.

A helyi cigányságon belül a társadalmi–vagyonai rétegződést még a polgári forradalom előtti években sem könnyű bemutatni. Ennek a folyamatnak a létét és néhány területen jelentkező eredményét viszont feltétlenül érzéklni lehet. Egy ilyen irányú kutatásnak a lehetősége adva van, és ennek megtörténte után korrekt módon elvégezhető lesz egy átfogó elemzés. Itt és most csak utalni lehet arra a néhány kétséget kizáró adatra, tényre, hogy a cigányságon belül mindvégig jelentős volt a nyomor szintjén élők, a teljesen vagyontalanok aránya. A koldusok, a fizikailag megrokkantak, nyomorultak viszonylag magas aránya a családok sorát szegényítette.⁴⁵

Inkább csak a későbbi évtizedek eredményei alapján lehet megfogalmazni, hogy a muzsikus cigányok közül fokozatosan különvált egy réteg, amely rendszeres jövedelme, fokozatosan növekvő szakmai felkészültsége alapján egyre jobban eltávolodott a reménytelenül elesettektől, és nyelvében, életmódjában, öltözködésében valamint szokásaiban is egyre jobban asszimilálódott.

Egyfajta társadalmi és gazdasági tagoltságot eredményezett feltétlenül a kupecedők, vásárosok csoportja, akik kisebb ingatlanjaikat is már sok esetben a többtől távolabb szerezték meg. Érdemi paraszti réteg nem alakult ki köztük, nem állandósult náluk. A néhány főből álló napszámos, alkalmi munkás pedig csak a következő évtizedekben tudott igazán kapcsolódni a lassan kibontakozódó ipari vállalatokhoz segédmunkásként.

4. NÉHÁNY DEMOGRÁFIAI ADAT

Az az adatbázis, amelyre ez a feldolgozás épül, nem teszi lehetővé, hogy a kecskeméti cigányság demográfiai változásait árnyaltan bemutassuk. Erre további és alapos kutatások után talán majd lehetőség nyílik. Azonban most is mód van arra, hogy néhány alapvetően fontos adatot közlétegyünk, egy–egy megállapítást ezek birtokában megfogalmazzunk, melyek fontos tájékozási pontok lehetnek a későbbiek során.

Létszámukra vonatkozóan a legrégebbi adat az 1704-es adóösszeírás, amely a háztartások számát rögzítette. E szerint 25 család élt tartósan a város falai között. Az 1722-es adóösszeírásban 28 háztartást jegyeztek be. 1758-ban már 65 háztartást rögzítettek a lajstromban, míg tíz évvel később

45. Persze amagyar lakosok között is több száz olyan család volt, amely hasonló, vagy csak alig valamivel jobb körülmények között élt. A rendi társadalom utolsó évtizedeiben az alföldi mezővárosok lakosai között a viszonylag könnyű letelepedés miatt folyamatosan pótlódott a nincstelenség réteg.

a 65 teljes család mellett 3 töredék család és négy egyedülálló is fellelhető. 1786-ban a város 22270 lakosából 304 volt cigány, az összlakosság 1,4%-a.⁴⁶ A lélekszám folyamatos emelkedését érzékelteti az 1838-as összeírás is, amelyben 81 háztartás adatait találjuk.⁴⁷

Ha összevetjük ezeket a számokat a városban élő magyar lakosságra vonatkozó adatokkal, azt látjuk, hogy 1704 táján a háztartások kb. 2%-át, 1757-ben 2,2%-át, 1780 táján az egész lakosság 1,4%-át, 1838-ban pedig a háztartások 1,7%-át képezték a cigányok. Ez a számsor tehát azt érzékelteti, hogy arányuk a lakosság egészén belül valamelyest csökkent a másfél évszázad alatt. Ez minden bizonnyal azzal magyarázható, hogy köztük nagyobb lehetett a halandóság, illetve a betelepülni készülők nem könnyen tudták megfizetni a letelepedéshez szükséges 24 forintot.

II. táblázat

A CSALÁDFŐK CSALÁDI ÁLLAPOTA KORSZERINTI MEGOSZLÁSBAN (1838)

	Nős	Nőtlen	Özvegy férfi	Özvegy nő	össz.
19-20		1			1
21-25	5	2			7
26-30	13		2		14
31-40	25	1			26
41-50	6				6
51-60	14		1	2	17
61-70	6		1		7
71-80	2				2
81-90	1				1
Összesen:	72	4	3	2	81

Az itt élő cigányközösség demográfiai sajátosságainak alaposabb áttekintését csak az 1768-as összeírás teszi lehetővé. Ennek alapján Kecskeméten 164 férfit (53,9%) és 140 nőt (46,1%) vettek nyilvántartásba. Mindenképpen feltűnő, mennyivel kisebb a felnőtt nők aránya a férfiakéval szemben. Ez egyértelműen a szüléssel kapcsolatos nagyfokú halálozás tényére utal.

46. Érdemes utalni arra, hogy az ország mezővárosaiban a lakosság 1,1%-át, a falvakban 1,4%-át és a pusztákon pedig 2,3%-át alkották a cigányok. MÉSZÁROS László: 1975. 137-138.

47. L. a Függelék I. 1-5.

A cigánylakosság átlagéletkora az alábbi módon alakult: 0–5 éves közötti 55, 6–10: 48, 11–15: 28, 16–20: 43, 21–25: 25, 26–30: 31, 31–35: 7, 36–40: 14, 41–45: 11, 46–50: 19, 51–55: 11, 56–60: 6, 61–65: 2, 66–70: 0, 71–75: 1 fő. A korösszetétel a XVIII. században érthetően gyökeresen eltért a maitól. A összeírás időpontjában a kecskeméti cigányság közel fele, 48,8%-a gyerek volt, kis híján fele minősült felnőttnek (49,8%) és mindössze 1,4% volt öregnek mondható. Mindebből következett, hogy a cigányok aránytalanul nagy része (86,9%) 40 év alatti volt. Azt mondhatjuk tehát, hogy a mai értelemben vett öregkor a cigányság körében a XVIII. század dereka táján valahol a negyvenhez közel kezdődött. A XX. századi értelemben vett öregkor csaknem teljes hiánya kétségbevonhatatlanul árulkodik arról, hogy a lakosságnak ez a csoportja rendkívül rossz anyagi és civilizációs körülmények között élt. Persze a lakosság többi részénél sem sokkal jobb az összetétel a járványok és a különféle népbetegségek miatt.⁴⁸

Az 1838-as összeírás csak a családfők életkorát rögzíti, így csupán ezek korösszetételéről közölhetünk egy átfogó képet.⁴⁹ (L. II. táblázat.)

Tekintettel arra, hogy itt a gyerekek nincsenek beszámítva, a korösszetétel merőben mást mutat. Tekintettel arra, hogy két özvegy nőtől eltekintve a 81 háztartás feje nagyobb részét a felnőtt férfi lakosság is jelenti, néhány figyelemre méltó következtetést lehet ezekből a számokból is levonni. Harminc év alatti volt 27,2%-uk, és 40 év alatti volt a családfők 59,3%-a, tehát jóval több mint fele. Újabb két évtizedben, 41–60 közötti években oszlott meg további 28,4%, és a tényleges öregek közé alig több mint 12% jutott.

A családi állapotra is jószerivel csak az 1768-as összeírás nyújt megbízható képet. Kecskeméten 69 kiscsaládban élt 292 fő (átlagán 4,2 fő) 5 töredékcsaládban 9 fő (1,8 fő) és két nagycsaládban 10 fő (átlag 5 fő).⁵⁰ 1838-ban a családfőnek vett férfiak közül 72 (91,1%) nő, csak 4 fő (5,1%) a nőtlen és csupán 3 fő (3,8%) az özvegy.

Bármilyen vázlatosan is de célszerű utalni a házassággal kapcsolatos demográfiai sajátosságokra. Erre is az 1768-as összeírás ad lehetőséget. A házastársak közötti korkülönbség (l. a III. táblázat) néhány kimutatható eltérést jelez a magyar lakossággal szemben.⁵¹ Az egyik mindenképpen az, hogy a két vallás, a katolikus és református között itt érdemi különbség nem fedezhető fel, míg a magyaroknál elég feltűnő volt. A másik sajátosság, hogy a házasságban élők nők közül valamivel nagyobb a férfinál idősebb mint a magyarok esetében (5,9%, míg a magyaroknál 4,9%), de kirívóan nagy korkülönbség a cigányoknál nem fordult elő. Egykorúak voltak ugyancsak 4 esetben (5,9%). Eltérő a férfiak javára szóló korkülönb-

48. MÉSZÉROS László: 1975. 135–141.

49. IV. 1504. c/ 202.

50. MÉSZÁROS László: 1975. 148.

51. IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor: 1987.

ség megoszlása is. A magyar lakosság körében e téren is markánsan eltér a katolikusok és reformátusok szokása.

III. táblázat

A HÁZASTÁRSÁK KÖZÖTTI
KORKÜLÖNBSÉG (1768)

Év	Katolikus		Református	
	férfi javára	nő javára	férfi javára	nő javára
0		4		1
1	1	1		
2	9			
3	2	1	3	1
4	4		2	
5	3	1	2	
6	4	1	1	
7	2			
8	5			
9	3			
10	3			
11				
12	2			
13				
14	2			
15				
16				
17				
18				
19				
20	1			
21				
22				
23	1			
Össze- sen:	42	8	14	2

Bár nem lehet teljes pontossággal megállapítani ezen összeírás alapján, hogy a házasságra lépők, a szülők korösszetétele pontosan milyen volt, de tájékozódást feltétlenül nyújthat az alábbi adatsor. Feltételezhetjük, hogy a harminc év alattiak nagyobb része első házasságában, párkapcsolatában élt. Életkoruk vagy legidősebb gyermekük életkora támpontot nyújthat arra vonatkozóan, hány évesek lehettek párkapcsolatuk megteremté-

sekor. Teljesen pontosnak márcsak azért sem minősíthetjük ezt az eljárást, mivel nem lehetetlen, hogy az elsőszülött gyerek egy-egy esetben időközben meghalt. A statisztikai tűréshatár körüli értékben talán még bennmaradnak az adatok, de legalábbis bizonyos támpontot mindenképpen nyújthatnak. (L. IV. táblázat.)

IV. táblázat

A PÁRKAPCSOLATRA LÉPŐK VALÓSZÍNŰSÍTHETŐ
KORSZERINTI MEGOSZLÁSA A 30 ÉV ALATTIAKNÁL (1768)

Év	Katolikus		Református		össz.
	férfi	nő	férfi	nő	
11		1			1
12		2			2
13					
14	1	4		1	6
15		2	1	3	6
16	3	2		1	6
17	2	1	2		5
18	2	3			5
19	3	2			5
20	3	1	2		6
21	1				1
22				1	1
23	2	1			3
24					
25			1		1
26					
27	1				1
28	1				1
Össze- sen:	19	19	6	6	50

Napjainkban szokatlanul magas volt a magyar lakosság sorai között is 18 év alatt házasságra lépők aránya (18,9%) és a házasságra lépők több mint kétharmada 25 éves vagy az alatti volt. A nők átlagéletkora a házasságra lépés időpontjában lényegesen alacsonyabb volt mint a férfiaké.⁵²

A cigány lakosság körében még ennél is meglepőbb adatokhoz jutunk. A férfiak között is előfordul egy 14 és egy 15 éves férj (ez 5,2%-ot jelentett),

52. IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor: 1987.

de a nők között 13 szült 15 évesen vagy annál fiatalabb korban, köztük egy 11, kettő 12 éves lehetett. Ez az összes számításba vett nő 52%-a volt!⁵³ 16–20 év közötti volt a számításba vett nők 40%-a, a férfiak 68%-a. A 25 házaspáron belül csupán két olyan nő akadt, aki vélhetően husz év feletti lehetett párkapcsolata kialakításakor, és a férfiak között is mindössze hatan voltak, akik a húsz évet meghaladták (24%).

Bármilyen röviden is, de szólni kell az egyes családokon belüli gyerekek számáról is, bár e tekintetben is csak az 1768-as és az 1838-as adatsort lehet figyelembe venni.

A 68-as összeírás időpontjában egy gyerekes család összesen 21 volt (36,2%), 17 a katolikusok, 4 a reformátusok között. Két gyerekes család 13 akadt (22,4%), a katolikusok között 9, a reformátusoknál 4. Három gyerek 9 családban volt található (15,5%), 8 a katolikusok között, 1 a reformátusoknál. Négy gyerek 10 katolikus családban (17,2%), öt gyereket írtak össze 4 esetben (6,9%), három katolikus és egy református családban, és végül akadt egy kilenc gyerekes református család is. Összesen tehát 148 gyereket talált az összeíró, ami családonként 2,47-os átlagot jelent. A felsoroláson végigtekintve azt látjuk, hogy a gyerekes családok 60%-ban 1–2, egy harmadukban pedig 2–3 gyereket neveltek. Viszonylag ritkának mondható az ennél népesebb család, és az egyetlen kilenc gyerekes család egészen kirívónak tűnik. Egészében tehát azt mondhatjuk, hogy a magyar családokkal összehasonlítva nem mondhatók népesebbnek a cigányoké. Ennek egyik oka kétségtelenül az anyagi helyzetükkel magyarázható, mivel a szűkös, nem ritkán nyomorúságos anyagi viszonyok között nagyobb volt köztük a halandóság, másrészt azt is ki kell emelnünk, hogy a házassági, a párkapcsolatokkal összefüggő szokásaik miatt a gyerekek jelentős hányada hamarabb hagyta el a családot mint a magyarok esetében.

Az 1838-as összeírás bár nem olyan részletes mint a korábbi, a gyerekek családon belüli számát megnyugtató módon lehet ennek alapján is rögzíteni. Az első jelentős megállapításunk az összehasonlítás során az lehet, hogy az 1768-as állapotokkal szemben (16%) megnőtt a gyerektelen háztartások, családok aránya (23,5%). Csökkent az egy gyerekeseké, 16 család (25,8%), nőtt viszont a 2 gyerekesek száma: 19 (30,6%). Egészében minimálisan kisebb lett az 1–2 gyereket nevelő családok aránya (56,5%). Csaknem változatlan viszont a 3–5 gyereket magába foglalók aránya (40,3%), hisz 3 gyereket 10 (16,1%), négyet 4 (6,5%) és ötöt 11 (17,8%) esetben írtak össze. A legnépesebb család ez alkalommal két 6 gyerekes

53. Néhány esetben olyan adat is fellelhető, amelyikkel nehéz valamit is kezdeni. Pl. a 21 éves Fehér Györgynek és a 17 éves Nidó Annának lánya, Sára 10 esztendő volt az összeírás időpontjában. Nincs semmi utalás arra, hogy nem saját gyerekük lett volna. Sajka József 32 éves volt, felesége Poczó Anna 27, fiuk József pedig 16 esztendő. Itt sem rögzítettek semmiféle magyarázatot, megjegyzést. Ezeket a szélsőséges eseteket természetesen figyelmen kívül hagytuk, hogy a többi adat hitelét ne kérdőjelezzük meg.

volt. A gyerekek száma összesen: 167 fő, és egy családra átlagosan 2,7 gyerek jutott, ami valamivel magasabb mint a hét évtizeddel korábbi.

Az adatfelvételek lehetővé teszik hogy áttekintést kapjunk a cigányok vallási megoszlásáról is. 1768-ban Magyarországon a cigányok aránytalanul nagy része, 84,9% katolikus volt, és csak 10,3%-a a református.⁵⁴ Kecskeméten ettől jelentősen eltért megoszlásuk, mivel a katolikusok aránya csak 75,3%, a reformátusoké pedig 24,7%. Tehát, ha nem is követte pontosan a magyar lakosság vallási megoszlását, viszonylag közel állt ahhoz (kétharmad–egyharmad arányhoz).

A rövid demográfiai kitekintés lezárásakor nem mellőzhetjük annak a néhány adatnak a kiemelését, amely az 1838-as összeírásban fellelhető, és amelyek a helyi cigányság egészségi állapotára valósabb betekintést engednek mint a korábbi feljegyzések. Az összeíró 12 esetben jegyezte fel, hogy a családfő „nyomorult” (kettő a szemére), egynél–egynél, hogy elgyengült, nehézkes, tehetetlen (70 éves), köszvényes (38 éves), beteges (30 éves). Három esetben állapította meg, hogy „világtalan”. Tehát 20 esetben, és ez csaknem a háztartások negyede, rendkívül súlyos egészségi gondokat rögzítettek. Ha ehhez hozzávesszük, hogy négy családfőnél a megjegyzés rovatba az került: szegény, és mind a négy családban több gyerek volt, igen lehangoló kép tárul elénk a helyi cigányság egészségi–szociális helyzetét illetően. Ezen nem változtat semmit sem az a tény, hogy a városban a nyomor szintjén rajtuk kívül is több tucat család élt ezekben az évtizedekben.

5. ASSZIMILÁCIÓS TÖREKVÉSEK

A lakosság többségétől szokásait, nyelvét és életmódját tekintve eltérő cigányságnak az asszimilálása komolyabb formában a felvilágosodáson nevelkedett, de abszolutizmusra törekvő uralkodók és tisztviselők részéről merült fel. Politikai céljaiknak megfelelően ennek kihatása hamarosan jelentkezett a megyei és a mezővárosi közigazgatáson belül is. 1759. május 15-én kelt tanácsi jegyzőkönyvből Hornyik János az alábbi részt jegyezte ki: „cigányoknak resolváltott: A felséges Consilium parancsolattyának az a célja, hogy a cigányok szántás, vetés, kasza, kapa, sarló, vella forgatás által keressék élelmeket, s a lóval való kereskedés és csereberétől éppen megszűnyenek. Hogy azért azon kegyes intentioját mind a felséges tanács, mind a nemes vármegye elérhesse, keressenek elsőben az instans cigányok paraszti munka által fundust és gazdaságot, osztán minden tisztességes módját a magyar életnek, és a kereskedést is követhetik. De mostani állapotjokban nekik régi módjuk szerint való kereskedést enged-

54. MÉSZÁROS László: 1975. 153.

ni annyi volna, mint a szegény magyar lakosok rontására derék eszközöket rendelni.⁵⁵

Ebből a döntésből is a cigányság régi életformájának megbélyegzése és életvitelének adminisztratív, végső soron erőszakos eszközökkel történő megváltoztatására irányuló szándék sugárzik. Nem kétséges, hogy a központi hatalom a jobbágygazdaságok számának a növelését kívánta letelepítésükkel elérni éppen úgy, amint a korábbi évtizedekben a nagy betelepítésekkel is lényegében ez volt a célja. Az adózó alanyok számának növelésén túl viszont kétségtelenül az is motiválta a központi hatalmat miként a megyei és a mezővárosi közigazgatást is, hogy az esetleges letelepedés révén a jobban szemmel tarthatók, szokásaikban, életmódjukban a nagy többséghez idomuló cigányok a korábbinál kevesebb gond forrásaivá váljanak, és szociális emelkedésük mellett a közbiztonság is nyerne ezen változásokon.

Érdemes felfigyelni ezen egyik első határozatra azért is, mert több szempontból különböznek majd tőle a sorban utána jövők. Bár ez is jogilag egyértelművé tenné a cigányok helyzetét, kisebb telekkel rendelkező gazdák vagy zsellérek lehetnének a város határában, de ez alkalommal még semmiféle különösebb kedvezményt vagy segítséget nem villantanak fel előttük, hanem inkább csak a hatalom kívánságait, elvárásait sorolják fel. Tehát saját erejükből, minimális megtakarításaikból kellett volna a gazdálkodáshoz szükséges alapokat megteremtteniük. A házhely és esetleges szántó iránti kérelmezőket nemcsak nem segítik, hanem lényegében ezáltal még különféle feltételeket szabnak.

A következő tíz esztendő eredménytelensége bizonyos változásokat hozott a különféle hivatalok szándékában és főleg módszereiben. Az 1769-es kecskeméti statútum már azt emeli ki, hogy „ha magukat a magyarok életmódjához alkalmazzák, azokkal egyenlő sorban levőnek fognak tekintetni.” Ez számukra még elég talmi ígéretnek minősülhetett, hisz korábbi életvitelük révén bizonyos mértékig szabadabban élhettek. Fontos változást jelez viszont az az ígéret, hogy „Aki érdemes lészen élő földdel is jutalmaztatik.” Ez már a segítség egyik konkrét jele és igénye, másrészt túl is mutat a helyi gyakorlaton annyiban, hogy a várostól bérletre földet általában csak az kaphatott, aki rendelkezett megfelelő igaerővel ahhoz, hogy azt részben megművelje, részben pedig teljesíteni tudja a rá háruló különféle közterheket. Hangsúlyozni kell viszont kellőképpen azt is, hogy részletes és alaposan átgondolt tervezet nem készült ennek végrehajtásához helyben sem. Egy ilyen több tucat családra kiterjedő akciónak igen komoly anyagi vonzata lehetett, amely a helybelieket terhelte volna elsődlegesen, és még csak kísérletet sem tettek annak érdekében, hogy magukat a cigányokat valamilyen formában bevonják, megnyerésükkel próbálkozzanak. Így az újabb tervezet sem hozhatott a korábbinál nagyobb sikert.

1785-ben, II. József uralkodása idején egy a korábitól minden szempontból eltérő vállalkozás vette kezdetét. Indoklása a korabeli megfogalmazásban így hangzott: „Eő Felsége az új nemzetet régi fortélyos élete módgyából egészen ki akarván vetköztetni, mely leginkább a rossz nevelésből veszi eredetét, kegyelmesen elrendelte, hogy hat esztendőskön felül tizenkét esztendőskig gyermekei mind el szedessenek és magyar jó lakosoknak osztassanak. Hogy pedig annál helyesebben neveltessenek, akik fel fogják, esztendőnként 18 forint jutalmok lészen. Aki azért cigány gyermeket fel kíván fogni, a város házánál jelentse magát.”⁵⁶

Az év során 52 cigány gyerek került magyar családokhoz. Az összeírás végén lévő megjegyzés szerint „otthon lévő cigány purdék” száma 6 volt. Valójában a hivatalosan megszabott korhatár mindkét irányban módosult, mert 5-től 16 év közötti gyerekek kerültek el családjuk köréből. A gyerekek közül öt éves volt 5, hatéves 5, hét éves 14, nyolc éves 4, kilenc éves 4, tíz éves 8, tizenegy éves 1, tizenhárom éves 3, tizennégy éves 4, tizenöt éves 2 és tizenhat éves ugyancsak 2.

Feltétlenül ellen kell szegülni minden olyan kísérletnek, hogy a mai szemléletmódot, a mai politikai célokat és mentalitásokat valamilyen formában visszavetítsük a két évszázaddal korábbi elképzelésekre, próbálkozásokra. Tehát nem valamiféle rasszista megnyilatkozás volt ez a központi hatalom részéről. Nem a kirekesztés, a megbélyegzés, az esetleges kiirtás szándéka húzódott meg emögött. Nyilvánvaló oka az volt, hogy a korábbi letelepítési és asszimilálási törekvések nem jártak, nem járhattak eredménnyel. Az uralkodó alapvető célját már korábban jeleztük. Hangsúlyosan ki kell emelni, hogy II. József célja és eljárásának módja a magyarsággal szemben sem volt semmivel sem kíméletesebb, csak a fennálló körülményeik nem tették szükségessé, hogy ugyanúgy járjon el velük mint a cigányokkal. Esetünkben is az történt, hogy kiiktatta törvényeinket, közigazgatási hagyományainkat, felszámolta állami önállóságunkat, helyettesíteni kívánta nyelvünket, kultúránkat egy merőben más jellegűvel anélkül, hogy bármilyen formában erről a magyar nép vagy a magyar nemesség véleményét kikérte volna.

Nyilvánvaló tehát, hogy itt a felvilágosodás alapállásainak egyfajta eltúlzásával is találkozunk. Ma már naivitásnak tűnik, hogy a cigányság problémáját egyszerűen a „rossz nevelés” számlájára írták, és társadalmi-gazdasági felemelkedésüket, kulturális fejlődésüket a családi nevelés átalakításával kívánták megoldani. Tudnunk kell viszont, hogy Rousseau hatása ezekben az évtizedekben még felmérhetetlenül nagy volt, és sokak számára állítása megkérdőjelezhetetlen maradt. A „fortélyos életmódból” való kivetköztetés célként való kitűzése egyébként azt is jelzi, hogy ezúttal

56. IV. 1504. c/ 189. A 18 forint jelentős összegnek számított. Egy napi napszámber 6–10 krajcár közötti volt általában. Tehát körülbelül egy napszámos félévi keresetével volt egyenlő. L. bővebben: IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor: 1989/, illetve vásárló értékére vonatkozóan: 1985/b.

sem folyt érdemi felmérés a cigányság körében, az abszolutizmus módszereit követő politikai eljárás a hatalom nyers eszközeivel is elérhetőnek látta az alapvetően gazdasági, társadalmi, kulturális, szociális stb., tehát rendkívül bonyolult problémakör megoldását.

Az egész próbálkozásnak a megítélésével igen körültekintően kell eljárunk. Mindenképpen egy lényegesen szélesebb alpból kell kiindulni ahhoz, hogy elfogadható eredményhez jussunk. E téma önmagában is olyan nagy, hogy e feldolgozás keretein feltétlenül túlmutat.

Néhány dolgot viszont eleve ki lehet zárni. Nem tekinthető semmiképpen a gyermekmunka egyfajta kikényszerítésének, mivel a korabeli paraszt és iparos gyerekek is végeztek munkát ennyi idős korukban. A magyar lakosság reagálása nem mutat semmiféle ellenérzést. Ezt érzékelteti az is, hogy előfordult örökbe fogadás is, illetve különféle mesterségekre való megtanítás igénye. Nem árt hangsúlyozni azt sem, hogy a helyi cigányság részéről sem történt semmi különösebb felzúdulás, vagy legalábbis ennek nem maradt semmi nyoma. Figyelemre méltó az is, hogy a kötelezően előírt 6 év helyett már az ötéveseket is átengedték, és a 12 éves korhatár helyett 16 éves korig átengedték gyerekeiket a magyar családoknak. A szülők számára feltétlenül könnyebbséget jelentett a rendelet tudomásul vételében az a tény, hogy gyerekeik általában jobb anyagi körülmények közé kerültek, és nem fogalmaztak meg semmi tilalmat azok látogatásával kapcsolatban.

Ennek a kísérletnek a sorsáról sem tudunk semmi közelebbit forrásaink hézagossága miatt. Az viszont kétségtelen, hogy a központi hatalom részéről elindított asszimilációs programok sorra kudarcot vallottak. Történelmi tapasztalatként fogalmazhatjuk meg, hogy az egyes kisebbségek beolvasztására tett kísérletek az esetek nagy részében kudarcot vallottak. Ugyanakkor megfigyelhetünk bizonyos területeken a cigányság körében részleges asszimilálódásra utaló jeleket, amelyek a hosszú és folyamatos együttélés alapján csaknem természetesnek mondhatók.

Itt csak utalunk arra, hogy 1704-ben a családfők nagyobb hányadának még nem volt tényleges vezeték neve, előneve, hanem a keresztnév, az utónév elé a „cigány” jelzőt kapcsolta az összeíró. Az utónevek viszont sorra arról árulkodnak, hogy a magyar szokásokat ekkorra már átvették. Egy bő fél évszázaddal később pedig már egészen más állapotokat találunk: minden családfőnek van előneve, és ezek szinte kivétel nélkül magyar hangzásúak.⁵⁷

Vallási hovatartozásukra is első alkalommal az 1768-as összeírások alapján lehet megalapozottan következtetni. Itt az tűnhet fel, hogy öt év alatti gyerekek vallása nincs feltüntetve, ami minden bizonnyal abból eredt, hogy a névadással, keresztteléssel kapcsolatos vallási szokásaik még számottevően eltértek a magyarokétól. E téren is csak a további feltárások

57. Az 1768-as cigányösszeírás alapján a névanyagot MÁSZÁROS László dolgozta fel. 1975.

tudnak pontos képet adni arról, hogy a környezetükhöz való alkalmazkodás milyen mértékben ment végbe a polgári forradalom előtt.

6. ÖSSZEGZÉS

Feldolgozásunk alapvető célja, hogy a polgári forradalom előtti évszázadokból érdemi módon felvillantsuk a helyi cigányság múltjának egy-egy szeletét, remélhetőleg teljesült. Életük legfontosabb területeiről, annak kereteiről ily módon legalább egy vázlat most már rendelkezésünkre áll, amelynek egyes epizódját a függelékben fellelhető források esetenként fontos részletekkel világíthatják meg, egészíthetik ki. Miként a bevezetőben is hangsúlyoztuk, ez a közlemény nem a lezárást, hanem a kezdetet kívánja elindítani. Azt remélhetőleg egyértelműen igazolja, hogy egy tudatos és széleskörű gyűjtőmunka számára megvan a lehetőség. További levéltári egységek adatainak kigyűjtése, majd azok feldolgozása révén a jelen nagyon vázlatos és hézagos kép helyett egy minden tekintetben teljesebb, helytállóbb formálható meg. Így a helyi cigányság múltjának feltárásával a magyarországi cigányok történetét is teljesebbé tehetjük, és ezáltal jobb önismerethez, megalapozottabb önbecsüléshez segíthetjük őket.

FÜGGELÉK

I. ÖSSZEÍRÁSOK

1. 1704

ELSŐ LAJSTROM CZIGÁNYOKÉ

Czig(ány) Ölvedy Mátyás	Tallér	4. Totum.
Czigány László	Tallér	4. Totum.
Czigány Vanyay Mátyás	Tallér	4. Totum.
Solvit flor. (kr.) 2, az többire dolgozott az város kocsián és lovakat patkolt.		
Czigány Jánosné	Tallér	4. Totum.
Czigány Tati András	Tallér	4. Totum.
Czigány Balog János	Tallér	4. Totum.
Czigány Miklós Petőcz Mihály mellett	Tallér	4. Totum.
Czigány János Molnár Géczy mellett	Tallér	4. Totum.
Czigány Bugakiné Fiastul	Tallér	1. Totum.
Czigány Bogár Péter	Tallér	4. Totum.
Czigány Miklós Lehen György mellett.	Tallér	4. Totum.
Czigány Péterné	Tallér	1. Totum.
Czigány Kabay Mátyás	Tallér	3,5. Totum.
Czigány Dobogo Pál	Tallér	4. Totum.
Czigány Czompo András	Tallér	4. Totum.
Czigány Rác Miklós	Tallér	4. Totum.
Czigány Rado Miklós vajda	Tallér	4. Nihil.
Czigány Rado Miska	Tallér	4. Totum.
Czigány Mezey Mihály	Tallér	4. Totum.
Czigány András	Tallér	4. Totum.
Czigány Mezey Péter	Tallér	4. Totum.
Czigány Rado Ferenc	Tallér	4. Totum.
Czigány László Ördög András mellett	Tallér	4. Totum.
Czigány Horpasz	Tallér	2. Totum.
Czigány Jónás	Tallér	1,5. Totum.

IV. 1508. c/ 1704.

Pótlólagosan összeállított adólajstrom.

A szabályszerűen elkészített adókönyv mellett ez a kiegészítő rész a cigányok, a rácok, az oláhok, a találmány gazdák, zsellérek, görögök és puskások adófelvetését tartalmazza.

2. 1758. szeptember 16.

CIGÁNY HÁZTARTÁSOK ÖSSZEÍRÁSA

Gyakor(i) parancsolati érkeztén a t(ekintes) n(emes) Vármegyének, hogy a cigányok a magyar lakosoknak módjok szerint házakban lakjanak, munkával

kivált a magyarok gazdaságok körül valóval éllyenek, ezért tetszett a b(ecsületes) tanácsnak, hogy kiki ide nevít, házát, professioját beírassa, mellynek rendi így következik:

Czigányok neveik	Házaik	Professiojuk	Sillereik	Professiojuk
Bari Mihály	1	questor		
Zsákai György	1	vinea, quest.		
Orbán Banya István	1		Orbán Pista	
Vajas István	1	kovács		
Borzó György	1	kovács		
Baktai István	1	vinea, quest.	Baktai István	
Baktai György	1	kovács	Baktai György	
Dorogi István alias Czini	1	kovács	Bakro, miser.	
Bihari János alias Böröcske	1	hegedűs	Bihari István	
Kéle András, alias Hernyószedő	1	kovács		
Ölvödi Márton	1	kovács		
Mezey Farkas	1	kovács	Hurai	fidécen
Kurucz János	1	kovács		
Ölvedi Miklós	1	kovács	Ölvedi Miklós	
Andok István, alias Piczi	1	kovács	Veje	
Oláh János	1	kovács	Bari Istók	kovács
Czenke Istók	1	kovács		
Rádo Miklós	1	hegedűs		
Banya András	1	kovács		
Kocsoni Márton	1	kovács		
Horváth Mihály	1	hegedűs	Oláh Gergely	kolompár
Tamesi Ferenc	1	kovács		
Oláh András	1	kolompár		
Rác Samu	1	kovács		
		hegedűs		
Orbán, aliter Boczó János	1	?	Ondó János	hegedűs
Kis Mihály	1	kovács		
		hegedűs		
Suti Orbán Mihály	1	hegedűs	Sáska József	hegedűs
Kolompár Ádám	1	kolompár	Rác Mihók	
			Rác Istók	
Csámpai János	1	hegedűs		
Horvát Ferenc	1	kovács		
Horvát Ferenc	1	kovács		
Rác György	1	kovács	Bolha Siga	
Oláh János	1	kovács	Kocsonyi József	kovács
Lala Gyurka	1	hegedűs	Kocsonyi Samu	
Csámpai István béres háza	1	hegedűs		
Adok Mihály	1	munkás		
Orbán Mihály alias Bundare	1	hegedűs		
Fejér Mihály	1	kovács		

Czigányok neveik	Házaik	Professiojuk	Sillereik	Professiojuk
Kocsonyi Miklós béres háza	1	kovács		
Orbán Banya Józsefnál		--	Gacsirő Palkó	hegedűs
Trifunt Márton	1	kovács		
Jani Jóska	1	munkás		
Kunyhóban a Mezei kútnál			Posoma Miska Margi Istók	munkás munkás
Pál István vak	1	hegedűs		
Zsákai András	1	hegedűs		
Mezei István	1	kovács	Kis István	

XV. 9. Kivonat az 1756–1761. évi jegyzőkönyvek 245–246. oldaláról.
Zselléren Kecskeméten olyan embert, családfőt értettek, akinek nem volt önálló háza, tehát más házában lakott. Ezért még a földbevályt, de önálló lakásként szolgáló putri tulajdonosa is gazda elnevezést kapott, bérelője viszont zsellér volt.

3. 1768

CIGÁNYOK ÖSSZEÍRÁSA

Apa	Anya	Fiú	Lány	Kor	Vallás	Foglalkozás
Orbán János				54	K	kovács
	Kátay Ilona			58	K	
		János		22	K	
		József		30	K	
			Ilona	18	K	
			Judit	16	K	
Doroghy István				49	K	kovács
	Bakó Zsuzsanna			52	K	
		András		22	K	kovács
		István		18	K	kovács
		Tamás		9	K	
Fari Mihály		Mihály		7	K	
			Katalin	20	K	
			Anna	1	K	
Kocsnyi Márton				38	K	kovács
	Dinók Erzsébet			27	K	
		János		10	K	
		István		8	K	
		Márton		1	K	
			Judit	7	K	
Ölvedy Márton				46	R	kovács
	Zsákay Erzsébet			41	R	
		György		20	R	

Apa	Anya	Fiú	Lány	Kor	Vallás	Foglalkozás
Ölvedy György					17	R
	Mihács Sára			15	R	
Ölvedy János				30	R	kovács
	Banna Anna			25	R	
		Mihály		9	R	
		János		3		
Baktai István					75	R
	Tóth			65	R	
Baktay Isrván				44	R	hegedűs
	Kacsy Ilona			30	R	
		Ádám		24	R	
		István		18	R	
		György		15	R	
		János		17	R	
		András		12	R	
			Anna	19	R	
			Zsuzsanna	6	R	
			Judit	5	R	
			Ilona	3	R	
Baktay Ádám				24	R	hegedűs
	RácZ Katalin			20	R	
			Katalin	3		
Pál István				50	R	hegedűs
	Matyó Judit			52	R	
Pál István				28	R	hegedűs
	Valkay Zsuzsanna			25	R	
		Mihály		2		
Jány József				34	K	kovács
	Radó Erzsébet			30	K	
			Sára	8	K	
			Anna	7	K	
			Rozália	6		
		József		5		
Zsákay György				45	R	kovács
	Kiss Judit			30	R	
		István		18	R	kovács
		György		16	R	
		Ferenc		12	R	
Zákay János				20	K	
	RácZ Katalin			17	K	
RácZ Sámuel				53	K	kovács
	Szitia Ilona			53	K	
		János		21	K	kovács
		Ádám		6	K	
			Judit	24	K	
			Katalin	14	K	
Zsákay János				28	K	kovács

Apa	Anya	Fiú	Lány	Kor	Vallás	Foglalkozás
	Bakró Sára			44	K	
		György		20	K	kovács
		Ferenc		17	K	kovács
		József		2		
			Ilona	8	K	
			Katalin	6	K	
Kocsonyi Miklós				45	K	kovács
	Boros Ilona			45	K	
		István		14	K	kovács
Banya István				55	K	kovács
	Ürmös Katalin			55	K	
		Mihály		13	K	
			Katalin	15	K	
Pusoma Mihály				32	K	kovács
	Boros Erzsébet			20	K	
		Mihály		1		
Pusoma István				20	K	kovács
	Moczó Anna			21	K	
			Anna	3		
Adók Mihály				31	K	kovács
	Bobán Anna			25	K	
		Mihály		9	K	
			Veronika	5		
			Anna	3		
			Terézia	1		
Poczó János				42	K	kovács
	Doroghy Rebeka			40	K	
		József		4		
Suty Mihály				55	K	hegedűs
	Zsadányi Sára			49	K	
			Ilona	10	K	
Tánczy Ferenc				57	K	kovács
	Donyi Sára			53	K	
Sánta Ferenc				28	K	hegedűs
	Vajas Anna			26	K	
		István		8	K	
		József		5		
Oláh György				50	K	kovács
	Rác Judit			40	K	
		Mihály		10	K	
		Ferenc		8	K	
		János		7	K	
			Erzsébet	25	K	
Czenke István				50	K	kovács
	Bulbasz Sára			40	K	
		András		22	K	kovács
		István		17	K	kovács
			Judit	12	K	

Apa	Anya	Fiú	Lány	Kor	Vallás	Foglalkozás
Mezey György				64	K	kovács
	Rác Judit			52	K	
		Farkas		16	K	
Mezey György				21	K	kovács
	Oláh Erzsébet			19	K	
		Mihály		4		
			Judit	2		
Horváth Ferenc				53	R	kovács
	Ölvödy Ilona			38	R	
		Ferenc		5		
			Sára	1		
Horváth György				18	K	kovács
	Tercsi Katalin			24	K	
			Erzsébet	1		
Márton Miklós				42	R	kovács
	Galamb Anna				29	R
		Miklós		18	R	
Kurucz János özv.				56	R	kovács
Kurucz János				23	R	kovács
	Káli Erzsébet			20	R	
		Mihály		5		
			Erzsébet	1		
Kurucz István				15	R	kovács
	Fülöp Katalin			15	R	
Oláh Ádám				56	K	kovács
	Obrán Erzsébet			36	K	
		Ádám		8	K	
		József		2		
			Judit	17	K	
			Katalin	13	K	
Bundári István (néhai)				40	K	
	Domány Ágnes özv.			18	K	hegedűs
		József		18	K	
			Ágnes	9	K	
Bundári István				20	K	hegedűs
	Zsiga Sára			18	K	
Orbán Ferenc				50	K	hegedűs
	Horváth Judit			48	K	
		István		18	K	hegedűs
		József		6		
			Sára	14	K	
		Katalin		11	K	
		Rozália		9	K	
Orbán János				20	K	hegedűs
	Orbán Ilona			18	K	
			Katalin	1		
Horváth Mihály				49	K	hegedűs

Apa	Anya	Fiú	Lány	Kor	Vallás	Foglalkozás
	Basa Erzsébet			42	K	
		Ferenc		9	K	
		Mihály		6		
			Rozália	1		
Oláh György				35	K	hegedűs
	Rácz Rozália			29	K	
		János		12	K	
		István		4		
			Krisztina	3		
Fejér Mihály				60	R	kovács
	Bogár Erzsébet			50	R	
Csámpay János				38	K	hegedűs
	Dilogh Ilona			30	K	
		István		10	K	
		Ferenc		6		
		József		3		
			Anna	1		
Ondó János				28	K	hegedűs
	Oláh Klára			27	K	
		János		8	K	
		Ferenc		1		
			Klára	7	K	
Bobány Imre				26	K	hegedűs
	Csobák Anna			19	K	
		Imre		5		
			Rozália	7	K	
			Judit	3		
			Anna	1		
Mezey Mihály				40	K	kovács
	Monc Sára			26	K	
			Ilona	12	K	
Csámpay István árva				15	K	
Bihary Mihály árva				8	K	
	Bihary Klára árva			14	K	
Rácz Mihály				28	K	hegedűs
	Czaja Katalin			19	K	
			Katalin 6			
Zsákai András				35	R	hegedűs
	Jeremiás Erzsébet			28	R	
		András		10	R	
		István		8	R	
		Mihály		6	R	
			Judit	8	R	
			Mária	3		
	Polé Judit özv.				50	R
Kocsonyi János					21	K
	Kondás Rozália			16	K	

Apa	Anya	Fiú	Lány	Kor	Vallás	Foglalkozás
		József		1		
Dorogh István				25	K	kovács
	Kutahy Anna			20	K	
			Anna	1		
Horváth Ferenc				40	K	kovács
	Kálé Rozália			30	K	
		István		14	K	
		Ferenc		5		
		János		1		
Horváth János				28	K	kovács
	Mihály Sára			26	K	
		János		2		
			Rozália	4		
Rády Miklós				50	K	hegedűs
	Fáncsy Katalin			50	K	
		József		18	K	hegedűs
			Katalin	21	K	
Radó Miklós				27	K	kovács
	Baky Ilona			21	K	
		Mihály		6		
		Miklós		2		
		József		1		
Fehér György				21	R	kovács
	Nidó Anna			17	R	
			Sára	10	R	
Poczó István				30	K	kovács
	Czifó Erzsébet			26	K	
		István		9	K	
		Mihály		4		
		András		1		
Bódy Péter				30	K	
	Fehér Erzsébet			22	K	
		Mihály		2		
Sajka József				32	K	hegedűs
	Poczó Anna			27	K	
		József		16	K	hegedűs
Kocsonyi Miklós				30	K	hegedűs
	Banya Judit				28	K
			Judit	15	K	
	özv. Domádiné,					
	Bari Ilona			50	K	
Makai Ádám				17	K	kovács
	Sánta Judit			15	K	
Adók István				60	K	kovács
	Horpasz Sára			58	K	
			Anna	24	K	
Oláh Anrás katona gyerekei						

Apa	Anya	Fiú	Lány	Kor	Vallás	Foglalkozás
		János		11	K	
		András		8	K	
Banyi András	nőtlen			40	R	kovács
Lala György				36	K	zenész
	Oláh Klára			28	K	
		János		14	K	
		György		3		
		Anna		12	K	
		Judit		8	K	
		Klára		1		
	Rác Sára özvegy			50	K	
		Ferenc		17	K	kovács
			Magdaléna	8	K	
Bohos János				25	K	hegedűs
	Rác Anna			30	K	
Bakó Miklós				35	K	hegedűs
	Oláh Sára			27	K	
			Anna	14	K	
			Erzsébet	9	K	

Pest Megyei Önhormányzat Levéltára, Acta pol. Miscellanea, 1768. CC. I. 39.
K = római katolikus, R = református.

4. 1785. június 18 — október 6.

KIOSZTOTT CIGÁNYGYEREKEK JEGYZÉKE

Június 18.

Dina János fiát Bódi Pétert, 8 esztendős (kivette) Szabó Mártony úr — fizetésért.
 Rác Mihály leányát, Rác Pannát, 14 esztendős, felfogta Mócza Antalné.

Június 20.

Samu János Kata nevű 9 esztendős leánykáját felfogta Vépi Mihályné — fizetésért.
 Kocsonyi Martzi Rózi nevű 8 esztendős leánykáját felfogta Domokos Jánosné — fizetésért.

Június 22.

Czenke András István 9 esztendős fiát Kupa Varga Jánosné — fizetésért.
 Orbán János Mihály 7 esztendős fiát Juhász Imre felfogta, ha adnak fizetést felve-
 szí, ha pedig nem, úgy is eltartja mint maga gyermekét.
 Ondó János Rusi nevű 7 esztendős leánykáját Kalmár János felfogadta — fizeté-
 sért.
 Kocsonya Mártonnak Miklós nevű 10 esztendős fiát felfogta Domokos János —
 fizetésért.
 Poczy Istvánnak 13 esztendős Éva leányát fel fogta (5. tized) Barna István.

Dzunczár János 7 esztendős Ilona leánykáját felfogta (4. tized) Berente A. — fizetésért.

Dzunczár János 11 esztendős Ádám fia Fazekas Jánosnak adatott Csircsik Ferenchez.

Óndó János 10 esztendős István fiát felfogta Benkő László. Inas Imre Pál takácsnál.

Szanto Ferenczné Dracsó János Anna nevű 5 esztendős kislányát felfogta.

Dorogi Isván 10 esztendős István fiát felfogta (2. tized) Borka János.

Dina, alias Bodi Péter fiát, Mátyást, 15 esztendős, inasnak fogadta Nota János lakatos.

Pengő Jánosnak 14 esztendős fiát felfogta szolgálatra Pataki József.

Június 8.

Kale Péter 9 esztendős fiacskáját felfogta Kerekes József.

Június 22.

Rado Józsefnek 10 esztendős fiacskáját Józsefet felfogta Londirer Lőrincz — fizetésért.

Poczo János 14 esztendős leányát, Ilonát örökbe fogta fel Kupa Varga Jánosné.

Orbán János 14 esztendős leányát Juditot szolgálónak fogadta fel Kubinyi Mátyás.

Rác Ferenc 10 esztendős leányát, Klárát szolgálócskának Czini Jánosné felfogadta, de fizetésért pertendál.

Oláh Miklós 10 esztendős leányát, Ilonát felfogta Szekeres István.

Turbulya Mihálynak 15 esztendős leányát Rúsit Pokomandi Mihály felfogta szolgálónak.

Bari Andrásnak 9 esztendős fiacskáját, Ádámot Vidács Pál inaskának felfogta.

Horvát Istvánnak Rúsi nevű 8 esztendős leánykáját felfogta Ponyva Mátyás — fizetésért.

Június 24.

Rado Józsefnek László 7 esztendős fiacskáját Kulla János juhász — fizetésért.

Június 27.

Dorogi Isvánnak 7 esztendős Ágnis leánykáját felfogta Domokos József — fizetésért.

Június 28.

Jani Jóska 8 esztendős leányát, Katát felfogta Juhász János (5. tized).

Június 30.

Sánta Ferencz leánya Judit 13 esztendős, felfogta Dóczi András.

Július 2.

Turbulya Mihály 5 esztendős Erzsébet leánykáját felfogta Török István.

Július 4.

Pengő Jánosnak 7 esztendős fiát, Antalt felfogta Dekán Imre (4. tizedben) — fizetésért.

Július 5.

Dantso Jánosnak 10 esztendős fiát, Jánost felfogta Kanisai Mihály (5. tizedben).

Július 8.

Pengő Jánosnak 16 esztendős Rúsi leányát felfogta szolgálónak Paál Mihályné.
Ölvödi Jánosnak fia, István Monder Mihálynál szücs inas, 13 esztendős.

Július 11.

Mezei György 7 esztendős leánykáját, Jutkát felfogta Juhász László (4. tizedben).

Július 21.

Turbulya Mihálynak 7 esztendős István fiát felfogta Fekete István (a 7. tizedben).
Dorogi Istvánnak 10 esztendős fia (8. tizedben) Tót Józsefnél.
Trifont Mártonnak Csollák Antal unokáját, 16 esztendőset, felfogta Bagi Ferenc lakatos.
Dorogi István Tamás (nevű) 5 esztendős fiacskáját felfogta Zöldi Gergelyné (a 8. tizedben).
Rácz Ferenc 7 esztendős fia, Ferenc vagyon Keresztes Istvánnál (a 4. tizedben).
Ölvödi Jánosnak 5 esztendős Anna leányát felfogta Tót Gergely (az 1. tizedből).

Július 25.

Boros János vagy Csikallo 7 esztendős fiát, Jóskát felfogta Gyenes Istvánné (3. tizedben).
Mezei Farkas Laczkó fiát, 6 esztendőse felfogta Tóth Farkas János (6. tizedben).

Július 27.

Fehér Mártonnak 7 esztendős Iona leányát felfogta Pálikás János (7. tized).
Fehér Márton 5 esztendős fiát felfogta Krisa Tamásné (7. tizedben).
Drantso Jánosnak Rúzsi 6 esztendős leánya Szántó Istvánnál.

Augusztus 1.

Dorogi Sigának 6 esztendős Miska fiát felfogta Árokmellyéki Tót János — fizetésért.

Augusztus 2.

Dorogi Siga 7 esztendős leánykáját, Tresit fogta fel Szentkirályi Józsefné (4. tizedben).

Augusztus 11.

Poczó Istvánnak 6 esztendős Mihály fiát felfogta Piszmán Mihály.

Augusztus 15.

Ezelőtt 3 héttel Rácz Ferencz hét esztendős fiát, Ferenczet felfogta Varga Ferenc (4. tized).

Szeptember 3.

Turbulya Mihály 6 esztendős leányát felfogta Takács János, Rácz András leánya helyett.

Október 6.

(3. tizedben lakos) Pizmán Antalné felfogta Ondó Jánosnak Rúsi 7 esztendőös leányát.

A nyilvántartás hátlapján dátum nélkül:

Otthon lévő cigán purdék: Czöntei, Bóbán, Czuntzár, Czini Jutka, Rátz András, Bari Ádám.

IV. 1504. y/ 3.

A nyilvántartás hátlapján: 1785. in Junio kiosztott cigány gyermekek fel jedzése ő felségének kegyelemes rendelései mellett.

5. 1838

Név	Életmód	Kor	Gyerekei	N. B.
Bobány Istvány feleséges	muzsikus	76	nincs	nyomorult
Bodi Mártony feleséges	paraszt és muzsikus	66	3 maguk-szárnyán	nyomorult katona
Rátz Istvány feleséges	kolompár	50	5	a várost szolgált
Dorogi Istvány feleséges	kolompár	66	3 maguk-szárnyán	
Dinoky Ádám feleséges	muzsikus	60	1 fia	
Rátz János feleséges	muzsikus	53	5 nevelést kívánó	
Bobán János feleséges	nyomorult, koldus	70	5	a hazát sokáig szolgált
Dorogi Istvány özvegy	nyomorult, koldus	66	2	a hazát sokáig szolgált
Oláh Istvány feleséges	muzsikus	55	2	13 évig katona volt
Zsákai Istvány feleséges	vak	58	nincs	nyomorult
Fehér Mártony feleséges	muzsikus	57	5	19 évig katona volt
Horvát Ferenc feleséges	kovács	83	1	fia fia segíti
Mikó Istvány feleséges	muzsikus	60	2	elgyengült
Czunczár Istvány feleség	muzsikus	56	míncs	egyik szemére vak
Ölvödi Istvány feleséges	koldus	80	nincs	nyomorult
Pádár Ferenc feleséges	kolompár	59	5	szegény
Kállai János feleséges	muzsikus	46	2	egészséges
Zsiga János feleséges	kolompár	48	6	szegény
Lévai József feleséges	koldus	43	1	nyomorult
Bodi Mátyás feleséges	muzsikus	46	2	20 évig katona volt
Farkas Istvány feleséges	koldus	70	6	tehetetlen
Nagy Mihály felséges	koldus	60	5	több évig katona volt
Almásy István feleséges	koldus	61	2	nyomorult
Mikó János feleséges	muzsikus	47	5	
Oláh József feleséges	muzsikus	62	1	nős
Dinok József feleséges	muzsikus	40	4	

Név	Életmód	Kor	Gyerekei	N. B.
Vajas Ferenc feleséges	kolompár	38	1	
Dorrogi András feleséges	muzsikus	35	1	nyomorult
Bodi Mihály feleséges	muzsikus	32	3	
Farkas Sándor feleséges	kolompár	33	1	
Orbán Mihály feleséges	lócsífszár	56	5	
Dorrogi József feleséges	kolompár	33	3	
Dorrogi István feleséges	muzsikus	38	4	
Rátz Ferenc feleséges	muzsikus	35	3	
Bobány István feleséges	muzsikus	30	2	
Bari József feleséges	muzsikus	38	2	
Bobán György feleséges	kolompár	30	nincs	beteges
Farkas Bnjámin feleséges	muzsikus	31	1	
Orbán József	nőtlen	21	nincs	muzsikus
Rátz János feleséges	muzsikus	35	1	felesége nyomorult
Horváth István feleséges	kolompár	38	4	
Potzo Mihály feleséges	muzsikus	28	2	
Horvát Pál feleséges	napszámos	29	2	
Farkas Mihály feleséges	muzsikus	28	2	
Farkas György feleséges	beretválás	38	2	16 évig katona volt
Bobán Mihály feleséges	muzsikus	25	1	
Jani Péter feleséges	napszámos	30	nincs	
Kováts Mátyás felesége	magyar napszámos	30	1	
Kállai Mihály feleséges	kolompár	37	nincs	nyomorult
Bodi Mihály feleséges	kolompár	57	nincs	szegény
Jani Anna		60	1	nyomorult
Farkas László özvegye	koldus	61	4	vak
Farkas István feleséges	muzsikus	30	2	
Bari Ádám feleséges	muzsikus	36	2	
Farkas László feleséges	muzsikus	37	1	
Oláh István feleséges	muzsikus	25	1	
Kis János feleséges	napszámos	37	2	nyomorult
Boros Menyhárt özvegy	koldus	60	nincs	vak
Ölvödi Sándor özvegy	napszámos	35	nincs	
Vajas István nőtlen	kovács	25	nincs	
Páder Miklós feleséges	kovács	25	nincs	nyomorult
Torzsa Ferenc feleséges	kovács	30	1	nyomorult
Boros József nőtlen	muzsikus	19	nincs	
Bortos Mihály feleséges	muzsikus	27	2	
Orbán Sándor özvegy	paraszt	28	nincs	
Dinok Sándor feleséges	muzsikus	59	2	árva
Miko István feleséges	muzsikus	26	2	tizedes
Borbán János feleséges	muzsikus	32	3	
Ölvödi János feleséges	muzsikus	38	5	tizedes
Bari György feleséges	kovács	38	3	
Kállai György feleséges	muzsikus	30	2	nyomorult
Bari János feleséges	koldus	60	2	nyomorult

Név	Életmód	Kor	Gyerekei	N. B.
Vajas József feleséges	napszámos	22	2	
Bodi Mártony feleséges	muzsikus	38	2	
Farkas Ignác feleséges	paraszt	40	1	22 évig katona
Bobán Sándor feleséges	muzsikus	22	1	
Czönke András feleséges	muzsikus	60	5	
Kállai Lajos feleséges	muzsikus	35	5	
Jani Mihály feleséges	csősz	38	3	város szolgája
Ölvödi István feleséges	kertész	30	3	tanyai lakos
Farkas Sándor feleséges	muzsikus	38	nincs	

IV. 1504. c/ 202. 1838.

II. STATUTUMOK

1. 1689. február 10.

KECSKEMÉT VÁROS TANÁCSÁNAK HATÁROZATA A PORTIÓ-ADÓ NAGYSÁGÁRÓL

...

7. Mivelhogy a cigányok is a városunkban házat tartanak, azért ökis szintén valamint a magyarok portioznak, mindenekben a limitatio szerint fizessenek.

IV. 1508. c/ 1989. 2-3. A házakra kivetett porció összege 2 forint volt.

2. 1751-1800.

KECSKEMÉT VÁROS TANÁCSÁNAK MEGÚJÍTOTT ÉS ÚJRASZERKESZTETT RENDELETEI

29. Az itt lakos cigányoknak, hogy ő felsége parancsolattya szerint éllyenek, csereberélés, házanként való csavargás, viseltes ruhák árulása 24 korbács alatt tiltatik.

IV. 1504. h/2. 7-17. Közölte: Kolozsvári S. — Óvári K. 1885-1904. IV/2. 836-842.

3. 1758. szeptember 16.

**KECSKEMÉT VÁROS TANÁCSA
RENDELETBEN SZABÁLYOZZA A CIGÁNYOK LETELEPEDÉSÉT**

Hogy a cigányok a magyar lakosok módja szerint házakban lakjanak, és azok gazdasági körül foglalkozzanak, összeíratni rendeltettek.

IV, 1504. b/ 76. 761–762.

4. 1757. április 25.

**KECSKEMÉT VÁROS TANÁCSA SZABÁLYOZZA
A CIGÁNY VAJDÁK HATÁSKÖRÉT**

Hogy ama nyolc földes uraságoknak is jussa, kiknek portioikat rész szerént zálogban, rész szerént árendában bírjuk, meg ne sértessék, és a szegény város ellen meg ne bosszantassanak, jó kegyelmes urunk, Koháry András eő excellenciája Bari cigánynak vajdaságban leendő maradásáról emanált kegyes resolutioját is maga ereiben meghadgyuk, a vajdák dolgában oly intézést tettünk, hogy

1-o A kis vajda az öreg vajdával minden vásárban a korbács-pénzt együtt és egyenlő hatalommal szedjék.

2-o A jövő s járó sátoros cigányoktól szedni szokott sátorpénzt is vagy edjütt, vagy ha az nem lehet, edjmásnak tudásával szedjék.

3-o Ezen jövedelmek ámbár az öreg vajdánál tartatnak, mindazáltal azoknak a kis vajda tudója és számtartója legyen.

4-o Hogy minden esztendő végén minden büntetésektül és jövedelmektül az cigány eskütteknek mind a két vajda számot adjon.

5-o A currensok és más levelek küldésében s a városnak minden dolgaiban, melyekre a cigányság köteles, az öreg vajda a másodíknak, ez pedig a többi cigánynak fog parancsolni.

XV. 9. Az egykori tanácsi jegyzőkönyv 129. lapjáról készített kivonat.

5. 1760. április 24.

**KECSKEMÉT VÁROS TANÁCSA RENDELETBEN SZABÁLYOZZA
A CIGÁNYOK KÖZÖTTI KÖZIGAZGATÁSI MUNKÁT**

Cigányok között egy tizedes választatik. Ki egyenesen a főbírótól függjön, köteles strázsákat kiállítani, gyűjtetni, és a város szolgálatában híven eljárni, és a cigányokat rendben tartani.

IV. 1504. b/ 76. 762.

6. 1769. augusztus 18.

KECSKEMÉT VÁROS TANÁCSA MEGÚJÍTTJA ÉS KIBŐVÍTI
A CIGÁNYOK LETELEPEDÉSÉRE VONATKOZÓ RENDELETÉT

Cigányokra vonatkozó határozatot, hogy ha magukat a magyarok életmódjához alkalmazzák, azokkal egyenlő sorban levőnek fognak tekintetni. aki érdemes léssen, élő földdel is jutalmaztatik.

Szükséges tehát, hogy először is adják jeleit a magyaros életnek, kasza, kapa, ásó, sarló, metszőkés, fa- és vasvilla, gereblye, csoroszlya koptatással, valamint feleségek a magyar asszonyok módjára szőlőkben, mezőkben, téglaházaknál, vályogvetéssel, fonással, varrással, mosással foglalkozzanak, hogy így napi kenyereiket megkereshessék, a csapszékekbeni csavargástól, az ottani muzsikálástól, viseltes ruhák és lovak csereberélésétől tartózkodjanak.

IV. 1504. b/ 76. 763–764.

7. 1777. július 17.

KECSKEMÉT VÁROS TANÁCSÁNAK HATÁROZATA
AZ ENGEDÉLY NÉLKÜLI LAKHELYEK FELSZÁMOLÁSÁRÓL

József kőműves szélmolnár által a régi végzés szerint kifizettetvén, onnan elköltözzön. Továbbá, akik más két házakban ideig való engedelemből ott laknak, semmi ne építsenek. A föld lyukakban lakók és a cigány is a temető mellől eltiltassanak, s ha nem engednek, lyukaik elrontassanak, senkinek a szélmalomnál a molnáron és a korszóson kívül, melyek publikumra tartozók, maradás nem engedtetvén.

IV. 1504. a/2. II. LXV.

8. 1785. június 18.

KECSKEMÉT VÁROS TANÁCSA A CIGÁNYOK ÉLETMÓDJÁNAK
MEGVÁLTOZTATÁSA ÉRDEKÉBEN ÚJABB RENDELETET HOZ

Eő felsége az új nemzetet régi fortélos élete módgyából egészen ki akarná vetköztetni, mely leginkább a rossz nevelésből veszi eredetét, kegyelmessen rendelte, hogy hat esztendőskön fölül tizenkét esztendősig gyermekei mind elszedessenek, és magyar jó lakosoknak ki osztassanak. Hogy pedig annál helyesbben neveltessenek, a kik fel fogadják, esztendőnként 18 ft. jutalmok léssen. A ki azért a cigány gyermeket fel kíván fogni, a városházánál jelentse magát.

Tiltatik pedig a cigányoknak a koldulás, viseltes ruha árulás, csereberélés, házának el adása. melyhez képest, ha pecséttye nem léssen kolduló cigánynak, senki se alamisnáldoggyék, videltes ruhát annak elvesztése alatt kezébe ne adgyon, lovat büntetés alatt velek ne cseréllyen, házat pedig pénzének elvesztése alatt meg ne vegye.

IV. 1504. c/ 189.

9. 1800.

KECSKEMÉT VÁROS TANÁCSA SZABÁLYOZZA
A PIACON TÖRTÉNŐ ÉRTÉKESÍTÉST

...
6. Hogy a sok dologtalanok a munkára szoríttassanak, és így a helytelen koldulásokkal a közönség ne terheltesen, úgy nem engedi, hogyha csak erre a városházától engedelem nincs, valaki kolduljon, kivált a vidéki koldusokat a városról el kell tiltani. Ezek közé tartoznak a cigány asszonyok is, kik élelmek keresésére alkalmatosak.

IV. 1504. h/2. 151–154.

10. 1808.

KECSKEMÉT VÁROSTANÁCSA VÉDI
A CIGÁNYOK LAKÓHELYÉT

Tizedenként kihirdetni rendeltetett, hogy senki a lakosok közül a cigányoknak adott házhelyeket megvenni ne bátorkodjék, ha ki pedig a cigányok közül ezen rendelés ellen a várostól nyert fundusát eladni merészelné, az mint ezen magistratus rendelkezéseinek magát ellene szegő, a városból ki fog tiltatni.

IV. 1504. h/2. 185.

III. LEVELEK, KÉRELMEK

1. 1728

ANDRÁS ISTVÁN KÉRELME KECSKEMÉT VÁROS TANÁCSÁHOZ

Nemzetes Bírák és Becsületos Tanács, nekem érdemem felet nagy jó Uraimék

Hogy Isten eő Szent Felsége kielmeteket, nekim érdemem felet nagy jó uraiméket számos esztendőkbén tartó egészséggel éltesse sok szegények s árvák szerencséjére és városunknak előmenetelire, tiszta szívből kívánom. Kielmeteket nekem érdemem felet nagy jó uraiméket alázatossan követem, hogy ezen csekély supplicatióm által terhelem, nem egyéb pedig az oka terhelésemnek, hanem mostanában engemet az egész cigányság igen háborgatni kezde az iránt, hogy ezen böcsületös Kecskemét várossában többé ne lakjak közöttük, hanem más lakóhelyet keressek magamnak, holot én ezen böcsületös helységben születtem ez világra, és az atyáim is mindenkor itt lakván, és jámborul jobbágykodván, az kik is holtok után itt eltemettetek. Jóllehet ugyan, hogy én az elmúlt kurucz világor innen Szegedre bontakozván, némelly sok nyomorúságim miatt, de örökösen oda sem mentem lakójul, hanem csak ideig, már most esztendeje, hogy Szegedről fel jöttem örökös jobbágyinak, mégis meg nem maradhatok az én cigány társaimtul. Azért

kielmeteket nagy jó uraimékokt alázatosan kérem ezen supplicatiom által, hogy méltóztassék kielmetek nagy jó uraimék énnem ebben pártomat fogni (rongált rész, egy szó) ezen böcsületes helységben maradhassak (rongált rész) ...nak és örökös jobbágnak az tö...(rongált rész) kegyes és szép jó akarattját ki...(rongált rész) nagy jó uraiméknak, ha én meg nem ...(rongált rész) Mindenható Úr Isten sok jókkal jutalmazza megh. Kegyes választ várván

maradok N(emes) Birák és Becsületes Tanács Uraiméknak érdemes (egy olvashatatlan szó) szolgálja

András István

IV. 1504. y/ 3.

A kérelem külzetén: Nemes Kecskemét Várossa érdemes Nemzetes Fő Biráihoz és Böcsületes érdemes Tanácsához eő kielmetekhez alázatos Instantiája az elől megh irt személlynek.

2. 1728

VAJAS ISTVÁN VAJDA KÉRELME KECSKEMÉT VÁROS TANÁCSÁHOZ

Minden lelki és testi jókkal meg áldatni kegyelmekeket

B(ecső)l(ete)s N(eme)s és N(emzete)s

Bírák és tisztelendő Tanács Uraink mi aláb meg irt személyek szívessen kívánnyuk.

Tiszteletes Ns és Ns Birák és Tanács Uraink! Alázatosan, de egyszersmind nagy bizodalommal járultunk mostan kegyelmekekhez kicsin instantiankban lévő méltó könyörgő szavainkkal, amelyet megolvastatni s kegyelmekeknek meg halgatni kérésünket s könyörgésünket szivetekre venni ne terheltessenek.

Jól tudgya és láttya kegyelmekek és az mindennapi szemmel el latott dolgozásunk is bizonyítja, hogy mi szegény cigányok és Bls Ns Ns Birák Uraiméknak parancsolattyokra mikor kívántatik elő állunk, arra az munkára tudni illik az kovatsolásra, minden haladék nélkül, meg mivellyük mind azokat az munkákat, az mihez értünk . Noha bizony ha cigányok vagyunk is erős munkával élvén, dolgozunk mind magunk szükségére, mind pénig az bls varos szükségére, mindannyiszor, valamennyiszer kívántatott. Bizonyos határja penig még eddig kegyelmekek-től nem rendeltetett, hogy mennyit kellyen mi nekünk munkéálkodnunk, ha peniglen meggondollya kegyelmekek jól, micsoda munka lehet erősebb és drágább az vasbul való munkálkodásnál, az mellyet mi ez ideiglen minden vonogatás és haladék nekül véghez vittünk s akarunk is kegyelmekek köszt élvén véghez vinni, tehetségün szerént ezután is.

Az mi kérésünk, könyörgő szvaink által im ezel, hogy esztendőt által való fáradtságos erős munkálkodásunkat tekincsék meg, úgy hogy valami jutalommal jutalmaztassák meg, vagy adózásunk iránt valami engedelemmel lévén minékünk valamely részben, vagy penig más egyéb jutalmaztatással mi rajtunk könyörüllyenek. Mivel úgy is láttya kegyelmekek, hogy mi szegény cigányok erőtlen és szegény népek vagyunk. De minthogy kegyelmekek közt élvén, az kegyelmekek házainak ajtajára gyakorta szorulnak feleségink, fiaink, leányink az eledel iránt. Legyenek irgalmassággal hozzánk, az mellyért mi is jó lstenünkhöz fohászkozván kegyelmekek életéért, egészségéért könyörgünk eő Szent Felségének sziveen, minthogy kegyelmekek sok szegényeken könyörült, ugy mostanis mi rajtunk könyörüllyön.

Én cigányok vajdája Vajas István a több becsületes assessoraimmal edgyüt úgy mint Bogar Czig. Peter, Tote János, Bandi András, Kabai Mátyás, Paal Mihály a több közönséges cigányokkal edgyüt szolgálunk kegyelmeteknek szivessen.

IV. 1504. y/ 3.

A kérelem külzetén: Az Ketskemethi Becsülletes Ns Nemzetes Birák és Tiszteletes Tanács Urainknak nyujtando kicsin istantia , ez helyben lakozó cigányok vajdája által.

Vajas Istvan C. Vajda

3. 1729. augusztus 3.

KOHÁRY ISTVÁN LEVELE KECSKEMÉT VÁROS TANÁCSÁHOZ

Sok Jókkal áldgyon Isten benneteket.

Az elmúlt esztendőekben az melly lovakat küldöttetek volt számomra, mint-hogy azok immár megbennultak, megvakultak, küldöttem szolgálaim által azokat a végre hozzátok, hogy az ott való cigányok vajdjának adjátok kezéhez, adgya el mindenikét illendő árán, s mivel azokon kívül egy lovamot is mellynek úgy hallom most sincs semmi nyavalyája, küldöttem hozzátok, de minthogy elvénült, ahoz hasonló természetű, s olly jó járású ötödfü vagy hatodfü tanult jó lovat vegyetek számomra mellynek árát adótokban be fogom venni.

Az cigányok vajdája által eladott lovaknak árát, minekutánna kezetekhez veszitek, küldgyétek bizonyos emberek által ide. Mivelhogy peniglen azt irtátok, hogy az mely két csikó lovat Bede Mihály nékem adot, azon két csikó lovat maga emberei által akarja Fülekre felküldeni, azokat azért maga emberei szolgálaimmal edgyütt hozzák fel. Ezzel Isten velünk.

Datum Csábrág.

Földes uratok
Koháry István

IV. 1504. y/ 3.

A levél külzetén: Adassék ez levelem Kecskeméth várossa Birájának és Tanácsinak közönségessen. Kecskemétre

4. 1730

KIS ISTVÁN VAJDA LEVELE KOHÁRY ISTVÁNHOZ

*Nagy Méltóságú Gróff és Ország Bírája,
érdemem felett való Nagy jó K(egye)lmes Uram.*

Nagy Isten eő szent felsége minden testi és lelki kívánta jókkal tellyes contentuma szerint áldgya meg excellenciádat jobbádgyi alázatos tartozó engedelmességgel kívánom. A ki mustrált, kecskeméti bírák uraimék által kezemhez assignált lovait excellenciádnak, minthogy kegyelmessen nékem parancsolta, illendő árok

szerint, azokat distraháltatni, kilenczet szorgalmatos tehetségem által el adtam, mellyek árokat együt az adóval aláztatossan meghoztam ött forint adósságon kívül, megh egy vagyon kezemnél a kit el nem adhattam, leszek azon hogy azt is el tukmálhassam hová hamaréb, ha nem minekelötte el akartam gyünni, hogy magam dolgában nem járok, kértem az többi cigányságot segítsenek mind kölcségbül mind alkalmatosságbul, de tellyességgel meghátalkodva nem engedelmeskedtek. Csak az magam alkalmatosságán és kölcségén kelletet el gyünnöm. Kérem azért excellenciádat aláztatossan luvaihoz... (olvashatatlan szó) azon expensamat velük meghtérítetni kegyelmessen méltóztassék. Azt vetették ugyan szememre, hogy az minémü két lovat excellenciád 30 forintján vettem, annak a nyereségén el mehetek. Én ugyan, amely három forintot azon két lovon nyertem, ha parancsolja excellenciád, azt is megh adom excellenciádnak, valamint az 30 forintot kevés idő alatt vissza tettem excellenciád pénzihez. Magamat excellenciád k(egye)lmes gráciájába ajánlom, maradok

k(egye)lmes uramnak, excellenciádnak
alázatos főhajtó jobbágya, Kis Istán tavalyi cigányok vajdája.

IV. 1504. y/ 3.

A külzeten a címzés: Méltóságos Csábrági Gróff Koháry István K(egye)lmes Földes Uramhoz, eő Excellenciájához a belől megh irt alázatos instansai.

A levél külzetere irt feljegyzés:Ezen belül megirt cigányok vajdáját, az több ott lakos cigányokkal ide való jöveteléért, s fáradságáért, Kecskeméth Várossa Bírójának leheté megalkudtatni vagy sem? értésemre adni el ne mulassák. Parancsollya. Csábrág 19. Mensis Junii A(nn)o 1730. Koháry István.

5. 1731. szeptember 30.

A KECSKEMÉTI CIGÁNYVAJDA LEVELE A VÁROS TANÁCSÁHOZ

*B(ecsü)l(e)tes Nemes tanács
Nehünk mindenekben édes Atyáink !*

Minémü galibás állapot találtatott a mai napon közöttünk, mind becsületes tanács uraiméknak, kiknek megegyezett akarattal aláztatossan kívántuk jelentenünk, ne terheltesen kegyelmetek bennünket kegyessen meghallgatván, ugyanis mostanában érkezett városunkba egy döbröczöni cigány feleségestül, kinek feleségének itt lakó Bari cigány felesége azt mondotta: Te menyecske, nem az én szájból eszik a Gazsi nevü cigány egyest, hanem a te szájadbul. A menyecske pedig tagadta, s nem akarván szenvedni, becsületes vajdánknak megpanaszlotta. Vajda úr mint becsületes cigány társait, eskütteit, bennünket egybegyűjtven törvényesen revideáltatta velünk a dolgot, és akkor Bariné tagadást vett benne, hogy ő nem mondotta. De mivel előttünk verifikáltatott, nem tagadhatta. Ezen az okon miis megbüntettük kilencz máriásokra. Azután ismét megújítván beszédeit azt mondotta a döbröczeni cigány feleségének, de még nagyobbat is modok, ha az nem elég, mert azon cigánnyal a házba berekeszkeven ott csokolódtak egymással. De azt is tagadta előttünk, és egy szavával csak azt mondta, hogy ő csak mástul hallotta. És az iránt is nem menthetven különben magát, rajta maradott ugyan azon említett bántatás. Észt aztán megértven Bari cigány a feleségétül, mint ment

végbe felesége dolga a mi törvényünk szerént, nagy haraggal rajtunk jöven, részegen teli torokkal azt kiáltotta reánk, mit cselekedtek a feleséggel, hallom, de olyan kutyákra mint ti abban a dologban semmit se hajtok én, szarom a szátokba. Több becstelen szókkal is mód nélkül illetvén bennünket, és disznóknak, kutyáknak kiáltott bennünket. Azt is mondván: eb is fél tületek semmit, melyet mi is nem szenvedhetvén, megfogattuk, és egyenlő akarattal árestomba tetettük. Amely mocskos állapotot tovább is nem akarván szenvednünk (ha a becsületes nemes tanácsnak úgy tetszik), mi ötet többé mind a ...*(olvashatatlan szó)* Ádám hadával együtt, társunknak ismerni és lenni nem akarjuk, nem is szenvedjük közöttünk, hogy többrül több galibát köztünk ne szerezzon, el is untuk immár vele a sok veszekedést, hanem mennyen oda, a honnan ide jött, és ott galibáskodgyék. Mert még ezen mostani dolgán kívül is mind magát, mind feleségét mind hamis hitűségbe, mind tolvajságba tapasztaltatuk, mely miatt a várostul is küzetett volt.

Melyhez képest ez alázatos instanciánk által mint becsületes nemes tanács urainkat, kegyelmeteket alázatosan kérjük, kegyessen megértvén ezen együgyű instanciánk valóságos meritumát, ne terheltessen kegyelmetek (mint kegyes atyák) mellettünk ilyen mocskos állapotba való forgásunkba igasságunkig felkelni, és abból minket felszabadítani, és irántunk szép igazítást tenni, cselekedjen azt velünk egyedül ami jónak és helyes dolognak láttzik kegyelmetek becsületes szemei előtt, kívánván Istennek bőséges áldását kegyelmetekre bőséggel terjedni mind fejenként, és a midőn mind ezekre lejendő kegyes atyai jó választát kegyelmeteknek alázatosan el vennénk. Kecskemét.

Maradnak kegyelmeteknek alázatos szolgálái
kecskeméti cigányok ordinárius vajdája, eskütt társaival együtt.

P. s. Mivel a döbröczöni cigány felesége rút mocskos szokat mondott az ellen, aki ötet ok nélkül azon gyalázattal illette, azért mi megbüntettük 18 máriásokra, mert terhesnek tapasztaltatván az aszonyt, nem verhetük meg, hanem csak megbüntettük. Jól cselekedtünk e vagy nem? lássa kegyelemetek. Mostan kegyelmetek eleibe azért terjestyök, még az asszony is itt vagyon (ha ugyan tettzik kegyelmeteknek) elő szöllíthattya kegyelmetek.

IV. 1504. y/ 3.

6. 1731. november 9.

A KECSKEMÉTI CIGÁNYOK LEVELE A MAGISZTRÁTUSHOZ

*B(ecsü)l(ete)s Nemes Tanács
Nekünk mindenkben édes Atyáink !*

Ez mai napon esvén értésünkre kegyelmetek közönséges egybengyülése az adónak felvetése és eligazítása végett. Azért, mivel hogy nekünk is igen terhesnek látszik a mi adónknak felvetése (casu bona venia), mely iránt is ha praevie per instantiam valamely megkönnyebbedést nyerhetnénk kegyelmetektől. Az adónk iránt mostan az együgyű alázatos instantiánk által közönséges megegyezésből kívántuk mostan kegyelmetek becsületes személye eleibe alázatosan producálnunk. Méltóztassék kegyelmetek kegyelssen respectalni, és amiben lehet, avagy

csak valamely részben is liquidálni, mert el nem viselhetjük, ha csak másként felőlünk kegyelmek kegyesen nem gondolkodik, mert némelyek olyanok is vadnak közöttünk, akik az adónak terhes volta miatt házaikat is szivők keserűségére kéntelenítették áruba bocsátani, és el is adni, nem tehetvén különben eleget adójoknak. Lám valamiben kívántatott, szolgálatnak, amikor parancsoltak kedves bírák uraink, mindenkor és mindenekben teljes tehetségünk szerént együgyű szolgálatunkat nem szántuk tovább is kész engedelmisséggel készek lévén, nem szánnyuk csak kegyelmek is méltóztasson kegyessen parancsolni, és közelebb ez alázatos instantiánk meritumának édes atyai képpen resolváni. Mindazonáltal mindenekben kegyelmek édes atyai dezteritására (sic), jó akarattyára bízzuk mindenkor mindennemű dolgainkat, cselekedvén azt velünk kegyessen, ami jobbnak látszik kegyelmek szeme előtt, és amidőn mind ezekre terjedő kegyes atyai jó választát, reflexióját kegyelmeknek kegyes atyáinknak alázatosan elvonnánk. Kecskemét.

Maradnak kegyelmeknek, kegyes atyáinknak
alázatos és engedelmes szolgálói

kecskeméti cigányság közönségessen.

IV. 1504. y/ 3.

BIBLIOGRÁFIA

IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor:

- 1985/a = Pénzforgalom és pénzürtékek Kecskeméten 1662–1711. (In: Bács–Kiskun megye múltjából VII. 9–147. Szerk.: IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor, Kecskemét)
- 1985/b = Az árak alakulása Kecskeméten 1662–1790. (In: Bács–Kiskun megye múltjából VII. 159–321. Kecskemét)
- 1985/c = A bérek alakulása Kecskeméten a hódoltság utolsó évtizedeiben. (In: Bács–Kiskun megye múltjából II. 321–388. Kecskemét)
- 1986 = Pénzürtékek és pénzforgalom alakulása Kecskeméten 1711–1790. (In: Levéltári Közlemények, 1986. 1. sz. 3–56.)
- 1987 = Kecskemét társadalma 1770 táján. (In: Levéltári Közlemények, 1–2. sz. 105–140.)
- 1989 = A bérek alakulása Kecskeméten 1686–1790. (In: Bács–Kiskun megye múltjából X. Kecskemét, 59–133.)
- 1990 = Kecskemét 1848–49-ben. Kecskemét, 216 p.
- 1991 = Kecskeméti szabályrendeletek, Kecskemét, 364 p.

MÉSZÁROS László:

- 1975 = Bács–Kiskun megye cigánységének történetéhez. (Az 1768-as cigányösszeírás népszámszékstatisztikai–demográfiai adatai) (In: Bács–Kiskun megye múltjából I. 133–168. Kecskemét)
- 1979 = Kecskemét gazdasági élete és népe a XVI. század közepén. (In: Bács–Kiskun megye múltjából II. 58–286.)

RUSVAY Kálmán:

- 1975 = Kecskemét város ménese (Bács–Kiskun megye múltjából I. 53–80.)

LENGYEL MENEKÜLTEK BÁCS–KISKUN MEGYÉBEN A II. VILÁGHÁBORÚ ALATT¹

A német hadsereg elől 1939 szeptember közepétől hátráló lengyel katonai egységek, valamint a hazájukat tömegesen elhagyni kényszerülő polgári lakosság a lengyel–román, illetve a magyar–lengyel határ felé menekült. A magyar–lengyel határon — mint köztudott — 1939. szeptember 10-én jelentek meg az első lengyel csoportok. A következő napokban érkező tízezreket látva a Teleki kormány szeptember 17-én megnyitotta a közös határt.

A kormányt nehéz helyzetbe hozta a menekültek nagy száma, illetve az elhelyezésükkel kapcsolatban jelentkező több, párhuzamos, ám azonnali cselekvést igénylő feladat megoldása. Az anyagi feltételek biztosítása mellett gondoskodni kellett a polgári és katonai személyek külön történő elhelyezéséről, hisz a lengyel hadsereg tagjaira, a hadifoglyokra vonatkozó törvényeket kellett alkalmazni.

A menekültek többsége katona volt, akikről a Honvédelmi Minisztérium XXI. osztálya gondoskodott. Biztosította lefegyverzésüket és a kijelölt táborokba irányította őket. Külön apparátust igényelt a lengyel polgári menekültügy megszervezése. A kormányzat — vélhetően a külpolitikai bonyodalmak, a német nyomás legalább kezdeti kivédése érdekében — a lengyel polgári menekültügyet szociális kérdésként kezelte. Így a róluk való gondoskodást a Belügyminisztérium IX. — a szegényellátási és általános segélyezési (röviden szociális) — osztályának jogkörébe utalta.

Feladata volt a menekültek nyilvántartásba vétele, táborokba rendezése és szociális ellátásuk megszervezése.

Természetesen az adott körülmények között illuzórikus elképzelés volt a lengyel menekültügy pusztán szociális kérdésként történő kezelése, hisz

* A szerző az 1992/1993-as akadémiai évben a Collegium Budapest ösztöndíjasa

1. Az elmúlt évtized történeti kutatásainak eredményeként a II. világháború alatti lengyel–magyar kapcsolatok történetének főbb folyamatai, a Magyarországra menekült lengyel menekültek elhelyezésének körülményei, a hivatalok és a lakosság cselekvő segítőkészségének megnyilvánulása nagyjából ma már ismertek. Adós azonban a történetírásunk azokkal a regionális földmozgásokkal, amelyektől az országos „kép” árnyalása, az egyes régiókban végbemenő konkrét történések föltárása várható. Tanulmányomban arra vállalkozom, hogy a Duna–Tisza közén működő polgári lengyel menekülttáborok működését föltárjam. A katonai lengyel menekülttáborok életével — az iratanyag töredékessége miatt — csak érintőlegesen foglalkozom. Az általános részek megírásánál Laczkó András, Lagzi István, Kapronczay Károly, Godó Ágnes megjelent tanulmányaira támaszkodtam.

befogadásuk és elhelyezésük már önmagában is németellenes szervezkedésre adott módot. Tény azonban, hogy szociális problémaként való föltüntetésével és az ehhez való makacs ragaszkodással a hivatalos Magyarországnak egészen 1944. március 19-ig sikerült megvédenie a menekülteket a németek által történő elszállítás, deportálás fenyegetettségétől.

A szociális osztálynak — miután a háború végét még csak megjósolni sem lehetett —, hosszú távú megoldásokat kellett találnia. Az elhelyezés és ellátás nehézségein túl, tekintettel kellett lennie több, az emigrációs léttel együtt járó problémára is. Így a fiataloktatás, a művelődési és kulturális lehetőségekre és számos morális kérdésre.

A katonai és a polgári táborok kijelölésénél mindkét minisztérium figyelembe vette, hogy közel essen az ország déli határához, illetve távol legyen olyan helységektől, ahol nyílt németbarát szervezetek működtek.

„Magyarországon 1939 őszén (és a későbbi hónapokban) összesen 141 katonai és 114 polgári tábort illetve egészségügyi gyógykezelési helyet létesítettek (jelölték ki) a magyar területre átjött lengyeleknek.”²

Az egykori Bács–Bodrog vármegyében 1939. novemberében kezdődött meg Kászoni Richárd főispán utasítására a lengyel katonai és polgári menekülttáborok szervezése. Garán és Tompán a határórlaktanyákban lengyel katonákat és rendőröket helyeztek el, míg Bajának az ide irányított polgári menekültekről kellett gondoskodnia. Bár mindhárom helységben a táborok felállítása 1939. december első napjaira megtörtént, a bajai tábor folyamatos működésére csak 1940. januárjától került sor.

A Hadtörténelmi Levéltár adatai szerint Tompán 250, Garán pedig 200 lengyel katonai személy elhelyezésére nyílt lehetőség. Valószínűsíthető azonban, hogy a jugoszláv–magyar határszélen lévő katonai táborok sem a kezdeti időszakban, sem a későbbiek során nem működtek a lehetséges teljes létszámmal.

1939. decemberében Tompán 3 tiszt és 38 katona, Gara községben 2 tiszt és 55 katona tartózkodott, míg 1940 őszén Garán 1 tiszt, 105 katona, Tompán pedig 2 tiszt, 10 altiszt és 150 katona volt elszállásolva.³ Az ide irányítottak a községek lakosságának aktív közreműködésével néhány napos, vagy hetes tartózkodás után folytatták útjukat Jugoszlávián keresztül Nyugat felé. A táborok létszámát 1940 tavaszától előbb nagymértékű fluktuáció, majd pedig nagyarányú csökkenés jellemezte, így 1940 őszén a dél–alföldön is sor került a táborok összevonására, majd pedig megszüntetésére.

A bajai lengyel polgári menekülttábor parancsnoka — az érvényben lévő jogszabályok értelmében —, dr. Bernhardt Sándor polgármester lett. A tábor helyettes parancsnoka, aki a lengyel menekültekkel kapcsolatos ügyeket közvetlenül irányította és felügyelte, dr. Horváth István volt, aki

2. Lagzi István, 1979. 95.

3. Lagzi István, 1979. 98.

ezzel párhuzamosan a város szociális ügyosztályának vezetését is ellátta. Az 1940 első hónapjaitól ugrásszerűen megemelkedett menekültszámra tekintettel dr. Antall József kormánybiztos február 1-jétől egy kiegészítő munkaerő alkalmazását is engedélyezte a tábor központi ellátmányának terhére.⁴

A polgári menekültek részére létesített ún. Lengyel Polgári Menekült-táborokhoz tartozás elsősorban személyes nyilvántartást, s ezáltal bizonyos fokú védettséget, valamint szociális érdekképviselést jelentett. A magánházaiknál elhelyezett polgári menekültek személyes szabadságát nem korlátozták. A polgári táborok ellátmányukat — a házigazdák napidíját, a menekültek segélyét, stb. — közvetlenül a BM IX. osztályától kapták, melyről szoros elszámolással tartoztak. A bajai tábor létszáma 1939. december — 1940. augusztus illetve októberig tartó fennállásáig nagyon változó volt. Egy 1942. augusztus 18-án írott összefoglaló jelentés szerint: „Annak idején, amikor a lengyel polgári menekülteknek Baján való elhelyezése szóba került, arra vállaltunk kötelezettséget, hogy legfeljebb 200 fő békés polgári menekültet fogunk elhelyezésbe venni. Ezzel szemben 1940 év tavaszán olyan hatalmas csoportokban kaptunk sokszor minden előzetes értesítés nélkül — néha éjszakai órákban menekülteket, hogy azoknak elhelyezése a legnagyobb gondot okozta. Ezt a rendszertelen és idegfejtő külön munkát csak ideiglenes munkaerők beállításával tudtuk valahogy lebonyolítani. A vállalt 200 menekült helyett csaknem 1500 lengyel menekült fordult meg Baján és ahogy érkeztek nagyobb csoportokban, majdnem ugyanolyan arányban tűntek el; eleinte szórványosan, később 20–25–30 is egy nap alatt.⁵

A bajai lengyel polgári menekülttábor létszámának változásai 1940 első hónapjaiban.⁶

	febr. 20.	márc. 4.	márc. 16.	márc. 23.	márc. 30.	ápr. 6.	ápr. 12.	ápr. 19.	ápr. 22.
Lét- szám	113	226	238	269	298	315	345	464	468

A folyamatosan emelkedő létszámú menekültek elhelyezéséről, ellátásáról való gondoskodás nemcsak azért okozott nehézséget a város vezetésének, mert a növekvő élelmiszer árak miatt mind kevesebb háztulajdonos

4. 1940. február 1. — május 31. között dr. Toldy Lajost, majd pedig az ő Bácsalmásra történt kinevezése után, Világos Ilona okleveles tanítónőt alkalmazták. Havi munkabérük 80 P volt, amit a város a lengyel menekültek segélyalapja terhére utalványozhatott. Ennek terhére kapott havi 50 P fizetésekiegészítést dr. Horváth István is. Bács-Kiskun Megyei Levéltár (BKML) Baja város Polgármesteri Hivatalának Szociális Ügyosztálya 16012/1940.
5. BKML. Baja város Polgármesteri Hivatalának Szociális Ügyosztálya 16038/1942.
6. BKML. Baja város Polgármesteri Hivatalának Szociális Ügyosztálya 16012/1940.

vállalta a napi 2 P-ért az ellátást. De gondot okozott a gyors és nagyarányú fluktuáció is. Bajára pl. január 28–29-én összesen 146 lengyel polgári menekültet irányítottak, de csak 85-en érkeztek meg közülük.

Bernhardt Sándor polgármester 1940. február 29-én kelt jelentésében is arról panaszkodik a belügyminiszternek, hogy bár ő a tiltó rendelkezések figyelembevételével csak kivételes esetekben adott eltávozási engedélyt, „mindamellet az utóbbi napokban a menekültek engedély nélküli eltávóazása, illetve Bajáról való végleges eltünése nagyobb mérvet öltött.”

A hónap folyamán 18 lengyel polgári menekült eltünését regisztrálták.⁷ Az 1–2 napi tartózkodás után továbbmenők kivétel nélkül férfiak, és jobbára fiatalok voltak.

A Bajára irányított lengyel férfiak egy része maga is csak átmeneti tartózkodási helynek tekintette a várost. Egyik csoportjukat azok a fiatalok alkották, akiket Lengyelországban még nem soroztak be a hadseregbe, s így Magyarországra valóban polgári menekültként érkeztek, ám végső céljuk a Franciaországban szerveződő lengyel hadsereg volt. A továbbmenők másik csoportját viszont éppen azok a katonák tették ki, akik a katonai táborokból megszökve, s polgári táborokban jelentkezve legalizálták „polgári menekült” voltukat, hogy aztán az itt szerzett papírok segítségével szökjenek tovább Nyugat felé. Céljuk szintén a francia földön szerveződő lengyel hadsereg volt.

Ez a nagyarányú fluktuáció sok bosszúságot okozott a menekültek ügyeinek intézésével megbízott közigazgatási tisztviselőknek. Egy-egy nagyobb arányú hajnali szökést követően, sok esetben csak napok elteltével vált ismét áttekinthetővé a tábor létszámának alakulása. A szökések ugyanis csak ritkán derültek ki azonnal. Segítettek társaiknak — a minél biztonságosabb és minél távolabbra jutás érdekében — a táborban maradóknak. Betegnek jelentették őket és még napokig fölvelték a megszököttek zsoldját. De gyakran előfordult az is, hogy maguk a házigazdák sem, vagy csak késve jelentették a náluk elszállásoltak eltünését. Ezt a viselkedést mind a szolidaritás, mind pedig az anyagi előnyök — napidíj felvétele — motiválta.

Miután azonban a táborok ellátmányukat létszámuk alapján közvetlenül a BM-től kapták, s arról fillérre szoros elszámolással tartoztak, így különösen a gazdasági jelentések készítése okozott némi fejtörést az érintett tisztviselőknek.

Valószínűleg a jelentős mértékű létszámváltozás, és az imént jelzett jelenségek nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy dr. Horváth István február 13-án a házigazdák kötelességéről kiadott tájékoztatójában a következőket is kiemelte: „A lengyel menekült azon az eseten kívül — ha hivatalból más táborba helyezik, vagy az ellenőrző szerv elhelyezését, ellátását meg nem felelőnek találta —, elhelyezését, lakását csak a megbízásomból eljáró sze-

7. BKML. Baja város Polgármesteri Hivatalának Szociális Ügyosztálya 16012/1940.

génygondozó hivatal javaslatára, előzetes beleegyezéssel változtathatja.

Köteles a lakásadó a lakójánál esetleg előforduló komolyabb kifogást (mint pl. ismételten előforduló, nem indokolt éjjeli kimaradást, engedély nélküli eltávozást Bajáról stb.) nálam azonnal bejelenteni.”

Az összes, a helyi közigazgatás és a lengyel menekültek között kialakuló súrlódások és feszültségek ellenére is — amely az adott körülmények között teljesen természetes volt — messzemenően egyetértünk Lagzi István megállapításával, miszerint: „... a magyarországi lengyelek ügyeivel foglalkozó személyek (alispán, főszolgabíró, polgármester, jegyző, stb.) nagy többséggel a „civil lengyelek” gondozásában az emberséges megoldásokat kereste, alkalmazta. A menekültek iránt baráti magatartást tanúsítottak. Ahol tehettek, hivatali beosztásukat meghaladó módon segítették, támogatták a lengyeleket. Úgy is fogalmazhatnánk: bizonyos mértékű kockázatot vállaltak értük.”⁸

Dr. Antall József 1940. április 22-én látogatást tett Baján. Útja egyik célja a lengyel polgári menekülttábor teljeskörű ellenőrzése volt. Bár — a jegyzőkönyv tanúsága szerint — számottevő szabálytalanságot nem észlelt, a szociális ügyosztály vezetőjét mégis figyelmeztette arra, hogy a lengyel menekültek részére a központi ellátmány terhére csak a házigazdák ellátási díja, a zsold és az egészségügyi ellátás fizethető ki. „Sem ruhát, sem fehérneműket, sem cipőket... általában nem lehet adni.” A város vezetői viszont ismételten az itt elhelyezendő menekültek létszámának csökkentését kérték. Mert, mint hangsúlyozták a „legutóbbi napok alatt érkezett lengyel menekülteket csak a legnagyobb nehézségek árán, kényelmetlenül és nem teljesen az előírásoknak megfelelően (padlós szoba stb.) tudtuk elhelyezni. A Baján rendszeren elhelyezhető menekültek száma legfeljebb 350. Mély tisztelettel kérem Nagyméltóságod azonnali intézkedését az ideutalások beszüntetésére. Kérem erre nézve a Magyar Lengyel Menekültügyi Bizottság nyomatékos figyelmeztetését. Az elhelyezés és a legcsekélyebb mértékűre szorító lakásellenőrzés is olyan rendkívüli munkaterhet jelent igen csekély létszámú szociális ügyosztályunkra, hogy az állandó túlórázás, valamint különösen a zsold névjegyzék és a házigazdák kifizetési jegyzékének összeírásakor a késő éjjeli órákba nyúló hivatalos foglalkozás mellett is, más irányú feladataink ellátására ideje alig jut.”⁹

Felvetődött még a napi 2 P ellátási díj problémája is. A belügyminisztérium ugyanis — az egyre szűkösebb anyagi lehetőségekre hivatkozva — csökkenteni akarta az ellátási díj összegét. A város vezetői ellenben azzal érveltek, hogy időközben nagymértékben megdrágultak az élelmiszerek, s a téli fűtés is jelentős többletkiadást jelentett a házigazdáknak. Nagy a veszélye — hangoztatták —, hogy az egyébként is romló életkörülmények s

8. Lagzi István, 1979. 31.

9. BKML. Baja város Polgármesteri Hivatalának Szociális Ügyosztálya 16012/1940.

a csökkentett napidíj mellett egyre kevesebben fogják vállalni a lengyelek ellátását. Végül Antall József a kérés teljesítésébe beleegyezett, mert „a helyszínen meggyőződött ennek indokolt voltáról.”

Az ellátási díj fölvételének szabályait azonban maga a város szigorította meg. Horváth István május 2-án kiadott utasítása szerint, bár a napi 2 P megmaradt, de a házigazdák részére történő kifizetése csak az ételmezési jegyek beszolgáltatása ellenében történhetett. A jegyeket a lengyel menekülteknek személyesen és naponta 12 óráig kellett átvennie. Amennyiben valaki fekvő beteggé vált, akkor előbb a hivatal dolgozói meggyőződtek a bejelentés valóságáról, s csak ezt követően vehette át más személy az ételmezési jegyet. Az utasítás arra is felhívta a házigazdák figyelmét, hogy csak a hozzájuk beosztott lengyeleknek adhatnak ételmezt, az újonnan érkezőknek még aznap jelentkeznie kell, s az eltűnést azonnal be kell jelenteni.

Természetesen a lengyelek anyagi ellátásának megszervezése szintén a város vezetőire várt. A menekültek egészségügyi ellenőrzését a tisztiorvos, míg a betegek ellátását a körzeti orvosok végezték. Dr. Bernhardt Sándor polgármester határozata értelmében, „dr. Arnold Alajos m. kir. tisztiorvos teendője ellenőrizni a menekültek elhelyezését, ételmezését, köztisztaságot, fertőtlenítés és elkülönítés lehetőségeit és esetleg szükségessé váló védőoltások foganatosítását.”¹⁰

A városi orvosok a körzetükben elhelyezett menekültek gyógyításáért feleltek. A városba érkező menekültek egészségügyi kontroll vizsgálaton vettek részt, ami a fertőző betegek, továbbá a tetves, rühes egyének kiszűrését szolgálta.

A városi tisztiorvos jelentése szerint 1940. május 7-ig 156 rendelést tartottak a lengyel menekültek részére. Dr. Vezsenyi Jenőné — aki ellátásukat végezte — 790 személyt vizsgált meg trachomára és különböző fertőzésekre. Diphteria vizsgálatot 693 egyénnél végeztek. A város biztosította számukra azt is, hogy havonta egyszer a közkörház fürdőjében melegvízben tisztálkodjanak.

A különböző hivatalok munkatársai valóban mindig korrekt, a lehetőségek szerinti legjobb megoldást keresték mind az egyes személyek, mind pedig általában a menekültek számára. A lengyelek beilleszkedését a maga módján, és a saját eszközeivel a város lakossága is elősegítette. A menekültek idegenség, otthontalanság érzésének enyhítését, kapcsolattartásuk megkönnyítését szolgálta Takács Vilmosnak, a Nemzeti Szálloda tulajdonosának felajánlása is. Szállodája nagytermét és mellékhelyiségeit bocsátotta a lengyelek rendelkezésére. Mint ahogyan a polgármesternek írott levelében hangsúlyozta, a helyiségek használatáért még csak bérleti díjat sem számít fel, csupán a berendezések használatát és a villanyfogyasztás megtérítését kérte.

10. BKML Baja város Polgármesteri Hivatalának Szociális Ügyosztálya 16012/1940.

Az otthon átadásáról mindkét Baján megjelenő újság tudósított. A Független Magyarország újságírója az események érzelmi vonatkozásait is érzékelteti, amikor a következőket írja: „A lengyel menekültek száma Baján elérte már a 120 számot, sőt még most is jönnek néhányan naponta. Vezetőjük dr. Stepan Galewski orvos... lengyel nyelven tartott beszédében üdvözölte dr. Bernhardt Sándor polgármestert és nejét, a megjelent hölgy és férfi vendégeket, s köszönetet mondott azért a szeretetteljes fogadtatásért, melyben úgy a hatóság, mint a polgárok a lengyeleket részesítették. Az elnöki megnyitó után Sulyok Ignác ciszt. tanár felszentelte a helyiséget, majd szólásra emelkedett dr. Bernhardt Sándor polgármester és német nyelven intézett mélyen megindító beszédet a lengyelekhez. A bajaiak is ismerik a megszállás és hontalanság kenyerét — mondotta a polgármester — de nemcsak ebből az emberi érzésből, hanem a sok évszázados lengyel-magyar baráti kapcsolatból fakadó szeretettel is köszönti a lengyeleket, akik a világtörténelem kiszámíthatatlan fordulatai következtében ide sodródtak Bajára. A bajaiak a nehéz, küzdelmes időkben minden tőlük telhetőt megtesznek, hatóság, polgárság egyaránt, hogy a lengyelek hontalanságát elviselhetővé tegye.”¹¹

Mind a Bácskai Újság, mind a Független Magyarság rendszeresen tudósított a bajai lengyel kolónia életéről. A cikkek nem annyira informatív jellegűk, sokkal inkább színes, életképszerűek voltak miatt segítették elő a lengyelek beilleszkedését a város hétköznapi életébe. Barátságosságuk, a nyelvet elsajátítani hajlandóságuk révén a város lakói gyorsan befogadták az idegeneket.

Galewski orvos igyekezetének és szervezőképességének köszönhetően 1940. április elején újabb kulturális „intézménnyel” gyarapodtak a Baján élő lengyelek. A központi elemi iskolában saját iskolát indítottak. Mint ahogyan az újságíró kiemelte: „A lengyel kolónia tovább akarja élni lengyel nemzeti életét.” Az iskolának jelenleg 14 leány és fiú növendéke van, akik két osztályban járnak eddigi iskolai végzettségük szerint... A növendékek a 7 éves kortól a 16 éves korig való lengyel ifjúsági korból kerülnek ki. Az előadásokat naponta tartják s azok délután 2 órakor kezdődnek, amikor a magyar iskolások előadásai befejeződnek, s naponta 3–4 órán át tartanak.”¹² A lengyelek igen élénk hitéletet éltek. A bajai szeretetházban minden vasárnap 10 órakor Sulyok Ignác ciszterci tanár mondott szentmisét, amelyen a lengyelek férfikórusa „hatásos, szép lengyel egyházi szerzemények éneklésével” vett részt.¹³ Bár a város és az egyház vezetői e tekintetben is igyekeztek az itt élő lengyelek igényeit figyelembe venni, anyanyelvű pap hiányát nem tudták pótolni. Horváth István 1940. március 19-én a belügyminisztert a következőképpen tájékoztatta: „Tisztelettel jelentem,

11. Független Magyarország, XL. évf. 1940. február 14.

12. Független Magyarság, XL. évf. 1940. április 5.

13. Bácskai Újság, XXII. évf. 1940. március 29.

hogy a hatóságom területén magánosoknál elhelyezett lengyel menekültek között lelkész nincs. Minthogy Baján ez idő szerint is már 232 — túlnyomórészt katolikus lengyel tartózkodik, ezeknek lelki gondozása érdekében szükségesnek látszana egy római katolikus lengyel papnak idehelyezése.”¹⁴

1940. tavaszán a német birodalmi kormány visszatérésre szólította föl az elmenekült lengyel lakosságot. A magyar belügyminiszter utasítására a hazai táborparancsnokok is összeírták a visszatérni hajlandók névsorát. A bajai tábor helyettes parancsnoka azonban a felhívás teljes sikertelenségéről számolt be április 13-i jelentésében. A következőket írja: „... a bajai polgári menekülttáborban elhelyezett lengyel menekültek előtt — hangsúlyozva a visszatérés teljesen önkéntes jellegét — a f. hó 10-i zsoldfizetés alkalmával tolmács útján személyesen, azonkívül írásban is meghírdettem a fenti rendelet tartalmát, azonban a visszatérésre a mai napig senki sem jelentkezett és a körülményekből, ahogyan a hírdetésem tartalmát tudomásul vették, biztosra vehető, hogy a jelenlegi létszámból önkéntes vállalkozó nem is fog akadni.”¹⁵

Az elkövetkező hetekben azonban egymást érték a belügyminiszteri leiratok, melyek — német nyomásra — a lengyelek hazájukba történő visszatérését — bár még mindig az önkéntesség alapján — szorgalmazták. A belügyminiszteri leirat nyomatékosan felszólítja a táborparancsnokokat, hogy „a lengyel polgári menekülteket lehetőleg személy szerint külön-külön hívja fel nyilatkozattételre, hogy hajlandók-e önként hazájukba visszatérni...

A német birodalmi kormány biztosítja, hogy a menekültek és családtagjaik munkát és ezáltal megélhetést kapnak.”

A jelentkezés határideje 1940. július 5-e volt, bár később ezt az időpontot többször módosították. Végül a birodalmi német kormány augusztus 9-ig vállalta a polgári lengyel menekültek utiköltségét, s a későbbiekben is nyitva állt az út a menekülteknek a németek által megszállt területekre való visszatérése előtt. A hazatérőknek egy kétnyelvű nyilatkozatot kellett adniuk szándékuk önkéntességéről. Elszállításukra — a tervek szerint — a batorkeszi gyűjtőtábor érintésével került sor. Június hónapban a német birodalmi kormány által kiküldött bizottságok járták az országot. Természetesen a hazatérés mellett fejtettek ki propagandát. Dr. Horváth István jelentése szerint a bajai táborból 82 személy és 33 családtagja jelentkezett Német-Lengyelországba, „a július 7-én Baján megjelent német birodalmi bizottság visszatérési engedélye alapján.”¹⁶

Ezzel egyidőben a belügyminiszter arról is tájékozódott, hogy hány olyan menekült tartózkodik az egyes táborokban, „akiknek utolsó lakhelye az oroszok által megszállt terület volt.” A számbavétellel egyidőben az

14. BKML. Baja város Polgármesteri Hivatalának Szociális Ügyosztálya 16012/1940.

15. BKML. Baja Város Polgármesteri Hivatalának Szociális Ügyosztálya 16012/1940.

16. BKML. Baja város Polgármesteri Hivatalának Szociális Ügyosztálya 16012/1940.

érintetteknek hazatérési szándékukról is nyilatkozniuk kellett. Baján 1940. júliusában 8 ilyen család tartózkodott, visszatérni egyikük sem kívánt.¹⁷

Ezekben a napokban kezdődött meg a polgári menekülttábor felszámolása. Július 5-től kezdődően szinte nap mint nap érkeztek a Magyar–Lengyel Menekültügyi Bizottság — Antall miniszteri osztálytanácsos által ellenjegyzett — áthelyezési utsításai. A Baján tartózkodó lengyeleket nagyobb csoportokban néhány nap alatt dunántúli táborokba helyezték át.¹⁸ (L. I. táblázat.)

I. táblázat

A LENGYEL MENEKÜLTEK BAJÁRÓL TÖRTÉNŐ ÁTHELYEZÉSE

Időpont	Áthelyezés helye	Áthelyezett személyek száma
július 5.	Somogyudvarhely	41
	Berzence	41
	Gyékényes	18
július 15.	Marcali	25
július 19.	Zalaszántó	32
	Nagykanizsa	38

A helyi újságok július 18-án illetve 19-én tudósítottak a bajai polgári lengyel menekülttábor felszámolásáról. A Bácskai Újságban a következőket olvashatjuk: „A lengyel menekültek, akik hónapokon át Baja és a bajai közönség vendégei voltak, eltávoztak Bajáról. A nagyobb részük már néhány nappal ezelőtt elhagyta a várost, a többiek pedig most utaztak el. A lengyelek Bajáról a legkellemesebb emlékekkel mentek el, az a vendéglátó szeretet, amiben itt részük lehetett, igazán megható volt és nem cáfolt rá a hagyományos bácskai vendégszeretetről elterjedt fogalomra. Bajáról a lengyelek egy része Dunántúlra került, a többiek visszatértek hazájukba. A Bácskában, illetve Garán megtelepedett lengyelek már előbb elhagyták a vármegyét.”¹⁹

Valójában 1940. július 16-án kelt az a belügyminiszteri rendelet, amely föloszlatta a bajai tábort. Bár a lengyelek többsége e néhány nap alatt valóban eltávozott a városból, de egy kisebb csoport egészen októberig itt tartózkodott.

17. BKML. Baja város Polgármesteri Hivatalának Szociális Ügyosztálya 16012/1940.

18. BKML. Baja város Polgármesteri Hivatalának Szociális Ügyosztálya 16012/1940.

19. Bácskai Újság XXII. évf. 1940. július 18.

Dr. Horváth István táborparancsnokhelyettes október 11-én a belügyminiszternek a következőket írta: „Jelentem továbbá, hogy a bajai lengyel polgári tábor felszámolását tulajdonképpen befejeztem, mert az utolsó családnál elhelyezett lengyel polgári menekültet, Sajka Wladislawot a mai nappal Zalazántóra helyeztem át és így csak egy, súlyos tüdővérsze miatt már f. évi június óta a városi kórházban kezelt lengyel menekült, dr. Krawietz Stanislaw tartózkodik Baján, akinek felgyógyulása bizonytalan.”²⁰

A mai Bács–Kiskun megye északi részén — ami Pest–Pilis–Solt–Kiskun vármegyéhez tartozott —, szintén több községben működött polgári menekülttábor. A belügyminisztérium a táborok megszervezésével a kalocsai járás főszolgabíróját bízta meg. Dr. Hazay Gyula a polgári menekülttáborok igazgatási teendőit, gazdasági és számviteli ügyeinek irányítását és ellenőrzését 1942. február 1-jétől látta el. E külön feladat ellátására havi 120 P juttatást kapott, amely azonban már tartalmazta az utazási és kiszállási költségeket is. A menekültek egészségügyi ellátásával, az elhelyezésükkel kapcsolatos díjazásról pedig a következőképpen döntött a belügyminiszter: Lengyel István irodatiszt havi 60 P-t, a bátyai polgári menekültek gyógykezelésével megbízott dr. Schneider László havi 50 P-t kapott.

Dusnokon dr. Borbás Gusztáv gondoskodott a menekültek egészségügyi ellátásáról, természetesen a kollégájához hasonló díjazás ellenében.²¹ A táborok megnyitására a kalocsai járás területén 1942. februárjában–márciusában került sor.

Dusnok község képviselőtestülete először 1942. január 23-án tárgyalta a lengyel menekültekről. A választott képviselőtestület elképzelése az volt, hogy a február 10-től ideirányítandó menekülteket egyetlen, ám megfelelő nagyságú házban helyezze el. Erre megfelelő lett volna dr. Spitzer Lajos háza, melynek megvételét a testület már korábban tervezte. A vásárláshoz szükséges teljes összeg azonban nem állt a község rendelkezésére. A hiányzó pénzt kölcsön felvételével kívánták előteremteni, amit aztán a menekültek ellátásáért kapott összegből törlesztettek volna. A belügyminisztérium — előzetes tájékoztatás szerint — mintegy 100 lengyel menekültet kívánt itt elhelyezni.²²

A község jegyzője február 21-én már a következőkről számolt be a főszolgabírónak küldött jelentésében: „Dusnok községben az ide kihelyezett lengyelek főleg családos része a község lakosainál keresett elhelyezést. Sokan elhelyezkedtek, de a lakosság... oly nagy összegű lakbért kért ezen szerencsétlen menekültektől, amit azok megfizetni képtelenek. Mély tisztelettel kérem szíveskedjék a lengyelek elhelyezése érdekében a legmaga-

20. A táborparancsnok jelentése szerint július 31-én még 24 lengyel polgári menekült tartózkodik a városban, „akik részben kórházi ápolás alatt állnak, részben pedig a holnapi napon a keszthelyi táborba átutaznak.” BKML Baja város Polgármesteri Hivatalának Szociális Ügyosztálya 16012/1940.

21. Pest Megyei Levéltár (PML), Pest–Pilis–Solt–Kiskun vm. alisp. ir. 27858/42.

22. BKML: Dusnok Község Tanácsülési jkv-i. 1942. január 23.

sabb lakbér összegét velük szemben megállapítani. Javaslom a lakbér összegének személyenkint 9 P-ben való megállapítását, amely összeg a helyi viszonyoknak megfelel, sőt annak nagysága a bérbeadóval szemben igen előnyös, mert Dusnok községben a családos zsellér emberek egész évre egy szoba és fél konyhát, 3 métermázsza búza évi bérért vesznek bérebe. Tisztelettel kérem sürgős intézkedését, mert az egyes lelketlen háztulajdonosok 30–40, sőt 50 P-t kérnek fejenkint.”²³

A háború második felében a lakosságot is egyre nagyobb mértékben sújtották a megélhetési és ellátási gondok. Ennek ellenére sem nevezhető általánosnak vagy elterjedtnek az a jelenség, amelyről a dusnoki jegyző beszámolt. A kalocsai járás főszolgabírója 1942. március 16-tól küldött rendszeres jelentéseket a járás területén elhelyezett lengyel menekültek létszámáról, életkörülményeiről. A beszámolóik szerint a lengyelek jól kijöttek a lakossággal, s az elhelyezési, élelmezési és egészségügyi viszonyok a tábor székhelyein kifogás alá nem estek.

A menekülteket magánosoknál helyezték el, természetesen ők gondoskodtak ellátásukról is, bár egyes községekben — így Dusnokon és Sükösön — a menekültek külön konyhát vezettek.

Bár a lakosság és a községek vezetői maguk is szolidárisak és segítőkészek voltak a menekült lengyelekkel, a táborok ellátására kapott anyagiak szűkülő voltát nem tudták ellensúlyozni.

Több községben gondot okozott a menekültek gyógyszerellátása, mert a gyógyszerészek vonakodtak azt hitelben ellátni. Az érvényes rendelkezések értelmében ugyanis a gyógyszerészek utólag, egy-két hónapi késéssel juthattak csak hozzá a pénzükhöz. Anyagi tartalékok híján azonban ezt az áldozatot egyszerűen nem tudták vállalni. A főszolgabíró közbenjárására 1942. június 28-án a belügyminisztérium hozzájárult ahhoz, „hogy a havonta beérkezett gyógyszer számlák összegének 75%-át azonnal és előlegképpen kifizethesse a menekültügyi ellátmány terhére.”²⁴

Fajszt és Homokmégy községek — mint ahogyan a táblázat mutatja — csak 1942. júliustól kapcsolódtak be a lengyel polgári menekültek ellátásába. A „Lengyel Menekültek Gondozásának Ügyeit Intéző Bizottság” már néhány hónappal korábban kérte a belügyminisztériumot, hogy a kalocsai járás területén, a „már felállított táborok létszámának teltsége folytán” újabb tábor létesítését engedélyezze. A belügyminiszteri engedély július 17-én érkezett: „Értesítem főszolgabíró urat, hogy a járása területén Fajszt községben 50 fő lengyel polgári menekült részére új tábor felállítását, Homokmégy községben pedig 15 fő részére kiegészítő lengyel polgári mene-

23. BKML. Dusnok község közig. ir. 506/1942.

24. BKML. Kalocsai járás főszolgabírójának ir. 438/1942.

küлтtábor felállítást engedélyezem.”²⁵ A járás főszolgabírója a létszám emelkedésétől tette függővé a homokmégyi tábor megnyitását. (L. II. táblázat.)

II. táblázat

A POLGÁRI MENEKÜLTÁBOROK LÉTSZÁMÁNAK
ALAKULÁSA A KALOCSAI JÁRÁSBAN (1942.)²⁶

Község neve	március		április		május		július		szeptem- ber		december	
	létsz.	üres férő- h.sz.	létsz.	üres férő- h.sz.	létsz.	üres férő- h.sz.	létsz.	üres férő- h.sz.	létsz.	üres férő- h.sz.	létsz.	üres férő- h.sz.
Bátya	31	nincs	31	nincs	40	nincs	40	nincs	10		42	
Dusnok	87	20	89	17	87	15	90	nincs	20		70	
Érsek- csanád									40			
Fajsz							4	26	20		54	
Ho- mok- mégy								15			4	
Sükösd	23	10	30	nincs	47	nincs	51	nincs	20		37	
Össze- sen:	141	30	140	17	174	15	185	26	110		207	

A kalocsai járás területén is — a bajai táborhoz hasonlóan — meglehetősen nagy volt a fluktuáció. Ez azonban — ellentétben a bajaival — nem az ország más területeire vándorlást, vagy Magyarország végleges elhagyását jelentette. Itt, a járás területén belül, az egyes községek között jelentkezett a „népmozgás”. A menekültek ezen törekvését a családok, barátok, ismerősök, egy helységbe kerülése motiválhatta.²⁷

A belügyminiszter 1942 őszén — vélhetően német nyomásra — több ízben intézkedett a lengyel menekülttáborokban tartózkodó, vagy oda érkező zsidók ügyében. A táborparancsnokok előbb — szeptember 24-én — a zsidók beszivárgásának megakadályozására kaptak utasítást, majd né-

25. BKML. Kalocsai járás főszolgabírója 438/1942.

26. Az összefoglaló táblázatot a BKML. Kalocsai járás főszolgabírója 438/1942. ill. a PML. Pest–Pilis–Solt–Kiskun vármegye alispánja 27858/1942 jelzetű irata alapján készítettük. A táblázatban használt — jel az adatok hiányára, illetve arra utal, hogy azokban a hónapokban az illető községben még nem működött a menekülttábor.

27. 1942. július 17-én Sükösdről Homokmégy községbe 4 főt, Fajsz községbe 7 főt, míg Dusnok községből Fajsz községbe 22 főt helyezett át — a belügyminiszter engedélyével a kalocsai járás főszolgabírója. BKML. Bátya község iratai 1960/1942.

hány héttel később a már menekülttáborokban tartózkodó, zsidó származásúak névjegyzékét kérte a miniszter. A fősolgabíró 2–3 zsidó származású egyénről tudott, akik azonban már a táborok felállítására óta itt éltek. Az esetleges beszivárgásokról tudomása nincsen.²⁸

Dr. Antall József miniszteri osztálytanácsos — szintén az ősz folyamán — utasította a vármegye alispánját, hogy a területén felállított lengyel menekülttáborok működésének és ügykezelésének vizsgálatát végezze el. Az 1942. december 4-én felvett jegyzőkönyv külön-külön tárgyalja az egyes községekben tapasztaltakat. A jegyzőkönyvet tömörsége, informatív jellege miatt hosszabban idézzük:

„Felvéve Kalocsa m. városban a fősolgabírói hivatalban 1942 évi december hó 4. napján Bátya, Fajsza, Dusnok, Sükösd és Homokmégy kalocsai járásbeli községekben elhelyezett lengyel polgári menekülttáborok működésének és ügykezelésének ellenőrzése tárgyában a vármegye alispánjának 68. 794/1942. kig. számú határozatával kitűzött és az említett községekben f. évi december hó 3 és 4 napjain megtartott helyszíni eljárások eredményéről.

Jelen vannak dr. Lantay István mb. tb. főjegyző, mint a vármegye alispánjának a kiküldöttje, továbbá dr. Hazay Gyula kalocsai járási fősolgabíró, dr. Szeőke Sándor vármegyei számvizsgáló és Liptay Sarolta, mint jegyzőkönyvvezető.

Nevezett bizottság a m. kir. Belügyminiszter Úr fenti tárgyban 220. 246/1942. IX. számú, a vármegye alispánjához intézett rendeletében elrendelt vizsgálatot, illetőleg ellenőrzést foganatosította Bátya, Fajsza, Dusnok, Sükösd és Homokmégy községekben. A helyszíni eljárások során a lengyel polgári menekülttáborokban az alábbiak állapították meg:

B á t y a

Vojtilko Viktor menekülttábori parancsnok előadása szerint a Bátya községi lengyel polgári menekülteknek 14 napon át nem volt kenyerek, zsírt pedig heti 8–10 dg.-ot kapnak. Amikor kenyerek nem voltak, azt krumplicsalával pótolták és helyette krumplit ettek. A burgonyáért 30–40 fillért fizettek kilónként. Tüzfájuk kevés van, miért is a járási fősolgabíró Fajszra rendelte ki a menekülteket, az ottani Érsekuradalmi erdőbe, ahol szórt fát termelne ki. A lakásért a gazdáknál 1–1 bútorozott szobáért személyenként 30 fillért fizetnek naponként.

A pénznapló szerint f. évi november hó végével a pénzmaradvány 245 pengő, amely összeg hiánytalanul előtaláltatik. A községben elhelyezett lengyelek létszáma jelenleg 42 fő.

28. BKML. Kalocsai járás fősolgabírója 438/1942.

F a j s z

Olsynski Leon menekülttábori parancsnok által adott felvilágosításokból megállapított, hogy a községben ezidő szerint 54 lengyel polgári menekült tartózkodik. Kenyerük kevés. Lakásukért személyenként és naponként 50 fillért fizetnek. Kabát, lepedő és pokróc hiányát nehezen nélkülözik. Jelenleg a téli fakitermeléssel keresnek napi 2,50–3 pengőt a 2,50 pengő napi zsoldjukon kívül.

Bajthóthy Gyula közs. vezetőjegyző bizalmasan közli eljáró vm. tb. főjegyzővel, hogy Guszlewich István 1898. évi krakkói születésű lengyel menekültnek feltűnően sok pénze van, aminek eredete a községi előljáróság előtt ismeretlen. Nevezett lengyel polgári menekült naponta 18 P-t fizet kosztért, a többi menekült átlag lakásánál pedig jóval, kényelmesebben berendezett bútorozott szobájáért havi 100. pengőt fizet.

Fajsz községnél a pénzmaradvány november hó végén 89.44 pengő, mely összeg hiánytalanul feltaláltatott. A községben elhelyezett lengyelek száma 54 fő.

D u s n o k

Kaminszki István menekülttábori parancsnok adatszolgáltatásából megállapíthatólag, valamint a községi előljáróságnál vezetett nyilvántartás szerint 72 menekült van a táborban, akik valamennyien egészségesek. A menekültek kenyerere parancsnokuk előadása szerint kevés, a zsiradék elégséges mennyiségű. Ruhához nehezen jutnak hozzá, arra hosszabb időn át kell a pénzt összegyűjteniök. Cipőket a budapesti lengyel követség a f. évben kis mértékben utalt ki részükre, cipőtalpához azonban nem tudnak hozzájutni. Ennek következménye, hogy a menekültek közül többnek a cipőtalpa lyukas. Van olyan lengyel menekült is, akinek lábbelije egyáltalán nincs. Lakásuk többnyire a legegyszerűbb, csupán két ágy van benne, ezért havi 9,- P.-t fizetnek. Vannak közsükségleti cikkek, amelyeknek hiányát érzik, azonban belátják, hogy a háború miatt ezen az állapoton változtatni nem lehet.

Dusnok községnél a pénznapló maradványa november hó végén 315. P. mely összeg hiánytalanul előtaláltatik. A községben elhelyezett lengyelek száma 70 fő.

S ü k ö s d

Szoyolski János menekülttábori parancsnok adatszolgáltatásából megállapíthatólag Sükösd községben 37 lengyel menekült tartózkodik. Ezeknek kenyerük és zsírjuk eddig volt. Jelenleg a községi mozi építkezésnél vannak többen foglalkoztatva és ott keresnek. Ruhájuk és cipőjük, úgyszintén talpbőrük eddig még volt annyi, hogy a háborúra tekintettel a minimálisra reducált igényeiket kielégíthették. Tűzifához nem jutnak hozzá, ennek nagy hiányát érzik. Általában valamennyi menekült megelége-

dett. Egészségi állapotuk kielégítő. Fényképes igazolványokat kérnek, amelyekhez a fényképeket már előkészítették.

A községnél a november havi pénzmaradvány 165. 50. P.

H o m o k m é g y

Witos Károly szerint, valamint a közs. előjáróság nyilvántartásából megállapíthatólag a homokmégyi elkülönítő táborban 4 személy van. Ezeknek kenyerük és zsírjuk kevés, lakást pedig nem kapnak.

Witos Károly lengyel polgári menekült ezen utóbbi állítása valószínűtlennek látszik, mivel a menekültek valószínűleg azért panaszkodnak lakásmezériáról, mert a homokmégyi elkülönítő táborban — ahová büntetésből kerülnek — nem szeretnek lenni. A menekültek sokan szeretnek együtt lenni. Witos Károly panaszkodik ruhátlanságukról, panaszolja, hogy nincs fehérneműjük, hogy bútor hiányában a földön alusznak, ahol mind a négyen megtetvesedtek.

Homokmégységi községben a kiegészítő lengyel polgári menekülttábor felállítását a Belügyminiszter Úr 236. 792/1942. IX. számú rendeletével engedélyezte.

Homokmégységi községben a pénzmaradvány november hó végén 22. pengő 50 fillér, mely összeg hiánytalanul előtalálható.

A felsorolt öt községben a pénzmaradványok november hó végén összesen 837.44. pengő és a lengyelek összlétszáma 207.²⁹

A táborok a továbbiakban is változatlan formában működtek. Megszűnésükre vonatkozóan — az iratanyag hiányosságai miatt — pontos adataink nincsenek. Annyi bizonyos, hogy 1943. júliusában a járás területén még működtek a lengyel polgári menekülttáborok.

A magyar–lengyel kapcsolatok e nehéz, de ugyanakkor felemelő időszakának az elmúlt évtizedekben növekvő figyelmet szentelt mind a hazai, mind pedig a lengyel történelmi kutatás. Ennek köszönhetően számos kérdés háttérének feltárása és tisztázása megtörtént. A regionális kutatások a nyitott, megválaszolendő kérdések megoldásához, a történelmi események, folyamatok árnyalásához járultak hozzá. S ahhoz, hogy a Mieczyslaw Ostoja által kifejtett értékelés további bizonyítékokkal erősödjék: „A lengyel menekültek ügyei a második világháború idején nemcsak szervezési problémát, de idővel hallatlanul komplikált és kényes politikai kérdést jelentettek. Nagy jóakarat, igazi hajlandóság, erő, ügyesség kellett ahhoz, hogy a több mint százezres dezorientált, politikailag megtört embert etetni, öltöz-

29. PML. Pest–Pilis–Solt–Kiskun vármegye alispánja 27858/1942. A jegyzőkönyvet szó szerint idéztük.

tetni tudják, s minimális egzisztenciát teremtsenek számukra, és ezen felül megértést és szívélyességet mutassanak irányukba.³⁰

IRODALOM

1. ANTALL József: A lengyel menekültek Magyarországon a háború alatt. Bp. 1946.
2. GODÓ Ágnes: Magyar–lengyel kapcsolatok a második világháború alatt. Budapest, 1976.
3. LACZKÓ András: Menekülés a jövőért. Lengyel sorsok Magyarországon 1939–1945. Boglárlelle, 1989.
4. LAGZI István: Lengyel menekültek Zala megyében a második világháború idején. Zalaegerszeg, 1975.
5. LAGZI István: Lengyelek és franciák Heves megyében. Eger, 1981.
6. Magyarok és lengyelek. Menekültügy 1939–1945. Budapest, 1991.
7. Tanulmányok a magyarországi lengyel emigráció történetéből 1939–1945. Budapest–Szeged, 1979.

30. Magyarok és lengyelek 1939–1945. 1991. 188.

Tanulmányok,
feldolgozások

A NÖVÉNYTERMESZTÉS KECSKEMÉTEN 1700–1850*

1. FELTÉTELEK ÉS KERETEK

Európa gazdasági életén belül a XVII–XVIII. század folyamán új korszak kezdetéről nem beszélhetünk. Bár a kontinens legfejlettebb régiójában, főleg Angliában és Hollandiában, már a forradalom után a feltételek ehhez gyakorlatilag adva voltak, miként Németországban és Franciaországban is csupán elszórtan és területileg is korlátozottan jelent meg az új. Ennek okai között fellelhetünk olyanokat is, amelyek, ha szükségszerűen változott formában is, de Magyarországon is hatottak. Az egyik leginkább szembevetendő okként a lakosság számának stagnálását, a fogyasztás növekedésének az elmaradását és a fő termény, a gabona árának csökkenését figyelhetjük meg.

Mivel a mezőgazdaság még Európa legfejlettebb térségeiben is egészen a XVIII. század végéig megtartotta a vezető ágazat szerepét, érthető, hogy Magyarországon, amely a Habsburgok fennhatósága alatt álló területek között is a viszonylag fejletlenek közé tartozott, a mezőgazdaság súlya, vezető helye lényegesen egyértelműbb maradt egészen a polgári forradalmig. A Duna–Tisza közén Kecskemét és térsége a polgári fejlődésnek még a reformkorban is viszonylag kevés jelét tudta felmutatni.

Ez teljességgel érthető is, főként, ha meggondoljuk, hogy Európa középső részének nagyobb hányadán, és főként Kelet Európában nemcsak a szűkebb értelemben vett agrár életet, hanem sok más területet is még a feudális kötöttségek koloncái nyomorították.¹

Magyarországon, különösen az egykori hódoltság területén, a táj, benne a természet és az ember alkotta jelenségek sora olyan két évszázadról tanúskodott, amelyek iszonyatos rombolást, leépülést és pusztulást eredményeztek. Ezen időszak alatt virágzó városok váltak romhalmazzá, vagy tűntek el az elmocsarasodó szántóföldeken és az óriásira növekvő gazban. Hisz a mezőgazdaságilag egykor megművelt területet nem erdők vagy legelők váltották fel, hanem a dúvadak otthonául szolgáló gaz és gyom. Falvak tucatjainak csupán a neve maradt fenn. Elvértve életben maradt lakosaik leszármazottjai még az üszkös romokat is csak ritkán tudták a visszatele-

* Készült a Kecskemét–monográfia Szerkesztőbizottsága és a Bács–Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára közötti együttműködés alapján

1. WELLMANN Imre: 1979. 7.

pülés során fellelni. A lakosság száma katasztrofálisan lecsökkent. A tönkretett, elvadult egykori kulturtáj riasztóbbá vált az ősvadonnál, hisz megszűnt a természet egykori egyensúlya.

1717-ben Savoyai Eugén egy angol hölgyet azzal kívánt lebeszélni arról, hogy Magyarországon keresztül utazzon, hogy felhívta figyelmét: Buda és Eszék között egyetlen házat sem fog találni. Az intelemre nem hallgató és az utazást mégis vállaló Wortleyné későbbi levelében megerősítette: „Valóban nincs a világon szomorúbb, mint Magyarországon utazni, kivált, ha meggondoljuk, hogy hajdan a lehető legnagyobb virágzásnak örvendett, és ma ily nagy területen embert is alig láthatni.”² Még 1731-ben sem sokkal vigasztalóbb a kép: a kortárs Wágner Ferenc leírása szerint is: „A növényzet mindenfelé olyan magas, hogy ha csak a lovasok az utat mintegy le nem hengerelnék, a gyalogost nagyban akadályozná. Széles körben sehol tető, s az embernek még nyoma sem, hacsak a pásztorok néhány nádas kunyhóját nem számítod.”

Még leginkább azokban az alföldi városokban maradt, nyílt lehetőség az élet folyamatosságának biztosítására, amelyek a török kincstár birtokában maradtak.

Bár a Duna–Tisza köze alig felmérhető hátránnyal kezdte a XVIII. századot, és az itt élőkre, az ide települőkre az elemi csapások sora, a társadalmi és gazdasági terhek sokasága nehezedett, ez a század gazdaságilag mégsem a hanyatlás, hanem az egyik legjelentősebb felemelkedés időszaka lett. Nemcsak Kecskemétről, hanem több más alföldi mezővárosról elmondhatjuk, hogy a török kiűzését követő másfél évszázadon belül alakultak ki arculatuknak azon vonásai, amelyek máig meghatározzák legfőbb sajátosságaikat, belvárosaiknak hangulatát.

A város lakosságának gazdálkodással kapcsolatos körülményei a XVIII. század első felében alig módosultak az előző évtizedekhez képest. A leglényegesebb változás 1718 után a nagyobb katonai egységeknek a környékről való eltűnése volt, ami lehetővé tette a békés termelő és alkotó munkát.

A hódoltság és a háborúk következtében elnéptelenedett puszták továbbra is évtizedeken át a város rendelkezésére álltak bérletek formájában. A XVI. század végén még csak néhány pusztát tudtak bérelni, de a török kiűzésekor a kezelésükben lévő legelők közül csak a kun puszták száma 17 volt. A XVIII. században viszont előfordult, hogy 32 kun pusztán és több más tartósan bérelt területen folytatta a város lakossága a távoli országokban is ismertté, híressé vált marha- és lótenyésztését, melyből legfőbb jövedelme származott még ekkor is. Kecskemét–Örkény–Szeged–Halas négyszögben, egész megyényi területen bolyonghattak az itt lakók gulyái, gyarapodhattak méneseik.

2. SZAMOTA István: 1891. 445–446.

A legelők ezen bőségét egyszeriben szerte foszlatta a jászkunok 1745-ben végrehajtott megváltakozása, a redemptio.³ A jászkunok politikai és gazdasági emelkedése szükségszerűen válságba sodorta Kecskeméten a még ekkor is csaknem változatlan formában fennálló rideg nagyállattartást. A magisztrátusnak és a város lakosságának merőben új gazdasági stratégiára kellett áttérnie. A rövidtávú és esetleges pusztabérletek helyett a tartósabb zálogbirtokokra, hosszabb időre lekötött bérletekre és az egyes földesuraktól való megváltakozásra alapoztak. Ennek a stratégiai váltásnak első jele 1724-ben észlelhető, amikor az Aspremont örökséget megszerzték. A több mint száz éves folyamatot pedig az 1848-as törvények zárták le. Kecskemét egykori határához a megváltakozás és a megvásárlás révén kerültek az alábbi puszták: Alpár 8777 hold, Ágasegyháza 9663 hold, Borbás–szállás 3906 hold, Szentkirály 18482 hold, Monostor 11782 hold, Pusztaszer 7536 hold, Bugac 14454 hold, Szentlőrinc pedig 11523 hold.⁴ Tehát azt mondhatjuk, hogy az a másfél évszázad, amelynek gazdasági fejlődését nyomon követjük gyökeres változást eredményezett Kecskemét birtokjogi viszonyaiban. A reformkor végén közel 67 ezer hold volt a város tulajdonában, és több mint 80 ezer holdat bérelt továbbra is.

Ezen az irdatlan nagy területen belül azonban erősen eltérő minőségű talajokat találunk. Ennek csak alig 16–17 %-a szántóföldi növénytermesztésre igazán megfelelő. A még elfogadhatónak mondható rész sem volt ennél nagyobb, tehát összesen a végtelennek tűnő határból csak annak kb. harmada felelt meg a gabonatermesztésnek és a különféle takarmánynövények termelésének. Újabb harmadát valamilyen formában hasznosítani lehetett ugyan, de ugyanekkora terület a „futó sivány homok” birodalma volt.⁵ Igen szemléletesen írta le Gömöri Frigyes, a város egyik neves tisztviselője ennek legfőbb jellemzőit: „Szikra vidéke nyugatéjszaknak egy szakadatlan homoktenger, saharai sivatag enyhítő források nélkül. Augusztus hévnapban, ha gyalog soros egyenes utat vesz magának a homokbuckákon keresztül s magát jó eleve itallal el nem látja, nyelve szomj miatt szájához ragad, epedő ajkai megrepedeznek: mert árnytalan kopár útjában agyvelejét a nap lángsugára futja át, lábai alatt a homok ég, a tojás is megsülne felületén, s nem talál enyhíteni egy ital vízre... Nem jelölhetsz meg itt egy porhadó dombot ma, melyre holnap, korán hasadtával bizonyosan rátalálj. Fölkerekedik a szél parancsára s megszakadozott sárga fellegetarabokban más helyre vándorol, képezni új homokemelvényeket, oldalaiknál mély üregekkel, melyek aztán az úgynevezett alföldi

3. E folyamat egészére vonatkozóan l. KELEMEN Kajetán: 1877., illetve Olvasókönyv Kiskunfélegyháza történetéhez 20–28.

4. LIPÓCZY: 1935. 43–49. A város megváltakozásáról, annak folyamatáról és eredményeiről az első alapos, részletes feldolgozást HORNYIK János készítette el. HORNYIK János: III. 1862. 3–69.

5. CSÁNYI János: 1840. 72.

homokbuczkákat képezik...⁶ A leírás természetesen illik a többi homokpusztára is.

Magyarország kontinentális klímáján belül az Alföld közepének éghajlata még szembetűnőbben szélsőséges. Ezek az éghajlati sajátosságok több tekintetben is befolyásolják, némely területen pedig egyenesen behatárolják a növénytermesztést. Némely szélsőséges megnyilvánulás pedig még a rideg nagyállattartásra is komoly hatással volt.

A XVIII. század folyamán Magyarország területén csak rövid időszakban és szűk területen végeztek meteorológiai méréseket. A fennmaradt adatokat Kecskemétre és környékére csak áttételesen lehet alkalmazni. Szerencsére rendelkezünk több helyi vonatkozású feljegyzéssel is. Ezek megerősítik azt a véleményt, hogy a XVIII–XIX. század időjárása nem kevésbé volt szélsőséges mint a mai. A távolról sem rendszeres és teljes körű feljegyzések a másfél századból 21 esetben rögzítettek különösen száraz, aszályos gazdasági évet. Ezek csaknem kivétel nélkül súlyos élelmezési gondokkal jártak. Ennek ellentéte, a túlzottan esős, belvizeket is eredményező évek száma hat. 1787-ben jegyezték fel pl., hogy márciustól júliusig csaknem mindig esett az eső. A legsúlyosabb elemi csapások között kell kiemelni a rendkívül kemény teleket. Tizennégy esetben jegyezték fel olyan telet, amely elemi csapásként keserítette meg a következő évet. 1726-ban a városban és határában több mint ezer marha pusztult el a szabadban. 1751-ben akkora hó esett, hogy kézzel fogták a nyulakat, a farkasok pedig az istállókra támadtak. Az 1789-es kemény telet is a farkasok tömeges támadása tette emlékezetessé. Nem volt ritka e vidéken ekkor sem a késői tavaszi fagy. Ritka kivétel ugyan, de érzékelteti a szélsőségeket, hogy 1799. június 15-én Szentkirályon hó esett. Néhány igen enyhe télről is maradt feljegyzés: 1778. január 25-én a gyerekek a vízben szélteben járkáltak. Május elejére megérett a cseresznye, és minden tekintetben bőséges termést takarítottak be. Az elemi csapások, a rendkívüli időjárás megnyilvánulásai között meg kell említenünk az orkánszerű szelet, amely a futóhomok megkötése előtt különösen nagy veszedelmet jelentett nemcsak az emberre, jószágra, növényzetre, hanem a termőtalajra is. Hét esetben emlékeztek meg a kortársak olyan viharról, amely rövid és hosszabb távon egyaránt igen nagy károkat okozott.⁷

Más jellegű elemi csapásnak minősül, de mindenképpen súlyos gondok, sőt katasztrófák forrása volt a többször megismétlődött sáskajárás, melyek közül az 1748-ban és 1749-ben dúló volt a legveszedelemesebb.

Ha összeszámláljuk azokat az éveket, amelyekből olyan tragikus természeti csapásról maradt feljegyzésünk, amelyek nagyobb társadalmi csoportok megélhetését igen súlyosan érintették, a másfél évszázadon belül 54 esztendő-t találunk. Tehát azt mondhatjuk, hogy minden harmadik eszten-

6. KUBINYI Ferenc — VAHOT Imre: 1853. 97.

7. Az időjárással kapcsolatos csapásokról széleskörű tájékoztatást nyújt RÉTHLY Antal: 1970., illetve SZILÁGYI Tibor: 1990.

dő tartogatott valamilyen keserves megpróbáltatást a lakosság többsége számára. Ezzel szemben csupán 10 esetben tudósítanak a feljegyzések bőséges termésről, igazán zavartalannak mondható gazdasági évről.

2. A NÖVÉNYTERMESZTÉS SÚLYA ÉS ARÁNYA

Bár kétségtelen, hogy a hódoltsági városok többségében a nagyállattartás volt a meghatározó foglalkozási ág, a növénytermesztés mindvégig számottevő maradt.⁸ A békésebb évtizedekben a növénytermesztés jelentősége, az egyes termelési ágakon belüli súlya mindig növekedett. A Rákóczi–szabadságharc lezárása után ez a folyamat különösen érezhetővé vált. A korszak végére meghatározó lett a lélekszámában többszörösére növekedett lakosság ellátásában. Ez a rendkívül mélyreható, és kihatásai-ban kétségtelenül napjaink gazdálkodását is érdemben befolyásoló változás részletekbe menő elemzést érdemel. A másfél évszázadot átfogó fejlődési folyamatról azonban csak akkor kaphatunk tárgyilagos képet, ha a lehetőséghez mérten pontosan rögzítjük azokat az állapotokat, amelyeket a XVIII. század örökölt.

A XVII. század különösen kíméletlen hadviselése, a török ellenes felszabadító harcok közel két évtizedet átfogó folyamata ma már alig felmérhető pusztulással járt még ezen a nagyon ritkán lakott vidéken is. Több leírás tájékoztat a békés lakosság pánik szerű meneküléseiről, sok száz rendelet, utasítás és parancs mindkét hadsereg sarcolásairól és kíméletlenségeiről. Ezekkel az erőkkal szemben nem talált védelmet sem egyén, sem közösség, sem falu, sem város. Nemcsak a termelőerők rendkívül nagyarányú pusztulását kell kiemelnünk,⁹ hanem a lakosság nagy arányú migrációját is,¹⁰ amely számottevően formálta az egyes települések, kisebb tájegységek gazdasági erőforrásainak az alakulását is.

A katonai események már a XVII. század folyamán is döntően, szinte drasztikusan hatottak a rideg pásztorkodásra, a jószágállomány alakulására, és ezen keresztül a növénytermesztésre is. (L. I. táblázat.)

Táblázatunk néhány alapvetően fontos tényre hívja fel figyelmünket. Az egyik az adófizetők számának bár hullámzó, de mégis jelentős növekedése. Hangsúlyoznunk kell viszont, hogy az adófizetők száma ekkor távolról sem azonos a törzsökös lakosság háztartásainak számával. Az adófizetésre kényszerülők igen nagy hányada jövevénynek, kényszerből és alkalmasszerűen a városba került menekültnek minősíthető, akik valamilyen veszedelem elől futottak a valamivel fokozottabb biztonságot nyújtó

8. Az újabb feldolgozások közül Kecskemétre vonatkozóan MÉSZÁROS László: 1979. 58–287., illetve Nagykőröstre vonatkozóan IVÁNYOSI–SZABÓ Tibor: 1985/i 435–494.

9. Kecskemét gazdasági romlásáról és a katonai, állami terheiről, a sarcolásokról részletes és megbízható adatok sorát közli HORNYIK János: IV. 1866.

10. IVÁNYOSI–SZABÓ Tibor: 1985/h 389–434.

nagyobb közösségbe, hogy a vész elmúltával visszatérjenek egykori falujukba.

I. táblázat

A LAKOSSÁG FOKOZATOS ELNYOMORODÁSA
A XVII–XVIII. SZÁZAD FORDULÓJÁN

Év	Adófi- zetők szá- ma	A vadszám szerinti megoszlás							
		0	1-5	6-10	11-50	51-100	101-200	201-	*
1662	792	177	202	85	230	50	36	12	26,6
1677	815	233	257	89	190	25	17	4	15,5
1676	1133	163	434	128	322	38	30	18	21,9
1684	1219	338	379	147	271	62	12	10	16,5
1686	1108	423	470	103	94	11	4	3	6,7
1688	1085	342	4055	151	167	13	6	1	8,7
1695	1113	552	284	115	133	17	10	2	8,3
1703	1243	531	371	145	156	21	16	3	9,6
1705	1278	758	319	82	97	13	6	3	5,8
1707	1043	728	214	47	43	9	2	–	2,2
1711	1222	901	260	255	28	7	1	–	2

* az egy adófizetőre jutó vadszám

1707-ben pl. a városban teljes jogú polgárként nyilvántartásba vett háztartások száma az 1043 adózóval szemben csak 663 volt.¹¹ Tehát a több száz vagyontalan nagyobb része minden bizonnyal a menekültek közül került ki, bár nem volt ritka eset, hogy egészen nagy vagyon, jószág és cselédség birtokában is menekülésre kényszerültek egy-egy háztartások.¹²

A vadszám egy összevont adónem volt ezekben az évtizedekben a környező településeken. Egy vadszámra vagy marhaszámra eső adót kellett fizetni öt juh után, tíz vadszámra jutót egy malom után. A vadszám minden esetre érzékelteti, hány szarvasmarha értékének megfelelő jószággal, készpénzzel rendelkezett a háztartás.

A táblázat kétséget kizáróan jelzi, hogy már a XVII. század utolsó évtizedeiben is rendkívül nagyarányú elszegényedés jutott osztályrészül az itt lakóknak és az ide menekülteknek egyaránt. Az elszegényedés, az anyagi romlás, nem kímélt sem szegényt, sem gazdagot. A II. táblázat nemcsak azt érzékelteti, hogy a hódoltság békésebb évtizedeiben milyen jelentős vagyont tudott felhalmozni több tucat cívis, hanem azt is, hogy Kecskemét

11. IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor: 1989/b 133–132.

12. Különösen feltűnő ez Nagykőrösön a török kiűzésének éveiben. IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor: 1985/f

25 legmódosabb gazdájának értékei a török kiűzésére irányuló háború első félétizedében egyes családoknál huszadára, de még a legszerencsésebbeknél is negyedére csökkentek. (L. II. táblázat.)

A vadszám, ezen belül az állatállomány tragikus pusztulását azért érdemes itt kiemelni, mivel egyrészt érzékelteti, milyen mértékben csökkent a lakosság fizetőképessége, másrészt jelzi, milyen arányban apadt le az igavonók száma, márpedig ez eleve behatárolta a korabeli növénytermesztés lehetőségeit.

Megfelelő adatok hiányában nehéz meghatározni, hogy a XVIII. század elején az egyes települések határukat milyen megosztásban és milyen formában hasznosították. Az 1720-as összeírások alapján arról értesülünk, hogy Pest–Pilis–Solt megyében a mezőgazdaságilag hasznosított területből 59,7 % volt a szántó, 0,6 % az irtás, és 39,7 % a rét. A Kiskun Kerületen belül valamivel nagyobb arányt képviselt a szántó (65,5 %), lényegesen nagyobbat az irtás (14,3 %), és csak felényit a rét.¹³

Rendkívül nehéz még következtetni is arra, milyen kiterjedésű lehetett az a terület, amelyet növénytermesztésre hasznosítottak Kecskeméten a XVIII. század első évtizedeiben. A hódoltság korára vonatkozóan csak néhány, a termék mennyiségre utaló adatból és részben a kertés gazdák számából lehet következtetni. 1678-ban 206 kertés gazdáról tudósít egyik feljegyzésünk.¹⁴

Tudjuk viszont, hogy ezek a „kertek” nem azonosíthatók a mai szántóföldekkel, hisz csak kisebb részüket vonták be a növénytermesztésbe. Ezért csak megközelítően tudjuk meghatározni a rendszeresen felszántott terület nagyságát. Az 1707-es összeírás során 21830 pozsonyi mérő szemes terményt vettek alapul adókvetésre.¹⁵ Ezekben az évtizedekben ötszörös hozammal lehet általában számolni, így ezen adatok alapján 4–5000 holdnyi szántót tételezhetünk fel.

1780-ig nem történt lényegi változás a mezőgazdaságilag hasznosított földek megoszlásában, bár kétségtelen hogy érmes néhány változás kiemelni a Pest–Pilis–Solt megye és a Hármaskerület területén rögzített változások közül. Az egyik jelentős eltérés az volt, hogy a szántó területe 71,2, illetve 73,8 %-ra nőtt, amely emelkedés azért semmiképpen sem elhanyagolható arány. A másik szembevetendő változás, hogy a rétnak a szántóhoz viszonyított aránya Pest megyében számottevően csökkent, míg a Hármaskerületben jelentősen nőtt. Tekintettel arra, hogy Kecskemét nemcsak beékelődik a Kiskunságba, hanem a kun puszták közül néhányat

13. TÖRÖK Katalin: 1969–1970. 144–145.

14. A levéltári adatok nagy része a Bács–Kiskun Megye Önkormányzata Levéltárából való. Ezért, ha külön nem jelezzük a levéltárat, mindig erre a közgyűjteményre utalunk. Kecskemét város Levéltára, IV. 1508. Kecskemét város Adópénztárának iratai, c/ Adólajstromok. 1677–1678. 1678. január 5-én kelt bejegyzés. A levéltári fondok és állagok teljes nevét és jelzeteit csak az első előfordulás alkalmával adjuk meg. Később csak a szám- és betűjeleket rögzítjük.

15. IVÁNYOSI–SZABÓ Tibor: 1989/b 148–151.

még bérelt is, ez a változás minden bizonnyal a város határára is vonatkoz-
tatható.

II. táblázat

KECSKEMÉT LEGMÓDOSABB GAZDÁI AZ 1680-AS ÉVEKBEN

Név	Vadszámuk	
	1682-ben	1688-ban
Balog István	205	22,5
Bíró György	304	16
Bíró János	252	62
Csuka Miklósné	317	—
Deák Pál	800	200
Dékány György	350	48
Hajagos György	219	—
Hegedűs István	400	33
Illyés István	250	64
Kalocsa István	800	150
Kamarás Ambrus	800	40
Kis Mihály	314	—
Kőrös János	230	—
Nagy István	284	60
Nagy Márton	229	34,5
Oláh István	386	80
Patai András	800	118
Sárközi István	250	19
Sárközi Pál	243	23
Szabó István	244	84,5
Szeles György	210	32
Szentkirályi Pál	201	24
Szívós János	328	25,5
Tóth György	283	—
Varga István	510	72

Az adózás alapjául szolgáló dica jegyzékek hosszú időn át a termék-
mennyiséget vették alapul, és a század végétől kezdődően tértek át a
feltétlenül ösztönzőbb normára a terület szerinti adóikivetésre. Az 1780-as

évi összeírás alapján az un. pénzes kertek, vagyis a saját tulajdont képező szántók területe 10255 zsákos, az un. városadománya kertek, vagyis a különféle bérletek területe pedig 9420 zsákos volt. Tehát azt mondhatjuk, hogy a ténylegesen bevetett szántó területe a város törzsterületén csaknem 20 ezer hold lehetett.¹⁶ Ehhez hozzá kell értenünk bizonyos parlagot is, amely ténylegesen ugyancsak a szántók területét növelte.¹⁷ Valamint hozzá kell számítanunk az ugyancsak jelentős, az árendás pusztákon lévő szántókat is, melyek nagyságát pontosan nem ismerjük.

Lényegesen részletesebb adatokhoz juthatunk a XIX. század elején készített nyilvántartásokból. Ezek lehetővé teszik azt is, hogy az egyes puszták hasznosítási módját is áttekinthessük. (L. III. táblázat.)¹⁸

Ez a távrolról sem teljes kimutatás arányaiban mindenképpen érzékelteni tudja a mezőgazdasági hasznosításra rendelkezésre álló területek megoszlását, a fontosabb arányokat. Láthatjuk, hogy a város törzsterületének tizede a mezőgazdaságon belül gyakorlatilag nem hasznosult, un. sivány, futóhomok volt. Ugyanez mondható el Ágasegyháza pusztája közel feléről, amelynek a területén máig konzerválták az egykori homokbuckák jelentős részét. Ugyanakkor a határ közel harmadát még mindig közlegelőnek használták, elenyésző volt az erdő és ugyancsak viszonylag csekély a szőlő területe. Mint láthatjuk, alig tértek el az arányok a bérelt puszták esetében is.

Az kétségtelenül megállapítható, hogy a XVIII. század eleji néhány ezer zsákos szántóval szemben kb. 77 ezer hold szántó és további tíz ezer hold egyéb növénytermesztésben hasznosított terület állott a város 150 ezer holdnyi határából a gazdák rendelkezésére.

A növénytermesztéssel szemben megnövekedett igény hatására újabb és újabb határrészeket törtek fel a következő évtizedek során. Így a század derekára a város gazdáinak tulajdonában vagy bérletében csaknem 130 ezer hold szántó volt.¹⁹

A növénytermesztés súlyának fokozatos növekedését mi sem bizonyítja jobban mint az ebben a foglalkozási ágban munkálkodó gazdák számának gyarapodása. A szántófölddel rendelkező gazdák száma töretlen növekedést érzékeltet, bár bizonyos hullámváltozások kirajzolódik. Miként már utaltunk rá, az egyik legrégebbi adatunk 1678-ból való, amikor csupán 206 kertész gazdát tartottak nyilván a 114 „kertetlen” gazdával szemben. A XVIII. század elejére a háborúk ellenére jelentős volt a növekedés: 348 gazda foglalkozott szántóföldi termeszéssel. A következő fél évszázad látványos növekedést mutat e tekintetben: 1757-ben 905 gazda fizetett adót

16. IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor: 1989/b 262–264.

17. FÖRDŐS László az 1786-os felmérések alapján készített összesítést. Tekintettel arra, hogy a nyilvántartásba vételnél merőben más szempontokat követtek az összeírók mint az adószedők, az eltérés szükségszerű. FÖRDŐS László: 1933–34. 44.

18. IV. 1504. Kecskemét város Tanácsának iratai. y/Vegyes iratok. 34.

19. IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor: 1991. 22–28.

gabonatermése után. Ez a lendület tovább tartott, hisz alig több mint húsz év után, 1780-ban már 1353 a kertés gazdák száma. Ezen igen gyors fejlődés után a következő hét évtizedben visszafogottabb lett a növekedés üteme: 1847-re csak 1609 lett a szántófölddel rendelkezők száma. Feltétlenül utalnunk kell arra, hogy ez a növekedés nincs szinkronban a lakosság számának alakulásával, az ugyanis még ennél is lényegesen nagyobb ütemben gyarapodott. 1678-ban a kertés gazdák az összes gazda 64,4 %-t alkották, 1707-ben 52,5, 1757-ben már csak 45,3 %-át. 1780-ra javult az arány: 49,5 % volt a kertés gazdák aránya, de 1847-re egy egészen nagy süllyedés tapasztalható: csupán 33,9 %-ban rendelkeztek a gazdák valamilyen szántóval. Ez a csaknem egyenes vonalú tendencia nyilvánvalóan érzékelteti, milyen mértékben szűkült a szabad földfoglalás lehetősége, jelzi egyben mennyire nőtt a szántóföld értéke, hisz a mezőgazdaságból nem vándorolt el a munkaerő, hanem rohamosan nőtt a zsellérek és a kertészek számának szaporodásával és a bevándorlással.

III. táblázat

KECSKEMÉT HATÁRÁNAK MEZŐGAZDASÁGI HASZNOSÍTÁSA
A XIX. SZÁZAD ELEJÉN

Pusztta	Kaszáló és szántó	Szőlő	Erdő	Közlegelő	Sivány homok	Összesen
Kecske- mét belső határa	37214	4966	803	17063	6800	66846
Borbás	3971					3971
Szent- király	16286		624	1868		18778
Felső Alpár	3466			3784		7250
Szent- lőrinc	8331		230	3000		11561
Matkó	2750			2250		
Köncsög				9000		9000
Ágas- egyháza	4902				3212	8114

A növénytermesztés gazdasági súlyának növekedését, a szántóföld és szőlő vagyon képző szerepének fokozott előtérbe kerülését mi sem érzékelteti jobban mint az, hogy a kiváltságosok és a vagyonosabb csoportok

aránya hogyan változott a másfél évszázad alatt, illetve ezzel párhuzamosan hogyan szorultak ki a leginkább kiszolgáltatott társadalmi rétegek, csoportok ezen javak birtoklásából. (L. IV. táblázat.)²⁰

IV. táblázat

AZ EGYES TÁRSADALMI RÉTEGEK RÉSZESEDESE
A NÖVÉNYTERMESZTÉSBŐL
(%-os arány)

		Nemes	Gazda	Zsellér
1707	%-os arányuk	1,7	85,7	12,7
	búza	8,6	88,8	2,6
	árpa	8,0	89,6	2,4
	zab	4,6	92,4	3,0
	bor	3,9	91,2	4,8
1757	%-os arányuk	0,8	68,8	30,4
	búza	3,7	94,9	1,4
	árpa	3,6	95,5	0,9
	zab, köles	3,8	95,5	0,7
	bor	2,6	91,3	6,1
1780	%-os arányuk		69,6	30,4
	szántó		99,0	1,0
	szőlő		94,1	5,9
1847	%-os arányuk	2,8	59,2	39,1
	saját szántó	20,5	79,5	
	árendás föld	5,4	94,5	0,1
	szőlő	5,8	91,0	3,2

Különösen markánsan tükröződik a folyamat a táblázat adataiban, ha a másfél évszázad kezdeti és végső állapotát hasonlítjuk össze. Bár a szántóföldi termelést szolgáló terület többszörösére nőtt, a háztartások mind nagyobb százalékát kitevő zsellérek, kertészek részesedése fokozatosan zsugorodott össze. A polgári forradalom előestéjén a város társadalmának már csaknem 40 %-át kitevő réteg gyakorlatilag teljesen kiszorult ezen javak birtoklásából. Ennek a folyamatnak éppen az ellenkezője figyelhető meg a nemesség esetében. A kisebb hullámszám ellenére a nemesi háztartá-

20. A táblázat adatainak alapjául IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor: 1989/b és 1991. ide vonatkozó táblázatait szolgálták.

sok százalékos aránya a város társadalmán belül gyakorlatilag alig változott 1848-ig. Ugyanakkor azt látjuk, hogy 1707-ben a különféle gabonaneműk termelésében kb. 6–8 % jutott nekik, a polgári forradalom előtt viszont a saját tulajdonú szántók, amelyek a legkisebb mértékben voltak pénzügyileg megterhelve, és általában a jobb minőségű pusztákon feküdtek, több mint húsz százalékban a nem egészen három százalékot kitevő nemesek tulajdonában voltak. Ez minden kétséget kizáróan érzékelteti, hogy a városba költöző nemesek, akik a korábbi évtizedekben még mindegyiknél a nagyállattartásban és a juhtenyésztésben látták joggal a meggazdagodás legbiztosabb forrását, a XIX. században vagyonuk mind nagyobb részét fektették szántóföldi ingatlanokba, mivel a növénytermesztés nélkül az állattartás sem tudott prosperálni igazán.

Röviden szólunk kell még arról, milyen volt a birtokmegosztás a tárgyalt korszak idején. Bár nem áll rendelkezésünkre az egész másfél évszázadot átfogó adatbázis, a meglévővel is hitelesen tudjuk dokumentálni a folyamatot, illetve annak főbb vonásait.

Kecskeméten a birtokmegosztás egyik leglényegesebb sajátossága kétségtelenül az volt, hogy a rendi társadalom idején sem létezett feudális nagybirtok. Bár az adójegyzékek tanúsága szerint a XVIII. század elején is fellelhető néhány olyan gazda, aki jelentős, sőt olykor viszonylag nagy mennyiségű gabona után fizetett adót, birtokuk nagyságát túlbecsülni nem szabad. Az V. táblázat jól érzékelteti, hogy az 1780-as állapotokhoz képest is igen lényeges változások mentek végbe a reformkorban, illetve az azt megelőző évtizedekben.²¹ (L. V. táblázat.)

Látható, hogy a polgári forradalomig sem a helyi nemesség, sem a civisek kezén nem halmozódott fel túlságosan nagy birtoktest, amit a korabeli törvények sem könnyítettek meg. A XVIII. század végén a város gazdái között még a 6–20 holdon történő gazdálkodás volt tipikusnak mondható, bár igen jelentős (több mint 30 %) a kimondottan törpebirtokon, az 1–5 holdas szántón történő gazdálkodás. Ugyanakkor szinte kivétel számba menő volt az 50 holdnál nagyobb birtok.

A XIX. század derekára a megváltakozások és a különféle puszták megvásárlása révén lehetővé vált parcellázások számottevően átalakították a birtokmegosztás korábbi rendjét. Külön is érdemes kiemelni, hogy nemcsak arányaiban, hanem számszerűen is jelentősen csökkent a törpebirtokok száma. Azt mondhatjuk, hogy az átlagos, az igazán tipikus paraszti földbirtok 20 és 200 hold között volt. Ezek egy, rendszerint nagyobb része örökölhető bérlet volt ugyan, de ez alig különbözött a saját földtulajdontól, bár terhei kétségtelenül nagyobbak voltak. Közel ezer birtokos tartozott ebbe a kategóriába (az összes birtokos 56,8 %-a). Teljesen új

21. A táblázat alapjául IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor: 1989/b és 1991. ide vonatkozó táblázatait szolgálták. 1780-ban a gazdák között vannak a nemesek is.

jelenségnek mondható viszont az, hogy közel másfélszáz azon háztartások száma, amelyek tulajdonában 200–500 hold közötti birtok volt.

A város magisztrátusa a parcellázások során tudatosan törekedett a gazdaságilag életképes birtokok kialakítására. Erre kényszerítette már csak az a tény is, hogy a megváltakozást és az egyes puszták megvásárlását kölcsönökből tudták fedezni, és ezek kamatát és törlesztését mindenképpen biztosítaniuk kellett.

V. táblázat

A BIRTOKMEGOSZLÁS ALAKULÁSA
A RENDI TÁRSADALOM UTOLSÓ ÉVTIZEDEIBEN

	1780			1847			
	zsákos			hold			
	gazda	zsellér	összesen	nemes	gazda	zsellér kertész	összesen
0	1383	1151	2534	36	3097	3011	6144
1–5	413	28	441	7	224	20	251
6–20	685	16	701	22	292	7	321
21–50	197		197	23	220	1	244
51–100	50		50	28	372		400
101–200	8		8	12	273		285
201–300				6	71		77
301–400				1	27		28
401–500					31		31
Összesen:	2736	1195	3931	135	4607	3039	7781

A puszták felosztása során legtöbbször 25–50 holdas birtokokat alakítottak ki, de ettől többször el is tértek. Fő szempont a fizetőképes kereslet és a termőföld minősége volt. Tekintettel kellett lenniük arra is, hogy lehetőleg minél több lakos juthasson a várva várt termelési lehetőséghez. Bögön pl., ahol gyengébb minőségű volt a föld, 4 db. 85 és fél kataszteri holdas és 9 db. 88 holdas birtokokat adtak haszonbérbe. Ágasegyházán, amelynek igen gyenge minőségű volt a talaja, miután a város megvásárolta, „... hogy a közönség szerzeményéből túlságosan senki ne részesüljön, senkit többet 100 holdnál bírní nem enged a közönség...”, de kisebb telkek

természetesen itt is voltak.²² Előfordult viszont olyan eset is, hogy a város közvetlen közelében apróbb parcellákat is kialakítottak.²³

Ezt a birtokszerkezetet örökölte a polgári társadalom. Célszerű néhány jelentős pusztán létrejött birtokviszonyokat részletesebben is megismerni. (L. VI. táblázat.)²⁴

VI. táblázat

A FÖLDBIRTOK MEGOSZLÁSA KECSKEMÉT NÉHÁNY PUSZTÁJÁN

	Szentkirály	Borbás	Alpár	Ágas- egyháza
gazdák száma	584	139	125	77
1-5	29	8	4	1
6-10	33	13	8	1
11-20	164	37	44	13
21-50	305	68	52	23
51-75	29	6	9	4
76-100	6	3	6	2
101-150	6		2	
151-200	2	1		
hiányos	10	3		33

Egy-egy gazdának természetesen több pusztán is lehetett és nem ritkán volt is birtoka. A táblázat adatai tehát nem mondanak ellent az V. táblázatban található adatsoroknak.

Összegezve tehát megfogalmazhatjuk, hogy Kecskeméten a földparcellázások eredményeként egy igen széleskörű és igen jómódú paraszti réteg is kialakult. Megfogalmazhatjuk továbbá, hogy a XIX. század derekára a város gazdálkodásán belül a szántóföldi növénytermesztés és a szőlő-gyümölcsstermelés a vagyonepítés fontos alapja lett, az egyik meghatározó réteggé vált.

22. IV. 1503. Kecskemét város Választott Községének iratai. a/ Közgyűlési jegyzőkönyvek. 1847. március 22. 936. tsz.

23. A város 100 holdnyi bérlet djából hozott létre a koldusok számára alapítványt. Ezt a területet öt holdas parcellákra osztották fel. IV. 1504. a/ 1847. március 26. 931. tsz.

24. IV. 1943. Kecskemét város által kötött szerződések gyűjteménye. A táblázat az 1867-1881 között kötött szerződések alapján készült. A területet kataszteri holdban határozták meg.

3. A TANYARENDSZER KIALAKULÁSA

A természeti adottságokon és a jogi kereteken túl más tényező is számottevően és tartósan befolyásolta a város határában folyó növénytermesztést. Az alföldi mezővárosokat többek között az különböztette meg erőteljesen a közvetlen feudális függésben levő jobbágytelkes falvaktól, hogy itt már a hódoltság korától megszűnt a nyomáskényszer, az egyes gazdák a birtokukban lévő területet tetszés szerinti formában művelhették meg.²⁵ Az aránylag nagy kiterjedésű határ lehetővé tette, hogy a szántóföldet, rétet, legelőt egymás mellett különítsék el, minden gazda évről-évre ugyanazon a területen gazdálkodjon, és a vetésforgó egy sajátos formáját valósítsa meg saját gazdaságán, bérletén belül: „...nem lévén itt azon gazdálkodás nemesítését gátló környülállás, hogy a telkek dűlőkre s vetőkre szaggatván fel, ugyanazon gazdának őszi vetése egy, tavaszija más, ugarja harmadik, kaszálója pedig 4. s. a. t. helyen feküdgyék, s az idő szerinti takarításokat, mindegyike ugyanazon időben tenni kényszerüljön...”²⁶ emeli ki a város mezőgazdaságának egyik legfontosabb sajátosságaként a kortárs Csányi János is.

Bár pusztán a parcellázások során minden gazda egy tagban kapta meg bérelt vagy vásárolt területét, a XIX. században egyre gyakoribb lett, hogy a legtöbb gazdának volt saját tulajdonú szőlője, szántóföldje és egy vagy több bérlete. Így valójában a gazdák jelentős hányadának birtoka több részre tagolódott: „...nem egy, de két három, az első rendű gazdák pedig 5–6 külön távoleső helyeken is bírnak szántóföldeket, amelyek úgy egymástól 4–5 órányi, valamint a várostól is 2–3–4 órányi, de némelyike 8 órányi távolságban is esnek...”²⁷ A mezőgazdasági felszereléseket viszont egy helyen volt célszerű tartani, és bizonyos munkákat (pl. a nyomtatást) ugyancsak célszerű volt a legnagyobb birtoktesten elvégezni.

Az egykori puszták, amelyek korábban a legeltetést, a XIX. században pedig már a növénytermesztést szolgálták, olykor 20–30 kilométerre voltak a várostól. Ezek megművelése csak úgy történhetett, hogy ott tartós szállásokat, tanyákat hoztak létre. A rossz utak a termények városba történő szállítását csaknem lehetetlenné tették. A cselédek élelmezése és a jószágok takarmányozása is azt követelte, hogy a termény nagyobb részét

25. BALOGH István: 1962. 620., illetve VARGA János: 1982. 436–438.

26. CSÁNYI János: 1840. 78. A tanács már 1826-ban felszámolta azt a korábbi szokást is, hogy a marhát és juhot tartó gazdák a termények betakarítása után „...mások földét szabadon s átaljában legeltethessék...” Uo.

27. KUBINYI Ferenc — VAHOT Imre: 1853. 106.

helyben tárolják, illetve az egyre jobban kiépített tanyákon gyűjtsék össze.²⁸

A tanyarendszer, amely Kecskemét mezőgazdálkodásában a XVIII–XIX. század folyamán mind fontosabbá vált, jelentős múltra tekint vissza. Ez a sajátos mezőgazdasági üzem, képződmény fejlődése során és a közvetlen környezet hatására többféle formát öltött magára. Éppen ezért nem lehet a tanyát és a tanyás gazdálkodást környezetétől és a történelmi körülményektől elvonatkoztatva meghatározni, illetve bemutatni.²⁹

Talán nem felesleges utalni arra, hogy a tanya körüli vita azért is válhatott mind szélesebb körűvé, mivel több szerző nem volt tekintettel arra, hogy a mezőgazdaság e sajátos jelensége rendkívül jól alkalmazkodott a körülményekhez és sajátosságokhoz. Ebből adódóan igen eltérőek lehettek a közvetlen megjelenési formái. Csak ennek figyelembe vételével lehet a különféle tanyatípusokat meghatározni, leírni.

Több más alföldi tájegységhez hasonlóan a kecskeméti tanyagazdálkodás is a hódoltság kori pásztorkodásig vezethető vissza.³⁰ Valójában a külterjes állattenyésztésből a belterjesebb mezőgazdaságba való átmenet terméke,³¹ amely az extenzív növénytermesztés után az egyre intenzívebb gazdálkodás irányába fejlődött.³² A város határában a XVIII. században a tanyák nagyobbrészt a településtől délkeletre és keletre fekvő pusztákon jelentek meg, amelyeket leginkább találtak növénytermesztésre alkalmasnak, és így leghamarabb törték fel azokat növénytermelés végett.³³ A város nyugati és északi részein főleg pedig a távolabbi homokos pusztákon létrehozott szőlőkben csak a XIX. század során honosodtak meg igazán a tanyák. Ezek a szőlős tanyák ugyanakkor jellegükben és megjelenési formájukban is több tekintetben eltértek az alapvetően gabonatermesztésen alapuló tanyáktól.³⁴

Erdei Ferenc is kétféle tanyatípust különböztet meg, de merőben más alapon osztályoz. Az alföldi tanyák szabályszerű alakjának a „kisgazda-tanyát” tartja, mely alapvetően a termelési célok követése mentén jött létre.

28. OROSZ István: 1980. A tanyák különféle hátrányaival szemben ezt a kétségtelen előnyét emeli ki.
29. A témának igen nagy irodalma van. Hely szűkében csak azokat a megállapításokat, észrevételeket érintjük, amelyek Kecskeméthez közvetlenül kapcsolódnak. Annak is csak azt a részét, amelyek a feldolgozás időszakára vonatkoznak.
30. Az sincs kizárva, hogy a tanya bizonyos formája már a hódoltság kora előtt kialakult a pusztásodás során. RÁCZ István megállapítása: Az első katonai térkép felvételeinek tanúsága szerint a XVIII. század végére a tanyarendszer lényegében kialakult. RÁCZ István: 1976. 14.
31. MAKKAI László: 1961. 66.
32. A folyamatnak ezt az oldalát emeli ki OROSZ István is: 1980. 170.
33. LETTRICH Edit: 1968. 27.
34. SZABÓ Kálmán: 1936. Ő egyenesen úgy fogalmaz, hogy „...a szőlő és gyümölcsös kertekben épült házak nem igazi tanyák, az ott lakó birtokos vagy szőlőkapás pedig nem tartható igazi tanyai lakosnak...” A kertés tanyák valóban több szempontból is különböztek a többitől. Ezek sajátosságainak feltárását FÜR Lajos végezte el: 1980., illetve 1983. munkájában.

Ebben a tanyaformában is egész évben kint lakik a fiatal, munkaképes gazda családjával együtt, a tanyát egy háztartás vezetésére fel is szerelte, lakás céljára be is rendezte, de az igazi otthona a városban volt, ahova rendszeresen bejárt, és öreg korára be is költözött. A másik a „nagygazda-tanya”, a cselédet is tartó jómódú gazdák birtokán jött létre. A tanya gazdája állandó jelleggel a városban lakott, a tanyán viszont folyamatosan kint élt a cseléd vagy a kertész, akinek a tényleges és kizárólagos otthona lett. A gazda családtagjaival csak alkalomszerűen és rövid időre járt ki a tanyára, és néhány napnál többet ott nem töltött.³⁵

Ma már csaknem minden kutató számára kétségtelen, hogy a tanya nagyon összetett fogalom, amelynek funkciója, felszereltsége, mérete és megjelenési formája koronként és a körülményektől függően erősen változhat. Tanyának hívták a halászok és a pásztorok alkalmi létesítményeit éppen úgy mint akár egy száz holdas, több irányú termelést végző gazdaság minden szempontból jól felszerelt, majorszerű központját is.

A tanya feladata és megjelenési formája a XVIII. század folyamán igen jelentős fejlődési folyamaton ment át. Létezett mindenképpen a növénytermesztésre alapozott tanyának egy kezdetlegesebb formája. Ezt támasztja alá az a XVIII. század elején minden bizonnyal nem ritka dilemma, amellyel a városi tanács 1727-ben is találkozott. Kecskemétnek szekereket kellett volna kiállítani, hogy a hadsereg számára árpát szállítsanak Pestig. A magisztrátus mentegetőzni volt kénytelen: „...ha az elmúlt szombaton tudhattuk volna, igenis fogyatkozás nem lett volna azoknak kiállításában. De mivel a szegénység hétfőn szokott a munkára kimenni, annyira is kitakarodtanak, tellyes lehetetlenség, hogy hétfőnek előtte elő állíthassuk őket.”³⁶ Ebből a megjegyzésből egyértelművé válik, hogy a nagyobb mezőgazdasági munkák során a munkaképes lakosság az igásállatokkal együtt csaknem teljes számban elhagyta a várost, és az egész héten kint tartózkodott. Kellott, hogy legyen olyan létesítmény az egyes gazdák szántóin, kertjein, amelyek a családtagok, a legszükségesebb felszerelések és az élelem számára megfelelő védelmet nyújtottak. Ezek minden bizonnyal lényegesen egyszerűbb, kezdetlegesebb létesítmények lehettek mint a későbbi évszázad teljes értékűnek mondható üzemegységei.

Egy hosszú és szerves folyamat jól végigkísérhető a végrendeletek, az adásvételek és a XIX. század dereka táján megfogalmazott vagyonebecslések segítségével. Az teljesen egyértelműen igazolható, hogy az 1840-es években a legtöbb gazdasági központban többirányú gazdálkodást biztosított a tanya. A kisebb birtokokon csak „tanyai ház”³⁷ a módosabb gazdák

35. ERDEI Ferenc: 1976. 18–19. A XVIII. századi leltárak megerősítik a tanyákról eddig alkotott képet. A XIX. század elejétől a városi ház tartozékkaként fogták fel a tanyát, amelyet alkalmassá tettek hosszabb kintmaradásra is. Az állandó kintlakásra szánt tanyát a városi ház mintájára szerelték fel. SZÉKELYNÉ KÖRÖSI Ilona: 1990. 65–66.

36. IV. 1504. y/Vegyes iratok, 34. 1727. szeptember 9.

37. Pl. Kovács Pál Talfáján lévő 55 holdas birtokán. IV. 1504. c/ 204. A vagyoneleltárak: uo. 203–206.

nagyobb birtokain viszont mind igényesebb és gazdálkodás szempontjából egyre szervezettebb, összetettebb tanyarendszer bontakozott ki. Antal István Városholdon lévő 92 holdas birtoka is csaknem példaértékűen felszerelt tanyának minősül, amelyen nemcsak lakóhelyiségek, istállók, szén, bő vízű kút volt, hanem veteményes kert és jól összeállított gyümölcsös is szolgálta a gazda és az ott dolgozók igényeit.

Ennek a fejlődési folyamatnak csaknem a beteljesüléseként értékelhetjük Bozó János Városholdon lévő tanyáját, amely minden bizonnyal évtizedek során épült ki csaknem mintaszerű gazdasági üzemmé. A 302 holdas birtokon nem is egy, hanem két jól felszerelt tanya, hatalmas ököristálló, egy „jó készületű granárium” és egy szélmalom szolgálta az akkor fenntartás nélkül igényesnek mondható növénytermesztést és állattartást. Tekintettel arra, hogy ezeknél jobban felszerelt gazdaságok is voltak, és több tucatra tehető a hasonló gazdasági erőforrással rendelkező gazda ekkor Kecskeméten, joggal megfogalmazhatjuk azt, hogy már jóval a polgári forradalom előtt kiépült az a középparaszti gazdálkodási rendszer, amely képes volt egy szélesebb körű árutermelésnek, a korabelinél lényegesen igényesebb piac követelményeinek is maradéktalanul megfelelni.

Tehát a tanya többé már nem a kezdetlegesség, a félnomád állapotok riasztó és egyben romantikus őrzője többé, hanem a korszerű mezőgazdálkodás lassan példamutató szervezeti formája.

A negyedik század középparaszt és a másfélszáz nagygazda egymástól távolabb levő birtokai között szerves kapcsolat állott fenn. Ha az öröklési rend, és a vásárlási lehetőségek esetlegességei miatt távol is voltak olykor ezek a tanyák egymástól, csaknem kivétel nélkül szorosan összekapcsolta ezeket a rentábilis gazdálkodás. Az egyes tanyákon belül is, főként pedig a birtokok egészében a növénytermesztés, az állattartás és a szőlő-gyümölcsstermesztés szoros egységbe tartozott. Mind a végrendeletek, mind a vagyonbecslések azt igazolják, hogy a gazdák csaknem kivétel nélkül a több lábbon álló gazdaság kiépítésén fáradoztak. Minden bizonnyal ez is hozzájárulhatott ahhoz, hogy a legkritikább esetben következett be elemi kár, vagy váratlan dekonjunkció miatt csőd az egyes háztartásokon belül.

A belső szervezethez a reformkor végére több tucat gazdaságon belül igen magas szintre jutott. Nemcsak a takarmány megtermelése és lehetőleg saját jószággal való hasznosítása fogalmazódott meg a tőkeerős gazdáknál, hanem arra is volt gondjuk, hogy a szemes takarmányt vagy a kenyérgabonát saját maguk fel is dolgozzák. Ennek érdekében hozták létre a tanyákon a szélmalomokat, szárasmalmokat.

Bozó János Városholdon kialakított gazdasága vagy Antal István Csödörön (ma Méntelek) létrehozott majorja példaértékű lehetett igen sok kecskeméti gazda számára. Valószínűsíthetjük, hogy a lényegesen nagyobb gazdasági háttérrel rendelkező földesúri birtokok sem sokban múlhatták felül gazdaságosságban, szervezethez ezeket és az ezekhez hasonló gazdasági üzemeket. Bár az említett birtokok mind nagyságukban, mind szervezethezükben felülmúlták a középbirtokos parasztság gazdaságait,

még sokkal inkább a közel ezer kisbirtokét, feltétlenül példaképek is voltak azok előtt. Ha nem is mindenben, de sok racionális megoldásban, újabb eszközök és eljárások utánzásában nyereség volt a kisebb birtokok számára is az ott tapasztalható gazdálkodási mód.

A néhány tucat példa alapján is megfogalmazhatjuk, hogy Kecskeméten már a polgári forradalom előtt kialakult, megszerveződött az akkor egyértelműen korszerűnek mondható rendkívül racionális és éppen ezért rentábilis árutermelő mezőgazdasági üzem. A későbbi gyors technikai fejlődés, a jelentősen bővülő belső és külső piac sokat formált ugyan még technikai felszereltségén, gazdálkodási módján, de az alapvető keretek úgy látszik már a forradalom előtt készen álltak.

A tanyarendszer megjelenésétől fogva újabb és újabb támadásnak volt kitéve. A hatóságok már a XVII. században is különféle módon büntették a városból való kiköltözést.³⁸ Az ok mindig is többféle volt, miként a megtorlásukat szolgáló vád is. „A szőlőbeli lakosok a városnak sokszori statutu- mai ellen nemcsak nyáron, hanem egész esztendeig, sőt esztendőig lakni tapasztaltattak, amely egyedül a város terhei hordozásának elusiójára és több szőlős gazdának prejudiciumára szolgál.”³⁹ Nemcsak Kecskeméten, hanem Debrecenben is visszatérő ütközési pont volt a tanya a gazdák és a magisztrátus között: 1724-ben 82 istálló széthányását rendelte el a tanács, „...minthogy mind a szolgálatot kerülik, kik ott kint laknak, mind az erdőkben sok károkat tesznek.”⁴⁰ A civis városok előljáróit a kiköltözés gátlásában mindenekelőtt az vezérelte, hogy a különféle adókat, könnyebben be tudják hajtani, illetve a katonaság és a nemesi megye fuvarozással kapcsolatos követeléseit teljesíteni tudják.⁴¹ Más téren is kezében kívánta tartani a tanács a város lakosait. A tanyák helyett épülhettek volna falvak is a várostól távolabb, de éppen ezt kívánták megakadályozni. Debrecen is pl. 1774-ig hatalmas kiterjedésű határát köztulajdonban tartotta, s előbb 3, majd 7 éves bérletekben adta ki saját polgárainak, nehogy magántulajdonba, vagy ezzel egyenrangú önbirtoklásba jutó föld kikerüljön a magisztrá-

38. IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor: 1991/a, 13., 80., 103., 106., 112., 133., 137., 220. és még több más határozat. A tanyák kialakulásában a városban kétségtelenül fellelhető túlszűfolttság csak másodlagos szerepet játszhatott. Igaz ugyan, hogy a letelepedéshez általában 24 forint díjat kellett lefizetni, amely összeg egy cseléd közel éves bérének felelt meg, és ugyanakkor a pusztákon könnyebb volt megbújni a hatóság minden zaklatásával szemben, miként ezt LAKOS Béla is kiemeli (1913. 8.), de SZABÓ Kálmán és többen mások joggal hangsúlyozzák a zsűfolttsággal szemben a lényegesen erőteljesebb motivációt, a célszerűséget és a gazdaságosságot.

39. IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor: 1991/a, 13. sz. dokumentum.

40. GESZTELY-NAGY László: 1926. 29.

41. SZABÓ Kálmán is ezt az okot teszi az első helyre: „...Bocskoros Tóth Pálnak, minthogy a városon se háza, se olyan jószágja, amellyel a földjét művelhetné s a publikumot szolgálhatná nincsen, s a közszolgálat alól a pusztán való lakásával magát egészen kivonta, kertje elvétetik...” 1936. 41-43.

tus közvetlen ellenőrzése alól. Amikor örökbérletbe adta a város a telkeket, ott is megkezdődött a tanyák kialakulása.⁴²

Egészen más érvek alapján kívánta felszámolni a tanyákat a központi hatalom. A bécsi udvar 1780 és 1850 is, bár erőteljesen eltérő volt a történelmi és politikai háttér, széleskörű kampányt kezdett a tanyatelepülések felszámolása érdekében, amit a helyi hatóságok annál is inkább elfogadhatónak tartottak, mivel saját céljaikkal is össze tudták ezt egyeztetni. A központi hatalmat a közbiztonság védelme vezérelte elsődlegesen és a politikai mozgalmak visszaszorítása. Tekintettel arra, hogy a kialakuló tanyákon egyre több termelőeszköz, termék és jószág halmozódott fel, ezeket mind több sérelem érte. Az államhatalom azonban nemcsak az adózók érdekeit kívánta védeni, hanem fel akarta számolni azokat a helyeket is, ahol a tolvajlásból, rablásból élő betyárok zsákmányaikat elrejthették, maguk pedig menedéket, rejtékhelyet, esetenként pedig cinkosokat is találtak.⁴³ Ehhez járult egy újabb ok is. „Minthogy a mostani munka idején mindenféle ember meghúzza magát a tanyákon... most pedig számos szökevény katonák publikáltattak... szükséges ezért levelét megtekinteni...”⁴⁴ A tanyák felszámolására az íróasztalok mellett megformált tervek érhetően sorra kudarcot vallottak, hisz szükségszerűen gyengébbnek bizonyultak a valós anyagi érdekeknél, és csak hátráltatni tudták a szükségszerű folyamatot, de azt feltartóztatni nem voltak képesek.

Természetesen sohasem tiltotta a város a pásztoroknak, béreseknak, kertészeknek a tanyákon való tevékenységét, akik az év egészben ott laktak. A tanyapásztorokat, a tyúkászokat és a kertészeket nemcsak megtűrték a tanyákon, hanem nyilvántartásba is vették őket és olyan címen vetettek ki rájuk adót, hogy bár számottevő vagyonuk nincsen, de élvezik mind a szabad árusítás lehetőségeit, mind a város nyújtotta közbiztonságot és az egyéb szolgáltatásokat.⁴⁵ Nemcsak kint éltek sokan a várostól távol, hanem kint is temetkeztek, ami ellen mind az egyház mind a magisztrátus egyértelműen tiltakozott.⁴⁶

Tekintettel arra, hogy a tanyák létrehozásához, illetve az ott történő állandó tartózkodáshoz a tanács csak igen későn adta meg az engedélyt, azokról szabályszerű és teljes nyilvántartást sem vezetett, így nagyon kockázatos lenne arról nyilatkozni, hogy a XVIII. század folyamán, illetve a XIX. század első felének időpontjában milyen számban lakhattak Kecskemét határában tanyán az egyes családok. Szabó Kálmán a XVIII. századi

42. MAKKAI László: 1961. 66. A tanyarendszert adminisztratív eszközökkel nem lehetett megfojtani. Még a legrosszabb időszakokban is kialakult egyfajta kompromisszum. NOVÁK László: 1990.

43. SZABÓ István: 1960.

44. IV. 1504. c/ Közigazgatási iratok, 189. 1785.

45. IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor: 1991/a 247. és 285. dokumentum.

46. IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor: 1991/a 201. és 324. rendelet.

tanyák tényleges létéről és működéséről az adatok sorát idézi a II. világháborúban eltűnt jegyzőkönyvekre utalva.⁴⁷ Ugyanő II. József kori katonaitérképen 1000 olyan létesítményt számlált össze, amelyet tanyának minősített.⁴⁸ A tanyákon lakó gazdák száma egyébként erősen ingadozott, mivel a magisztrátus tilalmainak hatására olykor beköltöztek, majd ismét szőlőjükben, tanyájukon találjuk őket.⁴⁹ A szőlőkbe az 1820-as évekre jelentős számú család költözött ki különféle okok miatt. A magisztrátust a vármegye egy 1809-es királyi rendeletre hivatkozva arra kényszerítette, hogy a kintlévőket költöztesse be. Ez a kísérlet igen komoly társadalmi feszültséget és erőteljes helyi politikai felzúdulást eredményezett 1824-ben. A város különféle részein fenyegető hangvételű irások jelentek meg, amelyek szerint: „...majd a tanács tagjainak épületei, majd az egész város tűzzel fenyegettetvén...” a tanács kénytelen volt a vármegye segítségéért folyamodni.⁵⁰ A feszültséget fokozta az is, hogy a város egyik alkalmazottja visszaélt a szőlőkben lakók kiszolgáltatott helyzetével, és külön pénzüttatást követelt a maga számára: „ha pokólból teremtik is meg, ennek, meg ennek meg kell lennie, mert különben nem kap házhelyet senki is...”⁵¹ Az éveken át húzódó ügy során egy alapos összeírás is készült. Ennek adatai szerint 1828-ban 211 család élt engedély nélkül a szőlőkben.⁵² A kiköltözötteket megkísérelték osztályozni, bár nem tudták mindegyik lakost valamely kategóriába sorolni. Voltak olyanok, akiknek volt a városban házuk, de ők a szőlőben éltek, mások (17 család) „külföldi születésű ... kecskeméti lakosok, akik hosszás szolgálatjaik után pénzt szerezvén, azon egy darabka szőlőt vettek...” Ismét mások: „külföldi születésű kecskeméti ... lakosok, kik minden engedelem nélkül ide bé tsuszván és ide való leányt feleségül elvévén...” (8 fő) laktak itt. Voltak „...Szőlőbeli kecskeméti születésű lakosok, kiknek házaik soha nem lévén, az örökösödés útján reájok szállott szőleikbe vonták magukat...” (62 fő). Mások házuk leégése miatt kényszerültek a város elhagyására (16 család). Akadt 10 olyan család, amelyek a városrendezés során veszítették el házhelyeiket, és így kényszerültek a szőlőbe stb.

A gazdáknak a tanyákon történő letelepedése Talfája, Városföld és Csödör pusztákon kezdődött el legkorábban. 1830-ban 12, 1834-ben 92,

47. SZABÓ Kálmán: 1936. 46–49. Ajelentős eltérések mellett lényegében hasonló okok hívták életre a Szeged és Vásárhely környéki tanyákat is. A kialakulás folyamatáról és e sajátos szervezeti forma működéséről nagyon részletes és hiteles képet kapunk JUHÁSZ Antal munkájából: 1989.

48. SZABÓ Kálmán: 1936. 46–49.

49. Gedai István Péteri pusztán élő árendástól azért vette el a tanács a földjét, mivel többszöri megintés ellenére sem szerzett a városban házat, pedig már 9 éve tartózkodott ott. XV. Gyűjtemények, 4. Kecskeméti vonatkozású vegyes iratok gyűjteménye, Szabó Kálmán feljegyzései, Tanácsülési jegyzőkönyvek, 1810. 77. tsz.

50. IV. 1517. A Koháry család Kecskemét városi úriszékének iratai, a/ Úriszéki jegyzőkönyvek, 1824. április 1.

51. IV. 1504. c/ 195. 1828. április 17–20.

52. IV. 1504. c/ 196. Elegyes iratok, 1828. április 17–20.

1840-ben 127, 1845-ben már 177 tanyán laktak gazdák.⁵³ Egy 1847-es összeírás szerint viszont már 321 gazda lakott tanyán.⁵⁴ 1848 májusában a nemzetőrök összeírása során külön is kénytelen volt a magisztrátus rendelkezni a tanyákon élő gazdák nemzetőröknek történő összeírásáról.⁵⁵ Csányi János, aki a szabadságharc alatt a város főbírója volt, nem szól külön gazdákról és kertészekről, ő „...2000-re könnyen számítható tanya-épület, azokban pedig folyvást ott lakó s szinte két ezerre számítható kertész családot...” említ.⁵⁶ Csányi adatai nemcsak azért mondhatók megbízhatóaknak, mivel a város közigazgatásának egyik irányítója volt évtizedeken át, és így friss és korrekt adatokkal rendelkezett, hanem azért is, mivel a II. József kori összeírás adatai is megerősítik állítását, amely szerint már 1787-ben 1308 állandóan tanyán tartózkodót számláltak össze.⁵⁷

A kintlakók számával kapcsolatos kisebb bizonytalanság ellenére megállapíthatjuk, hogy az 1840-es évek végére visszavonhatatlan győzelmet aratott a tanya, ez a magyar Alföld jelentős részén annyira jellemzővé vált gazdasági szervezeti egység, amely a táj képét is számottevően formálta. A hódoltság során elvadult puszták a tanyaképek megjelenésével ismét kulturtájává váltak. Ezt a lényegi változást jól érzékelték a kortársak is: „...Már csak a tanyák is úgy tűnnek föl a végtelen pusztákon mint kellemes enyhádó ház a szaharai sivatagokban, miután alig lelhető csak egy tanyaépület is, mely gyönyörű facsoportozatokkal körülövezve ne volna, és el ne volna mellékesen ellátva gazdagon termő zöldséges kertekkel.”⁵⁸

4. SZÁNTÓFÖLDI NÖVÉNYTERMESZTÉS

a/ Az agrokultúra alakulása

Miként korábban már utaltunk rá, Kecskemét határában a szántóföldi növénytermesztés feltételei csak viszonylag szűk körben voltak igazán jók. Néhány pusztától eltekintve a legtöbb helyen a talaj annyira homokos volt, hogy a korabeli agrotechnika szintjén csak az igénytelenebb gabonafélék hoztak megbízhatóan jó termést, csak az ezekkel való gazdálkodás vált

53. LAKOS: 1913. 9.

54. IV. 1504. ó/196. a gazdák mellett 573 kertészt rögzít. Sajnos nem lehetünk biztosak abban, hogy ez az összeírás is teljes.

55. IV. 1504. b/ Tanácsi jegyzőkönyvek, 1848. II. 120. Lakos Béla a szabadságharc alatt csak „harmadfélszáznál több kint lakó család”-ról szól.

56. CSÁNYI János: 1840. 78. Minden bizonnyal az ő közlése alapján említ a Kubinyi-Vahot kötet is 2000 kertészt.

57. LETTRICH Edit: 1968. 26. Lakos mellett Gesztely-Nagy is a tanyákon kint lakók viszonylag alacsony számát hangsúlyozza: „Az 1850 előtti térképek is azt igazolják, hogy a határ- és dűlőtérképeken tanyák alig akadnak...” 1926. 16. Állításait a feltárt adatok erősen megkérdőjelezzik.

58. KUBINYI Ferenc — VAHOT Imre: 1853. 113.

igazán kifizetődővé. Bár a korábbi évszázadokban is folyt itt szántóföldi növénytermesztés, de mindenekelőtt a város délkeleti és keleti részén fekvő, legjobb talajú pusztákon.

A XVIII. század első felében a földesúri nagybirtokon folyó termelés még csak igen kevés helyen volt magasabb szintű mint egy átlagos parasztbirtoké. Ebből adódóan a Kecskemét határában végzett szántóföldi növénytermesztés szintje az országos átlag körüli lehetett. A parasztgazdaságok kétségtelen hátrányos helyzetét ekkor még ellensúlyozta az, hogy itt ismeretlen volt a robotmunka, az egyes gazdák maguk végeztek rendszeresen saját földjükön vagy bérletükön a termelést, és a jobbmódúak pedig bér munkát alkalmaztak, mégha nemesek voltak is, hisz volt hozzá megfelelő tőkékük és rendelkezésükre állt a kellő számú szabad munkaerő.

A jobbágyszemből is több előnyt élveztek a város gazdái. A legjelentősebb különbség a közvetlen földesúri függésben élő jobbágyokkal szemben kétségtelenül az volt, hogy akár saját birtokként, akár bérletként rendelkezett is a gazda földjével, évről évre ugyanazon a területen termelhetett, és éppen ezért azt jobban is gondozta. További előnyt jelentett számukra az is, hogy itt ismeretlen volt már évszázadok óta a nyomáskényszer, tehát a talaj tulajdonságainak és a gazda elképzeléseinek megfelelően tervezhette, végezhetette munkáját. Ehhez járult még az is, hogy a személyi függésben lévőkre nehezedő robotteher itt csaknem ismeretlen volt, és a különféle szolgáltatások együttesen is lényegesen mérsékeltebbek voltak a földesúri robotnál.

Röviden ki kell térnünk arra is, hogy az egymástól erősen eltérő minőségű földeken milyen művelési formákat alkalmaztak, mivel ezek gyökeresen eltértek a mai gyakorlattól, bár egyáltalán nem voltak meglepőek a korabeli mezőgazdaságon belül. Az 1786 táján készített felmérések szerint négy osztályba sorolták a város használatában, illetve tulajdonában lévő termőföldeket. Az I. osztályú földön 5 évben háromszor vetették be a földet. Az elsőben búzával, a másodikban árpával, a harmadikban zabbal, a negyedikben pihent, az ötödikben pedig ugarolták. Így több mint 50 %-ban hasznosították azt. A II. osztályú földeket hat évben háromszor vetették be. Az első évben kétszeressel (1/3 búza és 2/3 rozs) hasznosították, a másodikban hagyták pihenni, a harmadikban árpával vetették be, a negyedikben ismét pihent, az ötödikben zabot termeltek rajta, végül a hatodikban ugarolták. Így gyakorlatilag csak minden második évben hasznosították növénytermesztésre. A még ezeknél is gyengébb III. osztályú földeket hat évenként csupán kétszer vetették: az elsőben rozsot termeltek rajta, a másodikban pihent. A harmadikban zabbal próbálkoztak, a negyedik és az ötödik évben pihent, a hatodikban ugarolták. A IV. osztályú földek növénytermesztésben alig hasznosultak. Egy hat éves ciklusban csak egyszer vetették rozssal, a többi évben pihent.

Az I. osztályú földek, melyeket öt évből háromszor vetettek, általában tíz pozsonyi mérő szemes terményt adtak. A II. osztályúak 8–10 mérőt teremtek, a III. osztályúakról 8 mérő gabonát és 50 mázsa szénát takarí-

tottak be, míg a IV. osztályúakról csupán 5 pozsonyi mérőt és 25 mázsa szénát remélhettek.

Ezen a tájon még szűkebb területeken belül is igen nagyok a minőségi eltérések. Tekintettel arra, hogy e téren érdemi változások évtizedeken át nem történtek, célszerű a fontosabb puszták termőföldjeinek minőségét ismertetnünk, hisz ez döntően meghatározta a mezőgazdasági kultúrát még kb. száz éven át. Az egyes birtokok, határok minősítését bizottság végezte, az esetek aránytalanul nagy részében ítéletükkel egyetérthetünk.

A város belterületén lévő kertek jövedelmét évi 10 mázsa széna értékében állapították meg. Törökfáiban, valamint a Szilos-, Galambos- és Szege-di dűlőkben mind a négy osztályt fellelték. Ezen túlmenően külön becsülték fel a kukoricaföldek jövedelmét, amit 6 pozsonyi mérőben határoztak meg. A gyümölcsös kertek jövedelmét szénában határozták meg, és ezt ezeken a területeken 10 mázsaásra minősítették. Többféle kaszálóra is akadtak: 10, 8, 6, 4 és 2 mázsa hozamot nyújtót találtak.

Legjobb minőségű termőföldnek a Mindszenti dűlőt tartották, melyről az volt a véleményük, hogy 5 évből háromszor vetve évenként 11 pozsonyi mérő szemet teremhet. Kevésbé volt jó minőségű a termőföld Gátér és Kisfái (az akkori Gyónifái) területén, ahol öt évből háromszori művelés esetén 11, 10 és 8 pozsonyi mérőt adó részeket regisztráltak. Még gyengébbnek minősült Urrét és Talfája talaja, amely hat évből háromszor bevetve csak 10, 8 és 7 pozsonyi mérőt adott. Ménteleken, az akkori Csödörnek nevezett határban a gyenge minőségű talajon belül is két fokozatot különböztettek meg: a határ egyik részében hat éves cikluson belül háromszor, a másik részében csupán kétszer lehetett vetni. Az első felében 9 és 7 mérő között, a másodikban pedig csupán 5 mérőre lehetett számítani. A Bene, Kerekegyháza és Köncsög által határolt részen található termőtalajt csupán III. osztályúnak tudták minősíteni, amit hat évből csak két alkalommal lehetett bevetni, és a hozam szerény, 6 mérő körüli lett.

Borbáson ugyancsak kitűnő termőföldre akadtak a becslők. Öt éves ciklusban háromszor megművelve 10, 8 és 6 pozsonyi mérőt magot termett. Kaszálója is a legjobbak közé tartozott, hisz 8, 6 és 4 mázsa szénát termett. Szentkirály területén a termőtalaj erősen változó, négy művelési eljárást, ciklust is fel lehet fedezni. Kaszálója is ugyancsak erősen változó, legelője pedig meglehetősen gyenge. Szentlőrinc pusztán a talaj jóval egyenletesebb. Az esetek nagyobb részében öt évből háromszor lehetett vetni, és 10–8 mérőt termett. A gyengébb minőségű foltokban hat évből kétszer, egyes részein pedig csak egyszer tudtak vetni. Kaszálója közepes minőségű volt. Köncsögön ekkor is gyenge talajjal kellett küzdenie a földművesnek. Éppen ezért főleg rét és legelő maradt nagyobb része. Kevés szántóját 7 éves ciklusokban három alkalommal vetették, a még soványabb részeket hat évenként csupán kétszer, és így is csak gyenge, legfeljebb közepes termést adott. Matkó pusztája talaja az egyik legrosszabb minőségű volt. Nagyobb részét négy évenként csak egy alkalommal vetették, és ekkor is csak szolid közepes volt a hozam. Kaszálója is gyenge, nádas legelőjén is

csekély mennyiségű takarmányt tudtak betakarítani. Monostoron sem található jó termőtalaj. Általában hat évből háromszor vetettek, a termés pedig alig volt jobb közepesnél. Kaszálója sem volt jobb. Bugacon szántó a XVIII. század végén még nem is volt. A legjobb kaszálója is csak közepes minőségű volt, de a puszta nagyobb része nem érte el ezt a minősítést. Péteri- és Vacs pusztákon is közepes, illetve gyenge minőségű talajon kellett a gazdáknak boldogulniok.⁵⁹

A József kori viszonyok a következő félévszázad során több tekintetben is számottevően módosultak. A reformkorban már a földterület minél jobb hasznosítása érdekében egyre többen tértek át a váltógazdálkodásra. „Rendesebb gazdáinknál már divattá vált a 3 nyomású szántás–vetés... Már innen átcsalogatni a helybeli gazdákat a váltó gazdaságra, úgy vélem könnyebben esik...”⁶⁰ Ennek alapvető feltétele nyilvánvalóan a földbirtok tulajdonlása, vagy legalábbis hosszabb időszakon át történő bérlese volt.

A XVIII. század csaknem egészében Magyarországon még a legtöbb nagybirtokon is a hagyományos, az előző évszázadoktól örökölt módon végezték a különféle mezőgazdasági munkákat. Csak a század legvégén és a XIX. század elején lehetett megállapítani érdemi változásokat. Így érthető, hogy Kecskeméten is a hagyományos eljárások uralkodtak a legtöbb paraszti gazdaságban. A napóleoni háborúk után is a gazdák nagyobb része a korábban megtapasztalt, szüleiiktől eltanult eljárásokat, munkamódszereket alkalmazták. A reformkorban viszont már Csányi János meggyőződéssel állítja, hogy „Kecskeméten már számosan találtak jó szántóvető gazdák, akik rendszeresen ugarolnak, jó mélyen és 3-szor szántanak, az egymásra való többszöri magvetést kerülik...”, de azt is kénytelen volt ugyanott megállapítani, hogy ez a többségre még távolról sem vonatkozott: „...átalylában véve nekik bizony még helyes képzetek nincs a váltó gazdaságról, az istállózásról, a termőföld mesterséges mélyítéséről, a célirányos és könnyebb ekéről s gazdasági gépekről, a füllesztés által való baromtáplálásról stb...”⁶¹

Mielőtt részletesebben megismernénk a helybeli szántóföldi növénytermesztés fontosabb munkafajtáit, röviden utalnunk kell arra, hogy a feldolgozásra kerülő másfél évszázad alatt ezek változásaiban, fejlődésében önálló szakaszokat nehéz megjelölni. Egyrészt azért, mivel az egyes műveletek és a hozzájuk szorosan idomuló szerszámok a polgári társadalmat megelőző évtizedekben, évszázadokban közismerten rendkívül lassan változtak, és egyazon településen belül is csak nagyobb időközök múltán vált általánossá az új, az ésszerű, a gazdaságosabb. Mégis, ha mindenáron szakaszokat akarunk meghatározni, a századfordulót kell ilyen határidőnek megtennünk. Csak a XVIII. század végén tapasztalhatunk Magyarországon érdemi próbálkozást annak érdekében, hogy a Nyugat–Európában

59. FÖRDŐS László: 1933–34. 45–47.

60. IVÁNYOSI–SZABÓ Tibor: 1989/c 109.

61. IVÁNYOSI–SZABÓ Tibor: 1989/c 108–109.

elért agrotechnikát és az újabb eljárásokat megismertessék és a gyakorlatban is elfogadtassák. Sem a világi, sem az egyházi nagybirtokon nem találunk az előző évtizedekből tudatos és folyamatos új eljárást.

Bár korábban már utaltunk arra, hogy itt az életképes kisbirtok volt a meghatározó, a parcellázások során is ennek a megerősítése, illetve kiképzése volt az egyik fő társadalmi és gazdasági célkitűzés. Tekintettel arra, hogy a város határában erősen eltérő minőségű szántóföldek voltak, igen nehéz meghatározni, hogy esetenként hány hold lehetett az a terület, amely már egy életképes birtoknak volt mondható, amely az egyes háztartások közvetlen eltartásán túl képes volt akkora felhalmozásra, amely lehetővé tette számára a kor adta továbbfejlesztést is. A jobbágyfalvak esetében egy telket mondhatunk ilyen egységnek.⁶² Kecskeméten a reformkorban egy ekében határozták meg azt az egységet, amely nemcsak a különféle szolgáltatások és adók kivetése során nyújtott a közigazgatás számára kapaszkodót, támpontot, hanem gazdasági szempontból is megalapozottnak érződött. Bár nem minden pusztára vonatkozóan maradtak fenn adataink arról, hogy az erősen eltérő minőségű termőföldek esetén milyen nagyságú lehetett egy eke, néhány pontos meghatározás segítségével akár általánosíthatunk is. Városföldön, amely az egyik legjobb szántófölddel rendelkező puszta volt, és ahol talán legkorábban jöttek létre a tanyák, az alábbi módon határozták meg az egy eke nagyságot: első osztályú termőföld esetén 45, második osztályú földnél 90, a harmad osztályúnál pedig 135 hold.⁶³ Ezt az osztályozást éppen differenciáltsága miatt más pusztákra is alkalmazni lehet.

A mezőgazdasági munkákon belül a következő évi terméseredmény szempontjából az egyik meghatározó tevékenység a szántás volt. Ennek végzésére nemcsak vidékünkön, hanem csaknem az egész ország területén is a fordítós (ágy-) eke volt elterjedt, amelyet minden esetben talyigával kapcsoltak össze. Ezek kivétel nélkül talpas ekék, nagyobb részben egyenes gerendelyűek, bár akadt kisebb számban görbe gerendelyű is.⁶⁴ Nagyváthy, a kor egyik legjelesebb magyar szakembere ezen belül háromfélével különböztet meg. Az egyik a Szepes vármegyei kétélű eke, a másik a Vas–Sopron–Zala vidékén használatos, két marha után való könnyű eke és a harmadik az Alföldön meghonosodott nehéz eke, amelyet négy ökör vontatott.⁶⁵

A XVIII. század derekától a rablógazdálkodást csaknem országosan felváltotta a szabályos parlagolás.⁶⁶ Ettől kezdve mind több gazda az egyet-

62. WELLMANN Imre megállapítása szerint a XVIII. században az átlagnak számító teljes jobbágnak 12 kataszteri hold szántója és rétje, 2 ökre vagy lova, 1 tehene, 1 üszője vagy tinója és 1–2 sertése volt. GAÁL: 1978.

63. IV. 1504. c/ 170. 1831. február 22.

64. BALASSA Iván: 1968. 159.

65. GAÁL László: 1978. 219.

66. Ennek helyi változatairól korábban már szóltunk: L. FÖRDŐS László: 1933–34. 45–48.

len szántás helyébe az ősziak alá három, a tavasziak alá két szántás révén készítette elő a talajt.⁶⁷ De a legtöbb községben még a XIX. század elején is tavaszi alá csak egyszer szántott a gazda. Nem volt ez másképpen Kecskeméten sem. A leginkább szembetűnőbb különbség az lehetett, hogy itt a szántásnál a lovakat mind nagyobb arányban alkalmazták.⁶⁸ Az alföldi parlagszántás 8–10–12 ökörrrel történt, és még az örökszántóként használt kapuvári földeken is csak a második és a harmadik szántás esetén fogtak 4 vagy 2 ökröt az eke elé. A szántás mélysége itt az Alföldön is sekély volt, alig több 5–10 cm-nél. A mélyebb szántás technikai feltételeit csak a félvas ekék teremtették meg.⁶⁹ Még így is lassan haladt a földek feltörése. Négyhat ökörrrel végzett szántás esetén is naponta legfeljebb egy köblös földet tudtak felszántani.⁷⁰ A mai fogalmak szerint rendkívül kedvezőtlen ágy volt ez a vetőmag számára, amit még tovább rontott a rendkívül sok gyom, amely a parlagon megtermett, és a legelő jószág is elkerülte.

A vetés nagyrészt az ősi módszerrel, kézzel történt. Ez nem tette lehetővé, hogy a magvakat arányosan szorják szét, még kevésbé azt, hogy hogy a gyenge minőségű borona segítségével megfelelően földdel eltakarják. A vetőgép a magyar mezőgazdaságban csak a századfordulón jelent meg, de még a XIX. század első évtizedeiben is csak a legfejlettebb gazdaságokban és ott is csak korlátozott keretek között használták.⁷¹

A mezőgazdasági munkán belül az egyik legnagyobb és legfárasztóbb munka az aratás, a termény betakarítás volt. Ehhez nemcsak igen nagy energia kellett, hanem széleskörű szervezést is igényelt. A gazdasági év legnagyobb, az éves élelem biztosítása szempontjából legfontosabb tevékenység nemcsak az egyes falvak életrendjét alakította át hetekre, hanem még a jelentősebb mezővárosokét is. Kecskeméten még a reformkorban is „...az eddig állandóan gyakorolt szokás szerént...” „...Szent László Király napja után a dologidő mind a hivatalbelieket, mind a lakosokat a városházi ügyes-bajos állapotoktól el szokta fogni... mivel a munkák megtódulva volnának, azoknak eligazíthatások tekintetéből az állapított meg, hogy a tanátsi gyűlés... István napig egy hétben egy tartasson...”⁷²

Az aratást, szemben az ország több más részével, ahol sarlót használtak,⁷³ itt kaszával végezték, amelyre „takarót” szerkesztettek, hogy a szálaikat könnyebben lehessen összegyűjteni. A kévébe gyűjtött gabonát kereszttekbe, csomókba rakták. A szemek kipergetése a megfelelő felszereltség

67. Ez a gyakorlat csak hosszabb idő eltelte után vált általánossá. 1790 nyarán Vásárhelyen a földesúr — egydőben saját gazdaságának is — a kétszeri szántást rendelte el, amit korábban nem alkalmaztak. GAÁL László: 1978. 223

68. KUBINYI Ferenc — VAHOT Imre: 1853. 106.

69. GAÁL László: 1978. 228.

70. GAÁL László: 1978. 223. Egy köblös föld, azaz egy zsákos kb egy holdnyi terület.

71. GAÁL László: 1978. 233.

72. XV. 4. 1826. 1188. tsz.

73. MÉREI: 1980. 344.

hiányában itt még lényegesen kezdetlegesebb módon történt mint a gazdaságilag fejlettebb vidékeken. A cséplés helyett, amit rendszerint fedett csűrökben végeztek a Dunántúlon, Kecskeméten a szabad ég alatt lovakkal hajtották végre a nyomtatást, a szemek kipergetését.⁷⁴ Ennek a sok szempontból elég kezdetleges eljárásnak is volt nemegy előnye. Ezek közül az egyik a gyorsaság. Jobbára már az őszi esőzések előtt elfogyott a nyomtatni való gabona. Ritkaság számba ment, hogy fagyban is kellett volna nyomtatni, bár ezt is lehetővé tette ez az eljárás. A másik előny a viszonylagos olcsóság, amely az állandó tőkehiánnyal küzdő alföldi mezőgazdaság esetében igen fontos szempont volt. A nyomtatás idő és energia igényességét érzékelteti az az 1756-ban megkötött egyezség, amely szerint a „Vacci kölest a kötöttet hatodán, boglyába valót hetedén fogják nyomtatni...”⁷⁵ Csűrök helyett csak keményre döngölt föld kellett, amelynek repedéseit marhavérrel öntözték a szérűkön.⁷⁶ Még a reformkor végén is csak vágyként fogalmazta meg a város egyik jeles gazdája, a civilizáltabb, és gazdaságosabb eljárás meghonosításának lehetőségét: „Tágas, bátorságos és fiókokkal ellátandó pajta, hova mind a szalmás élet gabona, mind különösen az el nem maradható bükköny és hasznos muhar s több takarmány különböző fiókokba bérakattatnának, nagyon megkévántatna, hol aztán esős időben is akadály nélkül csépelni, zsupját czélszerűen használni, kezelni s pénzzé fordítani lehetvén.”⁷⁷

A megtermett és betakarított gabona tárolása nagy tömege miatt mindig is komoly gondot okozott a termelőnek és a kereskedőnek egyaránt. Az ipari forradalom előtt a legtöbb gazdaság vermekben tárolta a különféle gabonát. A XVIII. század derekán még az esztergomi főkáptalan birtokain is 98 %-ban vermekben tárolták a szemes terményt. Vidékünkön egészen a polgári forradalomig általánosnak mondhatjuk ezt a gyakorlatot. A gabonavermek sajátos formát kaptak. Ezeket palackként bővülő szűk nyakkal nem egyszer 5–6 ölnyi mélységre ásták. Az üreget szalmával alaposan kiégették, hogy fala megfelelően száraz, kellően szilárd és lehetőleg jól szigetelt legyen. Ezekben a vermekben több esetben 5–10 évig is tároltak terményeket, de előfordult ennél hosszabb tartamú tárolás is.⁷⁸ A hosszabb tárolás az esetek nagy részében komoly károsodást idézett elő a gabonában. A 8–9 évig tárolt gabonát, mégha időnként szellőztették is a vermet, annyira átjárta a doh és a föld szaga, hogy értéke erősen megcsappant. Ilyen esetekben ürmet, diófa, bodza vagy más erős szagú falevelet szórtak rá, de legtöbbször már ez sem segített.⁷⁹

74. KUBINYI Ferenc — VAHOT Imre: 1853. 107–108.

75. XV. 4. Szabó Kálmán feljegyzése az egykori jegyzőkönyv szeptember 21-i döntéséről.

76. GAÁL László: 1978. 243–244.

77. IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor: 1989/c 112–113.

78. Egy 1814-ből származó feljegyzés szerint: „Udvarunkban egy verem tisztabúzáat találtunk, amint atyám emlékezett, 1770 esztendőből való volt, a közepében találtatott még jó búza.” SZILÁGYI: 1990.

79. GAÁL László: 1966. 311., ill. 1978. 248.

Kecskeméten a XVII. század végén az egyébként is gyenge és az ekkor tovább romlott közbiztonság miatt maga a város is kénytelen volt a lakosság ellátására gondolni. Ezen túlmenően számítnia kellett a városnak arra is, hogy a hadviselő felek különféle váratlan és erőszakos követelésekkel állnak elő, ezért jelentős mennyiségű gabonát vásárolt fel és tárolt saját vermeiben. Ezek nyilván semmiben sem különböztek a gazdákétól. Egy 1689-ből fennmaradt kimutatás szerint 49 olyan vermet tartottak nyilván, amelyben valamilyen terményt tároltak. A felsorolás szerint 14 veremben búzát, 21-ben árpát, 3-ban zabot, 10-ben kölest rejtettek el, „ítem a tájon mégis egy verem teli, de nem tudjuk mivel.”⁸⁰

Egy-egy csapadékosabb esztendő még a homokos talajba mélyített vermek számára is katasztrofális lehetett, és előfordult, hogy az egész város számára csaknem elemi csapásnak bizonyult. 1771-ben a „víznek árja” miatt a város mind a nyolc tizedében sok gazda vermelt gabonája ment tönkre. A nyilvántartás szerint 173 gazda vermeiben összesen 3604,5 kila búza, 227 kila rozs, 1934 kila árpa és 431,5 kila zab ment tönkre.⁸¹

A reformkorban több jómódú gazda már padlásterét és kamráját is felhasználta gabona tárolására. Ez viszont csak a következő évtizedekben vált általánossá.

A legtehetősebb gazdák, akik jelentős nagyságú szántóföldjeiken nagyarányú gabonatermesztésre rendezkedtek be, már ezekben az évtizedekben felépítették a korszerű gabonátárolás eszközét: a granáriumot, más szóval a magtárat. Ez is igazolja, hogy a paraszti árutermelés ezekben az évtizedekben rendkívül nagy változáson ment át. Ha nem is általánosítható e gyakorlat, de kétségtelen, hogy a legmódosabb gazdák tudatosan váltották fel örökölt ismerteiket újabbakra, jelentős áldozatokat is vállaltak birtokaik rentábilisebbé tétele érdekében. Ez a néhány tucat gazdaság szervezettségében és felszereltségében alig maradt el az évonalbeli egyházi és világi nagybirtoktól.

A szántóföldek termőképességének fenntartása évszázadok óta az egyik legkomolyabb gondja volt minden gazdának. A kertes, tanyás gazdálkodás keretében a nagy számú jószág tartása, teletetése folyamatosan biztosította a szükséges trágya egy részét. Egyébként a trágyázás országosan sem volt általános. Tessediket még kigúnyolták, „amiért a trágyával a többszöri szántással Istent és a természetet gazdagabb termésre akarja kényszeríteni.”⁸² A trágyázás a XVIII. század végén még a földesúri majorkokban sem volt általános. Az Eszterházy-uradalom tatai és gesztesi gazdaságaiban is csak „az 1820-as évekre” nőtt nagyot a trágya becse.⁸³

80. IV. 1504. a/ Városkönyvek, 2. Szilády Károly másolatai.

81. IV. 1504. c/ 162. Egy kila két vékával volt egyenlő, azaz kb. 60 liter.

82. GAÁL László: 1966. 230–231.

83. GAÁL László: 1978. 211. A holicsi uradalommal kapcsolatosan egy 1830-ból származó feljegyzés szerint a trágyázás mintaszerű volt. Uo.

Kecskeméten a trágyázást bizonyos keretek között régtől fogva alkalmazták ugyan, de a szállítás költséges volta és a rossz utakból adódó nehézségek miatt a városban felhalmozódott trágyának a termőföldre való kijuttatása évtizedeken át nem csekély gondot jelentett. Egy egész korszak egészségügyét és városképét jellemzi az alábbi helyzetkép. „A város alatt lévő utak és utcák a ganéjnak oda hordása által felette elszorítottván, sőt sok helyen járhatatlanokká és dísztelenekké tétetvén, ezeknek megakadályozásokra nézve oly határozás tétetett, hogy ennekutánna az lakosok az ganéjukat az Szolnoki és a Kőrösi kapuktól az pötzök helyekhez, az Budai és kiskapuk mellyékéről a szőlők alatt lévő tavakba, a Vágó és Vásári kapuktól az Major előtt való gödrökbe, a Halasi és a Mezei kapukból az ott lévő mocsáros helyekre, a Csongrádi kapuból az Fűzes mellett való gödrök-höz hordani szorosán köteleztetvén.”⁸⁴

Ezen a fában szegény vidéken is hosszú időn át élt az a szokás, hogy a a trágya jelentős hányadát tüzelőnek használták.⁸⁵

A kapásnövények terjedésével a trágya értéke is fokozatosan nőtt. Az 1830-as évektől a városháza istállóiban összegyűlt trágyát már nyilvános árverésen értékesítették.⁸⁶

b/ Gabonatermelés

Nemcsak Magyarországra, hanem még egész Európára is elmondhatjuk, hogy a XVIII. században a lakosság megélhetésének fő forrása a feudális társadalom késői szakaszán belül is döntően a gabonatermelésre és a legeltető állattartásra alapozott mezőgazdaság alkotta.⁸⁷ De nagy vonásokban még a XIX. század derekán is ugyanez fogalmazható meg. Továbbra is az egyoldalú gabonatermesztés folyt. Az átlagosnál feltétlenül fejlettebb piarista gazdálkodásban a XIX. század első harmadában is „tisza, kétszeres búza, rozs, árpa, zab, tönköly és hajdina termelésében van az uradalom fő ereje, és erre kizárólag a jobbágmunkát használják...”⁸⁸ Csaknem ugyanez fogalmazható meg az igen jelentős kereskedelemmel is rendelkező Debrecenről és környékéről is, ahol „elmellőztetnek a kereskedési növények termesztési, amelyből kiemelendő a dohány, kender és len, mikért a debreceni nép sok pénzt ad ki évente.” Érthető, hogy Kecskeméten és környékén sem különbözött a termelés struktúrája érdemben.

A szántóföldi növények közül legnagyobb mennyiségben itt is a különféle gabonaféléket termesztették. A homokos talajok miatt a búza mellett a

84. IV. 1504. b/ 1808/9. 130. A korábbi és a későbbi évtizedekben a magisztrátus tucatnyi határozatot hozott e témában, de foganatja csak csekély mértékben vált láthatóvá. IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor: 1991. 355. a köztisztaságra vonatkozó határozatok.

85. A tanács megtiltotta a csőszöknek, hogy szálfákat tüzelésre használjanak, „...hanem csökkeket szedjenek vagy száraz ágakat szedjenek, vagy marhaganállal is tüzeljenek...” 1779. febr. 19. IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor: 1991/a 126. sz. dok.

86. IV. 1504. c/ 203. IX. 1839.

87. WELLMANN Imre: 1980. 385.

88. GAÁL László: 1978. 287.

legelterjedtebb növény a rozs volt. Búzát a gazdaságok többségében saját szükségletre termelték a viszonylag jobb minőségű talajokon. Itt is gyakori eset volt, hogy a rozssal keverten is termesztették. A nagyarányú jószágtartás, a megfelelő igaerő biztosítása érdekében árpát és zabot is csaknem minden jelentősebb gazdaság termelt, de az árpát emberi táplálkozásra is felhasználták. A köles még mindig az egyik legjelentősebb emberi tápláléknak számított, és mivel viszonylag igénytelen is volt, a legtöbb gazdaságban termelték még a reformkor végén is.⁸⁹

Bár a város lakossága hatalmas területen gazdálkodott, „...a gabona bőven szokott teremni, mely mindazon által a népek sokaságához képest a házi szükséglethez nem elegendő... és ezen szüksége a Tiszán túlról pótoltatik...” állapítja meg Ladányi Gergely a század végén.⁹⁰ A XVIII. század elején még igen gyakran Baranyából szállították a hiányzó gabonát.⁹¹

Ezen alapvetően fontos megállapítások után részleteiben is meg kell vizsgálnunk, hogyan alakult a legfontosabb gabonafélék termésének mennyisége és ára.

1707-ben az adózásnál figyelembe vett gazdák 52,5 %-a termelt búzát.⁹² A törpebirtokkal, vagyonnal rendelkező gazdák közül csupán 47 adózott búza után, és átlagosan 9 pozsonyi mérőt vettek náluk nyilvántartásba.⁹³ A kisbirtokkal rendelkezők átlagosan 17,2 pozsonyi mérő után adóztak.⁹⁴ A középbirtokosok általában 33,6 pm (15. 4 q) búzát takarítottak be. A nagygazdák 112 pm (51,2 q) termést gyűjtöttek be szérúikról.⁹⁵ Ezek alapján azt is megállapíthatjuk, hogy a vagyontalanok, a nincstelenek mellett a törpegazdák nagy része is kénytelen volt kenyerét, gabonaszükségletét piacról beszerezni, vagy munkabéreként kialkudni azt. A kisgazdák nagyobb része maga meg tudta termelni ezekben a háborús években is a háztartásuk számára szükséges kenyeret. A középbirtokkal rendelkezők aránytalanul nagy része számottevő mennyiséget, a nagyobb vagyonnal

89. A mintagazdaság földjét is egymást követő két évben, amíg a megfelelő feltételeket meg nem teremtték, kölessel vetették be. Nyilván a megfelelő piaca is megvolt a terménynek. IV. 1504. c/ 178.

90. XV. 22. I. Ladányi Gergely: Kecskemét leírása.

91. Ugyanazon a napon érkezett meg Tóth István Baranyáru, és 10 kocsin 283 itt való öreg véka búzát hozott. IV. 1510. a/ 1719. 38.

92. Itt utalnunk kell arra, hogy ezekben az évtizedekben nem különböztették meg következetesen egymástól a búzát, a rozst és a kétszerest. Éppen ezért a korabeli megfogalmazást szükséges követnünk, bár fel kell tételeznünk, hogy amikor nincs külön feltüntetve a rozs és a kétszeres termésmennyisége, ez a búzával együtt szerepel.

93. A pozsonyi mérő országosan ismert és használt gabonaürmérték, 61,49 liter ürtartalommal. Lényegében megegyezett a kila-val. Ezt igazolja egy 1720-ból való kitétel is: „67 pozsonyi kila árpát, kiláját 20 poltura.” IVÁNYOSI-SZABÓ: 1985/e 155.

94. Nem könnyű teljes pontossággal átszámítani a régi ürmértékek alapján a termést a ma használatos súlymértékekre, bár a pontosabb tájékozódás érdekében ez igen hasznos lehet. A búza esetében 75 kg hektóliter súlyt feltételezve a 9 pm 4,1 mázsa, a 17,2 pm 7,9 q.

95. A statisztikai adatok IVÁNYOSI-SZABÓ: 1989/b és c feldolgozások táblázatai alapján készültek.

rendelkező gazdag parasztok pedig igen komoly mennyiséget tudtak búza-termésükből piacon értékesíteni. Az össztermés 10256 pozsonyi mérő volt.

1757-re számottevően változott az összkép. A búzatermés után adózók aránya az összes háztartáshoz képest igen jelentősen csökkent, csak 32,3%-nál vettek nyilvántartásba adózás céljából búzát. Ez minden bizonnyal közvetlen összefüggésben lehetett a kun puszták elvesztésével, és a mezőgazdaságon belül megnyilvánuló átrendeződéssel is. Bár a terményt előállítók aránya csökkent, az egy gazdaságra jutó átlag számottevően nőtt. A törpegazdáknak minősülő búzatermelők is átlagosan 21 pm (9,7 q) után adóztak, a kisbirtokosok 28,7 pm (13,2 q) búzát termeltek, a közepes birtokkal rendelkezők 60,2 pm (27,8 q), a nagygazdák 131 pm (60,4 q) termést gyűjtöttek szérűikről. Ezek az adatok azt érzékeltetik, hogy a búzatermelést vállalók aránytalanul nagy része tudatosan is törekedett a piacra szánt mennyiség növelésére. Még a törpebirtokkal rendelkezők is átlagosan meg tudták termelni a háztartás számára szükséges búza egészét, illetve annak nagyobb részét. A kisbirtokosok közül is jelentős hányad, a két gazdagabb rétegen belül pedig csaknem mindegyik gazda képes volt számottevő többletet termelni. Az össztermés 56352 pozsonyi mérő volt.

Ennek a folyamatnak az erősödését jelzi az egyik 1778-ból származó nyilvántartás is. E szerint búzából a termés 12,1, rozsból 13,6, árpából 18,3, zabból 30,4 %-t szántak eladásra a termelők.⁹⁶ 1786-ban három évi átlagot rögzítettek. E szerint búzából 22043, rozsból 81176 pozsonyi mérőt termeltek. E két mennyiség kb. 47610 q kenyérgabonát jelentett.⁹⁷ Tekintettel arra, hogy pontosan ismerjük a város lakosságának lélekszámát, kiszámítható, hogy egy főre 2,3 q kenyérgabona jutott. Tekintettel arra, hogy ez három évi átlag, ez azt is jelenti, hogy csak rossz termés estén kényszerült a város érdemi mennyiségű gabonát vásárolni más településekről ezekben az években.

Árpát mindig valamivel kevesebb gazda termelt mint kenyérgabonát. 1707-ben az adózók 49,6 %-a. Az átlagos termésmennyiség is valamivel kisebb volt. A törpegazdáknál 7,3, a kisgazdáknál 12,6, a középgazdáknál 23,6, a nagygazdáknál pedig 70,6 pozsonyi mérőt adóztattak meg átlagosan.

1757-ben az árpa után csak a háztartások 26 %-a adózott. A felbecsült termésátlag pedig 15,5, 24,5, 39,3, illetve 77,8 pozsonyi mérő volt.

Az össztermés közel azonos mértékben nőtt a század folyamán mint a búza (rozs) esetében: 1707-ben 6840, 1757-ben 32368, 1786-ban pedig 77731 pozsonyi mérő.

A zab és a köles termelésének növekedési üteme nem mutat érdemi különbséget a többi gabonaféléhez képest.

96. IV. 1504. c/ 162. Sajnos a nyilvántartás nem teljes, néhány tizeden belül több adat hiányzik. Így csak a II., a III. és a VI. tized adatai alapján lehetett megnyugtatóan dolgozni.

97. FÖRDÖS: 1933–34. 48.

Rendkívül nehéz feladat lenne megbecsülni, hogy az egyes gazdaságok milyen mennyiségű gabonát használtak fel, és mekkora mennyiséget tudtak piacra vinni. Az viszont kétségtelen, hogy 1707-ben is 279 olyan gazda volt a városban, aki 10 pozsonyi mérőnél több búza után adózott. Közel ekkora volt az árpa után adózók száma is. Ezek közül 31 gazda 50 pozsonyi mérőnél többet vallott be. Tehát valószínű, hogy jóval több mint száz gazdaság számára igen komoly bevételt jelenthetett a gabona rendszeres értékesítése.⁹⁸

A század derekán a tíz fertálynál nagyobb tömegű gabona után 283 gazda adózott. Ezek mindegyike terményének egy jelentős hányadát értékesítette. Minden bizonyos a kisebb mennyiséget termelők közül is sokan vitték terményük egy részét piacra, hisz tíz fertály búza kb. 14 mázsának felel meg, és a családok egy jelentős hányada ennek legfeljebb felét élte fel.

A napóleoni háborúk során a gabonatermesztés országszerte jelentősen nőtt. Tekintettel arra, hogy a parcellázások révén több száz gazda jutott újabb szántóhoz, a piacra termelők száma tovább gyarapodott.

A piacra vitt többlet terményt felbecsülni rendkívül nehéz, hisz az egyes évek termésátlagától is erősen függött ez a mennyiség. Inkább csak illusztrálni lehet egy-egy adattal, milyen mennyiségű gabonát értékesített egy jobbmódú gazda. Bozó Jánosnak 1840-ben Városföldön lévő birtokán 1500 véka búzája és 1000 véka zabja volt az évi szükségletén túlmenően, míg a Páhin lévő birtokán 1000 véka rozs, 500 véka árpa és 500 véka zab várt eladásra. Tehát több mint tíz tonna további értékesítésre váró gabonája volt a két tanyáján.

Bármily röviden is, de feltétlenül szükséges kitérni a különféle termények értékesítésére, áraiknak alakulására is, hiszen már 1707-ben is a háztartások 20 %-a számottevő bevételhez jutott csak a búzatermés feleslegének az értékesítése révén is. Ez az arány 1757-re már 27,8%-ra nőtt, és egyben azt jelentette, hogy közel 800 gazda jutott csak búzatermelés révén készpénzhez. Közülük pedig kb. 500 jelentős bevételhez.

Ha XVIII. századi árakat áttekintjük,⁹⁹ azt látjuk, hogy viszonylag erőteljes hullámválzás jelentkezett. A háborús évektől és a különösen aszályos évektől eltekintve viszont egyféle kiegyensúlyozottság érződik. 1704-ben 336, 1716-ban 360, 1733-ban 306, 1774-ben ugyancsak 306 dénár értékben cserélt gazdát átlagosan egy fertály búza.¹⁰⁰

A háborús évek konjunktúrája ezen a tájon a rossz közlekedési körülmények és a nyugati országoktól való nagy távolság miatt inkább csak a napóleoni háborúk idején éreztette igazán hatását, bár a XVIII. századi hosszabb háborúk árfelhajtó szerepét sem lehet lebecsülni. 1801-ben Kec-

98. IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor: 1989/b ide vonatkozó táblázatai alapján.

99. IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor: 1985/j 198–200.

100. A XVIII. századi helyi (és országos) pénzértékek alakulását l. IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor: 1985/a, illetve 1986. A fertály mint gabonaürmérték nagyságát illetően: IVÁNYOSI-SZABÓ: 1985/b, ill. 1985/c.

keményen olyan magasra szöktek az árak, és ennek hatására olyan felhozatal jelentkezett, hogy azzal szemben jónak látta a tanács a figyelmeztető fellépést is. „Referáltatván az, hogy sokan a gabonaárak hirtelen lett felhágásától fel indítatván, gabonájokat áruba vetették volna, nehogy a nagy nyereségnek reménye miatt magok is szükségre jussanak... közhírré tétetik, hogy kiki gabonájából annyit bocsásson áruba, amennyi nélkül maga és familiája megszűkülés nélkül el lehet.”¹⁰¹

A XIX. századra vonatkozóan nem készült még a gabonaárakat bemutató feldolgozás. Ezért célszerű részletesebb statisztikai adatsort mellékelni. (L. VII. táblázat.)¹⁰²

Az egyik legfeltűnőbb vonás az árak alakulásában az igen nagymérvű hullámozás. Ha összehasonlítjuk a XVIII. századi gabonaárakkal, ez a sajátság talán még feltűnőbb. A nem egészen két évtizeden belül az ármaximum a legalacsonyabbnak több mint négyszerese. Kétségbe nem vonhatóan érzékelteti az árak alakulása a természeti tényezők meghatározó szerepét a rendkívül nagy termésingadozást az a tény, hogy 1843-ban és 1844-ben találjuk a legmérsékeltőbb árakat, 6 illetve 7 forint, és csupán három–négy évvel később már a legmagasabbat: 24,5 forint értékben. Tekintettel arra, hogy háborús konjunktúra nem játszott közre, kizárólag az időjárás számlájára kell írni a szélsőséges elmozdulásokat. Ezt támasztja alá az is, hogy 1848-ban a forradalom és a szabadságharc megkezdése ellenére felére zuhantak az árak a kedvezőbb időjárás hatására.

A többi gabonaféle ára is közel hasonló ingadozásokat mutat. A búza ára ezen kb. két évtizeden belül 10–12 forint körül mozgott. Ettől lényegesen alacsonyabb és lényegesen magasabb árak több évben fellelhetők. A kétszeres és a rozs ára érthetően követi elég pontosan a búza árának mozgását. Az árpa árában is fellelhető jelentős változás, de a szélsőségek nem olyan szembeűnőek. Általában a búza árának felét kérték érte. Az 5–7 forint körüli átlagtól lényegesen kisebb mindkét irányban a kitérés, kivéve a legkritikusabb 1847-es esztendőt, amikor 10 forint és 36 krajcár lett az átlagár.

Tekintettel arra, hogy a lakosság többsége mezőgazdaságból élt, és az élelmiszerek ára meghatározó volt az életkörülmények alakulására, célszerű legalább egyetlen gazdasági évben áttekinteni, hogyan alakult havonként a gabonanemük ára. (L. VIII. táblázat.)¹⁰³ Az adatsorok egy köből termény váltóforintban és krajcárban megadott árát mutatják.

A könnyebb viszonyítás érdekében mi is a novemberi árszintet vesszük kiindulópontnak, azaz 100-nak. Ehhez viszonyítva március elejéig az

101. XV. 4. Szabó Kálmán feljegyzései az 1801. évi tanácsi jegyzőkönyv 82. oldaláról.

102. Az adatok az alábbi nyilvántartásból valók: „Az 1834-dik esztendei november 4-dikén esendő heti vásártól kezdvén ekkoráig minden országos és heti vásárban az életnek folyó árról szóló lajstrom...” IV. 1510. Kecskemét város számadási iratai, h/ vásárbírói iratok, 6. Az árak egy köből gabonának forintban és krajcárban meghatározott értékét rögzítik. Tehát az egész számok forintot, a tizedes törtek krajcárokat jelölnek.

103. IV. 1510/h 6.

árak szinte mindegyik termékénél folyamatosan emelkedtek 150–168 %-ra. Kivételt képezett a köles, amely januártól 114%-os áron megállt. A legtöbb termék ára a korábbi szintet a betakarítások idejére, július végére–augusztus elejére érte el. A köles itt is kivételt jelent, amelyet korábban betakarítottak, így már június elejére a kiinduló árat mutatta. Tekintettel arra, hogy a kukorica betakarítása fejeződik be legkésőbb, ennek ára csak szeptemberben süllyedt vissza a novemberi szintre.

VII. táblázat

A GABONAFÉLÉK ÁRÁNAK ALAKULÁSA KECSKEMÉTEN 1834–1850

	Búza	Kétsze- res	Rozs	Árpa	Zab	Kuko- rica	Köles
1834	11,45	10,00	9,00	8,00	7,54	8,00	—
1835	10,00	6,00	4,48	4,36	3,24	3,36	—
1836	9,45	5,45	4,36	4,24	3,42	3,48	6,24
1837	10,19	8,00	6,48	7,00	5,00	10,00	11,48
1838	7,00	4,00	3,00	2,30	2,24	2,24	5,00
1839	8,00	5,12	4,24	3,48	3,24	4,24	5,00
1840	10,00	7,00	6,00	5,36	4,00	6,00	6,00
1841	12,24	11,00	8,48	6,24	4,48	6,36	—
1842	8,36	6,48	5,00	5,00	4,00	6,00	—
1843	6,00	3,36	3,12	2,36	2,24	2,36	5,00
1844	7,00	4,24	3,36	3,24	3,12	3,12	6,00
1845	16,36	13,36	12,36	6,48	5,36	6,24	7,00
1846	19,48	17,00	15,48	10,00	6,12	10,00	16,00
1847	24,30	20,00	16,30	10,36	5,48	6,00	10,00
1848	12,00	8,12	6,36	4,12	3,24	3,36	6,30
1849	18,00	15,00	10,00	8,00	5,00	6,00	10,00
1850	14,00	12,00	9,24	8,00	7,00	8,24	9,00

Érdemes utalni arra is, hogy az 1821-es mezőgazdasági év kedvezőbb lehetett mint a korábbi, mivel az árak többsége október végén jóval alacsonyabbak voltak mint az előző évben.

A GABONANEMŰK ÁRÁNAK ALAKULÁSA
AZ 1820–1821. GAZDASÁGI ÉVBEN

Hónap	Búza	Két- szeres	Rozs	Árpa	Zab	Köles	Kuko- rica
November	5,30	4,30	3,00	2,12	1,12	3,30	2,40
December	6,00	4,48	3,30	2,20	1,48	3,30	2,48
Január	6,18	5,12	3,48	2,30	2,00	4,00	3,60
Február	8,00	7,00	4,12	3,30	2,12	4,00	3,30
Március	8,30	7,12	5,00	3,36	2,30	4,00	4,00
Április	8,00	6,30	4,54	3,30	2,30	3,48	4,00
Május	6,30	5,00	4,12	2,51	2,00	4,00	4,00
Június	6,30	5,00	3,48	3,00	2,00	3,30	4,00
Július	6,24	4,30	3,48	2,30	2,00	3,30	3,30
Augusztus	4,00	3,12	2,00	1,48	1,18	3,48	4,00
Szeptem- ber	4,00	3,12	1,54	1,51	1,18	2,12	1,18
Október	3,30	2,48	1,54	1,42	1,18	2,30	1,18

c/ Kapás- és ipari növények

A szántóföldi növénytermesztésen belül már a XVII. században is jelentős teret kaptak a különféle kapásnövények. Ezek többsége eleinte a konyhakerti növények közé tartozott. Tekintettel arra, hogy ezek mindvégig kívül maradtak mindennemű adóztatáson és tizedelésen, a termés nagyságáról, a termelők számáról még hozzávetőleges adatok sem maradtak fenn. Mivel a termények többségét csaknem minden háztartás felhasználta, fő vonásokban lehet következtetni a különféle zöldségfélék, bab, lencse, káposztafélék termésmennyiségére. Ezeket részben a szántóföldek és az úgynevezett nyaralók környékén, részben pedig a városon belül, illetve közvetlenül a város tövében kialakított kertekben termesztették. Az egyik kapásnövény, amelyet az esetek nagyobb részében a szántóföldek és legelők között termesztettek, a dinnye. Régtől fogva közkedvelt lehetett, hisz már a XVII. századi számadáskönyvekben is évről-évre feltűnik néhány tétel, amely vásárlásukra utal. Ezt a növényt minden bizonnyal már akkor is sokan piacra is termelhették. Mivel akárhol nem lehet termesztetni, a XVIII. században külön dinnyeföldeket jelöltek ki. Ezek mellett az önkényes földfoglalás is gyakori lehetett a közlegelők határában. Tény, hogy a juhos gazdák több esetben tiltakoztak a hasonló megnyilvánulás

ellen. „Hogy a juhok legelési többről több szántások által ne szoríttasanak sem Szentlőrincen, sem Szentkirályon, sem Bene szélben dinnyének való földet senki foglalni ne merészellen.”¹⁰⁴ A következő évben, amikor a magisztrátus döntését tiszteletben tartó gazdák külön folyamodtak újabb dinnyeföldek kijelölésére, a juhnyájak tulajdonosainak érdekeivel azonosuló hivatal elzárkózott attól.¹⁰⁵ Ennek a közkedvelt növénynek a termesztése az időnként felmerülő nehézségek ellenére széles körben folyhatott. Tekintettel arra, hogy a belső piac viszonylag szűk volt, a rossz utak miatt a szállítás a nagyobb városokba akkor elképzelhetetlen volt, a termék mennyiségéről, illetve a fajtákról nem találtunk feljegyzéseket.

Részben a kertkultúra terjedésével és fejlődésével, részben pedig a tanyásodással lehetett szoros kapcsolatban az ásott kutak számának gyors növekedése. Már a XVII. században is előfordult, hogy kút birtoklásáért gazdák összekülönböztek, a XVIII. században mind több pusztán, tanyán ásattak jelentős vízhozamú kátat. 1755-ben Borbásszálláson lévő kút közös használatáról egyezett meg Szalai János és Fazekas János.¹⁰⁶

A tanyák számának növekedése és a városban is növekvő vízfogyasztás következtében a gémes kutak száma rohamosan gyarapodott, de még a XIX. század dereka táján is komoly értéket jelentett egy jó kút. Még egészen nagy vagyonok felbecslése során sem hagyták ki az értékek felsorolásából a kutakat. Nemcsak a viszonylag jómódú Szekeres Pálné vagyonbecslésében tüntetik fel, hogy az egyik tanyáján rovásos kút, a másikon kőkút található, hanem a dúsgazdag Antal István leltárában is szerepel „egy tölgyfarovásos kút”, amely 250 váltóforint értéket képviselt.¹⁰⁷ A rendkívül aszályos térségben igényesebb állattartás és kerti növények termesztése szinte elképzelhetetlen volt megfelelő kutak hiányában.

A XVIII. század derekától a XIX. század közepéig tartó korszak legfontosabb változást a növénytermesztésben a kukorica eredményezte a szántóföldi növénytermesztésben.

Nincs még egy olyan kultúrnövényünk, amely aránylag rövid idő alatt olyan magasra ívelő pályát futott volna be mint a kukorica, állapítja meg Wellmann Imre. Kezdetben, mivel a tenyészideje a gabonáétól jelentősen eltért, az állattartást zavarta volna a szántóföldi termesztés, kertekben vetették, vagy csak a nyomások peremén. Eleinte a szárát törés után csak extenzív formában hasznosították, nem vágták le, hanem a jószágot ráeresztették.¹⁰⁸

104. IV. 1504. b/ 1754–58-as töredék, 1755. május 5-i bejegyzés.

105. „Gazdák uraimék az dinnyeföldek eránt tett instanciájokra determináltatt az, hogy hely nem találtatván, az dinnye alá való szántásra... nincs mód...” IV: 1504. b/ 1754–58. évi töredékek, 1756. április 27-i bejegyzés.

106. IV. 1504. b/ 175–58. 1755. ápr. 21-i bejegyzés.

107. IV. 1504. c/ 204, illetve 206. Ez az összeg 3 ló árának felelt meg.

108. WELLMANN: 1962. 340–342.

A kukoricának sok haszna mellett az is előnye volt, hogy a szegények iga hiányában még két kezükkel is fel tudtak túrni akkora földet, melyen természetehettek annyi kukoricát, mely az éhínségtől megmentette őket.¹⁰⁹

Döntő fordulat akkor következett be, amikor a szántóföldi növények között helyet kapott. Tessedik is szorgalmazta termesztését. Előnyeként emelte ki, hogy a gyomosodás meggátolásában ér annyit mint a hagyományos ugaroltartás. Külön is fokozta jelentőségét, hogy utat tört az intenzívebb kapásművelés számára.

Igen jelentősek a kukorica termesztésének társadalmi kihatásai is. A szegény lakosság az aratórészt mellé kis földdarab kukoricával történő bevetésével biztosítani tudta háztartása számára a kenyér mellé a legszükségesebb zsírt, szalonnát, füstölthúst. Ezen túlmenően, mivel munkaigényes növény volt, vetéséhez holdanként 3 munkás, kapálásához 5 kapás napszám kellett, kétszeri kapáláshoz 10 ember, töréshez és a fosztáshoz 4 ember, a zsellérek számára rendszeres munkaalkalmat biztosított a jobb módú gazdák földjén. Nem is a tiszta érték volt itt az igazán fontos, hanem az a tény, hogy az állattenyésztés egyik alapanyagává vált, emberi fogyasztásra is kiválóan alkalmas, és ha a gabonatermés rosszul sikerült, a kukorica még hozhatott bőséges termést.¹¹⁰

Elterjedését az Alföldön nehéz nyomon követni. Békésben már a török korban ismerhették, hisz termesztéséről már 1694-ből van adat. A Jászságból csak a század derekáról. Hódmezővásárhelyen 1731-ben említik először a feljegyzések. Szegeden viszont már 1719-ből való az első adat, ahol az egyik városrészt Kukoricavárosnak nevezték.¹¹¹ Kecskeméten a kukoricára utaló legkorábbi feljegyzés 1735-ből maradt fenn: „Molnár Mártonné a rácz katonák elmenetele előtt való napon egy katonának almát, kukoricát és hagymát adott...”¹¹² Utána évtizedeken át kevés feljegyzés maradt fenn. Úgy látszik, hogy a szélesebb körű termesztése csak fokozatosan honosodott meg. A legközelebbi adatunk negyedfél évtizeddel később-ről való, ekkor viszont már széles körben közkedvelt növény lehetett.¹¹³ 1779-ben ifjabb Csita Mihály végrendeletében meghagyta, hogy „...az kukoritzta föld, amely vagyon az szöllőnek végében... Csita Panna nénémre szálljon...” 1782-ben Mester Jánosné rendelkezett: „...Vagyon a csordás kút felé kukoritzta termő földecsém...”¹¹⁴

109. WELLMANN: 1960. 320–327.

110. GAÁL László: 1978. 327. 1847-ben pl. igen gyenge volt a gazdasági év, de kukoricából rekordtermést jegyeztek fel. SZILÁGYI Tibor: 1990. 129.

111. BALASSA Iván: 1960. 46–47.

112. XV. 4. Az egykori tanácsi jegyzőkönyv 1735. augusztus 3 kelt (627. o.) szerint Szabó Kálmán jegyzetei révén maradt fenn, aki megjegyzi, hogy a tanácsi jegyzőkönyvekben ez az első eset, hogy a kukorica szó előfordul.

113. Dung Benedek budai mészároslegény 1771-ben a Szent Lőrinc napi vásár alkalmával „testi gonoszágának el követése végett az kukoriczás kertekben vévén ki magát, vityázó csószók által megkapatott” IV. 1504. c/ 188.

114. IV. 1504. v/ Végrendeletek.

Bár kétségtelen, hogy a kukorica a következő évtizedekben mind szélesebb körben terjedt el, a szántóföldi növénytermesztésen belül még a reformkor végén sem nyerte el az őt megillető helyet. A kecskeméti mintagazdaság programjában kiemelt fontosságot kapott a vetésforgó népszerűsítése, a megfelelő növények egymásutániságának a megtalálása. A 6 forgóból álló periódusban szükségesnek tartották a búza, a rozs, az árpa, a zab és a bükköny felváltva történő vetését, de a kukoricáról nem történik említés. Igen figyelemre méltó, hogy a mintagazdaság programjának egyik bírálója még ki is emeli a kapásokkal kapcsolatos észrevételében: „A földet soványító kukoricza termesztés talán elmaradhatna...”¹¹⁵

A kukoricának ezen évtizedeken belüli terméseredményeire helyi adatot nem találtunk, de a szakirodalom is csak nagy megszorítások között tud nyilatkozni. A piaristák gazdaságában 1 pozsonyi mérő vetőmagból 46 pozsonyi mérő termett. Holdankénti átlagban 20 pozsonyi mérőt lehetett számítani.¹¹⁶

A kukorica mellett másik nagy sikert elért kapásnövényünk a burgonya lett, amely ugyancsak Amerikából származva körülbelül azonos időben terjedt el az országban. A Felvidéken már az 1760-as évektől elterjedt, az Alföldön pedig a század végén. De igazán népszerű csak a századfordulón lett. II. József korában a vetőmagot még ingyen osztogatták. Szélesebb körben csak a napóleoni háborúk alatt kezdték termesztetni. Viszonylag gyors terjedését a XVIII. század utolsó szakaszának szinte állandósuló gabonahiánya is siettetette. A kapásnövények közötti súlyának gyors növekedését elősegítette az is, hogy ipari célokra is fel tudták használni. Ezen túlmenően a takarmánynövények között is mind fontosabb lett. A termés mennyisége ezekben az évtizedekben még lényegesen mérsékeltebb volt mint napjainkban. A piarista birtokokon az elvetett mag 3–5-szörösét tudták betakarítani.¹¹⁷

Az ipari növények közül az ismertetésre kerülő másfél évszázad alatt még viszonylag kevés honosodott meg, illetve csekély számú volt az olyan növény, amelyet jelentősebb mennyiségben termeltek. Ennek okai között részben az éghajlati és talajviszonyokat, részben pedig a megfelelő ipari háttér és az agrokultúra hiányát kell megneveznünk. Az esetek többségében a rossz közlekedési viszonyok eleve nem tették volna gazdaságossá ezen termények nagyobb távolságra történő szállítását.

115. IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor: 1989. c/ 109–113.

116. GAÁL: 326–327. Gabonából holdanként általában 10–12 pozsonyi mérővel számolhattak a legjobb talajokon.

117. A napóleoni háborúk alatt a zirci apátság gazdaságában nagy darab földet vetettek be burgonyával, amelyet göbolyók hizlalására használtak fel, szalma- vagy szénaszecskával keverték. 1803-ban Sopron vármegye vezetői burgonyából készített liszt és kenyér termesztését szorgalmazták. GAÁL László: 1978. 335–337.

Az egyik legjelentősebb ipari növény kétségtelenül a dohány volt. Ez a mára egyik legelterjedtebb élvezeti cikk alapanyaga kezdetben Európában csak dísnövényként terjedt. Magyarországon az 1570-es években jelent meg, és minden szigorú tiltás ellenére gyorsan népszerűvé vált.¹¹⁸ Kecskeméten 1673-ban már a városi számadásokban is feltűnik.¹¹⁹ A város lakosai közötti jelentős népszerűségét bizonyítja az, hogy már 1678-ban státútum tiltotta, hogy dohányt akár boltokban, piacon vagy magánházaknál áruljanak. 1699-ben a gazdát 12, a szolgát 6 forint bírsággal büntették. „Ha háromszor ismételt rajta kaptatott, erősen megveretett, és ha negyedszer is rajta éretett, akkor a város piacán lefogatik és minden testrésze összetöretik, azután mehet szolgálatra.” A drasztikus büntetések sem tudták megfékezni a dohányzás szenvedélyének gyors terjedését. Figyelemre méltó, hogy 1715-ben már nem a nikotin élvezetét tiltják, hanem a dohányzás okozta tüzeket kívánták kiküszöbölni. Ugyancsak a tüzesetek megelőzése végett hozott igen szigorú tilalmakat a megyei közgyűlés is.¹²⁰

A XVIII. század végére már a jobb megfigyelőképességgel rendelkező utazók számára is egyértelmű lett, hogy Magyarországon a bor mellett a dohány vált legfőbb kiviteli cikké.¹²¹ Tekintettel arra, hogy tömegéhez képest elég magas értéket képviselt a szárított dohány, nagyobb távolságra is kifizetődővé vált szállítása, így az ország mind több részén természetették a hazai és a külföldi piacra. Kecskemét határában az 1790-es évekből maradt adatunk szervezett dohánytermesztésről. Minden bizonnyal már korábban kezdődhetett a város megvásárolt pusztáján Pusztaszeren a termelés, mivel 1792-ben már engedményeket is kaptak a magisztrátustól, amennyiben a „dohányosoknak a haszonbér pontos fizetése mellett az ottani halászat megengedettet”.¹²² 1793-ban már a korábbi szerződés megújításáról döntött a tanács, amennyiben 350 forint árenda fejében engedélyezte a további termelést.¹²³ Ezt követően két évtizeden át az adatok sora igazolja, hogy Pusztaszeren folyamatosan végeztek dohánytermesztést.¹²⁴

A kecskeméti gazdák is igen jól érzékelték ennek fontosságát, hisz a reformkor végén létrehozott mintagazdaság egyik igen fontos feladata lett, hogy e kultúrnövény termesztésének szakszerűbb formáját részben kidolgozza, részben pedig népszerűsítse: „mert sokan művelik ugyan nálunk már a dohányt, de még a fajtáit, azoknak belső minéműségét kevesen ismerik, a véllék való helyes bánás módját, célravezető elkészítését s elkülönítését pedig alkalmasint nem is tudják.” Éppen ezért a mintagazdaság 50 hold területéből hatot dohánytermesztésre szántak.¹²⁵

118. TAKÁCS Lajos: 1964. 11–12., illetve GAÁL László: 1978. 356.

119. IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor: 1985/c 296.

120. IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor: 1991. 32., 49–50., 54–55.

121. GAÁL László: 1978. 357.

122. IV. 1504. b/ 727.

123. IV. 1504. c/ 190. Április 24-i bejegyzés.

124. IV. 1504. b/ 76. 727.

125. IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor: 1991/c. 108.

Az árutermelésre egyre jobban ráhangolódó kecskeméti reformkor során mind több vállalkozói kedvet mutattak. Ezek között kell említenünk az indigó előállítására tett komoly próbálkozásukat is, mégha nem is járt igazi sikerrel. Az ügyet az teszi külön is érdekessé, hogy mögötte egy piarista tanár, Katona Dénes állt. A város főbírójához, Ladányi Sándorhoz írott levele tájékoztat a nem hétköznapi kezdeményezésről: a XIX. század folyamán a fontos festékanyag miatt keresett és ezért jól jövedelmező növénytermesztés komolyan foglalkoztathatta a helybeli gazdákat, ezért a „...kecskeméti urak Indigó Társaságot akarnak szerkeszteni...” A piarista atya, aki minden bizonnyal a korábbi rendházában ismerhette meg a termesztés technológiáját, részletes javaslatot mellékelte betervezéséhez.

„1. A Tsülleng magvakat tsak lágy vizű kút körül ültessék el augusztusban vagy márciusban. A Homoki kút (Rátz temető mellett) a legjobb, legtisztább vízzel bír...

2. Egy font indigó készítéséhez 30 akó víz kívántatván, mennyit adhason egy kút előre ki kell tanulni...

3. Minden kezdet nehéz, ezért nagyon elszánt emberek vállalkoznak...

4. Tanácsos lesz kis területen kezdeni, fél hold homokon. Első indigó gyártónak Varga Annát, a mi böcsületes szolgálónkat, kit e művészetre már megtanítottam, ajánlom...”¹²⁶

A két rosnövény, a len és a kender egyaránt a XVIII. század derekán, vagy valamivel később megjelent ezen a vidéken is. A kender nemcsak a parasztok ház körüli gazdálkodásában kapott helyet, hanem a dunántúli uradalmakban is. Mivel Mária Terézia és II. József különös figyelmet szentelt terjesztésére, minden bizonnyal már uralkodásuk alatt elterjedhetett nálunk is. A len északibb növény, és a Felvidék egyes megyéinek fő terméke lett. Wellmann szerint a gödöllői uradalomban a kendert és a lent „úgy látszik csak kertekben nevelték.” A kortársak megfigyelése szerint 1826 táján már „a len és a kendertermelés Magyarországon is szépen halad előre”¹²⁷

Ezt a megállapítást igazolja a kecskeméti magisztrátushoz ugyancsak 1826-ban benyújtott panasz is: Megállapított, hogy mivel a Csalános tónak vize a kender és a len áztatással felettébb bé mocskoltatik, annak feneke a kender és a len áztatása idején használni szokott hantok behordásával töltődik, s most egyéb helyeken is találunk a lakosok erre megfelelő vizet ... nehogy az annak környékén legeltetni szokott tehéncsorda itatásban szükségét szenvedjen, és a juhok úsztatásokra használtatni szokott víz bémocskoltasson, a kender és a len áztatása tilalmaztasson...”¹²⁸

126. IV. 1504. c/ 203. 1839. VII. 25.

127. GAÁL László: 1978. 343–345.

128. A Csalánosi tóban már 1749-ben folyt a kenderáztatás. XV. 22. jegyzőkönyvi kivonatok 1746–1756. IV. 1504. a/ 1826. VII. 31.

Az olajosmagvak elterjedésére nincsenek közvetlen adataink. Sem a repce, sem a napraforgó nem lehetett igazán elterjedt, bár a viszonylag nagy számú olajütők nyersanyaggal való ellátáshoz minden bizonnyal hozzájárultak. Kétségtelen, hogy 1817-ben Schweiger Márton azért kívánta megvásárolni a várostól az un. magazin épületet, hogy ott újabb olajütő malmot hozzon létre. Bár ekkor nem járt eredménnyel, 1821-ben igen komoly összeget, 1320 forintot szánt arra, hogy húsz évre megszerezze ehhez az engedélyt. Tehát kétségtelen, hogy a XIX. század elején már számottevő lehetett az olajos magvak termesztése a város határában.

A konyhakerti növények iránti igény ezekben az évtizedekben fokozatosan nőtt, de még semmiképpen sem beszélhetünk arról, hogy a szántóföldi növénytermesztés részévé vált volna. A XVIII. század során még mindig a tanya közvetlen közelében, vagy a város tövében lévő veteményes kertekben termesztették a háztartás számára szükséges zöldségféléket. Az igényesebb és a piacra is szállító zöldségtermelés a napóleoni háborúk idején jelentkezhetett: „...ezelőtt mintegy 30 évvel — írja Csányi János 1840-ben — egy-két élelmesebb gazda egy pár német kertészt hozván le, azóta azt lehet mondani, hogy általában elterjedtebb, és olly nagy mértékben elszaporodott, hogy nemcsak a helybeli piac látta el mindennemű gyökérrel és zöldséggel, hanem azokat eladás végett másfelé is szívesen széllyelhordják.”¹²⁹ „Főként káposzta roppant mennyiségben természetik évenként, s a tiszai vidékre is nagy mennyiségben szállítatik.”¹³⁰

A reformkor végén ezeket az eredményeket részben szakszerűbbé, részben pedig tömegesebbé kívánták tenni. Ennek érdekében a mintagazdaság egyik fontos feladata lett a zöldségtermesztés terén a helyi lehetőségek jobb kihasználása és annak propagálása. „Ezen kertészet neme szépen halad ugyan már nálunk is, mert némely avatott kertészek 1 hold földből két három száz váltó forintokat is kiárulnak évenként, de mégsem annyira, hogy a példaadás már szükségtelen volna, mert igen sok és hasznos konyhavetemények vannak még, mellyeket ide által szállítani jó és hasznos is lészen. De továbbá magában tekintve is, mint a mezei gazdaság leghasznosabb ágát intézetünkben vétek nélkül el nem mellőzhetjük.” állapította meg a program megszerkesztője.¹³¹

Szorosan ide a belterjesebb kertkultúrához kapcsolódik ennek másik ága, a virágkertészet, amelynek régebbi hagyományai nyilvánvalóan a családi házak, majd a tanyák barátságosabbá, esztétikusabbá tétele érdekében az egyes háztartások keretei között alakult ki, és innen fejlődött tovább az igényesebb árutermeletés felé. A nagy változás e téren is a XIX. század első felében ment végbe. Az 1840-es évek derekán joggal állapítják meg, hogy: „A virág tenyésztés már Kecskeméten sem jár haszon nélkül, amint piacunk bizonyítja. Mind a virágmagokból, oltványokból s gumók-

129. CSÁNYI János: 1840. 79.

130. KUBINYI Ferenc — VAHOT Imre: 1853. 112.

131. IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor: 1989. c/ 107.

ból, mind magokból a virágokból egész év alatt szép jövedelmet lehetővé lehet szerezni.” Tehát már jelentős piaca volt a virágtermesztésnek a mezővárosokon belül is. A mintagazdaság területén az igényesebb virágok termesztése érdekében „üveg vagy meleg ház” készítését is szükségesnek tartották, „mégpedig a haszon tekintetéből is, mert a legdrágább és pénzt fogó virágok nagyobb része télen által meleg helyet kíván, s tavasszal dúsan kama- tozik.” A fokozódó igények jelentkezése, illetve ezek további fejlesztése volt a céljuk azzal a gazdaság részvényeseinek, hogy a központi épület körül mintaszerűen esztétikus környezetet igyekeztek teremteni: „Az udvart gyönyörködtető erdős ligetek szépségét ezen virágos kert külön különféle eleven spaliczokkal ... felosztva nagyon fogja növelni s mintegy kiegészí- te- ni...”

d/ Takarmánytermelés

A XVIII. század nagyobb részében az állattartás legfőbb és csaknem kizárólagos alapja a rét és a legelő volt. A XVIII. század közepe előtt csak akkor beszélhetünk takarmányozásról, ha az állatok istállóba kerültek. Ezt legtöbbször csak a télre korlátozták. A nyári istállózás gyakorlatilag ismeretlen volt. A takarmányozásra hosszú ideig nem is volt fogalom. A jeles mezőgazdasági szakíró, Nagyváthy nyomán „istállóban legeltetni” ki- fejezést használták erre a célra. A lovak kivételével szinte kizárólag a legeltetés jelentette az év nagy részében a jószágok táplálásának módját. Az ország nagyobb részében csak a XIX. század második felében, a legelők rohamos csökkenése állította igazán előtérbe a takarmánynövények ter- mesztését.¹³²

A modern takarmánytermesztés Németalföldön alakult ki. Innen ter- jedt tovább Franciaországba, Németországba és ezen keresztül Ausztriába. Nálunk az egyik legfejlettebb gazdaságunkban, a Lilien uradalomban is csak 1797-ben lelhető fel az első nyomok. A takarmánytermesztést az ország nagy részén erősen gátolta a nyomásos gazdálkodás. Ezzel magya- rázható, hogy hiába kísérelte meg Tessedik népszerűsíteni a lucerna, lóhe- re, mohar termesztését a szarvasi gazdák körében, az előadásra összehí- vottak kinevették. Ahol nem bénított a nyomásos rendszer, ott a vetőmag megszerzése jelentett megoldhatatlan gondot. Jellemző a XVIII. századi viszonyokra, hogy többen is akadtak, a „takarmányfüvek” szántóföldi ter- mesztését apróra vágott széna elvetésével kísérelték meg, mert azt hitték, hogy az így elvetett növénynek magja van.¹³³

A széna képezte nemcsak a korábbi évszázadok során, hanem még a polgári forradalom táján is az egyik legfontosabb takarmányt. Ezért volt komoly értéke a jól karban tartott réteknek, kaszálóknak. A kaszálók értékét külön is emelte a városokon belül az a tény, hogy itt jelentős számú

132. GAÁL László: 1978. 346.

133. GAÁL László: 1978. 347-349.

katonaság állomásozott állandó jelleggel, és ezek ellátása részben kötelezettségként, részben bevételi lehetőségként is jelentkezett. Bár nem ment ritkaság számba a rétek, legelők trágyázása, annak céltudatos kialakítása, gondozása érdekében keveset tettek a kecskeméti gazdák. Több mint figyelemre méltó, hogy a már többször idézett mintagazdaság is szükségesnek tartja a megfelelő nagyságú — az egész terület kb. 20 %-át kitevő — kaszáló kialakítását. A döntést körültekintően meg is indokolja a szerző: „Első tekintettel itt is úgy látszik, mintha ez nálunk nem is volna szükséges tárgya a példánygazdaságnak, mert úgymond Kecskeméten úgy is jól tudják azt a gazdák, hogyha a gyepet megtrágyazzák, több szénát terem... De én úgy hiszem, itt is bő mező áll nyitva a példamutatásra és hasznos kísérletekre. Mert bármelyik gazdának kaszálóját tekintjük is, avagy nem ugyanazon fűnemek vannak-e abban most is, mellyek 3-dik, 4-dik elődünk idejében is voltak, habár azok kevés termést nyújtanak, vagy rossz, s néha mérges fajokkal kevert természetűek légyenek is. És lehetne-e csak egy példát is mutatni hol a gyepkaszálók mesterséges megjavítására, nemesítésére a hasznosabb és több szénát adható gyepfű nemek szaporítására ... lépések történtek volna?” Ezért is szorgalmazza a tarack és egyéb értéktelen fűvek helyett a nemesebb és nagyobb hozamú fűfajták termesztését.¹³⁴

A rétek, legelők szénahozamának nagyságára vonatkozóan igen kevés adat áll rendelkezésünkre. Mivel e téren érdemi változás évtizedeken át nem történt, egy-egy adat is komoly tájékozódási pontként szolgálhat. Az 1786-os összeírás felmérése szerint Kecskeméten a 77–78 ezer holdnyi legelőn 87478 mázsa jó minőségű széna, és 75867 mázsa „savanyú” széna volt hasznosítható. Miközben ezeket a területeket legelőnek is használták az év meghatározott időszakában, 163345 mázsa szénát is biztosítottak az állatok téli takarmányozásához. Ez holdanként mindössze 2,12 mázsa átlagot jelentett.¹³⁵

A hétköznapi termelő tevékenysége során a réthez, legelőhöz kapcsolódott sok vízjárta lapos, illetve a szikes tavak, valamint a Tisza melletti árterület nádasa. Ezekről is takarítottak be takarmánynak való különféle vízi növényt, különösen a tavaszi hónapokban, amikor még az érés folyamata meg sem kezdődött. Az állandóan vagy az év nagyobb részében vízzel fedett területeken az igazán értékes növény a nád volt. A XVIII. század csaknem egészében szinte kizárólagos tetőfedő igen nagy becsben állt. A városban a lakóházak szinte mindegyike, sőt több középület is náddal volt fedve. Iskolák, ispotályok stb. fedele is egészen a XIX. század elejéig nádból készült. Ezt érzékelteti a „Cserepes kórház” elnevezés is szemben a nádtejtő ispotályokkal, kórházakkal, amely épület és elnevezés az 1940-es évek végéig fennállt. A tetőfedés mellett gyakran alkalmazták kerítés és kevésbé igényes épületek, kunyhók falának kialakításához is.

134. IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor: 1989. c/ 110.

135. FÖRDÖS László: 1933–34. 48.

Tekintettel arra, hogy a legjelentősebb rétek, nádasok a közösség birtokában voltak, és a nád iránti igény folyamatosan igen nagy volt, ezek gondozása, a nádasok aratása, a munkakezdés időpontjának kijelölése stb. a tanács hatásköre és feladata volt. Az önkényeskedőkkel szemben szigorúan jártak el. Az 1779. január 8-án hozott határozat értelmében: „Az alpári pusztán a nádvágás jövő szerdára határozottatott, mely is vasárnap fog publikáltatni oly módon, hogy valaki azon terminus előtt a vágásban kapatik, in fl. 6 büntettetik.”¹³⁶ A város rendszerint a maga számára kiválasztotta a Tisza parti ártér egy részét, amelyből vágni a lakosságnak tilos volt. Ezen túlmenően a lakosok által vágott nád egy részét magának követte: „Minden gazda, mely nádat fog vágni, minden 7-ik kévét a városnak kiadni köteleztetik. Aki ezt nem adná, minden nádja confiscaltatik.”¹³⁷

Az érdekeltég a nád vágásában olyan nagy volt, hogy tizedenként nyilvántartást vezettek a munkában résztvevőkről. Az 1758-ból fennmaradt lajstrom feltétlenül érzékelteti az arányokat.¹³⁸

Tized	fő	kéve
1.	7	860
2.	16	2195
3.	11	1730
4.	8	1650
5.	15	1670
6.	14	2910
7.	17	3040
8.	7	1120
Összesen:	95	15175

A nádvágás a zsellérek és a szegényebb gazdák számára a jégvágással együtt az egyik legjelentősebb téli munkaalkalom volt. Mivel pedig a nád keresett építőanyag volt, a város bér munkában is végeztetett nádvágást, és a terméket később értékesítette. 1807-ben Alpáron több száz ember vett részt a munkában. 1808-ban az egyik kimutatás szerint 53 fő által kitermelt 3015 kéve nádért 1015 forintot kapott a tanács.¹³⁹

136. IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor: 1991/a 123. dokumentum. A büntetés súlyát érzékelteti, hogy egy napi napszámber 8-13 krajcár között változott, tehát 28-45 napi munkabérnek felelt meg. IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor: 1989/a 88. A pénzértékekre vonatkozóan l. IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor: 1986.

137. IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor: 1991/a 135. dokumentum.

138. IV. 1504. y/ 25. Nem árt utalni arra, hogy ez csak egyetlen lajstrom, ami nem zárta ki továbbiak létezését.

139. IV. 1504. c/ 165.

A nádvágás még 1831-ben is olyan fontos munkának számított a városban, hogy a lakosság érdekvédelmi szerve, a választott közönség is foglalkozott a témával: „Elérkezett az az idő, mellyben rendszerént nádaltatás esztendőnként szokott gyakoroltatni. Annál fogva a Választott Közönség helyesnek találja, hogy minél előbb a publicum részére 30000 kévé nád vágattasson, és hogy abból több lakosaink is részt vehessenek, fejenként senkinek 200 kévéken felül ne adattasson, az is 2-ik bíró és szószóló által czéduláztasson ki.”¹⁴⁰

A szántóföldi takarménytermelés egyik legfontosabb növénye a lucerna lett, amely az 1770-es évek táján kezdett meghonosodni Magyarországon. Lényegében ennek a növénynek a szélesebb körben történő termesztésével vette kezdetét az a rendkívül nagy jelentőségű fejlődés, amely lehetővé tette a szilaj állattartás helyett az istállózó állattartás fokozatos térhódítását. Tessedik többek között azt is felismerte, hogy a lucernatermesztés egyszerre több haszonnal is jár. Először is javítja a rossz talajok termőképességét. Segíti a téli takarmányozás során gyakran jelentkező szükség enyhítését. Az igavonó jószágok táplálásakor abrakot lehet vele megtakarítani. A szántóföldek jobb művelését megköveteli, így közvetve is elősegíti a többi növény jobb növekedését.¹⁴¹

A reformkorra a kecskeméti gazdák között is „becse igen esméretes” lett. A mintagazdaságban úgy tervezték, hogy „...példamutatás végett itt a szárítást ágasokon vagy arra készített létz állásokon kell tennünk, valamint bérakását is üreges boglya alakban elrendezzük. A lucernához hasonló feladat jutott a másik fontos takarmánynövénynek, a bükkönynek. Ezt a hatéves vetésforgó során a búza, rozs, árpa és zab után vagy között két évben is vetették. Így nemcsak a takarmány mennyiségét tudták jelentősen növelni, hanem ezzel is segítették a gyengébb talajok javítását.”¹⁴²

5. SZŐLŐ ÉS GYÜMÖLCSTERMESZTÉS

Bár Kecskemétet és környékét nem számítják az úgynevezett történelmi borvidékek közé, de szőlő és gyümölcskultúrája csaknem egyidős több híressé vált bortermelő tájegységünk szőlőtermesztésével. Tudjuk, hogy I. Géza királyunk egyik XI. századi oklevele már említést tesz az Alpár környéki szőlőkről.¹⁴³ A város legrégebb feljegyzései is egyértelműen tanúsítják, hogy a hódoltság korában már számottevő szőlő- és gyümölcsster-

140. IV. 1504. c/ 170.

141. GAÁL László: 1978. 349.

142. IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor: 1989. c/ 110.

143. HORNYIK János: 1860. I. 192-197.

mesztés folyt itt.¹⁴⁴ A hódoltság következő évszázadában mind a szőlő-, mind a gyümölcsstermesztés a lakosság létszámának növekedésével együtt bővült.

A XVIII. századtól a növekedést nemcsak a fokozódó igények inspirálták, hanem az elszabadult futóhomok elleni küzdelem is. Ezen elemi csapás elleni harc a század végére már az országos gazdaságpolitika szintjére emelkedett, és a legfelsőbb fórumokon döntések születtek vele kapcsolatosan. II. József császár 1788-ban már sürgette, hogy a homok megfékezése érdekében az országos főhatóságok hozzanak hatékony intézkedéseket. Ezek elmaradása miatt a következő évtizedek országgyűléseinek is visszatérő témája lett a Duna–Tisza közének jelentős hányadát fenyegető futóhomok. Az okozott kár és a fennálló veszedelem nagyságára jellemző, hogy Pest megyében 1791-ben 21 négyzetmérföld területet tett hasznavetelenné a homok. Kecskemét 12 négyzetmérföldnyi határának kb. egy hatodát (17 %) fedte el. Tizenhárom évvel későbbi felmérés tanúsága szerint a város határának már a felét tette használhatatlanná.¹⁴⁵

A magisztrátus nemcsak különféle tilalmakkal kívánta az elemi csapás további növekedését mérsékelni, hanem — mivel a központi segítség, intézkedés nemcsak elmaradt, sőt esély sem volt rá, hogy valamilyen formában jelentkezzen — maga kezdett hozzá egy hosszú távon is igen eredményesnek bizonyuló elképzelés valóra váltásához, a futóhomok parcellázásához. Ez azonban nem ment minden ellenállás nélkül, így több megtorpanás is jelentkezett. Nem alaptalan a választott közönség 1835-ben tett megállapítása: „Fájdalommal tapasztalván a Választott Közönség egy részről azt, hogy a dúló szelek homokkal szembetűnőleg borítják a még azzá nem vált földeket is, más részről pedig azt, hogy ezen veszély meggátolása céljából mely számtalanszor, de mindenkor siker nélkül szorgalmazta a Választott Közönség a szabad homok beültetését...”¹⁴⁶

A szőlő- és bortermelés az akkori vízellátás csaknem megoldhatatlan gondjai, a kialakult szokások és foglalkoztatási viszonyok miatt lényegesen fontosabb szerepet töltött be az egyes családok életében mint napjainkban. Éppen ezért a háztartások csaknem mindegyike törekedett arra, hogy kisebb vagy nagyobb szőlőterületen saját szükségletét lehetőleg meg tudja termelni. A XVII. századból fennmaradt városi és földesúri statútumok is egyértelműen utalnak erre. A török kiűzése során a menekültek révén lélekszámban megnövekedett lakosság számára elemi igényként jelentke-

144. BENDE László: 1916. 11. 1598-ban a budai pasának a különféle ajándékok között fél zsák almát és 11 pint bort vittek a kecskemétiak. De már az 1562-es török összeírások is nyilvántartásba veszik a gyümölcsstermést adóztatás végett, miként a szomszédos Nagykőrösön, illetve Cegléden is, tehát valószínűsíthető, hogy a gazdálkodás csaknem minden területén sokban hasonló települések e téren sem tértek egymástól. MÉSZÁROS László: 1979. 80–81.

145. SZABÓ Kálmán: 1986. b/ 337–338.

146. IV. 1503. a/ 1835. március 30.

zett a szőlőtelepítés lehetősége. De a legelőterület kurtítása miatt olyan arányú társadalmi feszültség keletkezett, hogy a földesúrnak kellett közbeavatkoznia. Ennek döntésében végül az állattartásban érdekelték is megnyugodtak, és így legalizálódott, majd bővült a Szolnoki hegynek nevezett részen a szőlőtelepítés.¹⁴⁷

Az adóösszeírások is egyértelművé teszik, hogy valóban igen széles körben természetkezelték a városban szőlőt. Az 1707-es összeírásba felvett 663 adózó közül 529 háztartás termelt olyan mennyiségű bort, amely már adókötelessé vált (79,8 %). Több mint figyelemre méltó, hogy a legkisebb vagyonnal rendelkező rétegen, a törpegazdákon belül is 77 %-nak volt szőlője. A kiscgazdák 91 %-a, közepes gazdák 98 %-a, nagygazdák között pedig egy kivételével mindegyik maga termelte meg borszükségletét.

A század derekáig a nagy járványok ellenére a bevándorlások hatására is rohamosan nőtt a város lélekszáma. Mivel a letelepülők többsége csaknem földönfutóként érkezett ide, eleinte cselédként, napszámosként vagy mesterlegényként kezdett itt dolgozni, 1757-re a teljesen vagyontalanok száma a korábbiaknak tízszeresére nőtt, ami csaknem félezer háztartást jelentett. Bár igen sokan viszonylag gyorsan tudtak önálló egzisztenciát teremteni maguk számára, az ingatlanok szerzése nem ment zökkenők nélkül. A közel másfélezer háztartást képező törpegazdák között a szőlővel rendelkezők aránya számottevően csökkent, de még ekkor is 56,7 %-uk saját szőlőjét művelte. A több mint félezer kisbirtokos között viszont még 83 % szőlős gazda volt. A középgazdáknál ez az arány 93 %, a nagygazdáknál pedig 98 % volt. Tehát megfogalmazhatjuk azt, hogy a háztartások 60 %-a foglalkozott valamilyen szinten szőlő- és gyümölcsstermeléssel, ami egy alföldi városon belül még mindenképpen igen magas számnak mondható.

Bár a század második felében a bevándorlás üteme részben az ország egészében lezajlott gazdasági és politikai változások, részben a város korlátozó intézkedései miatt lelassult, az adóztatás végett nyilvántartásba vett háztartások száma mégis csaknem 40 %-al nőtt egy negyed századon belül. 1786 után a növekedés tempója tovább csökkent ugyan, de még így is a század derekára közel 60 %-os további gyarapodás tapasztalható. Érthető, hogy a szőlőingatlant szerzők aránya, mértéke nem tudott ilyen ütemben gyarapodni, és az egyes vagyoni rétegeken belüli birtokarányok is átrendeződtek. 1780-hoz viszonyítva a szabadságharc idejére az abszolút

147. Az 1691. május 6-án kelt rendelet 3. pontja: „Az mi a szőlő hegyek dolgát illeti, jóllehet a Szolnok fele a várostul járó utt mellett jobb kez felől is az kitt Szár homokának hittak, annakelőtte mind marha járó s szabados pascuatio volt, és azt a darabot nemely privat emberek az város rendelése kívül árkolták s fogták fel szőlőnek. Mindazonáltal mint hogy szaporodik a város lakosa s népe, hogy szegénynek jusson szőlő, az mint lehet, és ne panaszkodhassék, consential a város, hogy azon Szár homok nevű hely szőlő hegy legyen, de úgy, hogy azok között oszollyon fel, kiknek másutt szőlőjek nincsen...” IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor: 1991/a 43.

gyarapodás ellenére a törpegazdák tulajdonában lévő szőlőterület 56,5 %-ról 35,2 %-ra zsugorodott. A kisbirtokosok tulajdonában viszont számarányukhoz képest bizonyos növekedés mutatható ki: 29 % helyett 32,2 %-ot birtokoltak. A középgazdák és nagygazdák tulajdonlásában érezhető az igazán nagy változás, hisz mindkettőnél megkétszereződött a szőlővagyron területe: 8,2 %-ról 19,5 %-ra, illetve 6,3 %-ról 13,2 %-ra emelkedett a tulajdonukban lévő szőlő aránya. Ezek a változások mind a szőlőtermelés gazdaságosságára, mind annak réteggépző szerepére egyaránt rávilágít.¹⁴⁸

Újabb szőlők nagyobb arányú telepítése mindig több társadalmi, vagyoni réteg érdekét szolgálta, illetve sértette egyszerre. Az egyik szinte az egész korszakon át ható tényező kétségtelenül az volt, hogy a földesúri jogokat bérlő, illetve megvásárló magisztrátus igen nagy haszonnal adta el a megvásárolt borokat, az év minden szakaszában magasan tartva az árakat. Ez a gyakorlat egyrészt erősen késztetett arra, hogy a saját szükségletét kiki maga termelje meg, másrészt csábított a többlettermés illegális formában történő kimérésére, a kurtakocsmá tartására. Másik motiváló tényező kétségtelenül az árutermelésbe való bekapcsolódás egyik leghatékonyabb módjának minősült, amennyiben a mind fontosabbá váló készpénz megszerzését biztosította. A korszak végére az értéknövelésnek és a vagyongépzésnek egyik legfontosabb forrásává vált. Társadalmi szempontból is igen fontosnak minősült a bortermelés, mivel a nagyszámú zsellér és napszámos az év jelentős részében munkához, megélhetéshez jutott általa. Végül ismételten utalnunk kell arra, hogy a futóhomok megkötésében igen fontos és hatékony eszköznek bizonyult.

Természetesen voltak olyan tényezők is, amelyek a szőlőterületek növekedése és a parcellázások ellen hatottak. Ezek között első helyen kell kiemelnünk azt, hogy az egyéni bortermelés bővülése mindig veszélyeztetete, csökkentette a városi kocsmák hasznát, bevételét. A szőlősgazdák közötti konkurrencia legalább ilyen mértékben hatott. 1826 táján újabb okként jelölték meg a munkabérek jelentős növekedését, és kezdettől fogva egyik legjelentősebb ok mindig is az volt, hogy minden hold szőlő telepítésével csökkent a közlegelő területe, szűkült az amúgy is tartós válságot átélő jószágtartás gazdasági háttere.

A tanács szabályozó–korlátozó szerepe éppen a felsorolt okok miatt csaknem mindig tetten érhető. Már 1691-ben részben a tanács fontolgatásával szemben döntött a zúgolódó szegények javára a nagyhatalmú földesúri inspektor. Később is az esetek nagyobb részében azt tapasztalhatjuk, hogy az állattartók érdekeire hivatkozva szegült szembe a testület a saját szűkebb érdekeit is sértő telepítéseknek. Így történt ez 1779-ben is, amikor a következő módon döntött a magisztrátus: „Régi statútumok ellen senki sehol a város földin, sem pedig a maga kertinél a végre földet ne szakasz-

148. A fenti adatok IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor: 1989/b és 1991/b ide vonatkozó táblázatai alapján készültek.

szon, hogy ottan szőlőt telepítsen. A kik pedig azért építettek vagy építeni igyekeznek, attul minden módon eltiltatnak, a gyümölcsös, kivált az eper-fák megmaradhatván.¹⁴⁹

A futóhomok elleni küzdelem, melyet szorgalmazott a megye is, megkerülhetetlenné tette a tömeges és megismétlődő parcellázást. A város egyik legrégebbi legelőjét, Ballószög pusztát a tanács 1801-ben kezdte 100 hold terjedelemben 1–3 holdas parcellára felosztani. 1810-től a folyamat felgyorsult,¹⁵⁰ de 1826 táján erősen megtorpant. Csak egy igen széleskörű társadalmi megmozdulás hatására, amely éveken át sok kellemetlenséget okozott a magisztrátusnak, lendült neki a munka 1836-ban.¹⁵¹ Ehhez az engedékenységhöz kétségtelenül hozzájárult az is, hogy a megváltkozás miatt a tanács igen súlyos anyagi gondokkal küzdött, és a kamatok fizetése érdekében a parcellázások bevételeit is növelnie kellett. Az árverések során számottevően nőtt a város határában lévő szőlőterület.

Tekintettel arra, hogy az 1600 holdnyi új szőlő önmagában is igen jelentős változás a város mezőgazdaságában, és mivel a szőlőparcellákkal egyidőben az erdősítés céljára is történtek árverezések, célszerű ezen igen jelentős és több szakaszból álló folyamat legfontosabb dokumentációját itt ismertetni, annál is inkább, mivel több szempontból is igen hasznos.¹⁵²

A KÖZLEGELŐKBŐL ERDŐKNEK ÉS ÚJ SZŐLŐKNEK KIOSZTOTT HOMOK MENNYISÉGE 1836. ÉVBEN

Sárközy István mérése

II. szakasz¹⁵³

1. új erdő, Ballószög	664 hold	59 öl
2. Ballószög	6 hold	1400 öl
3. új szőlő Csalános mellett	44 hold	90 öl
4. új szőlő Csalános mellett	14 hold	
5. új szőlő, Ballószög	90 hold	

III. szakasz: Ballószögben

erdő	8 hold	553 öl
------	--------	--------

149. IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor: 1991/a 129. dokumentum.

150. BENDE László: 1929. 288.

151. A városban kialakult társadalmi feszültség okaira, illetve az elégedetlenkedőknek a megyével való kapcsolataira vonatkozóan l. IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor: 1992. és KISFALUDY Katalin: 1992.

152. XV. 8. Balla János Kecskemétre vonatkozó jegyzetei, 56–57.

153. Az I. szakasz a kimutatásból is hiányzik.

IV. szakasz: Ballószög és Köncsög között

1. új erdő	102 hold	843 öl
2. új erdő	550 hold	1595 öl

V. szakasz: Ballószög, Köncsög és Csalánosi tó között

1–5. új erdő	452 hold	732 öl
--------------	----------	--------

VIII. szakasz: Zabolai tanyája mellett¹⁵⁴

1. új erdő	4 hold	980 öl
------------	--------	--------

IX. szakasz: Úrrét és tömöstöki tanyák között

1. új erdő — lakosoké	278 hold	189 öl
2. Gyenes örökösöké	1 hold	384 öl
3. P. Piaristáké	6 hold	380 öl
4. Csorbák erdeje	1 hold	467 öl

Összesen: **2081 hold** **22 öl**

Kun István felmérése:

I. szakasz: Bene, Lajos és Nagynyír között árverésen eladott homok

1. Szőlővel beültetett terület	200 hold	314 öl
2. Héjjasok tanyája mellett árverés útján beültetett homok	166 hold	461 öl
3. Város által beültetett homok	173 hold	359 öl
4. Czethal mellett, a benei határ mentén a város részére	298 hold	1282 öl

II. szakasz: Nagynyír és Kerekegyháza között

5. Kerekegyháza mentében új szőlőknek	160 hold	483 öl
---------------------------------------	----------	--------

III. szakasz: Kerekegyháza határai között

6. Szarkás erdő	1020 hold	1528 öl
-----------------	-----------	---------

154. A VI–VII. szakasz ugyancsak hiányzik.

IV. szakasz:

7. Árverésen eladott új szőlő	141 hold	483 öl
-------------------------------	----------	--------

V. szakasz:

Budai köz végén új szőlő	19 hold	1252 öl
Kis Talfája között eladott homok	294 hold	34 öl
Zölderdei kocsmán alul új erdő	100 hold	
új szőlőnek kiosztva	1451 hold	827 öl
új erdőnek	1593 hold	149 öl
Összesen: erdőnek:	3674 hold	871 öl
új szőlőnek	1600 hold	623 öl
Mindösszesen:	5274 hold	1494 öl

Tekintettel arra, hogy az öreg szőlőkkel szemben az újak mind terjedelmesebbek lettek, célszerű térképen is megjeleníteni ezeket. (L. a térkép-melléklet. A térkép rajzai tartalmazzák a XIX. század végén és a következő évtizedekben telepített szőlőket is!)

A telepítések során a magisztrátus igyekezett elejét venni a különféle spekulációnak, ezért az új szőlőkre 10 évre szőlő eladási tilalmat mondott ki. Ez vonatkozott a Ballószögben parcellához juttatott tanítókra is.¹⁵⁵

A bőséges dokumentáció ellenére sem könnyű megállapítani, hogy a reformkor végére pontosan mekkora is volt Kecskemét határában a szőlőterület. Ennek számos oka van. Az egyik mindenekelőtt az, hogy hosszú időn át az adózásnál a termés nagyságát vették alapul. Csak a XVIII. század vége felé vált általánossá, hogy a területet tekintették az adó alapjának. Azonban ekkor is hosszú időn át még a „kapás” volt a mértékegység, amely általában kb. 200 négyszögölet jelentett, de ezt távolról sem használták pontosan. A XIX. század elején egyre inkább elterjedt mértékegységként a holdnak az alkalmazása. Viszont évtizedeken át felváltva használták a magyar (1200 négyszögöl) és a kataszteri (1600 négyszögöl) holdat, és gyakran nem jelölték, melyikben számoltak a kimutatások vagy a területfelmérések alkalmával. Ráadásul igen gyakran nem mérnöki felmérés, hanem csak becslés alapján állapították meg a terület nagyságát.

155. IV. 1504. b/ 1812. április 6.

Csak az 1840-es években válik megbízhatóbbá az adatközlés, miután a város határában mind több szőlőt mértek fel szakképzett mérnökök. De a szabadságharcig ezzel a munkával teljesen nem végeztek.¹⁵⁶

Mindehhez hozzá kell vennünk, hogy a szőlőnek kiosztott területet nem telepítették teljesen be, hanem mivel régi szokás szerint körülárkolták azokat, jelentős területek estek ki, és a legtöbb esetben a szántóval, kerttel nem rendelkezők több más növény számára is hagytak elegendő helyet: „...A körbe eső veteményes földeket szőlökké, vagy ezeket amazokká, vagy pedig gyümölcsössé önként...” alakíthatta át bármelyik gazda.¹⁵⁷ Éppen ezért a XIX. század első felében kiosztott földeket sem lehet úgy kezelni, hogy az pontosan azonos ugyanakkora területű termő szőlővel. Visszatérő kitétel a különféle vagyonebecslésekben és végrendeletekben a szőlő területének megállapítása után a veteményes kert terjedelmének rögzítése.¹⁵⁸

Bár a Kecskemét környékén telepített szőlők területének növekedését egészen pontosan nem is tudjuk rögzíteni, néhány adattal elég pontosan tudjuk azt érzékeltetni. Az 1780-as összeírás adatai alapján 10884 kapás nagyságú területet adóztattak meg, amely kb. 1360 holdnak felelt meg.¹⁵⁹ Ennek ismeretében értékelhető igazán a későbbi növekedés: 1836-ban 2578, 1843-ban pedig 3387 kataszteri holdra tehető a régi és az új szőlők területe.¹⁶⁰

Ez az egyéként igen jelentős szőlőterület sem tudta folyamatosan kielégíteni a helyi szükségleteket. A hódoltság korában rendszeresen kénytelen volt bort vásárolni a város. Ezt a helyi fogyasztáson túlmenően a különféle katonai egységek kiszámíthatatlan igénye is szükségessé tette. A főbírói és a másodbírói számadások évről évre a vásárlások sorát rögzítették. Csak 1668-ban Pestről, Baranyából, Csongrádból, Dunaföldvárról, Szegedről, Tolnából, Soltról és Kőrösről szállítottak jelentős mennyiséget.¹⁶¹ De a későbbi évtizedekből is bőven maradt adat arra, hogy az igé-

156. Ebből a munkából Sallai Károly mérnök vállalt igen jelentős részt, és 1848 decemberéig a Budai úttól a Borbás közig 1695,9 holdat, a Csalánosban pedig 411,6 holdat mért fel pontosan. IV. 1504. b/ 1848. III. 2778. tsz.

157. CSÁNYI János: 1840. 78.

158. IV. 1504. c/ 204–206. vagyonebecslések

159. IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor: 1989/b 269. Egy kapás terület 200 négyszögölnek felelt meg. Az 1850–51-ben készült összeírás fejlécén egyértelműen ekkora területűnek határozták meg az egy kapás nagyságot.

160. BENDE László: 1916. 25. Csányi János 1840-ben írt ismertetőjében a régi szőlők területét 4000, az újabb telepítéseket pedig 1600 holdra teszi. Nem jelzi viszont, hogy minek alapján és milyen holdban számolt, illetve nem rögzítette azt sem, mit ért régi telepítésen, és mettől kezdve értendő az új.

Bizonyos összehasonlítási alapot adhat, ha figyelembe vesszük Kiskunhalas szőlőterületét: 1828-ban 1905 holdat tartottak nyilván, és ez csekély eltéréssel 1890 tájáig változatlan maradt. NAGY SZEDER István: 1935. 23.

161. IV. 1510. i/ Főbírói számadások, 1668. 27–38. és a következő évek feljegyzései.

nyek kielégítése érdekében más borvidékről, más településről hozott borral töltötték fel a város hordóit. Csupán a példa kedvéért idézünk néhány esetet: 1739-ben Varsányi Imre gyöngyösi kereskedőtől rendeltek 400 akó bort.¹⁶² 1801-ben a „borbíró utasított, hogy miután nem reménylhető, hogy az itteni termés elegendő legyen, nehogy a kocsmák üresen maradjanak, Óbuda és Tétény környékéről szerezze be a szükséges mennyiséget.”¹⁶³

A kecskeméti szőlők terméséről szerezhető adatok még bizonytalanabban mint a terület nagyságát rögzítők. A XVIII. század első felében a megtermelt mennyiséget adóztatták ugyan meg, de a letagadások, a tized stb. miatt csak azt állíthatjuk, hogy a nyilvántartásba vett mennyiség a minimum lehetett. Ennél minden bizonnyal kb. 20–25 %-al magasabb volt a tényleges termés. Az 1707-ben az adószedők 4675 akót vettek nyilvántartásba. (Egy–egy termelőre átlagosan 8,8 akó jutott.) Ez azt jelentette, hogy az adózásra nyilvántartásba vett háztartásokra átlagosan 3,8 hektóliter jutott. A nagyszámú idegen és a katonaság fogyasztása ezt az átlagot erőteljesen lecsökkentette. 1757-ben 20442 akó bort adóztattak meg. Ekkor egy termelőre átlagosan 12 akó és a nyilvántartásba vett háztartásokra átlagosan 3,86 hektóliter jutott.

1725-ből fennmaradt bordézsmalaajstromba felvett első száz gazda kötelezettsége alapján arra is kaphatunk választ, milyen szóródást mutatott a termelt mennyiség. Egy akónál kevesebb dézsmát adott 41 gazda, egy és két akó közötti dézsmára lett kötelezve 37, tehát a termelők több mint háromnegyede igen kis mennyiséget termelt, amelyből csak csekély részt tudtak esetleg értékesíteni. Tizenhét háztartástól két–három akó dézsmát követeltek, ami 11–16 hektóliter termést feltételez. Tehát a gazdák 17–20 %-a jelentős bevételre számíthatott bortermése alapján. A termelők 9 %-a 2–3 akót szolgáltatott be, termésük tehát 16–22 hektóliter között lehetett. Mindössze 6 %-ra tehető azok száma, akik 4–8 akóra voltak kötelezve, ennél többel senkit sem terheltek meg. Ezek a gazdák évenként figyelemre méltó bevételre számíthattak a városnak eladott vagy kimért boruk után, de igazán nagyarányú bortermeléssel nem találkozunk.

Érdeemes rövid áttekintést végeznünk annak felderítésére, hogy a nagyobb termelők milyen mennyiséget tudtak időről időre a város kocsmáinak eladni. Ezúttal is csak az illusztrálás érdekében választottunk két egymást követő évet.¹⁶⁴

162. Egy magyar akó 64 icce (32 pint) ürtartalmú volt, azaz 54,3 liter. IV. 1504. y/ 34. 1739. VII. 4.

163. IV. 1504. b/ 76. 367.

164. IV. 1510. f/ Borbírói számadások, 1777–78. A bőséges forrásanyag birtokában további sokirányú elemzés válna lehetővé.

Név	1777(akó)	1778(akó)
Ns Tormási István	39	51
Ns Rozgonyi István	38	49
Ns id. Deák Mihály	42	50
Ns Csáktornyai Ferenc	38	48
Ns Nagy János	35	48
Ns Herczeg István	39	49
Ns Sárközy Pál	38	45
Ns Szeles György	39	49
Ns ifj. Deák Mihály	39	48
Ns Tóth István	35,5	46
Ns Kis Józsefné	39	50

Kisebb tételt természetesen sok tucat termelő értékesített hasonló módon. A felsorolás azért is hasznos, mivel néhány fontos tényt dokumentál. Először is egyértelmű, hogy a magisztrátusban ekkor már meghatározó szerepet elért nemesek a helyi politikai súlyukat anyagiakban is következetesen kamatoztatták.¹⁶⁵ Másrészt érzékelhető, hogy a nemesek betartottak egy meghatározott keretet, az egyes tételek között alig van eltérés. Hangsúlyozni kell, hogy más években is csaknem ugyanilyen sorrendben követték egymást. Tehát nem alaptalan a század végén és a reformkorban a zömmel nemesekből álló magisztrátussal szembeni vád, amely szerint maguknak indokolatlan előnyöket biztosítottak. Érdeemes még arra is utalni, hogy míg a kisebb gazdák többsége az ős és a tél folyamán kénytelen volt pénz hiányában viszonylag olcsón értékesíteni újborát, a nemesek és a nagyobb gazdák júniusban, de legalábbis a tavasz folyamán kínálták fel készleteiket, amikor a bor ára már lényegesen magasabb lett.

Teljességgel érthető, hogy a helybeli gazdák igyekeztek megvédeni saját érdekeiket, és csak akkor engedték a más településekről való borok behozatalát, ha kimondottan rossz volt a termés. Különösen felerősödött ez a törekvés a XIX. században a szőlőültetvények rohamos bővülése idején. 1820-ban is határozatban tiltotta ki a város területéről az idegenek borát.¹⁶⁶ 1830-ban is a bor elkobzása terhe alatt tiltották meg a behozalt.¹⁶⁷

A szőlők megművelésének módjáról, a különféle szőlőfajokról és a bor kezelésének folyamatáról nagyjából csak a XIX. századból maradtak fenn adataink. Az tény, hogy mindig is a szőlő megmunkálása az itteni

165. A helyi nemesek politikai térnyerését, illetve befolyását részletesen elemzi: KISFALUDY Katalin: 1992. Korábban BÁLINTNÉ MIKES Katalin: 1979.

166. A statútum indoklásaként rögzítették: „Tapasztaltatván az, hogy a szomszéd környékből számosabb kocsikon hordónként hozzák a borokat a városra...” További indokként a kurtakocsmák megfélemezését és a helyi borok minőségének a védelmét emelték ki. A legnagyobb felhozattal a vadkertieket vádolták.

167. IV. 1504. b/ 76. 381.

körülmények között is rendkívül munkaigényes tevékenység volt. A kortársak is úgy látták, hogy a „...szőlőművelésben legkitűnőbb nyoma fekszik a kecskeméti nép élénk munkaszeretetének és hangyaszorgalmú iparának...”¹⁶⁸ Az évszázadok során az egyre jobban terebélyesedő szőlőskertekbe sokféle és az esetek nagyobb részében jó minőségű fajtát telepítettek a helybeliek. „Szőlővesszejüket, vagy az ültetésre használt venyigéket, az ország minden vidékéről szerzik össze, s valójában oly sok s különféle s nemesnél nemesebb-fajú fürtei vannak, hogy a szép iparú s dicsó emlékezetű Schams venyigeiskolájának is csak itt volna legalkalmasabb központi helye.”¹⁶⁹ 1812-ben egy felmérés során 29 féle figyelemre méltó szőlőfajtát számoltak össze a város körüli szőlőskertekben.¹⁷⁰

A szőlő megmunkálása és gondozása az adott időszakra jellemzően és kellő körültekintéssel történt már évszázadok óta. Mégis a kecskeméti bor nem tudott kivívni különösebben jó hírnevet. Az egyik legfőbb kifogás az volt vele szemben, hogy nem tartható el elég sokáig. A ferencesek rendfőnöke „...minden szomszédos helyre utazóval megállapodott, hogy a rendház számára nyári borról gondoskodjon...”, mivel „...a kecskeméti bort, amit jelenleg koldulással szerzik, szeptember után alig, vagy egyáltalán nem lehet ivásra megőrizni...”¹⁷¹ Ennél az ítéletalkotásnál viszont feltétlenül figyelembe kell vennünk, hogy az átlagos bor is feltétlenül jobb lehetett, mint amit a kolduló szerzeteseknek adományoztak. A rendfőnök ítéletének megalapozottságát alátámasztja az 1786-os összeírás értékelése is. E szerint a városban leszűrt 39837 akó terméséből csak 5572 akó volt jó minőségű, a többi „alávaló minőségű” lett, tehát csak a termés 14 %-a volt a helyi értékítélet alapján is igazán jó bornak mondható.¹⁷² Tény, hogy az egyébként többségükben jó fajtájú szőlőkből készült borokkal szemben több más esetben is merült fel jogos kifogás. A fáradságos munka azért sem hozhatta meg a megérdemelt eredményt, mivel a borkezelés terén súlyos hibákat követtek el az itteni gazdák, illetve súlyos mulasztásokkal tették tönkre munkájuk gyümölcsét.

Ennek lett eredménye, hogy bár „...Kecskeméten sok nemes fajtájú szőlők vannak ugyan, de azok összekeverve, öszve is szüretelvéen lévén, a külön fajok jó vagy rosszóságát színre, erőre, zamatra, tartósságra stb. való tűrősségét meg nem tudhatjuk, s ennél fogva azt sem, melyiket kelle-ne szaporítani vagy irtani...”¹⁷³ Mivel a szőlőkben présházak nem voltak,

168. KUBINYI Ferenc — VAHOT Imre: 1853. 112.

169. CSÁNYI János: 1840. 78–79.

170. BENDE László: 1916. 20.

171. SZABÓ Attila: 1992. 41. 1773. jan. 2-i bejegyzés.

172. FÖRDŐS László: 1933–34. 48.

173. CSÁNYI János: 1840. 79. Ezekben az évtizedekben néhány kiemelkedő eredményt produkáló borvidéktől eltekintve országosan is hasonló volt a helyzet. A parasztok a szőlőt „öntapasztalás és aggszokás szerént művelik” szól a megállapítás: OROSZ István: 1989. 47.

miként az borvidékeken szokásos, a szőlőt, illetve a mustot többnyire hazahordták, s a bort otthon hagyták megforni, az esetek nagy részében nem igazán szakszerűen kezelt hordókban. Megfelelő pincék hiányában a borok télen és nyáron súlyosan károsodtak.

A XIX. században mind több gazda házánál alakítottak ki kisebb–nagyobb pincét, ami már lényegesen alkalmasabb volt bor szakszerű kezelésére. A vagyonok, házak értékei között kiemelt helyen szerepel a pince léte, amelyik olykor több száz hektó bor befogadására is megfelelő volt.¹⁷⁴

A korszerű termelésre és feldolgozásra fogékonyabb gazdák pedig szőlőikben gondoskodtak a megfelelő feltételekről. Csányi János, a kiváló közigazgatási szakember és jeles gazda 500 útból álló szőlőjében nemcsak a kapás számára épített megfelelő lakóhelyet, hanem prэшházat is.¹⁷⁵ Eljárása nem volt egyedi eset. Szűkre szabott mellékletünkben Kajtáriné vagyonbecslésében is fellelhető: „573 út szőlő, sajtóház, kapás lakhely, veteményes kert”¹⁷⁶

Tehát a reformkorban minőségi változás tapasztalható a kecskeméti borgazdálkodásban is. A hordókat korábban olyan hanyagul kezelték még a város pincéiben is, ahol nagy tételekben tárolták a különféle minőségű borokat, hogy abból gyakorta súlyos károk keletkeztek. Nem valószínű, hogy egyedi eset volt: 1808 februárjában két pincében lévő 3027 akó borból 855 akó, tehát közel ötszáz hektóliter olyan rossz és dohos lett, hogy azokat kimérni már nem lehetett, és helyette kénytelen volt a város 1000 akó „jóféle” újabb bort vásárolni, az ihatatlan tömeget pedig ecet készítésére engedték át.¹⁷⁷ Ezekben az évtizedekben mind több gazda mélyebb és egészségesebb pincét készítettett, a szüretelésnél pedig egyre körültekintőbben és igényesebben jártak el: „...az érett fürtöknél az éretlenektől s a rohatakról, sőt a szemeknek a csumától is különválasztását, valamint a hordók körüli sokkal vigyázóbb bánást, úgy látszik, hogy a szőlőskertek megszaporodása, a boroknak azonnali el nem adhatása a boroknak nemesítését fogja következtetni...”¹⁷⁸ A jó erős vörös bor készítése érdekében a fehér és a fekete szőlőt külön szedték, és csak az egészséges szőlőt préselték ki. Éppen ezért a század derekára megváltozott a kecskeméti borokról korábban kialakított vélemény, a kortársak megállapítása szerint: „Jó asztali borokat, melyek Pesten is, mint egyik kereskedelmi ág felhordatnak, természet a szőlős gazda. Ezek a borok hegypincékben jól eltarthatnak számos évekig.”¹⁷⁹

174. IV. 1504. c/ 203–206.. Vagyonbecslések

175. IV. 1504. c/ 203.

176. IV. 1504. c/ 203.

177. IV. 1504. b/ 76. 370.

178. CSÁNYI János: 1840. 79.

179. KUBINYI Ferenc — VAHOT Imre: 1853. 116.

A szőlőtermelés egyre több háztartáson belül már nemcsak a házi szükségletek kielégítését szolgálta: a borkimérés már régtől fogva számos gazda biztos pénzforrása volt. Csak a hivatalosan engedélyezett bormérések száma 100 fölé emelkedett a reformkor idején,¹⁸⁰ és ennek minden bizonnyal többszörösét tette ki a kurtakocsmáké, melyek ellen a magisztrátus évszázados szélmalomharcát kitartóan vívta.¹⁸¹ A szőlőtermesztés gazdaságossága egyre nyilvánvalóbbá vált.¹⁸² Ennek igazolására Csányi az alábbi nagyon érzékletes és meggyőző példát hozta fel: „Egy olly 3 és fél holdnyi buckás homok-téren, mellyen körülhatározva csak egy birka sem kapott volna elég legelőt, 1837. évben kezdve szőlő ültetvén, már a közelebb 1839-diki szüretkor az időközben elhasznált és télire is eltett fűrtökön felül 154 akó must termett!”¹⁸³ Érthetően ennek megfelelően a szőlőültetvények értéke is számottevően nőtt. A néhány évvel, évtizeddel korábban 30–40 váltóforintért kiosztott futóhomokból álló parcella a század derekára 12–15 ezer forintot is ért.¹⁸⁴ Érthető, hogy a szegényebb rétegeken belül is többen voltak, akik a gazdasági emelkedés reményében vásároltak homokot, hogy iparúzés mellett szőlőművelésből kellő hasznot biztosítsanak maguk számára.¹⁸⁵

A szőlőtermesztés iránti fokozott érdeklődés természetesen nemcsak Kecskemétre volt jellemző. Már 1831-ben a város választott közönsége állásfoglalásában kénytelen volt leszögezni, hogy „...a szomszéd városok, melyek ezelőtt mindenkor ezen városi lakosoktól vásárolták be boraikat, szőlőket ültetvén, annyi boruk terem, hogy többé ahhoz, hogy valaha ezen tárgyban e városra szoruljanak, még csak remétség sem lehet...” Ezt a tényt annál inkább sajnálatosnak tartotta, mivel „...ezen város határában is a szőlők felette elszaporodván, a lakosok nagyobb része tsupán tsak a szőlő műveléséből él, tsupán tsak ennek hasznából fizetheti adaját...”¹⁸⁶

Kecskeméten a tanács több szálon is befolyásolta, ellenőrizte a szőlőkben végzett munkát. Az egyik legfontosabb eszköz nyilvánvalóan a telepí-

180. IV. 1510. a/ Másodbírói számadások, 1847–48.

181. A kurtakocsmák elleni harc évszázadokra tekint vissza. A tanács a statútumok sorával, a büntetések rendszeres vagy elretentő kiszabásával sem ért el érdemi eredményt. IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor: 1991. 47., 65., 120., 160., 162., 166., 183., 187., 210., 224., 242., 266., 295., és 312. sz. statútumok.

182. A szegényebb gazdák évszázadok óta adójukat is letudhatták boruk leadásával. A bor egyébként is a hódoltság alatt és után is mindig jó áron volt értékesíthető Kecskeméten. L. IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor: 1985j 208–212.

183. CSÁNYI László: 1840. 82. Csányinak ez a megállapítása annál inkább figyelemre méltó, mivel az 1840-es években „...a honi szőlőművelés ... megszűnt rendes jövedelmi forrás lenni...” OROSZ István megállapítása alapján. Szerinte érdemes lenne feltárni azt is, hogy az 1840-es években milyen volt az értékesítési lehetőség. 1989. 47.

184. KUBINYI Ferenc — VAHOT Imre: 1853. 116. A kecskeméti szőlőműveléssel Szabó Kálmán foglalkozott több értékes tanulmányában is.

185. Amikor pedig a bor árusításának a korlátozása miatt számításuk nem vált valóra, az a városban létrejött társadalmi elégedetlenség egyik fő mozgatója lett. IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor: 1992.

186. IV. 1504. c/ 170. 1831. április 5.

tések szabályozása volt évszázadokon át. Ezzel mind a túlzott konkurenciát, mind az időről időre felizzó társadalmi elégedetlenséget elfogadható keretek között tudta tartani. Másik terület a szőlőkben történő kintlakás következetes üldözése volt. A XVII. századtól egészen a polgári forradalomig vezet az a folyamat, amely a szőlőtermelő kisgazdákat és a magisztrátus közötti feszültség eredője volt, és amely végülis a gazdaságosság és a célszerűség győzelmével végződött.¹⁸⁷ A befolyásolás, a termelés bizonyos mérvű irányítása, mindenekelőtt pedig a termés védelme érdekében általános szokás volt a szüret idejének meghatározása. Erre Kecskeméten is jogot formált a magisztrátus. A forradalom évében is így történt ez. „Szóba hozatott, hogy a szőlő megérett, meg kell határozni a szüret idejét „. A tanács szeptember 29-re tűzte ki a kezdés napját.¹⁸⁸

Kecskeméten a szőlészet ikertestvéreként volt jelen mindig is a gyümölcsstermesztés. Legrégibb feljegyzéseink szerint borral együtt gyümölcsöket is szállítottak a város vezetői a török basák és a bégek számára a város békéjének megvásárlása érdekében.¹⁸⁹ A XVI. században a török defterek utalnak az itteni gyümölcsösökre,¹⁹⁰ a XVII. századból már adásvételről is hírt kapunk: Szíjártó Istvánné, aki Garai Bertalan árváinak tutora, az „...ő árváinak gyümölcsös kertét eladta...” 1659-ben.¹⁹¹ A gyümölcsös kert nem lehetett már ezekben az évtizedekben sem ritkaság a városban. Ezt igazolja, hogy ugyanebben az évben Wesselényi Ferenc nádor, a város legnagyobb földesura „...Czirkátor Mihály nevű Kecskeméti városunkban lakozó jobbágyunk saját pénzen bizonyos pusztai földet véván, azt maga fáradságával és iparijával szép eleven fáknak nevelésével is felépítette...” annak kérésére biztosította számára az örökösödési jogot és a vagyon sértetlenségét.¹⁹² Ezek a gyümölcsösök a hódoltság alatt is már nemcsak terebélyesek voltak, hanem jelentős hírnévre is szert tettek. Ennek egyértelmű jele az, hogy a XVIII. század elején, amikor a belga királyi udvar nagy gyümölcsösöt létesített, Grassalkovich Antal herceg közvetítésével kecskeméti gyümölcsfákkal látták el a kertet. A kecskeméti gyümölcsfák értékét maga is olyan kiválóan látta, hogy néhány évvel később a gödöllői gyümölcsösébe is innen kért csemetéket 1719-ben.¹⁹³ Ez a hírnév

187. Erről bővebben szoltunk a tanyásodás tárgyalásakor. Itt csak egyik jellemző adatként említjük az alábbi határozatot: Szíjártó Jánosnak megengedtetett, hogy talfaji földjén szőlőt ültethet, de lakhely nélkül. IV. 1504. b/ 76. 961. Ugyancsak figyelemre méltó példa a következő: Czollner Mihály a város egyik leggazdagabb embere volt, aki személyes jó kapcsolatban volt a szenátorok többségével is, mégis külön engedélyt kellett kérnie, amely alapján a tanács úgy döntött: Czollner Mihálynak megengedtetett, hogy a szőleijében levő házában kapás meglakhasson. IV. 1504. b/ 76. 895.

188. IV. 1504. b/ 1848. II. 2310. tsz.

189. BENDE László: 1916. 11.

190. MÉSZÁROS László: 1979. 80–81.

191. IV. 1504. a/2.

192. IV. 1504. y/ 34. 1569. febr. 9.

193. BENDE László: 1916. 73.

tartósnak bizonyult, és újabb megrendelések is futottak be megyei tisztviselők és főurak részéről: 1726-ban Orczy István kért Bende Mihály kecskeméti tanácsnoktól két-három éves alma és körte oltványokat „tiz, s tizenkét vagy többet is pénzemért”,¹⁹⁴ 1739-ben pedig a megyei alispán kért olvátnyokat.¹⁹⁵

Nem lehet véletlen, hogy Csányi 1840-ben a város és az itt élők egyik legfőbb érdekéül említi: „...Ki a várost mintegy ezer ölnyi szélességű zöld szalaggal majd egészen körülkoszorúzó szőlőskerteket távolabbról nézi, azt hinné, hogy valóságos erdőséget lát: oly sűrűen díszlik azokban a buján-növekedett gyümölcsfák minden neme: a homok, melyet régebben a természet átkának gondoltunk, e részben is megmutatta, hogy ügyes szorgalom által többféle szükségleteink kielégítésére alkalmas, mint az agyagföld...”¹⁹⁶

A város rohamosan növekvő lakossága már a XVIII. század végén komoly felvevő piacot jelentett a gyümölcsstermesztés számára. A megnövekedett kereslet egyik kézzelfogható bizonyítéka az, hogy egyesek a törvényes útról letérve kívántak ebből hasznot húzni. Az elszaporodott visszaélések miatt a magisztrátus kénytelen volt rendeletében több téren is a termelők érdekei mellett kiállni. „A gyümölcsben tapasztalt lopások akadályoztatására szükség leszen szemmel tartani, hogy kik azok, akik azokat árulják...” Ha nem volt szőlőjük, megtiltották ezt számukra. Ugyanezt kívánták elérni azzal, hogy a „kapások feleségei pedig egészen elzárattanak” a gyümölcs piaci árusításától, és kísérletet tettek arra is, hogy „a kufárok jó hírű személyek legyenek”.¹⁹⁷

A reformkorban rohamosan terebélyesedő és igényességében is gyarapodó szőlészet-borászat növekedési ütemét is meghaladta a gyümölcsstermesztés, amely amazzal több szállal össze volt kapcsolva: „...mert a gyümölcsfák szőlőpászták szélein lévén kiültetve, azoknak tövei a szőlő oly gyakori munkáltatása, s kapáltatása által folyvást tisztán tartatnak, minden különösebb költség nélkül...”¹⁹⁸ Az egymástól 6–8 méter távolságban ültetett fák kellő napfényt kaptak, és ha csak a pászták szélére ültettek fát, a szőlő fejlődését sem hátráltatták különösebben.¹⁹⁹ Az igényesség a gyümölcsnemesítés terén is erőteljesen hódított: „...a gyümölcsfák magróli szaporítása s ezeknek többszöri átültetések és oltás általi nemesítések. Éghajlatunkhoz és földünk minőségéhez képest ennek kitapintása...” A minél jobb fajták elterjedése érdekében széleskörű igény és szervezkedés jelentkezett. A mintagazdaság szervezői a csemeték árusítását gondosan megtervezték, bízva abban, hogy a megnövekedett kereslet hatására: „...ez

194. IV. 1504. y/36.

195. IV. 1504. b/76. 88.

196. CSÁNYI János: 1840. 79.

197. IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor: 1991/a 188. statútum.

198. KUBINYI Ferenc — VAHOT Imre: 1853. 117.

199. Egyébként a kecskeméti borok gyengébb minőségének az volt az egyik fő oka, hogy a sok gyümölcsfa erősen beárnyékolta a tőkét, és így azok kevés napfényt kaptak.

talán a legpénzhajtóbb ága leszen gazdaságunknak...²⁰⁰ Ezzel a később oly jelentőssé váló gyümölcsnemesítés első szervezett és nagyarányú vállalkozása bontakozódott ki közvetlenül a polgári forradalom előtt.²⁰¹

A gyümölcsös nemcsak amolyan tartozékként, kiegészítő elemként jelentkezett a reformkorban a szőlő mellett. Tudatos telepítések, a jó fajták megválasztása révén maga a gyümölcsös is komoly értékképzővé vált. A testamentumok és főleg a vagyonbecslések rendre kitérnek ezekre. A dúsgazdag Bozó János Ballószögben lévő 1800 út szőlője mellett külön is megemlíti, hogy van „két hold gyümölcsös, melyek még fiatalok”. Kajtári-né családi örökségének felsorolásakor fontosnak tartják kiemelni, hogy a 100 hold földön nemcsak gazdasági épületek vannak, hanem gyümölcsös és káposztás kert is. Antal István hatalmas vagyonának felbecslése során szükségesnek tartja, hogy a 92 holdas városföldi birtokán az épületeket megelőzően rögzítsék a veteményes kert létét „válogatott gyümölcsfákkal”.²⁰²

A szőlőtermesztéshez hasonlóan e téren is szükségessé vált a helyi önkormányzat bizonyos mérvű közreműködése. Itt is részben a vagyonbiztonság, részben pedig az alapvető termelési folyamatok megkövetelése vált szükségessé. A nehezen beszerezhető oltványokat gyakran ellopták, ezért a tanács rendeletben volt kénytelen fellépni a viszonylag széles körben elterjedt rossz és a termelést több tekintetben is veszélyeztető szokás ellen.²⁰³ Más téren is közbeavatkozásra kényszerült a magisztrátus. Már a XVIII. század derekán utasításokat fogalmazott meg a tanács: „...aki engedetlen lévén, szőlőbeli fáirul az hernyót le nem szedte, tehát mai napon kimenvén a szekerek és fejszés emberek a gyümölcsös fáknak ugyan még békét hagyván, a szil, tölgy, nyár és egyéb fákat valamelyeken hernyót találnak... levágják...”²⁰⁴ A következő évtizedekben, amikor mind szélesebb körben végeztek szőlő és gyümölcsstermesztést, ez az ellenőrzés és szigor még indokoltabb lett: „...Gyümölcsoltó Boldogasszony napja táján a szőlőhegyek szorgalmasan megvizsgálatassanak, és mindazon lakosok, kik a fent írt napig fájaikat a hernyóktól le nem tisztítanak, a gyümölcsstermő fáktul ugyan 6 forintra büntetessenek, természetlen fájaik pedig, ha azok is hernyósak volnának, kivágattassanak...”²⁰⁵

200. IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor: 1989/c 100–107.

201. Bár ez a mintagazdaság a szabadságharc után néhány évvel később tönkrement, 1868-ban a város egy újabb és lényegesen nagyobb szabású vállalkozást kezdett el saját maga, amellyel a mai Műkert területén alapozta meg a mintagyümölcsöst és szaporító telepet. Biztosította egyben, hogy a lakosság megkapja a kellő tájékoztatást is, és ezen túlmenően iskolai keretek között is oktatták a növénytermesztést. BENDE László: 1916. 73–74.

202. IV. 1504. c/ 203., ill. 206.

203. IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor: 1991/a 205. dokumentum, 1807.

204. IV. 1504. b/ 1754–58. 1755. március 26-i határozat.

205. IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor: 1991/a 249. dokumentum, 1816. Hasonló értelemben kellett döntenie a magisztrátusnak 1825-ben is: uo. 320. dokumentum.

A gyümölcsstermesztés iránti figyelmet mindenekelőtt a fokozatosan növekvő értékesítési lehetőségek, a termesztés gazdaságossága növelte meg. A város növekvő lakosságának ellátásán túl a pesti piac is egyre meghatározóbbá vált a reformkorban. A rendszeres szállítások révén ez a tevékenység a gazdák jelentős hányadának nyújtott biztos bevételi forrást. Mind jelentősebbé vált a különféle gyümölcsök szárítása és az ilyen formában történő árusítása is. Előfordult, hogy egy-egy gazda szerencsés szezon során 400–800 pengő forintot is forgalmazott gyümölcsöséből.²⁰⁶

6. ERDŐGAZDÁLKODÁS

Az Alföldnek ez a része a hódoltság során, különösen pedig a török kiűzésének évtizedeiben folytatott rablógazdálkodás miatt erdőinek aránytalanul nagy részét elvesztette, fában rendkívül szegény lett. Ez a tény mind a lakosság ezirányú szükségleteinek ellátásában, mind a hadsereg igényeinek kielégítése terén mind több zavart okozott. Ezen kényszerítő okok készítették mind a központi hatalmat, mind a megyéket arra, hogy az erdősítést adminisztratív eszközökkel is szorgalmazzák. Ezt a folyamatot forrásaink hézagossága miatt Kecskeméten nem lehet pontosan végigvezetni, de a fennmaradt szorványadatok is igazolják, hogy itt is érvényt szereztek a felsőbb utasításoknak. 1755. július 29-én a vármegye rendeletet adott ki, hogy az ősz folyamán fűz és egyéb fákat ültessenek az egyes települések. Kecskemét a két Talfája és a két Nyír között lévő területeket jelölte ki, valamint a széktói szőlők mentén lévő homokon és a Csődör járásán biztosított területet a telepítésre.²⁰⁷ Ugyanezen év november 12-én elrendelte a tanács, hogy „Minden tized a gazdákra napszám után repartíáljon 3000 nyár vagy fűzfát...” a Széktó végében kijelölt földet nyolc részre osztották fel és minden egyes tized köteleles volt az betelepíteni.²⁰⁸ Az akció sikeres lett. Erről tanúskodik a szolgabíró által elrendelt ellenőrzés is, amely alapján a következő évben megszámlálták az elültetett fákat: „találtatván 13196 fa”.²⁰⁹

A következőkben a tanács megkísérelte közvetlenül is érdekeltté tenni a gazdákat a telepítésben: „Erdőnek felkerített földet 8 egyenlő részre kell szakasztani és mindenik tizednek a maga rátáját assignálni. A tizedek

206. KUBINYI Ferenc — VAHOT Imre: 1853. 111. Egy pengő forint 2,5 váltóforintnak felelt meg. Az összeg értékét érzékelhetjük, ha figyelembe vesszük, hogy egy kocsis havi bére 13 váltóforint és 20 krajcár volt, egy béresé 15 váltóforint, és egy szenátoré pedig 62 és fél váltóforint. IV. 1510. a/ 1840-es évek.

207. IV. 1504. b/ 1754–1758. közötti töredékek.

208. IV. 1504. b/ 1754–1758. töredékek.

209. IV. 1504. b/ 76. 747., illetve XV. 9. Hornyik János Kecskemétre vonatkozó feljegyzései, Tanácsi jegyzőkönyvekből készített kivonatok. 1756. június 23.

osztása: házak után járom szerint osszák fel, hogy kiki maga járma után esendő földben erdőt plántálhasson, melly neki tulajdona lesz. Ha valakinek nincsen miből plántálni, szabad lesz a Ballószegben és más szabad földön található nyárfa fiatalokat felásni, és magok földjébe ültetni.²¹⁰ Úgy látszik, hogy ez a kedvezmény nem járt kellő sikerrel, mert a következő év tavaszán ismét adminisztratív intézkedésre kényszerült a magisztrátus: „Minden járomra 50 szál fűzfát vagy egyebet vessenek, és a király erdeiben plántáltassák minél előbb, s magok jelen lévén, kiki mit plántált, számba vegyék.”²¹¹ Ezek az intézkedések, ha nem is hoztak valami rendkívüli eredményeket, a kialakult akkut gondot valamelyest oldották. Az 1786-ban elvégzett összeírás során mindenestre Kecskemét határában már 1207 holdnyi erdőt vettek nyilvántartásba, amelyből évenként 1722 öl kemény fát és 27 öl lágy fát nyert a lakosság.²¹²

A XVIII. század végén az erdősítés elősegítésében újabb okok is közreműködtek, amelyek lényegesen hatékonyabbnak bizonyultak. Bár a futóhomok elszabadulásában nem az erdők kiirtása játszotta a fő szerepet, annak megfékezésében az erdősítés kétségtelenül az egyik leghatékonyabb eszköznek bizonyult. Ezt a város vezetői a század végétől egyre tisztábban látták, és évtizedeken át tudatosan bővítették mindazon helyeken az erdőket, ahol a homok elemi csapásként jelentkezett. Az első ilyen irányú döntés minden bizonnyal 1790-ben született, amikor „...a ballószegi homok az élő földeket elborítással fenyegetvén, akadályozására...” intézkedés történt.²¹³ Ezután egymást követték az újabb és újabb rendeletek: „Elhatároztatott, hogy Ballószegnek egy része az ottani homok továbbterjedésének megakadályoztatása végett a lakosok között erdőültetés céljából kiosztásuk.”²¹⁴ A homokos rész erdő ültetés végett történő nagyarányú parcellázása 1801-től kezdődött. 1810-ig csak erdőt engedtek ültetni, ettől kezdve már szőlőt is. Az itt telepített szőlők kapták a Halesz elnevezést.²¹⁵ Az 1–3 holdas parcellákon az erdők igen szépen tenyésztek, és már 1802-ben megfogalmazódott a szándék, hogy egész Ballószöveget be kell telepíteni. Tény, hogy 1810–11-ben ugyanitt újabb 500 holdat ültettek be.²¹⁶ A következő években, évtizedekben mind több helyen került sor erdőtelepítésekre: 1806-ban a Csalános tó felső részén levő homokot osztották ki, 1817-ben Szentlőrincen árkoltak körül újabb részt erdőnek, és történt meg tölgyfával

210. XV. 9. 180. 1757. október 18.

211. XV. 9. 1758. március 4.

212. FÖRDŐS: 1933–34. A szerző a 44. oldalon 1207, a 49-en 2085 holdnyi területet említ.

213. IV. 1504. b/ 76. 747.

214. IV. 1504. b/ 748.

215. BENDE: 1929. 14. Tekintettel arra, hogy a szőlőültetés hatására a munkabérek emelkedtek, a további telepítést a tanács megtiltotta, és csak 1828-ban oldotta fel azt.

216. XV. 4. Szabó Kálmán jegyzetei. illetve IV. 1504. b/ 76. 748.

való beültetése.²¹⁷ 1825-ben, amikor a szőlő telepítésre szánt parcellázásokat fel is függesztette a tanács, mivel a munkabérek hirtelen megnövekedtek, az erdőtelepítés nem szünetelt.²¹⁸ Ezért 1827-ben Szikrában a kocsmakörnyékén osztottak ki jelentős területet. 1833-ban a cethali kocsmamellett 76,5 hold futóhomokon telepítettek erdőt. Ugyanott a következő évben újabb 23 holdat erdősítettek. Két évvel később ismét közel 100 holddal bővült az erdő a kocsmamellett.²¹⁹

Bár ezek a telepítések nem voltak grandiózusak, de feltétlenül következetesek. Csaknem évenként újabb és újabb részeken zöldültek ki az erdők a gazdák szorgalma révén, és mind több pusztát mentettek meg a homok további áradásától. Csak 1846-ban pl. Gyenes Mihály mérnök irányításával 589 hold erdőt telepítettek, amely a városnak 1474 váltó forintjába került. 1848-ban pedig a különféle pusztákon 38 helyen 145 hold új erdővel növelték a védősávokat.²²⁰

De nemcsak a mennyiségre törekedtek. A mintagazdaság létrehozása során egy holdnyi területet szántak arra, hogy ott a különféle fák meghonosításának lehetőségeit, illetve a már ismert fajták tulajdonságait közvetlenebbül is vizsgálni tudják.²²¹ 1849-ben a kisnyíri erdőt tölgyfával telepítették.²²²

A telepítéseket szigorúan összekötötték az erdők folyamatos gondozásával. Az erdőket tisztogató és nyesegető munkásoknak időről időre jelentős összeget utaltak ki: 1848-ban február derekán 400, áprilisban 500 váltó forintot adtak ki e célra.²²³ Az erdőkkel való törődés hosszabb távon feltétlenül gazdaságossá is vált. 1848-ban csak a jelzett gondozás révén több mint 86 ezer kéve rőzsét gyűjtöttek össze, melyért 1407 váltó forintot kaszíroztak be.²²⁴

Az erdők hasznosításának több más lehetősége is volt. Bár ezek nem jelentettek egy egy alkalommal rendkívül nagy bevételeket, és csak mérsékeltlen csökkentették a tanács állandósult pénzügyi gondjait, azt viszont érzékeltették, hogy az erdővel való gazdálkodás hosszabb távon hasznos is lehet, és emellett több téren is szolgálja az egész település érdekeit a maga közvetett eszközeivel. A makknak és a gubacsnak a szedését már évek óta bérbe adta a másodbíró. Csak a nyíri erdőért 190 forintot fizetett a bérlő, de bérbe adták Talfája, Szentlőrinc, Szentkirály és a Tőjösi erdő makk és gubacstermését is.²²⁵ Az igen jelentős kiadásokat mind gyakrabban halad-

217. IV. 1504. b/ 931.

218. IV. 1503. a/ 1825. 158.

219. IV. 1504. b/ 76. 749–753. L. még a szőlő és gyümölcsstermesztés fejezeten belüli kimutatást is.

220. IV. 1504. c/ 178., illetve IV. 1504. a/ 1848. II. 1469. tsz.

221. IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor: 1989/c. 104–5.

222. IV. 1504. b/ 76. 758.

223. IV. 1504. a/ 1848. 1076. tsz.

224. IV. 1504. a/ 1848. 1300. tsz.

225. IV. 1504. a/ 1848. 1372. tsz., illetve IV. 1510. a/ 1848/49.

ták meg a bevételek. 1849-ben a haszon az erdőkön már 2136 pengő forint volt, amely összeg 1850-re 4731 pengő forintra, 1851-ben pedig már 8946 pengő forintra rúgott, amely összeg már a város bevételei között is figyelemre méltó tételnek számított.²²⁶

Végezetül arra vonatkozóan idézünk adatot, hogy a telepítések a későbbi eladások révén is jó befektetésnek bizonyultak a város számára: 1848 januárjában Kisnyírben és Szentlőrincen erdőrészek eladásából 12 és fél ezer váltó forint bevételre tett szert a tanács.²²⁷

A közösség egészét ennyire érzékenyen érintő terület ellenőrzése érthetően mindvégig a tanács egyik jelentős igazgatási feladata volt. A XVIII. század során is a város erdeit mindvégig csószók vigyázták, akiket különféle kedvezményekkel is igyekeztek lelkiismeretes munkára bírni.²²⁸

Az erdők védelme érdekében született több rendelet is már a XVIII. században. A tüzelőanyag hiányából adódó állapotokra is fényt vet a következő rendelet, amely az erdőcsószók regulázását szolgálta: „A csószók sem szentkirályi, sem szentlőrinczi, sem talfáji, sem nyíri csószók ennekutána tüzelésnek okaért töviről csak szálfat is levágni ne merjenek magok számára, hanem csókeket szedjenek vagy száraz ágakat szedjenek, vagy marhaganéllyal is tüzeljenek, kemény büntetés alatt.”²²⁹ Nem egészen egy évtized múltán újabb rendelettel volt kénytelen védeni az erdők regeneráló képességét a pillanatnyi érdekekkel szemben: „...Mivel hogy az erdő megromlásának kiváltképpen való oka az, hogy minden különbség nélkül minden ember akkor vágja, mikor teczik, és így ideje kívül vágattatván, többé sarjadékot a fa nem verhetne, holott az erdők conservatiojára in concreto kiki köteles contractualiter ennekutánna semmiféle történetekben 1-o Április — usque 1. Octobris senkinek sem lesz szabados vágni erdejét, melly hogy nagyobb foganatba menjen, a csószóknek is ki fog addatni azon rendelés, hogy az által hágókat a büntetésre elől állíttassák.”²³⁰

Ugyancsak a fiatal erdők védelmében tiltotta meg a tanács a korábbi szokásjoggal szemben a száraz gallyak gyűjtését, mivel a fákban is sok kárt tettek. Részben még a XIX. század elején is kísértő fahiány, részben a fiatal erdők védelme érdekében tiltotta a magisztrátus „a kocsmák elé alkalmazni szokott ágak és oszlopok” elhelyezését, „miután ezek az erdő rongálással járnak”.²³¹ A közösség tulajdonában lévő erdők használatával kapcsolatosan különbséget tett a tanács azok között, akiknek volt saját erdejük, és azok között, kiknek nem. A város erdeiből különféle vesszőket,

226. IV. 1504. c/ 181. 75.

227. 1503. a/ 1142. tsz.

228. Akisnyíri erdőcsósz bére 1721-ben: a pénzbeli illetményén kívül egész ruha, azaz dolmány, nadrág, továbbá két pár fehér ruha, két fertály búza volt. IVÁNYOSI-SZABÓ: 1991/c 56. sz. dokumentum. A bérekre vonatkozóan l. IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor: 1989/a

229. IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor: 1991/a 126. dokumentum, 1779. február 19.

230. IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor: 1991/a 169. 1787.

231. IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor: 1991/a 257., illetve 232.

építési anyagot csak azoknak engedett gyűjteni, akiknek nem volt saját erdőjük.²³²

A különféle népi szokással, szórakozási móddal is szembeszegült a magisztrátus, ha az az erdők rongálásával járt, és ráadásul még a közbiztonságot tekintve is veszélyesnek találták azt. „Nagy botránkozással tapasztalván, némely lakosok abbéli rendetlenségek, mely szerint számosabban kocsikon menvén ki magok mulatása végett a város talfái és nyíri erdejében, ott szembetűnő kárral fiatalabb fákat is kivagdálnak, visszajövetlen pedig a városon keresztül sebes vágatva illetlen kurjászások között nyargalóznak...” Alig két évvel később újabb rendeletben lépett fel a tanács a fiatalság körében kialakult szokás ellen: „...némely lakosok a város talfáji erdejében majálisi mulatság végett sűrűbben kijárnak, s ott nemcsak az erdőben károkat tesznek, hanem a városba való jöttökben botránkoztató kurjászások között az utcákon fel s alá nyargalóznak...”²³³

232. IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor: 1991/a 265. 1827.

233. Ezt a rendeletet annál könnyebben meghoszhatta a tanács, mivel „az efféle elszenvedhetetlen rendetlenségeket különben is csak az alacsonyabb sorsú lakosok cselekszik.” A majális viszont mégis szokássá vált „a jobb nevelésű s előkelő tisztességes” lakosok között is. IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor: 1991/a 332. 1825., illetve 335. 1827

BIBLIOGRÁFIA

BALASSA Iván

1960 A magyar kukorica (Néprajzi tanulmány) Bp.

1968 A magyarországi faekék főbb típusai a XVIII–XIX. században. (In: Mezőgazdasági Múzeum Közleményei 1967–1968. 157–193.) Bp.

BÁLINTNÉ MIKES Katalin

1979 Kecskemét város tanácsa a XV–XIX. században. (In: Bács–Kiskun megye múltjából II. Szerk.: IVÁNYOSI–SZABÓ Tibor. 5–57.) Kecskemét.

BALOGH István

1962 Az alföldi tanyásgazdálkodás az 1830–1840-es években. (In: Agrártörténeti Szemle 6. évf. 3–4. szám.)

BENDE László

1916 Kecskemét közigazdasági viszonyai. Kecskemét.

1929 A kecskeméti szőlő- és gyümölcsstermelés fejlődéstörténete. Kecskemét.

CSÁNYI János

1840 Kecskemét, a mint van. Társalkodó. 17–22. szám. Pest.

ERDEI Ferenc

1942 Magyar tanyák. Bp.

FÖRDŐS László

1933–34 Kecskemét települési és gazdaságföldrajzi képe a XVIII. század végén. Kecskemét.

FŰR Lajos

1980 A belterjes tanya (In: A magyar tanyarendszer múltja. Szerk.: PÖLÖSKEI Ferenc — SZABAD György) Bp.

1983 Kertes tanyák a futóhomokon. Bp.

GAÁL László

1978 A magyar növénytermesztés múltja. Bp.

JUHÁSZ Antal

1989 A szegedi táj tanyái. Szeged.

GESZTELY NAGY László

1926 A magyar tanyarendszer kialakulása. Kecskemét.

HORNYIK János

1860–1866 Kecskemét város története oklevéltárral I–IV. Kecskemét.

1927 Kecskemét város gazdasági fejlődésének története. Kecskemét.

IVÁNYOSI–SZABÓ Tibor

1985/a A pénzforgalom és a pénzürtékek alakulása Kecskeméten 1662–1711. (In: Bács–Kiskun megye múltjából VII.) Kecskemét.

1985/b Gabonaürmétékek használata Kecskeméten a XVII–XVIII. században. (In: Bács–Kiskun megye múltjából VII.) Kecskemét.

1985/c Az árak alakulása Kecskeméten 1662–1790. (In: Bács–Kiskun megye múltjából VII.) Kecskemét.

1985/d A bérek alakulása Kecskeméten 1662–1711. (In: Bács–Kiskun megye múltjából VII.) Kecskemét.

1985/e Migráció Kecskeméten 1662–1711. (In: Bács–Kiskun megye múltjából VII.) Kecskemét.

1985/f Nagykőrös népe és gazdálkodása az 1689-es nyilvántartások alapján. (In: Bács–Kiskun megye múltjából VII.) Kecskemét.

1989/a A bérek alakulása Kecskeméten 1686–1790. (In: Bács–Kiskun megye múltjából X.) Kecskemét.

1989/b Egy mezőváros társadalmi és gazdasági tagolódása a XVIII. századi adóösszeírások tükrében. I–III. (In: Bács–Kiskun megye múltjából X.) Kecskemét.

1989/c A kecskeméti Gazdasági Egyesület létrehozása (1844–1852) (In: Levéltári Füzetek — Bács–Kiskun megye — IV.) Kecskemét.

1991/a Kecskeméti szabályrendeletek. Kecskemét.

1991/b Kecskemét gazdasága és társadalma a polgári forradalom előtt. Kecskemét.

1992 Adatok a reformkori Kecskemét társadalmi ellentéteihez. (In: Bács–Kiskun megye múltjából XI.) Kecskemét.

KISFALUDY Katalin

1992 Kecskemét önkormányzata: közigazgatás és bíraskodás. Kecskemét.

KUBINYI Ferenc — VAHOT Imre

1853 Kecskemét és a kecskeméti puszták. Magyarország és Erdély képekben I. kötet. Pest. (Hasonmás)

LAKOS Béla

1913 Kecskemét gazdasági fejlődése. Bp.

LETTRICH Edit

1968 Kecskemét és tanyavilága. Bp.

LIPÓCZY Sándor

1935 Kecskemét th. város birtokszerzése és a szabad királyi városság kérdése. Szeged.

MAKKAI László

1961 A városfejlődés történetének vázlata. Vidéki városaink. Bp.

MÉREI Gyula

1948 Mezőgazdaság és agrártársadalom Magyarországon 1790–1848.

1980 Magyarország gazdasága (In: Magyarország története 1790–1848. Főszerk.: MÉREI Gyula) Bp.

MÉSZÁROS László

1979 Kecskemét gazdasági élete és népe a XVI. század közepén. (In: Bács–Kiskun megye múltjából II. 58–286.) Kecskemét.

NOVÁK László

1986 Három város Bp.

1990 Az alföldi tanyás települések és presztizsük. (In: Tanakodás a tanyáékról. Szerk.: CSATÁRI Bálint.) Kecskemét.

OROSZ István

1980 „Rideg tanya”. (In: A magyar tanyarendszer útja. Szerk.: PÖLÖSKEI Ferenc–SZABAD György. 170–185.) Bp.

1989 Hagyományos és modern elemek a magyarországi szőlőtermelésben a XIX. század első felében. (In: Parasztság és magyarság. Szerk.: RÁCZ István. 46–54.) Debrecen.

RÁCZ István

1976 Az első magyarországi katonai térképfelvétel tanyatörténeti tanulságai. (In: Agrártörténeti Szemle. XVIII. évf. 1–2. szám, 1–15.)

RÉTHLY Antal

1970 Időjárási események és elemicsapások Magyarországon 1701–1800. Bp.

SZABAD György

1980 A tanyára telepedés feudális kori korlátai. (In: A magyar tanyarendszer múltja. Szerk.: PÖLÖSKEI Ferenc–SZABAD György. 149–169.) Bp.

SZABÓ Attila

1992 Helytörténeti részletek a kecskeméti Ferences Rendház történetéből (1664–1950). Kecskemét.

SZABÓ István

1960 Kísérletek az alföldi tanyarendszer megszüntetésére az 1780-as és az 1850-es években. Bp.

SZABÓ Kálmán

1936 Kecskeméti tanyák. Kecskemét.

1986 A kecskeméti szőlő- és gyümölcsstermesztés múltja. (Válogatott írások, 367–352.) Kecskemét.

SZAMOTA István

1891 Régi utazások Magyarországon Bp.

SZÉKELYNÉ KÖRÖSI Ilona

1990 Életmód és gazdálkodás a XVIII. és XIX. századi kecskeméti tanyákon. (In: Tanakodás a tanyákról. Szerk.: CSATÁRI Bálint) Kecskemét.

SZILÁGYI Tibor

1990 Meteorológiai feljegyzések Kecskemét történetéből. Kézirat.

TAKÁCS Lajos

1964 A dohánytermesztés Magyarországon. Bp.

TÖRÖK Katalin

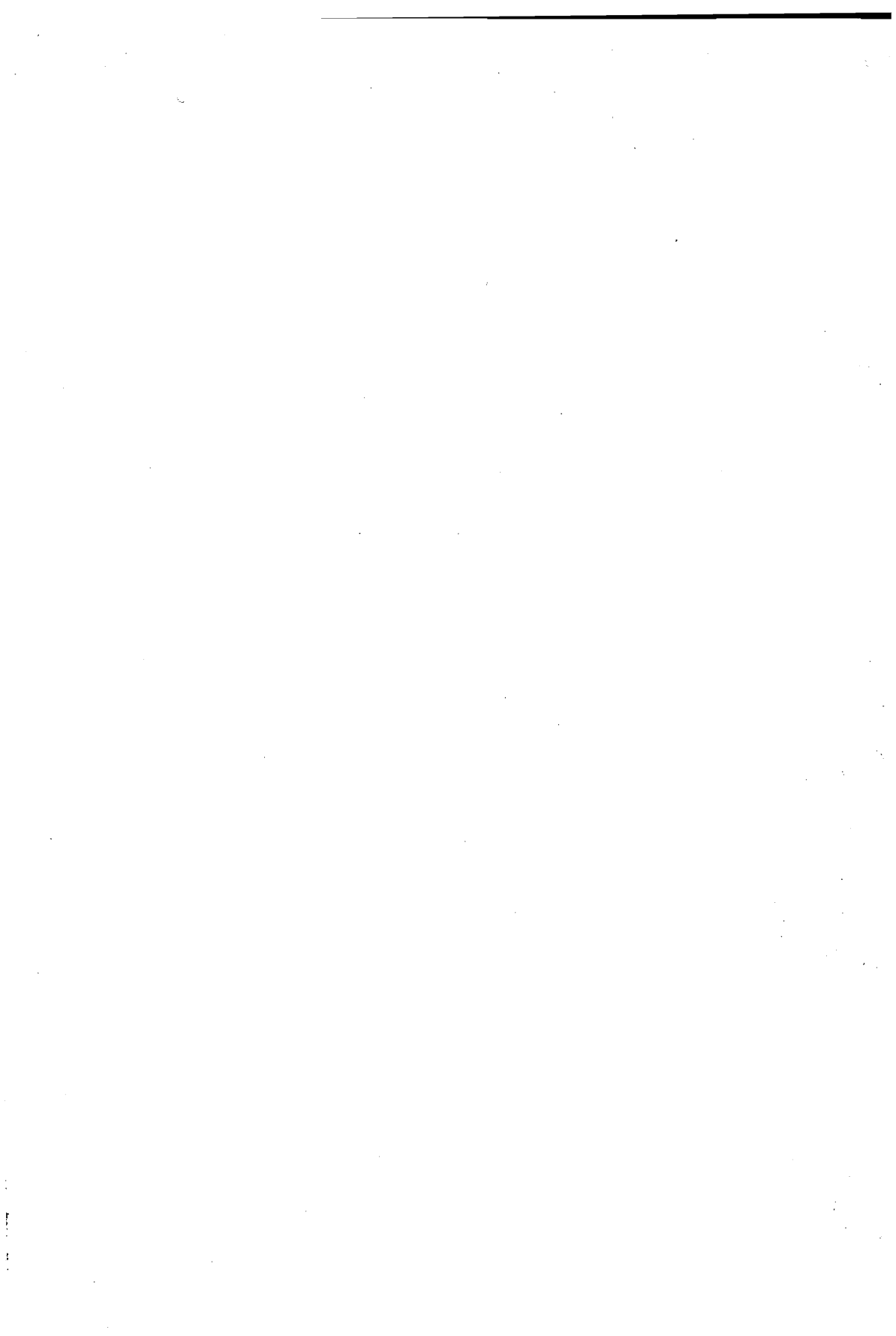
1969–1970 A szántóföldek és rétek aránya Magyarországon a XVIII. században. (In: A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei, 135–152.) Bp.

VARGA János

1969 A jobbágyrendszer a magyarországi feudalizmus kései századai-ban 1556–1767. Bp.

WELLMANN Imre

1979 Magyarország XVIII. század végi népességének kérdéséhez (In: Mezőgazdaság — Agrártudomány — Agrártörténet. Szerk.: GUNST Péter. 265–302.) Bp.

Ö. Kovács József

BETELEPEDÉS ÉS LAKOSÍTÁS KECSKEMÉTEN A XVIII–XIX. SZÁZADBAN

(Különös tekintettel a zsidók helyzetére)

Az ország egyik legnagyobb mezővárosának tartott Kecskemét XVIII–XIX. századi társadalomtörténetének bizonyos szegmentumáról igyekszünk írni úgy, hogy az egész és a rész kapcsolatrendszerének a jelen keretek között csupán néhány elemét emelhetjük ki. Konkrétan azt kutatuk, hogy az 1259 bejegyzést tartalmazó és majdnem 200 évet átfogó lakosítási könyv milyen tanulságokkal szolgál a betelepedők származási helyét (235 település, megye vagy ország) és foglalkozását illetően. Mindez egy statisztikai eredményt ígért, amelynek közlése már önmagában is hasznos népeéstörténeti adalékokat adhat. A tér és társadalom ilyen módszerű s irányú megközelítésén túl azonban szükségessé vált a rideg számadatok mögötti háttér felvázolása: a vándorlás, a letelepedés kondicionáló feltételeinek, motivációinak, a képességeknek s egyáltalán a korabeli valóság futólagos rendszer szempontú vizsgálata is.¹

Az elemzés tárgyát választott lakosítási könyvről azt a forráskritikai megjegyzést kell előre bocsájtanunk, hogy ez a hivatalos dokumentum csak egy reprezentatív mintavétel céljait szolgálhatja. Különösen azért, mert a feldolgozás — a forrás hiányosságai miatt — összességében megfelelt annak az alapelvnek, miszerint, ha minden elem egyenlő eséllyel kerülhet be a vizsgálati körbe, akkor igazán reprezentatív az eredmény. A születési, kibocsájtási helyek és a foglalkozás ismertetése során kiemelten is foglalkozunk a legnagyobb számban betelepülő zsidó személyek helyzetével. Ismeretes, hogy a XVIII. századtól szervezett telepítések révén bekövetkezett népességszám növekedés forrása a XIX. századtól már csaknem teljes egészében a népesség természetes szaporodása, illetőleg az egyéni bevándorlás volt. Legnagyobb mértékben a kezdetben északnyugati, nyugati irányból, Cseh- és Morvaország, illetve Ausztria felől, majd az északkelet-

1. A dolgozat az MTA Soros Alapítvány Bizottságának támogatásával végzett (A zsidók szerepe a Duna–Tisza városi társadalmainak polgárosodásában, 18–19. század.) kutatás egyik eredménye. A kézirat elkészítését szintén támogatta: MTA Alföldi Tudományos Intézet, Kecskemét. Kecskemétre ld.: Ö. KOVÁCS József: 1990. Az előbbi munkára való tekintettel itt részletesen nem soroljuk fel a témára vonatkozó irodalmat. A migrációkutatás korábbi kecskeméti eredménye pl.: IVÁNYOSI–SZABÓ Tibor: 1985. A lakosítási könyv lelőhelye: Bács–Kiskun Megyei Levéltár (a továbbiakban B–KML) XV. 17.

ról beáramló zsidóság száma növekedett: II. József korában mintegy 85 ezer fő, 1840-ben kb 126 ezer, 1845-ben 260–270 ezer főnyi népesség élt már itt a rendi kereteken kívül. A század végére (1890) számuk már több mint 707 ezer volt.

A népességszám kiugróan nőtt a Duna–Tisza közén és az ország déli részén, a Tiszántúlra is átnyúlóan, s a bevándorlással és az országhatáron belüli migrációval párhuzamosan indult meg a nép városokba áramlása, s ez különösen ismételtelen az Alföldön vált nagyobb arányúvá.²

1. A KORABELI KECSKEMÉTRŐL

Mint ma, Kecskemét a múltban is a Pest és Szeged közötti országút fontos állomása volt, jórészt ennek köszönhette létét.³ Nyugat-európai értelemben a korabeli település nehezen sorolható a városok közé, inkább óriás, felduzzadt falunak tekinthető. Most erről bővebben nem szólhatunk, csupán felsorolásszerűen említünk meg a vonzáskörzet szempontjából néhány fontos tényezőt: a mezővárosi jogállás az önkormányzati helyhatóságokkal; a mezőgazdasági árutermelés (állattenyésztés) nagyléptékű előrenyomulása; a kb. 150000 holdas nagy kiterjedésű határ (juh- és marhalegelő); a dunántúlitól eltérő településszerkezet, a tanyásodás, a földművelés belterjes változatának terjedése, a bőr- és gyapjúkereskedelem, majd a XIX. század második felétől a szőlő- és gyümölcsstermesztés kiemelkedő szerepe, a futóhomok meghódítása, telepítések. A városiasságot tekintve Kecskemét 1828-ban különösen régióntúlnyúló kereskedelmének köszönhette a piacfunkció rangsorban elfoglalt 76. helyét.

A lakosság létszáma 50, illetve 100 év alatt megduplázódva így alakult:

1704	kb. 10000	fő
1784–87	21963	fő
		(jogi népesség)
1850	44110	fő
1900	57812	fő

A külterületen lakók nagy számát jelzi pl. az 1870. évi népszámlálás eredménye: az összlakosság 35%-a élt a várost övező pusztákon. A vallási megoszlás 1900-ben a következő: a népesség több mint 70%-a római katoli-

2. VÖRÖS Károly: 1983. 473–474.; HANÁK Péter: 1978. 403–410., 420.

3. Bőv. ld. Ö. KOVÁCS József: 1990. A felsorolt irodalomból a mezővárosokra általában ld.: Bácskai Vera, Bálintné Mikes Katalin, Gunst Péter, Iványosi-Szabó Tibor, Lakos Béla, Rácz István és Szabad György munkáit.

kus, 24%-a evangélikus református volt. A kisszámú görögkatolikus és görögkeleti, ágostai hitvallású evangélikus, unitárius, illetve nazarénus csoportoknál jóval többen voltak a zsidók: 1978 fő (3, 4%). A jelenlévő idegenek száma meghatározhatatlan, például az 1850–1851 évi összeírásban 725 főt jegyeztek föl.⁴

2. A BEFOGADÁS FELTÉTELEI ÉS JELLEMZŐI

A feudalizmus időszakában a községi kötelékbe való felvételnek igen kötött, pozitív feltételei voltak, mint például a középkorban a törvényes származás, a kifogástalan erkölcs, a jobbágyi terhektől való mentesség. Némely városban kezeseket is kértek, de sok olyan hely volt, ahova csak olyan polgár kerülhetett be, akinek a település területén ingatlana volt, vagy kötelezte magát, hogy a polgárjog elnyerése után ingatlant szerez. Nem egyszer szabták feltételül, hogy a kérelmező nős legyen. A polgárjog megadásakor a vallás rendkívül fontos szerepet játszott, különösen akkor, ha az illető nem katolikus külföldi volt. Összességében a városokban az iparúzés, a kereskedés, s egyáltalán a hasznos gazdasági tevékenység, valamint az ingatlanszerzés lehetősége a polgárjog megszerzésének igen fontos előfeltétele volt. Érdeemes megemlíteni még a feudális rend nemesi kiváltságokra épülő azon vonását is, hogy a honfiség tekintetében a magyar jog szerint az egyének vagy honfiak vagy idegenek voltak. Arról bővebben nem is szólva, hogy 1848 előtt milyen különbségek voltak törvényesen bevett, túrt (zsidó) és tiltott vallások között. Az 1848: V. és XXIII. tc. értelmében aztán a polgárjog elvesztette hosszú évszázados tartalmát, s helyébe az állampolgár fogalma lépett. Bár a gyakorlatban már nyilvánvalóan korábban is figyelmen kívül hagyták a merev korlátokat.⁵

Kecskeméten is igen szigorú rendelkezések szabályozták az idegenek betelepítését és itt-tartózkodását.⁶ A hódoltság korában, 1678-ban kicsapattással és házának elpusztításával fenyegették meg azt, aki a bíró tudta nélkül gyanús személyt befogadott. Egy 1802. évi statutum szerint a „törzskös familiák conserválása” céljából a pusztából hivatalos engedéllyel beköltöző ember házat és szőlőt szerezhetett, de 10 évig földre (sem örökre, sem pedig zálogképpen) nem alkudhatott. A lakosi díjat 1809-ben 24 pen-

4. BÁCSKAI Vera — NAGY Lajos: 1984. 142.; BÁCSKAI Vera: 1988. 34., 38.; IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor: 1979. 295.; THIRRING Gusztáv: 1935. 373–375.; B–KML, IV. 1609. m. Összeírások; Magyar Statisztikai Közlemények, 1902. 200.
5. IVÁNYI Béla: 1936. 42., 54–58.; WENZEL Gusztáv: 1885. 155., 192.; RÁCZ István: 1986. 77.
6. A statumokat ld. B–KML, IV. 1504. h. 2., 3., 40., 191–192., 197–198., 200–203., 255–256., 359–362. 1223–1231. o.; B–KML, IV. 1603. m. Összeírások, Kecskemét 1850–51. évi jövedelmi adóösszeírás. 5884. sz.

gőforintban (pft) állapították meg, melynek egyharmada a tüzipénytárba ment, kétharmadát pedig egyrészt az árva és talált gyermekek nevelésére, táplálására, másrészt közcélokra fordították. 1816-ban azt is rögzítették, hogy kit tartottak ún. kecskeméti „helyes lakosnak”: aki innen származik, saját maga hivatalos lakosi joggal rendelkezik, állandóan a városban lakik és viseli a közterheket.

Az idegenek számát igyekeztek visszaszorítani, a lakosi joggal nem rendelkezők ezért sem szerezhettek ingatlanokat. Ez ugyanakkor azt is jelentette, hogy csak a háztulajdonosok juthattak haszonbérleti vagy örökös földhöz. Akinek nem volt háza, az földet (kivéve szőlőt) csak örökléssel szerezhethetett. Ez a feudális rendelkezés igen nagymértékben sújtotta például a zselléreket.

A lakosítás legbiztonságosabb és elismert útja az volt, ha a kérelmező itteni lakos lányát vette feleségül és egyébként „czégéres vétekben magát meg nem rovatta.” Az 1850-es években különösen sokat panaszkodtak a vidéki lakosság tömeges betelepedésére, éppen ennek meggátlására 100 pft-ra emelték a lakosi díj összegét, melynek nagyságát halványan érzékelteti, hogy Milhoffer István orvos bevallott évi jövedelme is ugyanennyi volt. Az 1873. évi szabályrendeletben — hivatkozva az 1871. XVIII. tc-re — rendőrkapitányi hatáskörbe helyezték a betelepülő idegenek nyilvántartását. Kétféle lakosi díjat különböztettek meg: a 40 és a 200 Ft-os tételt. Mindkét pénzösszeg fele a polgári kórház, illetve a szegényalap kasszáját gyarapította. A korábbi gyakorlatnak megfelelően azok a személyek, akik helybeli nőt vettek feleségül, csupán a kiszabott pénz 50%-át fizették. A kisebb lakosi jogúak (40 Ft) a mindenki számára biztosított jogokon kívül egyedül a belső határban fekvő közlegelőkön legeltethettek: 1 db fejőstenehet és 2–3 sertést. A nagyobb lakosítási összeget fizetők több előnyt élveztek: ház- és földbirtoklás és állandó bentlakás feltétele mellett az egyéb törvényes jogokon kívül a városi közlegelőkön korlátozás nélkül legeltethettek az ún. „birtokos helybeli rendes lakosokkal” egyenjogúan. Az 1880. évi szabályrendelet már jóval több polgári vonást mutatott: az 1876. évi 5. tc-re alapozva rögzítette, hogy minden honpolgár betelepülhet, kivéve azokat, akiket büntetés vagy bűnvádi eljárás terhel, illetőleg szegénységük miatt magukat nem képesek ellátni.

A rendeleteket természetesen szinte minden időszakban megszügték. Így például a mesterlegények bejelentkezés nélkül telepedtek be, kötöttek házasságot, mások pedig kertészként húzódtak meg a törzsökösök között vagy a nemrég beköltözöttek házaiban. Nyilván a rossz tapasztalatok birtokában kötelezte a tanács a lelkipásztorokat arra, hogy a házasulandók nevét minden vasárnap közöljék a strázsamesterrel, s szigorúan tiltották az engedély nélküli esketéseket.

3. A ZSIDÓK BETELEPEDÉSE

A feudális társadalom polgárosodási ütemével párhuzamosan együtt haladt a zsidók rögzített állapotának fokozatos lazulása és a prekapitalista szerkezetbe való beépülése is. Az emancipálódás — szekularizálódás — asszimilálódás és antiszemitizmus folyamatai figyelhetők meg. Kecskeméten a XVIII. századi megszokott — pálcázással és pénzbüntetéssel — fenyegető kiutasítási határozatok rendszerint nem érintették a város számára hasznos gazdasági tevékenységet (gyapjú- és bőrkereskedelem) folytató vagyonos zsidókat. Ok lettek azután több évtizedig a város szinte monopolhelyzetű bérlői, illetve közülük kerültek ki a XIX. században is előkelő társadalmi és hitközségi funkciókat betöltő (pl. a Schweiger-család) személyek. A kiutasítás ellenére azonban megfigyelhető volt egy hivatali álláspontot megkerülő zóna is: a kevés vagyonú, tehetetlensége és ezáltal terhet jelentő mivolta miatt nem tolerált, jövő-menő, az összeírások ideje alatt távozó, s ugyanakkor a lakosság nemes vagy háztulajdonos gazdáival szövetkező és kiskereskedelmet folytató, házaló zsidók voltak itt. Összességében a népes mezővárosban a betelepülő zsidók nem ütköztek akkora ellenállásba, mint pl. azt az ország nyugati részén megfigyelhettük. Zömük a Duna-Tisza közéről és az ország északi részéből vándorolt Kecskemétre, s életmódjukra is jellemzően, 1817-től 1848-ig egyéni elbírálás alapján szerezhettek házakat.

Számbeli gyarapodásuk a következő volt:

1787	81 fő	16 család
1848	808 fő	152 család
1868	1541 fő	
1900	1978 fő	

Kecskemétet — ha lehet így mondani — szívesen választották lakhelyül a zsidó családok. Nyilván rendelkeztek valamilyen személyes orientációs stratégiával, hiszen adottságaik, a meglévő, kirekesztő törvények eleve valamiféle racionális — többnyire hiánypótló — tevékenységre ösztönözték őket. Ebben a térségben is szinte kizárólagosan a kereskedelmi szférában találták meg számításukat. Hosszútávú tervezést és állandó kapcsolattartást követelt meg helyzetük, azért, hogy növekvő vagyonuk, hivatalosan igazolt és közelismerést is kiváltó munkálkodásuk révén — saját közösségük tagjainak konkurenciájával is megküzdve — elérjék népes családjuk számára a túrtségi állapotot. Mobilitási lehetőséget nyújtott nekik a már megtúrt rokon vagy más tehetős személy melletti segédkezés, nevelkedés, majd a jóval biztonságosabb, helyi zsidó családba való beháza-

sodás. Ekkor még kisebb arányban választhatták az iskolai tanulmányokon keresztül történő pályamódosítást.⁷

4. A LAKOSÍTÁSI KÖNYV SZÁMSZERŰ EREDMÉNYEI ÉS TANULSÁGAI

A forrás 1259 bejegyzéséből 1098-at lehetett igazán hasznosítani, ugyanis 161 személyt nem lakosítottak, ami természetesen nem jelentette azt, hogy esetleg nem maradtak továbbra Kecskeméten. A mellékelt táblázathoz magyarázatként hozzá kell fűzni, hogy a több szempontú vizsgálatok és kategorizálások alkalmával sohasem tudtunk azonos összadattal dolgozni. Az 1098 főnyi népesség 12%-át 1713 és 1790, 64%-át 1790 és 1848/49, míg 24%-át 1850-től 1900-ig lakosították. Összességében azt lehet mondani, hogy különösen 1790 után, illetőleg a XIX. század elejétől–közepétől ugrott meg nagymértékben a lakosítások száma. (L. I. táblázat.) A lakosítási merev kikötések lazulásával, s egyáltalán a polgárosodás előrehaladtával aztán mindinkább csökkent.

I. táblázat.

A LAKOSÍTÁNYI KÖNYV ADATAI

	1713- 1740	1741- 1780	1781- 1790	1791- 1815	1816- 1830	1831- 1840	1841- 1849	1850- 1867/ 70	1871- 1880	1881- 1890	1890 után	össz.
*		17	47	173	66	52	71	90	3	5	1	525
**		27	21	70	56	29	22	32	8	8	5	278
***	1	11	2	9	9	10	17	19	11	4	8	101
****				1	10	7	40	52	1			111
*****			1	8	18	13	22	18	2		1	83
Össz.	1	55	71	261	159	111	172	211	25	17	15	1098 ⁺

* Ismert születési helyűek és foglalkozásúak

** Ismeretlen születési helyűek és ismert foglalkozásúak

*** Ismert születési helyűek és foglalkozásúak

**** Ismert születési helyű zsidók

***** Ismeretlen születési helyű zsidók

+ 161 főt nem lakosítottak. A lakosítási könyv bejegyzéseinek száma: 1098+161=1259

Az ország centrumában elterülő Kecskemét népességvonzását illusztrálja az 1. sz. térkép, amelynek alapján néhány tanulság a következőkép-

7. Ö. KOVÁCS József: 1990. II–IV. fejezet.

pen fogalmazható meg. A települések területi csoportosításának során 583 főt tudtunk számításba venni, akiknek 44%-a Pest–Pilis–Solt vármegyéből és a Jászkunságból származott. Őket célszerűnek tartottuk kihagyni azon számításból (mivel e két terület kézenfekvően a város kisebb körzetű vonzásterületének számított), amely a további északi, nyugati irányból jöttek arányát mutatja: a betelepedők kb. 80%-a tartozott ide.

A foglalkozást és kibocsájtóhelyet tekintve egyértelműen azonosítható betelepedők nagyságrendben a következő területekről, településekről költöztek Kecskemétre.⁸

Pest–Pilis–Solt megye:

190 fő

Abony:	1 csizmadia, 3 izraelita, 1 kocsmáros
Ágasegyháza:	1 kocsmáros
Alberti:	2 csizmadia
Alsónémedi:	1 pintérlegény
Apostag:	1 ismeretlen foglalkozású
Áporka:	1 csizmadia
Aszód:	1 gombkötő
Baracs:	1 árendás, 1 ismeretlen foglalkozású
Bócsa:	1 árendás
Buda:	1 cipész, 5 izraelita, 1 katona, 1 kefekötő, 1 likörgyáros, 1 órás
Bugyi:	1 izraelita
Cegléd:	1 ismeretlen, 2 szabólegény, 1 szolga, 1 szűcslegény, 1 tisztartó, 1 ügyvéd
Dabas:	1 csizmadia, 9 izraelita
Dunavecse:	1 szűcs
Farmos:	1 csizmadia
Gödöllő:	1 csizmadialegény
Gyón:	1 csizmadia, 11 izraelita, 1 szűcs
Irsa:	8 izraelita, 1 kovács, 1 kőműves, 1 szolga, 1 szűcslegény, 4 ismeretlen foglalkozású
Izsák:	1 csizmadialegény, 5 izraelita, 1 jegyző, 1 mészároslegény, 1 özvegy, 1 sebész, 6 ismeretlen foglalkozású
Kalocsa:	1 csizmadia, 1 orvos
Kecskemét:	1 műszaki igazgató

8. A migráció során foglalkozni kell az elköltözöttel is, erre vonatkozóan azonban csak csekély mennyiségű adatunk van: 1791–1815: 1 fő; 1850–1870: 13 fő; 1871–1880: 9 fő, 1881–1890: 12 fő, 1890 után: 6 fő, összesen: 41 fő, akik a következő ismert helyekre költöztek: Budapest, Dunapataj, Félegyháza, Izsák, Kanizsa, Kaposvár, Kolozsvár, Ókánizsa, Szarvas, Szeged, Zilah.

Kerekegyháza:	1 birtokos
Kiskőrös:	1 csizmadia, 1 festő, 1 izraelita
Kiskunlacháza:	1 csizmadia, 1 földműves, 1 ismeretlen foglalkozású
Köncsög:	1 ismeretlen foglalkozású
Maglód:	2 izraelita
Monor:	1 takácslegény
Nagykőrös:	1 asztalos, 1 csizmadia, 1 gombkötő, 1 gyógyszerész, 4 izraelita, 1 kereskedő, 1 kosárkötő, 1 postamester, 1 szabó, 1 szűcs, 3 ismeretlen
Óbuda:	2 izraelita
Ócsa:	1 béres, 1 izraelita, 1 szabó, 1 ismeretlen
Ókéske:	1 ismeretlen
Orgovány:	1 bérlő
Örkény:	2 árendás
Pánd:	1 szabó
Pest:	1 ács, 1 cipész, 2 díszpolgár, 1 esztergályos, 1 ezüstműves, 1 festő, 1 fésűs, 1 húrcsináló, 2 izraelita, 1 kalaposlegény, 1 kapcakészítő, 1 kefekötő, 2 kereskedő, 1 órás, 1 rendőr, 2 rostás, 1 üveges, 7 ismeretlen
Pécel:	1 izraelita
Péter:	1 kereskedő
Ráckeve:	1 szabó
Rákoscsuba:	1 kalapos
Solt:	1 ismeretlen
Szalkszentmárton:	1 takács
Szele:	1 izraelita
Szigetszentmiklós:	1 izraelita, 1 ügyvéd
Tass:	1 árendás
Tatárszentgyörgy:	1 ismeretlen
Tápiógyörgye:	1 csizmadia
Tápiósáp:	1 ismeretlen
Tápiószele:	1 csizmadia
Tétény:	1 izraelita
Tóalmás:	2 csizmadialegény
Tószeg:	1 orvos
Üllő:	2 csizmadia
Vacs:	1 vendéglős, 1 vadász
Vadkert:	2 ismeretlen
Vác:	1 csizmadia, 1 festő, 1 pap, 1 süveges, 1 tímár
Veresegyháza:	1 szűcs

Árokszállás: 1 csizmadia
 Félegyháza: 2 borbély, 1 cigány, 1 cukrász, 1 csizmadia,
 2 izraelita, 1 kereskedő, 2 szabó, 4 ismeretlen
 foglalkozású
 Fülöpszállás: 1 bodnár, 1 csizmadia, 1 esztergályos, 1 szabó,
 1 vendéglős, 3 ismeretlen foglalkozású
 Halas: 2 csizmadialegény, 1 kovács
 Jászapáti: 1 csizmadia, 1 kötélgyártó
 Jászárokszállás: 1 csósz, 1 szűcslegény
 Jászberény: 5 csizmadia, 2 kovács, 2 szolga, 4 szűcs, 1 órás,
 1 ismeretlen foglalkozású
 Jászdózsza: 2 csizmadia, 1 szűcs
 Jászlajospusztá: 1 csizmadia
 Jászmihálytelek: 1 csizmadia
 Kunmadaras: 1 molnárlegény
 Kunszentmárton: 1 kántor
 Kunszentmiklós: 1 asztalos, 1 árendás, 1 csizmadia, 1 görög,
 2 ismeretlen foglalkozású
 Szabadszállás: 1 bodnárlegény, 2 csizmadia, 1 csizmadialegény,
 1 esztergályos, 1 kőműves, 1 szabólegény,
 1 szűcslegény, 1 ügyvéd, 3 ismeretlen foglalkozású

Csehország:

24 fő

1 ács, 2 cipész, 2 izraelita, 1 kalapos,
 1 kalaposlegény, 2 katona, 1 kerékgyártó,
 1 kéményseprő, 1 kocsmáros, 1 kovácslegény,
 1 kőműveslegény, 2 mészáros, 1 nyereggyártó,
 1 órás, 1 szolga, 1 üveges, 2 ismeretlen foglalkozású
 Prága: 1 muzsikós és húrcsináló, 1 posztónyíró.

Csongrád megye:

20 fő

1 cipész, 1 csizmadia, 1 szűcs, 1 táblabíró
 Anyás: 1 molnár
 Hódmezővásárhely: 1 kántor
 Kistelek: 1 szűcs
 Makó: 1 csizmadia, 1 pék
 Szeged: 1 asztaloslegény, 1 esztergályos, 2 izraelita,
 1 késes, 1 takács
 Szentes: 1 kerékgyártólegény, 1 özvegy, 3 ismeretlen
 foglalkozású

Heves–Külső–Szolnok megye:

18 fő

1 csizmadialegény, 1 kovácslegény, 1 szolgálalegény,
 1 szűrszabó
 Cibakháza: 1 kereskedő

Eger: 1 fésűs, 1 szabó
 Gyöngyös: 1 könyvkötő, 1 kötélgyártó, 1 pintér, 1 szítás,
 1 szűcslegény
 Szolnok: 1 szűrszabó
 Tiszaöldvár: 1 izraelita, 1 kovács
 Tiszasas: 1 szabólegény,
 Ugh: 1 faragólegény
 Vezeny: 1 ismeretlen foglalkozású

Fejér megye: 16 fő

Cece: 1 orvos, 1 takács
 Ercsi: 1 szűcs
 Fehérvár: 1 gombkötő, 1 késes, 1 nyereggyártó
 Gyúró: 1 csizmadia
 Lovasberény: 1 izraelita, 1 takácslegény
 Nagymány: 1 béres
 Mór: 1 kötélgyártó
 Rácalmás: 2 kereskedő
 Seregélyes: 1 szabó
 Soponya: 1 szabólegény, 1 puskás

Nógrád megye: 14 fő

1 csizmadia, 1 gombkötő, 2 izraelita, 2 szabó,
 2 szolga, 1 szűcslegény
 Balassagyarmat: 2 izraelita, 1 tímár
 Karánosberény: 1 ismeretlen foglalkozású
 Losonc: 1 csizmadia

Ausztria: 13 fő

1 festő, 1 harisnyakötő, 2 kalapos, 1 kesztyűs,
 1 mézárós
 Bécs: 1 asztalos, 1 izraelita, 1 katonatiszt,
 1 nyereggyártó, 1 órás, 2 ismeretlen

Morvaország: 13 fő

1 ács, 1 bádogos, 1 béres, 1 festőlegény, 1 hentes,
 2 izraelita, 1 kalapos, 1 orvos, 1 szabólegény,
 1 varga, 1 zongoratanító, 1 ismeretlen

Nyitra megye: 13 fő

1 bádogos, 6 izraelita, 1 kovács, 1 pintér,
 1 rézműves, 1 szappanos, 1 ismeretlen
 Érsekújvár: 1 asztalos

Pozsony megye: 11 fő

	1 cipész, 3 csizmadia, 3 izraelita, 1 orvos, 1 szabó, 1 szűcs, 1 vasáros	
<i>Bihar megye:</i>		9 fő
Debrecen:	1 borbélylegény, 1 katona, 1 kovácslegény, 1 órás, 1 szabólegény	
Komádi:	1 kovács	
Nagyvárad:	1 cipész, 1 izraelita, 1 pék	
<i>Gömör (és Kishont) megye:</i>		8 fő
	1 csizmadia, 1 szabó	
Rimaszombat:	1 gombkötő, 1 kalapos	
Rozsnyó:	1 gombkötő, 1 mézeskalácsos, 2 szappanos	
<i>Tolna megye:</i>		8 fő
	1 kapcakötő	
Bátaszék:	1 kesztyűs	
Dunaföldvár:	1 árendás, 1 szabó	
Paks:	1 harisnyakötő, 1 izraelita, 1 kereskedő, 1 szabó	
<i>Trencsén megye:</i>		8 fő
	1 csizmadia, 5 izraelita, 1 varga	
Teplic:	1 csizmadia	
<i>Zemplén megye:</i>		8 fő
	2 izraelita, 1 kereskedő, 1 kiszolgált katona, 1 kovácslegény, 1 szabó	
Mád:	1 izraelita	
Sátoraljaújhely:	1 szódagyártó	
<i>Bács megye:</i>		7 fő
	1 csizmadia, 1 ismeretlen, 1 szűcslegény	
Baja:	1 ismeretlen	
Jankovác:	1 kötélgyártó	
Kula:	1 ismeretlen	
Szabadka:	1 izraelita	
<i>Veszprém megye:</i>		7 fő
	1 bodnár, 1 orvos, 1 szűcs, 1 takács, 3 ismeretlen	
<i>Abauj megye:</i>		6 fő
	1 csizmadia, 2 izraelita, 1 tímárlegény, 1 ismeretlen	
Szikszó:	1 órás	

<i>Arad megye</i>		6 fő
Arad:	1 csizmadia, 1 kalapos, 1 szűcs	
Világos:	1 kereskedő, 1 takács	
	1 csizmadialegény	
<i>Liptó megye:</i>		6 fő
	1 csizmadialegény, 3 szolga, 2 szűcslegény	
<i>Sopron megye:</i>		6 fő
Kismarton:	1 izraelita, 1 szűcslegény, 1 vargalegény	
Sopron:	1 izraelita	
	1 csizmadia, 1 tímár	
<i>Tirol:</i>		6 fő
	2 festő, 1 kőműves, 1 mészároslegény,	
	1 nyereggyártó,	
	1 tímár	
<i>Zólyom megye:</i>		6 fő
Korpona:	2 borbély, 1 órás, 1 szabó, 1 vargalegény	
	1 órás	
<i>Békés megye:</i>		5 fő
Öcsöd:	1 izraelita	
Szarvas:	1 bodnárlegény, 1 kovács	
	1 asztalos, 1 ismeretlen	
<i>Borsod megye:</i>		5 fő
Miskolc:	3 izraelita, 1 orvos	
Sajószentpéter:	1 szolga	
<i>Sáros megye:</i>		5 fő
Bártfa:	2 izraelita, 1 szabó	
Veneczia:	1 kovács	
	1 ismeretlen	
<i>Árva megye:</i>		4 fő
	2 csizmadia, 2 izraelita	
<i>Hont megye:</i>		4 fő
Bakabánya:	1 fűszerkereskedő, 1 kovácslegény, 1 ismeretlen	
	1 csizmadia	
<i>Horvátország:</i>		4 fő
	1 borbély, 1 csizmadia, 1 kesztyűs, 1 ismeretlen	

<i>Temes megye:</i>		4 fő
	1 borbély, 1 jegyző	
Lippa:	1 kereskedő	
Temesvár:	1 ismeretlen	
<i>Torontál megye:</i>		4 fő
	1 takács	
Kikinda:	1 kötélgyártó	
Melence:	1 görög kereskedő	
Törökbecse:	1 borbély	
<i>Vas megye:</i>		4 fő
	1 cipész, 1 szabó	
Kőszeg:	1 ismeretlen	
Szombathely:	1 gombkötő	
<i>Bars megye:</i>		3 fő
	2 szabó	
Léva:	1 aranyműves	
<i>Danzig:</i>		3 fő
	1 bádogos, 1 izraelita, 1 posztónyíró	
<i>Győr megye</i>		
	1 csizmadialegény, 1 mészároslegény, 1 szabólegény	
<i>Komárom megye:</i>		3 fő
	1 aranyműves, 1 takács, 1 ismeretlen	
<i>Német Birodalom:</i>		3 fő
	1 köszörűs, 1 szabó, 1 ismeretlen	
<i>Szabolcs megye:</i>		3 fő
	1 izraelita, 1 szűcslegény, 1 tímár	
<i>Szepes megye:</i>		3 fő
	1 órás, 1 pék	
Igló:	1 szűcslegény	
<i>Szilézia:</i>		3 fő
	1 kordoványos, 1 nyerges, 1 tímárlegény	
<i>Túróc megye:</i>		3 fő
	2 csizmadia, 1 csizmadialegény	

<i>Zala megye:</i>		3 fő
Keszthely:	1 köszörűs, 1 orvos	
Zalaegerszeg:	1 takács	
<i>Baranya megye:</i>		2 fő
Mohács:	1 izraelita	
Pécs:	1 esztergályos	
<i>Erdély:</i>		2 fő
	1 ismeretlen	
Kolozsvár:	1 csizmadia	
<i>Esztergom megye:</i>		2 fő
Dorog:	1 görög kereskedő	
Esztergom:	1 cipész	
<i>Karintia:</i>		2 fő
	1 cipész, 1(német) varga	
<i>Szatmár megye:</i>		2 fő
Nagykároly:	1 nyereggyártó	
Szatmárnémeti:	1 ismeretlen	
<i>Bukarest:</i>	1 katonatiszt	1 fő
<i>Csanád megye:</i>		1 fő
Tornya:	1 bodnár	
<i>Dalmácia</i>		1 fő
	1 katonatiszt	
<i>Hollandia:</i>		1 fő
	1 izraelita	
<i>Itália:</i>		1 fő
	1 kéményseprő	
<i>Lengyel Királyság:</i>		1 fő
	1 ismeretlen	
<i>Salzburg:</i>		1 fő
	1 sebész	
<i>Stájerország:</i>		1 fő
	1 bádogoslegény	

<i>Svájc:</i>	1 cukrász	1 fő
<i>Ugocsa:</i>	1 vegyeskereskedő	1 fő
<i>Ung:</i>		1 fő
<i>Ungvár:</i>	1 izraelita	

A táblázat adatait érdemes összevetni az 1900. évi népszámlálással, amely a magyar korona területén született jelenlevő népesség születési helye szerint felsorolja a törvényhatóságokat és számunkra Kecskemét esetében egyéb ismereteket is nyújt. Ekkor is uralkodóan magas volt a helybeli születettek száma (az 57812 fős lakosság 78%-a), őket követte a Pest–Pilis–Solt–Kiskun megyei és a jászkunsági adat. Ezután azonban Zala (1%), s nem sokkal utána Veszprém megye következett. Mindezek ismételtén mutatják a lakosítási könyv hiányait is, ám ugyanakkor megmagyarázható a térkép (Zala és Veszprém) adataival szembeni magas szám. A századforduló előtti magyar társadalmat is megrázta a belső mobilitás és különösen a kivándorlás. Az 1875-től fellépő filoxéravész jórészt tönkretette a hagyományos borvidékek szőlőtermesztőit, akiknek vándorbotot kellett ragadniuk. Ismertén ekkor történtek meg az új homoki szőlőtelepítési akciók is. Így például Kecskemét határában a svájci állampolgárságú Wéber Ede vezetésével (többek között Eötvös Károly és Jókai Mór buzdítására) egy részvénytársaság 2000 holdat szándékozott szőlővel beültetni. 1892-ben 105 család (501 fő) érkezett Helvécia szőlőtelepre, 418 fő Zalából, 83 fő pedig Veszprém megyéből. Ők a szerződés szerint kecskeméti polgárjogot kaptak, bár a település az idők folyamán önálló község lett. A szervezett telepítési akció a dunántúli vonatkozásokon túl arra is példa lehet: hogyan vált ismételtén jellemzővé a XIX. század második felétől az egyéni helyzetváltoztatást felváltó tömegszerű mozgás.⁹

Kényszerűség miatt a vizsgálatba bevonható 722 főnyi népességet az alábbi foglalkozási kategóriákba osztottuk be, a zsidókat azonban — sajátos jogi helyzetüknél stb. fogva — kihagytuk ezen számításból és külön tárgyaljuk az ezzel kapcsolatos kérdést.

9. Ld. 1900. évi népszámlálás 11. tábl. A magyar korona területén született jelenlevő népesség helye törvényhatóságok szerint. In.: Magyar Statisztikai Közlemények. 1907. 50–87.

Foglalkozási csoportok (a zsidók nélkül)

Kézműves, iparos	506 fő	70%
Kereskedő, vállalkozó	63 fő	9%
Értelmiségi	47 fő	6%
Tisztviselő, alkalmazott	44 fő	6%
Katona	27 fő	4%
Szolga, béres	21 fő	3%
Mezőgazdasági bér- és szakmunkás	11 fő	1,5%
Földbirtokos, földműves	3 fő	0,5%
722 fő		100%

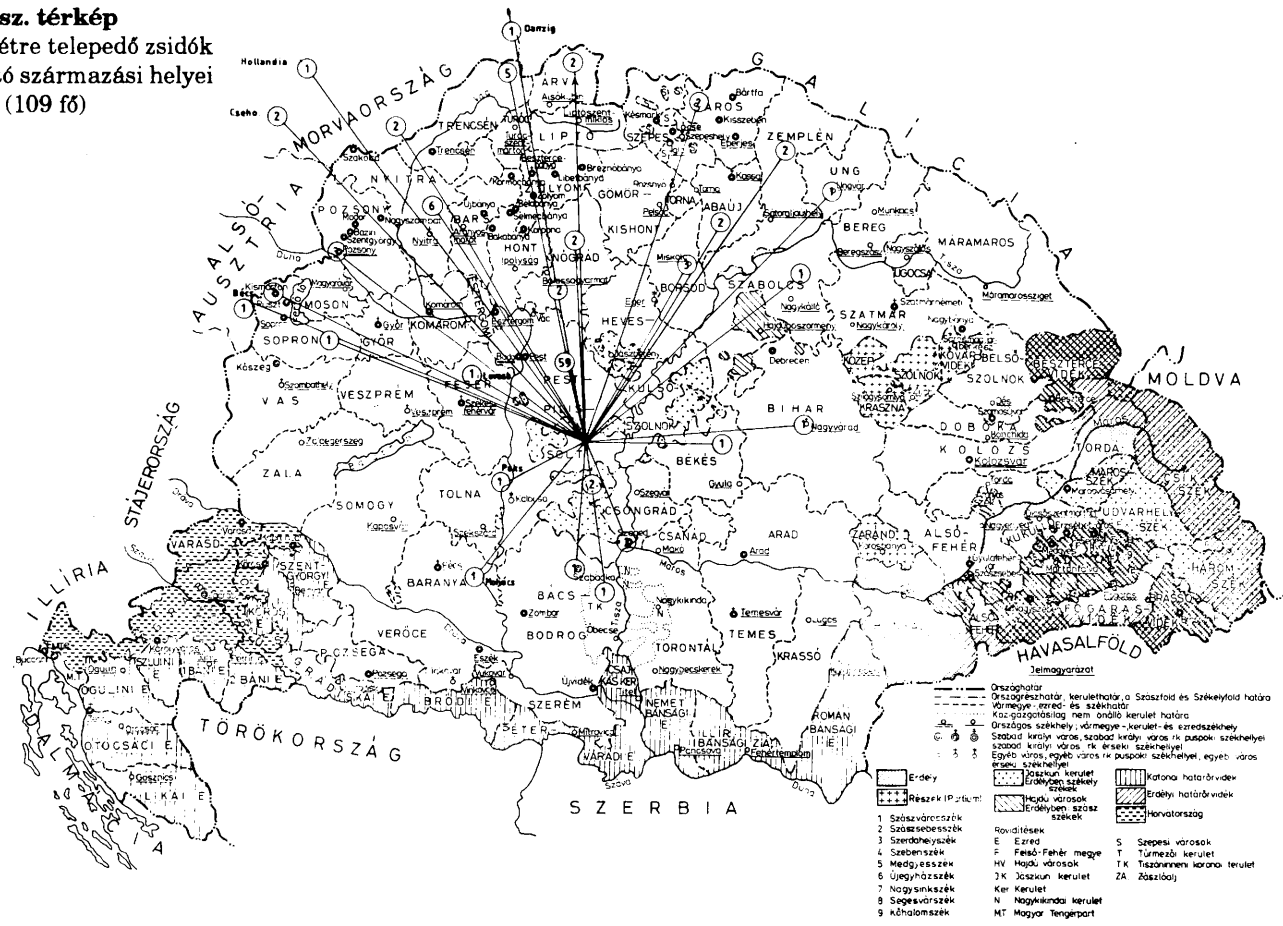
A mezőváros társadalma és vezetősége, agrárjellegéből fakadóan, érthetően fogadhatta be ilyen nagy (?) számban a kézműveseket, iparosokat, majd a sorban őket követő kereskedő-vállalkozókat. Helyhiányában csak azt lehet itt megemlíteni, hogy közülük is a csizmadiák (a 722 fő 12%-a), majd a zsidók, a kereskedők, a borbélyok voltak a legtöbben. A kereskedő réteggel kapcsolatban azonban nem feledhető el, hogy a zsidókkal is kiegészítve, már egyértelműen ők álltak az élen.

Bár a betelepedők összesített kimutatásában, illetve az 1. sz. térképen szerepelnek a zsidóság származáshelyei, mégis érdemes elkülönítve ábrázolni a migrációjuk irányait külön is. (2. sz. térkép.) A Kecskemétre költözőknek majdnem 60%-a Pest-Pilis-Solt megyéből származott, különösen Gyón, Dabas és Irsa volt a fő kibocsájtóhely. Népeességük 28%-a északról, 9%-a északnyugati, nyugati irányból telepedett be. Mindez az arány meg egyezik az egyes időpontokban elvégzett egyéb elemzések következtetéseivel. A térkép alapján az is látható, hogy a vizsgálatba bevonható és megnyugtatóan azonosítható 109 főnyi népességnek csupán 6,4%-a (7 fő) származott az országhatáron túlról. S ez a tény ellentmond annak az áthagyományozódott álláspontnak, amely az állandó, tömeges külföldi zsidó beáramlásra, illetve az ebből fakadható veszélyekre hivatkozott.

A lakosítási könyv szerint az alábbi kibocsájtó területek, települések neveit ismerjük pontosan.

Abaúj megye	2 fő	Csehország	2 fő
Abony	3	Csipa	1
Árva megye	2	Dabas	9
Balassagyarmat	2	Danzig	1
Bécs	1	Félegyháza	2
Békés megye	1	Gyón	11
Bogdán	1	Hollandia	1
Buda	5	Irsa	8
Bugyi	1	Izsák	5

2. sz. térkép
 A Kecskemétre telepedő zsidók
 azonosítható származási helyei
 (109 fő)

Kiskőrös	1	Pécel	1
Kismarton	1	Pest	2
Lovasberény	1	Pozsony	3
Mád	1	Sáros megye	2
Maglód	2	Sopron megye	1
Miskolc	3	Szabadka	1
Mohács	1	Szabolcs megye	1
Morvaország	2	Szeged	2
Nagykőrös	4	Szele	1
Nagyvárad	1	Szigetszentmiklós	1
Nógrád	2	Tétény	1
Nyitra megye	6	Tiszaföldvár	1
Óbuda	2	Trencsén megye	5
Ócsa	1	Ungvár	1
Paks	1	Zemplén megye	2

---

112 fő

5. ÉLETUTAK A KÉRVÉNYEK TÜKRÉBEN

Illusztratív példaválogatás céljából érdemes megnézni, hogy kik, milyen céllal és úton jutottak el Kecskemétre.¹⁰ Garai Mihály bátaszéki születésű kovács korábban legényként szolgált Kecskeméten, majd ezután a pesti universitástól „baromgyógyítási” oklevelet kapott, s így jelentkezett kérelmével. Szakképzettsége, itteni elismertsége és egy kecskeméti kovácsmester lányával megpecsételt házassága biztosította számára 1808-ban a lakosi jogot. Varjú József arany és ezüstműves mester Révkomáromban született 1815-ben. Édesapja komáromi házzal bíró ember és hajóslegény volt, aki öreg korában (63 évesen) követte a Kecskeméten letelepedni szándékozó fiát. Az ifjú Varjú hét éves vándorlás (Komárom, Eger, Nyíregyháza, Debrecen, Kecskemét, Pest, Kecskemét, Komárom, Bécs, Prága, Pozsony) után 30 évesen a népes városra és tanult mesterségének hasznosságára hivatkozva telepedett meg Kecskeméten. Vagyonát 700 váltóforintra (vft) tette.

Katz István 23 éves református takácslegény egy cecei nemesi közbirtokos család sarjaként a görkönyi- cecei- sárbogárdi tanulóévek után, több

10. B–KML, IV. 1504. b. Közig. ir. 1831. 74.; 1843. 106–107.; 1845. 113., 150.; 1846. 78., 92.; 1852. 139.; IV. 1504. a. Tanácsülési jkv. 1808–9. 147. o.; 1823. 29. o.; 1826. 346. o. 1837. 79., 119. o.; IV. 1504. g. Kérelmek, 1838. 44.; IV. 1609. b. Közig. ir. 2202/1862., 3741/1867.; Kecskeméti Lapok, 1901. július 14. 28. sz.; HORNYIK János: 1988. 48–49.; Ö. KOVÁCS József: 1990. 326. jegyz. sz.

mint három évig dolgozott Kecskeméten. Eljegyezte egy helybeli takácsmester lányát, s házassági és letelepedési szándéka komolyságának bizonyítékául az 1000 forintnyi apai örökséget is megemlítette. A dorogi születésű, ám paksi illetőségű Lambró Sándor 1846-ban apósa írásos kérelmét (melyben az após törzsökösségét és adókedvezményét bizonygatja) követően lehetett kecskeméti lakos és a görög nem egyesült felekezet tagja.

Wurm József Sopron megyei csizmadialegény pozsonyi, devecséri és budai vándorévei után Kecskeméten 11 évig dolgozott, majd feleségül vette elhalt mestere özvegyét. A céh támogatását is élvezve lett kecskeméti lakos. Sauer Lukács Vas megyei csizmadia szintén néhai gazdájának özvegyével lépett házasságra. Ezt megelőzően természetesen ő is kitanulta a szakmát: 10 évig vándorolt, többek között járt Németújváron, Bécsben és Pozsonyban.

Ábrahám János pékmester körmendi születésű volt, korán árván maradt, s ezért Kecskeméten az evangélikus egyháznál tanítóként tevékenykedő bátyjánál, illetve egy helyi tanácsnoknál nevelkedett. A vándorévek letöltése után állapotodhatott meg ismét Kecskeméten, miután fő patrónusa, a tanácsnok is segítette.

A zsidó betelepedők közül több olyan, legényként a városba jött személy életútját ismerhetjük meg, akik 5–10–15 éves kereskedelmi munkavállalás (rendszerint valamelyik tehető családnál) után nősültek be egy-egy kecskeméti családba. A kérelmező hasznos tevékenységének fontosságára példa Briller Salamon pipakupakozó (1826) és Szécsény Móric szobafestő (1831) letelepedése, akiket kifejezetten azért túsztartottak Kecskeméten, mert szakmájukban ők voltak az első itteni mesterek.

Az összeírások ismert hiányosságára is fényt vet a Nyitra megyei születésű Kohn Dávid ügye. Gyerekkora óta (22 éve) élt már a városban, s ezután kérte türelmeztetését. Itt-tartózkodása alatt több zsidó mellett szolgált, s ennek során, mint kereskedő, elegendő pénzt szerzett magának. 1832-ben feleségül vette a módos és neves özv. Schweiger Fülöpné lányát, és öt évvel később jelentkezett lakosítási kérelmével. Pfeffer Ignác (28 éves) fiatal kora ellenére már az ország különböző helyein lakott: Munkácson született, öt éves volt, amikor szülei meghaltak, ezért ment a Fejér megyei Abára bátyjához, akinél nevelkedett. Gyerekfejjel lett ipari kelméssel kereskedő házaló. Pesten rendszeresen üzletelt, állandó lakása volt Fleisch Jakabnál. 1845-ben kérte, hogy Kecskeméten lakosítsák, mert — mint írta — becsületes ember és a helyi rabbi özvegyen maradt testvérét, Ascher Franciskát veszi feleségül. Nyomatékuul megemlítette, hogy 190 ft-ért már vett egy boltot és leendő felesége után is kap 500 ft-ot, amiről a rabbi igazolást adott.

Nem csupán a kecskeméti zsidók, hanem a városi kereskedelem szempontjából is kiemelkedően fontos időpont volt 1820. július 14., ugyanis Hellsinger Izsák dabasi kereskedő ezen a napon kapott letelepedési engedélyt. Levelében a hetivásári, portékás kereskedelem engedélyezését kérte. Erkölcsei magaviseletét és „tehetségét” (vagyonának nagyságát) több tanú-

bizonyági levéllel igazolta. Írása alapján értesülhetünk helyváltoztatási szándékának egyik okáról is: Dabaszról „... már sokszor megzavart személyes és vagyonbéli bátorságának tekintetéből” volt kénytelen elköltözni. A kereskedés felvirágoztatásának érdekében engedték meg az ittlakást. A hetivásárban 40 vft helypénzt fizetett, a városban házat és raktárt bérelhetett, csak állandó bolttal és lakással, egyéb ingatlannal nem rendelkezhetett.

Hay Jakab és Politzer Ábrahám (após és vő) irsai zsidók 1832-ben heves ellenállásba ütköztek, amikor bejelentették letelepedési szándékukat. Schweiger Mártonné és veje Fischer Jakab, Schwarcz Izsák és Farkas, valamint több más helybeli türelmezett személyek írásban tiltakoztak a „külföldiek” letelepedése ellen, akik a panaszosok szerint a „helybeli nagyobb monopolistákkal rokon két irsai zsidó familia”. A konkurrenciától való jogos félelmük mellett lányaik jövőjét illetően is aggódtak, s éppen ezért kérték, hogy az idegen zsidók letelepedése helyett és előtt a vöket és a vőjelölteket fogadják be. Ladányi Sándor tanácsnok hosszas jelentésében tárgyilagosan igyekezett vázolni a helyzetet, majd javasolta a 75000 vft, illetve a 25000 vft értékű vagyonnal rendelkező Hay és Politzer lakosítását. Az ügy fontosságára való tekintettel a zsidó község gyűlést hívott össze, ahol a jelenlevő 29 fő közül csak hárman álltak a folyamodók mellé. Az ellenzők két fő okot jelöltek meg, amelyek alapján az elutasítás mellett voksoltak: 1. Az igen gazdag, monopolizált helyzetű zsidók elnyomják a szegényebb zsidókat. 2. Felemelik a község türelmi díját, „amint ez rajtok Hellsinger familiának bevételetésével ... már valósággal megtörtént.” Végül a tanács engedélyezte a letelepedést.

Jó jellemzést és lakosi felvételt kapott Büchler Salamon, aki Tiszaföldvállról kívánt áttelepedni Kecskemétre. Életútja figyelemre méltó: Budán született, ott nevelkedett, majd feleségül vette a nagyabonyi nagykereskedő — „és egy ízben Kecskeméttel is emberséget tett” — Altmann Salamon Eleonóra nevű lányát. Nagyabonyban 12 évig gyapjúval kereskedett, majd Tiszaföldvállra költöztek, ahol a földesúri és helyi előljárósági bizonyoságlevél szerint jól kereskedett, bort mért és malmokat árendált. Vagyonáról azt írta, hogy 500–600 mázsa gyapjúval üzletelt. Ajánló levelében az is szerepelt, hogy a „közinség idején a lakosokat is jószívűleg segítette”. Költözködési indokként a következőket írta: egyrészt kereskedelmének fellendítése, másrészt gyermekeinek magasabb műveltségre nevelése érdekében óhajtott lakhelyet változtatni úgy, hogy közben Tiszaföldvállon négy évre a haszonvételi jogokat továbbra is bérbe vette. A sikeres üzletembernek számító Büchler legidősebb fia, Wilhelm nem folytatta apja mesterségét, hiszen ő már diplomás doktor volt és éppen a bécsi ispotályban töltötte gyakorlati idejét. Azonban öccsei, a 17 éves Móric és a 4 éves Dávid később átvehették az üzletet, arról nem is szólva, hogy három lánya révén vejei is várományosai lehettek a kereskedésnek.

Königsberg Henrik főként német nyelvtanítói képességeit kamatoztatta Kecskeméten, miután 1827-ben elkerült Sáros megyei szülőföldjéről. Az

oktatás mellett azonban, e korszak egyéb jellemzőit is ismerve, s egyáltalán nem furcsálhatóan, gyapjúkereskedéssel is foglalkozott. Három évi kecskeméti tartózkodás után az ideiglenes, átmeneti státuszt jelentő comoransnak felvették, miután oktatói munkájára szükség volt. Egy hónap múlva, 1838 februárjában megkapta a tolerátusi jogot. Kérelmét helyi zsidó és nem zsidó családok írásban is támogatták, bizonyítva azt, hogy gyermekeiket jól tanította a német nyelvre.

Milhoffer István eddig megismert pályája is figyelemre méltó, annál is inkább, mert az ő családjához tartozott az a Milhoffer Sándor, akiről később, 1901-ben a helyi újságban már így emlékeztek meg: „a mi tudós földink”. Lakosi kérelmét 1822-ben még elutasították, arra hivatkozva, hogy a városban már elegendő számú orvos van, Milhoffer nem tud magyarul és mivel zsidó a „...közbizalomra biztosan számot nem tarthat”. Az elutasítás mögött a hivatali gondolkodásmódra oly gyakran jellemző sértettség is felfedezhető, különösen azért, mert a kérelmező a felsőbb hatóságoknál panaszt emelt „üldöztetése” miatt. E kezdeti viszálykodás a későbbiekben megszűnt, olyannyira, hogy Milhoffer István sebészorvos érdemei miatt házat vásárolhatott, illetve „családja multságára” szőlőterületet is kapott. Hivatását közelmertség mellett gyakorló orvos volt, aki — mint például az 1831. évi kolerajárvány ideje alatt — származásra való tekintet nélkül tette a dolgát. A zsidó hitközségben 1841-ben az ő indítványára létrehozták a Kórház Egyesületet, amelynek feladata a szegény betegek ápolása volt. Milhoffer ingyen gyógyított, s Buttinger városi gyógyszerész humánus gesztusának köszönhetően a zsidó szegények féláron kapták az orvosságot.

A magyar zsidó történelmet összefoglaló Venetianer Lajos családtörténetéhez is adalékuul szolgál — minden bizonnyal — apjának, Venetianer Simonnak a lakosítási ügye. Mint liptószentmiklósi születésű divatárkereskedő Kecskeméten 1862-ben kért lakosi jogot és iparengedélyt. Weisz Fülöp, helybeli lakos Anna nevű lányát vette feleségül, s tekintettel erre, csupán a lakosi díj felének (50 ft) kifizetésére kötelezték. Ezt az összeget azonban hat évig nem törlesztette. 1867. évi leveléből az is kiderült, hogy a divatárúkereskedést a kedvezőtlen körülmények miatt fel kellett adnia, s „életmódja keresése végett” elköltözött a városból. 1863-ban Bécsbe, de mivel ott sem tudott megélni, így onnan Gyomára ment, s az izraelita hitközségben tanítóként tevékenykedett. Több mint két hónapig tartó betegsége azonban arra kényszerítette, hogy végül ismét Kecskeméten „húzódjon meg,” ahol egy tanítói állás várományosa lett. Sógoránál, Csillag Jakabnál lakott. S bizonytalan helyzetére jellemzően, Venetianer Lajos születési évében, nevét 1867-ben törölték a rendes lakosok sorából, mert a kiszabott díjat nem fizette le, s ezért csak ideiglenes tartózkodási engedélyt kapott.

6. ÖSSZEGZÉS

Összességében látható, hogy a betelepődőket Kecskemétre a különböző rokon, magánéleti kötődéseken túl vonzotta a népes, nagy eltartóképességű mezőváros, amely ugyanakkor igényelte is a szakembereket. Több — illusztratív — példának tartott sikeres letelepedés bemutatásával érzékeltetővé válhatnak az érvényesülési lehetőségek útjai is. Ennek leginkább alkalmazott és megfigyelt útja a házasság volt. A lakosi engedély megszerzésének esélyét nagyban növelte: a vagyon, a szakképzettség, a kifogástalan viselkedést bizonyító igazolás. A kérelmezők levelükben a költözködés céljaként, indokaként nem egyszer a mezőváros népességét, nagy piacát, illetőleg a rokonok összevonását, egy fedél alá vonását, s nem utolsósorban gyermekeik oktatási-nevelési lehetőségeit neveztek meg. A rendelkezésre álló források a már eddig megismert horizontális (földrajzi helyzetváltoztatás, vándorlás, a társadalmi pozíció megváltoztatása nélkül) és vertikális (társadalmi felemelkedés) mobilitási csatornákra nyújtanak konkrét helyi adatokat. Ugyanakkor Kecskemét esetében az is megfigyelhető, hogy a két helyzetváltoztatási forma egybeesett: ugyanis a mezővárosba való költözés rendszerint a megtelepedéssel (általunk alaposabban vizsgált területen, a zsidók betelepedésében), az engedélyezett kereskedési vagy például bérlői, a korábbihoz képest mindenestre előnyösebb, biztosabb státusszal járt együtt.

A jövő bármiféle helyi kutatásainak szempontjából érdemes felsorolni a lakosítási könyvben megtalált díszpolgárok nevét is. Nyilvánvaló, hogy ezek a tiszteletbeli jogadományozások a még alapos feltárára váró kecskéméti hivatalos, tanácsi politikára is fényt vetnek:

Nyári Miklós főszolgabíró	1847. október 8.
Augusz Antal helytartósági alelnök	1857. június 9.
Bach Sándor belügyminiszter	1857. június 9.
Hauer István belügyminiszteri osztályfőnök	1857. június 9.
Grüne Károly hadsegéd	1857. június 9.
Lichtenstein Kempen János legfőbb rendőrhatósági főnök, a cs. kir. csendőrség generál inspectora	1857. június 9.
Deák Ferenc tiszteletbeli városi képviselő	1861. május 28.
díszpolgár	1870. január 24.
Ifj. Fórián György tiszteletbeli városi képviselő	1861. július 29.
Horváth Mihály tiszteletbeli városi képviselő	1861. február 13.
Klapka György tiszteletbeli városi képviselő	1861. február 13.
Kossuth Lajos tiszteletbeli városi képviselő	1861. február 13. szeptember 24.
Perczel Mór tiszteletbeli városi képviselő	1861. február 13.
Teleki László tiszteletbeli városi képviselő	1861. február 13.
Türr István tiszteletbeli városi képviselő	1861. február 13.

Andrássy Gyula miniszterelnök	1870. január 24., február 7., március 14., 19.
Eötvös József vallás és közoktatásügyi miniszter	1870. január 24., február 7., március 14., 19.
Horváth Boldizsár igazságügyminiszter	1870. január 24., február 7.
Péchy Tamás közlekedési miniszter	1876. július 24.
Tisza Kálmán országgyűlési képviselő	1876. július 24.
Miklósy Gyula	1884. december 5.
Szapáry István volt főispán	1890. október 14.
Jókai Mór	1893. április 24.

* * *

Kik, mikor és honnan jöttek Kecskemétre a XVIII–XIX. században? — erre igyekeztünk válaszolni nagyrészt egy alapforrás alapján. Természetesen csak a felszín érintettük, a kérdés gazdaság- és társadalomtörténeti együttes vizsgálatát folytatni kell, annál is inkább, mert még az igazi nagy feladat, a befogadó szerkezet alapkutatásai sem készültek el. Jó lenne közelív és konkrétá tenni a parasztpolgári fejlődésnek nevezett folyamat képét is. A többek által jól feldolgozott és érintett kertkultúrás, tanyás gazdálkodás ismerete mellett behatóbban kellene vizsgálni a nem ebbe a körbe tartozó tényezőket. Meg kell válaszolni, hogy mekkora eltartóképeséggel rendelkezett a történeti táj (területi– ökonómiai– szociális) egysége, mert hiszen például ennek függvényében alakulhat a településhálózat. Hogyan és milyen társadalmi csoportok hangsúlyos szerepével ment végbe a polgárosodás folyamata?

Mindezek azonban csak kiragadott általános kérdésselvetések, amelyekre pontos, személyre lebontott vizsgálatok helyi eredményeivel lehet válaszolni. Vagyis, így lehet talán konkrétá tenni és igazolni Polányi ismert tételét, amit a téma szempontjából különösen megfontolásra érdemesnek tartunk, miszerint „az emberi gazdaság általában beleszövődik az ember társadalmi viszonyaiba. Az ember nem úgy cselekszik, hogy az anyagi javak birtoklásával kapcsolatos egyéni érdekét óvja, úgy cselekszik, hogy társadalmi helyzetét, társadalmi jogait, társadalmi javait óvja meg. Az anyagi javakat csak annyira becsüli, amennyire ezt a célt szolgálják.”¹¹

11. A kérdésselvetésekre inspiráltak többek között Beluszky Pál, Erdei Ferenc, Für Lajos, Tóth Tibor munkái.; Id.: Polányi Károly: 1976. 54.

BIBLIOGRÁFIA

BÁCSKAI Vera — NAGY Lajos:

1984 Piackörzetek, piacközpontok és városok Magyarországon 1828-ban.
Bp.

BÁCSKAI Vera:

1988 Városok és városi társadalom Magyarországon a XIX. század elején.
Bp.

HANÁK Péter:

1978 Magyarország társadalma a századforduló idején. /In: Magyarország története 1890–1918. Szerk.: Mucsi Ferenc. 403–515./ Bp.

HORNYIK János:

1988 A kecskeméti zsidók története. Bács–Kiskun Megyei levéltári Füzetek II. S. a. r. Ö. Kovács József. Gyula–Kecskemét.

IVÁNYI Béla:

1936 A városi polgárjog keletkezése és fejlődése. Bp.

IVÁNYOSI–SZABÓ Tibor:

1979 Három katonai összeírás a Rákóczi–szabadságharcból.

/In: Bács–Kiskun megye múltjából II. Szerk.: Uő. 287–342./ Kecskemét.

1985 A migráció Kecskeméten 1662–1711 között. /In: Bács–Kiskun megye múltjából VIII. Szerk.: Uő. 389–343./ Kecskemét.

Ö. KOVÁCS József:

1990 A zsidók szerepe Kecskemét polgárosodásában, 1746–1867.

Bölcészdoktori értekezés. ELTE BTK 262.

Magyar Statisztikai Közlemények

1902 Új sor 1. k. A Magyar Korona országainak 1900. évi népszámlálása.

Első rész. Bp.

Magyar Statisztikai Közlemények:

1907 Új sor. 5. k. A Magyar Szent Korona országainak 1900. évi népszámlálása. Harmadik rész. Bp.

POLÁNYI Károly:

1976 Társadalmi és gazdasági rendszerek. /In: Az archaikus társadalom és gazdasági szemlélet. Uő. 49–79./ Bp.

RÁCZ István:

1986 A civis fogalma. /In: A Debreceni Déri Múzeum évkönyve. Szerk.:
Gazda László. 77–111./ Debrecen.

THIRRING Gusztáv:

1935 Kecskemét népessége és társadalmi viszonyai II. József korában.
Magyar Statisztikai Szemle, máj.

VÖRÖS Károly:

1983 A magyarországi társadalom. /In: Magyarország története 1790–
1848. Szerk.: Uó. 473–599/ Bp.

WENZEL Gusztáv:

1885 Az 1848 előtti magánjog. Bp.

Bánkiné Molnár Erzsébet

A JÁSZKUN KERÜLET KÖZIGAZGATÁSA 1849–1860

1. BEVEZETÉS

Az 1848-as márciusi forradalom után az országgyűlés megalkotta azokat a törvényeket, amelyek a polgári átalakulást lehetővé tették. Ezeket a pesti és bécsi forradalomtól megrettent uralkodó szentesítette. A márciusi eseményekkel Magyarország kormány- és államformája átalakult polgári alkotmányos és parlamentáris királysággá. Véget ért a rendi képviseleti monarchia korszaka. Megváltozott az ország Ausztriához fűződő viszonya, melyben a korábbi reálunió helyét perszonálunió váltotta fel. A márciusi törvények értelmében a király a végrehajtó hatalmat az országgyűlésnek felelős minisztérium által gyakorolta. Változott a helyzet a szabadságharc kitörése után, amikor is a hadban álló ország kormányzati feladatait a Honvédelmi Bizottmány vette át Kossuth Lajos elnökletével.

1849. április 14-én a Függetlenségi Nyilatkozatban kimondták a Habsburg-ház trónfosztását, Magyarország államformája a szabadságharc leveréséig parlamentáris köztársaság lett, bár ezt tétélesen sem a Függetlenségi Nyilatkozat, sem a nemzetgyűlés nem nyilvánította ki.

Ausztria reagálása a magyarországi változásokra részben katonai, részben alkotmányjogi vonalon történt.

Katonailag már 1848. szeptemberében megindult a támadás az ország ellen. Windisch-Grätz herceg tábornagy az általa megszállt területeken teljhatalmat élvezett. Első intézkedései a törvényhatóságok irányításának megváltoztatását célozták. A törvényhatóságok élére királyi biztosokat neveztek ki, akik fő feladatként a „forradalmi elemek” eltávolítását kapták.

Alkotmányjogi vonalon az 1849. március 4-i olmützi alkotmány megszüntette Magyarország önállóságát, s azt az osztrák birodalom tarományának nyilvánította.

Magyarországon hadiállapot volt, s ezért a közigazgatási hatóságok működését a hadihelyzethez igazozódó ideiglenesség jellemezte.

A szabadságharc leverése után a birodalomi politikában az uralkodói abszolutizmus eszméje győzött, melyet Ferenc József 1851. december 31-i „szilveszteri” pátensében a birodalom kormányzati alapelvevé nyilvánított. Ezzel a Magyarországon be sem vezetett olmützi alkotmányt is eltörölte, s az osztrák császárságot — benne Magyarországgal mint tartománnyal — abszolút monarchiává alakította át.

A bevezetett neoabszolutizmus alapvető célja a polgári átalakulás segítése volt. Módszere a kapitalista termelési viszonyok kibontakoztatása anélkül, hogy a megteremtendő polgárság politikai jogokat élvezhetne.

Az államszervezet működtetésében Magyarország számára a katonai igazgatás, majd a Bach féle közigazgatási reformok bevezetése a létező rendszerek alapvető változását eredményezte.

A katonai kormányzat feladata 1849. júliusától a magyar intézmények felszámolása s az új állami berendezkedés előkészítése. A császári hadak fővezére ekkor már Haynau, mellette a polgári ügyek vezetésére Bach osztrák belügyminiszter javaslatára Geringer Károly belügyminiszteri tanácsost neveztek ki. Bach birodalmi belügyminiszter reformjainak lényege a közigazgatás és jogszolgáltatás teljes szétválasztása.

A katonai és polgári igazgatás kettőssége 1850-ben szűnt meg. A közigazgatás központi irányítását a Geringer által vezetett budai helytartóság végezte. 1851-ben Geringert leváltották s a Helytartóság élére Albrecht főherceg került, aki hamarosan megkapta a Magyarország katonai és polgári főkormányzója címet.

A „szilveszteri patens” mellett kiadott kormányzati alapelvek a birodalmi államszervezet centralizálása jegyében született. Az igazgatás és jogszolgáltatás egyesítésének követelménye mellett a birodalom minden tartományában be kívánta vezetni az osztrák büntető és polgári törvénykönyvet. Az új törvénykezési kódexek bevezetése 1852-ben és 1853-ben megtörtént.

Bach tervszövege ezért csak átmenetileg valósult meg 1851. január és 1853. májusa között, mivel már a császári „alapelvek” ellentmondtak elképzeléseinek. Az ideiglenesen bevezetett reformok időszaka alatt — amely a Bach féle provizórium néven vált ismertté — számos, témánk szempontjából alapvető intézkedés született.¹

Megtörtént a katonai és polgári kormányzat szétválasztása.

A közigazgatás dekoncentrálása jegyében az országot 5 kerületre osztották. A kerületek felállítása a megyei autonómiák eltörlését jelentette.

Megszervezték az állami erőszakszervezeteket; a csendőrségeket, rendőrhatóságokat, titkosszolgálatot.

Megtörtént a reform alapelveinek megfelelően a tisztán közigazgatási és tisztán jogszolgáltatási feladattal létesített hatóságok intézményhálózatának kiépítése.

A véglegesnek szánt közigazgatási szervező rendeletet 1853. január 19-én a belügyminiszter, az igazságügyminiszter és a pénzügyminiszter

1. SASHEGYI Oszkár: A neoabszolutizmus rendszere 1849–1867. 81–139. l. = In: A magyarországi polgári államrendszerek. Szerk. Pölöskői Ferenc és Ránki György. Tankönyvkiadó, Bp. 1981.

írta alá és tette közzé.² Ez az „alapelveknek” megfelelő „definitív” rendelkezés az ország közigazgatását irányító helyhatóságot dekoncentrált. Az 5 kerület mindegyikébe egy-egy helytartósági osztályt szervezett, megnövelve ezzel a kerületek közigazgatási önállóságát. A helytartósági osztályok 1853. május 1-jével kezdték meg működésüket. Első feladatuk egyike volt a megyei és járási hatóságok átszervezése. Járási szinten ismét egyesítették a politikai igazgatást és a jogszolgáltatást. A provizórium időszakában létrejött II. osztályú járásbíróóságok megszűntek és beolvadtak a vegyes szolgabíróóságokba. 1854. április 29-től új szervezetben és hatáskörrel kezdték meg működésüket a cs. kir. járási szolgabíróóságok, melyek „mint bíróságok” is funkcionáltak. Ezzel egyidejűleg 1854. május 1-jén megszűnt az ostromállapot, s Magyarország közigazgatási tekintetben beolvadt az osztrák császárságba. Az ügyintézésben megyei szinten is kötelezővé vált a német nyelv használata, előtérbe került az idegen tisztviselők alkalmazása. Minden vonalon a birodalmi gondolkodás, igazgatási és jogszolgáltatási gyakorlat érvényesítésére törekedtek.

A definitívum időszaka 1860. júniusáig tartott. A birodalom belpolitikai nehézségei, az államadósság nagymértékű megnövekedése, valamint az észak-itáliai veszített háború kikényszerítette a nyílt abszolutizmus feladását s a Bach-rendszer megszüntetését.³

Tanulmányomban a fent vázolt időszak hatását és érvényesülési mechanizmusait kívánom bemutatni a Jászkun Kerület közigazgatásában. Bemutatva és vizsgálva azt, hogyan érvényesültek a birodalmi központosítási törekvések egy olyan törvényhatóságban amely az 1848 előtti feudális Magyarországon, mint kiváltságos kerület nagymértékű önállóságot élvezett. Igazgatása és gazdasági élete is eltért a megyéktől, és a polgári átalakulás bizonyos mérvű csíráit is magában hordozta. Létezett a szabadparaszti földbirtokrendszer és az erre épülő önkormányzat. Mindez a polgári fejlődés útjára is terelhetette volna a Jászkun Kerületet, de a feudális környezetben a privilégiumhoz való merev ragaszkodás, a vezetés és igazgatás belterjessé válása, a polgári haladás felé vezető keskeny ösvényt elzárta. Jól szemlélteti ezt, a képviselői rendszer kiterjesztésének gyakorlati kivitelezhetetlensége, — bár a törekvések többször hangot kaptak — az ősiség eltörlésének leszavazása, s a közigazgatás reformját kívánó kerületi koordinációs munkák elakadása.⁴

2. Magyarországot illető országos törvény és kormánylap [1850–1851] illetve Magyarországot illető országos kormánylap [1852–1859] [MOKL] 24/1853. január 19. bel- igazság- és pénzügyminiszteri rendelet.

3. SZITA János: Baranya megye közigazgatása a neoabszolutizmus idején I. rész. 383–422. = In: Baranyai helytörténetírás. 1980. Szerk. Szita László. Pécs, 1981. Csizmadia Andor — Kovács Kálmán — Asztalos László: Magyar állam és jogtörténet. Tankönyvkiadó, Bp. 1986.

4. BÁNKINÉ MOLNÁR Erzsébet: A Jászkun Kerület társadalmi és önkormányzati igazgatása 1745–1848. Gyula, 1991. Bács-Kiskun megyei levéltári füzetek I. 7–92.

Az 1848-as márciusi forradalom után bekövetkezett változások a reformok híveit erősítették. A megszületett polgári szabadságjogokat érvényesítették a politikai életben. A feudális kötöttségek, a jobbágyrendszer eltörlése viszont nem, vagy alig érintette a szabad kerületek lakóit. A redemptus birtokosság számára mindez már évszázados valóság volt. A polgári jogok kiterjesztése gazdasági téren csak az irredemptusok és zsellérek számára jelentett reményeket. E kettősség ellenére a Jászkun Kerület Kossuth és a magyar szabadságharc mellé állt, s amellet — nem egyszer taktikázásba menekülve — a végsőkig kitartott.

2. A KETTŐS IRÁNYÍTÁS IDŐSZAKA, 1849. JANUÁR–JÚNIUS.

1849. január 5-én a császári seregek bevonultak Magyarország fővárosába. Ezzel nem csak katonailag, de az államigazgatás területén is kettős irányítás alá került az ország jelentős része. Január 15-én Windisch-Grätz létrehozta a budai, pozsonyi és soproni katonai kerületeket, s ezekben a törvényhatóságok irányítására királyi biztosokat nevezett ki.

A budai katonai kerület — élén gróf Wrba altábornagy állt — Pest, Fejér és Esztergom megyéket, valamint a Jászkun Kerületet foglalta magában, székhelye Budán volt.

A kialakult kettős irányítás következményeként a törvényhatóságok elbizonytalanodtak. A mindenkori katonai erőviszonyok, a hadihelyzet alakulása szabta meg, hogy az önkormányzatok melyik hatalom képviselőinek, illetve hatóságának intézkedéseit hajtották végre, vagy éppen mindkettővel szemben várakozó álláspontra helyezkedtek.

A Jászkun Kerületek önkormányzata 1849-ben, a hozzá érkezett utasításokat, kerületi intézkedéseket és a saját közgyűlési tevékenységét tekintve a hadi helyzet változásainak volt kitéve.

1849. január 7-én a Jászkun Kerület területét is elérte a hadiállapot. A január 4-én tartott közgyűlésen még Szentkirályi Móric főkapitány elnökölt, majd Pestre távozott, ahol csatlakozott Windisch-Grätzhez és behódolt az osztrák katonai vezetésnek. Január 11-én a kerületek közgyűlésén már Kálmán Sándor elnökölt. Elnöksége csupán ügyrendi feladatkört jelentett, hiszen Szentkirályi helyére mindkét hatalom kinevezte a maga kormánybiztosát.

Windisch-Grätz a Jászkun Kerület és Pest megye élére közös kormánybiztosot nevezett ki Babarczy Antal volt Csongrád megyei alispán személyében. Kossuth, mint a Honvédelmi Bizottmány elnöke az árulónak

nyilvánított Szentkirályi helyett Illésy Jánost bízta meg a Jászkun Kerület kormánybiztosi teendőinek ellátásával, s ezt nyílt rendeletben tette közzé.⁵

Illésy János 1828–1834. a Nagykun Kerület kapitánya, a nemesi reformmozgalom lelkes híve, az 1832-es országgyűlésen a Jászkun Kerület követe. A császáriakhoz átállt főkapitány helyett így két kinevezett kormánybiztost is kaptak a jászkunok, akik mindenek előtt szabad és független önkormányzatukat kívánták megőrizni.

Szemléletesen tükrözi a kerületek ezzel kapcsolatos nézetét az 1849. február 2-án Jászberényben tartott tanácskozmány jegyzőkönyve.⁶ A tanácskozmányon a Jász Kerületben lakó jász és jászkun tisztviselők vettek részt. A megbeszélés tárgyát Szentkirályi Móric főkapitány level képezte, melyben közölte Babarczy Antal királyi biztos rendeletét. Babarczy a jász tisztviselőket február 8-ára Pestre rendelte. A kerületek központi bizottmánya ezért hívta össze az elérhető tisztviselőket a teendők feletti tanácskozásra.

Az összegyűltek a rendeletet hivatalos úton tárgyalni sem kívánták „hanem mint alkotmányos formákba ütköző rendelet teljesítését minden áron, de csak magánúton megakadályozni” törekedtek. Határozatuk — mely három részre tagolódott — igyekezett a meglehetősen veszélyes és bizonytalan helyzetben döntésüket jogilag is körülbástyázni. Egyrészt kimondták, hogy „miután az 1848. évi 25. tc. szerint a Jász Kun Kerületek köz dolgairól csupán a nép által választott tisztviselőkből, és képviselőkből álló közgyűlés intézkedhetik, és miután a Jász Kun Kerületek együtt képeznek egy törvényhatóságot”, így külön a jász tisztikar nem intézkedhet. Mivel nyilvánvaló, hogy a jász tisztviselők Pestre idézésével nem lehet más célja a királyi biztosnak, mint a Jászkun Kerület belügyi igazgatásába beavatkozni, a tisztviselők maradjanak helyükön és Pesten semmi esetre sem jelenjenek meg.

Másrészt, mivel a tanácskozáson a körülmények ismeretében belátták, hogy a királyi biztos rendeletének végső célja a jász tisztviselők meghódoltatása, a határozatot oly módon is megerősíteni vélték, hogy kinyilatkoztatták: „a tisztviselők hivatalra lépésükkor a törvényes királynak hűséget, s a törvénynek és alkotmánynak engedelmisséget esküdtek: míg a kormányforma változtatása iránt, az összes haza, törvényes képviselői által nem nyilatkozik”, addig hivatali eskü felcserélése vagy megújítása nem történhet meg.

Mindazonáltal azt is megfontolták, hogy a Jász Kerületet a császári csapatok körülzárták, s így a személyes biztonságuk kerül veszélybe, ha a királyi biztos rendeletére csupán a fenti határozati pontokban reagálnak. Ezért a határozat harmadik részében megbízták Pethes Mihály jász kapitányt, és Hegedűs Zsigmond jegyzőt, hogy keressék fel a főkapitányt és

5. HERENDI József: A Jászkun Kerületek a függetlenségi harc alatt 1848- és 1849-ben. Cegléd, 1901. 137 l.

6. Szolnok Megyei Levéltár [SZML.] Jászkun Kerület [JK.] Bizottmányi iratok 62/1849.

támogatásának megnyerésével érik el Babarczynál a korábbi szabadságok meghagyását.

A küldöttek által előterjesztett határozati pontok Szentkirályi véleménye szerint ugyan törvényesek, de a királyi biztos elé szabott politikai célokkal összeférhetetlenek voltak. Babarczy nem is bocsátkozott törvényességi vitába, a küldöttségtől alkalmazkodást és meghódolást követelt. Ennek érdekében kész volt személyesen is megjelenni a kerületekben, ha biztonságát szavatolják. A kerületi tisztviselőkön kívül az egyes községek főbíráit és főjegyzőit valamint népszerűbb képviselőit is magához kívánta rendelni hódolati nyilatkozatra. A tárgyalások eredménye kompromisszumos megállapodás lett. Babarczy lemondott a kerületbeni megjelenésről, a községi vezetők egyenkénti meghódoltatásáról, de kijelentette: „Ő mind addig míg a Kerület fegyver hatalmával meg nem hódoltatik, a Jászságot meghódoltnak tekinti,” rendeleteinek nem teljesítése pedig felségsértés, melynek azonnali elfogatás a következménye. A kerületek kiküldöttei erre csupán hallgatással reagálhattak.

Az irányítás mechanizmusa és az előjáróság személyi állománya nem változott. A kerületek helységei továbbra is a „Jászkun Kerület főkapitányától” megnevezés alatt kapták a katonai igazgatás utasításait és rendeleteit. A helységek viszont — hacsak nem álltak közvetlen katonai megszállás alatt — azok végrehajtását megtagadták, illetve a küldeményt fel sem bontották.⁷

A császáriakhoz átállt Szentkirályit tehát nem tekintették főkapitánynak. Az interregnum feloldására Nyári Pál, a Honvédelmi Bizottmány titkára Illésy Jánost — kormánybiztosi rangjának meghagyása mellett — március 26-án megbízta a főkapitányi teendők ellátásával. A megbízás után Illésy János körlevélben tudatta a kerületek helységeivel a Honvédelmi Bizottmány március 26-i rendeletét: „miképp Szentkirályi Móricz főkapitány Hertzeg Windischgraetz tábornagy úr hirdetményeinek s rendeleteinek köröztetése, s a császáriakkal szövetkezése végett a főkapitányi hivataltól elmozdított.”⁸ Egyben utsította a főbírákat a rendelkezés kihirdetésére és a Szentkirályitól érkező iratok visszaküldésére. Alig tisztázódtak a hatalmi viszonyok, amikor április elején a Jászkun Kerület ismét a magyar hadsereg fennhatósága alá került. Április 23-án összeült a közgyűlés, itt a korábbi hármaskerületi előjáróság lemondott. A lemondás okozója, Mocsy Ferenc jászkiséri bizottsági tag előterjesztése volt. Mocsy árulással és a császáriakhoz pártolással vádolta a tisztikart, mivel képviselők egyezkedni próbáltak Szentkirályival, illetve a királyi kormánybiztos Babarczyval. A közgyűlés a körülményeket mérlegelve felmentést adott a vádak alól és felszólította a megvádoltakat hivataluk folytatására.⁹

7. Bács-Kiskun Megyei Levéltár [BKML.] Kiskunfélegyháza levéltára [Kf.] *Protocollum politicum* [Prot. Pol.] 1. jkv. 104.

8. BKML. Kf. Közgyűlési jegyzőkönyv [Kgy. jkv.] 1., 110. p.

9. SZML. JK. Kgy. jkv. 1849. ápr. 23. 62. kgy. sz.

A főkapitányi és kormánybiztosi megbízatás egy személy általi ellátását a Honvédelmi Bizottmány nem tekintette végleges megoldásnak. Kossuth már április elején felszólította a kerületeket, hogy a központi bizottmány minden kerületbeli községet hívjon fel olyan személy ajánlására, akit ha főkapitánnyá nevez ki, az a nép bizalmát is élvezni fogja.

Az április 23-i közgyűlésen tehát az új főkapitány ajánlását is meg kellett tárgyalni. A Jászkun Kerület főkapitányát a kerületek megkérdésezése nélkül mindenkor a király nevezte ki. Ajánlást a korábbi időszakokban csupán az alkaptány személyére tehettek. Éppen ezért kiemelt jelentőségű volt Kossuth kéréme, melyre a kerületek közgyűléséből ugyancsak rendhagyó választ adtak.

A Honvédelmi Bizottmány elnökének címzett április 26-án kelt levélben részletesen taglalták azokat a nehézségeket, melyeket a századok óta egy törvényhatóságot képező, de földrajzi fekvését tekintve egymástól távoli részekből álló hármaskerület igazgatása jelentett. A nagy távolságok miatti utazások békeidőben is igen költségesek és fáradságosak voltak. A földrajzi széttagoltság mellett a kerületek szétválását politikai szempontból is időszerűnek érezték. „De lejártnak is hisszük azon időt, melyben a kormány ellen a törvényhatóságok erősségében kellett ellenőrséget keresni. Most a kormány ellenőrzésére a nemzeti gyűlés van hivatva. A törvényhatóságok úgy felelnek meg legjobban rendeltetésüknek, ha a kormány rendeleteit minél gyorsabban hajtják végre; és ez a kerületek szétszört helyzete miatt szinte lehetetlen.”¹⁰ A közgyűlés tagjai úgy vélték, hogy az új alkotmány kidolgozása után a törvényhatóságok, így a kerületek is más politikai felosztást nyernek. Végezetül azt javasolták, hogy mivel jelenleg a kerületek közigazgatási ügyeit az alkaptányi hivatal közmegelegedésre irányítja addig, amíg a kerületek törvényes szétválása bekövetkezhet, az irányítás maradjon az alkaptányi hivatal hatósága alatt.

A régi összetételben hivatalában maradt tisztikar és közgyűlés április 26-án kihirdetett és Kossuth Lajoshoz elküldött levelében üdvözölte a függetlenség kikiáltását.

Az önkormányzati élet a magyar kormány fennhatósága alatt a meglévő szervezeti keretek között folytatódott. Szemere Bertalan belügyminiszter a főkapitánysági teendőket ideiglenesen ellátó Illésy János kormánybiztos helyére Patay Józsefet nevezte ki főkapitánnyá. Patay június 14-én foglalta el a főkapitányi széket, Illésy ettől kezdve csupán a kormánybiztosi feladatokat látta el.¹¹ Július folyamán az osztrák seregek ismét elérték a Jászkunságot. A kerületek közgyűlési jegyzőkönyve tükrözi a hadiállapot változásait. Július 10-én még a kerületek székvárosában, Jászberényben ülésezett a közgyűlés, de 11-én már a Jászberényt elérő császáriak elől Kunszentmiklóásra menekült. Július 14-én Halason, 24-én Karcagon, 26-án

10. SZML. JK. Bizottmányi iratok 57/1849.

11. HERENDI József: 1901. 86. 1.

Kunszentmártonban tanácskoztak. Az utolsó közgyűlést is itt tartották július 28-án, ekkor úgy határoztak, hogy legközelebb Halason gyűlnek össze, de a császári csapatok bevonulása ezt már megakadályozta Haynau seregei július 28-án elérték Halas határát, ahonnan még a helyi előljárók is elmenekültek.

3. A KATONAI KORMÁNYZAT IDŐSZAKA 1849. JÚNIUS — 1850. DECEMBER

A budai katonai kerületbe tartozó pesti polgári kerület királyi főbiztosa, Szentiványi Vince már július 11-én megkapta kinevezését. A pesti polgári kerületbe ekkor Buda és Pest városok, Pest vármegye és a Jászkun Kerület tartozott. Szentiványi 1849 elején részt vett a Magyarország államigazgatási rendszerének kialakításáról folytatott tanácskozásokon. Július 23-án értesítette Babarczyt, hogy átvette a Pesti polgári kerület kormányzatát. A Jászkunság közigazgatásának átszervezéséhez azonban csak szeptember elején foghatott hozzá: ekkor megbízottját, Varga Soma ceglédi főszolgabírórt küldte ki, hogy az ottani helyzetről tájékozódjék és biztosítsa a tisztikart arról, mindazok, akik a forradalomban különös szerepet nem vittek, ideiglenesen a helyükön maradhatnak.¹² A Jászkunság politikai ügyeinek vezetésével szeptember 12-én Kenéz Mihályt bízták meg,¹³ akit előzőleg 1848. április 4-én fosztották meg követi rangjától.

Az új Jászkun kerületi (megyei) főnök nem Jászberényben, hanem türkevei birtokán rendezte be a kerületi főnöki hivatalt. Kenéz első intézkedései közé tartozott, hogy visszahelyezte hivatalába Pethes Mihályt, akit Illésy, mint árulót megfosztott jász kapitányi rangjától.¹⁴

Az átszervezéssel megbízott Varga Soma szeptember 17-én ideiglenesen — a felsőbb jóváhagyást fenntartva — kinevezte a Jászkun, Nagykun, Kiskun és Jász kerületek tisztikarát. A kapitányi hivatalok — a jász kapitányét kivéve — ekkor még üresen maradtak.¹⁵ Szeptember 19-én a kerületek kormányzóbiztosának körlevele minden helységben tudtul adta, hogy áprilisban „Illésy János által elhurcoltatott Jász Kapitány Petes Mihály ellen támasztott vád a forradalmi Kormány legyőzetésével..., tekintetbe véve fontos szolgálatait s hasznos érdemeit...”¹⁶ megszűnt. Pethes jász kapitányi hivatalában ismét megerősítettett. Varga Soma következő intézkedése az egyes helységek jegyzőkönyveinek áttekintése, majd szeptember

12. SASHEGYI Oszkár: Az abszolutizmus kori levéltár. Bp. 1965. Akadémia K. 267 1.

13. HERENDI József, 1901., 118. 1.

14. BKML. Kiskunhalas levéltára [Kh.] MM. 228. N 7.

15. HERENDI József, 1901. 119. 1.

16. BKML. Kh. MM 228. N7.

20-án kelt levele szerint: „a Köz-Nép- és Képviselő ülések” tartásának megtiltása volt.¹⁷ Intézkedései Kenéz Mihálynál egyetértésre találtak azon különbséggel, hogy ő, mivel belülről ismerte a jászkun helyzetet, engedélyezte „a város gazdálkodását illető fontosabb ügyekbeni tanácskozásokat az értelmiség s a birtokosabb polgárok” meghívásával.¹⁸ Ilyen ügynek tekintették például a pásztorfogadást, a közmunkák megszervezését. A korábban létezett kistanácsok helyreállítását is szükségesnek tartotta. A tagok választását azonban kivette a községek kezéből és a járási kapitányokat bízta meg azzal, hogy a helyi tanács jelenlétében és a főbíró véleményének meghallgatásával „a régebben szokásban volt számmal” nevezze ki azokat.¹⁹

A még üresen álló kerületi (járási) hivatali posztokra a korábbi hivatalnokok közül Kenéz a rang szerint következőket léptette elő. Nagykun kapitány a korábbi ülnök Várady István, kiskun kapitány pedig a volt kiskun kerületi ülnök, Péter Antal lett. A felső Kiskunságba ülnökül Szabó Lászlót nevezte ki. Nem volt betöltve a Jászkun Kerület (megyei) főjegyzői tisztsége, de ennek betöltését Kenéz nem tekintette sürgősnek. Inkább a főnöki hivatalt kívánta létrehozni egy titkár, egy fogalmazó és egy díjnok alkalmazásával.²⁰ A kerületek (járások) irányításában október elejére lezajlottak a legfontosabb személyi változások. Csupán a felső Kiskunságban merültek fel gondok, mivel Balogh Lajos katonai biztos megbetegedett, s kérte, mentse fel hivatala alól. A volt felső kiskunsági tisztviselők közül Tóth Pál ülnököt és Virág Dénes esküdtet, mint a forradalomban „kompromittálódott” személyeket nem alkalmazták, Már Benedek perceptor és Tóth Károly jegyző pedig a hármaskerületnél kapott megbízatást. Ezért Kenéz Mihály már 1849-ben felvetette, hogy a kiskun felső helyekre „egy kerületi biztost, vagy az itteni szólás szerént, egy kerületi kapitányt, egy segéddel együtt kellene kinevezni.”²¹

November 25-én meghalt Várady István, a Nagykun Kerület kapitánya. Helyére a kapitányi hivatal vezetésével Ujj Mihály esküdt kapott megbízást.²²

A jászkun főkapitányi tisztt betöltésére Szentiványi, Jankovics György Pest megyei másodalispánt javasolta. Haynau 1849. december 20-án Jankovics Györgyöt kinevezte a Jászkun Kerület Főkapitányává.

A Bach belügyminiszter nevéhez fűződő új közigazgatási rendszer egyik legfőbb jellemzője a korábbi testületi rendszer megszüntetése, az egyszemélyi irányítás és felelősség bevezetése volt. Megszűntek a megyei választmányok. A közigazgatási hatóságok alsófoka a járás lett.

17. BKML. Kf. Kgy. jkv. 1. köt. 153. 1.

18. uo.

19. BKML. Kf. lad. 31. Fasc. 2 F. 3 Sz. 1/1850.

20. SZML. JK. Főnöki iratok 124/1849.

21. SZML. JK. Főnöki iratok 340/1849.

22. SZML. JK. Főnöki iratok 480/1849.

A Bach rendszerben a Jász, Nagykun és a Kiskun Kerület hármas egysége sem maradhatott meg változatlanul. Az egyes kerületek szétválása már 1849. júniusában felmerült a közgyűlésen. A kerületeknek „már csak földhelyzeti fekvésöknél fogva is kívánatos egymástóli elválásának elve kimondatván, s elfogadtatván, ennek mely útoni eszközlése végett” a szükséges eljárás kidolgozására június 26-án a kiskun községek Félegyházán tanácskozást tartottak. Patay József akkori jászkun kapitány az említett közgyűlésen felkérte a kiskunokat: nyilatkozzanak az elválás vagy együttmaradás mellett. Akkor a félegyháziak az együttmaradás mellett döntöttek, kijelentve, hogy „két régi történelmi emlék rokonság, — évek során át jó és bal szerencsében való közös osztozkodás, s anyagi viszonyok kapcsolnak egybe.”²³ A halasiak viszont örömmel fogadták az elválás eszméjét.²⁴ A véleménykülönbségek ellenére vagy talán éppen ezért a Jászkun Kerület egysége 1849-ben még változatlan maradt. Az egyes kerületek azonban 1850. január 21-től már nem léteztek, helyettük és belőlük 5 járás alakult.

Geringer Károly Magyarország polgári ügyekben meghatalmazott császári biztosa 1849. november 13-án részletes utasításában megszabta a közigazgatási járások kialakításában követendő eljárást. A Jászkun Kerület felosztását közigazgatási járásokra a főkapitány javaslata alapján végezték. Alapul a népességszámot vették, némileg igazodva a hagyományos körzetekhez. A volt Jász Kerületből a jászberényi és a jászapáti járás alakult. A Nagykun Kerület változatlan maradt, csupán a neve lett Karcagi Járás. A volt Kiskun Kerületből (a korábbi alsó illetve felső Kiskunságból) két közigazgatási járás alakult, Kiskunfélegyháza és Kunszentmiklós székhelyekkel. (Lásd I. táblázat). Az újonnan alakított közigazgatási járasok élére új, 1850. február 1-jétől kinevezett kapitányok és tisztségviselők kerültek. Pethes Mihály nincs a tisztségviselők között.²⁵

A járasok kialakítása nem talált osztatlan egyetértésre. A Nagykun, azaz karcagi közigazgatási járás kapitánya már 1850. február 17-én feliratban kérte a főkapitányt a karcagi járás kettéosztására. Véleménye szerint ezt nem csak a népesség száma, de méginkább a járás kiterjedése indokolná. A nagy távolságok ugyanis lassítják a kapitányi irányítás hatékonyságát.²⁶ A javaslatot a főkapitány nem fogadta el.

Az így kialakult közigazgatási szervezet ideiglenes volt. Az előjárók elnevezése — amint azt az 1849. október 24-én Haynau által közzétett „Magyarország ideiglenes közigazgatási rendszere” megengedte — itt a hagyományokhoz igazodott. A Jászkun Kerület élén álló megyei főnök

23. BKML Kf. Kgy. jgykv. 1. köt. 139. 1.

24. BKML. Kh. Prot. Pol. XLVI. 228. 1.

25. Pethes 1849 végén korábbi „helyállásáért” jutalmul megkapta a Ferenc József rendet, a kapitányi tisztségtől azonban meg kellett válnia.

26. SZML. Nagykun Karcagi Járási Cs. Kir. Kapitányság hivatalos eljárásainak fogalmazati jegyzőkönyve. 156. sz.

ezért viselhette a hagyományos főkapitányi címet, az egyes járások élére kinevezett közigazgatási szolgabírók pedig a járási kapitány elnevezést. Az engedmények köre ezzel be is zárult. A volt szabad kerület — bár a korábbitól eltérő belső tagolással — megtarthatta területi épségét és hagyományos elnevezéseit, minden más korábbi önkormányzati joga azonban elvesztett.

A kerületi főbiztost (Szentiványi Vince) — aki az adott katonai kerületben a polgári közigazgatás élén állt — minisztériumi előterjesztésre a császár nevezte ki. A kerületi főbiztosnak alárendelt kormánybiztost, akit más megyében megyei főnöknek, a Jászkun Kerületben főkapitánynak neveztek, a kerületi főbiztos előterjesztésére a hadsereg fővezére nevezte ki. A közigazgatási járások élén álló szolgabírókat, esetünkben kerületi kapitányokat a főkapitány kijelölésére a kerületi főbiztos nevezte ki. A kerület lakosságának e személyek kinevezésébe — hagyományaiktól eltérően — még a jelölés erejéig sem lehetett beleszólásuk. Az egyes tisztségeknek alárendelt segédszemélyzet szintén kinevezéssel került hivatalába. A rendelet előírta, hogy minden kinevezésnél figyelembe veendő a folyomódóknak a kért hivatalokra alkalmasabb s ügyesebb volta, azoknak a „törvényes kormány” iránti ragaszkodása, a nemzetiségek egyenjogúsítása, s a korábbi közszolgálati alkalmaztatás ideje és minősége. A felkelésben „kompromittált” személyek semminemű közszolgálati hivatalt nem tölthettek be. A Jászkun Kerület egész tisztikarát 1850. január 21-én egyszerre nevezte ki a pesti polgári kerület főbiztosa Szentiványi Vince.²⁷

Az „ideiglenes közigazgatási rendezet” a hatásköröket csak körvonalakban szabta meg. A rendszer egyik fő szempontja a közigazgatás és a jogszolgáltatás elválasztása volt. A közigazgatási tisztségviselők legfőbb feladata volt a törvények közzététele és végrehajtása, ideértve a minisztériumok utasításait, valamint az adott területükön a közrend és biztonság fenntartásáról gondoskodni. Feladatuk volt a lakosságot a császári kormány jóakarataról meggyőzni és közreműködni a pártütők leleplezésében.

Az „ideiglenes közigazgatási rendezet” előírta, hogy a hivatalos eljárásoknál császári sással és a hivatalt megjelölő körirattal ellátott pecsétek használandók. A Hármaskerület és az öt közigazgatási járás hivatalai ezért nem használhatták tovább korábbi címereikkel ellátott pecsétjeiket. A kiváltságokra utaló jelképek, a kiváltságokkal együtt áldozatul estek a központi igazgatás és hatalom egységesítő törekvéseinek.

Az új közigazgatási rendet az 1850. február 4-i Jászkun kerületi közgyűlésen tudatták a községek meghívott főbíróival és jegyzőivel. A meghívottaknak ekkor a községek pecsétjeit is magukkal kellett vinni, hogy a Jászkun Kerület levéltárába helyezték.²⁸

27. BKML. Kf. Kiskun Kapitányság kig. iratok 55/1867. érk.

28. BKML. Kf. Prot. Pol. 25. p. 428.

A Jászkun Kerület egyes helységeinek helyi igazgatási rendszere ebben a szakaszban formailag változatlan maradt. A kiváltságos mezővárosi rangot azonban elveszítették a helységek, valamennyi település községgé fokozódott le.²⁹ Az előljáróságok azaz a tanácsok bírói hatásköre megmaradt, de a továbbiakban innen nem a kapitányhoz, hanem a kerületi (megyei) törvényszéki elnökhöz Kenéz Mihályhoz fellebbezhettek.

A községek vezetésében szintén történtek személyi változások. A főkapitány még februárban felülvizsgáltatta a járási kapitányokkal a községi előljáróságok személyi összetételét. Jelenteni kellett, vannak-e a községi előljárók között olyanok, akik „akár képesség, akár főleg a jó érzelem hiánya miatt nem bírnak azon kellékekkel, kik a község előljáróinál megkívántatnak.”³⁰ Egyben a meg nem felelt személyek elmozdítására és a helyettük kinevezendőkre is javaslatot kért. Az utasítás nyomán a községekben is végbementek a személycserék. A kapitány által javasolt új tisztségviselőkről a két tanácsi testület is véleményt alkotott. A testületek által legtöbb szavazatot kapott egyének és a kapitány által külön is támogatott nevek közül erősítette meg a főkapitány az általa legmegfelelőbbnek tartott személyt, mint új tisztségviselőt.

1850. márciusában már valamennyi helységben az újonnan megerősített — ezek között korábbi tisztségviselők is voltak — tisztikar állt a község élén.

Az „ideiglenes közigazgatási rendezet” 32. paragrafusa Magyarország végleges közigazgatási rendje előkészítése érdekében elrendelte és a vezető tisztségviselők kötelességévé tette a hivatali területekre vonatkozó geográfiai, gazdasági és népességre vonatkozó statisztikai adatgyűjtést. Ennek szellemében, valamint az új adónemek kivetésének és behajtásának végrehajtását elősegítendő az első intézkedések közé tartozott az az áprilisi utasítás, melyben Jankovics főkapitány valamennyi helységben elrendelte a házak megszámozását, az utcák neveinek meghatározását és azoknak az utcasarkokon való feljegyzését.³¹

Az ideiglenes földadó bevezetéséhez, az előmunkálatok megtételére minden községben 6 tagú választmányt alakítottak a tanács és a kistanács véleményének meghallgatásával. A választmány vezetőjének személyére a főkapitányhoz kellett javaslatot adni, s csak az általa elfogadott 3 fő közül választhatott a községi bizottmány.³² Az 1850. március 4-i rendelettel bevezetett új földadó azt jelentette, hogy adót vetettek a föld termésére és az épületek haszonélvezetére. A végrehajtáshoz elsődlegesen tehát új földka-

29. ILLYÉS Bálint: „Kedves kis Hazánk” Kunszentmiklós a redemptiótól századunkig. Kunszentmiklós, 1976. 85. 1.

30. BKML. Kf. Kunszentmiklósi Cs. Kir. Kapitányság levelezőkönyve 1850. március 16.

31. BKML. Kf. Félégyházi Cs. Kir. Kapitányság érk. szám nélkül 1850. április 13., 1165. fők. sz.

32. u. o.

tasztereket kellett készíteni, amelyekhez az említett bizottság végezte a szükséges felmérési munkákat.

Májusban megkezdődött a bevezetendő fogyasztási és használati adó végrehajtására tett adatgyűjtés.³³ A kerületek lakóit mindkét új adónem fokozottan sújtotta, hiszen újabb csapást jelentett a korábbi kiváltságaik maradványaira. Fogyasztási adó a Jászkun Kerületben soha nem létezett. Használati adót is csupán a birtoktalan lakosok fizettek pálinkafőző kazánjaik után, egy kazántól 2 Ft-ot. A pénz a birtokos lakosság pénztárába folyt.

Megjegyzendő, hogy birtoktalan lakos pálinkafőzése gyakorlatilag alig fordult elő.

Létezett még egyfajta használati adónak nevezhető adónem, amelyet nem egyénekre, hanem a községekre vetettek ki. Ezt a királyi kisebb haszonvételek után a községek pénztáraiból a dicalis conscriptio elvei szerint fizették. Fedezetül a haszonvételekből bevett bérleti és jótállási összegek használatára kivetett rendes adó mennyisége szolgált. Ez a rovás összeírás természete szerint hol kisebb, hol nagyobb százalék volt, de 5%-nál mindig kevesebb.

Az új fogyasztási adónál, amint arról a miniszteri biztos leirata a kapitányokat tájékoztatta, a szeszestalmérés, húsvágás, vásár- és piachasználat — ezek korábban királyi kisebb haszonvételek voltak — után a községeknek, mint e jogok birtokosának a bérlők által fizetett bérleti összeget mind fogyasztási adónak kellett volna tekinteni.

Maga a kapitány is felháborodással reagált a tervezetre, hiszen a királyi szabadalmi adományokat, amelyeket eredetileg a Jászkun Kerület földbirtokos lakói kaptak, eddig minden uralkodó elismerte. A gyakorlatban a birtokosokból álló kerületi gyűlés a birtokosok beleegyezésével a szabadalom megvalósítását úgy módosította, hogy minden birtokos három hónapig megszorítás nélkül szabadon gyakorolhatja az italok, a bárány és sertéshús mérését, s ez után egyáltalán nem kellett használati adót fizetnie. A község pedig, mint a birtokosok jogi képviselője a kocsmáltatás és mézszárszék jogot a birtokosok által neki átengedve egész éven át gyakorolta. De ha a birtokosok személyenként egész éven át maguk akarnák gyakorolni e szabadalmakat, arra királyi adomány szerint joguk lenne „bármely használati és fogyasztási adó megfizetése nélkül, szabadon”, olvasható a levelezőkönyvi bejegyzésben.

A helységek a királyi haszonvételekből származó jövedelmekből — melyek a birtokosokat illető községi pénztárba kerültek — fedezték az iskolák karbantartását, a tanítók fizetését, a szegény tanulók segélyezését. A község anyagi jólétének fenntartásában is jelentős szerepe volt e bevételeknek, mivel ugyanezen pénztárból fedezték a tenyészállatok beszerzését és tartását, a közlekedési eszközök fenntartását, a kárvallott birtokosok

33. BKML. Kf. Kunszentmiklós Cs. Kir. Kapitányság levelezőkönyve 1850. május 6.

megsegítését, valamint innen fizették az arra képtelenné vált birtokosok helyett a közadót. A községekben ezért a királyi haszonvételek jövedelmeinek elvonása, illetve minden azt érintő változás felháborodást keltett.

Az előkészületek az új adónemek bevezetéséhez a kerületek panaszai ellenére nem álltak le. A néesség száma mellett bekérték a szeszesitalok és vágómarhák kimutatását, a bortermés mennyiségét 10 évi középszámítás szerint, valamint a sör és pálinkafőzés adatait.

Megkezdődött a csendőrörsök megszervezése. A csendőrség közbiztonsági feladatokat ellátó, valamint a polgári közigazgatás és jogszolgáltatás végrehajtó szerveként jött létre 1849-ben.³⁴ A csendőrség ideiglenes szerkezeti törvénye 1850. január 18-án kelt, de Magyarországon az ostromállapot miatt nem került bevezetésre. Haynau 1850. március 25-én adta ki azt a rendeletét, amely szerint a csendőrség ellen elkövetett szóbeli és tettleges bántalmak Magyarországon haditörvényszék által tárgyalandók.³⁵ A csendőrörsök részére szükséges épületekről és felszerelésekről a megyei közigazgatási hatóságoknak kellett gondoskodni. A fenntartási terheket pedig a községekre hárították.

Az új adónemek bevezetése és a csendőrség szervezése, osztatlan ellenszenvet váltott ki a lakosság körében. Mindezek mellett a Kiskunságban elterjedt a „biztos kútfőből vett hír”, miszerint a Kiskun Kerület helységeit egymástól elszakítani, sőt egyes kerületbeli helységeket külön-külön szomszéd hatóságokhoz beolvasztani tervezik.³⁶ Ezért a félegyházi közgyűlésből kérést intéztek a miniszteri biztoshoz, melyben a kerületek egy politikai testületben tartását kívánják. A megnyugtató válasz hamarosan megérkezett. A kerületek továbbra is együtt maradtak.

Az ország véglegesnek szánt új közigazgatási szervező rendeletét a császár 1850. szeptember 8-án hagyta jóvá. A császár által jóváhagyott szervező rendeletet a belügyminiszter szeptember 13-án adta ki.³⁷ A „szervező rendelet” szétválasztotta a polgári és katonai igazgatást, részletesen taglalta az egyes tisztségviselők hatáskörét és azokat az ügycsoportokat, amelyek irányításuk alá tartoztak. Az országos szervező bizottmány — vezetője Geringer — szeptember 28-án hirdette meg a pályázatokat az új közigazgatási állások betöltésére. Novembertől megszűnt a katonai biztosok hivatala. A korábban felügyeletük alá tartozó katonai tiszti lakokat és épületeket leltár szerint átadták a járási kapitányoknak. A továbbiakban a felügyeleti jogot a kapitány vagy megbízottja gyakorolta.³⁸

34. A Monarchia egész területén való felállítást Ferenc József 1849. június 8-án hagyta jóvá, Magyarországon való felállítására vonatkozó rendeletet 1849. június 22-én tette közzé Haynau.

35. MOKL. 1850. VII. 41.

36. BKML. Kf. Kgy. jkv. 1. 202. 1. 1850. szept. 8.

37. Hivatali utasítás a közigazgatási hatóságok számára Magyarországon a belügyminisztériumnak ezen koronaországban politikai hatóságok szerkezetére. Buda, 1851. MOKL. 1850. 474–478. 1.

38. SZML. Apáti Cs. Kir. Kapitányság rendeletek jegyzőkönyve. 4520/1850.

4. A PROVIZÓRIUM IDŐSZAKA 1851. JANUÁR — 1853. MÁJUS.

A „szervező rendelet” kimondta, hogy Magyarország élén helytartó áll. Az ország öt közigazgatási kerületre oszlik. Egy-egy kerület irányítását császári–királyi főispán végzi. A kerületekbe tartozó megyéket a megyefőnök irányítja, aki a főispán alárendeltje.

A Jászkun Kerület a Pest–Budai közigazgatási kerületbe soroltatott, melybe kilenc megye negyvennégy járása tartozott. A politikai közigazgatás legalsóbb fokú területi egységei, a járások élére járási biztosok kerültek közigazgatási szolgabíró elnevezéssel.

A Jászkun Kerület megyefőnöke a jászkun főkapitány címet viselhette.

Véglegessé váltak azok a területi változások, melyeket az új közigazgatási irányítás elvei szerint alakítottak ki. A Jászkun Kerület területe 85 négyzetmérföld volt, 209355 lakossal. Összességében tehát nem változott a területe, de ez nem jelentette azt, hogy a kiskunságiak már említett „biztos hírforrása” tévedett volna. Történtek területi változások, és a községek járásokba sorolása is megváltozott. Kocsér és Kara kiskun pusztákat Pest–Solt megyéhez csatolták, viszont a Jászságba kerültek Pest és Heves megye ott levő enclávéi, Péteri és Kömpöc pusztja, valamint a Heves megyei Tarnaörs helysége.

A törvényszéki járások száma ötről hétre növekedett. A Kiskunság korábbi két törvényszéki járása helyett három lett, Halas Kunszentmiklós és Félegyháza központokkal. A Nagykunságban pedig a korábbi egy helyett kettő: Karcag és Kunszentmárton székhelyekkel.³⁹

A közigazgatási és törvénykezési hivatalok és feladatok kettéválasztása tehát továbbra is érvényben maradt. A területi beosztás megváltoztatása csupán annyi módosulást eredményezett, hogy a tisztán közigazgatási és tisztán törvényszéki járások területi hatásköre nem fedte egymást.

A Pest–Budai kormányzati kerület élére 1850. december 8-án nevezték ki a magyarországi helytartónak alárendelt Augustz Antalt. Maga a kormányzat 1851. január 1-jétől lépett életbe. A Jászkun Kerület főkapitánya továbbra is Jankovics György maradt, s az első hónapokban a járásokban sem történt lényeges személyi változás.

A közigazgatási járások változatlanok maradtak. Az átalakulás első sorban az új hivatalok létrehozásában nyilvánult meg. Legfontosabb kérdésként az új adónemek kivetésének és beszedésének mikéntje jelentkezett. Megalakultak az adóközségek. Egy-egy község az adófizetési szempontból hozzácsatolt pusztákkal alkotott egy adóközséget. Az adóközségek kialakításakor sok problémát okozott, hogy a cs. kir. becslő biztosság

39. SASHEGYI OSZKÁR, 1965. 294. 1.

nem ismerte kellően a helyi tulajdonviszonyokat. Az egyes helységek tulajdonában levő pusztákat más helységekkel kapcsolta össze adóközséggé. A községek már 1850. tavaszán fellebbeztek és kérték a mesterségesen létesített adóközségek megváltoztatását. A bérelt puszták — melyek nem egyszer más közigazgatási eljárásba tartoztak — szintén bonyolították az adóügyi besorolást. A Nagykunságban, ahol minden helység egy adóközséget képezett, nem maradt ki olyan birtok, ami korábban nem tartozott volna egyik községhez sem. Itt ugyanis csupán kun birtokok voltak, amelyek azelőtt is adóalapul szolgáltak. Problémát azok a Heves megyei szomszéd puszták jelentettek, amelyeket a nagykunok béreltek, zálogban használtak vagy éppen megvettek. Ezeket szintén a tulajdonos nagykun községhez kívánták csatolni. Ilyenek voltak: a hegyesbori puszta, amit a karcagiak zálogban használtak, a gacsai puszta a madarasiak által örökáron megvásárolt terület, és az ó-csejteji puszta, ami a türkeveiek tulajdona volt. E puszták korábban, mint nemesi allódiumok nem voltak a használó községhez csatolva, ezért kérte a kapitány az adóközségek kialakításánál a valós használati és tulajdonosi viszonyok figyelembevételét.⁴⁰ Kunszentmárton mesterszállási pusztáját a cs. kir. becselő biztosság Mezőtúr adóközséghez csatolta, csorbai pusztáját pedig Túrkeve községhez. Mindkettő visszacsatolást kért Kunszentmártonhoz.⁴¹ A Jászsághoz tartozó kiskunsági külső puszták kevesebb bonyodalmat okoztak. Csólyos és Páka puszta külön adókerület lett, az ügyvezetőt Jászkisér, Ladány és Félegyháza delegáltjai közül választották. Szentlászló puszta szintén önálló adóközség lett, az adóügyi választmányt a tulajdonos Jákóhalma, Mihálytelek, Dózsa és Felsőszentgyörgy jelöltjeiből alakították meg.⁴² Minden adóközségben kinevezett választmány végezte a szükséges felmérési és becslési munkákat, élén a kinevezett ügyvezetővel.

Az új földadó bevezetését illetve az ezzel kapcsolatos munkálatokat e célra létesített cs. kir. hivatali szervezet végezte és irányította. Élén a budai cs. kir. földadórendező bizottság állt, melyhez adóbizottsági kerületek, azon belül becselő felügyelői és becselő biztosi eljárások tartoztak.⁴³ Ez a szervezet nem fedte a már kialakított közigazgatási eljárásokat, de a törvénykezésekkel sem volt azonos.

A 4-es számú földadórendező felügyelőséghez tartozott pl. Heves megye és a Jászság. Ezen belül külön becselő biztossági járást képezett a Jász Kerület.⁴⁴ A Nagykun Kerület az 5. számú földadórendező felügyelőséghez tartozott.

40. SZML. Karcagi Cs. Kir. Kapitányság hivatalos eljárások és fogalmazványok jegyzőkönyve. 349/1850.

41. u. o. 1202/1850.

42. SZML. Apáti Cs. Kir. Kapitányság rendeletek jegyzőkönyve. 4111/1850.

43. SZML. JK. Főkapitányi jkv. 2130/1851.

44. u. o. 232/1851.

Az adóhivatalok létesítése a pénzügyminisztérium hatáskörébe tartozott, bár ténylegesen csak november 1-jén léptek életbe, szervezésük már januárban megkezdődött. A Jászkun Kerületben négy adószedői hivatalt terveztek létrehozni.⁴⁵ Jászberényben a meglévő megyei pénztár alakult át adószedői hivattallá. A többi adóhivatal Karcagon, Halason és Kunszentmiklóson alakult. A tervek szerint később minden járásnak külön adóhivatalt szántak, a járásbíróság székhelyén. Ehhez viszont meg kellett várni a járásbíróságok megszervezését, ezért a meglévő járási biztosi székhelyeket jelölték ki az adóhivatalok helyéül is. A félegyházi járásra jutó adószedői hivatal Halasra helyezése azonnal ellenzést váltott ki. A főkapitány tiltakozott ellene és javasolta a Félegyházára helyezést. A fellebbezés indoka, hogy a félegyházi kerületi háznál megfelelő feltételek — helyiség és berendezés — adottak voltak, s ott járásbíróság is működött.

A pénzügyminisztérium helykijelölési javaslatában előrevetítődött az a törekvés, hogy a volt Kiskun Kerületet további részekre bontsák, s a területi megoszlással még indokolható, alsó és felső kiskunsági helységekből alakult két közigazgatási járást háromra osszák fel. Egyelőre ez a törekvés a hivatalok elhelyezésében, illetve azok elleni tiltakozásokban bukkant felszínre. A Halasra tervezett adóhivatal Félegyházára helyezése ügyében a tiltakozás sikerrel járt. A karcagi adóhivatalt, megfelelő hely hiánya miatt, Kisújszálláson helyezték el.⁴⁶ A hivatalok létesítése körüli huzavona nem akadályozhatta az új adónemek beszedésével kapcsolatos — óriási ellenszenvvel fogadott — intézkedéseket. Az első utasítások között már 1851. január 5-én arról kért tudósítást a főkapitány, hajlandók lennének-e a községek az örökváltságoktól eddig beszedett illetéket beszolgáltatni.⁴⁷ Továbbá közölte, hogy a még 1850. november 21-i császári határozattal elfogadott bor- és húsfogyasztási adót március elsejétől minden kétezer lelket meghaladó helységben beszedeti a pénzügyőrség. Ezt mindazok tartoznak fizetni, akik borméréssel vagy húsvágással foglalkoznak.⁴⁸ A beszedésre három módot jelöltek meg:⁴⁹

1. közvetlenül kincstári felügyeletet alatt kezelik,
2. haszonbérbe adják, s a kincstár jogai a bérlőre szállnak,
3. egyezséget kötnek az adófizetők a kincstárral.

A főkapitány az utóbbit ajánlotta a járási kapitányok figyelmébe. A javaslat mögött annak a ténynek az ismerete állt, hogy a kerületekben a királyi kisebb haszonvételeket többnyire bérbeadással hasznosították, s e

45. BKML. Félegyházi Cs. Kir. Kapitányság kig. iratok 138/1851. érk.

46. SZML. Karcagi Cs. Kir. Kapitányság hivatalos eljárások és fogalmazványok jegyzőkönyve 1827/1852.

47. BKML. Kf. Félegyházi Cs. Kir. Kapitányság, beadványi jegyzőkönyv, 24/1851.

48. u. o. 125/1851.

49. u. o. 157/1851.

bérletek 1851. október 31-ig tartottak. Tehát már folyamatos, korábbi feltételekkel megkötött egyezségeket kellett volna módosítani.⁵⁰ Megjegyzendő, hogy áprilisban a fogyasztási adót a 2000-nél kevesebb lélekszámú helységekre is kiterjesztették.

Az adózás ügyeinek irányítása és ellenőrzése 1851. február 20-tól új országos hatáskörű szerv a Magyarországi Pénzügyi Országos Igazgatóság fennhatósága alá került. Az országos pénzügyi igazgatóságnak alárendelve 18 Pénzügyi Körzeti Igazgatóságot létesítettek. A Nagykun és Jász Kerület valamint a Heves megyéből közbeeső részek és Tarnaórs helysége a szolnoki, a Kiskun Kerület a Pest–Solt megyéhez beosztott Kocsér és Kara puszták kivételével a Szegedi Pénzügyi Körzeti Igazgatósághoz tartozott.⁵¹

Az átalakulás másik lényeges törekvése a közbiztonság megtartására irányult. Kiépült a csendőrségi szervezet, s a községen belül a rend és csend fenntartása kizárólag csendőrségi feladattá vált.⁵²

A pénzügyi és csendőrségi szervezet alakításával párhuzamosan az 1850. december 21-i császári határozat jóváhagyta az ország új közegészségügyi szervezetét.⁵³ A Jászkun Kerületben egy megyei főorvost, 7 járási orvost és 7 járási bábát neveztek ki. Az állategészségügy fenntartására pedig az egész Pest–Budai közigazgatási kerületre 3 állatorvost. A megyei főorvost és a járási orvosokat a járáshoz tartozó egészségügyi tisztviselőknek tekintették, akiknek irodai munkáit a megyei és járási irodák végezték. Mindezen állami hivatalok működési területe az új közigazgatási járásokra, illetve azok szervezetére támaszkodott. Ez megkövetelte a közigazgatási szervezet gyors átigazításának végrehajtását.

A Pest–Budai kerületi főispán, Augusz Antal 1851. március 17-re tűzte ki azt az értekezletet, amelyet a megye rendezésére hívott egybe.⁵⁴ Az új közigazgatási szervezet gyakorlatilag áprilisban lépett életbe. Megtörtént a járási székhelyek kijelölése és a járási beosztás. (Lásd II. táblázat). A rendezés fő szempontja volt, hogy a közigazgatási és törvénykezési járás egybeessen. Az elv szerint a félegyházi járást félegyházi és halasi járásra kellett volna szétválasztani, de ez közigazgatási szempontból nem történt meg. A félegyházi járás területi illetékessége változatlan maradt, az irányítás azonban megoszlott a járási kapitány és alkaptány között. A járási alkaptány székhelye Halas lett, s a továbbiakban a Halasra vonatkozó rendelkezések és jelentések rajta keresztül jutottak el az illetékesekhez. Bizonyos esetekben viszont a Félegyházán működő járási kapitány is belépett e hivatali láncba.

50. BKML. Kf. Kunszentmiklósi Cs. Kir. Kapitányság levelező könyve 1850. márc. 25.

51. SZML. JK. Főkapitányi iratok 1087/1851. BKML. Kf. Félegyházi Cs. Kir. Kapitányság, beadványi jegyzőkönyv, 1851. 256. 1.

52. A volt pandúr rendszer 1851. okt. 18-án szűnt meg.

53. BKML. Kf. Félegyházi Cs. Kir. Kapitányság, beadványi jkv., 1851. 242. 1.

54. u. o. 1851. 577. 1.

Az új járásba sorolás közigazgatásilag a Jászság területébe kebelezett néhány szomszéd községet. Heves megyéből a jászberényi járásba került Monostor és Tarnaórs falu, valamint Kerekudvar pusztja. A jászapáti járáshoz csatolták Alattyán és Jánoshida volt Pest megyei falvakat.⁵⁵

Alig fejeződött be az új járások szervezése, a karcagi járási kapitány ismét felvetette a Nagykunságot magába foglaló közigazgatási járás kettéválasztásának szükségességét. Mint utólag kiderült, a Nagykunság egybentartását lakossági igény támasztotta alá. A lakosok ugyanis félték attól, hogy a századok alatt kialakult kapocs a közigazgatási kettéosztással megszűnik. A tapasztalat azonban ismét bebizonyította, hogy a nagy kiterjedésű járás irányítása a megnövekedett követelmények szerint nem végezhető el a járási terület szélén fekvő Karcag központból. A kapitányoknak ugyanis időnként a helyszínen kellett megvizsgálni a községek igazgatását. A karcagi járásban ez a nyári időszakban öt napot vett igénybe, míg az őszi esőzések által megrongált utakon 10 napot lehetett számítani. Ezek az okok már a szervezés idején is ismertek voltak, ezért a Nagykunságból két járást terveztek formálni, de végül ez csak a törvénykezési vonalon valósult meg. A másik problémát a székhely kijelölése okozta: Karcag helyett a kedvezőbb fekvésű Kisújszálláson kívánták a kerületi házat felépíteni. A tervvel Kisújszállás is egyetértett, de végül ez az óhaj sem valósult meg.⁵⁶ Kompromisszumos megoldásként Kunszentmártonba helyezték Kenéz Elek alkapitány székhelyét a közigazgatási ügyek intézésére.

A községekben a vátozások, a községi igazgatás ideiglenessége, a tisztviselők tömeges lemondását váltotta ki. A fizetéseket nem kapták meg, mert azok még nem voltak megállapítva. E tekintetben alig volt különbség a kerület helységei között. A kapitányok havi jelentéseikben hasonló panaszokat továbbítottak a Kiskunság járaásaiból és a Nagykunságból. A korábban nagy tiszteletet kiváltó, s részben a feladatot ezért is vállaló tanácsbeliek hatásköre a járásbíróságok felállításával lecsökkent. Ugyanakkor a megnövekedett adminisztrációs feladatoknak különösen az idősebbek alig tudtak megfelelni.⁵⁷ A lemondókat többnyire sikerült meggyőzni, hogy amíg a rendezés meg nem történik folytassák hivatalukat. Voltak olyanok is, akik kitarítottak távozási szándékuk mellett, az ő feladatukat a maradóknak, legtöbbször a jegyzőknek kellett ellátni.

Az új községi szervezetre a főkapitány már 1851 elején elküldte javaslatát a kerületi főispánhoz. A főispán válaszában közölte: „helytartó úr Ő n. méltósága azon szervezetet amennyiben a jelen kivételes állapotban

55. FODOR Ferenc: A Jászság életrajza. Bp. 1942. 103. 1.

56. SZML. Karcagi Cs. Kir. Kapitányság hivatalos eljárások és fogalmazványok jegyzőkönyve. 1851./269., 627., 735. 1.

57. BKML. Kf. Prot. Pol. 25. 651–653. 1. SZML. Karcagi Cs. Kir. Kapitányság hivatalos eljárások és fogalmazványok jegyzőkönyve, 1853./262., 605., 1192. 1.

lehet megadni, hajlandónak mutatkozott.”⁵⁸ A javaslat a kerületi hatóság és járásainak határaitra, a hivatali és szolgálai személyzetre vonatkozott. A Helytartóság által kidolgozott, a községek ideiglenes rendezésére vonatkozó utasítást a Jászkun Kerület szeptemberben kapta meg: „Utasítás a községi közügyek ideiglenes szabályozására Magyarország szabad kir. városaiban s rendezett tanáccsal bíró egyéb községeiben” címen.⁵⁹ A járási kapitányokat utasították a választók összeíratására, valamint arra, tegyenek javaslatot az egyes polgármesteri állások betöltésére. A javaslatok elkészültek. 1851. november 30-án azonban már arról kaptak értesítést a kerületi kapitányok, hogy „a közbejött körülmények miatt a községi rendszer életbe léptetése egy időre elmarad.”⁶⁰ A községi tisztválasztó gyűlések ennek ellenére novemberben lezajlottak, az új tisztségviselőket az ott választott jelöltek közül nevezték ki.

5. A DEFINITIVUM IDŐSZAKA 1853. MÁJUS — 1860. JÚNIUS

A Magyarországon bevezetendő végleges közigazgatási rendszer szervező rendeletét 1853. január 10-én a császár jóváhagyta, és a belügyminiszter, pénzügyminiszter és igazságügyminiszter ellenjegyzése után január 19-én közzétették. A szervező rendelet az 1850. óta érvényesülő elvet vitte tovább, amely az ország közigazgatásának dekoncentrációját határozta el, s ezért az a korábbi öt kerületre építette. A kerületek irányítására, a volt kerületi kormányzat, helytartósági osztálya alakult. 1853. január 20-án kinevezték a helytartósági osztályok vezetőit. A Pest–Budai közigazgatási kerület élére a Budai Helytartósági Osztály — melybe a Jászkun Kerület tartozott — vezetésére, a korábbi kerületi főispánt Augusz Antalt nevezték ki. Tényleges működését az osztály 1853. május elején kezdte meg. Ezután megkezdődött a megyei és járási hatóságok átszervezése.

A megyei hatóság, azaz a Jászkun Kerület hatásköre és vezetője változatlan maradt. Megnevezésében is főkapitányi rangot viselt, bár a rendelet, eltérően a korábbi „ideiglenes szervezési rendeletről”, külön nem tért ki a megyefőnöki elnevezés kivételes megváltoztathatóságára.

Lényeges változtatásra az alsófokú igazgatási hatóságnál, a szolgabírósnál — a Jászkun Kerületben ezt kapitányságnak nevezik — került sor. A járási közigazgatási hivatalok nem csak politikai közigazgatási ügyekre, hanem igazságszolgáltatási ügyekre is kiterjesztett hatáskört

58. SZML. JK. Főkapitányi jkv. 3496/1851.

59. Csongrád Megyei Levéltár, Szegedi Központ, Csanád megye cs. kir. Megyehatóságának iratai 5729/1851. Labádi Lajos: Szentes város közigazgatása 1849 és 1860 között. 210–211. 1. = In: Tanulmányok Csongrád megye történetéből XIV. Szeged, 1989.

60. SZML. JK. Főkapitányi jkv. 8351/1851.

kaptak. Ilymódon a közigazgatás és jogszolgáltatás ismét egyesült a létrejött vegyes szolgabíróságokban. A Jászkun Kerületben, megalakultak a cs. kir. kapitányságok, melyek közigazgatási hivatalként működtek, de ugyanaz a kapitány egyben a cs. kir. járási kapitányság mint bíróság vezetését is ellátta. Kivételt képezett a Jászberényben korábban létesített I. osztályú bíróság, ami továbbra is önálló járásbíróságként működött. A jászberényi cs. kir. kapitányság pedig tisztán közigazgatási „szolgabíróság” maradt. A többi járási hivatal így két funkciót kapott, ami a jászkunok számára bizonyos mértékig az egykori jász és kun kapitányságok kettős funkcióját idézte fel.

A szolgabírói hivatalok szervezése országosan személycserékkel és területi átcsoportosítással járt.

A vegyes járási hivatalok szervezésére bizottság alakult. Feladata az új járások kialakítása, valamint az adóközségek megállapítása volt.

A Jászkun Kerületben a korábbi 5 közigazgatási és 7 törvényszéki járás helyett 6 járásba sorolták a községeket és pusztákat.⁶¹ Az új járásra tagolás 1854. január 6-ra készült el. Alapnak az egyes községek és pusztáik területi nagyságát és népességszámát tekintették.

1853-ban került át Heves megyéből a jászapáti járásba, a Ladány és Kisbér között fekvő Kürt puszta. A Jászságtól területileg elkülönült jász tulajdonú kiskunsági puszták közigazgatásilag a kiskunsági járásokhoz kerültek, kivéve Kara és Kocsér pusztákat, amelyek a jászapáti járáshoz csatoltattak. Ugyanekkor az apáti járásba sorolták a Mihálytelekkel határos Mizse és Tótkér pusztákat, amelyek nem jász birtokok voltak.

A karcagi járás 51682 fő népességgé lett, ami a legkisebb kunszentmiklósi járásnál — 18326 fő — csaknem kétszer népesebb volt, az előbbit mégis egyben tartották, s így ismét azonos maradt a volt Nagykun Kerülettel. A kapitányok 1850 óta hangoztatott óhaja a kerületi székhely áthelyezésére szintén nem valósult meg. A szervezés időszakában 1853 áprilisában még folytak tárgyalások a járási székhely Kisújszállásra helyezéséről. A város épületet is ajánlott. Április 9-én a főkapitány az ajánlat elfogadását nyugtázta, 19-én azonban indoklás nélkül leállította az ügyet, mondván a „kapitányi hivatali helységek többé nem szükségesek, a tárgyalások megszüntetendők.”⁶²

A volt Kiskun Kerület viszont tovább osztódott, hiszen a kunszentmiklósi és félegyházi járás területéből Halas központtal kiszakították a halasi járás területét. (Lásd III. táblázat). A járások közül a jászberényi járásban tisztán politikai szolgabíróság, a többi ötben vegyes közigazgatási és törvényszéki járás alakult. Az új járási kapitányi hivatalok 1854. április 29-én léptek életbe.

61. BKML. Kf. Kunszentmiklósi Cs. Kir. Kapitányság 42/1854. kig.

62. SZML. JK. Főkapitányi jkv. 3033/1853., 3830/1853.

A kinevezett hivatalnokokat az állami tisztviselőkre előírt egyenruha viselésére kötelezték. A járási kapitányságok közigazgatási hatásköre lényegében a korábbi időszakhoz képest nem változott.⁶³

A járási kapitányságok mint bíróságok, elsőfokú bíróságként működtek. Büntető és polgári ügyekben egyaránt a szolgabírói hivatalok — kapitányságok — közreműködését vehették igénybe, amelyek zárlatok, becslések, tanúkihallgatások, nyomozások, árverések lebonyolításában kötelesek voltak segídekezni.

A rendezés külön foglalkozott a szolgabírói hivatalok — járási kapitányságok — adó- és pénztár ügyekbeni feladataival. Az egyenes adók kezelését a szolgabírói hivataloknak alárendelt adóhivatal végezte, mely kimutatásait, megkereséseit a szolgabírói hivatalnak terjesztette be további intézkedésre.

A községek rendezéséről — ismét csak ideiglenesen — később, a december 16-án kelt főkapitányi rendelet intézkedett.⁶⁴ A községi ügyeket két fő csoportra bontották. Azon községi ügyek intézése, — amelyek a községet, mint egészet illették — a régebbi gyakorlatnak megfelelően a tanács vagy a gazdasági gyűlés hatáskörében maradtak. A községi ügyek másik csoportját képezték azok, amelyeket a községi hivatali szervezet, mint az államigazgatás alsó végrehajtó eszköze a ráruházott hatalomból teljesített. Ilyenek voltak az adó, államkölcsön, közmunka, közbátorsági és rendőri teendők. Ezen ügyekben minden végrehajtási hatalom a községi főbírói hivatal kezébe került, melynek élén egyszemélyi felelősként a főbíró állt. A főkapitányi rendelkezés az ügykezelés módjáról is intézkedett. Az új rendszer életbeléptetési határidejét 1855. január 1-jében szabta meg.

A községek számadásáról és tulajdonának kezeléséről külön részletes oktatást bocsátottak ki. A korábban községi hatáskörbe tartozó ügyek közül a végrendeletek őrzését, felbontását és kihirdetését a cs. kir. kapitányságokhoz tették át.⁶⁵

A szakigazgatási ágazatokban is lényeges változások történtek, ezek szabályozásáról külön rendeletek gondoskodtak.

Az árvaügy kezelése számadási kötelezettség mellett a községi gyámok kezében volt. Az 1851. évi augusztus 19-i rendelet értelmében az árvavagyont a cs. kir. adóhivatalnak illetve ahol létesült, ott az árvabizottmánynak kellett volna átadni. A községi árvabizottmányok 1853-ban alakultak meg a járásbíróságoknak alárendelve, de alig másféléves működés után megszűntek, s helyükre 1855. augusztus 1-jétől a járási árvabizottmányok léptek.⁶⁶ A járási árvabizottmányok létrehozását maguk a kapitányok is sürgették, mivel a községi árvabizottmányi üléseken a kapitánynak vagy megbízottjának kellett elnökölni, s ezt egyszerűen nem győzték

63. MOKL. 1853. 91–107. 1.

64. BKML. Kf. Főlegyházi Cs. Kir. Kapitányság kig. iratai VI. 2754/1854.

65. KML. Kf. Főlegyházi Cs. Kir. Kapitányság, II. 1193/1854. polg.

66. BKML. Kf. Kunszentmiklósi Cs. Kir. Kapitányság IV. 7/1855. kig.

ellátni. Ezért javasolta 1855. februárjában a kunszentmiklósi cs. kir. jáási kapitány, hogy a járás székhelyén alakuljon egy központi árvabizottmány. E hivatal tagjait jobban meg lehetne fizetni, s így a szakértelmet is megkövetelni. A javaslat alapján a kunszentmiklósi járásban 1855. július 1-jével létrehozták a járási árvabizottmányt, egy számvitehez és joghoz értő taggal, egy pénztárnokkal és egy írnökkel. Elnöke a kapitány lett. A községek egy-egy képviselőt delegáltak a bizottmányba, ők a községi közgyámok voltak.⁶⁷

1855-ben a március 4-én kiadott császári nyílt parancs elrendelte az országos kataszteri földfelmérést. Ezt követően ugyanezen év december 15-én az igazságügyminiszter új telekkönyvek készítéséről rendelkezett. Elkészítésük igen nehézkesen haladt. A községi munkálatok irányítására járási telekhivatalok létesültek, melyek 1859-ben kezdték meg működésüket.

A kataszteri földfelmérés, az új telekkönyvezés és az úrbéri törvényszékek felállítása⁶⁸, valamint a megkezdett tagosítások, felszínre hozták a volt kiváltságos kerületek sajátos birtokszerkezetéből adódó problémákat. Világossá vált, hogy a Jászkunországban nem lehet más megyékhez hasonlóan úrbéri törvényszéket felállítani. Virág Dénes kunszentmiklósi ügyvéd ezért egy birtokrendezési bíróság felállítását javasolta a következő feladatkörrel: „a/ a redemptus és irredemptus, ugyszinte a zsellirek közti viszonyok szabályozása és meghatározása, b/ a legelő elkülönítés, felosztás s redempcionális forintok utáni birtokarányosítás kivitele, c/ az arányosságul folyó terheknek — például forspontozás, katonatartásnak — szabályozása, s bizonyos kulcs szerinti felosztása, d/ a községek birtokában levő, de határaiktól messze eső pusztáknak függetlenítése, s ebből önként folyó benépesítés, megszállás módjának meghatározása és elrendelése.”⁶⁹

Javaslatait 1856. január 18-án küldte el Jankovics főkapitánynak és január 22-én már választ is kapott. A főkapitány támogatásáról biztosította az elképzelést. Hangsúlyozta, hogy az a saját nézeteivel is megegyezik, s ezért az ügyben már korábban is tett lépéseket. Az 1853. március 2-án kiadott úrbéri pátenstre reagálva felhívta a figyelmet a Jászkun Kerület sajátos és bonyolult birtokviszonyaira, melynek rendezésére az úrbéri pátenst nem alkalmazható, s már akkor egy külön bíróság létesítését javasolta. Többszöri sürgetésére a Helytartótanács megígérte, hogy a kerület engedélyt kap egy „politikai comissio” alakítására, ami az úrbéri bíróságoknak a Jászkun viszonyokhoz alkalmazott hatáskörével fog felruháztni. Külön törvényszék vagy bizottság kinevezésére ennek ellenére nem került sor. A folyamatban levő határtagosítások iratait és a községi birtok-

67. BKML. Kf. Kunszentmiklósi Cs. Kir. Kapitányság 2178/1855. kig.

68. 1855. dec. 25. belügy- és igazságügyminiszteri rendelet a magyarországi legfelsőbb úrbéri bíróság létesítéséről, melynek célja az úrbéri ügyek, kártalanítások lezárása volt.

69. SZML. JK. Főkapitányi iratok 586/1856.

viszonyokra vonatkozóan hozott határozatokat a főkapitányhoz kellett szentesítés végett beterjeszteni.⁷⁰

Az úrbéri kárpótlással kapcsolatos anyagi terheket is viselni kellett a kerület lakóinak. Már 1851-ben is jelezte a főkapitány, hogy a Jászkunságban úrbéri kárpótlás nem fordulhat elő, az Országos Pénzügyigazgatóság azonban ezt nem vette tudomásul. 1853-ban a Jászkun Kerületre is kivettek minden adóforint után 9 krajcár fizetési kötelezettséget úrbéri váltáság fejében. Az összeget az évek során rendre be is hajtották.⁷¹

A Nagykun Kerület hat községének közös gyűlése 1859. április 8-án felhívta a figyelmet a Jászkun Kerület közös vagyónára, s hogy a birtokviszonyok tisztázódjanak külön felelősöket neveztek meg, akik az ilyen vagyonok telekkönyvezését felügyelték.⁷² A községi és közbirtokossági vagyonok szétválasztása szintén ebben az időszakban került napirendre. E problémák megoldására a Virág Dénes által javasolt birtokrendezési bíróság létesítése jótékony hatással lehetett volna.

Megoldásra várt a községi igazgatás végleges rendezése is. 1859-ben már a járási kapitányok is csak ettől várták szaporodó hivatali teendőik csökkenését. A kunszentmiklósi kapitány világosan megfogalmazta év végi jelentésében, hogy a szerteágazó közigazgatási teendők vagy csak a hivatalnokok számának növelésével, vagy egy új községi rendszer életbeléptetésével láthatók el. Esetleg — írta, ha az új községi rendszer életbe lép a „vegyes főnökségek teendőit oszlatván” kevesebb járási hivatal is elég lehet az igazgatáshoz.⁷³

A községek is szükségesnek tartották a meglévő rendszer módosítását. Egyre több helyen tértek vissza a hagyományokban gyökerező „nagyobb gyűlések” tartásához. Ezért, hogy „a minden rendszer nélküli gyűlésezési mód” megszűnjön 1859. januárjában a főkapitány engedélyezte Halason a képviselőtestület megalakítását. A testület megalakítására és a képviseleti rendszer bevezetésére elsőként Halason és Jászberényben került volna sor. A képviselőtestület hatáskörébe tartozott volna a város közbizonykezelését ellenőrizni, a számadásokat megvizsgálni. A halasiaknak adott engedély hatására a Kiskunság többi helységének birtokossági gyűlése is napirendre tűzte a kérdést. A végleges rendezés kilátásba helyezésének s az új községi törvény megszületésének reményében azonban elhalasztották a képviseleti rendszer bevezetését.

A községi törvényt a császári alapelveknek megfelelően Bach dolgozta ki és az uralkodó 1859. április 24-én hagyta jóvá. A törvény bevezette volna a virilizmus intézményét. A törvény végrehajtásához szükséges községi rendtartás kidolgozására mind az öt közigazgatási kerületben egy bizottságot hoztak létre. A bizottságok azonban arra az álláspontra helyezkedtek,

70. BKML. Kf. Főlegyháza város kgy. jkv. 1858. 322. sz.

71. SZML. Főkapitányi jegyzőkönyv 315%1853.

72. BKML. Kf. Főlegyháza város kgy. jkv. 1859. 148. sz.

73. SASHEGYI Oszkár, 1981. 114. l.

hogy törvényt csak a magyar országgyűlés hozhat, s az elkészült tervezet csak akkor válhat törvénné, ha a magyar országgyűlés jóváhagyja. A községi törvény ezért — bár tartalma a sajtón keresztül ismertté vált — korszakunkban nem valósult meg. Az elkészült tervezetet félretették, mivel a császár ekkor már a magyar konzervatívokkal való megegyezés és az országgyűlés összehívása mellett döntött.

KÖZIGAZGATÁSI JÁRÁSOK A JÁSZKUN KERÜLETBEN
1850. jan. 21-től

JÁSZBERÉNYI népesség: 37.016	JÁSZAPÁTI népesség: 28.276	KARCAGI népesség: 51.132	FÉLEGYHÁZAI népesség: 45.796	KUNSZENTMIKLÓSI népesség: 19.417
Jászberény	Jászapáti	Karcag	Kiskunfélegyháza	Kunszentmiklós
Árokszállás	Ladány	Madaras	Halas	Szabadszállás
Fényszaru	Jászjákóhalma	Kunhegyes	Dorozsma	Fülöpszállás
Dósa	Mihálytelek	Kisújszállás	Majsa	Lacháza
Felsőszentgyörgy	Kisér	Túrkeve	Pálos puszta	Orgovány puszta
Szt. András puszta	Alsőszentgyörgy	Kunszentmárton	Szentlászló puszta	Lajos mizse puszta
	Hevesiván puszta	Csorba puszta	Páka puszta	Kerekegyháza puszta
	Kocsér puszta	Mesterszállás puszta	Mérges puszta	Bene puszta
	Kara puszta			Szank puszta
				Máriagáttya puszta
				Jakabszállás puszta

1850. szept 28-tól változás

JÁSZAPÁTI JÁRÁSBAN

Kocsér puszta, Kara puszta Pest megyéhez került.

Péteri puszta, Kömpöc puszta Pest megyéből a Jászapáti járásba került.

Tarnaórs Heves megyéből a Jászapáti járásba került.

KÖZIGAZGATÁSI JÁRÁSOK A JÁSZKUN KERÜLETBEN
1851. áprilistól

JÁSZBERÉNY	JÁSZAPÁTI	KARCAG	FÉLEGYHÁZA	KUNSZENTMIKLÓS
Jászberény	Jászapáti	Karcag	Félegyháza	Kunszentmiklós
Árokszállás	Ladány	Madaras	Halas	Szabadszállás
Fényszaru	Jászájkóhalma	Kunhegyes	Dorozsma	Fülöpszállás
Dósa	Mihálytelek	Kisújszállás	Majsa	Lacháza
Felsőszentgyörgy	Kisér	Túrkeve	Pálos puszta	Orgovány puszta
Monostor	Kömpöc puszta	Kunszentmárton	Szentlászló puszta	Lajos mizse puszta
Tarnaórs	Péteri puszta	Csorba puszta	Páka puszta	Kerekegyháza puszta
Szentandrás puszta	Alsőszentgyörgy	Mesterszállás puszta	Mérges puszta	Bene puszta
Kerekudvar	Hevesiván puszta			Szank puszta
	Alattyán			Máriagáttya puszta
	Jánoshida			Jakabszállás puszta

BÍRÓSÁGI JÁRÁSOK A JÁSZKUN KERÜLETBEN 1851. május 1-től

JÁSZBERÉNYI	JÁSZAPÁTI	KARCAGI	KUNSZENT- MÁRTONI	FÉLEGYHÁZA	HALASI	KUNSZENT- MIKLÓSI
			Kunszentmárton			
			Túrkeve			
			Kisújszállás			

III. táblázat

KÖZIGAZGATÁSI JÁRÁSOK A JÁSZKUN KERÜLETBEN
1854. jan. 1-től

JÁSZBERÉNYI népesség: 37.269	JÁSZAPÁTI népesség: 28.864	KARCAGI népesség: 51.682	FÉLEGYHÁZI népesség: 31.575	HALASI népesség: 19.899	KUNSZENTMIKLÓS népesség: 18.326
Jászberény	Jászapáti	Karcag	Félegyháza	Halas	Kunszentmiklós
Árokszállás	Ladány	Madaras	Péteri	Majsa	Szabadszállás
Fényszaru	Alattyán	Kunhegyes	Dorozsma	Mérgecs puszta	Fülöpszállás
Dósa	Mihálytelek	Kisújszállás	Csolyos puszta	Móritzgáttya puszta	Lacháza
Felsőszentgyörgy	Kisér	Túrkeve	Pálos puszta	Szank puszta	Bábony puszta
Jákóhalma	Alsószentgyörgy	Kunszentmárton	Szentlászló puszta		Lajos mizse puszta
Kerekudvar puszta	Hevesiván puszta	Csorba puszta	Páka puszta		Kerekegyháza puszta
Monostor	Kocsér puszta	Mesterszállás puszta	Jakabszállás puszta		Bene puszta
Tarnaórs	Kara puszta	Hegyesbor puszta	Kisszállás puszta		Kisbalázs puszta
	Jánoshida		Kömpöc puszta		
	Mizse és Tótkér puszta		Orgovány puszta		
	Szentandrás puszta				

ápr. 28-tól
Kürt puszta

AZ 1861. ÉVI ORSZÁGGYŰLÉSI KÉPVISELŐVÁLASZTÁS KECSKEMÉTEN

1. TÖRTÉNETI ELŐZMÉNYEK

Világos után a polgári alkotmányosság alapkövetelménye, hogy a népszuverenitást megtestesítő törvényhozó hatalom, a képviseleti rendszerre alapozott parlament többsége határozza meg a kormány, a végrehajtó hatalom politikájának irányát, a fegyverrel pacifikált Habsburg-birodalomban nem érvényesült.¹ De a távoli jövőbe tolódott a nemzeti önállóság kivívásának lehetősége is. Az ország katonai megszállás alá került, nyílt ellenforrdalmi terror vette kezdetét Haynau tábornoszernagy vezetésével. Tömegessé váltak a letartóztatások, a kegyetlen haditörvényszéki ítéletek. A csatateretek és a vesztőhelyek áldozatain kívül bújdosás és börtön, kényszerorozás és száműzetés jutott osztályrészül rövidebb-hosszabb ideig a magyarság legjobbainak. Jelentkezniök kellett a haditörvényszék előtt mindazoknak a katonatiszteknek, hivatalnokoknak, országgyűlési képviselőknak (Kecskemét két volt országgyűlési képviselőjének is: Karika Jánosnak, Simonyi Jánosnak) és főrendeknek, akik 1848 október 3-a után szerepet vállaltak az eseményekben, továbbá a Honvédelmi Bizottmány tagjainak és a kormánybiztosoknak is.²

A „jogeljátszás” Schwarzenberg megfogalmazta elve lehetővé tette a győztes uralkodó számára, hogy maga alakítsa ki a meghódított ország új rendjét. Katonai kormányzat bevezetésére került sor Magyarországon. Területéről leválasztották Erdélyt, Horvátországot, a déli területekből létrehozták a Szerb Vajdaság és Temesi Bánság koronatartományt, mindegyiket a bécsi központi kormánynak rendelve alá. Magyarország megmaradt területét 5 katonai kerületre osztották. A végrehajtó hatalom a hadsereg főparancsnokának kezében volt letéve, mellette állt a polgári közigazgatásra meghatalmazott császári biztos, akinek feladata volt a politikai igazgatási rendszer kiépítése, felügyelete. Az 5 katonai kerület mellé osztották be a polgári kerületeket, melyek vezetői a kerületi főispánok voltak. Egy-egy polgári kerület több megyéből tevődött össze, a megyék élén a megyefőnök állt. A megyék területét járásokra osztották, ezek közigazgatási teendőit a szolgabírók látták el.

1. Magyarország története 1848–1890. 6/1. Akadémia, Bp. 1979. I. kötet 437. oldal
2. SOMOGYI Éva: Abszolutizmus és kiegyezés 1849–1867. (Gondolat, 1981. 225 lap) 33. oldal

A bécsi kormányt az a politikai elképzelés vezette, hogy a felszabdalt Magyarország — ahol a részek között nincs szorosabb kapocs, mint Ausztriában az egyes koronatartományok között — idővel szervesen beépül majd az egységes Habsburg-birodalomba.³

A politikai hatóságok tevékenységükben a hadseregre és a Magyarországon ekkor szervezett Csendőrségre támaszkodtak.

1850. júliusa — Haynau menesztése — után a katonai közigazgatási területeken polgári közigazgatást állítottak vissza, ezzel megszűnt a fegyveres terror, helyébe Bach konzervatív diktatúrája lépett. Az ideiglenes közigazgatási rendszer értelmében a korábbi Pest megyét kettéosztották Pest-Pilis és — Kecskemét székhellyel — Pest-Solt megyére. Magát a várost a kecskeméti járási szolgabírónak rendelték alá. Kecskeméten működött a megyei hatóság, de idehelyezték Pest-Solt megye törvényszékét, az adóhivatalt, a pénzügyőrséget, azonkívül a cs. kir. csendőrség egyik (6. ezredének 4.) szárnyparancsnokságát.

Törvényhozásra, az állam, a megye költségvetésének meghatározására az abszolutizmus évtizede alatt nem volt lehetősége az országnak.

Nemcsak az országgyűlést nem hívták össze, hanem a megyei és a községi önkormányzatokat is megsemmisítették. Betiltották a megyegyűléseket és a városi, községi képviselő testületeket. Ferenc József hatálytalanította az olmützi alkotmányt (1851. december 31.), nyílt önkényuralmat vezetett be, a magyarországi 1848-as törvények által kivívott polgári szabadságjogok közül csak a törvény előtti egyenlőséget és a jobbágyi függéstől való mentességet erősítette meg.

Az ország közigazgatási szervezete a birodalomba való beolvasztást, a centralizációt szolgálta.

Kecskemét város — csakúgy, mint az ország — elvesztette korábbi viszonylagos önállóságát, kiváltságait.

A város ügyeit a megyefőnök által kinevezett tisztikar irányította, élén (1851-től) Hajagos Illés polgármesterrel.

Az 1850-es évek elején a visszavonultság, a hallgatás volt a lakosság legjellemzőbb életformája. Az új hatalom minden rezdülését figyelte a magyarságnak. Kéthetente kértek hangulatjelentést, szigorú megfigyelés alatt tartották a forradalomban résztvevőket, de kegyelmet nyert személyeket (Kecskemét két 48-as országgyűlési képviselőjét: Karika Jánost és Simonyi Jánost). A forradalom és a leverett szabadságharc eszméihez azonban sokan hűek maradtak. Rajongók, ábrándozók, végsőkéig elkeseredettek, fanatikus módon várták a forradalmi emigránsok visszatérését, forradalomra emlékeztető tárgyakat, holmikát viseltek: *láncokat, karpereceket, fekete kalapot széles lelógó szalagokkal*, amiknek jelentését csak a beavatottak tudták. (Ez utóbbit főleg azok a hivatalnokok viselték — egy szolgabírói jelentés szerint —, akik korábban honvédek voltak.)

3. SOMOGYI Éva id. mű 57. oldal

Még 1849-ben betiltottak minden egyesületet. Kecskeméten 1848 előtt két társadalmi egyesület, két kaszinó létezett, az 1831. októberében alakult Kaszinó és az 1843-ban létrejött Polgári Kaszinó. Az elsőnek alakulás-kori bevallott célja volt, hogy a város művelt társadalmának központja legyen. 1848 előtt tagjai voltak a város tisztviselői, nagyobb birtokosai, a Koburg–Koháry uradalom néhány főhivatalnoka, a város jómódú iparosai és az akkor Kecskeméten állomásozott tisztikar.⁴ A Polgári Kaszinó létrehozásának körülményeiről így írt a korabeli krónikás: „... részint (a Kaszinóban — sz.) csakugyan a’ tagképesség fölött ellebbent némi szóváltás, részint azon körülmény, hogy közművész és földész csakugyan a maga fajú emberekkel óhajtana bizalmasabban társalkodni, és a’ malom alatt, kovács és kerék gyártó (bognár) műhelyekben, temetőekben tartani szokott öszve jövetelek és csiholás pipás értekezések már a’ sejdítve óhajtott közlelkület’ sikeres organumául nem használható, ennél fogva e század ötödik tizede’ kezdetén egy külön, és az első Casinónál tágasb, nevezetesen a’ köz Izraelitákat is készen befogadó körű Polgári Casino alakult”.⁵ Mindkét kaszinót betiltották 1849-ben, majd az elsőnek újraszervezését 1851-ben engedélyezték. 1852. februárjában ismét betiltás lett a sorsa, amit a megyefőnök a következőkkel indokolt: „Már hosszabb idő óta éber figyelemmel kísértem a Kecskeméti Casinoi társulat működését, annyival inkább, minthogy tudtomra esett, hogy abba magát ... forradalmi szelleme és tevékenységéről esmeretes, és e miatt annak idején szétosztatott itteni polgári Casinoi tagoknak nagy része felvétette és ott csakhamar túlnyomóságot kezdett gyakorolni ... ők lettek irányadókká, s rendezőkké”.⁶ A feloszlatással az volt a megyefőnök célja, hogy megszabadítsa az egyesületet a radikálisabb elemektől, mert 1852. szeptemberében engedélyezte a kaszinó újralakulását, de most már az ő befolyása alatt. Az egyesület választmányának tagjait ugyanis ő nevezte ki.

Így lettek azután ennek a kaszinónak a vezetői a város legbefolyásosabb, legvagyonosabb földbirtokos nemesei: Fórián György, B. Kiss Mihály, B. Kiss László, Ferenczy Gergely, Ferenczy László, Csányi János, Hajós József, Sárközi István, Ladányi Gergely, Szeles László, Szeles János, Szeles Gábor. Új tagokat csak ez a választmány vehetett fel. 1856-ban 102 tagot számlált a kaszinó.⁷

Az önkény azonban semmit sem oldott meg, a társadalmi, politikai feszültségek változatlanul nyugtalanították a lakosságot. 1852. augusztu-

4. Bács–Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára (továbbiakban BKMÖL) XV. 4 ifj. Tóth István: Kecskemét város társadalmi egyesületei, Kézirat
5. SZOKOLAY Hártó János: Szabadalmas Kecskemét városának történeti ismertetése. Kecskeméten, nyomtatott Szilády Károly betűivel 1846. 160. oldal
6. Pest Megyei Önkormányzat Levéltára (továbbiakban PMÖL) Nagykőrösi Osztály IV. 156/a. Pest–Solt cs. kir. Megyehatóság iratai. Elnöki iratok 27/1852.
7. BKMÖL. IV. 1615/b Kecskemét város polgármesterének iratai Elnöki iratok 118/1855.

sában a kerületi főispánnak tett felterjesztést a megyefőnök: „... Kecskemét, Czepléd és Abony városokban ... legtöbben léteznek oly egyének, melyek a' forradalom legyőztével képzelt vérmes reményeikben és ábrándjaikban csalattatva, a' jelen — inyökre nem lévő viszonyok szilárdulását irigy szemmel nézik, 's azoknak naponként nevedő erősbülését valamint a' köznépnek a' magas kormány eránt tanusítani látszó ragaszkodását álhírekkel, 's időnként változtatni szokott koholmányokkal megghiúsítani igyekeznek”.⁸

Voltak, akik ennél is tovább mentek, s szabadcsapat szervezésével kívántak harcolni az önkényuralom ellen. Egyik ilyen szabadcsapat szervezője Noszlopy Gáspár, a szabadságharc legendás hírű dunántúli kormánybiztosa Kecskeméten is követőkre talált. Még 1852-ben elfogták Noszlopyt, és a kecskemétiak közül Vasváry Ferenc szabómestert. Noszlopyt kivégezték (1853. február), Vasváryt hatévi sáncmunkára ítélték, de az 1857-es amnesztiával kiszabadult Josefstadtból.⁹

1854-től az ideiglenes igazgatási rendszert kezdte felváltani egy állandóbb jellegű. A Habsburg-hatalom szilárdságának legnagyobb tudatában már himnuszt adományozott a népnek, melyet a „diplomaticus” istentiszteletek alkalmával a néppel énekeltetni kellett.¹⁰ Énekelték akkor is, mikor birodalma szilárdságának tudatában Ferenc József körutat tett Magyarországon. A császári pár 1857. május 24-én ért Kecskemétre, díszbe öltöztetett város fogadta. (Még nyert is ezzel a látogatással Kecskemét, városi rangra emelte az uralkodó, ami azt jelentette, hogy megszűnt felette a szolgabíróság gyámködése.)

Közben pedig folyt a küzdelem a magyarság megmaradásáért. A helyi nyomdában (Szilády Károly nyomdájában) egymás után jelentek meg helyi szerzők munkái, jórészt színmű fordítások. (Horváth Döme, korábban ügyvéd, Victor Hugo, Volter műveit fordította és jelentette meg magyarul — nemcsak művelte az irodalmat Kecskeméten, hanem szervezte, másokat is munkára ösztönzött.)¹¹ A nyelvet meg akarták szüntetni. A lakosság nagy ellenszenvvel viseltetett a megyei hivatalok, különösen a pénzügyőrség iránt, mivel a sűrűn előforduló büntetésekből eredő eljárások — kihallgatás, jegyzőkönyv felvétel — német nyelven történtek. Kétkeltek abban a

8. PMÖL. Nagykőrösi Osztálya IV. 156/a Pest-Solt cs. kir. Megyehatóság iratai, Elnöki iratok 262/1852.

9. VASVÁRY Ferenc visszamelékezése. Összeverték téged fiam, ki cselekedte ezt veled? — (In: A föld megőszült — Emlékiratok, naplók az abszolutizmus /Bach/ korából. 2. kötet 121–199. oldal, Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp. 1985.

10. BKMÖL. IV. 1615/b. Kecskemét város polgármesterének iratai Elnöki iratok 5/1855.

11. Horváth György kecskeméti mérnök lefordította Cervates Don Quijotéját, Dumas két színművét; Szalkay Gergely Victor Hugo A Notre-Dame egyház Párizsban című híres regényét fordította és jelentette meg (1858), Gömörly Frigyes Versfüzért adott ki 1851–1852-ben. Horváth Döme nagy érdemeket szerzett a Katona-kultusz meggyökereztetésében helyben és országszerte. Orosz László: Kecskemét irodalmi öröksége. Kecskeméti füzetek 2. 43–52. oldal

lakosok, hogy vallomásukat helyesen vették fel. A büntetést a nyelv nem értése miatt érezték sérelmesnek. Éppen ezért lett a nyelvért vívott küzdelem az önfenntartás küzdelme is — történelmünkben nem először.

Ennek a küzdelemnek az önkényuralom alatti legszebb, leghatásosabb megnyilvánulása a Kazinczy ünnepély volt 1859 végén. Kecskeméten október 27-én került sor az ünnepségre a Kaszinó termében. Horváth Döme — ekkor már városi tanácsnok — tartotta a bevezető előadást Kazinczy életéről és szerepéről, s tanulságként állította példáját a magyarság elé, levonva a következtetést: „... kifejlett nemzetiség és irodalom nélkül az emberiség tiszteletét s tartós életet igényelhető nemzet, többé nem leendünk”.¹²

1859. végén már az előljáróság is bátrabban állt ki a magyar nyelv használata mellett.

December 21-én a megyehatósághoz intézett felterjesztésben nehezményezték, hogy a „... Megyehatóság által kibocsájtott rendeletek nem anyanyelvünkön, hanem általunk csak igen csekély részben értett idegen nyelven, tudniillik németül vannak szerkesztve”. Igényüknek határozott hangon adtak kifejezést: „... minden szilárd jellemű, el nem fajult nemzet határozottan ragaszkodván ős nemzeti nyelvéhez, alázatosan alulírott községi tanács mint képviselője egy 40.000 lelket számláló tősgyökeres magyar városnak, méltán kérelmezheti, hogy tanácskozmányainak minden ágazatában, egyedül csak a magyar nyelvet gyakorolhassa, magyarul szólíttassák meg ügyei vezetésével, s magyarul válaszolhasson...”¹³

Felerősödött a hang, bátrabbak lettek a hatalommal szembeni megnyilvánulások. A Habsburg-hatalom kül- és belpolitikai válsága, az osztrák sereg Itáliában elszenvedett veresége, a birodalmi miniszterek (köztük Bach) menesztése az országos és helyi közhangulatnak mozgósító, lelkesítő erőt adott. Nyíltabban szálltak szembe a Habsburg-hatalom megtestesítőjével a megyehatósággal is. Kecskeméten 1860. február 26-án a megyefőnök lakásának ablakát kővel betörték. Magyar viseletben kezdtek járni a megyehatóságok tilalma ellenére.¹⁴ A megyefőnök — Bonyhád István — ellen gúnydalokat költöttek.

1860. április végén, Széchenyi tragikus halálát követően tartott gyászünnepkor a megyefőnök a görög nem egyesült egyház istentiszteletét betiltotta, a templomot csendőrökkel vette körül. A templomból kijövő embereket a megyefőnök által kirendelt katonaság zaklatta, letartóztatásokra is

12. BKMÖL. IV. 1615/b Kecskemét város polgármesterének iratai. Elnöki iratok 711/1859.

13. BKMÖL. IV. 1615/b Kecskemét város polgármesterének iratai. Elnöki iratok 802/1859.

14. 1860. február 28. és március 4. között 8 személyt tartóztattak le amiatt, hogy kalapját tollal díszítette. A felelősségre vontak között gazdálkodó (Dékány Mihály), birtokos nemes (Kiss Gedeon) városi hivatalnok (Gassich József) is volt, vádlóik kérdésére azzal válaszoltak, hogy a tollal díszített kalapot a nemzeti viselet részének tekintik, azokat a „nemzeti ruhánk iránti kegyelethől” hordták. 10 frt bírságpénz megfizetésére kötelezték őket, ami ellen mindannyian fellebbezéssel éltek. Végül a polgármester elrendelte az ellenük folytatott eljárás megszüntetését és elálltak a büntetéspénzek beszedésétől. BKMÖL. IV. 1615/b Kecskemét város polgármesterének iratai. Elnöki iratok 185/1860.

sor került.¹⁵ A városi előljáróság a lakosság védelmére kelt a megyefőnökkel szemben. Sőt a közhangulat irányítójának szerepét kezdte magára vállalni. Széchenyi-pályázatot hirdetett a város középiskolás diákjai számára.

1860. augusztus 30-án a fiatalság fejezte ki tiltakozását az osztrák elnyomás ellen. A római katolikus főgimnázium tetejének javítása közben — mikor a munkára több százan verődtek össze diákok —, a Szózatot és Kölcsey Himnuszát énekelték, „éljen a magyar, éljen a haza!” kiáltásokkal a környező utcák lakóit is odacsóditették, s alkalmi verseket szórtak szét az összegyűlték között. A megyefőnök magához hívatta a polgármester helyettest (B. Kiss Mihályt) és Kovács József tanácsnokot, s gorombán letámadta őket: „... Nohát mi az, ami ott történik? hogy lehet azt elnézni; mindjárt lecsukatom mindnyájokat, tudják e' hogy milyen hatalmam van a kormányzó rendeleténél fogva? Mindjárt takarodjatok és szét oszlassátok a kaputosokat; mert különben kardlappal veretem szét őket. — Nem vagytok érdemesek arra, hogy előljárók legyetek, pimasz, otromba, goromba előljárók vagytok.” Ekkora sértést már a városvezetők sem tudtak elnézni, s mikor tudomásukra jutott, hogy a megyefőnök a ceglédi katonaságot is iderendelte a néphangulat megfékezésére, felterjesztést intéztek (szeptember 4-én) Benedek Lajos tábornagynakhoz, Magyarország katonai és polgári kormányzójához a megyefőnök túlkapásairól. Az előljáróság megítélése szerint a megyefőnök a „béketűró nép ingerlése és bosszantása által szánt szándékkal maga akart Kecskeméten zavart előidézeni, melyet aztán katonai erővel, 's vérontás által lecsillapítandó, a népet rémületben tartani” kívánt. Arra kérték a kormányzót, hogy „... a főnök úr további kormányzata alól bennünket kegyesen felszabadítani méltóztassék”.¹⁶

A nemzeti érzések nyílt kifejezése egyre több oldalról jelentkezett országosan és helyben is. A templomokban, istentiszteletek alkalmával, színielőadások során is énekelték a Szózatot és a Hymnuszt, olyanok is bekapcsolódtak ebbe a mozgalomba, „akik korábban távortartották magukat az egyháztól”.

Az 1860-as év végén a polgármester hangulatjelentéseiben már ilyen értékelések olvashatók: az anyagi terhek nagysága s nemzeti irányú elégedetlenségeken túl, olyan megnyilvánulások tapasztalhatók, melyek a „létező kormányzati köteléktől megszabadulás reményét költik, 's valószínűleg, a' nékiek kedvezőnek mutakozó legkisebb alkalmat sem fognák tétlenül elszalasztani... Az imigy ecseteltem hangulat az értelmiség legnagyobb részén áthúzódik, azon rétegekbe ugyan, melyet a nép nevezeten jellemzünk még nem hatolt be egészen, de az elégületlenség ott is szembe-tűnőleg növekszik”. Az elégedetlenségnek helyben kétféle iránya kezdett kibontakozni szeptember végére. Az egyik irányzat az uralkodótól várt

15. BKMÖL. IV. 1615/b Kecskemét város polgármesterének iratai. Elnöki iratok 555/1860.

16. BKMÖL. IV. 1615/b Kecskemét város polgármesterének iratai. Elnöki iratok 623/1860.

engedményeket a belpolitikai válság megoldására, a másik forradalom útján látta csak kivihetőnek a változtatást. Erről így írt Hajagos polgármester: „...alkotmányos irányban — a nyugodtabb kedélyek Ő Felsége kegyelméből engedményeket várnak: miről azonban a túlzók hallani sem akarván, küszöbön állónak hiszik erőszakos megrázkódtatás útján felforgató céljaik elérhetését”.¹⁷

Az önkényuralmi rendszer válságán, amelyet elsősorban a nemzeti és alkotmányos mozgalmak fellendülése idézett elő, az uralkodó és közvetlen környezete végül is engedményekkel — kisebb helyi jelentőségűvel: Bonyhád megyefőnök október 5-i leváltásával; és nagyobb, országos jelentőségűvel: az októberi diplomával — igyekezett úrrá lenni.

A Habsburg-hatalmat az önkényuralmi rendszer csődje, külpolitikai akcióképességre való törekvése, félelme a kibontakozó ellenállás következményeitől és az a szándéka, hogy a polgári alkotmányos erőket távol tartsa a hatalomtól, közelítette a magyar konzervatív arisztokráciához. Ennek a megegyezésnek eredménye lett az októberi diploma. Az 1860. október 20-án keltezett diplomát állami alaptörvénynek szánta az uralkodó. Maga a diploma alkotmányos és abszolutisztikus, föderalista és centralizáló elemeket tartalmazott. A végrehajtó és törvényhozó hatalom irányítása továbbra is az uralkodó kezében összpontosult. Feltámasztották a rendi magyar kormányzóságokat, a kancelláriát és a helytartótanácsot, melyeket a birodalmi kormánynak rendeltek alá. Az októberi diploma kimondta, az ország- és tartománygyűlések visszaállítását. A tagjaikból választandó birodalmi tanács hatáskörébe utalta a pénz- és hitelügyet, az adópolitikát, a vám- és kereskedelem, a posta- és közlekedésügyet, az állami költségvetéssel, zárszámadással és a katonáskodási kötelezettségekkel kapcsolatos törvényhozási teendőket. A hadügy és a külügy az uralkodó kezében maradt. Az 1848-as törvények közül csak a társadalmi átalakulással foglalkozókat ismerte el a diploma. Azon elvek kidolgozását, hogy milyen jogelvek alapján válasszák meg az országgyűlés tagjait egy külön — a magyar hercegprímás elnökletével egybehívandó — tanácskozás feladatává tették.¹⁸

Ugyanakkor hozták nyilvánosságra azt a nyelvrendeletet is, amely a közép- és felsőfokú közigazgatásban Magyarországon hivatalossá a magyar nyelvet tette, szabad választást engedve a községi ügyintézés nyelvét illetően.

Országszerte zajos tüntetéssel fogadták a diplomát. Sok helyen leszaggatták a birodalmi lobogót, átfestették a fekete-sárga színeket, levették a sasos címereket.

17. BKMÖL. IV. 1615/b Kecskemét város polgármesterének iratai, Elnöki iratok 623/1860.

18. Magyarország története 6/1. I. kötet 658 oldal

A helytartótanács október 30-án kinevezett elnöke Majláth György a vármegyék főnökeihez intézett leiratában az országszerte „fellazult közállapotok, botrányos kihágások” megfékezését tette kötelességükké, utasítva őket, hogy „a köznyugalmat a csendőrség, vagy a katonaság igénybevételével is” tartsák fenn. Ezt azonban csak végszükség esetére tartotta alkalmazandónak, ha minden egyéb törvényes eszköz elégtelennek bizonyul.¹⁹

Kecskeméten a „császári rendeletnek kibocsájtása, az első pillanatokban általános meglepetést okozott”, a kedélyek rendkívül izgatottak voltak. Napokkal később a vélemények megoszlásáról így számolt be a polgármester a megyehatóságnak.

„1-ször a' szorosán vett nép, mely a' politicalai intézmények, 's abból kifolyó jogok megbíralásában korlátolt felfogással bír, az adományozást csak az anyagi oldaláról vevé figyelembe, 's minthogy abban a' mostani túlterheltségére — adó, és egyedárúság fizetésére — nézve semmi rögtöni enyhülést nem vett észre, az egésztől közönyösen lép vissza, ily vágyakat táplálva elégtelenségi hangulatában.”

A városi értelmiségre vonatkozóan két csoport elkülönülését figyelte meg Hajagos polgármester:

„2-kor akik a' legmagasabb rendeletekben az ország autonómiáját 's integritását visszaállítva nem találván, keresztülvitele tekintetében is bizalommal nem viseltetvén, negatív oppositiot képviselnek...,”

3-kor akik a' legkegyelmesebb engedményekkel tökéletesen ki nem elégítetnek ugyan, de azokat olyanokul tekintik, melyeken keresztül vitelehez teljes készséggel hozzájárulni hazafiúi kötelességnek tarták, s a' törvényes tér elfoglalásával ohajtásaiknak érvényre juttatását reménylik; és ezen legutóbbi nézetűek képezik a' nagy többséget azon általános meggyőződés kifejezésével: miszerént a bizalom helyreállítása, 's annak alapján a' siker elérése csak úgy lehetséges, ha az átalakulás lehető leggyorsabban történik.”²⁰

A városi tisztikaron belül is voltak olyanok, akik a Diplomát az 1848-as törvények visszaállításának tudva be, lemondtak hivatalukról. Kovács László tanácsnok lemondó nyilatkozata szerint a hivatalokat „zentúlra csak a nép választottjai viselhetik, mint viselték a normalis és alkotmányos viszonyok között.” A közvélemény nyomására 1860. november 30-án az egész városi tisztikar követte példáját. Erkölcsi kötelességének tartotta az előljárást, hogy községi hivatalaikról egyenként és tömegesen lemondjon. „... Mi nem levén a' nép akaratának teremtményei, községi hivatalainkat — melyek az octroyozott uralom korszakában reánk a' volt cs. kir.

19. BKMÖL. IV. 1615/b Kecskemét város pogármesterének iratai. Elnöki iratok 732/1860. — 1860. november 28.

20. BKMÖL. IV. 1615/b Kecskemét város polgármesterének iratai, Elnöki iratok 687/1860. — Kelt, 1860. október 27.

Helytartósági osztály, 's illetőleg Megyehatóság által, kinevezés folytán ruháztattak — a' közbirodalom czége alatt tovább meg nem tarthatjuk". Kérték a visszaállított Pest megye újonnan kinevezett főispáni helyettesét gr. Károlyi Istvánt, hogy a „törvényszerű tisztújítás népes magyar városunkban, mihamarabb óhajtott kivitelnek örvendhessen”.²¹ Ugyanakkor azt ígérték, hogy a fejetlenség megakadályozására addig hivatalban maradnak, míg az új választott tisztikarnak át nem tudják adni hivatalukat.

A város lakóinak nagy része a 48-as alap — a szakítás előtti törvényes kapcsolat — visszaállítását követelte a hatalomtól. A Habsburg-hatalom helyi képviselői és a katonaság ezt nem nézték jó szemmel. 1860. november 30-án összetűzésre került sor a cs. kir. katonaság és a lakosság között. Katona József síremléke talpkövének elhelyezésekor a római katolikus temetőben a síremlék melletti fára nemzeti lobogót helyeztek el a kecskemétiak. A cs. kir. katonaság leszakította a lobogót és elvitte. A polgármester személyesen kérte az ezredparancsnokot, hogy a legénységet tiltsa el az ilyen beavatkozástól. A parancsnok viszont a császári hivatalokról leszedett sasok helyébe tett nemzeti lobogókat tartotta demonstrációnak. Szóvá tette, hogy „a' ház falain izgató felírások a katonaságot is ingerlik, ... ha tehát — a' polgári lakosság részéről intézkedés nem tétetik, hogy ilyesmik ne történjenek, ő mint állomási parancsnok be fog avatkozni, 's ezen — szerinte ő cs. kir. Apostoli Felsége ellen is irányzottakul vehető — tüntetéseket megakadályozandja”.²²

Az esetről felterjesztés ment polgári és katonai vonalon, minek az lett a következménye, hogy december 13-án a Salvator nevű gyalogezred egy divíziója érkezett Kecskemétre.²³ Ugyanakkor a város és a katonai hatalom kapcsolatát aláásni igyekvő bujtogatásról is értesült a városvezetés. A városi őrvezető beszámolója szerint egy Reimond nevezetű megyei biztos a Kecskeméten állomásozó csendőrök véleménye szerint „megérdemelné, hogy jól nyakon vernék, mert az erővel rá akarja fogni a lakosságra, hogy forradalmat akar előidézni, 's ilyen forradalmi hírekről a cs. kir. Csendőrséget naponként négyszer ötször is értesíti, pedig a nép itt amint tapasztalható, magát a legbékésebben viseli”.²⁴

Hogy mind a két irányban lecsillapítsa a kedélyeket, a városi tanács felhívást adott ki december 3-án, melyben józan gondolkodásra hívta fel a város lakosságát, de élesen elhatárolta magát — és erre ösztönözte a lakosságot is — a felbujtóktól. (L. 1. sz. melléklet.)

Országosan három irányzat alakult ki az októberi diploma kapcsán, az egyik platform 1848 eredményeinek elvi megtartását, pontosabban annak

21. BKMÖL. IV. 1615/b Kecskemét város polgármesterének iratja, Elnöki iratok 756/1860. — Kelt, 1860. november 30.

22. BKMÖL. IV. 1615/b Kecskemét város polgármesterének iratai, Elnöki iratok 748/1860.

23. BKMÖL. IV. 1615/b Kecskemét város polgármesterének iratai, Elnöki iratok 751/1860.

24. BKMÖL. IV. 1615/b Kecskemét város polgármesterének iratai, Elnöki iratok 733/1860. — 1860. december 3.

gyakorlati helyreállítását célozta. A másik irányzat a folytatólagos haladást képviselte. A harmadik a rendiséghez való visszatérési törekvéseket fejezte ki. Ez utóbbinak képviselői a konzervatív arisztokrácia a rendi kormánysszervekben helyet foglaló képviselőik útján, ha a 48-as alap helyreállításának követeléseit nem is tudták teljesen leszerelni — hiszen a legnagyobb hazai politikai tekintély, Deák Ferenc is ezt vallotta —, a továbblépők törekvéseit mindenképpen veszélyesnek, megakadályozandónak tartották. A helytartótanács elnöke arra a különösen vidéken kialakult helyzetre hívta fel a megyék figyelmét, hogy „... a felforgató párt emberei különféle fordulatok felhasználása által azon vannak, hogy az osztrák papírpénz értéktelenítésével a Kossuth jegyeknek érvényt szerezzenek. nyilvános helyeken a köznép szeme láttára Kossuth jegyekért három vagy négyszer annyi osztrák pénzt adván ezáltal a népet a Kossuth jegyek felcserélésére csábítják.”²⁵

Ebben a közhangulatban 1861. december 5-én kapta meg a város Pest–Pilis–Solt törvényesen egyesült megyék főispánjának levelét, melyben a december 10-én megtartandó megyei közgyűlésre az 1848:XVI. tc. értelmében Kecskemét képviselőit is elvárta. A főispán előírta, hogy december 6-án tartsák meg a képviselők kinevezését Kecskeméten. Ennek megfelelő lebonyolítására Nyári Miklós főispáni megbízottat küldte ki.

A főispánoknak adott kancelláriai utasítás ugyanis meghívás alapján tartandó „előkészítő értekezleteket” ruházott fel azzal a joggal, hogy kijelölje a megyebizottmányt alakító közgyűlések résztvevőit. A megyék újjászervezésének ez a szabályozása messzemenően ellentmondott a népképviselő elvének, viszont nem volt a megyebizottmány megalkításának intézményesített „népképviselői” rendszere.²⁶

Kecskemét város tanácsa kissé elbizonytalanodott, hogy milyen álláspontra helyezkedjen a megyével kapcsolatban. Tudta, hogy 1857-ben a városban tartózkodó Ferenc József önálló várossá emelte Kecskemétet, egy császári kéziratban pedig mindazon jogokkal felruházták, melyekkel a szabad királyi városokat; a tárnoktól s a magyar királyi helytartótanácsból érkezett leiratok Kecskemét várost királyi városi címmel illették. Ugyanakkor tisztában voltak vele, hogy az eltelt 10 év alatt a királyi városi címnek és jogállásnak semmi jelentősége nem volt, s a császár a magyar törvények értelmében, mint meg nem koronázott magyar király, szabad királyi városi kiváltságot nem adhatott. Ezért végül úgy határozott a városi tanács, hogy „... a megyei intézkedést gátolni nem kívánja, 's a' népek felhívása, miként a' megyei gyűlésre képviselőket válasszon, elrendeltetik”.²⁷ (Hajagos Illés polgármesterre bízta, hogy a tárnokkal személyesen

25. BKMÖL. IV. 1615/b Kecskemét város polgármesterének iratai, Elnöki iratok 758/1860. — Kelt, 1860. december 11.

26. Magyarország története 6/1. I. 666–667. oldal)

27. BKMÖL. IV. 1609/a Kecskemét város Tanácsának iratai, Tanácsulési jegyzőkönyv 1860. december 5. — 613–615 pagina

értekezzen arról, hogy a megyei utasításnak, vagy az országos kormány-
széknek engedelmeskedjen.)

Országosan a megyék az 1848-as bizottmányok tagjait választották
újra. Kecskemét 1860. december 6-án egyetemes népgyűlést tartott a me-
gyei képviselet tárgyában. Előzetesen felhívták a megyebizottmányokban
1848-ban is résztvetteket, hogy élni kívánnak-e ezen jogukkal. (A Pest
megyei bizottmányban 1848-ban résztvett kecskeméti képviselők névsorát
— L. 2. sz. melléklet.) A korábbi 37 képviselőből 10 meghalt, 1 Szegeden
tartózkodott. A megmaradt egykori képviselőkből felkiáltással (akárcsak
az újakat) 7-et ismét megválasztottak: — Horváth Györgyöt, Ferenczy
Lászlót, Szappanos Istvánt, Király Károlyt, Balásfalvi Kiss Miklóst, Gye-
nes Imrét és Tobi János. A képviselőcsoportban 21 újonnan megválasztott
személy vett részt. Pest megye bizottmányában Kecskemétet 28 fő képvi-
selte

Antal Péter	Horváth Döme
Balásfalvi Kiss Miklós	Horváth György
Bóbis Ferenc	Horváth József
Búza Kiss Mihály	Király Károly
Csányi János	Lestár Péter
Dékány Mihály	Sikari József
Farkas Antal	Szappanos István
Fektor József (rom. kat. lelk.)	Szeles Ferenc
Ferenczy Jakab	Szeles Pál
ifj. Fórián György	Szél Mihály
Fördös Lajos (ref. lelk.)	Sz. Tóth László
Gyenes Imre	Szűcs Imre
Hajagos Illés	Tobi János
Haraszty Imre	Torkos István (ev. lelk.)

Hajagos Illés polgármester — aki 1848-ban is a képviselők között volt
— hivatalból lett tagja a kecskeméti képviselőcsoportnak.²⁸ A 3 egyházi
személyt leszámítva a 28 főből 13-an 1848-ban is tagjai voltak a városi
tisztikarnak és képviselő testületnek. (Egy-két kivételtől eltekintve a vá-
ros nagybirtokos nemes földbirtokosai voltak. A Balásfalvi Kiss család
egykor a város földesura volt, de kiterjedt birtokkal rendelkezett a Fórián,
Dékány, Szeles, Ferenczy család is. Horváth Döme egy 1848-as összeírás
szerint 157 hold árendás földet, 3 kapa szőlőt; Király Károly 325 hold

28. BKMÖL. IV. 1615/b Kecskemét város polgármesterének iratai, Elnöki iratok 745/1860.
— Kelt, 1860. december 6. (2. személyt nem írtak fel. A városi tanácsülésben a megyei
közgyűlésen résztvevőknek 3 frt napidíjat és utiköltséget szavazott meg a városi pénztár-
ból.) BKMÖL. IV. 1609/a Tanácsülési jegyzőkönyv 1860. december 24. 608–681. pagina

árendás földet, 4 kapa szőlőt; Szappanos István 88 hol szántót, 180 hold árendás földet, 5 kapa szőlőt, 2 malmot; Gyenes Imre 58 hold szántót, 96 hold árendás földet; Csányi János 555 hold árendás földet, 5 kapa szőlőt; Horváth József 28 hold szántót, 198 hold árendás földet, 7 kapa szőlőt mondhatott magáénak.)²⁹

Az 1860. december 14-i tanácsülésen a városi tisztikar lemondását írásban a megyei főispáni helyettesnek is megküldendő határozatot fogadtak el, amit személyes követeikre bízta. Felhatalmazták őket — B. Kiss Mihályt és Pacsu Gergelyt, — hogy a lemondó okmányra a választ azonnal hozzák magukkal. A város lakosságát hírdetményben tájékoztatták az előjáróság lemondásáról.³⁰

Gr. Károlyi főispáni helytartó ilyen értelemben válaszolt a városnak: „... ámbár ugyan Kecskemét városának jogában áll magát akkor, a' midőn kívánja, szervezni, — mégis jó tanács képen javasolhatom addig, míg a' megyei tisztikar megválasztása végrehajtva nem lesz, elhalassza, a' miért kívánatos lenne, hogy úgy a városi előjáróság és községi tanács, valamint minden egyes hivatalnok ez idő szerinti tisztében megmaradjon, a' folyó ügyeket akadálytalanul és lelkiismeretesen végezze, de különösen a' közrend és csend fenntartását mindenek felett eszközölje”.³¹

A tanács tudomásul vette a megyei leiratot, annak ismeretében azonban, hogy a megyei tisztújítást 1861. január 5-re tűzték ki, és a városi tisztújítás „hosszadalmas időbe kerül”, az előmunkálatok megkezdését határozta el „egyedül csak az 1848. évi törvények alapján”. A tisztújítási elnök megválasztásához — ennek határnapját december 24-re tűzték ki — egybehívták az 1848-ban megválasztott képviselőket (kiknek száma 1860-ra 110-re csökkent) és városi hivatalnokokat, megjegyezték, hogy a közgyűlést nyilvánossá kívánják tenni.

A december 24-re összehívott kibővített tanácsülésen jegyzőkönyvbe foglalták: „Magyarország az október 20-án kelt császári diploma által alkotmányos önállóságát visszanyervén, a' hon törvényes alapokra fektetett átalakításának 's helytartóságai szervezésének nagy munkája országszerte folyamatba tétetett.”³² Kecskemét tehát egyértelműen az 1848-as törvények visszaállítását akarta látni és látta az októberi diplomában és a 48-as törvények alapján kezdte meg a tisztújítás lebonyolítását (1848:23., 24. tc.). A tanácskozás magát „népkéviséleti közgyűlésnek” nevezvén egyhangúlag Ferenczy Lászlót kiáltotta ki a tisztújító szék elnökének. A tisztújításhoz alapul az 1848. május 15-én kelt tisztújításra vonatkozó rendszabá-

29. BKMÖL. IV. 1504/m Kecskemét város Tanácsának iratai, Összeírások 109. téka. 1847/1848.

30. BKMÖL. IV. 1609/b Kecskemét Tanácsának iratai. Tanácsülési jegyzőkönyv 1860. december 14. 646–649. pagina

31. BKMÖL. IV. 1609/b Kecskemét város Tanácsának iratai Tanácsülési jegyzőkönyv 1860. december 17. 653–654. pagina

32. BKMÖL. IV. 1609/b Kecskemét város Tanácsának iratai, Tanácsülési jegyzőkönyv 1860. december 24. 660. pagina

lyokat fogadták el. 4 választási kerületet jelöltek ki a városi képviselők megválasztására, kinevezték a választásra jogosult lakosokat összeíró 4 bizottság tagjait, a választást irányító központi küldöttség tagjait (az 1848-as bizottmány tagjait) és jegyzőkönyvbe foglalták a választási cenzusokat.

A választók összeírására nem sok időt hagytak, öt napban állapították meg (december 27-től december 31.), a kifogásokat 3 nap alatt (1861. január 6., 7., 8.) teheték meg a névjegyzékbe felvettek ellen, amit szintén 3 nap (január 9., 10., 11-én) alatt bírált el a bizottmány. Egy 16 főből álló bizottmányt (8 római katolikus, 8 református vallásút) titkos választással kívántak megválasztani, amely bizottmány a választási elnök vezetése mellett jelöléseket tesz az egyes hivatalokra. Elrendelték, hogy a kijelölés után a választók titkos szavazással — „golyóvetés által” — válasszák meg a városi tisztikar tagjait. Ezt a városi képviselőtestület tagjainak — 168 fő — megválasztása követi. A tisztviselők választását január 23-tól január 27-ig írták elő. A képviselők választását az I. kerületben január 31-re, a II. kerületben február 3-ra, a III. kerületben február 6-ra, és a IV. kerületben február 9-re.³³ A választási rendelkezéseket nyilvános helyeken kifüggesztett és házanként kiosztott hírdetményekben kívánták közismeret tárgyává tenni.

A tisztújítás az elhatározottak rendjében történt, 1861. január 23-án megválasztották az 1848-as törvény előírta népképviseleti alapon Kecskemét város polgármesterét, Csányi János és főbíróját Hajagos Illés személyében, s az ezt követő napokon a tisztikar többi tagját, valamint a képviselőtestület 168 tagját.

Miközben Kecskeméten és országszerte folytak a megyei és városi tisztújítások, 1860. december 17-én összeült Scitovszky hercegprímás vezetésével az esztergomi értekezlet. Az értekezlet feladata volt — mint korábban említettem — egy ideiglenes választási törvényjavaslat kidolgozása, ennek alapján kellett volna az országgyűlési képviselőket megválasztani. Az uralkodó és a magyar konzervatív arisztokrácia a régi rendi intézmények élesztgetésével egy népképviseleti választójogot korlátozó rendezést tartott elfogadhatónak. Deák Ferenc — aki meghívása ellenére nem vett részt az esztergomi értekezleten, ekkorra már helyeselte a politikai passzivitás feladását —, a parlament előfeltételeként az 1848:V. tc.-hez ragaszkodott hajthatatlanul, ugyanakkor a részkérdésekben hajlékonyságot tanúsított. (Partnerei figyelmét felhívta, hogy egy engedetlen parlament szétoszlatásához „nem kell több, mint egy bataillon katonaság”). Az értekezlet — amelyen jelen volt többek között Eötvös József, Andrássy Gyula, Wenkheim Béla, Ghyczy Kálmán — kategórikusan elvetette az udvarnak azt az óhaját, hogy az 1608-as törvények szerint hívják össze az országgyűlést. A vitát Scitovszky hercegprímás abban összegezte, hogy „a jövődő

33. BKMÖL. IV. 1609/a Kecskemét város Tanácsának iratai, Tanácsülési jegyzőkönyv 1860. december 24. 662–679. pagina

országgyűlésre az 1847–1848-iki V-ik tcz. szerint választassanak a követek” és a törvényhozás mielőbb nyitassék meg.³⁴ Az értekeztetlet összetételében leli magyarázatát az, hogy a választójog kérdésében nem léptek előre a társadalmi haladás terén. A meghívottak körén kívül esett Tisza Kálmán és még kevésbé volt helyük ott a tőle balrább állóknak (Táncsics Mihálynak) és a száműzetésben élőknek (Irányi Dánielnek és társainak). Az értekeztetlet tehát felkérte az uralkodót, hogy az országgyűlést az 1848. évi V. tc. alapján hívja össze.

A birodalmi kormány 1861. január 9-én tárgyalta a magyar országgyűlés megválasztására szolgáló jogelveket és az 1848-as választójogi törvény bizonyos változtatásokkal való fenntartása mellett jogforrási szempontból új normatívákat bocsájtott ki. A törvény mellett és helyett (396. sz.) udvari rendeletbe foglalt választási szabályzatot (vagy rendszabályt) adott ki. A szabályzatot megküldte a helytartótanácsnak, annak köteleességévé tette kihirdetését és foganatosítását. A Helytartótanács (4264. szám alatt) megküldte a megyéknek és városoknak, s felhívta az önkormányzatok figyelmét, hogy a királyi meghívólevelek később kerülnek elküldésre. A választási szabályzatban az uralkodó 1861. április 2-ára, Budára hívta egybe a magyar országgyűlést.

Kecskemét város 1861. január 24-én kapta meg a választási szabályzatot, de érdemben ekkor nem foglalkozott vele, mert saját önkormányzatának újjászervezésével volt elfoglalva, a régi közös tanácsülés már nem ülésezett, az új képviselő testületet még nem választották meg.³⁵

Maga a választási szabályzat 53 paragrafusában írta elő az országgyűlési képviselők (követek) választásánál követendő eljárásokat. Lényegesegek azok az elvi eltérések, amelyek az 1848:V. tc. (választási törvény) és az 1861. évi rendszabály között keletkeztek. Míg a törvény a népképviselő elvét tartotta alapvetőnek, a rendszabály ezt teljesen mellőzte, kihagyva azokat a részeket a szabályzatból, ahol a népképviselő fogalom előfordul. (A 48-as törvény címe: Az országgyűlési követeknek népképviselő alapján választásáról. A szabályzat címe: Az országgyűlést 1861-ik évi ápril 2-ára, Budára egybehívó kibocsájtvány.) A népképviselő kihagyása a szabályzatból a rendi képviselőre való visszalépés igényére utal. Nagy ellenállást váltott ki a választási szabályzat azon passzusa, melyben az országgyűlést — a törvénnyel ellentétben, ahol Pest szerepel — Budára hívja össze.

Megváltoztatta a szabályzat a törvény 1. paragrafusát is, amely a politikai jogok gyakorlásában *ideiglenesen hagyta meg* azokat, akik eddig (tudniillik 1848-ig) szavazattal bírtak. („Politikai jogélvezetet azoktól, kik annak eddig gyakorlásában voltak, elvenni, a jelen országgyűlés hivatásának nem érezhetvén...”) Az új formula szerint választók: „Mindazok kik a

34. Pecze Ferenc: 1980. 240

35. BKMÖL. IV. 1608 Kecskemét város Központi választmányának iratai 1861.

megyékben és szabad kerületekben az országgyűlési követek választásában eddig szavazattal bírtak, e jog gyakorlatában ezennel meghagyatnak”. (1. paragrafus)

A régi jog időlegességét tehát nem haladta meg a 61-es szabályzat, sőt joghatályát fenntartás nélkül meghosszabbította. Tovább élt a választási rendszabály megfogalmazásában a rendi eredetű jogosítvány. A választói egyéb képességek feltételeit változatlanul hagyta.

A népképviselő elvének mellőzése figyelhető meg a szabályzatban szerepeltetett fordulatokban: követekről, követküldésekről ír. Pl. „Az országnak követküldés végett választó kerületekre felosztása... (4. paragrafus) Ezek szintén a rendi elemek érvényesülését jelzik.

Módszeresen került a választási szabályzat az 1848. V. tc. szövegében alkalmazott „törvény” kifejezést. A központi választmányt nem az országos törvények iránti elkötelezettségre eskette fel, egyszerűen elhagyta ezt a kifejezést. (11. paragrafus)

Természetszerűleg eltűntek a minisztériumot illető (1848-as) részek, ezeket a helytartótanácsra való hivatkozással helyettesítették (7., 10., 14., 57. paragrafus).

Hiányzott a szabályzathoz a képviselők összlétszámának meghatározása. A szabályzat területi hatályát a horvátországi, erdélyi megyékre és városokra nem terjesztette ki, ez egyrészt a történelmi helyzetből következő realitás volt, másrészt az udvar elképzeléseivel, politikai mesterkedésével vágott egybe.

Az egész szabályzatra jellemző, hogy a 48-as törvény megváltoztatására két módszert alkalmazott. Néhány alaptételt teljesen vagy részben elhagyott, másrészt egyes elemeket újakkal helyettesített.

Egyetlen pozitívuma volt a szabályzatnak, hogy a passzív választójoghoz az 1848-as törvényben megkövetelt magyar nyelvtudási feltételt eltörölte. (Törvény szerint: „Választható mindaz, ki választó, ha életének 24-ik évét betöltötte, s a törvény azon rendeletének, miszerint törvényhozási nyelv egyedül a magyar, megfelelni képes.” (3. paragrafus) Szabályzat: „Választható mindaz, ki választó, ha életének 24 évét betöltötte.” (3. paragrafus)³⁶

A hatályos 48. évi törvényhez képest a választási szabályzat összhatóságában hátralépés volt. Cenzus–rendeleteit ugyan érintetlenül hagyta, s

36. Egy teljesen új fórum is hozott változtatást az 1848. V. tc.-hez képest, vagy azzal kapcsolatban: az 1861. januártól március 4-ig üléselő *országbírói értekezlet*. Ennek feladata az „Ideiglenes Törvénykezési Szabályok” kidolgozása volt. Az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok bűnvádi eljárásról szóló rendelkezésében a kihágásoknál a meghagyott „testi büntetés óvatos használata” alól teljes mentességet adott a nemeseken és honorátorokon fölül mindazoknak, „kik az 1848-ik évi V. törv. cikkely szerint politikai jogok gyakorlatára képesítvék”, tehát akik képviselőválasztásra jogosultak. PECZE Ferenc: 1980. 240. 1

a választó jogosultság feltételeit nem szigorította, de a népképviselő elvével való szembe fordulás, a rendi szerkezetű helytartótanács választási eljárásba való bevonása és a már említett változtatások egyaránt a regresszivitást példázzák.³⁷

A választási szabályzatot a megyék túlnyomórészt szenvedélyes tiltakozással fogadták. Kecskemét város tanácsának — tájékoztatásul — sorra küldték meg a szabályzat egésze és részei kapcsán megfogalmazott ellenvéleményüket. Nemcsak a szabályzatot ostromolták, de az októberi diplomát, majd az uralkodó január 16-ai leiratát is.³⁸ Bereg megye a 47/48-as törvények teljes visszaállítását követelte feliratában: „...nyugtassa meg Felsőged a nemzetet országgyűlésig is, hogy adó meghatározás és katonamegajánlás jogától megfosztani nem akarja, — az 1847/8-ki törvényeknek teljes épségbeni helyreállítását nem ellenzi, — minden nehézségek azonnal elenyésznek.”³⁹ Borsod vármegye feliratában kifejtette, hogy „A legközelebb lefolyt 12 év története csak fokozta előttünk e törvények (tudniillik az 1848-iki) becsét és értékét...”. Gömör-Kishont megye közönsége a választási rendszabályokon jóval továbbmutató követeléseit fogalmazta meg a Kecskemétnek is megküldött feliratában: „... 6. Mind a választásoknál, mind a municipiális jogok élvezésénél a születési alap megszüntetésével mérsékelt cenzus és értelmi képesség vétessék zsinórmértékül.” Megküldte feliratát, majd minden megye (Tolna, Vas, Krassó, Kraszna, Küküllő, Nyitra, Kolozs, Doboka, Szabolcs, Sopron, Háromszék, stb.) és város (Esztergom, Debrecen, Győr, Kassa, Miskolc, Szeged, Pápa, stb.) Az alkotmány helyreállítását legerélyesebben követelők egyike Szabolcs megye volt: „1. Alkotmányozni annyit tesz, mint alkotmányt készíteni, — nekünk feladatunk nem az, hogy alkotmányt készítsünk, — hanem az, hogy azon alkotmányt, melyről erőszak szorítottatott le, — visszaállítsuk és megtartsuk, — ki most alkotmányozni akar, az kétségtelenül valami egyebet akar — mint az 1848-dik törvények visszaállítását és megtartását.” Csak ha az 1848-as törvényeket teljes mértékben visszaállítják, ha az ország területi épségét helyreállítják, ha a magyar hadsereget hazahozzák, ha V. Ferdinánd lemondása országgyűlésileg tárgyalva lesz, „akkor van annak helye, hogy a koronázási oklevél hazai törvények értelmében, s a fennálló alkotmányos gyakorlat szerint elkészíttessék.”⁴⁰

Számunkra talán legérdekesebb Pest megye megnyilatkozása, mert Kecskemét a megye álláspontjához igazította elképzeléseit. Pest megye

37. PECZE Ferenc: 1980. 247. oldal

38. Ez az uralkodói leirat az önkormányzatok „túlkapásainak” felszámolását rendelte el, katonai erő alkalmazását helyezte kilátásba.

39. BKMÖL. IV. Acta Diactalia 1861. Bereg vármegye közönsége Beregszászban 1861-ik évi február 7-én tartott bizottmányi ülésén (nyomatott)

40. BKMÖL. IV. 1609/w Acta Diactalia 1861. „Szabolcs megye közönsége az országgyűlési kegyelmes meghívó levél folytán 1861. Február 18-dik s következő napjain tartott bizottmányi közgyűlésben.

február 11-én tartott közgyűlésében pontokba foglalta nézeteit, amit feliratban továbbított az uralkodónak és megküldött Kecskemétnek is: „... 4. Az 1848-ki törvényeknek végrehajtása legnagyobb részben Felsőgednek és Felsőged kormányzatának hatalmi körébe tartozik: mi annak legfontosabb cikkeit a 3., 4., 5., 7., 18-dik törvény cikkeket megyei autonómiánk erejénél fogva életre hívni képesek nem vagyunk, de mindazokat míg a hon törvényhozása által meg nem változtattnak vagy módosításukat kérni és szorgalmazni el nem mulasztandjuk, mely térről az erőhatalom leszoríthat ugyan, de nem kényszeríthet, hogy öngyilkos kezekkel romboljuk le alkotmányunk alapját.”⁴¹ Továbbmenve határozatban utasított minden járási szolgabíró, hogy „minden oly leveleket, mellyek a cs. kir. policzáj-igazgatóságtul, 's egyáltalán minden nemű nem az Alkotmány szerénti hivataloktul jönnek hozzájuk, felse bontsák, hanem retonírozzák”. Kecskemét város tanácsa, bár az utasítás rá nem vonatkozott, „hozzáalkalmazkodás végett” tudomásul vette azt.⁴²

Az ország közvéleményének túlnyomó többsége 1861 elején vitathatatlannul a 48-as törvények helyreállítását követelte, s nemcsak követelte, hanem az önkormányzatok a törvény értelmében szervezték újjá magukat.

A birodalmi és helyi hatóságok „két nyelven” beszéltek, mintha a választási szabályzat létezéséről kizárólag uralkodói, kancelláriai és helytartótanácsi szinteken tudtak volna. Nem változtatott ezen az uralkodónak 1861. február 26-án kelt császári rendelete sem, az úgynevezett Februári Pátens, mely a birodalmi tanácsot korlátozott jogkörű törvényhozó testületté formálta, s az uralkodó korlátlan jogkörébe utalta a külügy és hadügy irányítását, a fegyveres erővel való rendelkezést. A pátens a központi parlament feladatát ellátó birodalmi tanács hatáskörébe tartozónak rendelte mindazokat az ügyeket, amelyeket az októberi diploma nem nyilvánított tartományi feladatnak. A birodalmi tanács 343 képviselőjét a rendelkezés szerint a tartományok választják; Magyarország 85, Erdély 26, Horvát–Szlavónország pedig 9 képviselőt delegálhat. Ez ellen, csakúgy, mint a választási szabályzat ellen tiltakozások sora indult meg.

A demonstráló vagy hallgatólagos szembehelyezkedést az uralkodó körök pillanatnyilag kényszeredetten tudomásul vették, mert a tömegméretű jelenséggel képtelenek voltak megbirkózni.

41. BKMÖL. IV. Acta Diactalia 1861. Pest vármegye felirata, jegyzette Tanásky Gedeon főjegyző

42. BKMÖL. IV. 1609 Kecskemét város Tanácsülésének iratai, Tanácsülési jegyzőkönyv 1861. február 25.

2. A VÁLASZTÁSOK ELŐKÉSZÜLETEI

A választások előkészítése és lebonyolítása az önkormányzatok feladata volt. Ez természetesen megkönnyítette a megyei bizottmányok és a városi képviselő testületek számára, hogy befolyásukat a választások során érvényesítsék.⁴³ A városoknál a képviselőtestületek tagjaiból választották meg az országgyűlési választást lebonyolító központi választmányt.

Kecskemét város 1861. február 13-án — az újjáválasztott képviselő testület első ülésén — tárgyalta a választási rendszabályokat. Első dolguk volt alapelvük megfogalmazása: „... e' bizottság ama közmeggyőződésből kiindulva, hogy e' Hon polgárainak boldogságát, békéjét a ' Haza újrakezdődött alkotmányosságának szabad kifejlődése adhatja meg, állását az 1848-iki szentesített törvények alapjára helyezi, mint mellyek egyedül képesek e' Haza alkotmányossága kifejléséhez kezességet nyújtani; — ezeknél fogva kijelenti a' közgyűlés, miszerént: minden nemű közintézkedéseiben kiindulási pontul 's alapelvül az idézett törvényeket tekinti, 's követendi”⁴⁴

A választási rendszabályokat tárgyalva „örvendetesen” tudomásul vették az intézkedést ugyanakkor kiemelték, hogy „a mellékleti felsőbb utasítás az 1848 évi IV. és V. törvénycikkektől némely részletekben eltér — annak (tudniillik az eltérő részleteknek — sz.) mellőzésével — e közgyűlés törvényes alapul az idézett törvény-cikkeket tekinti”. Vagyis nemcsak a képviselőválasztás gyakorlati lebonyolításának paragrafusait tartotta szem előtt, hanem azon elvi megállapításokat is, melyek az országgyűlés 3 évenkénti Pestre való összehívására, az itt hozott törvények királyi szentesítésére, a zárszámadások és költségvetések tárgyalása előtti berekesztés megtiltására stb. vonatkoztak. Tehát Kecskemét a jogfolytonosság elvi alapjára helyezkedett a választójog kérdésében is.

Ugyanebben az ülésben választották meg az országgyűlési „követválasztás” lebonyolítását irányító „középponti-bizottságot”, annak elnökét: Szappanos Istvánt,⁴⁵ bizottsági tagokul: *Szabó Antalt*, Farkas Gergelyt, *Dömötör Sándort*, *Szabó Györgyöt*, Herczeg Károlyt, Nagy Lajost, Kónya Sándort, Deák Jánost, *id. Héjjas Mihályt*, *B. Kiss Józsefet*, ifj. Dukai Györ-

43. SZABAD György: *Forradalom és kiegyezés választójogján* (1860–61.) (Akadémia, Bp., 1967.) 413. o.

44. BKMÖI. IV. 1605/a Kecskemét város Bizottmányi Közgyűlésének jegyzőkönyve 1861. február 13. 3–4. pagina

45. Szappanos István (1818–1917) ügyvéd, majd városi aljegyző, 1848-ban a városi tanács tagjává választották, később a nemzetőrökkel harcolt a délvídeken. A szabadságharc leverése után visszavonult. 1861-ben a visszaállított megye bizottmányi tagjává és a fenyítő törvényszék elnökévé választották. Később a Függetlenségi és 48-as Párt egyik helyi alapítója, éveken át elnöke. A ceglédi 100-as küldöttséggel együtt ő is elzarándokolt Turinba az öreg Kossuth Lajoshoz. 1905-ben Kecskemét I. választókerületében függetlenségi programmal országgyűlési képviselővé választották, 1906-ban a parlament korelnöke. Kecskeméti Nagy Képes Naptár 1891. 127. oldal

gyöt, jegyzőkül pedig Buttinger Antalt és Kovács Lászlót. A központi választmány tagjait a közgyűlés tagjai közül választották, egy részük (a kurzív betűkkel szedettek) 1848-ban is tagja volt a központi választmánynak. Ez a testület február 16-tól március 7-ig ülésezett, egyedüli illetékes volt a választás lebonyolításában.

Megalakították a két országgyűlési képviselő választására alakítandó választási kerületeket. A város közigazgatási beosztását képező 11 tizedből az I. választókerületet alkotta a 2., 3., 4., 5. és 11. tized, a II. választókerületbe az 1., 6., 7., 8., 9. és 10. tized tartozott.

A választók összeírásának helyszínéül az I. kerületben az Arany Sas vendégfogadó (korábban ez volt a Pest–Solt Megyehatóság székhelye), annak nagytermét, a II. kerületben pedig Bagi László ügyvéd 1. tizedben levő („önként felajánlott”) házát jelölték ki. Az I. kerületben a választás helyszíne is a Sas vendégfogadó volt, a II. kerületben a választás lebonyolítására a városháza nagyterme szolgált helyiségül. Mint 1848-ban, most is megtartandónak ítélték az „alternatio” elvét. Ennek értelmében az I. kerületben, hol református lakosok éltek többségben, református követ; a II. kerületben, hol a római katolikusok voltak túlsúlyban római katolikus követ megválasztását írták elő. A visszaélések megakadályozására az I. kerületben katolikus, a II. kerületben református vallású egyénekből alakították meg a választási bizottságot.⁴⁶

Elrendelték továbbá, hogy a választási előkészületek során keletkezett körleveleket szószekekről, nyilvános hirdetések, dobszó útján a lehető legnagyobb nyilvánosság mellett hozzák a lakosság tudtára.⁴⁷

Szappanos István még a választmány munkájának megkezdése előtt — február 14-én — a „követválasztást tárgyaló 1848-iki iratok közül a kinevezett Választmány részére irányadás tekintetéből” a következő iratot kölcsönözte ki a város levéltárából:

- „1./ 1847/8-ki törvény egy példányban
- 2./ Első kerületbeli választók összeírása
- 3./ Második kerületbeli választók összeírása
- 4./ Közgyűlési jegyzőkönyv 1848. Május 19-ről
- 5./ Nyomatott hirdetmény 1848. Május 26-ról
- 6./ Nyomatott hirdetmény 1848. Június 15-ről
- 7./ Belügyminiszteri körlevél, nyomtatva,

46. Az önkényuralom sem tudta megingatni (sőt) a felekezeti békét Kecskeméten, s talán országosan is egyedülálló jelenségként tovább élt az a helyi gyakorlat, hogy a város önkormányzatában a két felekezet azonos arányban vett részt, s ezt határozatba is foglalta. Nemcsak a követválasztásnál nyilvánult meg ez a demokratikus szellem, hanem a városi tisztikar választásánál, valamint a képviselő testület tagjainak választásánál is.
47. BKML. IV. 1605/a Kecskemét város Bizottmányi Közgyűlésének jegyzőkönyve 1861. február 13. Ezen a közgyűlésen egyhangú közlekedéssel fogadta a képviselő testület tiszteletbeli tagokká Kossuth Lajost, Klapka Györgyöt, Teleki Lászlót, Perczel Mórt, Türr Istvánt és Horváth Mihályt.

1848. Május 22-ről — eredeti
 8./ A' lelkészekhez felhívás a kihirdetés iránt
 1848. Június 2-ről — fogalmazvány
 9./ A' követválasztás folyamatáról
 a' központi bizottmány jegyzőkönyve — eredeti.
Az 1861-iki tárgyiratok közül:
 10./ Helytartósági leirat az Országgyűlés kitűzéséről
 és követválasztásról, nyomtatott, eredeti
 11./ A választók összeírására
 két koncz nyomtatott rovatos íveket
 12./ Egy Ezer darab választóképességi jegyet
 az 1-ső kerület számára
 13./ Egy Ezer darabot a 2-ik kerület számára”⁴⁸

A központi választmány február 16-án tarotta első ülését. (Itt a közgyűléseken kinevezettekén kívül szerepelt még Battlay János is, mint választmányi tag. Valószínűleg utólag vették észre, hogy a közgyűlésen az elnök személyével együtt csak 14 fős a választmány, azaz egyenlő arányú véleménykülönbség esetén a kérdés eldönthetetlen lenne, ezért minden írásos megjegyzés nélkül Battlayt bevették a választmányba.)

Jegyzőkönyvileg kifejezték örömüket, hogy 11 évi szenvedés után végre kitűzetett az országgyűlés napja. A választmány tagjai letették az esküt, majd megválasztották a „választói képességet igénylőket” összeíró bizottságot. Az I. kerületi összeíró bizottság tagjai lettek: Farkas Gergely, Battlay János, Deák János, jegyző Kovács László. A II. kerületbe a Nagy Lajosból, Herczeg Károlyból, id. Héjjas Mihályból álló bizottság mellé Buttinger Antal jegyzőt neveztek ki a választásra jelentkezők összeírására.

A 48-as választójogi törvény 14 napot írt elő a választási szabályok nyilvánossá tételére, de mint 1848-ban, a központi választmány most is elegendőnek tartotta — „a helyi viszonyokat figyelembe véve” — a 3 napot: február 17., 18. és 19-ét. Hét nap (február 20–26) állt rendelkezésre a lakosok közül azok részére, akik választó jogosultsággal bírtak, hogy választási igényüket bejelentsek az összeíró bizottság előtt. A bírálat, illetve az esetleges felszólalások idejét 2 napban (február 27. és 28.) szabta meg a központi választmány.

48. BKMÖL. IV. 1608 A Kecskeméti Központi Választmány iratai 1861. — Kecskemét, Február 14. 1861. Szappanos István Elnök. — Körülbelül 2000 választásra jogosult számolt tehát a választmányi elnök 1861-ben. Arra nincs utalás sem a központi választmány iratai között, sem máshol, hogy a választóképességet milyen iratok alapján ellenőrizték. Nem szerepeltek a kikért iratok között ugyanis az adóalap összeírások — ilyen tudunkkal nem is készült ebben az időszakban —, sem az adókönyvek. Kikérték viszont a 48-as választói névjegyzékeket. Hogy ezeket mire használták fel, erről nem szólnak a feljegyzések! (Csak feltételezni tudom, hogy ezekre az összeírási ívekre és személyes ismeretségre hagyatkoztak a jogképesség megállapításánál.)

A közönségesítéssel (nyilvánossá tétellel) kapcsolatos teendőket a választmány elnöke vállalta magára. Megküldte a választással kapcsolatos hirdetmény szövegét (L. 3. sz. melléklet) Fektor József római katolikus alesperesnek, Fördős Lajos református lelkésznek, Torkos István luteránus lelkésznek, Hajdászán Péter görög nem egyesült plebánosnak és Gyenes Vincze gvargyánnak, hogy azt a hívek előtt olvassák fel. Ugyanezen hirdetmény szövegét nyilvános helyeken kifüggeszteni rendelte el.

Az 1848-as választójogi törvény és a választási rendszabályok (miután az aktív választójog kritériumait nem módosította az utóbbi) alapján országgyűlési képviselőválasztási joggal bírt (ezáltal a névjegyzékbe felvételt-hette magát) Kecskeméten is:

„1. minden nemes ember

2. minden olyan helybeli lakos — nőket kivéve —, ki legalább 20-ik évét betöltötte, szülői, gyámi, gazdai hatalom alatt, vagy hűtlenség, erőszak, rablás, csempészkedés, gyilkolás vagy gyújtogatási büntetés alatt nincsen — vagy

a/ Aki 300 pfrt értékű ingatlan vagyont — ház, szőlőföld, a határban

vagy csatolt pusztáiban bír közösen nejével vagy gyermekeivel is, —

b/ Kézművesek, ha egy segéddel dolgoznak — gyárosok, ha gyárral kereskedők, ha kereskedői teleppel bírnak, —

c/ Ezen fölül, kik földbirtok után, vagy tőkepénzeikből 100 ezüst frt biztos évi jövedelmet képesek kimutatni — továbbá

d/ Jövedelemre való tekintet nélkül a tudósok, sebészek, orvosok, mérnökök, ügyvédek — akadémiai tagok — művészek, tanárok, magyar tudóstársaság tagjai, gyógyszerészek, lelkészek, segédlelkészek, községi jegyzők és iskolai tanítók lakhelyük választókerületében.

3. Követnek választható mind az — ki választó, ki 24-ik évét életének betöltötte.”⁴⁹

Érdekes módon a választói képesség meghatározásánál szerepel a régi jogon való választói képesség előírása, a *választói névjegyzék rovatai között azonban nem szerepel ilyen képességi alap*. Egyszerűen elhagyták! A 48-as névjegyzékben a törvény előírta képességi alap szerepelt és 17 személyt össze is írtak ilyen alapon. Nem lehet biztosan tudni, hogy ez az 1861-es választási rendszabályok túlhaladását jelentette-e Kecskeméten, vagy felőbb, esetleg megyei utasítás eredménye.

A központi választmány második ülésén 1861. március 1-jén Szappanos István beszámolt a választással kapcsolatos teendők nyilvánossá tétele kapcsán tett intézkedéseiről, miszerint a hirdetések nemcsak a templo-

49. BKMÖL. IV. 1608 Kecskemét város Központi Választmányának iratai 1861. — Hirdetmény 1861. február 20.

mokban kerültek felolvasásra és nyilvános helyeken kifüggesztésre, hanem azokat minden családfőhöz eljuttatták. Kijelentette, hogy a választásra jogosultak összeírását február 27-én berekesztették. Az összeírás eredményeként az I. kerületben 521, a II. kerületben pedig 494 fő jelentkezőt képviselőválasztásra, összesen 1015 fő. Nagyon kevesen írták fel magukat a névjegyzékbe.

1850-ben a népszámlálás szerint 36.564 lakosa volt Kecskemétnek⁵⁰, 1857-ben az országos népszámlálás szerint — 41.651 fő.⁵¹ Miután a következő összeírásra 1869-ben került sor (a számítások szerint ekkor 42.319 lakosa volt Kecskemétnek), a választáshoz közelebbi 1857. év adataival számolva a lakosságnak mindössze 2,44%-a élt „követválasztási” jogával. Az összeírtak, tehát a politikailag aktívak számát szerencsésebb lett volna a választásra jogosultak számával összevetni. Az 1861-ben országgyűlési képviselőválasztásra jogosultak számáról azonban nem maradtak fenn feljegyzések. (Vagyon-összeírások hiányában ezt viszont nem lehetett kiszámítani, mint tettem az 1848-as választást tárgyzó tanulmányomban.)⁵²

1848-ban választásra jelentkezett, s így a választói névjegyzékben összeírtak 934 főt, ez a lakosság 2,31%-a volt. 1861-ben alig többet, 1015 főt írtak össze a két választókerületben, ekkor ez a szám az összlakosság 2,44%-át tette ki. (L. I. táblázat.)

Az I. kerületben a választói névjegyzékben, azok lezárása — február 27-e — után egy főt visszautasítottak, három személynek a neve mellett nem tüntették fel a képességi alapot. A központi választmány jegyzőkönyvében és a névjegyzékben sorszám szerint 521 (I. ker.) és 494 (II. ker.) fő szerepelt, de az összeírtak társadalmi összetételének vizsgálatánál az említettek miatt csak 517 fővel számolhattam az első kerületben.

Kecskemét gazdasági, társadalmi viszonyai nem sokat változtak a szabadságharc leverésétől eltelt 12 év alatt. (Nem feladata dolgozatomnak ezen folyamatoknak elemző betutatója. Sajnos munkámat inkább az nehezítette, hogy nem készültek ilyen témájú feldolgozások, sem statisztikai összesítők. Ezek hiányában csak utalhatok a fellelt adatok alapján az eltelt időszak néhány gazdasági, társadalmi változására.) Kecskemét város lakosságának döntő része a mezőgazdaságból élt, földműveléssel és állattenyésztéssel foglalkozott.

50. Magyarország monográfiája, Magyarország vármegyéi és városai, Pest–Pilis–Solt–kiskun vármegye (Szerk.: Dr. Borovszky Samu) II. köt. 341. oldal
51. BKMÖL. IV. 1615/a Kecskemét város polgármesterének iratai, Elnöki iratok 1860. — Kecskemét város statisztikai megvilágításban (Külön lenyomat a Magyar Statisztikai Szemle 1935. XIII. évf. 5. számából) Bp. 1935. 4. oldal. Ebben a statisztikai kimutatásban Kecskemét város lakosainak számát 39.434 főben állapították meg.
52. Péterné Fehér Mária: Az első országgyűlési képviselőválasztás Kecskeméten. Bács-kiskun megye múltjából XI. Kecskemét, 1992. 152–217 oldal

**A VÁLASZTÓI NÉVJEGYZÉKBEN ÖSSZEÍRTAK VÁLASZTÓI
KÉPESSÉG SZERINTI MEGOSZLÁSA 1861-BEN**

Képességi alap	I. választási kerület	II. választási kerület	Összesen	Az összeírt választók %-ban
Birtok	297	350	647	64
Kézművesség	126	83	209	21
Gyár	3	–	3	–
Kereskedés	10	3	13	1
Jövedelem	–	6	6	–
Értelmiség	81	52	133	13
Összesen:	517	494	1.011	100

A város és a hozzátartozó puszták 157.828 hold területet tettek ki, jelentős volt a külterjes gazdálkodás. A városban és pusztákon lévő házakból 5.287 volt Kecskeméten, 1.140 a városhoz tartozó pusztákon 1850-ben.⁵³ (A város belső határának és a birtokában volt, vagy bérelt pusztáknak területi megoszlását lásd a 4. sz. mellékleten.)

1860-ban a város és birtokosainak földbirtok-megoszlását az alábbi táblázat szemlélteti.⁵⁴ (L. II. táblázat.)

FÖLDTERÜLET MEGOSZLÁSA VÁROS ÉS LAKÓI KÖZÖTT 1860-BAN

	Az adóközség összterülete (hold)	Ebből a városé (hold)	A lakosság birtoka (hold)	%
Kecskemét	119.677	28.709	90.968	76
Bugacmonostor	30.594	13.393	17.201	56
Pusztaszer	7.535			

A földterületek több, mint 50%-át tehát a lakosok bírták Kecskeméten. A város tulajdonában volt földek jelentős része legelő volt (Kecskemét adóterületen a 28.709 holdból 15.360 hold, Bugacmonostoron a 13.393 holdból 7.207 hold).

53. BKMÖL. IV. 653 Kecskeméti cs. kir. járási szolgabíróság iratai 1850 sz. n. statisztikai kimutatás

54. BKMÖL. IV. 1615/b Kecskemét város polgármesterének iratai, Elnöki iratok 367/1860.

Az önkényuralom időszakában a város birtokos rétege jelentős anyagi veszteséget szenvedett. Nemcsak az országos és helyi adók, a katona beszállásolás, a közmunka kötelezettség sújtotta, de a telekkönyvezés bevezetésével a kidolgozott tiszta jövedelmek alapján az adóterhek mértéke is nőtt. A város földbirtok-politikáját nem folytathatta az abszolutizmus időszakában olyan mértékben, mint korábban. Korábban a város földjeit hosszab időre, viszonylag alacsony kamattal haszonbérbe adta. Az országos hatóságok azonban a haszonbéres földek után akkorra felhalmozott tartozások szigorú beszedésére kötelezték az előljáróságot. A lakosság a fokozódó terheket (L. III. táblázat) nem mindig tudta fizetni, a város pénztára sokszor volt üres.

III. táblázat

KECSKEMÉT ADÓTERHEI AZ ABSZOLUTIZMUS IDŐSZAKÁBAN

Év	Egyenes adó	Országos pótadó	Úrbéri kármentesítés	Községi pótadó	Összesen
1852/53.		2.691 f.	8.075 f.	nem volt	10.766 f.
1853/54.	58.791	3.429 f.	9.798 f.	4.000 f.	76.018 f.
1854/55.	58.670	3.911 f.	10.756 f.	1.600 f.	74.937 f.
1855/56.		6.872 f.	13.745 f.	nem volt	20.617 f.

1855/56-ban és 1857/58-ban nem vetettek ki helyi adót.⁵⁵

A föld-tehermentesítésből a városnak csak kára származott, mint ahogy ezt a polgármester egy 1857-ben tett felterjesztésében kifejtette: „... A föld-tehermentesítésnek a város —, mint semmiféle urbáriális birtokviszonyban nem volt — semmi hasznát nem érezte, és reá nézve csak terhes hatása van, minthogy az oly roppant előnyben részesült úrbéresek váltságát viselni tartozik.”⁵⁶ Maga a város is földtulajdonos volt, s mint ilyen anyagi gondokkal küszködött. Még 1848 előtt megváltotta magát a földesúri jogok alól, mely váltság 303.548 pfrt 4xr tőkepénzébe került. Ezt a pénzt az egész városi közönség hitelére kölcsönként teremtette elő, a felvett tőke kamatait háziadó útján a lakosságra hárította. Az úrbér megszüntetésével, a kamatokat nem vethette ki tovább a lakosokra. Még 1850-ben kérte az országos hatóságoktól a megváltásba ruházott összeg megtérítését az országos kármentesítés útján. Törekvései nem jártak eredménnyel.⁵⁷ A város országgyűlési képviselőinek egyik fő „feladata” a kármentesítés elérése volt a parlamentben a 19. sz. második felében. A lakosság jelentős része nem tudta rendesen adóját fizetni, a hatóságok pedig nem adták meg

55. BKMÖL. IV. 653 Kecskemét cs. kir. járási szolgabíróság iratai 47/1857. elnöki iratok — Kelt, 1857. február 25.

56. BKMÖL. IV. 615/b Kecskemét város polgármesterének iratai, Elnöki iratok 331/1857.

57. BKMÖL. IV. 653 Kecskeméti cs. kir. járási fősolgabíróság iratai 1850. iratok sz. n.

Kecskemétnek az elsőbíraskodás jogát, mert szerintük annak élvezete a korábbi „abnormis” állapotokhoz vezetett volna. Kecskemét korábban ugyanis a közösség nevében szerzett birtokai egy részét örök áron eladta, másik részét haszonbérbe adta a lakosoknak. Az örök áron eladott földet hosszú lejáratral, alacsony kamattal adta ki. A tartozások nem fizetése esetén a földet elvette a tulajdonostól és más, fizetőképese lakosnak adta át. Ennek az eljárásnak engedélyezése a város nagyobb önrendelkezésének nyitott volna kaput az abszolutizmus időszakában a meglévő törvények ellenére, amit a Habsburg-hatalom nem tűrhetett el.⁵⁸

A magas adóterhek előállítására végett a legelők egyre nagyobb részét vették művelés alá. 1850 és 1860 között 477 hold földet osztott ki a város.⁵⁹

A megmunkálható földterület szaporodott anélkül, hogy a munkáskéz szaporodott volna, vagy azokat új technikai eljárással, gépekkel tudták volna pótolni, ennek következtében drága volt a napszám. „A város termelő terménységéhez képest, az előállított termények nincsenek kellő arányban; a minek legfőbb oka a művelési erő kicsiségében, a beruházási tőke hiányában, a napszám rendkívüli drágaságában, gazdasági intézetek, példány gazdaságok hiányában találhatók fel.”⁶⁰ — kesergett 1857-ben feltejtésében a polgármester. A fejlesztéshez tehát hiányzott a hitel. Az országban folyó új vállalkozások (vasutak, gőzhajózási stb. társulatok) az ipar és kereskedelem felé vonták a pénzforgalmat, ezzel rontották a mezőgazdasági hitelt. A mezőgazdasági hitel ennek a folyamatnak eredményeként nagyon magas volt.

Kecskemét területén a város földbirtok politikája következtében nem voltak nagybirtokosok. (A város birtokpolitikája abban különbözött a többi alföldi városétól, hogy Kecskeméten nem volt tagosítás, Kecskemét városa határát köztulajdonnak tekintvén, abból csak pénzért osztott ki egyes részleteket polgárai között.)⁶¹

A kisebb birtokok nem élvezhették a hitelbank jótékonyágát, mert a hitelszabályok értelmében 5000 pfrt-nál kisebb kölcsönt a Nemzeti Bank nem adhatott. A rendelkezés szerint a tiszta birtok fele részének értékéig nyújthatott a bank kölcsönt, csak 10.000 pfrt-ot érő, vagyis — a helybeli

58. BKMÖL. IV. 653 Kecskemét cs. kir. járási főszolgabíró iratai 3132/1853. — 1853. november 18.

59. LAKOS Béla: Kecskemét gazdasági fejlődése (In.: Huszadik század. Szerk.: Jászi Oszkár 14. évf. XXVIII. köt.) I. rész 232–252., II. rész 356–374

60. BKMÖL. IV. 1615/b Kecskemét város polgármesterének iratai, Elnöki iratok 331/1857. — Kecskemét is jelentős veszteséget szenvedett el közigazgatási téren a szabadságharc leverése után. A szabadalmas mezővárosi státuszról — folyamatban volt a szabad királyi városi cím megszerzése — szimpla mezővárosi rangra csúszott vissza és a járási főszolgabíró alá lett beosztva. Ebből emelte ki Ferenc József 1857. május 24-én, mikor második kecskeméti látogatása alkalmával Kecskemétet városi rangra emelte és közvetlenül a megyei hatóság szervezete alá rendelte. 1858. február 15-én megszűnt a kecskeméti cs. kir. Szolgabírói hivatal működése. — BKMÖL. IV. 1615/b Kecskemét város Polgármesterének iratai Elnöki iratok 39/1858.

61. LAKOS Béla id. cikk

birtokok középárához viszonyítottan 1 hold értékét 50 frt-ban számolva — legalább 200 hold földterület birtokosa kaphatott volna hitelt. Miután a helyi birtokosok legnagyobb része ezen holdmennyiség alatti földterülettel rendelkezett, kölcsönt sem kaphatott.

A városi legelők csökkenésével csökkent az állatállomány is. Az istállózás még nem terjedt el, a fölös számban tartott marhák számát leapasztották. Így volt ez Hódmezővásárhelyen, Szentesen, Gyulán, Makón, Szarvason, Csongrádon, Félegyházán is, „hol páratlan szépségű, roppant számú gulyák voltak. Ezek most a tenyésztés legalsó fokára jutottak.”⁶² Aminek következménye a marhák árának emelkedése lett. Az emelkedett közterhekkkel csak kevesen tudtak lépést tartani a birtokosok közül. A birtokok felszerelése romlott, a munkaerő nem volt elegendő, a termények ára ingadozott, a birtokos réteg jövedelme csökkent, adósságok halmozódtak fel.

A birtokos réteg elszegényedésének megakadályozását, a birtokok jövedelmezőbbé tételét provinciális hitelintézetek felállításában látta a városi elöljáróság. „A földbirtokosok egyedüli mentsége — írta 1858-ban a város polgármestere — hosszúlejáratú olcsó hitel lenne, ami biztos beruházásra bátorítaná a földtulajdonost.”⁶³

Hiába készítette el azonban az elöljáróság a városi vagyoni biztosítékul adása mellett a törlesztési kölcsöntőkéből megelőlegezett földhitelbank létesítésének tervét, megvalósítására a kiegyezés előtt nem nyílt lehetőség.

Míg a paraszti föld-felhalmozás korábban nem ismert lehetőségei adódtak a parcellázások során az ország más területén, a Duna–Tisza közén elsősorban a természettől hódíthattak, (futóhomok megkötése, árterek művelése) földet az arra képes parasztgazdák, s települtek ki tanyáikra a tilalmak ellenére. A házas–zsellérség túlnyomó része a birtokos parasztság alsó rétegéhez sokban hasonló törpebirtokos földművelővé vált. A legelők feltörése viszont a nincstelenek közé vetette a korábban saját jószágot is legeltető ridegpásztorokat.

Gazdaságtörténeti feldolgozások, statisztikai elemzések, vagyoni összeírások hiányában a fenti körülmények figyelembevételével sem kaphatunk képet a városi birtokos réteg vagyoni összetételéről, differenciálódásáról. Ennek hiányában az sem állpítható meg számszerűen, hogy a választási cenzus figyelembevételének hányan voltak joggal birtokuk alapján.

Ha számarányuknak nem is megfelelően, de igyekeztek érdekeik képviseletére a választásokon is. Kecskeméten 647 főt írtak össze birtok alapján a választói névjegyzékben, a bejegyzettek több mint felét, 64%-ot tettek ki.

A nemességről sincs korabeli statisztikánk, a város sem készített vagyoni összeírást róluk az önkényuralom 12 éve alatt. Az azonban egyértel-

62. BKMÖL. IV. 1615/b Kecskemét város polgármesterének iratai, Elnöki iratok 299/1858.

63. BKMÖL. IV. 1615/b Kecskemét város polgármesterének iratai, Elnöki iratok 328/1858.

műen kikövetkeztethető, hogy azok a nemesek kerültek előnyös helyzetbe, akik még a feudalizmus ideje alatt, amikor a feudális birtokjog megakadályozta a nemesi birtok polgári kézre kerülését — családon belül viszont elővásárlási jogot biztosítva — megszerezték a nemzeti földet, vagy örökség, jól fizetett hivatal révén számottevő birtokot, esetleg pénztőkét tudtak felhalmozni. A nemesség zömének azonban a paraszti életforma vállalása jutott. Ezek a rétegek csalódtak, mert nem vált valóra az, amiért sokan közülük hátat fordítottak a kiváltságok világának, nem vált valóra a nemzeti önrendelkezés, a polgári nemzetállam.⁶⁴ Néhányan visszahúzódtak megmaradt birtokukra az önkényuralom alatt, de voltak, akik közhivatali pályát választottak. A nemesi származású birtoktalan értelmiség is, ha nem boldogult szabad pályán — pl. ügyvédként, gazdatisztként — csak a nélkülözést, vagy az önbecsülést romboló, közmegevetést kiváltó hivatalvállalás közt választhatott. (Példa rá nemes Lestár Péter, aki 1855-ben megélhetését nem látva más úton biztosítva, állásért folyamodott a városi előjárósághoz.) A városi kurta nemes kisiparos — kiváltságai elvesztése után — gyorsan olvadt össze a vele azonos életformán élő városi mesteremberekkel.

A „nemesség”-et (mint régi jogot) választási képesség szempontjából kihagyták a választói névjegyzékek összeállításánál. Hogy mi okból, ennek feltárása még hátra van.

Talán azzal magyarázható, hogy a törvény előtti egyenlőség, a közteherviselés biztosításával, az ősiség eltörlésével már nem járt anyagi kiváltságokkal a cím, nem volt értelme feltüntetésének. Kecskeméten is megszűnt — alapját veszve — a város és a nemesség közötti korábbi ellentét, nem volt alapja küzdelmüknek, így a városnak nem állt érdekében nyílvántartásuk.

A választói névjegyzéknek tehát nem volt a régi jogon (nemesi jogon) megszerezhető képesítési rovata. Nem tudni — feljegyzések hiányában —, hogy az 1848-ban ilyen jogon felvett egyéneket (17 fő) 1861-ben melyik jogképességi alapon vették fel.

Az ipar az önkényuralom időszakában is még céhes ipar volt Kecskeméten. Helyzetét így jellemezte 1858-ban a polgármester: „A műipar még csak bölcsőjében fekszik, nincsenek gyárok, hiányzanak a társulatok, mellyek az individuális gyengeségét egyesülés útján pótolnák, a nyers termények majdnem minden része kivándorol a községből, s helyettük az aránytalanul drágább részletek szivárognak vissza, az e téren haladásnak egyetlen jelvényét, az időközben felállított (1857) gőzmalmot lehet felemlíteni. A kézműipar szinte a középszerűségen alóli, okát pedig abban leli, hogy az iparosok legnagyobb része készpénz-készlet hiányában nem elsőkézből, hanem a nyereszkdőtől kénytelen vásárolni, s áruja ennél fogva

64. Magyarország története 6/1. I. köt. 588 oldal

sokkal többre jön, hogysen a fővárosiakkal versenyezessen, minek aztán reájuk azon káros következménye van: miszerént a szükséglet nagyrészben a fővárosbul fedeztetik.”⁶⁵ Beruházási tőke és hitel hiányában hanyatlott a kézműipar, a céhek száma stagnált, a különböző iparágakban állandósult a mesterek száma (L. IV. táblázat).⁶⁶

IV. táblázat

CÉHEK KECSKEMÉTEN AZ ABSZOLUTIZMUS KORÁBAN

Céh neve	Alakulás ideje	Mesterek száma		
		1855	1856	1860
Asztalos céh	1807	33	42	40
Ács-, kőműves céh	1836	29	43	43
Bognár (kerékgyártó)	1802	26	36	34
Cipész	1849	21	25	25
Csizmadia	1656	282	205	205
Kovács	1775	53	63	63
Lakatos	1743	38	49	49
Molnár	1818	70	48	48
Pék		–	–	5
Szabó	1585	146	173	172
Szűjgyártó	1726	20	28	28
Szűcs	1818	73	99	99
Szűrszabó	1825	10	12	12
Takács	1725	120	42	42
Tímár	1773	40	52	51
Összesen:		961	917	916

A céhen kívüli mestereket is nyilvántarották Kecskeméten: 1853-ban 83 főt, 1860-ban 78-at. Így az iparosok száma 1856-ban 1000 fő volt, 1860-ban pedig 994 fő. A vagyonösszeírás és más nyilvántartás hiányában nem lehet tudni, hogy közülük hány dolgozott legalább egy legénnyel, ami jogot

65. BKMÖL. IV. 1615/b. Kecskemét város polgármesterének iratai, Elnöki iratok 342/1858.

66. 1855-ös adat: BKMÖL. IV. 1615/b Elnöki iratok 174/1855. — 1856-os adat: BKMÖL. IV. 1609/k Iparügyi iratok nyilvántartókönyv 1852–1872. — 1860-as adat: BKMÖL. IV. 1615/b Elnöki iratok 367/1860.

biztosított volna számára, hogy a politikai életben aktívan vegyen részt, ennek megjelenítéseként bekerüljön a választói névjegyzékbe.⁶⁷ (1848-ban — 1848-as választásokkal foglalkozó tanulmányomból kiderült — 1110 mesterember dolgozott Kecskeméten. A választói névjegyzékbe 152 fő tette fel magát ezen jogalapon.)

1861. február 26-ig a választói névjegyzékben 209 főt tüntettek föl, aki ipara alapján nyert választójogot és élni is kívánt ezzel a jogaival.

Egyetlen egy üzem (gyár) működött Kecskeméten ebben az időben, az 1857-ben alapított József gőzmalom. (Ez a gőzmalom volt a harmadik az Alföldön, s az első olyan az országban, amely egyszerű kútvizre alkalmazott gőztömörítőt.) A választói névjegyzékben mégis 3 fő szerepel, aki „gyár-tulajdonos” volta miatt került bejegyzésre. Itt is hiányosak a források arra vonatkozólag, hogy milyen üzem létezhetett még Kecskeméten, vagy az egyetlen gőzmalom több tulajdonossal működött. (Ez az egy gőzmalom azonban nem tette fölöslegessé a városban működő szélmalmokat.)

Kereskedés főleg gabonával — különösen rozssal— és gyapjúval történt Kecskeméten. (Ezt néhány pénzes izraelita tartotta kezében.) A polgármester megállapítása szerint a gabonával és gyapjúval való kereskedést illetően „... az elsőre nézve a termelésben gyarapodás mutatkozik, s ha a fővárosi forgalom élénkül, a vasút és különösen távirat nyújtotta közlőny gyorsasága okábul helyben is azonnal észrevehetni az üzerek sürgetését, a helybeni piacnak azonban elágazott vidéke, s keresettsége nincsen, s ha kifelé nem lendül a forgalom, egyedül a helyi fogyasztásra van szorítkozva.”⁶⁸

A marhavásárok sem bírtak akkora jelentőséggel, mint korábban. Az önkényuralom kezdetén az állathiány, később a „pusztázó betyárok”, majd a legelők csökkenésével az állatállomány tudatos leapasztása játszott ebben közre. A Dunántúlon történt tagosítások következtében azonban még szép számmal vásároltak Kecskemétről igavonó marhát még a vágnivalók közül is.

67. Legények pedig voltak Kecskeméten is, a fősolgabírói iratok fondjában évről-évre számos legény vándorlási kérelme megtalálható. Talán éppen az állandóan változó számuk miatt nem tartotta szükségesnek a városi előjáróság számuk nyilvántartását. — 1858-ban a megyefőnök jelentést kért a polgármestertől a Kalapos legényekről — kipuhatólandó országos megmozdulásuk politikai tartalmát. A kalapos legények egyesületekbe tömörültek: regularisták, choléristák a különbség „...e’ két osztály között főleg abból áll, hogy a choléristák gyapjúból, míg ellenben a Regularistáknak munkálati helyét főleg a’ nagyobb városok teszik, míg ellenben a kisebb illetőleg pedig magyar provinciális városok mint Kecskemét, Vásárhely, Debrecen... — a’ choléristák otthonos vidéküket képezik”. A regularisták megszabott bérért dolgoztak, míg a choléristák béralkuban megegyezett összegért. Hajagos polgármester határozottan kinyilvánította, hogy „... ezen legénytársiasságnak eddigelé semmiféle political színezete és törekvése nincsen”. — BKMÖL. IV. 1615/b Kecskemét város polgármesterének iratai, Elnöki iratok 192/1858.

68. BKMÖL. IV. 1615/b Kecskemét város polgármesterének iratai, Elnöki iratok 342/1858.

Még 1855-ben (július 4-én) alakult Kecskeméten egy „kereskedői testület”, melynek célja a kereskedelem mindenoldali előmozdítása, s megszilárdítása volt. Elnöke Pacsu Gergely volt, választmányát főleg zsidó és görög származású kereskedők alkották.⁶⁹ A testület elég zárt egységet alakított ki, nem engedtek be akárkit tagjaik sorába. 1856-ban Dömötör György német szűcsöt például azzal utasították el a kereskedési jog megszerzésétől, hogy a „kereskedési jognak célnélküli szaporítása, sem a közönség kényelmével, sem az illető üzlettel bírók érdekével, sem a közjával nem fér össze”. A testület jövőre nézve is megakadályozandónak tartotta a hasonló igények kielégítését, szándékában állt mindazok ellen fellépni, akik az iparítás szelleme ellenére birtokoltak, vagy birtokolni akartak valamely jogot.⁷⁰

A tényleges kereskedők mellett az úgynevezett kupeczek úzték a marhával és sertéssel való kereskedést, ami azonban — a polgármester jelentése szerint — ebben az időben „kiskörű” volt.

A kereskedést a város intézkedései is nehezítették. A piaci viszonyokat szisztematikusan nem rendezték, átfogó szabályrendelet nem született, egyes részleteire vonatkozóan keletkeztek csak határozatok. Így pl. a terményeket s más árukat minőségükhöz képest más-más piactéren árulták. A sátorhelyeket, kofák ülőhelyeit kijelölték. A helypénz mennyiségét időről-időre megsabták. Nyáron 8 óra, télen 9 óra előtt a vásárlásokat büntetés terhe alatt tiltották.⁷¹

1856-ban 65 főben állapították meg Kecskeméten a kereskedők számát, engedélyezett kalmár volt 46 fő, zsidó 1, engedélyezett piaci és vásári árus 27 fő.⁷² Az 1860-as polgármesteri jelentés 64 kereskedőt, 45 kalmárt és szatócsot említ.⁷³

A választási rendelet, csakúgy mint a választói törvény csak kereskedői teleppel való rendelkezést kötött ki cenzusként. A választói névjegyzékbe a kereskedők számukhoz (64 fő) viszonyítva kevesen vétették fel magukat: 13 fő (a névjegyzékben szereplők 1%-a). Talán azzal magyarázható, hogy a kereskedők nagy része átmenő kereskedelemmel foglalkozott, s nem volt a városban telephelyük, másrészt tagjainak zömét zsidó kereskedők alkották.

Értelmiség fogalmán 1861-ben is a választási törvényben, illetve a választási rendszabályban foglaltakat értették. Ebbe a társadalmi rétegbe tartozók jövedelmükre való tekintet nélkül megkapták a választójogot. Ilyenek voltak a tudósok, orvosok, sebészek, mérnökök, ügyvédek, művészek, tanárok, gyógyszerészek, lelkészek, segédlelkészek, községi jegyzők, iskolai tanítók. A törvény külön nem említette a városi tisztviselői kar

69. BKMÖL. IV. 1615/b Kecskemét város polgármesterének iratai, Elnöki iratok 174/1855.

70. BKMÖL. IV. 653 Kecskeméti cs. kir. járási fősolgabíróóság iratai IX. 1856/7.

71. BKMÖL. IV. 653 Kecskeméti cs. kir. járási fősolgabíróóság iratai II. 1854/26.

72. BKMÖL. IV. 1606/k Iparügyi iratok. Nyilvántartókönyv 1852–1872.

73. BKMÖL. IV. 1615/b Kecskemét város polgármesterének iratai, Elnöki iratok 367/1860.

tagjait, mert ezen állások betöltéséhez általában jogi végzettség, ügyvédi vizsga letétele szükségeltetett. 1855-ben maximálta a megyefőnökség a városi előjáróság létszámát 67 főben, még 1860-ban is 67 fő alkotta a hivatalismerő személyzetet (természetesen személyi változások mellett). Számarányánál jóval nagyobb volt politikai, gazdasági szerepe, befolyása. Kecskeméten alig fordult meg idegen tisztviselő a hivatali székekben.

A polgármester az önkényuralom időszakában is az volt, akit 1848-ban a „népakarat” megválasztott: Hajagos Illés. Az önkényuralom időszakában nagy tiszteletnek nem örvendtek még akkor sem, ha helyi származásúak voltak.

Az egészségügyi személyzet létszámát az abszolutizmus korában, az alábbi táblázat szemlélteti. (L. V. táblázat.)

V. táblázat

EGÉSZSÉGÜGYI SZEMÉLYZET KECSKEMÉTEN
AZ ÖNKÉNYURALOM IDŐSZAKÁBAN

Foglalkozás	1857	1858	1860
orvos	10	10	10
sebész	3	3	4
bába	24	?	20
gyógyszerész	3	?	3

1857-ben egy orvosra 3800, egy sebészre 12.666 lakos jutott, ami már abban az időszakban is kevésnek bizonyult, bár a polgármester optimista volt következtetésében: „... figyelembe vévén azonban a népnek erős alkatasát, s edzettségét, miszerint az orvosi segélyhez csak a legnagyobb bajokban fordul, a viszonyt kedvezőnek lehet mondani.”⁷⁴

A tudatformálásban nevezetes szerepet játszó pedagógusok, lelkészek száma is csekély volt az összlakossághoz viszonyítva, Nem kedvezett létszámuk gyarapodásának a birodalmi közoktatási törvény bevezetése. Azon túl, hogy tartalmában és módszerében egyaránt megkísérelte az oktatást a kor tudományosságának fokához igazítani, jelentős negatívumokat tartalmazott. Meghatározott végzettséghez, vizsgabizonyítványhoz kötötte az iskolai állások betöltését.⁷⁵ A korábbi virágzó iskolai élet hanyatlásnak indult Kecskeméten is. Ennek okát a polgármester abban látta, hogy „... az intézeteknek nyilvánosságra jutás tekintetéből, erejüket felül haladó biztosítékot, alapot kell kimutatni, minél fogva igen sok al- és főgymnasiumok összeolvadván a szülők gyermekeik iskolázását vidéken, általuk nem győzött költséggel eszközölhetnék csak”.⁷⁶ A nem nyilvános középiskolákban

74. BKMÖL. IV. 1615/b Kecskemét város polgármesterének iratai, Elnöki iratok 331/1857.

75. BKMÖL. IV. 1615/b Kecskemét város polgármesterének iratai, Elnöki iratok 331/1857.

76. BKMÖL. IV. 1615/b Kecskemét város polgármesterének iratai, Elnöki iratok 331/1857.

ugyanis nem lehetett vizsgát tenni. (A kecskeméti református felgimnázium sem volt nyilvános, a vizsgát tevőknek Nagykőrösre kellett menniök, így alig „lézengett itt néhány tanuló”). A római katolikus gimnázium nyilvános volt ugyan, de algimnáziummá minősítették, csak 1858-ban lett főgimnázium. Megnyílt viszont a városi alreáltanoda. A népiskolák is felkezeleti iskolák voltak, az egyházak tartották fenn őket, bár a város igyekezett támogatást nyújtani. 1857-ben 26 elemi iskola volt a városban, s 11 a pusztákon. (A pusztai iskolák nem sokban járultak hozzá ahhoz, hogy a tanyán élő lakosság kilépjén szellemi elhagyatottságából és anyagi kiszolgáltatottságából.)

Egy 1860-ban készült jelentés szerint Kecskeméten az alábbiak szerint alakult a tanárok, tanítók létszáma:

Római katolikus gimnáziumban tanár:	9 fő
Református kollégiumban tanár:	12 fő
Római katolikus elemi iskolában tanító:	15 fő
Református elemi iskolában tanító:	11 fő
Görög nem egy. iskolában tanító:	1 fő
Evangelikus iskolában tanító:	1 fő
Izraelita iskolában tanító:	4 fő
Pusztai tanítók (róm. kat.: 7, ref.:3)	10 fő

---

63 fő

Viszonylag kis számban működtek nyilvánosan ügyvédek Kecskeméten az abszolutizmus idején. Számuk 15–18 fő között mozgott. Ennél azonban jóval többen voltak jogi végzettséggel bírók. Ügyvédi rendtartás — elsősorban politikai megfontolásból — igazságügy miniszteri engedélyhez kötötte az ügyvédi gyakorlatot, feltételként szabta meg a német nyelvtudást és maximálta az ügyvédek számát. Ugyanakkor az ügyvédeknek vizsgát kellett tenni az osztrák törvényekből is. (Sokan ezt hazafiúi érzelmekből nem voltak hajlandók letenni.) Számuknál jelentősebb volt a lakosságra gyakorolt befolyásuk. Ők tudtak eligazodni a törvények útvesztőiben, s látták át élesebben a hatalom intézkedéseit. Nem véletlenül kért pl. jelentést a megyefőnök 1860-ban a polgármestertől a városban működő ügyvédek erkölcsi és politikai viselkedése felől. A nehezen megszerzett működhetési engedély ellenére a 18 ügyvéd közül így is volt kettő, akik politikai véleményüknek nyíltan hangot mertek adni: Gyenes Ferenc és Nagy László. Gyenes — írta a polgármester — „kedveli a közhelyekbeni zajos mulatságot, a létező intézmények iránt nem viseltetik rokonszenvvel”, Nagy László pedig „erkölcsi tekintetben helyesen alkalmazkodik ugyan, de politikailag rajongó”. A helyi értelmiség részét képező ügyvédek-ről általánosságban ezt írta: „... óvatos magaviseletet tanúsítanak, mindamelllett bizonyos neme az izgatottságnak félreismerhetetlenül észrevehe-

tő ezen osztálynál , mely a mostani rendszernek átalakítási vágya felé irányul”.⁷⁷

Sajnos a magánalkalmazottként működő mérnök, műszaki, mezőgazdasági értelmiség számáról becslés sem áll rendelkezésre.

Öt vallási felekezetnek volt egyháza Kecskeméten az önkényuralom időszakában: a római katolikus, a református, az evangélikus, a görög nem egyesült és az izraelita vallási felekezetnek. A lakosság nagy részét római katolikusok alkották, de jelentékeny számban éltek reformátusok is Kecskeméten (1850: római katolikus 23.441, református 11.056.)

Az 1860-as közigazgatási jelentés szerint az egyházak személyzete a következőkből állt:⁷⁸

római katolikus lelkész:	1 fő
római katolikus káplán:	3 fő
református lelkész:	1 fő
református káplán:	2 fő
evangélikus lelkész:	1 fő
görög nem egy. lelkész:	1 fő
izraelita rabbi:	1 fő

Nem tüntette fel a kimutatás a ferences rend helyben működő tagjait és a segédlelkészeket sem, holott például a református lelkésznek, Fördös Lajosnak 2 segédlelkészt kellett eltartania (Lásd 5. sz. mellékletet). A választójogi törvény és a szabályzat viszont megadta a politikai jog gyakorlásának lehetőségét a segédlelkészeknek is.

Nem vállalkozhattam Kecskemét értelmiségi rétegének teljeskörű bemutatására, ez egyrészt nem is feladata dolgozatomnak, másrészt adatok hiányában ez nem is lehetséges, nem tértem ki a tömegek körébeni befolyásukra, sem származásukra, sem utánpótlásukra. (Ezt a vizsgálatot egy önálló tanulmány keretében meg lehetne tenni.) Itt csupán a politikai aktivitásuk volt a kérdés, hogy számuknál fogva milyen arányban szerepeltették magukat a politika porondján, hányan vétették fel magukat a választási névjegyzékbe. A meglévő adatok alapján hozzávetőlegesen a következőkből állt Kecskemét értelmisége az 1858–1860-as években:

városi tisztviselő:	67 fő
orvos:	10 fő
sebész:	4 fő
gyógyszerész:	3 fő
tanár és tanító:	63 fő
mérnök:	7 fő

77. BKMÖL. IV. 1615/b Kecskemét város polgármesterének iratai, Elnöki iratok 225/1860.

78. BKMÖL. IV. 1615/b Kecskemét város polgármesterének iratai, Elnöki iratok ...../1860.

ügyvéd
lelkész:

18 fő
10 fő

---

182 fő

Ehhez képest a választói névjegyzékben értelmiségi jogalapon felvettek 133 főt. Jóval több mint felük, 73%—uk kívánt tehát véleményt nyilvánítani, a közvéleményre ezáltal is hatást gyakorolni a választás során.

Az egyes társadalmi rétegeknek nem változott számottevően a választásokról, s ezzel a társadalmi, gazdasági viszonyokra gyakorolható hatásról alkotott elképzelése. Ezt mutatja az 1848-ban és 1861-ben választói névjegyzékbe felvettek számának összehasonlító táblázata (L. VI. táblázat).

VI. táblázat

VÁLASZTÓI NÉVJEGYZÉKBE FELVETTEK
KÉPESSÉGI ALAP SZERINTI MEGOSZLÁSA

Képességi alap	1848	Az összeírtak %-ában	1861	Az összeírtak %-ában
Birtok	649	71	647	64
Ipar, kézművesség	146	16	209	21
Gyár	—	—	3	—
Kereskedés	6	—	13	1
Jövedelem	9	1	6	—
Értelmiség	91	10	133	14
Régi jog	17	2	—	—
Összesen	918	100	1.011	100

Első látásra az olvasható ki a táblázatból, hogy nagyjából azonos számban képviseltették magukat az egyes társadalmi rétegek a két választáson. Megegyezik a birtokkritérium szerint választásra jelentkezők száma. Ez talán arra utal, hogy a birtokos réteg Kecskeméten meg tudta tartani jövedelmének alapját képező birtokának nagyságát, ha a terhek növekedése kapcsán a szegényedés útjára lépett is. Az ipar, kézművesség alapján összeírtak száma (és százalékos aránya is) nőtt 1861-ben. Nem a számuk nőtt meg az iparosoknak 1848-hoz viszonyítva. Az első választás idején mintegy 1100 iparosmester dolgozott Kecskeméten, 1860-ban pedig — a már említett adatok alapján — 916. Vagyoni helyzetükben sem állt be nagyfokú javulás. Inkább politikai aktivitásuk nőtt meg, s reményük erősödött, hogy a 48-as törvények visszaállításával sorsuk jobb fordulatot vehet. A jövedelmükből (haszonbéres földjük után, vagy tőkepenzükből, illetve árendás házukból) élők nem mutattak nagyobb hajlandóságot a közéletben

való részvételre 1861-ben, mint tették ezt 1848-ban. Akkor ugyanis világosan kitűnt, hogy ez volt az a rétege a város társadalmának, amely jóval nagyobb arányban kapott jogot a politikai életben való részvételre, mint amennyien élni is kívántak vele. (1848-ban kb. 1225 jövedelmi alapon jogosult közül 9 fő szerepelt a választói névjegyzékben, 1861-ben mindössze 6 fő.) Az értelmiségi alapon összeírtak számában figyelhető meg a növekedés — az iparosokén kívül — az első képviselőválasztáshoz viszonyítva. Ez a réteg volt számarányához képest a legaktívabb politikai tekintetben. Vallási és nemzeti hovatartozását egyre határozottabban tudta azonosítani, magát a nemzeti érzés és jelleg tekintetében elsőbbséget is érzett.

A nemesség pedig megítélésem szerint azon a jogalapon érvényesítette politikai jogait — vétette fel magát a választói névjegyzékbe —, ahonnan jövedelme származott. A birtokos nemesség birtokai után, az ipart űző nemes, kiváltsága elvesztésével a megélhetését biztosító iparos rétegen belül, a birtoktalan (vagy jelentéktelen birtokkal rendelkező) nemesi származású értelmiség pedig az értelmiségi jogképesség alapján élt politikai jogával.

3. A VÁLASZTÁS MENETE

1011 fő a választói névjegyzékben (a lakosság 2,44%-a). Kevés volt a választásra jelentkezők száma. A központi választmány jegyzőkönyvébe is bekerült Szappanos István választmányi elnök megállapítása: „... az általam történt megtekintés szerint a választópolgárok nagyon kevés számmal jelentkeztek”. Új hírdetményt adtak ki, amelyben még egyszer felhívták a választók figyelmét a választás helyére és idejére. Az első kerületben 1861. március 5-ére, a volt főnöki lakba; a második kerületben március 6-ára, a városháza nagytermébe írták ki a választást. Az I. kerületben a választásra felügyelő bizottság elnökévé Farkas Gergelyt nevezték ki, tagokká Herczeg Károlyt, Szabó Antalt és Szabó Györgyöt, jegyzővé Kovács Lászlót. A II. kerületi választási bizottságot Nagy Lajos, mint elnök, Deák János, id. Héjjas Mihály, B. Kiss József tagok és Buttinger Antal jegyző alkották. A központi választmány március 1-jei második ülésén még arról is rendelkezett, hogy a választás idejéről és helyéről a lakosokat nemcsak hírdetmény és templombani kihirdetés útján fogják értesíteni, hanem a választás napján dobszó által is. A hírdetményben a választás időpontjának és helyének feltüntetése mellett felhívták a választópolgárok figyelmét a választás menetére és a választási törvény választással foglalkozó részeire. Figyelmeztették a választókat, hogy választójegyeiket hozzák magukkal, mert csak ez jogosít bárkit is szavazásra.⁷⁹

79. BKMÖL. IV. 1608 Kecskemét város Központi Választmányának iratai — Hírdetmény, kelt 1861. március 1-jén.

A nemzeti ellenállási mozgalomnak nagy szerepe volt abban, hogy az önkényuralom válsága elmélyült. Ez a mozgalom azonban nem kristályosodott ki politikai pártok programjában. Politikai értelemben vett pártok Kecskeméten sem alakultak ki 1861-re. A polgármesteri hangulatjelentésben említett két csoportja a város társadalmának az országos helyzet megítélésében különböző platformon állt. A mérsékeltőbbek a 48-as alap helyreállítása mellett szálltak síkra, a másik csoportosulás ennek szélesítését tűzte zászlajára. A két nézetkülönbség két társadalmi egyesületben nyert kifejezést. A 48-as törvények helyreállításával megelégedők a Kaszinó tagjai közül kerültek ki.

Egy 1860-bas kaszinói alapszabály melléklete feltüntette a tagok névsorát. A 152 fő 1/5-e (30 személy) tagja a 48-as alapon megválasztott városi hivatalnoki karnak (polgármester, főbíró, főügyész stb.) és képviselő testületnek. Rajtuk kívül lelkészek, orvosok, ügyvédek, nagyobb birtokosok és zsidó kereskedők voltak még tagjai a kaszinónak.

A másik egyesület, az 1861 elején szerveződő Olvasókör tagjai radikálisabb változtatások igényével léptek fel. Az alakulóban levő Olvasókör az egykori Polgári Kaszinó jogutódjának tartotta magát, „... a régi tagok özszeverődtek ismét s az Olvasókör néven — de a régi helyiségben és zászló alatt alakították újra az egyesületet”.⁸⁰

Ez a politikai megosztottság 1861-ben még nem jelentkezett látványosan, röpiratokról, korteskedésekről nem maradtak fenn feljegyzések. Csak az 1860-as évek közepére váltak e társadalmi egyesületek, vagy ebből kivált csoportok politikai pártokká.

Először az I. (felső) körületben zajlott a választás. Március 5-én „nagy számú” választópolgár jelenlétében Farkas Gergely választási elnök 9 óra elmúltával megnyitotta a választási eljárást. Felhívta a figyelmet a választás fontosságára és hivatkozott az 1848:V. tc. 7. paragrafusára, mely szerint minden választónak jogában áll egy egyént „követnek” ajánlani. Torokoss István evangélikus lelkész Lestár Péter városi tanácsnokot ajánlotta elsőnek, majd Horváth János orvos *Pest megye januárban megválasztott főszolgabíróját*, helyi földbirtokost Balásfalvi Kiss Miklóst javasolta. Decsi János tanácsnok Szappanos István ügyvédre, a városi képviselőtestület tagjára tett javaslatot. Lestár Péter, (1819–1896) nemzetőr főhadnagy, majd honvéd századosként harcolta végig a szabadságharcot, s Komárom kapitulációja után tért haza. Kiss Miklós (1820–1879) már 48 előtt is megyei szolgálatban állt, 1848-ban a Károlyi huszárezredben szolgált. Szappanos István (1818–1917) pedig 1848-ban városi tanácsnok, majd a nemzetőrökkel a délvidéken harcolt. Az önkényuralom kezdetén mindhárman visszavonultan éltek birtokaikon (mindhárman nemesi származásúak). Közülük Lestár Péter vállalt hivatalt az abszolutizmus idején, Kiss

80. Ifj. TÓTH István: Kecskemét város társadalmi egyesületei, Kézirat 17. oldal — BKMÖL XV 4. Kecskeméti vonatkozású iratok gyűjteménye

Miklós bizalmi tanácsosként vett részt a városi igazgatás munkájában. Mindhárman tagjai voltak — az 1860-as taglista szerint — a Kaszinónak.

Mivel a választáson a két első jelölt nevét éljenezte a választópolgárság hosszabban, a választási elnök megkérdezte a jelenvoltakat, hogy kívának-e szavazni. Miután többen kifejezték ezirányú óhajukat, szavazat számláló bizottságot alakítottak. A bizottságba Horváth János — aki az egyik jelölést tette — Szeless Ferencet és Fereczy Jakabot nevezte ki.

A másik jelöltet ajánlók Torkoss István lelkészt és Deák Mihályt küldték a szavazat számláló bizottságba. A szavazás nyíltan történt, minden választó a választási jogosultságát igazoló jeggyel ment a választási bizottság elé és bementa annak az egyénnek a nevét, akire szavazatát adta, akit képviselőnek kívánt. Két listát készítettek, amikre a jelöltek nevét írták, s a jelentkező választó nevét arra a listára írták fel, akire szavazott, választási jegyét pedig a város pecsétjével lepecsételték. A szavazás addig tartott, míg szavazó jelentkezett. Miután mindenki aki akart szavazott, a választási bizottság elnöke 5 perc várakozás után a szavazást berekesztette.

A szavazás során kialakult két listán lévő szavazatokat teljes nyílvanosság mellett hangosan és ellenőrzés mellett felolvasták.

Balásfalvi Kiss Miklós 271, Lestár Péter pedig 127 szavazatot nyert. (A választói névjegyzékben felvett 521 választópolgárból 398 vett részt ténylegesen a választásokon. Az összeírtak 76%-a.) Az általános többséget tehát B. Kiss Miklós főszolgabíró szerezte meg. Rögtön kijelentették Kecskemét I. kerületi országgyűlési képviselőjének. B. Kiss megválasztása után beszédet mondott a választók előtt, akik hazáig kísérték megválasztott képviselőjüket.⁸¹

Az első választó kerület iratai között megmaradt a két lista, amire felvezették a jelöltre leadott szavazatokat. A listákon szereplő neveket összehasonlítva a választói névjegyzékben felvettekkel arra voltam kíváncsi, hogy eltérő társadalmi csoport tagjai adták-e voksukat egyik, illetve másik jelöltre. (L. VII. táblázat.)

A táblázatból kitűnik, hogy körülbelül azonos arányban adták le szavazatukat a két jelöltre a város különböző társadalmi rétegébe tartozó választásra jogosultak. A város birtokosai mégis valamivel nagyobb bizalommal voltak a nagybirtokos és megyei hivatalt is betöltő B. Kiss Miklóssal szemben. Balásfalvinak tehát nagyobb volt a tekintélye — részese volt a megyei közéletnek, úgy vélték, hathatósabban képviselheti érdekeiket az országgyűlésben is. Balásfalvi később az országgyűlésen a határozatiak csoportjához csatlakozott. Ahhoz a csoporthoz, mely Telekivel az élen azt vallotta, minthogy az országnak nincs törvényes uralkodója, az ország senkihez sem fordulhat felirattal. A határozat formához ragaszkodás nem formalitás, hanem az alku eleve elhárításának programja volt. Ez Kossuth

81. BKMÖL. IV. 1608 Jegyzőkönyv Kecskemét város Első kerületében az országgyűlési követ megválasztásáról 1861. évi Mártius 5-ik napján

elgondolásaival csengett össze: „...nem elég a 48-i állapot. Alap ez, melyet mind alkotmányos, mind demokráciai jogegyenlőségi tekintetben fejleszteni kell”.⁸²

VII. táblázat

A VÁLASZTÓI JOGKÉPESSÉG ALAPJÁN
A JELÖLTEKRE SZAVAZÓK TÁRSADALMI ÖSSZETÉTELE

Jogképesség	Lestár Péterre leadott vokok		B. Kiss Miklóstra leadott vokok %		Össz.	%
	száma	%				
Birtok alapján	64	50	158	58	222	56
Kézművesség	36	29	68	25	104	26
Gyár	–	–	2	1	2	–
Kereskedés	4	3	3	1	7	2
Értelmiség	22	17	33	12	55	14
Nem volt azonosítható	1	–	7	3	8	2
Összesen:	127	100	271	100	398	100

A II. kerületben egy nappal később, március 6-án zajlottak a választások. A városháza udvarán összegyűlt választók előtt Nagy Lajos választási elnök ismertette az 1848:V. tc.-ből adódó jogaikat, s felszólította a választópolgárokat jelöltek állítására. A jelöltek gr. Károlyi Ede és Horváth Döme nevét kiabálták s szavazást kértek. Mikor már megalakították a Bakonyi János, Deák Lajos, Tóth István, Farkass Gergely ügyvédből álló szavazatszedő bizottságot, Gyenes Imre városi tanácsnok és Tasi László a képviselő testület tagja a maguk és pártjukon álló választók részéről bejelentették gr. Károlyi Ede visszalépését. (Okát nem sikerült megállapítani, talán nem volt bátorsága egy helyi nagy tekintéllyel szemben megméretetni magát.) Ezek után a választók Bagi László ügyvédet ajánlották országgyűlési képviselőnek. A szavazatszedő bizottságban Bakonyi és Deák helyett Bene János és id. Szabó László vett részt.

Horváth Döme (1819–1899) a város széles rétegeiben nagy népszerűségnek örvendett. 1848-ban népfelkelési biztos volt (saját versével buzdította harcra a nemzetőröket: „Felhívás a nemzetőrséghez,). A szabadságharc leverése után haditörvényszék elé állították, jóakarója segítségével menekült a büntetéstől. Az abszolutista kormányzat politikailag megbízhatatlannak tartva eltiltotta az ügyvédi pályája folytatásától. Ettől kezdve az irodalomnak élt. Saját munkáit, fordításokat jelentetett meg, kiadta

82. Somogyi Éva: Abszolutizmus és kiegyezés 1849–1867. (Gondolat, 1981.) 142. oldal

Katona József Bánk bánját (1856), megalapozta a Katona-kultuszt Kecskeméten. Másokat is az irodalom, a tudomány művelésére ösztönzött. 1850-es évek közepétől a városi előljárási munkájában is részt vett tanácsnoki minőségben. Az osztrák tanrendszer behozatalában a magyar neveltetés elsorvasztását látta, s sikeresen küzdött a kecskeméti római katolikus algimnázium 8 osztályos főgimnáziummá fejlesztéséért. Gazdasági, pénzügyi téren is a fejlődés előmozdításáért küzdött, egy helyi takarékpénztár és gazdasági egyesület felállítását szorgalmazta. Széles ismeretségi köre, nemzete iránti elkötelezettsége révén 1861. januárjában Pest megye főügyészévé választották.

Bagi Lászlót (1819–1904) 1848-ban a város tisztiügyészévé választották, az önkényuralom időszakában ügyvédi irodát tartott fenn, de ő volt a város megbízott magánügyvéde — miután a városi ügyészi hivatalt, a város jogi képviselőjének hivatalát megszüntették. 1861-ben Pest megye kecskeméti törvényszékéhez táblabírónak választották. Mindkét jelölt tagja volt a helyi kaszinónak.

A szavazás menete ugyanaz volt, mint egy nappal korábban az I. választókerületben. A szavazók választási jegyeik bemutatásával nyilvánosan adták le voksukat a jelöltekre. Az összeszámlálás itt is nyilvánosan történt, melynek eredményeként Horváth Döme 322, Bagi László pedig 59 szavazatot kapott. (A választói névjegyzékben felvett 494 választó közül 381 fő [77%] vett részt a választáson. Itt nem maradtak fenn a szavazólisták, így nem tudtam összehasonlítani a jelöltekre szavazatukat leadók társadalmi rétegződését.) Mindkét jelölt értelmiségi pályán működött. A fölényes szavazatkülönbség a város társadalmi életében meghatározóbb szerepet játszó — a nemzeti érdekeket hangsúlyosabban képviselő személy javára billentette a választás mérlegét. Horváth Döme lett tehát Kecskemét másik országgyűlési „követé” 1861-ben.⁸³

(Horváth Döme az országgyűlésen azok oldalára állt, akik úgy utasították el az uralkodói abszolútizmust, hogy egyben a forradalomtól is óvták a nemzetet. Még három országgyűlésben vett részt a Deák-párt híveként.)

Országosan a képviselők társadalmi rétegződése jól tükrözte az éppen csak felszámolt rendi társadalmat, túlnyomó többségük nemesi származású volt, birtokos vagy értelmiségi (s majd 90%-uk magyar).⁸⁴

Kecskemét két országgyűlési követének társadalmi hovatartozása az országos képet tükrözte. Az egyik képviselő a nemesi származású birtokosság reprezentánsa, a másik a nemesi értelmiség képének megtestesítője. Ugyanakkor mindketten a megyei képviselet megtestesítői, azé a Pest megyéé, amely (Pozsony megyével együtt) nem volt hajlandó az adók be-

83. BKMÖL. IV. 1608 Jegyzőkönyv Kecskemét város II-dik kerületében az országgyűlési követ megválasztásáról 1861-ik évi Martius 6-kán.

84. SOMOGYI Éva id. mű 140. oldal

hajtására, mert országgyűlési megajánlás nélkül törvénytelennek ismerte el az adószedést.⁸⁵

A város társadalmi rétegének azon képviselői, akik az átalakulást látványosabb, radikálisabb formában — szélesebb néprétegek igényeinek hangot adva — a 48-as keretek tágitásával képzelték el (az Olvasókör tagjai) nem jutottak szerephez ezen a választáson.

Kecskemét központi választmánya 1861. március 7-én tartotta utolsó ülését, amelyen rögzítették a két választókerületben lefolyt választás eredményét és elrendelték a két képviselőnek a választási jegyzőkönyv egy-egy példányának, mint megbízólevélnek átadását. A választással kapcsolatos iratok és a jegyzőkönyv 1 példánya a város levéltárába került, 1 példányát pedig felküldték a „belügyminiszter helyét ideiglenesen pótló nagyméltóságú Magyar Királyi Helytartó Tanácsnak”. Ezzel a központi választmány befejezte munkáját.⁸⁶

A választóknak és megválasztott követeknek megvoltak a programjaik (írásos formában Kecskeméten ez sajnos nem jelentkezett). Az országgyűlési képviselőket, a rendi gyűlés ekkor még élő követküldési hagyománya szerint azonban nem csupán a választók, hanem a helyi hatalmi szerv képviselőinek is tekintették. Kecskemét képviselő testületének működése is ezt példázza (csakúgy, mint több város közgyűlése, pl. Szegedé is), mikor megfogalmazták számukra a város érdekeit szem előtt tartó „utasításukat”.⁸⁷

Kecskemét képviselőtestülete a választások megtörténte után egy héttel (március 13-án) tárgyalta meg az uralkodó február 14-én kelt országgyűlési meghívólevelét! Részletezték az országos törvényekbe (1848:V. tc.) ütköző elemeit (pl. határidő meg nem tartása, a törvény alkotó elemei nagy részének mellőzése, az országgyűlésnek nem Pestre, hanem törvényellenesen Budára való összehívása, nem miniszter által van ellenjegyezve stb). Mindezen törvénytelenések ellenére határozatba foglalták, hogy „... ezen alkotmányos téren álló Városi Község legméltóbb okot találja arra, hogy az Országgyűlésre megválasztott követeinek felküldését felfüggeszse, minthogy azonban a legközelebbi Országgyűlést egyedüli alkalomnak tekintik arra, hogy az Országos Képviselő testület közvetlenül a Fejedelemmel érintkezvén, az ország nyilván megsértett alkotmányos jogainak épségét teljes érvényben visszakövetelje; e tekintetből ama közóhajtás teljesülését, hogy a Nemzet e magasztos törekvését alkotmányos és békés úton elérhesse, tényleg késleltetni ugyan nem fogja, de a törvénysértés elleni óvását ezennel jegyzőkönyvileg kifejezvén, annak egy Feliratban Ő

85. SOMOGYI Éva id. mű 127. oldal

86. BKMÖL. IV. 1608 Kecskemét város központi választmányának jegyzőkönyve 1861. március 7.

87. TÓTH Ede: A Habsburg–Monarchia és az alkotmányos ellenzék szegedi erőinek harca. II. Politikai viszonyok (1860–1867) (Szeged története 3/1. Szeged, 1991) 46. oldal

Felsége elibe terjesztését elhatározza". A felirat megszerkesztésével Lestár Péter tanácsnokot, Bagi László képviselőt és Hornyik János főjegyzőt bízták meg.⁸⁸ Március 21-re elkészült a felirat, a képviselő testület hitelesítette, és „megrendelt 's mielőbb eszközlendő kinyomatása után pedig minden Megye, és Országgyűlési követküldési részvétellel bíró Városi Közönségnek megküldetni" elhatározta.⁸⁹

A feliratban (teljes szövegét lásd a 6. sz. mellékletben) kifejezésre jutott az októberi diploma elutasításán túl az 1861. február 26-án kiadott pátens elleni határozott tiltakozás is, mely — a város szerint — „az 1791:10. s több sarkalatos törvények nyilvános sérelmével, az önálló Magyarországot az Austriai birodalom provinciájává alacsonyítja".

Pontról pontra haladva kifogásolták azokat a pragrafusokat, amelyekben az uralkodó a választási szabályzatban eltért az 1848-as törvényektől. A Habsburg-hatalmat megalapozó morvamezei ütközettől a város kétezer polgárának életét követelő francia háborúig Kecskemétnek az uralkodóházáért hozott áldozataira hivatkozva elutasították az összbirodalmi centralizáció erősödését. Rendíthetetlenül ragaszkodva az 1848. évi szentesített törvények teljes épségbeni fenntartásához, követelték:

„— hogy Magyarország annyi véráldozattal megvédett s annyi koronás fő esküjével biztosított ezer éves Alkotmánya sértetlenül, egész terjedelmében visszaállíttassék;

— hogy az 1848-dik évi III. tc. által rendelt független magyar felelős ministerium mielőbb kineveztessék;

— hogy az ország integritása azonnal helyreállíttassék;

— hogy az 1848-dik IV. t. cz. rendeletéhez képest, az országgyűlés tüzetesen Pestre állíttassék;

— hogy ezen országgyűlésre, Erdély-, Horvát- és Tótországok meghívatása elrendeltessék;

— hogy e haza szent földéről törvénytelen üldöztetés miatt menekülni kényszerült minden honfi szabad és sértetlen visszatérésről biztosíttassék

— hogy az általános amnestia minden kivétel nélkül kihirdetessék;

— hogy Magyarországhól minden idegen fegyveres erő kivonattatván, a magyar katonaság ide visszarendeltessék;

88. BKMÖL. IV. 1605 Kecskemét város Bizottmányi Közgyűlésének jegyzőkönyve 1861. március 13. 42–43. pagina — Ezen a közgyűlésen határozták el azt is, hogy a két országgyűlési követ mellé egy-egy írnot rendszeresítenek 1 évre, akiknek a városi pénztárból fejenként 2 forint (ausztriai ért.) napidíjat szavaztak meg. Tették ezt a tekintetből, hogy „...a kebelbeli ifjúságnak nyilvános pályára magát kiképeznie kellő alkalom nyíttassék". — Pályázatot írtak ki. — Jegyzőkönyv 48. pagina

89. BKMÖL. IV. 1605 Kecskemét város Bizottmányi Közgyűlésének jegyzőkönyve 1861. március 21. — 68–69. pagina — Ezen a közgyűlésen foglalták jegyzőkönyvbe és olvasták fel Türr Istvánnak 1861. március 1-jén Párizsban kelt levelét, amiben városi tiszteletbeli képviselővé választását, Kecskemét irányában megnyilvánult bizalmát köszönte meg. (Szöveget lásd a 7. sz. mellékletben)

— hogy Sz.-István dicső koronája felvételével Felsőged királyi állandó lakát Buda-várába áttenni legkegyelmesebben méltóztassék.⁹⁰

Ezeket a vezéreket kapták „követutasításként” a város megválasztott képviselői is: Balásfalvi Kiss Miklós és Horváth Döme, hogy ebben a szellemben képviseljék Kecskemét választóközönségét, egész lakosságát az 1861. évi országgyűlésben.

MELLÉKLETEK

1. KECSKEMÉT VÁROS TANÁCSÁNAK HIRDETMÉNYE

„Polgárok! a lefolyt századok eseményei tanusítják, hogy e népes várost lakosainak érett gondolkodása, rend- és békeszeretete, legnehezebb körülmények között is, a kártól és veszélytől — Isten segélyével — megoltalmazta.

A kiszenvedett 12 évi nyomorúság után — édes magyar hazánk jelen átalakulási korszakában — őseinktől öröklött ama szilárd rendszeretetre most legnagyobb szükségünk van.

Annival feltűnőbb: hogy legközelebbi napokban, a város különböző részein izgató és kihívó felírások tapasztaltak, miket a városi előljáróság nem annyira meggondolatlan tévedésnek, mint ezen község közbiztonsága elleni készakaratos bujtogatásnak s veszély előidézésére kiszámított rossz akaratnak hajlandó beszámítani, sőt azokat kiválólág oly egyénektől hiszi származottnak, kiket érdekazonossági viszony hozzánk nem fűzvé, határozottan veszedelmünkre törekednek.

Mihezképest ezen előljáróság a meggyőződése szerint, józan gondolkozású Polgárokhoz azon szívélyes figyelmeztetéssel s őszinte kéréssel járul: hogy a közbéke és rend fenntartására kitelhető igyekezettel közremunkálni szíveskedjenek, — minden bujtogatást, szóval és felírásokban mutatkozó kihívást s rajongó ingerkedést, mind saját körükben akadályozni, mind másokat abban gátolni készkedvén, — dicső Magyarország újjászületteiseig — ősmagyar városunkat — az előljárósággal egyértőleg — minden zavar és veszélytől megóvni igyekezzenek.”⁹¹

2. PEST MEGYE BIZOTTMÁNYÁNAK 1848. ÉVI KÉPVISELŐI⁹²

(1861. évi megjegyzésekkel)

1. *Bencsik Sándor* — meghalt
Bóbis Sándor — világtalan
Tóbi János

Fejes János — lemondott
Ferenczy László
Gyenes Imre

90. BKMÖL. IV. 1608 Kecskemét város Központi Választmányának iratai. 427 számú „Császári Királyi Apostoli Felsőged! Legkegyelmesebb Urunk!” megszólítással kezdődő felirat.
91. BKMÖL. IV. 1615/b. Kecskemét város polgármesterének iratai, Elnöki iratok 732/1860. — Kelt 1860. december 3.
92. BKMÖL. IV. 1615/b. Kecskemét város polgármesterének iratai, Elnöki iratok 745/1860. december 6.

Gyenes Mihály
Id. Hajós József
Hajagos Illés
10. Halasi Sándor
Héjjas Mihály — lemondott
Hoffmann János — meghalt
Horváth Péter
Horváth György
Juhász János
Bfalvi Kiss László — meghalt
Király Károly
Kovácsai István — lemondott
Kovács József
20. *Kovács István — lemondott*
Kovács Gergely — meghalt
Bfvi Kiss Miklós

Ladányi Gergely — meghalt
Nagy Lajos — Szegeden
Nagy László
Polgár Mihály — meghalt
Pacsu Gergely
Sík József — meghalt
Sipos Imre — meghalt
30. Soós János
Szabó György
Szabó Mihály
Szeless Gábor — meghalt
Szél József — meghalt
Szappanos István
Tormássy Mihály
Végh Lajos

3. HÍRDETMÉNY

Melly szerént tudtul adatik e város polgárainak, hogy e' folyó évi Ápril hó 2-án Országgyűlés leszen Budán összehívatandó — melyet megkelletvén előzni a' követekek megválasztásának, ezokból a' megválasztási előmunkálatok illy rendel mennek, ugyanis:

A város két választó kerületre osztatott — az első Kerület magába foglalja az 2. 3. 4. 5. és 11-ik Tizedeket — ezen Kerületi választók választandják a' református követet. —

A 2-ik Kerület magába foglalja az 1-ő 6. 7. 8. 9. 10-ik tizedeket, ezen kerület választja a' rom. Catholicus követeket.

De hogy a' választói jogot gyakorolhassák a tisztelt polgárok, kell hogy magokat beírassák az e' czélra alakított bizottmányok előtt, kik a' jelentkező polgárokat választóképeséget igazoló jegyekkel is el fogják látni.

Összeül pedig a bizottmány az első Kerületben az eddig volt Főnöki lak emeletében a' lépcsőzetből balkézre eső nagy teremben folyó hó 20-án vagyis a jövő héten szerdán és folytatni fogja a munkáját a' bejegyzésekkel és jegyek kiadásával 21. 22. 23. 24. 25. 27. és 28-án reggeli fél kilencz órától kezdve déli 12 óráig ügyvéd Farkas Gergely elnöklete alatt Battlai János, Deák János és jegyző Kovács László ügyvéd és póttagokul kinevezett Szabó György és Dömötör Sándor urak, levén tagjai. —

A második kerületi választmány ugyanazon napokom és időkben ügyvéd Bagi László Úr házánál ügyvéd Nagy Lajos Ur elnöklete alatt Id. Héjjas Mihály, Herczeg Károly és jegyző Buttinger Antal ügyvéd és Konya Sándor B. Kiss József póttag urak levén tagjai.

Elkészítettvén az összezási jegyzőkönyv ki fog az függesztetni a Városház falán e hó 27 és 28-án, melly idő alatt a' választók eránt netán fölmerülhető észrevétel vagy a kerületi bizottmány által netán elutasított választó a központi választmány előtt a Főnöki lakon tartván ülésit magát igazolhatja.

Bejegyezheti pedig magát a' törvény értelmében
1-ör minden nemes ember.

2-or Minden olyan helybéli lakos — nőket kivéve — ki legalább 20-ik évit betöltötte szülői — gyámi, gazdai hatalom alatt vagy hűtlenség, erőszak — rablás — csempészkedés — gyilkolás vagy gyújtogatási büntetés alatt nincsen. — vagy

a/ Ki 300 pfrt értékű ingatlan vagyont — ház, szőlőföld — e' határban vagy csatolt pusztáiban bír közösen nejével vagy gyermekeivel is —

b/ Kézművesek ha egy segéddel dolgoznak — gyárosok ha gyárral — kereskedők, ha kereskedői teleppel bírnak —

c/ Ezen fölül kik földbirtok után vagy tőkepénzeikből 100 ezüst firt biztos évi jövedelmet képesek kimutatni. — továbbá

d/ jövedelemre való tekintet nélkül a' tudorok, sebészek, orvosok, mérnökök, ügyvédek — academiái tagok — művészek, tanárok, magyar tudós társaság tagjai, gyógyszerészek, lelkészek, segédlelkészek, községi jegyzők és iskolai tanítók lakhelyük választókerületében. —

Követnek választható mind az — ki választó, ha 24-ik évet életének betöltötte.

Szappanos István
Körzetválaszt. Elnök⁹³

4. KECSKEMÉT ÉS PUSZTÁINAK TERÜLETI MEGOSZLÁSA 1855-BEN⁹⁴

Belterület	456 hold
A város belhatára	66.845 hold
<i>A város birtokát képező puszták:</i>	
Borbás	
Szentkirály }	31.164 hold
Alpár	
Monostor	11.782 hold
Bugac	14.454 hold
Ágasegyháza	8.103 hold
<i>A város által haszonbérelt puszták:</i>	
Matkó	5.820 hold
Szentlőrinc	11.523 hold
<i>Részint kecskeméti lakosok, részint vidéki földesurak által bírt, de a cs. kir. szolgálói járás területét képező puszták:</i>	
Köncsög	8.000 hold
	<hr/>
	157.828 hold

A város és egyes lakosai által bírt, de más járás területére eső puszták:

Felsőpusztaszer
Gyalu
Peszérürbő egy része

93. BKML. IV. 1608. A Kecskeméti Központi Választmány irat 1861.

94. BKMÖL. IV. 1615/b Kecskemét város polgármesterének iratai, Elnöki iratok 174/1855.

5. FÖRDŐS LAJOS REFORMÁTUS LELKÉSZ LEVELE A POLGÁRMESTERHEZ⁹⁵

Az osztrák kormányzat utasítására a város tanácsa 1859. június 20-án felszólította az egyházfőket, az ipari és kereskedelmi testületeket, hogy adományaikkal segítsék elő a Szárd királysággal hadban álló osztrák seregek felszerelését. Fördös Lajos református lelkész merész hangú levélben válaszolt az előljárásának.

A levél szövege:

„163/1859

A kecskeméti reform. egyház lelkipásztortól

Tekintetes Hajagos Illés úrhoz, Kecskemét városa polgármesteréhez

Folyó évi június 20-kán N 351 eln. kelt s július 6-kán sűrűleg ismételt megkeresménye folytán a Tekintetes Polgármester úrnak tisztelettel nyílvánítom, hogy miután mérsékelt papfizetésemnél — mely az élelmickek magas ára miatt, igen számos tagból álló családom tisztességes élelmezésére s egyszerű ruházására is alig elegendő — egyéb jövedelmem nincsen, s ebből két segédlelkészt is köteles vagyok tartani: bármennyire óhajtanám a Tekintetes Polgármester úr ismételt felhívását a jelen válságos pillanatokban segélypénzadományozással rögtön teljesíteni, arra én teljesen elégtelen vagyok, — hanem annyit mégis tehetek, hogy az itteni fegyencek lelki oktatásaért a múlt évre járó s még eddig részemre ki nem szolgáltatott 30 (harminc) p. ftnyi díjt — mely mihelyt a minden órán várt utalvány megérkezik a cs. kir. adóhivatal által lesz kifizetendő — tisztelettel följajánlhatom.

Kecskemét Julius 9-kén 1859.

FördösLajos
reform. lelkész”

6. KECSKEMÉT VÁROS KÖZÖSSÉGÉNEK LEVELE AZ URALKODÓHOZ AZ OKTÓBERI DIPLOMA ÉS A VÁLASZTÁSI SZABÁLYZAT KIBOCSÁJTÁSA KAPCSÁN

Császári Királyi Apostoli Felség!

Legkegyelmesebb Urunk!

Azon férfiak, kiket Felséged legmagasabb bizalmára érdemesztvén, a kormányzat gondjait velök megosztani legkegyelmesebben méltóztatott, e magasztos hivatással visszaélvén, a századok óta virágzott és egypár évtized előtt még hatalmas birodalmat erkölcsi és anyagi tekintetben kimerítették, hiú szervezkedési kísérleteknek a népmilliók boldogságát alárendelvén, ezek verejtékét megtarthatlan intézményekre pazarolták, s az alattvalóknak a Fejedelem iránt hú érzelmeiket vétkes könnyelműséggel eljátszották, — és most elvégre cs. kir. Felséged szentséges személyében a Fejedelmi tekintély méltósága ellen intézik bűnös merényeiket

95. BKMÖL. IV. 1615/b Kecskemét város polgármesterének iratai, Elnöki iratok 601/1859.

a végett, hogy az áhitatos kegyeletet a Nemzet kebeléből kitépve, ez és az Uralkodó közötti szakadás konkolyát kárhozatos növénynek fejleszteinök sikerüljön.

Tizenhárom év alatt elkövetett folytonos elnyomatás után, — legtisztább meggyőződésünk szerint, — ez kulcsa a legközelebb történt minden tervényszegéseknek.

A mult 1860-dik évi October 20-kán kelt császári diplomának Magyarország irányábani horderejét taglalni nem kívánjuk; de miután egy részről annak, mint saját szavai szerint, „a Pragmatica Sanctio alapján alkotott állandó és vissza nem vonható alaptörvény”nek I. pontja általában, — a magyar királyi udvari cancellár ó Nagyméltóságához ugyanazon napról intézett legkegyelmesebb királyi leirat pedig tüzetesen Magyarország irányában „a magyar államjognak azon ósrégi elvét, hogy a törvények hozásának, változtatásának, magyaráztatásának vagy megszüntetésének joga csak a törvényes Fejedelem által, az országosan összegyűlt törvényes rendekkel közösen gyakorolthatatik, és azon kívül nem eszközölthetetik”, az egész világ színe előtt visszavonhatlan Fejedelmi szóval kimondotta: — más részről a királyi legmagasb rendeletre meghívott nagy tekintélyű esztergomi országos értekezlet Magyarország minden rendű polgárainak és így az egész nemzet összegének osztatlan forró ohajtásához képest, az oly égető szükség által sürgetett legközelebbi országgyűlést az 1847/8-dik évi törvények értelmében összehivandónak és megtartandónak, az országos törvény iránti kegyeletes tisztelettel nyilvánította; — a magyar nemzet annyiszor fényesen bizonyított, és száz meg százezer hű fiainak vérével szentesített őszinteségével hittük: hogy a fejedelmi szó szentsége beváltva, s a világ minden nemzetei közhiedelmévé felkarolt ama nagy mondat: „a Nép szava Isten szava” teljesülve lesz; de, fájdalom! egyik sem történt.

A folyó évi Január 16-ról az ország minden törvényhatóságaihoz intézett kegyelmes királyi leirat, míg egy részről a Nemzet alkotmányos jogainak csonkítatlan visszaállítását reménylleti, más részről ugyanazon törvényhatóságokat oly törvények megszegésének vádjával sújtja, mely vádnak felállítása már magában teljes értelmű törvénytisztség.

A Fejedelmi méltóság tekintélyének megdöntésére s a Népbizalom elfojtására ennyi ellenmondás már elegendő lett volna; betetőzésül azonban következnie kellett a f. é. Február 26-kán kelt császári Nyilatkozványnak, mely az 1791. 10. s több sarkalatos törvények nyilvános sérelmével, az önálló Magyarországot az Austriai birodalom provinciájává alacsonyítja.

De hasonló törvénytisztség elkövetését látjuk a folyó évi Aprilis 2-dik napjára kitűzött országgyűlés előzményeiben, a követválasztási szabályik, és ezekre következő kegyelmes királyi meghívó levelekben is, melyek imént kifejezett érzékeny fájdalomunkat eléggé indokolják.

Az 1847/8-dik évi törvények a most is életben levő koronás király, és az országosan összegyűlt törvényes rendek által közösen alkottattak, s azok az ország törvényes rendjeinek meghallgatása nélkül, sőt ezek általános felszólalása ellenére, és az ország alaptörvényeinek nyilvános sérelmével, változtatás, megszüntetés alá vétetni céloztatnak; — ugyanis:

a/ változtatva van az 1848-dik évi IV. t. cz. 1. paragrafus, melynek ellenére az országgyűlés nem Pestre, hanem Budára hivatott össze.

b/ változtatva vannak ugyanazon törvények V. cz. 1. 3. 5 paragrafusai.

c/ mellőzve vannak az V. t. cz. változtatott 5. paragrafusának 6. 73. 74. 75. 104. 105. 106. 107. 108. 109. pontjai, mennyiben Tótország és a Végvidékiek az országgyűlésre meg hivatnak.

d/ mellözve vannak az V. T. cz. 53. 54. 55. paragrafusai, mert Horvátország az anyaországgyűlésre meg nem hivatott.

e/ mellözve van azon törvény VII. czikke, mert Erdélynek az anyaországgali egyesítése s a kitűzött országgyűlésre meghívása nem eszközöltetett.

Felséges Úr! A történelem fákltyája tiszta fényben tünteti fel: hogy a Habsburgok ős dynastiáját a magyar fegyverek diadala alapította meg, s a Habsburg–Lottaringeni császári ház fejedelmi trónját a magyar nemzet mentette meg; — és fájdalom! e Nemzet nem méltányoltatik.

Kecskemét város mai polgárainak ősei hat század előtt, 1278-dik évben, IV. László magyar király hadaival együtt küzdötték Morva folyó mellett a Stiefriedi véres ütközetet, midőn az első Habsburg koronája megszilárdult; — utóbb e város polgárai évtizedeken át kimeríthetetlen áldozatokkal segítették a török elleni dicső hadjáratokat, melyek eredménye Magyarországot ugyan közvetlenül, de Felséged többi örökös tartományait, sőt a Német birodalmat is közvetve a töröktől örökre megmentette, Felséged uralkodóházának pedig Sz.-István koronájához örökösödését az 1687. 2. 3. t cz. által biztosította; a mi atyáink 1741-ben, midőn a város népessége mainak felénél kisebb volt, az 1741. 63. törvény által kiszabott kötelezettségen fölül a Pragmatica Sanctio védelmére saját költségünkön, minden készlettel fölszerelve, 180 lovast kiállítottak; — Felséged üdvözült nagyatyja I. Ferencz király által 23 évig folytatott háborúzások alatt, e város két ezernél több hű fiainak vérével áldozott, s e kívül pénzben és gabonában százezrekre menő önkéntes áldozatot hozott.

Nem a rajongás ábrándja tehát, hanem a törvényes király iránt ösökrül unokákra örökségül szállot kegyelet, a Nemzeti ős intézményekben gyökerezett tántoríthatatlan hazaszeretet, s az országos törvények iránti mély tisztelet jogos érzete szólaltat föl minket; amaz egy hű állampolgár őszinteségével kérelmet, emez a Felséged 13 koronás ősenek esküje által érvényesített Alkotmány nevében igényt emelven: hogy Magyarország ezer éves államjoga tiszteletben, törvényei épségben tartassanak, s hogy a Nemzetnek törvényes királyával megosztott független hatalmi állása a dicsőség fénykörével öveztesse.

A Népszerűtet a Fejedelem szentséges személyének áttörhetetlen paizsa; a Népbizalom a Korona legerősb támasza; a Nép, mely Uralkodója irányában e nagy becsű érzelmek ihletével bír, Fejedelmének leghívebb, legigazabb tanácsadója; különben a Fejedelem hatalmas, a birodalom dicső nem lehet soha; — engedje Felséged legkegyelmesebben, hogy Kecskemét város Közönségének egy hosszú évtized nyomorai közt lezárolt ajkai, az őszinte szózat hangjaival megnyílhassanak, — engedje Felséged legkegyelmesebben, hogy az alattvalói hűség legszentebb érzelmeiből fakadt ige megtestesüljön, — és Magyarország nagy, dicső, hatalmas leend, hogy most Felségedet Európa leghatalmasabb Fejedelmévé avassa, mint egykor üdvözült ősei trónját fél Európa ellen megvédette.

Mihez képest hazánk Nemzeti intézményei, különösen pedig az 1848-dik évi szentesített törvények teljes épségbeni fentartásához rendíthetetlen ragaszkodásunknak határozott nyilvánítása mellett, Cs. kir. Apost. Felséged fejedelmi igazságszeretetéhez legmélyebb tisztelettel folyamodván, az alattvalói hűség erős hitével kérjük s tántoríthatatlan hazafiúi bizodalommal igényeljük:

hogy Magyarország annyi véráldozattal megvédett s annyi koronás fő esküjével biztosított ezer éves Alkotmánya sértetlenül egész terjedelmében visszaállítsassék; —

hogy az 1848-dik évi szentesített törvények teljes érvénye Fejedelmi esküvel megerősítesse; —

hogy az 1848-dik évi III. t. cz. által rendelt független magyar felelős ministerium mielőbb kineveztessek; —

hogy az ország integritása azonnal helyreállíttassék; —

hogy az 1848-dik évi IV. t. cz. rendeletéhez képest, az országgyűlés tüzetesen Pestre áttétessék; —

hogy ezen országgyűlésre Erdély-, Horváth- és Tótországok meghívása elrendeltessék; —

hogy e haza szent földéről törvénytelen üldöztetés miatt menekülni kényszerült minden honfi szabad és sértetlen visszatérésről biztosíttassék; — hogy az általános amnestia minden kivétel nélkül kihirdetessék; —

— hogy Magyarországból minden idegen fegyveres erő kivonattatván, a magyar katonaság ide visszarendeltessék; —

— hogy Sz.-István dicső koronája felvételével Felséged királyi állandó lakát Budavarába áttenni legkegyelmesebben méltóztassék.

Kik egyébiránt azon erős hittel: hogy a hazaszeretet és alattvalói hűség magasztos érzetéből fakadt őszinte bizalmunk legmagasb elismerésre találand, cs. kir. Kegyelmebe ajánlottak, hódoló mély tisztelettel vagyunk

Kecskeméten, 1861-dik évi Márczius 13-kán tartott közgyűlésünkből

Cs. kir. Apost. Felségednek
Legalázatosabb s leghívebb alattvalói
Kecskemét város Közönsége

7. TÜRRI ISTVÁN – KECSKEMÉTI TISZTELETBELI VÁROSI KÉPVISELŐJÉNEK – LEVELE A KÉPVISELŐTESTÜLETHEZ⁹⁶

„36. Türr István Szárd királyi altábornagy ezen Városi Község tiszteletbeli képviselőjévé f. é. Febr. 13-án tartott közgyűlés alkalmával, e jegyzőkönyv 8-ik számú pontja alatt több külföldön tartózkodó Hazafiakkal együtt kineveztetvén, 's erről hírlapok útján értesülvén: Városunk Községéhez ugyanazon úton intézett és több hazai Hírlapok által közlött Levele felolvastatott, — mely szórúl szóra ekép szól:

„Tisztelt Honfitársak!

Fogadják őszinte hálámat a megtisztelésért, melyről hírlapok útján értesültem. A' száműzöttnek nem lehet nagyobb jutalma annál, melyet hazájának megemlékezése nyújt. Midőn önök más bajtársaimat és engemet is bizottmányi tagjaik névsorába igtattak, kettős tanúságot tettek, t. i. egy részről, hogy a nemzeti méltóságnak és ezredéves jogoknak hű és értelmes őrjei, 's más részről, hogy a magyar emigratio úgy teljesíté és teljesíti kötelességét, mikép az az Ország méltánylatának kijelentése, és éledő Nemzet első gondolatai közé tartozott. — A' hit, mely bujdosó életünk legsötétebb utain is mindig vezér csillagúl tündöklött előttünk: hazánkat ismét erőteljes dicsőségében láthatni meg, — erősebb bennem, mint valaha. Min-

96. BKMÖL IV. 1605 Kecskemét város Bizottmányi Közgyűlésének jegyzőkönyve 1861. márczius 21. 70–72. p.

den oda mutat, hogy nem sokára újból küzdelem terén álland az egész Európa. Hazánk szerepe rendkívül fontos leendő. Vigyáznunk kell, nehogy tévútra vezettesünk. Az osztrák kormány úgy kezd beszélni, mintha 11. év óta csak azon törte volna fejét, vajjon hogy boldogítsa a magyar nemzetet. Úgy látszik, azt hiszik, hogy a koronázási ünnepélynél többet a nemzet nem is követel. Ébresszük fel. Kik feledik a múltat, azoknak segítsünk emlékezetén. Mondja meg az ország gyűlés, hogy Szent István palástja sem elég bő arra, miképp eltakarja a mondhatatlan kint és megaláztatást, mely Magyarország népére 11. év óta naponta méretik. —

Eberségünk főtárgya legyen a faji egyetértés biztosítása. Ne hagyjuk magunkat semmi mosolygó ármány által összevesztetni azokkal, kikhez érdekesség, jogrokonság köt. Ne fogadjunk el semmi olyan ügynevezett kedvezményt, mi az egyik vagy a másik testvér rovására gonosz utógondolattal nyujtatnék. Ha valami ígértetik, ajánlatik, vegyük azt szoros vizsgálat alá, tanácskozván, és végezvén iránta közösen és nem különválva. Szóval a *Divide et impera* ellenében egyesítsük az ős hazának minden fajú és vallású lakóit a tökéletes jogegyenlőség és kiváltságtalan polgári szabadság szászlója alatt. Csak így lehet Magyarország nagy 's benne boldog a Nemzet. —

Maradok önöknek különös tisztelettel,

Páris márczius 1-én 1861. őszinte polgártársuk, Türr István.”

IRODALOM

Magyarország története 1848–1890. 6/1. Akadémia, Bp., 1979.

SOMOGYI Éva: Abszolutizmus és kiegyezés 1849–1867., Gondolat, 1981.

A föld megőszült — Emlékiratok, naplók az abszolutizmus (Bach) kirából.
2. köt. Szépirodalmi könyvkiadó, Bp., 1985. Vasvári Ferenc visszaemlékezése. Összeverték téged fiam, ki cselekedte ezt veled? 121–199. o.

PECZE Ferenc: A parlamenti választójog és az 1861. évi választási szabályzat (In.: Jogtörténeti tanulmányok IV., Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Bp., 1980. 237–256. o.

SZABAD György: Forradalom és kiegyezés választójogján (1860–61) Akadémia, Bp., 1967.

LAKOS Béla: Kecskemét gazdasági fejlődése (In: Huszadik Század. Szerk.: Jászi Oszkár, 14. évf. XXVIII. köt. I. rész 232–252, II. rész 356–374. o.

TÓTH Ede: A Habsburg–monarchia és az alkotmányos ellenzék erőinek harca. (In: Szeged története 3/1. Szeged, 1991.

AZ 1939. ÉVI NÉPÖSSZEÍRÁS CSÁVOLYON

Magyarországon a Központi Statisztikai Hivatal létrehozása óta tízévenként — minden 0-ra végződő évben — tartanak az egész országra kiterjedő népszámlálást. Az elsőt 1869–1870 fordulóján szervezték meg, s ez a tízéves periódus csak két ízben szakadt meg, 1941-ben és 1949-ben. E két megkésett, illetve előrébb hozott népszámlálásnak az oka a harmincas évek legvégének, valamint az 1945 utáni évek történelmi eseményeiben keresendő, melyek jelentősen módosították a népesség számát és összetételét. 1941-ben a háromszori területgyarapodás (a Felvidék, Kárpátalja és Észak-Erdély visszakerülése) okozta változások miatt 1 hónapot késett a lakosság számbavétele. (A kialakult gyakorlat szerint a december 31-i eszmei állapotnak megfelelően rögzítették a lakosság adatait, ez 1941-ben a január 31-i állapotnak megfelelően történt.) 1949-ben a világháború követelte emberáldozatok, a békeszerződéseket követő újbóli határmódosulások miatti tragikus és kényszerű népességmozgás, a menekülések, a németek kitelepítése, a magyar–szlovák lakosságcsere, az új közigazgatási határok kijelölése sürgetővé tette, előbbre hozta a népszámlálást.

Az 1930-as és az 1941-es népszámlálás között négy részleges, ún. népösszeírás történt, ami ezeknek az éveknek rendkívüli állapotát tükrözi és az ország életében bekövetkezett nagy horderejű változásokat; tetemes munkát róva ezzel a szervező és irányító Statisztikai Hivatalra.

A négy népösszeírás közül kettő, az 1935-ös és az 1939. november 18-i a trianoni országterületen csak a népesség egy részéről vett fel részletes adatokat. Az első az országgyűlés képviselőválasztói névjegyzékének összeállítására miatt végeztetett, s csak a választásra jogosultakról vett fel több adatot. Az 1939 novemberi elsősorban katonai szempontokat figyelembe véve készült — jelezve a háborúra való felkészülést —, s csak a 12–70 év közötti férfilakosságról és a megjelölt szakképzettségű 16–50 éves nőkről állítottak ki egyéni számlálólapot. Mindkét összeírás számba vette a lakosság egészét.¹

Az 1938. december 15-i és az 1939. július 15-i a területgyarapodások következtében vált szükségessé, s csak a felvidéki és a kárpátaljai részen hajtották végre. Az első bécsi döntéssel (1938. november 2.) visszakerült Felvidék, valamint az ezt követően 1939 márciusában–áprilisában elfoglalt Kárpátalján népszámlálás jelleget öltött az összeírás, népességnylvántartási szempontoknál mélyrehatóbb adatfelvétele miatt. Hivatalos

1. M. Stat. Közl., 1941. 3–10. — Tört. Stat. Köt., 1981. 6–8. — Thirring Lajos, 1940. 2–18.

elnevezésük is erre utal: Nép-, mezőgazdasági és állatösszeírás. A trianoni rendezéssel Csehszlovákiához került területek esetében, megváltozott agrárviszonyaik miatt is erre szükség volt.²

Az 1938-as és 1939-es három összeírásról kevés ismeretanyagunk van, összefoglaló történeti demográfiai munkák is legfeljebb az említés szintjén, vagy jegyzetanyagban utalnak rájuk.³ Részletesebb feldolgozás — községenkénti, illetve törvényhatóságoké — csak a felvidékiről készült.⁴ A trianoni területen végzett 1939 novemberi összeírásról a nemek, korévek, lakosság, népsűrűség szerint országos és megyénkénti összesítés készült csupán.⁵ Azok az adatlapok, melyeknek a KSH-hoz kellett beérkezniük a második világháború alatt elpusztulhattak, az összeírásra vonatkozó levelezés tartalmi kivonatát őrző iktatókönyvi bejegyzések maradtak meg mindössze.⁶ A Csávoly község iratanyagában megőrzött gyűjtőívek ennek a számkunkra mindörökké elveszett forrásanyagának igen értékes darabjai.⁷

Az 1939. november 18-i népösszeírást a honvédelemről szóló 1939: II. tc. 86. §-ának első bekezdése alapján a „magyar királyi minisztérium” írta elő, szemben a népszámlálásokkal, melyekről külön törvény szokott rendelkezni. A törvénycikk említett paragrafus a honvédelmi szolgáltatások igénybevételéhez szükséges adatgyűjtést már a béke idejére is előírja.⁸

Az adatszolgáltatás alsó korhatárát jelentő, a 12. életévüket betöltöttekre, tehát a levante kort elérőkre, valamint a 87. § alapján honvédelmi munkára kötelezettek felső korhatárát jelentő, 70. évüket meg nem haladó férfiak számára kötelező, s nyilvántartási, katonai-igazgatási szempontból veszi fel az adatokat.⁹ Rajtuk kívül az összeírásra vonatkozó végrehajtási utasítás szerint a 16–50 év közötti, megjelölt szakképzettségű nőkről kellett egyéni számlálólapot kitölteni.¹⁰ E lapokon a 31 kérdés közül 12 kifeje-

2. Mindkét összeírás a jelenlevő polgári népességre vonatkozott, s a terület visszacsatolása, illetve elfoglalása után igen gyorsan megtörtént. A katonákat és csendőröket 1939. november 18-án írták össze a trianoni terület népességével együtt. M. Stat. Közl., 1941. 8–10. — Thirring Lajos, 1939/a. — Thirring Lajos, 1939/b. — Thirring Lajos, 1939/c.
3. Kovacsics József, 1963. 43. — Bene Lajos — Vukovics György, 1963. 559.
4. M. Stat. Közl., 1941. 9.
5. M. Stat. Közl., 1941. 235–236.
6. Megköszönjük Kalmár Ella levéltárosnak (KSH) és dr. Heincz Ervinnek, a KSH munkatársának segítségét.
7. BKmL Csávoly község, 1939. évi népösszeírás, 244 lap. (69/d).
8. Az 1939: II. tc. Degré Miklós — Várady-Brenner Alajos, 1940. 54.
9. U. o. 9., 55.
10. A jegyzék olyan szakképzettségeket, képesítéseket sorol fel, melyek egy esetleges háborúban válhatnak közvetlenül vagy közvetve a hadsereg számára fontossá. Így a nehézipar és vegyipar mellett a könnyűiparon belül a cipészeket, kesztyűkészítőket, dobozgyári munkásokat; az élelmiszeriparon belül pedig a konzervgyárban dolgozókat, valamint az egészségügy területén képesítéssel bírókat tünteti fel. BKmL Csávoly község ir. 1939. évi népösszeírás. Végrehajtási rendelet, nyomtatványminták és utasítások. 9–10.

zetten katonai jellegű.¹¹ Ezeket nem a KSH-hoz kellett elküldeni, de az utasításból nem derül ki, hogy mi lett a további sorsuk, hollétükről nem tudunk.

A már említett végrehajtási rendeletben nyomtatványminták is találhatóak, melyek kitöltve — a számlálólapok kivételével — meg is maradtak a csávolyi anyagban.¹² Ezek közül a legfontosabb a házi gyűjtőív, amit minden olyan lakóházzal, illetve épületről ki kellett állítani, amely lakás céljára szolgált. Az ezen lévő kérdések:

1. A lakás fekvése
2. A jelenlevők neve (családi és utónév)
3. Kiállított-e számlálólap
4. Születési év
5. Anyanyelv
6. Foglalkozás
7. Foglalkozási viszony
8. Az alkalmazottak száma
9. A munkaadó neve és foglalkozása
10. Eltartójának neve és foglalkozása
11. Háztulajdona
12. Földtulajdona, földbérlete
13. A távollévők neve, születési éve, jelenlegi tartózkodási helye

Ezek a gyűjtőívek, pontosabban ezeknek egy változata van a kezünkben, ugyanis a házi gyűjtőíveket csak egy példányban kellett kiállítani — központi nyomtatványon —, s postázni a KSH címére, így semmiképpen sem maradhattak Csávolyon.¹³ Rossz minőségű papíron, silány sokszorosítási eljárással készültek, s a háztulajdonra, földtulajdonra és a távollévőkre vonatkozó kérdések hiányoznak, s az utasításban foglaltak ellenére egy lapon több lakást is összeírtak. Feltételezzük, hogy az eredeti kérdőíveket másolták le helyi, nyilvántartási célokra. (A KSH Levéltárában lévő iktató-

11. A számlálólapok értékes adatokkal szolgálhatnának — igaz, csak a lakosság egy részéről. Rajtuk a születési adatokat — év, hó, nap, hely, a szülők neve —, a gyermekek számát, foglalkozást, ház- és földtulajdont rögzítették.
12. Nyomtatványminták: házi gyűjtőív, községi gyűjtőív, községi összesítőív, költségkimutatók. A községi gyűjtőíveken számlálókerületenként, utcák, házzámok szerint rögzítik a tulajdonos nevét, a lakások és ott-tartózkodók számát. A községi összesítőív — számolási hibákkal — számlálókerületenkénti összesítést ad. BKmL Csávoly közs. ir. 1939. évi népszefrás.
13. A gyűjtőívek kitöltésére és rendszerezésére kevés idő állt a községek rendelkezésére, hiszen december 4-ig kellett postázni. A KSH-hoz több megkeresés érkezett, mely a munkák befejezéséhez kér halasztást. KSH Levéltár, Iktatókönyv; 5882/1939., 5909/1939., 5999/1939., 6106/1939.

könyvi bejegyzések között szerepel olyan, amelyik néhány város és község levélbeni kérését tartalmazza az adatlapok lemásolása, valamint az összeírás végeredményeinek felhasználása ügyében.)¹⁴

A 12–70 év közötti férfiakra, illetve a megjelölt szakképzettségű nőkről 9 adatot vettek fel (a gyűjtőív 2–10. kérdése), a falu többi lakójáról csak nevüket és születési évüket jegyezték le.

Csávoly község lakossága az 1939. november 18-i adatfelvételkor 3216 fő. A férfiak száma 1546 (48,1%), a nők 1670 (51,9%).¹⁵ (Függelék 1. táblázat.) Az 1939-es összesített adatok alapján a nők aránya valamivel magasabb, mint a trianoni országrész egészén (51,1%).¹⁶ Ennek megfelelően a 100 férfi lakosra jutó nők száma (108) nagyobb Csávolyon, mint az országos átlag (104).¹⁷ Ez a szám korévenként másként alakul, előfordul férfítöbblet is. (Lásd I. táblázat.)

I. táblázat

A LAKOSSÁG KOR ÉS NEMEK SZERINTI MEGOSZLÁSA

Születési év	Korév	A férfiak száma	A nők száma	100 férfira jutó nők száma
1939-1930	0-9	231	234	101
1929-1920	10-19	261	261	100
1919-1910	20-29	194	216	111
1909-1900	30-39	285	285	100
1899-1890	40-49	174	200	114
1889-1880	50-59	166	205	123
1879-1870	60-69	119	158	132
1869-1860	70-79	91	79	86
1859-	80-	24	24	100
Összesen:		1546	1670	108,2

A legnagyobb nőtöbblet az 50–69 évesek esetében figyelhető meg. Ez az a korosztály, melyben az első világháború legtöbb emberáldozatát szenvedett.

14. KSH Levéltár, Iktatókönyv; 5541/1939, 5909/1939, 6229/1939, 6348/1939.
15. Két személynél jelezték az összeírók, hogy ideiglenesen Jugoszláviában, illetve Németországban tartózkodtak, őket is beszámítottuk a község lakói közé.
16. M. Stat. Közl., 1941. 236.
17. A statisztikai számítások az 1000 férfira jutó nők számát (feminin arány) használják. Esetünkben — célszerűnek tartottuk — különösen a korévek szerinti csoportosításnál az ezres nagyságrendet el nem érő számok miatt 100 férfira vonatkoztatni, s így célszerűbbé tenni az arányokat, bár ez változást nem jelent.

te, elsősorban a férfiakból, a háterszágot, a polgári lakosságot — szemben a második világháborúval — kevesebb vérveszteség érte.¹⁸ Ha a tájékoztató tízéves periódusoktól eltekintünk, s a világháború ideje alatt 20–40 éves férfiak számát a nőkéhez viszonyítjuk, 100 férfira 125 nő jut. Az országos összesített adatok még ennél is magasabbak, 151-es nőtöbbletet mutatnak.¹⁹

Meglepő, s az átlagtól eltér a 70–79 évesek esetében jelentkező férfi-többlet, és a 80 év felettiéknél a két nem számbeli egyenlősége. A demográfiai vizsgálatok tanúsága szerint a két nem halandósága eltérően alakul, s az évek előrehaladtával a nők számára egyre kedvezőbb. (Az 1939-es összesített adatok is 130-as nőtöbbletet mutatnak a 70 év felettiéknél.) Az időskori számbeli kiegyenlítődés, illetve férfitöbblet eredménye a nemek közel azonos átlagéletkora — a férfiak 34,2, nők 35 év —, bár a lakosság egészét vizsgálva a nőtöbblet jellemző.

Másként alakul a nemek egymáshoz viszonyított aránya a faluban (belterület), mint tanyán (kületerület), éppen fordítottnak. (Lásd II. táblázat.)

II. táblázat

A FÉRFIAK ÉS NŐK SZÁMA KORCSOPORTONKÉNT

Korév	Születési év	Faluban		Tanyán	
		férfi	nő	férfi	nő
0-9	1939-1930	149	161	82	73
10-19	1929-1920	194	225	67	36
20-29	1919-1910	159	162	35	54
30-39	1909-1900	222	222	63	63
40-49	1899-1890	132	176	42	24
50-59	1889-1880	150	194	16	11
60-69	1879-1870	113	149	6	9
70-79	1869-1860	86	75	5	4
80-	1859-	24	24		
Összesen:		1229	1388	316	274

Ennek egyik oka az, hogy tanyán az 50–70 éves nők száma nagyon kevés, a faluban élők közt pedig e korosztályban a legnagyobb a nőtöbblet. (Köztük

18. A második világháború alatt a légítámadásoknak, deportálásoknak gyerekek, nők tömegei estek áldozatul.

19. M. Stat. Közli., 1941. 236. oldalán közölt adatok alapján végzett számítás.

sok az özvegy, akiknek túlnyomó többsége a faluban él. A családi állapot vizsgálatánál erre még visszatérünk.) Másfelől az alkalmazottak — gazdasági cselédek, napszámosok, vincellérek — között, igaz, többségük családos ember, nagyobb számban vannak egyedülálló férfiak, mint a belterületen.

A község átlagéletkora 34,6 év.²⁰ A nemek szerinti megoszláshoz hasonlóan másként alakul tanyán (24,9 év), mint a faluban (36,9 év). Az alacsonyabb átlagéletkor magyarázatához meg kell vizsgálnunk a tanyáknak a belterülethez való viszonyát.

A tanyák egy része olyan családi vállalkozás (Erdei Ferenc kisgazdata nyáknak nevezi), amely szoros kapcsolatot tart a faluban élőkkel, annak társadalmából nem szakad ki.²¹ A fiatal, már családos házaspárok kiköltöznek a tanyákra, de iskolás korú gyermekeik gyakran a nagyszülőktől járnak iskolába. Nem teljes tehát a tanyán élés, idősebb korokra átadják helyüket gyermekeiknek, maguk a faluban lévő házba költöznek. Ezt bizonyítja — különösen a németek esetében, hiszen a tanyák mindegyike az ő tulajdonukban van, illetve ők bérlik — a faluban élő házaspárok magas száma.

Az ilyen családi tanyák mellett a kalocsai érsekség bérbe adott józsefházi uradalma az egyetlen nagyobb gazdasági egység. (1935-ös adatok szerint 726 kat. hold.)²² Az itt alkalmazott gazdasági cselédek munkabíró, produktív korú emberek, de a többi birtokos felfogadott munkásai is fiatalok.

Mindebből adódik, hogy a gyermekek (14 éven aluliak) száma is magasabb a belterülethez képest. Csávolyon összesen 691 gyermeket írtak össze, közülük 209 tanyán él, ami annyit jelent, hogy a tanyaiak 35,4%-a gyerek, míg a belterületieknél 18,4%. A jóval nagyobb gyerekszám másik oka az ott élők szociális helyzete. A tanyán megszámlált 214 férfi közül 119 gazdasági cseléd, s náluk gyakoribb a 3–5 gyerek, míg ez a faluban elég ritka.

Idős korúak, 60 év felettiak kevesen élnek tanyán, ami az előzőekből következik, s mindezek együttesen eredményezik a lényegesen alacsonyabb átlagéletkort. (A tanyán élő legidősebb ember 77, belterületen 92 éves).

Csávoly község család- és háztartásdemográfiai vizsgálatát megnehezíti, hogy az összeírás lakásonként történt, s a házi gyűjtőív nem tünteti fel

20. A gyűjtőíveken 1 férfi és 8 nő esetében nem jelölték a születési évet, ezért számításainkat 1545 férfira és 1662 nőre vonatkoztatva végeztük el.

21. Erdei Ferenc, 1942. 114–116., 146–148., 190–196. — Pfeil Rókusné visszaemlékezései is megerősítik feltételezéseinket. Férjével együtt tanyán élt, apósáék a faluban.

22. A kalocsai érseki uradalom előző bérlőjének, Auer Emil bajai lakost tüntetik fel. 1939-ben a bérletet — feltehetően hasonló nagyságút — Véték Frigyes vette át. Rapcsányi Jakab, 1934. 518. — Gazdacémtár, 1935. 18.

az ott lakók egymáshoz való viszonyát. Falun azonban, ahol a lakosság nagyobbik hányada — az összeírásakor számbavett férfi lakosság adatai alapján —, 76%-a él a mezőgazdaságból, a háztartás és család az esetek többségénél azonos közösséget jelent. A rokoni szálakkal, vérségi kapcsolatokkal összekötött család az együtt lakó személyek gazdasági közössége is.²³ A gyűjtőívek vizsgálata azt mutatta — az ott tartózkodók neve, születési éve, az összeírás központilag előírt sorrendje alapján —, hogy a lakások zömében egy háztartás, s ezzel szoros összefüggésben egy család él. (Az utasítás előírta, hogy először a családfőt, utána a család többi tagját vegyék sorra az összeírók — ezen belül utoljára a gyerekeket —, s őket kövessék a nem családhoz tartozó, de velük élő személyek.)²⁴ Házszám (helyrajzi szám) szerint belterületen 688 házat, házhelyet, valamint 88 tanyát írtak össze a számlálókerületi gyűjtőíveken. A házszámok egy lakást jelentenek, kevésszer kettőt vagy hármat. Józsefházán azonban egy épületben 11 lakás is előfordul.

Az összeírók — az utasításban foglaltak ellenére — a házszámok sorrendjében az üres házhelyeket (4) és a lakatlan épületeket (2) is lejegyezték. Ezeket leszámítva a 682 épületben 867 lakás volt.²⁵

Csak 43 esetben nem tudtuk egyértelműen megállapítani az egy lakásban tartózkodók egymáshoz való viszonyát, tehát 824 lakásban rokoni szálakkal összefűzött háztartások, túlnyomó részt családok éltek. Ezek közül kevésben (63) olyanok is tartózkodtak — 15 segéd, tanonc, inas, aki mesternél lakott, valamint cselédek, háztartási alkalmazottak —, akik nem voltak a család tagjai.²⁶ Egyszemélyes háztartás 23 volt a községben. A magukra maradtak többsége nő, nagy részük özvegyasszony, s csak kettő a férfi.

Az a 43 lakás, melyben az együtt lakók egymáshoz való viszonya bizonytalan, két nagyobb csoportot alkotnak. Az egyikben élettársi kapcsolatot feltételezhetünk. Belterületen 12 ilyen találtunk, ahol hasonlókorú férfi és nő élt együtt, a nők nagyobbik része özvegyasszony. Az ilyen kap-

23. Erdei Ferenc, 1940. 136–137. — Tamásy József, 1963. 218.

24. BKmL, Csávoly község ir., 1939. évi népszázeírás, Végrehajtási rendelet 25.

25. Az épületek közül hat „Csávoly politikai községé”, egy a csávolyi római katolikus plébániáé, egy pedig a kalocsai érsekségé. A többi 674 a falu lakóinak tulajdonában van. A hat községi házban az orvos, a kántortanító, a községi gulyás, és egy kilencgyerekes magyar család, valamint az óvoda és a kocsmá kapott helyet. A kalocsai érsekség tulajdonában lévőkben a két lelkész, a római katolikus egyházközségében a temetőőr és családja élt. Külterületen 88 tanyában 128 lakást írtak össze. Az érseki uradalomé 4 (13-as tanyaszámon), ebben 22 lakás volt. Egy tanya a csávolyi egyházközségé — ebben német földbérlet és családja élt —, egy Bács-Bodrog vármegyéé („útkaparóház”), ezeken kívül Csávoly községnek, a rémi egyházközségnek — mindkettőben német bérlet —, valamint a Bajai Vidéki Fakitermelő Kft-nek volt háztulajdona. A tanyák tulajdonosai közül kettő nem Csávolyon élt.

26. A segédek, tanoncok, inasok, akik mesterüknél laktak, nem voltak csávolyiak. (Solymosi János közlése.)

csolat főként gazdasági érdekek (a saját gyermekek öröklése) miatt nem szentesített és törvényesített. Tanyán arányaiban magasabb az így együtt élők száma (14), ezen belül kicsi az özvegyasszonyoké. Az esetek majd fele az érseki uradalom bérlőjének alkalmazottainál fordul elő.

A másik csoport, melynél bizonytalanságot éreztünk az egy lakásban élők egymáshoz való viszonyában, ahol idősebb emberek laktak együtt unokakorú gyermekekkel. A rokoni kapcsolat a gyűjtőívek alapján nem bizonyítható — lakhatott az anyai nagyszülőknél is a gyermek, így más nevet visel —, de a tanyák és a falu már említett kapcsolatából arra következtettünk, hogy ezek lehetnek azok a gyerekek, akiknek szülei tanyán élnek, ők pedig a nagyszülőkkel, s innen jártak — hiszen így egyszerűbb és kényelmesebb volt — iskolába.

Nemzedékek szerint (824 család alapján) vizsgálva 47%-ban kettő, 23%-ban három, 2%-ban négy generáció él együtt. 25%-ban csak házaspárokat találunk. A családok közel fele szülő+gyerek összetételű, nemzetiségenként azonban az arányok másként alakulnak. Adatsorunk a gyűjtőíveken egy lakásban élők alapján született, így nem lehet teljesen pontos, bár az általunk bizonytalannak tartott eseteket már eleve számításán kívül hagytuk. Mindent figyelembe véve sem hisszük, hogy alapvetően módosulnának az arányok (Függelék 2. táblázat).

A németeknél jóval több az egy lakásban egyedül élő házaspárok száma — ezen belül is a faluban élőké —, mint a magyaroknál vagy bunyevácoknál, ami a jellemző „családi” tanyatípus következménye. (Az ilyen tanyák — mint már említettük — a németek tulajdonában vannak, de a más nemzetiségűekét is ők bérlik.) A szülők és gyerekek kapcsolata a különélés miatt gazdaságilag sem szűnt meg, lényegében a két- és háromgenerációs családok térben elkülönült, sajátos formája alakult ki.

Tanyán a három nemzedék együttélése ritka, négygenerációs nincs is. (A tanyai alacsony átlagéletkornak ez is egyik összetevője.)

Nemzetiségenként különbözőképp alakul a kül- és belterületen élő családok száma. (Lásd III. táblázat)

III. táblázat

A CSALÁDOK MEGOSZLÁSA NEMZETISÉGENKÉNT

Nemzetiség	Belterület	Külterület
Német	87%	13%
Magyar	62%	38%
Bunyevác	91%	9%

(A családok nemzetiségének megállapítása az összeírásakor számba jövő férfiak anyanyelvi bevallása alapján történt.)

Az adatok szorosan összefüggnek a foglalkozással és foglalkozási viszonyal. A magyarok több mint egyharmada tanyán él, földtulajdonuk

nincs, alkalmazottak, kevés kivétellel gazdasági cselédek. A tanyai 119 gazdasági cselédből 86 vallja magát magyar anyanyelvűnek. Sokan nem is csávolyiak, a környező falvakból érkezve itt vállaltak munkát. A két nemzedék együttélése így náluk a legmagasabb.

A családonkénti gyerekszámot az összes gyerekre vonatkoztatva — tehát a 14 évnél idősebb, de még külön családot nem alapítottakat is figyelembe véve — vizsgáltuk meg. 475 (250 német, 141 magyar, 84 bunyevác) családban volt gyerek, összesen 776, ami átlagosan 1,6 gyereket jelent. Az összes családra vonatkoztatva ez a szám még kisebb, 0,9% (Lásd IV. táblázat).

IV. táblázat

A GYEREKSZÁM MEGOSZLÁSA CSALÁDONKÉNT

Családonkénti gyerekszám	A gyerekes családok (475) %-ában
1 gyerek	60,0 %
2 gyerek	27,5 %
3 gyerek	6,0 %
4 gyerek	3,5 %
5 gyerek	2,0 %
6 és ennél több	0,6 %

Ezek az általános, a község egészére vonatkozó adatokon belül nemzetiségenkénti bontásban másként alakulnak a számok. (Függelék 3. táblázat.) A németeknél 1,4, a magyaroknál 2,1, a bunyevácoknál 1,5 a családonkénti gyerekek száma. Meghatározó módon az egyke uralkodik a családtervezésben, ami gazdasági érdekekből, a földbirtok aprózódásának megakadályozása miatt alakult ki. E jelenséggel a két világháború közti szociográfiai irodalom gyakran foglalkozott. A magyaroknál jelentkező magasabb gyerekszám a tanyán élőkre jellemző, ahol — mint már említettük — gyakrabban fordul elő a 3–5, s csak náluk a kilenc gyerek. Ez utóbbiak — mindössze kettő — közül az egyik család nem csávolyi, amint azt az apa református vallása bizonyítja, a másik pedig — mint megtudtuk — cigány. A 4–5 gyerekes német családokban az apa napszámos vagy gazdasági cseléd, az öt ilyenből négy tanyasi. Nem a nemzetiség sajátos jellemzőiből adódik a több gyerek vállalása, hanem a család gazdasági helyzetéből, s a kialakult képet torzítja, hogy az anyanyelvi bevallásnál, mely alapján a nemzetiségi viszonyokat megállapítottuk, többször, gyakran a legszegényebeknél figyelhető meg, hogy idegen hangzású nevük ellenére magyarnak vallják magukat. (Erre a kérdésre még részletesebben visszatérünk.)

A családi állapotot csak a nőknél tudtuk — nevük alapján — megállapítani, a férfiak esetében a házi gyűjtőív adatai erre nem adtak lehetőséget.

15 évesnél fiatalabb asszony Csávolyon 1939-ben nem volt, ezért az 1924 után születetteket nem tüntettük fel a táblázaton. (Függelék 4. táblázat)

A 15 évesnél és ennél idősebb nők száma 1318; hajadon 159 (12 %), házas 964 (73 %), özvegy 194 (15 %), elvált 1.

A 15–17 évesek közt még kevés az asszony (21), valamennyien német nevűek, férjeik — egy kivételével, aki magyarosította német nevét — német anyanyelvűnek is vallják magukat. Nem tartoznak a falu legszegényebbjei közé, többségük kisbirtokos vagy iparos. Húszéves korára viszont már a nők többsége férjhez ment.

Kevés a 42 évnél fiatalabb özvegy, ezután azonban ugrásszerűen megnő. A férjüket elvesztett asszonyok száma az évek előrehaladtával növekszik, de a 43 és 65 év közöttiek oly sokan vannak, hogy ez nem magyarázható pusztán a nőkre jellemző kedvezőbb halálozási aránnyal. Ezek az asszonyok 18–40 évesek az első világháború alatt, s férjeik közül többen a háború áldozatai, s mindez összefügg az ezen korosztálynál jelentkező jelentős nőtöbblettel. Az özvegyek férjhezmenési esélyei Csávolyon, ahol több nemzetiség él, korlátozottak, az újraházasulók igen gyakran más helységben találnak párt maguknak, mert vagyoni helyzetük, a gyerekek örökségének védelme, nemzetiségi hovatartozásuk eleve leszűkíti saját falujukon belül lehetőségeiket. A hadiözvegyek helyzete még ennél is nehezebb, hiszen a környező települések hasonló férfi lakosságát szintén megtizedelte a háború.

Több olyan asszonyt írtak össze (59), aki férje nélkül szerepel a gyűjtőíveken. Elképzelhető, hogy egy részük özvegy — különösen az idősebbek közül —, csak az összeírók nem jelezték családi állapotukat. Erre utal az is, hogy az 1941-es népszámláláskor 232 özvegyet írtak össze Csávolyon, s ez lényegesen magasabb, mint az általunk kigyűjtött 194.²⁷ A többiek fiatal, 17–40 év közötti asszonyok. Mivel a gyűjtőíveken az ideiglenesen távol lévőket nem tüntették fel, nem tudható, hogy a felesége mellől hiányzó férj esetleg másutt dolgozik, katona, vagy más okból nincs jelen, s nem olvasható ki a lehetséges különélés sem.²⁸

Egyetlen esetben jelezték, hogy a nő elvált. Bár Magyarországon a harmincas években is még elég ritka volt a válás (ezer lakosra 0,63 jutott),²⁹ az országos statisztikai adatoknál falun még kevesebb,³⁰ mégis ebben az esetben az adatfelvétel pontatlanságára gyanakszunk. Az 1941-es népszámlálás szerint 11 van. Csak valamivel több, mint 1 év telt el az

27. Az 1941. évi népszámlálás, 1976. 134.

28. Tárkány–Szűcs Ernő, 1981. 274.

29. Klínger Egon, 1963/b. 194. Az 1941-es népszámlálási adatok is ezt bizonyítják.

30. Erdei Ferenc, 1940. 136–137.

összeírás és népszámlálás közt, így nem valószínű, hogy ily tetemesen megnőtt volna a számuk.³¹

Az életkorok alakulása, a nemek korösszetétele korfán (korporamis) ábrázolható, mely élesen mutatja a lakosságot ért nagyobb megrázkódtásokat is. Csávoly község korfájának alapja keskeny, kevés a gyerek, s ez az öregedő népesség mutatója. Az 1915 és 1918 közötti mély bevágódás — mint egy megcsonkolt ágú fa — az első világháború alatti születéskieséseket láttatja. Az alacsony gyerekszám (a társadalmi-gazdasági okok mellett) ez a történelmi tény is szerepet játszik, ugyanis a háború alatt születettek a harmincas évek második felére értek abba a korba, hogy családot alapítsanak. (Függelék 5. táblázat)

Csávolyon három nemzetiség él együtt; a hivatalos statisztikák kimutatta adatok nagyságrendjében: német, magyar, bunyevác. Az adatlapokon a nyelvi hovatartozásra és nyelvtudásra két kérdés szolgál: anyanyelve, beszél-e magyarul.

Nem a nemzetiségre kérdez rá, de a nemzetiség megállapításához a legmegbízhatóbb adatot az anyanyelv szolgáltatja.³² A nemzetiséget csak a lakosság egy részénél vizsgálhattuk meg az anyanyelvi bevallás alapján. Mégis, az 1941-es népszámlálási eredményekkel összehasonlítva — mely az egész lakosságról felvette ezt az adatot — szinte azonos százalékszámokat kapunk.³³ (Lásd V. táblázat.)

V. táblázat

A LAKOSSÁG ANYANYELV SZERINTI MEGOSZLÁSA

Anyanyelv	1939-ben összeírt 12-70 éves férfi		1941-es népszámlálás (az egész lakosság)	
Német	678	57,7%	1863	57,2%
Magyar	325	27,5%	916	28,2%
Bunyevác	174	14,7%	471	14,5%

A nemzetiségi összetétel a népszámlálások közt eltelt idő alatt jelentősen megváltozott, ami azonban nem tényleges, valóságos változást jelent.³⁴ (Lásd VI. táblázat.)

31. Az 1941. évi népszámlálás, 1976. 134.

32. Klinger Egon, 1963/a. 155–156.

33. Az 1941. évi népszámlálás, 1947. 474–475.

34. Az 1910. évi népszámlálás, 1912. — Az 1920. évi népszámlálás, 1923. — Az 1930. évi népszámlálás, 1932. — Az 1941. évi népszámlálás, 1947.

A NEMZETISÉGEK ARÁNYÁNAK VÁLTOZÁSA (1910–1941)

Nép- számlá- lás éve	Összes lakos	Német	Magyar	Bunyevec			
1910.	3007	2080	69,2%	417	13,8%	510	16,9%
1920.	2869	2010	70,0%	356	12,4%	502	17,5%
1930.	3104	2016	64,9%	584	18,8%	501	16,1%
1941.	3253	1863	57,2%	916	28,1%	471	14,4%

A magyarok lélekszámának ilyen arányú növekedése nem magyarázható természetes szaporodással, sem bevándorlással, hiszen alig növekvő népesség mellett a németek és bunyevácok száma csökken. A húszas évektől kezdve változik meg a községben a bunyevácok és magyarok aránya, s a harmincas években pedig szinte nemzetiségi átrendeződést figyelhetünk meg. Az adatok híven tükrözik a két világháború között a politikai idelógiát mindvégig meghatározó nacionalizmust, a hatalom elvárásait, s ezeknek az anyanyelvi bevalláskor a személyekre gyakorolt hatását. Nagyon bonyolult lenne megmagyarázni, hogy mi készítette az egyes embert arra, hogy magyar anyanyelvűnek — az 1941-es népszámláláskor ezen kívül még magyar nemzetiségűnek is — vallja magát, mikor nem az. A nagy nemzeti egységet propagáló magyar nacionalizmus talaján a személyes és ezzel szoros összefüggésben esetleges gazdasági érdekek és előnyök mellett a nemzetiségek községen belüli viszonya is szerepet játszott.

A névmagyarosítások jellemző módon mutatják ezt a jelenséget. Csávolyon az összeírás és a születési anyakönyvek alapján 20 ilyen névváltoztatás mutatható ki.³⁵ A megváltoztatott nevek száma ennél nagyobb, hiszen nem vehettük számításba azokat, akik másutt születtek, s ott jegyezték be a változtatást, sem azokat, akik bár szerepelnek az anyakönyvekben, de az összeíráskor nem tartózkodtak a községben.

A névmagyarosítók egyik csoportját a közalkalmazottak, a falu értelmisége és a községi, vármegyei alkalmazottak adják. Az értelmiség nagyobbik része nem csávolyi születésű — tizenötből tizenhárom —, így nem bizonyítható a névváltoztatás, bármennyire jellemző, s arra utaló a név.³⁶ A 2 csávolyi közül, aki megváltoztatta nevét, az egyik német volt. Egy gyógyszerésznek és egy tanítónak maradt csak meg idegen hangzású (né-

35. Az anyakönyvekből kigyűjtött személyi adatok TIM Adattár, 1063.88.

36. A csávolyi anyakönyvekből nem lehet bizonyítani a névváltoztatást, de Solymosi János — aki 1939-ben községi díjnok volt — igen pontosan meg tudta mondani eredeti családnévüket.

met) neve, de ők is magyar anyanyelvűnek vallják magukat (Függelék 6. táblázat).³⁷

A községi és vármegyei alkalmazottak közül öten választottak új nevet (3 rendőr, községi díjnok, vármegyei útkezelő), a régi mindegyiküknél német volt, s egy kivétellel magyar anyanyelvet diktáltak az összeíróknak. Az iparosok közül — valamennyien segédek, tanoncok — öten, a földműves-napszámosok szintén öten cserélték fel családneveiket magyarra. Ez utóbbiak esetében 3, az iparosok közül 2 bunyevác nevű. Ennél a csoportnál elsősorban egyéni — ma már nehezen kitapintható — érdekek játszhattak elsősorban szerepet.

Az összeírás alapján tehát 12 német nevet változtattak meg, ebből heten magyar anyanyelvűnek vallják magukat (3 rendőr, tanító, községi díjnok, kovácssegéd, kereskedő), a nyolc bunyevác közül pedig négyen (főjegyző, cipész segéd, borbély segéd, földműves vitéz előnévvel).³⁸ A tanyán élők között nem találtunk csávolyi születésű magyarosított nevűt.

A névváltoztatók egyike sem földbirtokos, közép- vagy kisbirtokos. Náluk sem a vélt és esetleges egyéni érdek, sem a közalkalmazottakkal szemben megnyilvánuló elvárás nem játszik szerepet.

A nevek nem nyújtanak biztos támpontot arra nézve, hogy ki milyen nemzetiségű (illetve anyanyelvű), mégis, ha az összeírás egészét vizsgáljuk, az anyanyelvi bevallás és a nevek nagyrészt azonosságot mutatnak, s így a kivételek arra készítetnek, hogy feltételezzük a valóságot nem mindig fedő bevallást, hiszen közöttük találjuk meg elsősorban a magyarok számát növelőket. Ezért vizsgáltuk meg azokat az eseteket is, amikor névváltoztatás nem történt ugyan, de az idegen hangzáú név ellenére magyar nyelvűnek vallják magukat.³⁹ Német nevűek esetében 14 ilyen találunk. Foglalkozásuk szerint: 5 iparos, gyógyszerész, tanító, nyugalmazott kisbíró, pincér, földbirtokos, 4 napszámos, lényegében a névmagyarosításhoz hasonló foglalkozás-megoszlást találunk. A földbirtokosról — akit az 1935-ös Gazdacémtárban is feltüntettek, s 120 kat. hold tulajdonosa — megtudtuk, hogy a faluban tevékenykedő Volksbunddal való szembenállását a magyar anyanyelv vállalásával is kifejezésre juttatta, bár maga német, apja annak is vallja magát.⁴⁰

A 16 bunyevác nevűből 14 napszámos, 1 iparos, 1 pedig kereskedő. Tanyán 19, idegen hangzású neve ellenére magát magyarnak valló személy él, ebből 15 gazdasági cseléd, közülük 11 bunyevác. A bunyevácoknál

37. A tanulmányi idejük alatt városban élő, vagy városiból lett falusi értelmiségnél a természetes asszimilációt is figyelembe kell venni, aminek egyik következménye — az elvárás mellett — a névmagyarosítás.

38. A csávolyi névváltoztatásokról Köhegyi Mihály, 1987. 160–168.

39. A visszaemlékezők ebben az esetben is pontosították adatainkat. Megköszönjük Pfeil Jakab, Pfeil Rókusné és Solymosi János segítségét.

40. Gazdacémtár, 1935. 18.

lényegesen magasabb a napszámosok, gazdasági cselédek aránya, mint a németeknél.

A névmagyarosításokkal egybevetve szembetűnő, hogy a község nemzetiségi megoszlását tekintve a bunyevácok azok, akik nagyobb számban vallják magukat magyar anyanyelvűnek, s ebben a megerősödő Volksbundnak, valamint a faluban a magyarokéhoz hasonló gazdasági helyzetüknek is szerepe van. Jellemző, hogy a bunyevác kis- és középbirtokosok mindegyike vállalja anyanyelvét, s csak a szegényebbek igyekeznek csatlakozni egy másikhoz, s az csak a magyar lehet.

Az 1941-es népszámláláskor az anyanyelv mellett a nemzetiségét is megkérdezték a lakosságnak.⁴¹ (Lásd VII. táblázat)

VII. táblázat

A NEMZETISÉG ÉS AZ ANYANYELV KAPCSOLATA

	Nemzetiség	Anyanyelv
Magyar	1735	596
Német	1466	1863
Bunyevác	50	471

A német anyanyelvűek 79 %-a vallja német nemzetiségűnek magát, míg a bunyevác anyanyelvűeknek csak 10 %-a.

Mindezekből következik, hogy az összeírás alkalmával rögzített adatok nem adhatnak valós képet a nemzetiségi viszonyokról, s ez a jelenség — az 1945 utáni események hatására — a mai napig kísért. A bunyevácoknak a két másik nemzetiség közötti hátrányosabb helyzetét, bizonyos fokig öröklődését figyelhetjük meg az egyik összeíró jóvoltából, aki a nők és gyerekek adatait is lejegyezte, s ott, ahol a nő más anyanyelvű, érdekes megvizsgálni a gyermekét, ami kicsik esetében a szülők állásfoglalását tükrözi. Bunyevác–német házasságoknál a gyermek mindig német, magyar–német vegyesházasságkor is mindig az, ezzel szemben magyar–bunyevác házaspár gyermeke mindig magyar. Az apa foglalkozása két esetben kereskedő, a többiben földműves–önálló, illetve napszámos. (Ezek az adatok azonban csak egy számlálókerületre vonatkoznak.)

A számlálólap külön kérdése a nem magyar anyanyelvűek esetében, hogy beszélnek-e magyarul. Mindössze 4 idős (1870–1886 közt született) német férfi beszél csak anyanyelvén. Ez a szám a nőket is figyelembe véve valószínűleg magasabb lehet. A bunyevácok közül mindenki tud magyarul, de a németek esetében sem lehet lényegesen több a csak anyanyelvén

41. Az 1941. évi népszámlálás, 1947. 474–475.

beszélők száma, sokkal inkább az jellemző, hogy az évszázados együttélés következtében megtanulták egymás, különösen pedig az állam nyelvét.

A nemzetiségi összetétel a faluban másként alakul, mint a tanyán, s ennek okait a családok számbavételekor már elmondtuk (Lásd VIII. táblázat).

VIII. táblázat

A NEMZETISÉGI MEGOSZLÁS BELTERÜLETEN ÉS TANYÁN

Anyanyelv	12-70 éves férfiak száma			
	belterületen		tanyán	
Német	589	86,8%	89	13,1%
Magyar	214	65,8%	111	34,1%
Bunyevác	161	92,5%	13	7,4%
Orosz			1	
Összesen:	964		214	

A tanyaiak több mint fele magyar, vagy legalábbis annak vallja magát, s igen kicsi a bunyevácok száma.

Csávoly község lakosságának nagyobbik hányada él a mezőgazdaságból, az összeírt férfiakból 910 (77,2 %), de a nőket is figyelembe véve sem módosulhat ez az arány. (Abban a számlálókerületben, ahol az összeíró a nők adatait is rögzítette, mindössze három foglalkozás szerepel: háztartásbeli, cseléd és két „magánzó”). A ránk maradt gyűjtőívek nem adnak választ arra, hogy a különböző foglalkozásokhoz (földműves, kis- és középbirtokos, földbirtokos) mekkora földtulajdon tartozik. Csak a 100 kat. holddal és az ennél nagyobb birtokkal rendelkezőket tünteti fel az 1935-ös Gazdacímtár. Az itt felsorolt 9 birtokos közül hat 1939-ben szerepel a gyűjtőíveken földbirtokos megnevezéssel. (A Gazdacímtár adatai alapján a legnagyobb birtoka, 265 kat. holdja Folkmann Józsefnek volt, ezen kívül az összeíráskor 6 tanyája.) Az összeírási utasítás nem határozza meg, hogy az egyes birtoknagyságokhoz milyen megnevezés használható, s ebben a kérdésben az 1941-es népszámlálás adatai sem voltak segítségünkre. Nem ismerjük a foglalkozás és foglalkozási viszony alapján használt „földműves-napszámos-önálló” és a „földműves-napszámos-alkalmazott” megnevezés valódi tartalmát. Az összeírás központi utasítása a következőket mondja erről: „... földműves-napszámos az, akinek legfeljebb háza van, de földje nincs, vagy csak egészen jelentéktelen nagyságú, és kizárólag vagy főként mint mezőgazdasági napszámos (munkás) keresi kenyerét.”⁴² Ez

42. BKmL Csávoly község ir. 1939. évi népszámlálás, Végrehajtási rendelet 21.

elégtelen a foglalkozási viszony rublikában szereplő „önálló” és „alkalmazott” megkülönböztetés pontos értelmezéséhez (Függelék 7. táblázat).

A mezőgazdaságban élők nemzetiségi megoszlása egyértelműen a németek gazdasági fölényét mutatja. A földbirtokosok, akik a legnagyobb birtoktesttel rendelkeznek — egy kivétellel —, németek. (Róla már a nemzetiségi megoszlás vizsgálatánál beszéltünk.) A földbérlők valamennyien, a közép- és kisbirtokosok túlnyomó többsége is német, igen kicsi ebben a kategóriában a magyarok száma — mindössze 8 kisbirtokos az anyanyelvi bevallás alapján —, jóval kisebb, mint a bunyevácoké, akik között 3 közép-birtokos és 22 kisbirtokos van. (A legnagyobb földbirtok, az érseki uradalom bérlője nem él Csávolyon.)

A földbirtokkal vagy bérlettel rendelkezők 77,3 %-a német, 15,1 %-a bunyevác, 7,6 %-a magyar. Nemzetiségenként vizsgálva a tulajdonosok arányát, kissé módosul a kép (Lásd IX. táblázat).

IX. táblázat

A TULAJDONNAL RENDELKEZŐK NEMZETISÉGI MEGOSZLÁSA

Nemzetiség	A mezőgazdaságból élők száma	Földtulajdonnal rendelkezők
Német	517	256 (49,5%)
Magyar	245	25 (10,2%)
Bunyevác	152	50 (32,8%)

A földtulajdonnal rendelkezők kategóriájába a földbirtokosokat, közép- és kisbirtokosokat, valamint a földműves-önállókat soroltuk. Ez utóbbiak akkora birtokkal rendelkeznek, hogy más munkák vállalására nem kényszerültek, magukat földjükből fenn tudták tartani.

A kisiparosok száma 137, ez 22 mesterség között oszlik meg (Függelék 8. táblázat). Ebből 85 az önálló, illetve mester; 51 a segéd, tanonc, inas (Függelék 9. táblázat).

A legtöbben, huszonhatan, a kovács és a gépész-lakatos szakmában dolgoznak. Nagy számuk az alapvetően mezőgazdaságból élő falu igényeiből fakad. Az iparosok közül csak ők élnek tanyán is.

A falu szükségleteinek, a felvevőpiac nagyságának kell hogy megfeleljen az egy iparágon belül dolgozók száma. Néhány szakmában mégis úgy tűnik, túl sok az iparúzó. Különösen a szobafestők, szabók, cipészek és borbélyok esetében. Ennek egyik oka az lehet, hogy az iparosoknál nem tudjuk, vajon mennyi a valóban mesterségével foglalkozó, abból élő (első-sorban az idősebbek között), s azt sem, mennyire látják el a környéket is termékeikkel, szolgáltatásaikkal. (Két esetben jelezték, hogy a munkaadó más községben, Rémen, illetve Felsőszentivánon lakik.) Feltételezhető, hogy az iparosok egy részénél kiegészítő foglalkozás a földművelés, a kis földjük adta jövedelem nem biztosítja megélhetésüket. A borbélykodás pe-

dig a legtöbbjüknel mellékfoglalkozás volt, alapvetően a mezőgazdaság adta megélhetésüket. Házakhoz járó, eszközeiket kis táskában magukkal hordó borbélyok voltak.⁴³

Kereskedő 21, vendéglős 7 élt a faluban. Közülük az elsőben 2, a másodikban 1 segítő családtag is dolgozott.

Egyes foglalkozásoknál a „+”-al jelölt számok az onállókat jelentik, de a mestert az összeírók náluk nem használták

Táblázatunkban nemzetiségi bontásban adtuk meg az iparosok, kereskedők, vendéglősök számát. A község nemzetiségi összetételének vizsgálatkor már említettük, hogy az iparosoknál nagyobb számban megfigyelhető — különösen a segédeknel, tanoncoknál —, hogy többen vallják magyarnak magukat, mint ahányan valójában azok. A nemzetiségiek szerinti foglalkozásmegoszlás ennek megfelelően csak hozzávetőleges képet ad.

A faluban 23 évjáradékos, illetve eltartott volt, közülük 18 német. (A 70 évnél idősebbek az összeírás korhatára miatt nem szerepelnek.) A legfiatalabb 49 éves, ekkorra már évjáradékból él. A németek nagy száma a nemzetiségeknek a gazdaságban is jelentkező különböző jogszokásait mutatja.

A külön jegyzékben megjelölt szakképzettségű nő mindössze 5 él a községben, ami természetes is, mert az ide tartozó foglalkozások nagyobbik része olyan ipari, gyáripari, ami a faluban nincs. Az összeírási utasítás kimondja, hogy a szakképzettséget akkor is fel kell tüntetni, ha foglalkozásuk nem áll összefüggésben szakképzettségükkel. Ezt a csávolyi összeírók nem mindegyike vette figyelembe, s kétszer csak a háztartásbeli foglalkozást jelölték. Két asszony szakképzettsége postakiadó — foglalkozásuk háztartásbeli —, egyikük férje a postamester. Egy esetben pedig gyógyszerész háztartásbeli alkalmazottját sorolják az összeírandó nők közé, szakképzettségét azonban nem tüntetik fel.

Csávoly uralkodó vallása a római katolikus, németeknél, magyaroknál, bunyevácoknál egyaránt. Csak 5 kivétel akad; 3 református, 1 zsidó, 1 görögkeleti, ő orosz anyanyelvű. A reformátusok közül kettő gazdasági cseléd, egyikük tanyán él, a harmadik a község tulajdonában lévő házban lakó kilencgyerekes napszámos — gyerekei a római katolikus feleség vallását követik —, valószínűleg egyikük sem csávolyi születésű.

* * *

Az 1939-es népösszeírás csávolyi anyaga a részleges összeírás jellegéből adódóan csak töredékes képet adhat bizonyos kérdésekben. Ahol bizonytalanságot éreztünk — elsősorban az anyakönyvi bevallás esetében —, megkérdeztünk néhányat azok közül, akik a faluban élve (kis községről

43. Solymosi János közlése.

lévén szó) jól ismerték lakóit. Kérdéseinkre adott válaszaik legtöbbször egybeestek. Elmondásuk alapján árnyaltuk a statisztikai adatokból leszűrhető összegzéseket, tényeket, s ily módon igyekeztünk a töredékes képet teljesebbé tenni a háromnemzetiségű észak-bácskai községben.

BIBLIOGRÁFIA

BENE Lajos — VUKOVICH György

1963 A demográfia forrásai, népesedéssziszttika. In Szabady Egon szerk.: Bevezetés a demográfiába 552–578. Budapest.

BKmL

Bács–Kiskun megyei Levéltár

DEGRÉ Miklós — VÁRADY–BRENNER Alajos

1940 Magyar Törvénytár, 1939. évi törvénycikkek. Budapest.

ERDEI Ferenc

1940 Magyar falu. Budapest.

1942 Magyar tanyak. Budapest.

Az 1910. évi népszámlálás

1912 Az 1910. évi népszámlálás. I. Általános népleírás községként. Budapest.

Az 1920. évi népszámlálás

1923 Az 1920. év népszámlálás. I. Általános népleírás községként. Budapest.

Az 1930. évi népszámlálás

1932 Az 1930. évi népszámlálás. I. Általános népleírás községként. Budapest.

Az 1941. évi népszámlálás

1947 Az 1941. évi népszámlálás. Demográfiai adatok. Budapest.

Az 1941. évi népszámlálás

1976 Az 1941. évi népszámlálás. 2. Demográfiai adatok községek szerint. Budapest.

GAZDACÍMTÁR

1935 Magyarország földbirtokosai és földbérlői. (Gazdacímtár) Budapest.

KLINGER András

1963/a A népesség állampolgársági, nyelvi, etnikai és vallási összetétele. In Szabady Egon szerk.: Bevezetés a demográfiába 155–163. Budapest.

1963/b A házasságok megszűnése. In Szabady Egon szerk.: Bevezetés a demográfiába 192–204. Budapest.

KOVACSICS József

1963 Bevezetés a történeti demográfia forrásainak tanulmányozásába. In Kovacsics József szerk.: Magyarország történeti demográfiája 3–43. Budapest.

KÓHEGYI Mihály

1987 Csávolyi névváltoztatások (1896–1945). Múzeumi kutatások Bács-Kiskun megyében, 1986. 160–167. Kecskemét.

KSH

Központi Statisztikai Hivatal

MSSz

Magyar Statisztikai Szemle

M. STAT. KÖZL.

1941 Magyar Statisztikai Közlemények 114. kötet. Budapest.

TAMÁSY József

1963 Család - háztartás. In Szabady Egon szerk.: Bevezetés a demográfiába 214–236. Budapest.

TÁRKÁNY-SZÚCS Ernő

1981 Magyar jogi népszokások. Budapest.

THIRRING Lajos

1939/a A Felvidék visszacsatolt területén végrehajtott népösszeírásnak előzetes eredményei. MSSz 1–29.

1939/b A népesség a Felvidék visszacsatolt részén. MSSz 454–499.

1939/c A visszatért kárpátaljai területen végrehajtott népösszeírás előzetes eredményei. MSSz 939–960.

1940 Az 1939-es népösszeírás főbb adatai. MSSz 2–18.

TIM Adattár

Türr István Múzeum Adattár.

TÖRT. STAT. KÖT.

1981 Történeti Statisztikai Kötetek. Budapest.

FÜGGELEK

1. táblázat

FÉRFIAK ÉS NŐK KORMEGOSZLÁSA

Kor	Szüle- tési év	Falu			Tanya			Falu + tanya		
		férfi	nő	össz.	férfi	nő	össz.	férfi	nő	össz.
0	1939.	15	15	30	10	3	13	25	18	43
1	1938.	16	17	33	8	6	14	24	23	47
2	1937.	8	18	26	6	9	15	14	27	41
3	1936.	9	15	24	5	12	17	14	27	41
4	1935.	17	17	34	11	9	20	28	26	54
5	1934.	13	15	28	6	4	10	19	19	38
6	1933.	14	10	24	8	9	17	22	19	41
7	1932.	21	18	39	10	8	18	31	26	57
8	1931.	17	15	32	8	5	13	25	20	45
9	1930.	19	21	40	10	8	18	29	29	58
10	1929.	8	17	25	9	3	12	17	20	37
11	1928.	17	26	43	6	6	12	23	32	55
12	1927.	23	17	40	6	3	9	29	20	49
13	1926.	19	16	35	7	4	11	26	20	46
14	1925.	13	16	29	8	2	10	21	18	39
15	1924.	15	27	42	6	5	11	21	32	53
16	1923.	21	31	52	5	5	10	26	36	62
17	1922.	34	23	57	8	2	10	42	25	67
18	1921.	17	24	41	5	–	5	22	24	46
19	1920.	27	28	55	7	6	13	34	34	68
20	1919.	19	25	44	3	5	8	22	30	52
21	1918.	10	10	20	2	2	4	12	12	24
22	1917.	5	5	10	2	2	4	7	7	14
23	1916.	1	10	11	–	–	–	1	10	11
24	1915.	3	15	18	1	4	5	4	19	23
25	1914.	19	33	52	4	4	8	23	37	60
26	1913.	25	19	44	2	10	12	27	29	56
27	1912.	33	13	46	7	7	14	40	20	60

FÉRFIAK ÉS NŐK KORMEGOSZLÁSA

Kor	Szüle- tési év	Falu			Tanya			Falu + tanya		
		férfi	nő	össz.	férfi	nő	össz.	férfi	nő	össz.
28	1911.	19	8	27	9	7	16	28	15	43
29	1910.	25	24	49	5	13	18	30	37	67
30	1909.	25	21	46	11	9	20	36	30	66
31	1908.	21	21	42	6	6	12	21	27	54
32	1907.	10	26	36	5	5	10	15	31	46
33	1906.	24	22	46	8	6	14	32	28	60
34	1905.	21	24	45	4	9	13	25	33	58
35	1904.	22	23	45	7	4	11	29	27	56
36	1903.	27	21	48	8	7	15	35	28	63
37	1902.	19	18	37	4	10	14	23	28	51
38	1901.	28	25	53	8	3	11	36	28	64
39	1900.	25	21	46	2	4	6	27	25	52
40	1899.	11	17	28	7	2	9	18	19	37
41	1898.	10	12	22	5	8	13	15	20	35
42	1897.	15	15	30	3	3	6	18	18	36
43	1896.	14	16	30	4	2	6	18	18	36
44	1895.	11	18	29	6	3	9	17	21	38
45	1894.	15	19	34	1	3	4	16	22	38
46	1893.	19	20	39	8	1	9	27	21	48
47	1892.	14	18	32	2	1	3	16	19	35
48	1891.	9	25	34	4	-	4	13	25	38
49	1890.	14	16	30	2	1	3	16	17	33
50	1889.	16	15	31	2	-	2	18	15	33
51	1888.	18	14	32	-	-	-	18	14	32
52	1887.	11	17	28	2	-	2	13	17	30
53	1886.	16	21	37	1	4	5	17	25	42
54	1885.	14	14	28	-	1	1	14	15	29
55	1884.	20	21	41	3	2	5	23	23	46
56	1883.	6	17	23	2	-	2	8	17	25

1. táblázat folytatása

FÉRFIAK ÉS NŐK KORMEGOSZLÁSA

Kor	Szüle- tési év	Falu			Tanya			Falu + tanya		
		férfi	nő	össz.	férfi	nő	össz.	férfi	nő	össz.
57	1882.	14	28	42	1	3	4	15	31	46
58	1881.	21	25	46	4	1	5	25	26	51
59	1880.	14	22	36	1	–	1	15	22	37
60	1879.	15	14	29	2	1	3	17	15	32
61	1878.	10	18	28	1	1	2	11	19	30
62	1877.	15	19	34	2	2	4	17	21	38
63	1876.	11	16	27	–	1	1	11	17	28
64	1875.	11	31	42	–	–	–	11	31	42
65	1874.	14	9	23	–	–	–	14	9	23
66	1873.	10	15	25	–	1	1	10	16	26
67	1872.	9	9	18	–	2	2	9	11	20
68	1871.	9	8	17	1	1	2	10	9	19
69	1870.	9	10	19	–	–	–	9	10	19
70	1869.	17	14	31	–	1	1	17	15	32
71	1868.	16	6	22	1	1	2	17	7	24
72	1867.	6	7	13	–	–	–	6	7	13
73	1866.	9	13	22	2	1	3	11	14	25
74	1865.	8	7	15	–	–	–	8	7	15
75	1864.	8	5	13	–	–	–	8	5	13
76	1863.	9	7	16	1	1	2	10	8	18
77	1862.	3	4	7	1	–	1	4	4	8
78	1861.	2	6	8	–	–	–	2	6	8
79	1860.	8	6	14	–	–	–	8	6	14
80	1859.	4	1	5	–	–	–	4	1	5
81	1858.	2	5	7	–	–	–	2	5	7
82	1857.	4	4	8	–	–	–	4	4	8
83	1856.	6	2	8	–	–	–	6	2	8
84	1855.	1	2	3	–	–	–	1	2	3
85	1854.	1	1	2	–	–	–	1	1	2

1. táblázat folytatása

FÉRFIAK ÉS NŐK KORMEGOSZLÁSA

Kor	Születési év	Falu			Tanya			Falu + tanya		
		férfi	nő	össz.	férfi	nő	össz.	férfi	nő	össz.
86	1853.	3	2	5	–	–	–	3	2	5
87	1852.	1	3	4	–	–	–	1	3	4
88	1851.	–	–	–	–	–	–	–	–	–
89	1850.	–	1	1	–	–	–	–	1	1
90	1849.	2	1	3	–	–	–	2	1	3
91	1848.	–	1	1	–	–	–	–	1	1
92	1847.	–	1	1	–	–	–	–	1	1

2. táblázat

A CSALÁDOK NEMZEDÉKEK SZERINTI MEGOSZLÁSA
(nemzetiségenként)

Nemzetiség		Német	Magyar	Bunyevác
Házaspárok	Belterület	132	18	22
	Külterület	23	11	3
	Összesen	155	29	25
	%-os megoszlás	31	15	20
Két nemzedék	Belterület	158	82	45
	Külterület	30	66	7
	Összesen	188	148	52
	%-os megoszlás	39	74	41
Három nemzedék	Belterület	118	23	40
	Külterület	7		1
	Összesen	125	23	41
	%-os megoszlás	25	11	32
Négy nemzedék	Belterület	11		4
	Külterület			
	Összesen	11		4
	%-os megoszlás	2		3

2. táblázat folytatása

A CSALÁDOK NEMZEDÉKEK SZERINTI MEGOSZLÁSA
(nemzetiségenként)

Nemzetiség		Német	Magyar	Bunyevác
Egyedül él	Belterület			
	Külterület	18		5
	Összesen	18		5
	%-os megoszlás	3		4

3. táblázat

AZ EGY CSALÁDBAN ÉLŐ GYEREKEK SZÁMA
(nemzetiségi megoszlás szerint, az összes gyerekre vonatkozóan)

A gyerekek száma	Német családok száma		Magyar családok száma		Bunyevác családok száma	
	belter.	tanya	belter.	tanya	belter.	tanya
1	152	18	42	19	50	4
2	55	11	22	18	23	2
3	6	3	4	14	1	1
4	1	3	5	6	2	-
5	-	1	2	6	1	-
6	-	-	-	1	-	-
9	-	-	2	-	-	-
Összesen:	250		141		84	

4. táblázat

A NŐK CSALÁDI ÁLLAPOT SZERINTI MEGOSZLÁSA

Korév	Szül. év	Hajadon			Házás			Özvegy		
		Tanya	Belterület	összesen	Tanya	Belterület	összesen	Tanya	Belterület	összesen
15	1924.	5	23	28	-	4	4	-	-	-
16	1923.	3	24	27	2	7	9	-	-	-

A NŐK CSALÁDI ÁLLAPOT SZERINTI MEGOSZLÁSA

Korév	Szül. év	Hajadon			Házás			Özvegy		
		Tanya	Belte-rület	össze-sen	Tanya	Belte-rület	össze-sen	Tanya	Belte-rület	össze-sen
17	1922.	1	16	17	1	7	8	-	-	-
18	1921.	-	7	7	-	17	17	-	-	-
19	1920.	-	11	11	5	16	21	1	1	2
20	1919.	-	7	7	5	18	23	-	-	-
21	1918.	-	1	1	2	9	11	-	-	-
22	1917.	-	-	-	2	5	7	-	-	-
23	1916.	-	1	1	-	9	9	-	-	-
24	1915.	-	1	1	4	14	18	-	-	-
25	1914.	1	1	2	3	32	35	-	-	-
26	1913.	1	2	3	9	17	26	-	-	-
27	1912.	-	1	1	7	12	19	-	-	-
28	1911.	-	1	1	7	7	14	-	-	-
29	1910.	1	2	3	12	21	33	-	1	1
30	1909.	1	2	3	8	19	27	-	-	-
31	1908.	1	2	3	5	19	24	-	-	-
32	1907.	-	1	1	5	25	30	-	-	-
33	1906.	1	-	1	5	21	26	-	1	1
34	1905.	1	1	2	8	23	31	-	-	-
35	1904.	-	1	1	4	22	26	-	-	-
36	1903.	-	-	-	7	21	28	-	-	-
37	1902.	1	2	3	9	15	24	-	1	1
38	1901.	1	4	5	2	20	22	-	1	1
39	1900.	-	1	1	4	18	22	-	2	2
40	1899.	-	-	-	2	16	18	-	1	1
41	1898.	3	-	3	5	12	17	-	-	-
42	1897.	-	1	1	3	13	16	-	1	1
43	1896.	-	1	1	1	11	12	1	4	5
44	1895.	-	-	-	3	16	19	-	2	2
45	1894.	-	-	-	3	16	19	-	3	3

4. táblázat folytatása

A NŐK CSALÁDI ÁLLAPOT SZERINTI MEGOSZLÁSA

Korév	Szül. év	Hajadon			Házás			Özvegy		
		Tanya	Belte-rület	össze-sen	Tanya	Belte-rület	össze-sen	Tanya	Belte-rület	össze-sen
46	1893.	–	2	2	1	14	15	–	4	4
47	1892.	–	–	–	1	13	14	–	5	5
48	1891.	–	1	1	–	23	23	–	1	1
49	1890.	–	–	–	1	16	17	–	–	–
50	1889.	–	1	1	–	10	10	–	4	4
51	1888.	–	–	–	–	11	11	–	3	3
52	1887.	–	–	–	–	10	10	–	6	6+1*
53	1886.	1	1	2	3	14	17	–	6	6
54	1885.	–	–	–	1	12	13	–	2	2
55	1884.	1	–	1	1	15	16	–	6	6
56	1883.	–	1	1	–	10	10	–	6	6
57	1882.	–	–	–	3	18	21	–	10	10
58	1881.	–	2	2	–	18	18	1	5	6
59	1880.	–	1	1	–	14	14	–	7	7
60	1879.	–	–	–	1	7	8	–	7	7
61	1878.	1	–	1	–	16	16	–	2	2
62	1877.	–	–	–	1	16	17	1	3	4
63	1876.	–	–	–	1	9	10	–	7	7
64	1875.	–	1	1	–	20	20	–	10	10
65	1874.	–	–	–	–	6	6	–	3	3
66	1873.	1	–	1	–	10	10	–	5	5
67	1872.	1	–	1	–	3	3	1	6	7
68	1871.	1	1	2	–	4	4	–	3	3
69	1870.	–	–	–	–	7	7	–	3	3
70	1869.	–	–	–	1	11	12	–	3	3
71	1868.	1	–	1	–	5	5	–	11	1
72	1867.	–	–	–	–	3	3	–	4	4
73	1866.	–	1	1	–	5	5	1	7	8
74	1865.	–	–	–	–	2	2	–	5	5

4. táblázat folytatása

A NŐK CSALÁDI ÁLLAPOT SZERINTI MEGOSZLÁSA

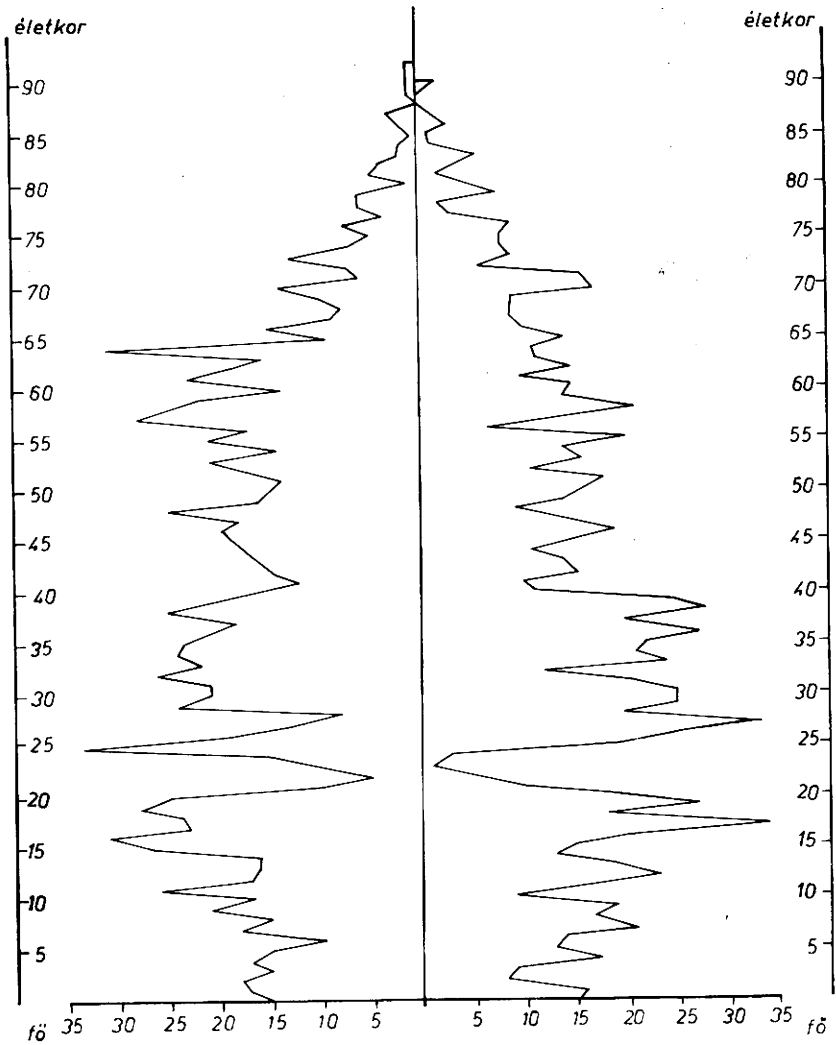
Korév	Szül. év	Hajadon			Házás			Özvegy		
		Tanya	Belte-rület	össze-sen	Tanya	Belte-rület	össze-sen	Tanya	Belte-rület	össze-sen
75	1864.	–	1	1	–	–	–	–	4	4
76	1863.	1	–	1	–	2	2	–	5	5
77	1862.	–	–	–	–	1	1	–	3	3
78	1861.	–	1	1	–	1	1	–	4	4
79	1860.	–	–	–	–	2	2	–	4	4
80	1859.	–	–	–	–	–	–	–	1	1
81	1858.	–	1	1	–	–	–	–	4	4
82	1857.	–	–	–	–	3	3	–	1	1
83	1856.	–	–	–	–	–	–	–	2	2
84	1855.	–	–	–	–	1	1	–	1	1
85	1854.	–	–	–	–	–	–	–	1	1
86	1853.	–	–	–	–	1	1	–	1	1
87	1852.	–	–	–	–	–	–	–	3	3
88	1851.	–	–	–	–	–	–	–	–	–
89	1850.	–	–	–	–	1	1	–	–	–
90	1849.	–	–	–	–	–	–	–	1	1
91	1848.	–	–	–	–	–	–	–	1	1
92	1847.	–	–	–	–	–	–	–	1	1
?	év-szám nélk.	1	2	–	–	4	–	–	1	8

* elvált

CSÁVOLY KÖZSÉG KORFÁLYA
(Belterület)

NŐK

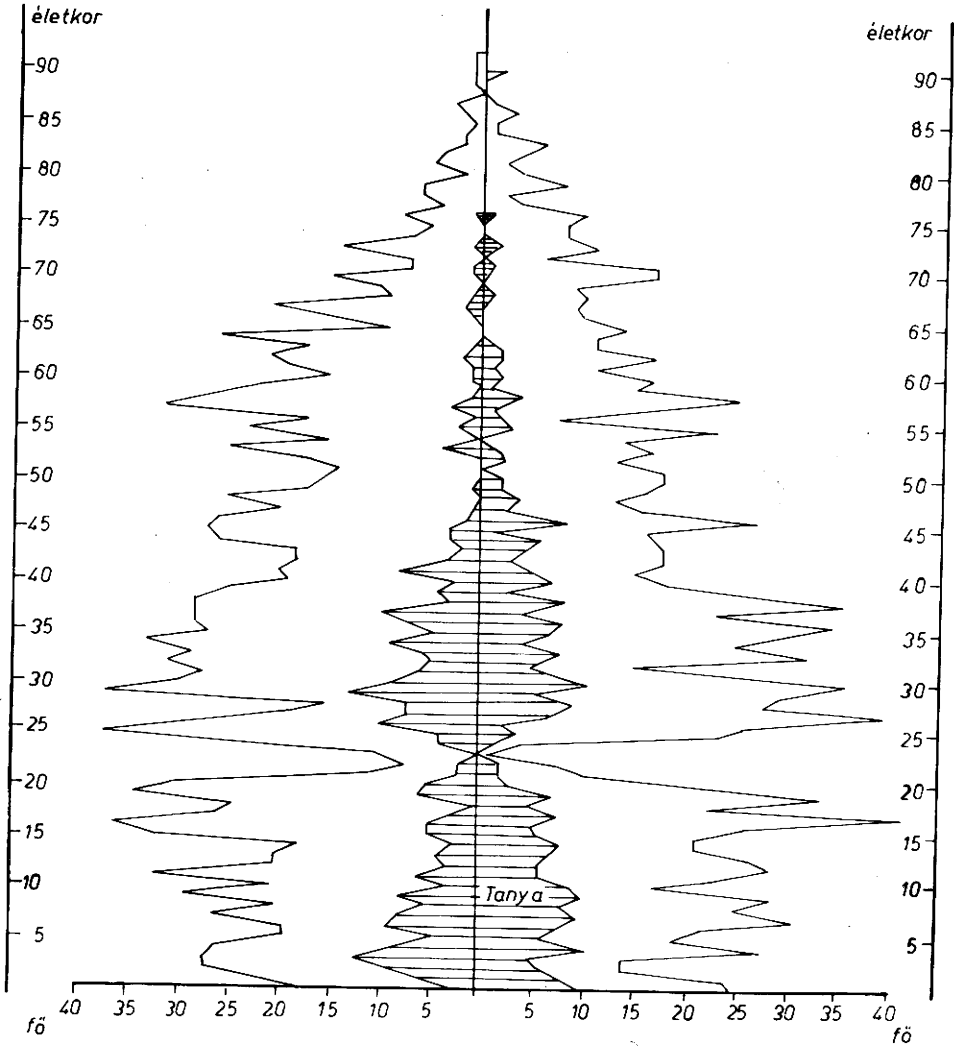
FÉRFIAK

CSÁVOLY KÖZSÉG KORFÁJA
(Belterület + tanya)

NŐK

FÉRFIAK

A KÖZALKALMAZOTTAK FOGLALKOZÁS
ÉS NEMZETISÉG SZERINTI MEGOSZLÁSA

Foglalkozás	Német	Magyar	Bunyevác	Összesen
Gyógyszerész	–	2	–	2
Rk. tanító	–	4	–	4
Kántortanító	–	1	–	1
Főjegyző	–	1	–	1
S. jegyző	–	1	–	1
Okl. jegyző	–	1	–	1
Lelkész	–	2	–	2
Közs. orvos	–	1	–	1
Állatorvos	–	1	–	1
Postamester	–	1	–	1
Közs. díjnok	–	1	–	1
Rendőr	1	5	–	6
Ny. rendőr	4	–	–	4
Közs. kisbíró	2	–	–	2
közs. kézbesítő	–	1	–	1
Postai kézbesítő	–	1	–	1
Mezőőr, hatá- rőr, temetőőr	1	2	–	3
Közs. gulyás	1	–	–	1
Útkezelő	1	–	–	1
Közs. alkalm. nyugdíjas	–	2	–	2
Összesen:	10	27	–	37

FÖLDMŰVESEK FOGLALKOZÁS ÉS NEMZETISÉG SZERINTI MEGOSZLÁSA
(12-70 év közötti férfiak)

Foglalkozás	Belterület (falu)				Tanya				össz.
	Né- met	Ma- gyar	Bu- nye- vác	össz.	Né- met	Ma- gyar	Bu- nye- vác	össz.	
Földbirtokos	13	1	–	14	–	–	–	–	14
Középbirtokos	21	–	3	24	–	–	–	–	24
Kisbirtokos	109	7	22	138	7	1	–	8	146
Földbérlő	6	–	–	6	5	–	–	–	11
Földműves- önálló	85	16	24	125	10	–	1	11	136
Földműves- napszámos- önálló	57	55	46	158	8	4	1	13	171
Földműves- napszámos- alkalmazott	53	16	10	79	1	4	–	5	84
Részes földm.	2	2	1	5	2	–	1	3	8
Haszonbérlő	–	1	–	1	2	1	–	3	4
Gazd. cseléd	1	10	1	12	22	86	8+1*	117	129
Béres	–	3	–	3	–	–	–	–	3
Vincellér	1	–	–	1	8	4	2	14	15
Segítő cs. tag	83	30	32	145	18	2	–	20	165
Összesen:	431	141	139	711	83	102	14	199	910

* orosz

IPAROSOK, KERESKEDŐK, VENDÉGLŐSÖK FOGLALKOZÁSA
ÉS NEMZETISÉGE SZERINTI MEGOSZLÁS

Foglalkozás	Belterület (falu)				Tanya				össz.
	Né- met	Ma- gyar	Bu- nye- vác	össz.	Né- met	Ma- gyar	Bu- nye- vác	össz.	
Kovács	6	8		14	2			2	16
Gépész- lakatos		6		6		4		4	10
Bádogos- szerelő		1		1					1
Kádár	5			5					5
Bognár	6		1	7					7
Ács	3	1		4					4
Asztalos	7		2	9					9
Kómúves	9		3	12					12
Szobafestő	7	1	1	9					9
Szabó	8	3	1	12					12
Cipész	9	4		13					13
Hentes- mészáros	4	1		5					5
Pék		3		3					3
Molnár	1			1					1
Köteles	3			3					3
Szűjgyártó	5			5					5
Harisnyakötő	2			2					2
Esztergályos	1			1					1
Borbély	11	1	4	16					16
Fuvaros		1		1					1
Téglagyáros		1		1					1
Szítás	1			1					1
Vendéglős- kocsmáros	5	1	1	7					7
Kereskedő	12	6	3	21					21
Összesen:	104	38	16	159	2	4		6	165

**IPAROSOK FOGLALKOZÁSI VISZONY
ÉS NEMZETISÉG SZERINTI MEGOSZLÁSA**

Foglalkozás	Mester, önálló			Segéd, tanonc		
	Német	Magyar	Bunyevác	Német	Magyar	Bunyevác
Kovács	6	3		2	5	
Gépész- lakatos		5			5	
Bádgos- szerelő		1				
Kádár	4			1		
Bognár	4		1	2		
Ács	2	1		1		
Asztalos	3		1	4		1
Kömüves	4+3		1+2	2		
Szobafestő	4			3	1	1
Szabó	7			1	3	1
Cipész	2+5	2		2	2	
Hentes- mészáros	3			1	1	
Pék		2			1	
Molnár	1					
Köteles	1			2		
Szűgyártó	2			3		
Harisnyakötő	1			1		
Esztergályos	1					
Borbély	5+2		2+2	4	1	
Fuvaros		1				
Téglagyáros		1				
Szítás	1					
Összesen:	61	16	9	29	19	3

Forrásközlés

AZ ÉRSEKÚJVÁRI HÍDVÁMJEGYZÉK (Adatok a 16. század végi élőállat kivitelről)

1. BEVEZETŐ

A magyarországi gazdaságtörténettel foglalkozó kutatások által már régen feltárt és jól dokumentált tény az, hogy a XVI. század folyamán a magyarországi területekről évente igen nagy mennyiségű élő állatot (túl-nyomó többségében szarvasmarhát) exportáltak nyugati piacokra. Az eddigi kutatások — az elemzésbe bevont források, harmincad jegyzékek, sajátosságainak megfelelően — többnyire a mezőgazdasági termékek exportjának „nemzetgazdasági” jelentőségét, a kivitel és behozatal arányát, szerkezetét tárgyalták. A harmincad-hivatalok számadásaiban megjelenő exportcikkek „előállítási” helyéről azonban ezen források viszonylag szűkszavúan, több-kevesebb hiányossággal szólnak, illetve az előállítási helytől távol lakó nagykereskedők által a vásárokon felvásárolt állatok kivitelét mutatják be, ezért kevésbé alkalmasak az exportra termelő körzetek körülhatárolására.¹ Az 1560-as években feljegyzett váci török vámnaplóból már meg lehet állapítani az elvámolt állatállomány mintegy 95%-ának származási helyét, ez a forrás viszont csak az esztendő mintegy 7 hónapjáról (1563. júl. 22. — 1564. márc. 9.) vezetett elszámolásokat tartalmaz.²

Az alábbiakban ismertetendő érsekújvári hídvámjegyzékek a korábban említett források hiányosságait kiküszöbölik: áttekintést adnak a teljes gazdasági esztendőről és minden esetben pontosan közlik a hídon átjóságot hajtó tőzsér lakóhelyét. (Erre a kérdésre még visszatérek.) A forrás kivonatosa közölt adatai régóta ismertek a történeti kutatásban, rendszeres feldolgozása azonban — lelőhelyének ismeretlensége miatt — eddig nem történhetett meg.³

1. Ember Gy. (1988. 132–34. p.) megállapítása szerint „Az egész marhakivitelnek a magyarországi kereskedőkre jutó 79.68%-ából tehát 51.78% az északi rész területén lakó kereskedők kezén volt...”
2. Káldy-Nagy Gy. 1968.
3. OLE 210 Miscellanea 31. csomó, Érsekújvár. A hídvámjegyzék összesítő adatait, valamint a tőzsérek származási helyének korántsem teljes felsorolását „a-o-” közzétette a Magyar Gazdaságtörténeti Szemle 1897. évfolyamában, a mai Szolnok megye területére vonatkozó adatokat a jelen tanulmány szerzője közzétette 1986-ban megjelent tanulmányában.

A dolgozat függelékében közölt forrás az érsekújvári hídon áthajtott állatok mennyiségét, a tőzsérek nevét, származási helyüket, az áthaladás hónapját és napját tartalmazza. Az 1587/8. évi jegyzékben a fizetendő hídvám összegét is feltüntették, míg 1586-ban ezt nem tartották fontosnak közölni. Minden lap alján megtalálhatjuk a lapon feljegyzett állatlétszám (fajtánkénti bontásban) és 1587/8-ban a hídvám összegét is.⁴ A tételek folyamatos felsorolását belső címek szakaszolják, amelyekben a harmincadosok az jegyezték fel, hogy melyik Nyitra- és Vág menti mezőváros hetivására hajtották az állatokat.⁵ 1586-ban két harmincados — Koncz István és Zobonia Péter — vezette a feljegyzéseket. Kézírásuk meglehetősen hasonló vonásokat mutat, jelentősebb különbség csak a személy- és helynevek írásmódjában (helyesírásában) fedezhető fel kettejük között. A későbbi jegyzéket Nyitrai Gergely harmincados készítette. Törlést, javítást egyik kéziratban sem találunk és az egyes lapok is egységes képet mutatnak. Ezekből a tényekből az valószínűsíthető, hogy egy átmásolt, tisztázati példány maradt ránk, nem pedig a vámolást azonnal követő folyamatosan vezetett napló. Vélekedésemet alátámasztják az 1586. évi 45. és 81. sorszámu bejegyzések, amelyeket utólag „szúrtak be” a sorok közé, de még azelőtt, hogy a lapalji összesítést elkészítették volna. Mindebből arra következtetek, hogy mindkét jegyzék lényegében hiánytalanul tartalmazza a megfelelő év teljes forgalmát. Ennek megállapítása azért (is) lényeges, mert igen nagy mennyiségi különbség figyelhető meg a két esztendő között, ami nem magyarázható azzal, hogy az 1587/8. évi jegyzékben hosszabb időszakra vonatkozó számadásokat találunk, mint az 1586. éviben. (12, illetve 8 hónap.)

2. A GAZDASÁGI ÉV IDŐTARTAMA, A VÁSÁROK IDEJE ÉS FORGALMA

Az adatok értékelése során különbséget kell tennünk a harmincadosok számára a felsőbb hatóságaik által bizonyára előírt számadási időszak — számadási esztendő —, és a tőzsérek számára állathajtásra alkalmas időszak — gazdasági esztendő — között. Az elszámolások mindkét évben a Szt. Erzsébet napi (nov. 19.) vásárra hajtott marhák feljegyzésével zárul-

4. A hídvám összegát és a lapalji összegzéseket a forrásközlés során mellőztem, alapvetően azért, mert nem tartalmaznak olyan adatokat, amelyek az egyenkénti felsorolásban nem találhatóak. Az állatok mennyisége alapján a hídvám összege is kiszámítható. A szarvasmarhák, lovak és sertések után egyedenként két dénár, míg száz db juh után 66 dénár volt a vám. A kocsvámot valószínűleg a szállított teher nagysága után szedték. Ezt a kocsit vontató lovak számából állapították meg, oly módon, hogy a vontató lovanként 10 denáros hídvámot fizetettek. (A nagyszombati kereskedők csak 4 dénárt fizettek lovanként.)
5. Az egyes tételek sorszámozását én végeztem el a mutatózás érdekében.

nak. Az 1587/88. évi jegyzék a decemberi Luca napi vásárookra történt felhajtások regisztrálásával kezdődik. Ebből tehát arra gondolhatunk, hogy a számadási év december 1-jén kezdődik és november 30-val zárul. 1586-ban azonban csak május elején jegyzik fel az első tőzsérek megvámolt marhát. Valószínűnek tartom, hogy ebben az esztendőben a korábbi hónapokban nem volt forgalom. Ezt a vélekedésemet alátámasztja, hogy mind 1542-ben, és 1564-ben, mind pedig 1588-ban igen kicsi volt a forgalom a decembertől ápriliséig terjedő időszakban.⁶ 1588-ban, abban az esztendőben, amikor biztosak lehetünk abban, hogy nem a forrás esetleges hiányosságai miatt nincsenek bejegyzések, január, február, március hónapokban mindössze egy napon regisztrálták tőzsérek áthaladását — sertés csordákkal — a hídon. Ezekben a téli hónapokban az időjárás, a sok hó, a tavaszi olvadás megakadályozhatta a közlekedést, az állatcsordák hajtását. További közvetett bizonyíték a tél végi távolsági forgalom hiányára (csekélységére) az a tény is, hogy 1587 decemberében és 1588 áprilisának első felében a hídvámjegyzékben feljegyzett kereskedők jelentős része a szomszédos megyékben (Komárom, Nyitra, Pozsony, Esztergom, Hont) lévő falvakban lakott, és csak kevés (2–20) számú marhát hajtott. (L. I. táblázat.)

A „gazdasági esztendő” tehát áprilistól decemberig tartott, azonban a táblázatban összefoglalt adatokból az is látható, hogy a forgalom 85–90%-a az év öt hónapjára (júniustól–októberig) esik. Ezen időszakon belül is a legtöbb állatot júliusban és augusztusban hajtották. Ezt mindhárom vizsgálható esztendőben megfigyelhetjük, azzal együtt, hogy a táblázat azt is mutatja, hogy nem volt két egyforma esztendő. 1588-ban lényegében egyenletesen oszlott meg az öt hónap között a felhajtás, míg 1586-ban a magasán kiugró augusztusi csúcs után az októberi hajtás a többi esztendőkhöz képest szinte jelentéktelen volt. Az 1563. év adatai némileg torzulnak, mert a forrás július 22-vel kezdődik, így az igen jelentős Szt. Margit napi, (vág)sellyei vásárra irányuló mennyiségnek csak egy részét tartalmazhatja. A hiányzó adatok ismerete azonban csak a kiugró augusztusi és októberi csúcsok magasságát csökkentené, de valószínűleg nem szüntetné meg ezeket.

1586-ban 11, 1587/88-ban 12 vásárt neveztek meg a harmincadosok, amelyekre a tőzsérek a jószágokat értékesíteni hajtották. Az 1586. évben nem jegyezték fel a Húsvét előtti vasárnapi (Palmarum) vásárt, bizonyára azért, mert ez nagyon korán (március 27-én) lett volna, amikor az időjárási- és útviszonyok még tették lehetővé a hajtást. Szintén naptári ok, a naptári ünnepek torlódása játszhatott közre abban, hogy 1588-ban a Barnabás napi vásárt nem említik, ez ekkor egybeesett a Pünkösdi vasárnap utáni (Trinitatis) vásárral. Az 1586. évi Luca napi (dec. 13.) vásár pedig

6. Ember Gy. 1988. 208–9. p. Az I. évnegyed állatkivitelének értéke az egész évnek 2.3%-a. 1564-ben a december–januári hajtás az összesnek 5.3%-a (Káldy–Nagy 1968) 1588-ban pedig csak 2.1%-a. 1564. februárjában csak lovakat és juhokat, 1586. áprilisában pedig csak lovakat regisztráltak.

már a következő, 1586/87-es számadási esztendő hiányzó (bizonyára elvesztett) hídvám jegyzékében lenne található. Egy-egy esztendőben tehát 11–12 vásáron lehetett értékesíteni az ebben az irányban hajtott marhákat. Jelentős különbség van azonban a két vizsgálható esztendő vásárainak időtartama és a felhajtás intenzitása között. (L. II. táblázat.)

I. táblázat

A VÁROSOK FORGALMÁNAK 0%-OS MEGOSZLÁSA⁷

Hónap	1563–1564	1586	1587–1588
december	3.3	-	2.1
január	2	-	0
február	0	-	0
március	-	-	0
április	-	0	2
május	-	5.5	8.8
június	-	12.3	12
július	4.9	18.3	18.5
augusztus	58.3	41.2	19.9
szeptember	8.8	15.5	15.8
október	20.7	3.8	13.9
november	1	2.2	4.4

0 nincs forgalom,
- nincs adat

1586-ban a vásárok rövidebbek, és a csordák áthaladása a hídon (és megvámolása) legkésőbb a vásár napján, de többnyire 1–2 nappal előtte megtörténik. A felhajtás folyamatos, a vásári időszak minden napjára esik bejegyzés, a leghosszabb vásár (Mária mennybemenetele napjáról elnevezett) sem tart 9 napnál tovább. Ezzel szemben az 1587/88. évi vásárok hosszan elhúzódnak, a többségük 10 napnál tovább tart. A felhajtás többnyire jóval a vásár határnapja (amelyről elnevezték) előtt megkezdődik és néhány nappal tovább is tart. Ugyanakkor viszont a hosszú vásári időszakban jó néhány nap „üres”, nem történik hajtás. (L. II. táblázat.) A vásárok napjával és időtartamával kapcsolatos megfigyelést a váci török vámnaplók adataira is alkalmazni tudjuk. A marhahajtásban itt is megfigyelhető a

7. A forgalom adatokat itt havi bontásban adom meg, annak ellenére, hogy az egyes vásárookra történő felhajtás nemegyszer két hónap között oszlik meg. Ezt annak érdekében teszem, hogy adataim a korábban publikáltakkal összevethetők legyenek.

A VÁSÁROK IDŐTARTAMA

A vásár neve	1586			1587–1588			
	A vásár napja	Hajtási időtartam	Hajtó napok	A vásár napja	Hajtási időtartam	Hajtó napok	
Palmarum UDWARD	–	–	–	márc. 31. ápr. 10.	április 7–10.	4	r. napt. új napt.
Fülöp-Jakab GALGÓC	május 1.	április 1–3.	3	május 1.	ápr.16. máj. 6-ig	9	
Pünkösöd GALGÓC	máj. 22.	május 16–20.	5	máj. 26. jún. 5.	május 10–29.	11	r. napt. új napt.
Trinitatis NYÁRHÍD	máj. 29.	?	?	jún. 2. jún. 12.	június 2–18.	9	r. napt. új napt.
Barnabás KOMJÁT	jún. 11.	június 6–7.	2	–	–	–	
K.Szt. János SZERED	jún. 24.	június 17–24.	8	jún. 24.	június 23–31.	9	
Margit SELLYE	júl. 13.	július 6–10.	5	júl. 13.	július 13–25.	11	
Mária menybe-men. SZERED	aug. 15.	aug. 5–13.	9	aug. 15.	aug. 6–23.	16	
Enyed NYÁRHÍD	szept. 1.	aug. 20–29.	6	szept. 1.	aug.25. szept.12.	8	
Mihály GALGÓC	szept.29.	szept. 21–28.	8	szept.29.	szept.23. okt. 7.	12	
MindszenteK GALGÓC	nov. 1.	október 25–27.	3	nov. 1.	okt. 16. nov. 4.	5	
Erzsébet KOMJÁT	nov. 19.	november 14–15.	2	nov. 19.	november 15.	1	
Luca NYÁRHÍD	dec. 13.	–	–	dec. 13.	decemb. 11–21.	5	

szakaszosság, és az egyes szakaszok bizonyos időbeli eltolódással megfelelnek a hídvámjegyzékben feljegyzett vásárok időpontjának. 1563. július 29-től aug. 9-ig a szeredi Mária napi, aug. 23–30. között a nyárhidi Egyed napi, míg szept. 18–26. között a galgóci Mihály napi vásárra hajthatták a

jószágokat. Az időszakoknak a negyedszázaddal későbbi, máshol feljegyzett szakaszokkal való, jól megfigyelhető egybeesése azt a tanulságot is megengedi, hogy a váci réven a törökök által megvámolt jószágokat (vagy ezek bizonyos hányadát) nem Győrön, hanem Éjsekújváron át hajtották tovább.⁸

Az évi 11–12 vásár hat mezőváros között oszlott meg.⁹ A legtöbbet (négyet) Galgócon tartották. A négy vásár közül kettő tavasszal, kettő pedig ősszel volt. Részben a vásárok száma, részben pedig időpontjuk magyarázza, hogy a hídvámjegyzékben megfigyelhető szarvasmarha kereskedelem jelentős része Galgócon bonyolódott. Évi két vásárt tartottak Szereden, a nyár elején és a vége felé, amikor a legtömegesebb volt a marhahajtás. Vágsellye a nyári vására miatt a harmadik helyet foglalja el a forgalomban, annak ellenére, hogy itt csak ez az egy vásár volt évente. A Nyitra folyó menti Komját egyik vására már a hajtási időszak végén volt, ezért ennek forgalma igen változó és meglehetősen kicsi volt. A kora tavaszi udvardi vásárnak hasonló okból volt jelentéktelen a forgalma. (L. III. táblázat.)

III. táblázat

A VÁSÁROSHELYEK FORGALMA

Vásároshely	A vásárok száma		A hajtott marha %-a	
	1586	1587–1588	1586	1587/8
Galgóc	4	4	24.8	35.3
Komját	2	1	5.1	0.9
Nyárhíd	2	3	20.0	14.9
Sellye	1	1	18.3	18.5
Szered	2	2	31.3	29.9
Udvard	-	1	-	0.4

A mennyiségileg nem túl jelentős lókereskedelem túlnyomórészt a tavaszi galgócói vásárokon bonyolódott. A juhexport is messze alatta maradt a szarvasmarha kivitelnek. Két időszakban figyelhető meg tömeges felhajtás: a tavaszi galgócói-, valamint a nyári hónapokban a sellyei, szeredi és nyárhídi vásárookra. A váci török vámnaplókban megfigyelhető decem-

8. A Vác–Érsekújvár közötti távolság a Dunának mind a bal-, mind a jobb partján kb. 80–90 km-re tehető. Ez 2–3 napi járóföld, tehát ennyivel hamarabb jelentkezik és fejeződik be a Vácon megfigyelhető forgalom. Káldy-Nagy (1968. 32. p.) azt feltételezi, hogy a váci réven át Bécs irányában hajtottak.
9. Nyárhíd nevű települést a XIX–XX. századi helységnévtárak nem ismernek, így ennek földrajzi helyzetét nem tudtam azonosítani.

ber–január–február havi csúcsidőszakhoz képest ez jelentős eltérés, értelmezése azonban más adatok hiányában nem lehetséges.

A harmincadbevételek összegéről a történeti irodalomban publikált adatsorok lehetővé teszik azt is, hogy a két különböző céllal, de ugyanazon árucikkről készült forrást összevegyük.¹⁰ Abból a feltételezésből kiindulva, hogy a hídvámjegyzékben feljegyzett szarvasmarha mennyiség túlnyomó többsége exportra került, és csak kis hányadát hasznosították a Királyi Magyarország területén, azt gondolom, hogy a közeli harmincad hivatalok elszámolásában is jelentkeznie kell a megismert állattömegnek. Az összevetésre csak a kisebb forgalmú 1586-os esztendőben van módunk. A szarvasmarha és a ló vámtétele 1562–1648 között valószínűleg változatlanul 1 ft 50 dénár volt¹¹, ezzel számolva az alábbi mennyiséget kapjuk: L. IV. táblázat.

IV. táblázat

**A KÖZELI HARMINCADOK
ÁLLATKIVITELBŐL SZÁRMAZÓ BEVÉTELEI 1586**

	fl	den	db marha vámösszege
Szempc	12683	57	8455.3
Nagyszombat	25080	26	16720.1
Galgóc	1176	60	784.4
Összesen:	38939	143	25959.8

A három közeli harmincad elszámolásából tehát több, mint 8500 állat (8767 marha és ló), a hídon abban az évben megvámolt mennyiség 25%-a „hiányzik”. Természetesen nem tudhatjuk, hogy az 1589-ben törlesztett mintegy 15000 ft–nyi harmincad hátralékból (10000 számosállat vámja), mennyi keletkezett 1586-ban, valamint a vámmentesen kihajtott állatok számát sem, mégis figyelemre méltó a két forrás adatai közötti jelentős eltérés, amelynek sokféle oka (a Királyi Magyarország belső fogyasztásától — étkezés, igazás — kezdve a tovább északra irányuló hajtásig) lehet.

3. AZ EXPORTRA TERMELÉS KÖRZETEI

A XV–XVII. századi források egybehangzó tanúsága szerint az élőállat kivitel legnagyobb tömegét jelentő szürke magyar marhát az Alföldön állították elő, leginkább az alföldi mezővárosok tágas határában és bérelt

10. Zimányi–Prickler 1974. 106–7. p.

11. Zimányi–Prickler 1974. 96. p.

pusztáin.¹² Ezt a megállapítást a XVI. század végi két hídvámjegyzék megerősíti. (L. V. táblázat.)

V. táblázat

ÖTSZÁZNÁL TÖBB MARHÁT EXPORTÁLÓ TELEPÜLÉSEK 1563–1588¹³

	Darab			Sorrend		
	1563–1564	1586	1587–1588	1563–1564	1586	1587–1588
Kecskemét	1661	1750	17881	5.	4.	1.
Debrecen	2132	4211	12918	3.	1.	2.
(Mező)Túr	1479	2434	5017	7.	3.	3.
Simánd	783	3062	4064	11.	2.	4.
Kolozsvár	-	1150	3807	-	5.	5.
Mágocs	795	1099	2603	10.	6.	6.
(Nagy)Várad	-	875	2533	-	10.	7.
(Hódm.)Vásárhely	204	460	2453	/	/	8.
Nagyiratos	303	531	2042	/	16.	9.
Jászberény	2212	417	1750	2.	/	10.
(Nagy)Enyed	-	400	1561	-	/	11.
Szentmárton ¹³	-	998	1436	-	7.	12.
Szeged	1718	474	1142	4.	/	13.
Győr	-	-	1061	-	-	14.
Pereskutas	-	880	982	-	9.	15.
Kömlő	123	-	972	/	-	16.
Keresztes	-	305	950	-	/	17.
(Jász)Apáti	-	200	941	-	/	18.
Mezőhegyes	-	971	878	-	8.	19.
(Nyír)Bátor	-	670	835	-	13.	20.

12. A gazdaságtörténeti kutatások tanulságait Zimányi (1985. 344–353. p.) összegezte. Egyes települések pontosabb, megyék szerinti lokalizálását ebben a tanulmányban nem kíséreltem meg a felmerülő számos nehézség miatt. (Kocsis 1986. 8. jegyzet) Egy-egy kisebb településről feljegyzett tőzsér „illetőségét” a helyi kutatás nagyobb valószínűséggel tudja igazolni.
13. A források nem adnak semmilyen támpontot annak biztonságos eldöntésére, hogy a számos Szentmárton nevű település közül melyekről származhatnak tőzsérek. A Hatvani családnév Tápiószentmártonban az 1562. évi defterben gyakori (Káldy-Nagy Gyula: Kanuni devri Budin tahrir defteri. Ankara 1971.), és a hídvámjegyzékekben a szentmártoni Hatvani Urbán jelentős mennyiségű jószágot hajt. Ezért összesítem az összes szentmártoni adatot egy településhez.

ÖTSZÁZNÁL TÖBB MARHÁT EXPORTÁLÓ TELEPÜLÉSEK 1563–1588

	Darab			Sorrend		
	1563– 1564	1586	1587– 1588	1563– 1564	1586	1587– 1588
Mogyorós–Fecskés	37	640	687	/	/	21.
Kamorás	121	240	572	/	/	22.
Böszörmény	55	200	520	/	/	23.
Monor	-	-	507	-	-	24.
Szilás	-	-	500	-	-	25.
Csorvás	-	752	249	-	11.	/
Földeák	-	705	213	-	12.	/
Szer	-	615	221	-	15.	/
Makó	3175	160	-	1.	/	-
Cegléd	1718	-	145	6.	-	/
Heves	1302	129	-	8.	/	-
(Nagy)Kőrös	948	50	-	9.	/	-
Bánhegyes	770	-	-	12.	-	-
Csomorkán	555	-	-	13.	-	-
Szecső	508	100	143	14.	/	/

— nincs adat
/ ötszáznál kevesebbet hajt

A fenti táblázat 35 olyan település, többnyire mezőváros adatait tartalmazza, amelyekből legalább egy időmetszetben több, mint 500 marhát jegyeztek fel a vizsgálatba bevont források valamelyikében. A településeknek azonban ennél jóval szélesebb köre megtalálható az exportálók között: 1563/4-ben 69, míg az itt kiadott forrásban ennek kétszerese (138, illetve 144) számolható össze. A települések számában megfigyelhető többletnek csak elenyésző része származik abból, hogy a XVI. század vége felé már a korábban (Vácott) hiányzó partiumi és erdélyi városok (Várad, Kolozsvár, Enyed) polgárai is megjelentek Érsekújváron, jelentős mennyiségű marhát vámolttatva.

A XVI. század utolsó negyedében megfigyelhető ilyen mértékű növekedés nem magyarázható a források keletkezési körülményeinek eltérő voltából sem. Valószínűleg inkább arról van szó, hogy a falvak egyre szélesebb köre próbált bekapcsolódni a távolsági állatkereskedelembé. A falvakban

élő jobbágyok — parasztok közül a vagyonosabbak, a vállalkozóbbak felvásárolhatták lakostársaik eladásra nevelt jószágait, hogy azt a maguk gazdaságában felhízlaltakkal együtt a távoli vásárokon értékesítsék. Bizonyára gyakori lehetett az olyan ügylet is, amiről Jászberény–Magyarváros bíráinak bizonyáglevelében értesülünk: egy magyarvárosi és egy debreceni tőzsér a várt haszonból történő utólagos elszámolásra kötött egyezséget¹⁴ így tehát nagy kezdőtőkére sem volt feltétlenül szükség egy-egy vállalkozás kezdetén. A két hídvámjegyzékben megtalálható személyek túlnyomó részét ilyen, évente, vagy még ritkábban egy-egy úttal próbálkozó alkalmi tőzséreknek tarthatjuk. (L. VI. táblázat.)

VI. táblázat

A TŐZSÉREK MEGOSZLÁSA A FELHAJTÁS GYAKORISÁGA SZERINT

	1586-ban személy	1587–1588-ban személy
egyszer hajt	391	416
kétszer hajt	42	81
háromszor hajt	8	31
négyszer hajt	1	10
ötször hajt	-	5
hatszor hajt	-	2
hétyszer hajt	-	1

A fenti megállapítást alátámasztja, hogy a településeknek mintegy felét egy-egy esztendőben csak egyszer jegyezték fel a vizsgált forrásokban. (1586-ban 87, 1587/88-ban 68 települést.)

Természetesen előfordul, hogy egy-egy tőzsér olyan nagy mennyiségű állatot hajt az évi egyszeri alkalommal, hogy ennek alapján nem tarthatjuk alkalmi vállalkozónak. Ezek a tőzsérek azonban az (Érsekújvártól) legtávolabb eső városok (Kolozsvár, Nyírbátor) polgárai, akik valószínűleg a környékbeli kis falvakból vásárolhatták fel az eladásra szánt állatokat, így a nagy távolság és az elhúzó felvásárlás miatt sem lehetett módjuk az évi többször fordulóra.

Alkalmi vállalkozó „kistőzsérek” azonban a nagy szarvasmarha tartó és felvásárló központokban is megfigyelhetők. Ilyen nagy központoknak tarthatjuk azokat a településeket, amelyekről egy évben több mint 500 marha hajtását regisztrálták a különböző forrásokban. (L. V. táblázat.) Kistőzsérek közé pedig azokat soroltam, akik évente egyszerre, vagy többszörre, de 200 darabot

14. Kocsis Gy. 1986. 51. p.

meg nem haladó mennyiségű állatot hajtottak.¹⁵ A kis- és nagytózsérek által egy-egy nagy marhakereskedő központból hajtott mennyiségnek a megoszlása jelezheti számunkra a helyi tőzsérség differenciáltságát, tőkeerejét, esetleg felvásárló körzetének kiterjedtségét is. (L. VII. táblázat.)

VII. táblázat

A FORGALOM MEGOSZLÁSA A TŐZSÉREK KÖZÖTT 1587/88

	Összesen	200 fölött hajtok		200 alatt hajtok	
		db-ot	%	db-ot	%
Kecskemét	17881	10199	57.0	7682	43.0
Debrecen	12918	8934	69.2	3984	30.8
(Mező)Túr	5017	1955	39.0	3062	61.0
Simánd	4064	1059	26.0	3005	74.0
Kolozsvár	3807	3307	87.0	500	13.0
Mágocs	2603	1461	56.2	1142	43.8
(Nagy)Várad	2533	414	16.4	2119	83.6
(Hódm.)Vásárhely	2453	1070	44.0	1383	56.0
Nagyíratos	2042	1193	58.5	849	41.5
Jászberény	1750	1041	59.5	709	40.5
(Nagy)Enyed	1561	1561	100	-	-
Szentmárton ¹³	1436	606	42.3	830	57.7
Szeged	1142	-	-	1142	100.0
Gyúr	1061	646	61.0	415	39.0
Pereskutas	982	528	54.0	454	46.0
Kömlő	972	782	80.5	190	19.5
Keresztes	950	783	82.5	167	17.5
(Jász)Apáti	941	891	95.0	50	5.0
Mezőhegyes	878	340	39.0	538	61.0
(Nyír)Bátor	835	535	64.0	300	36.0
Mogyorós-Fecskés	687	606	89.0	81	11.0
Kamorás	572	-	-	572	100.0

15. Ezek a megkülönböztetések az adott forráson belüli elemzésnek az eredményei. Az itt felállított kategóriák helyességét, vagy tévességét majd a további helyi forrásokon alapuló vizsgálatok fogják eldönteni. Mindenesetre óvatosságra int az a tény, hogy a hídvámjegyzékekben sok állat felhajtójaként jelentkező, jászapáti illetőségű Barla Mártonról tudjuk, hogy Balázs deák gyöngyösi kereskedő megbízásából is hajtott. (Szakály F. 1972. Kocsis Gy. 1986.)

VII. táblázat folytatása.

A FORGALOM MEGOSZLÁSA A TŐZSÉREK KÖZÖTT 1587/88

	Összesen	200 fölött hajtók		200 alatt hajtók	
		db-ot	%	db-ot	%
Böszörmény	520	-	-	520	100.0
Monor	507	325	62.5	195	37.5
Szilás	500	500	100.0	-	-

Éles különbség figyelhető meg Mezőtúr, Simánd, Szeged illetve Kolozsvár, Debrecen, Nagyenyed között. Az első csoportban felsorolt mezővárosokból származó export 60–80%-át a kistőzsérek értékesítették a vásáron, ezzel szemben a második csoport városainak marhakereskedelme 70–100%-ban a nagytőzsérek kezében volt.

Az 1587/8. évi hídvámjegyzékben megfigyelhető marhakivitel több, mint egyharmada két városból — Kecskemétről és Debrecenből — származott. Ez a két város korábban is jelentős szerepet töltött be az exportban, habár az 1560-as években Kecskemétet többen megelőzték, és a szomszédos városok — Nagykőrös és Cegléd — sem sokkal maradtak mögötte. A század végén ez utóbbi két város minimális mennyiséggel szerepel, valószínűnek tarthatjuk tehát, hogy a kecskeméti tőzsérek felvásárló körzetüket ezekre is kiterjesztették. A század végére más, korábban jelentős központok is visszaszorultak (Jászberény, Makó, Szeged), míg néhány mezőváros (Mezőtúr, Simánd, Mágocs) tőzsérei egyre jelentősebb mértékben vettek részt az ekkor még virágzó marhakereskedelemben.

VIII. táblázat

HÁROMSZÁZNÁL TÖBB MARHÁT HAJTÓ TŐZSÉREK 1586-BAN

Név	Lakóhely	Marha	Egyéb	Hányszor
Szabó Miklós	Kolozsvár	600	-	1
Kecskéssy Lőrinc	Nyírbátor	500	-	1
Nagy Gergely	Debrecen	500	-	2
Nagy László	Túr	400	-	1
Vad Benedek	Mogyoród	400	-	1
Szabó Balázs	Debrecen	390	-	2
Belos Lőrinc	Várad	375	-	2
Balogh Máté	Debrecen	360	-	3
Morosy Gáspár	Simánd	317	-	1
Barany Péter	Enyed	300	-	1

HÁROMSZÁZNÁL TÖBB MARHÁT HAJTÓ TÖZSÉREK 1587–1588-BAN

Név	Lakóhely	Marha	Egyéb	Hányszor
Barany Péter	Enyed	1561	-	3
Nagy Gál István	Debrecen	1376	1100 juh	7
Bagoly Bálint	Debrecen	1135	-	5
Szakállos Gáspár	Nagyiratos	912	-	5
Nagy Márton	Kecskemét	903	-	6
Barla Márton	Jászapáti	891	-	6
Literatus István	Kolozsvár	836	-	2
Szabó Tamás	Kecskemét	790	-	5
Sándor András	Keresztes	783	-	3
Török Máté	Kömlő	782	-	3
Csató Balázs	Kecskemét	760	-	3
Mészáros Miklós	Debrecen	748	-	4
Gonda János	Kecskemét	730	-	2
Tóth Lőrinc	Debrecen	680	-	3
Fecskési Márton	Debrecen	648	-	3
Takaró Mihály	Debrecen	612	-	4
Hatvani Urbán	Szentmárton	606	60 ló	4
Nagy Balázs	Kecskemét	605	-	4
Literátus János	Kolozsvár	560	-	1
Csór János	Jászberény	557	-	4
Madarász Péter	Debrecen	545	-	5
Syle Demeter	Bátor	535	-	2
Teghdes Lőrinc	Kecskemét	534	-	3
Bán Bernát	Pereskutas	528	-	3
Nagy Márton	Debrecen	503	-	2
Erős András	Szilás	500	-	1
Hosszú Márton	Kolozsvár	500	-	1
Bogdán János	Mágocs	500	-	1

4. ÉRSEKÚJVÁRI HÍDVÁMJEGYZÉK 1586 és 1587–88

PARTIALE TELONII VYUARIENSIS ANNUATIM ABEGENTIUM BOUM,
EQUORUM AC OVIUM PRO ANNO 86

Teloniatores Stephanus Koncz et Petrus Zobonia

Abiectio bovium et equorum ad nundinas Galgochiensis pro festo Sancti Philipi et Jacobi. secundum vetus calendar. pro anno 86

Aprillis

ápr. 1.

1.) Emericus Balogh de Keczkemet abegit	equos	50
2.) Michael Nagh de Keczkemet abegit	equos	80

ápr. 2.

3.) Benedictus Vas de monori abegit	equos	30
4.) Albertus Nemet de Vyfalu abegit	equos	50

ápr. 3.

5.) Calmanus Kouacz de Vyfalu abegit	equos	48
6.) Petrus Kouacz de Keczkemet abegit	equos	60
7.) Johannes Zetch de Keczkemett abegit	equos	32

Abiectio bovium et equorum ad nundinas Galgochiensis pro festo Pentecostes pro anno 86

Maius

máj. 16.

8.) Paulus Nagy de Dobrochion abegit	boves	75
9.) Michael Nagy de zeri abegit	boves	150
10.) Lucas Rusa (?) de Dobrochion abegit	boves	100
11.) Johannes Literatus de Giongeos abegit	boves	50
12.) Petrus Madaras de Döbröchion abegit	boves	75

máj. 17.

13.) Johannes Bori de Dobrochion abegit	boves	84
14.) Valentinus Balogdi de Dobrochion abegit	boves	50
15.) Blasius Zabo de Dobrochion abegit	boves	90
16.) Gallus Nagh de Dobrochion abegit	boves	200
17.) Georgius Zabo de Sokloi abegit	boves	24
18.) Gregorius Toth De Zeged abegit	boves	20
19.) Fabianus Farkas de Kyráli abegit	boves	90

máj. 18.

20.) Georgius Racz de Kutasy abegit	boves	125
21.) Demetrius Nagy de Simand abegit	boves	85
22.) Blasius Foris de Simand abegit	boves	90
23.) Michael Farde (?) de Simand abegit	boves	100
24.) Andreas Niro de Magocz abegit	boves	45
25.) Urbanus Hatvani de Szentmarton abegit	equos	25
26.) Gregorius Ezky de Vyfalu abegit	equos	50
27.) Johannes Birbik de Fiodvar abegit	boves	50
28.) Paulus Kouacz de Thur abegit	boves	45

máj. 19.

29.) Johannes Bori de Körös abegit	boves	50
30.) Gregorius Sica de Dobrochon abegit	boves	100
31.) Nicolaus Saras de Budin abegit	equos	40
32.) Gregorius Deso de Bugin abegit	equos	75
33.) Stephanus Geller de Bugin abegit	equos	65

máj. 20.

34.) Johannes Pintes de Coruas abegit	equos	50
35.) Sthephanus Dobos de Kecskemet abegit	equos	32
36.) Andreas Lazar de Palantzik abegit	equos	75
37.) Nicolas Simon de Kecskemet abegit	boves	50
38.) Stephanus Nagi de mogiorosi abegit	boves	45
39.) Benedictus Ceh de Mogiorod abegit	boves	20
40.) Lucas Kys de vereskutasy abegit	boves	50

Abiectio bovium ad nundias Nyarhidiensis pro festo Sancta Trinitattis pro anno 86

41.) Paulus Nagy de Kecskemet abegit	boves	100
42.) Blasius Ihato de Kios abegit	boves	100
43.) Blasius Chik de Kecskemet abegit	boves	70
44.) Bernardus Ban de Magocz abegit	boves	55
45.) Antonius Tott de Magocz	boves	50
46.) Paulus Nagy de Nagyegihás abegit	boves	135
47.) Martinus Horuat de Zentpeter abegit	boves	45
48.) Mateus Eged de Kecskemet abegit	boves	75
49.) Dionisius Fuzi de Dobrochion abegit	boves	70

Abiectio bovium equorum ad nundinas Comiatiensis pro festo Barnabe anno 86

júni. 6.

50.) Gasparus Nagy de Bosormen abegit	boves	200
51.) Mateus Balogh de Dobrochion abegit	boves	75
52.) Sebestianus Nagy de Enied abegit	boves	100

júni. 7.

53.) Mateus Balog de Kaponias abegit	boves	50
54.) Jacobus Diaki de Varad abegit	boves	75

55.) Laurentius Bilos de Varad abegit	boves	300
56.) Gasparus Kosma de Kecskemet abegit	boves	100
57.) Sthephanus Kys de Kyráli abegit	boves	100

Abiectio bovirum et equorum ad nundinas Zerediensis pro festo Sancti Johannis Baptistae pro anno 86

Junius

júni. 17.

58.) Jacobus Fodor de Kecskemet abegit	equos	100
59.) Demetrius Tod de Kecskemet abegit	equos	90
60.) Michael Antal de Kecskemeth abegit	equos	29
61.) Matias Veg de Kecskemet abegit	equos	50
62.) Urbanus Hatvani de Szent Marton abegit	boves	100
63.) Fabianus Angial de Kecskemet abegit	boves	100
64.) Blasius Cato de Kecskemet abegit	boves	85
65.) Petrus Horuat de Kecskemet abegit	boves	45

júni. 18.

66.) Georgius Zente de Simand abegit	boves	55
67.) Lucas Veres de Nyek abegit	boves	32
68.) Matias Baronai de Mogioros abegit	boves	75
69.) Ambrosius Nagy de Dobrochion abegit	boves	65
70.) Benedictus Farkas de Vaniad abegit	boves	25
71.) Martinus Feczkesy de Dobrochion abegit	boves	75
72.) Valentinus Kereki de Cutas abegit	boves	175

júni. 19.

73.) Lazarus Kouacz de Simand abegit	boves	32
74.) Johannes Marton de ezeki abegit	boves	55
75.) Johannes Kerekes de Simand abegit	boves	100
76.) Demetrius Nagi de Simand abegit	boves	45
77.) Johannes Kalmar de Simand abegit	boves	75
78.) Demetrius Fabian de Simand abegit	boves	60

júni. 20.

79.) Matias Bertalan de Thur abegit	boves	85
80.) Michael Oruós de Thur abegit	boves	25
81.) Lucas Nag de Simand	boves	50
82.) Matias Pap de Kecskemet abegit	equos	125
83.) Andreas Chisar de zeri abegit	equos	65
84.) Georgius Biro de Feczkes abegit	boves	32
85.) Gregorius Kouacz de Mako abegit	boves	50
86.) Blasius Niro de Cutas abegit	boves	45
87.) Blasius Ihato de Cutas abegit	boves	75
88.) Michael Nagy de zery abegit	boves	60

júni. 21.

89.) Urbanus Vince de Uri abegit	boves	100
----------------------------------	-------	-----

90.) Michael Varga de magocz abegit	boves	74
91.) Georgius Cutas de Coruas abegit	boves	170
92.) Sebastianus Tott de Coruas abegit	boves	55
93.) Ambrosius Sellei de Feguernek abegit	boves	50

júni. 22.

94.) Franciscus Pipali de Varad abegit	boves	55
95.) Sthephanus Zentmiklosi de eadem Szentmiklos abegit	boves	25
96.) Michael Busas de Z. Miklós abegit	boves	50
97.) Mateus Golia de ullei abegit	boves	32
98.) Andreas Bai de Feguernek abegit	boves	25
99.) Andreas Tott de Cemend abegit	boves	100
100.) Lucas Farnad de Sarand abegit	boves	50
101.) Mateus Horuat de Keszy abegit	boves	100
102.) Nicolaus Saras de Thur abegit	boves	25
103.) Matheus Török de Kamoras abegit	boves	35

júni. 23.

104.) Benedictus Biro de Seged abegit	equos	50
105.) Sthephanus Dobos de Keczkemet abegit	boves	35
106.) Nicolaus Simon de Keczkemet abegit	boves	40
107.) Ambrosius Igari de Apon abegit	equos	35

júni. 24.

108.) Petrus Aniaky de hallasy abegit	equos	12
109.) Thomas Gomba de Babot (?) abegit	boves	100
110.) Gregorius Ihato de Komlios abegit	boves	32

Abiectio bovium et equorum ad nundinas Selleiensis pro festo Margarate (!) anno
86

Julius

júli. 6.

111.) Paulus Nagy de Mezeoheges abegit	boves	50
112.) Antonius Tuross de Magocz abegit	boves	60
113.) Gasparus Peregi de Zered abegit	boves	100
114.) Martinus Veres de Cunagota abegit	equos	28
115.) Johannes Feolfeoldi de Soklio abegit	boves	100
116.) Thomas Balogh de Keczkemet abegit	boves	25
117.) Johannes Literatus de Geongeos abegit	boves	100
118.) Gregorius Kys de Simand abegit	boves	35
119.) Benedictus Bereni de Eperies abegit	boves	50
120.) Stephanus Mehes de Eperies abegit	boves	20
121.) Johannes Pap de Simand abegit	boves	50
122.) Gasparus Orosi de Simand abegit	boves	50
123.) Lucas Turi de Simand abegit	boves	55
124.) Andreas Ecly de Simand abegit	boves	90
125.) Petrus Fabian de Simand abegit	boves	40
126.) Tobias Totth de Simand abegit	boves	50

júli. 7.

127.) Ladislaus Hatvani de Mogioros abegit	boves	45
128.) Mateus Toth de Vasarhel abegit	boves	25
129.) Michael Thott de Vari abegit	boves	100
130.) Johannes Mehes de Eperies abegit	boves	60
131.) Gregorius Ola de Ketteghoszi abegit	boves	70
132.) Emericus Mehes de Eperies abegit	boves	50
133.) Michael Varga de Catas abegit	boves	90
134.) Georgius Ecedi de Magocz abegit	boves	60
135.) Johannes Kouacz de Magocz abegit	boves	70
136.) Sthephanus Capodi de feoldiaki abegit	boves	35
137.) Michael Varga de Szentmarton abegit	boves	100
138.) Andreas Niro de Magocz abegit	boves	50
139.) Johannes Sos de Coruas abegit	boves	60
140.) Michael Fodes de Coruas abegit	boves	35
141.) Nicolaus Bako de zeri abegit	boves	70
142.) Sthephanus Lazlo de zeri abegit	boves	75
143.) Laurentius Nagy de zeri abegit	boves	45
144.) Johannes Potos de Magocz abegit	boves	70
145.) Laurentius Fekete de Magocz abegit	boves	35
146.) Andreas Nagy de Simand abegit	boves	60
147.) Gregorius Sardi de Simand abegit	boves	80
148.) Gabriel Meszaros de Sarandok abegit	boves	50
149.) Laurentius Congradi de eadem Congrad abegit	boves	20
150.) Martinus Josogi de Keczkemet abegit	boves	50
151.) Johannes Cori de Beren abegit	boves	100
152.) Laurentius Biro de Varad abegit	boves	90
153.) Johannes Farkas de Varad abegit	boves	50
154.) Johannes Gurosy de Varad abegit	boves	100
155.) Gregorius Karchia de Feguernek abegit	boves	25
156.) Johannes Abraham de Keczkemet abegit	boves	35
157.) Michael Sebestien de Zenthkyrali abegit	boves	35

júli. 8.

158.) Balthasar Tott de Szentes abegit	boves	60
159.) Sebestianus Kesiry de Coruas abegit	boves	32
160.) Blasius Varga de kiralhegesy abegit	boves	40
161.) Martinus Varga de Jasapati abegit	boves	50
162.) Johannes Birbik de Feodvar abegit	boves	50
163.) Paulus Nagy de Thur abegit	boves	80
164.) Blasius Erdo de Nyaregihasi abegit	boves	100
165.) Paulus Veres de Dobrochion abegit	boves	35
166.) Andreas Bator de Letces abegit	boves	25
167.) Johannes Sarkodi de Thur abegit	boves	50
168.) Gregorius Vas de Thur abegit	boves	55
169.) Andreas Sandor de Kerestes abegit	boves	105
170.) Fabianus Szalai de Kerestes abegit	boves	100
171.) Vincentinus Plebant de Vata abegit	boves	100

júli. 9.

172.) Paulus Ferencz de zigeri abegit	boves	32
173.) Nicolaus Posonka de agoi abegit	boves	60
174.) Bernardus Ban de zigeri abegit	boves	50
175.) Gasparus Chiomo de Nagiratos abegit	boves	55
176.) Andreas Kis de Nagyiratos abegit	boves	75
177.) Sthephanus Zentgorgi de Simand abegit	boves	65
178.) Thomas Turos de lolkoshosza abegit	boves	75
179.) Martinus Sandor de Kecskemet abegit	boves	50
180.) Blasius Nagy de Kecskemet abegit	boves	100
181.) Martinus Gory de Kecskemet abegit	boves	50
182.) Johannes Sreter de Kecskemet abegit	boves	55
183.) Benedictus Nagy de Kecskemet abegit	boves	50
184.) Andreas Somogi de Thur abegit	boves	100
185.) Matheus Balogh de Thur abegit	boves	25
186.) Franciscus Somogi de Thur abegit	boves	50
187.) Gasparus Haidu de Tur abegit	boves	100
188.) Jacobus Polyai de Thur abegit	boves	80
189.) Johannes Sebestien de kamorasy abegit	boves	70
190.) Demetrius Fabian de Simand abegit	boves	50
191.) Petrus Cori de Thur abegit	boves	100
192.) Sebestianus Poliak de inokay abegit	boves	75
193.) Michael Salai de Dobrochion abegit	boves	70
194.) Ladislaus Szetethoray Lak abegit	boves	100
195.) Martinus Feczkesy de Dobrochion abegit	boves	35
196.) Michael Cheo de Kerepes abegit	boves	100

júni. 10.

197.) Johannes Sitnei de zeri abegit	boves	50
198.) Petrus Heuesy de Ciomlos abegit	boves	90
199.) Jacobus Radicz de Boszas abegit	boves	50
200.) Johannes Pap de Meszeohegies abegit	boves	100
201.) Gregorius Kouacz de Magocz abegit	boves	50
202.) Gasparus Kis de Magocz abegit	boves	50
203.) Petrus Kouer de Kecskemet abegit	boves	85
204.) Matheus Balogh de Dobrochion abegit	boves	35
205.) Gregorius Deski de Zentmarton abegit	boves	92
206.) Valentinus Ledi de Lolkosegihaszsa abegit	boves	32
207.) Gregorius Nyso de Zentmarton abegit	boves	44
208.) Mateus Antalfi de Simand abegit	boves	50
209.) Sebestianus Raycho de Simand abegit	boves	55
210.) Johannes Kouacz de Bator abegit	boves	70
211.) Gregorius Libar de Teneo abegit	boves	100

Abiectio bovium et equorum et ovium ad nundinas Zerediensis pro festo Assumpti-
onis Beatae Mariae Virginis pro anno 86

Augustus

aug. 5.

212.) Michael Pipadi de Simand abegit	boves	100
213.) Andreas Literatus de Simand abegit	boves	100
214.) Volfangus (!) Fabian de Kyráli abegit	boves	40
215.) Johannes Zabo de leolkoseghaszi abegit	boves	40
216.) Blasius Foris de Simand abegit	boves	50
217.) Benedictus Abraham de ivakoni abegit	boves	32
218.) Lazarus Kouacz de Simand abegit	boves	50
219.) Benedictus Ban de kerepkutasi abegit	boves	50
220.) Michael... rali de sokloi abegit	boves	100
221.) Blasius Niro de kereskutasi abegit	boves	50
222.) Gregorius Nagi de Dobrochion abegit	boves	100
223.) Benedictus Nagi de Dobrochion abegit	boves	50
224.) Elias Kide de Dobrochion abegit	boves	100
225.) Valentinus Feczkesy de Bator abegit	boves	100
226.) Johannes Gazdag de Vasarhel abegit	boves	200
227.) Ambrosius Nagy de Dobrochion abegit	boves	50
228.) Georgius Biro de Vyfalu abegit	boves	50
229.) Johannes Conakos de kiosi abegit	boves	50
230.) Matias Török de Catokamoras abegit	boves	50

aug. 6.

231.) Demetrius Nagi de Simand abegit	boves	80
232.) Blasius Ihato de kiosi abegit	boves	40
233.) Blasius Meszaros de Gerendas abegit	boves	50
234.) Sthephanus Nag de Gulia abegit	boves	40
235.) Nicolaus Zaras de Budin abegit	boves	50
236.) Martinus Nagi de Nemeti abegit	boves	80
237.) Johannes Fodor de Budin abegit	boves	50
238.) Petrus Barani de heredi abegit	boves	300
239.) Laurentius Bak de feoldiaki abegit	boves	50
240.) Barnabas Sar de feoldiaki abegit	boves	40
241.) Johannes Corlad de feoldiaki abegit	boves	50

aug. 7.

242.) Demetrius Zabo de feoldiaki abegit	boves	50
243.) Gregorius Fodor de feoldiaki abegit	boves	60
244.) Volfangus Racz de kamorasi abegit	boves	50
245.) Gasparus Bornemiza de ... aso abegit	boves	50
246.) Valentinus Kaszas de Jazapati abegit	boves	50
247.) Gasparus Santa de Ketszerkutas abegit	boves	50
248.) Nicolaus Gazdag de Vasarsel (!) abegit	boves	40
249.) Gasparus Haito de Feguernek abegit	boves	60
250.) Jacobus Kys de Thur abegit	boves	100

aug. 8.

251.) Georgius Nag de Thur abegit	boves	40
252.) Gasparus Haidu de Thur abegit	boves	50

253.) Johannes Janio de Thur abegit	boves	50
254.) Sthephanus Dobos de Kecskemet abegit	equos	30
255.) Nicolaus Kaszas de Ludani abegit	boves	50
256.) Sebestianus Soka de Apati abegit	boves	50
257.) Matias Veg de Kecskemet abegit	equos	40
258.) Michael Nagy de zeri abegit	boves	50
259.) Auguston (!) Nagi de leolkosegihaszi abegit	boves	50
260.) Blasius Kis de ketserkutasi abegit	boves	40
261.) Benedictus Farkas de Vania abegit	boves	200
262.) Balthesarus (!) Vacy de Vonai abegit	boves	50
263.) Johannes Beres de foduar abegit	boves	50

aug. 9.

264.) Blasius Maczko de Samsomon abegit	boves	50
265.) Johannes Kouacz de Magiocz abegit	boves	40
266.) Benedictus Fodor de Halaztelegi abegit	boves	50
267.) Johannes Fodor de Magocz abegit	boves	60
268.) Johannes Pal de Berin abegit	boves	50
269.) Georgius Ola de Magocz abegit	boves	90
270.) Sthephanus Kis de kiralhegesi abegit	boves	70
271.) Sthephanus Postos de Magocz abegit	boves	50
272.) Gregorius Ola de Ketegihasa abegit	boves	70
273.) Ladislaus Fekete de Gulia vasar abegit	boves	100
274.) Michael Vasuari de Ketegyhasza abegit	boves	50

aug. 10.

275.) Thomas Nagy de Nagyiratos abegit	boves	60
276.) Johannes Soos de Nagiiratos abegit	boves	40
277.) Franciscus Takaro de Nagiratos abegit	boves	50
278.) Demetrius Daid de Nagiiratos abegit	boves	60
279.) Ambrosius Semptei de Nagiratos abegit	boves	80
280.) Benedictus Geoikos de Ferrandon abegit,	boves	100
281.) Emericus Lani de Bankamoras abegit	boves	40
282.) Johannes Meszaros de Apachia abegit	boves	50
283.) Valentinus Hazi de Oros abegit	boves	40
284.) Baltesar (!) Zanto de Feczkes abegit	boves	20
285.) Benedictus Faro de Dobrochion abegit	oves	600
286.) Johannes Fodor de Dobrochion abegit	oves	700
287.) Johannes Pintes de Coruas abegit	boves	70
288.) Sebastianus Tot de coruasi abegit	boves	50
289.) Georgius Cutasy de Coruas abegit	boves	25
290.) Sthephanus Bachy de Coruas abegit	boves	35
291.) Johannes Manchur de Cokan abegit	boves	50

aug. 11.

292.) Martinus Hamar de Vasarhel abegit	boves	50
293.) Michael Janko de Nyoroch abegit	boves	40
294.) Johannes Kouacz de Ferrandon abegit	boves	100
295.) Ambrosius Farago de Ohato abegit	boves	50
296.) Benedictus Pento de Zamon abegit	boves	50

297.) Clemens Bertalan de Keczkemet abegit	boves	50
298.) Blasius Kouacz de Keczkemet abegit	boves	40
299.) Michael Haias de Simand abegit	boves	80
300.) Nicolaus Zabo de Keczkemet abegit	boves	50
301.) Andreas Nagi de Vasarhel abegit	boves	30
302.) Sthephanus Kouacz de Simand abegit	boves	40
303.) Johannes Ábrahám de Keczkemet abegit	boves	60
304.) Gregorius Kios de Dobrochion abegit	boves	70

aug. 12.

305.) Paulus Nemet de zekelegihaszi abegit	boves	50
306.) Sthephanus Zocz de Bochias abegit	boves	50
307.) Antonius Tisza de Dobrochion abegit	boves	70
308.) Sthephanus Zocz de Simand abegit	boves	100
309.) Ladislaus Jukit de Naglak abegit	boves	80
310.) Ambrosius Huzar de Zeget abegit	boves	50
311.) Laurentius Nagy de zeri abegit	boves	40
312.) Urbanus Kouacz de Zegead abegit	boves	40
313.) Sthephanus Zabo de abani abegit	boves	100
314.) Lucas Zabo de abani abegit	boves	100
315.) Antonius Kouacz de Teneo abegit	boves	50
316.) Laurentius Veres de feoldiaki abegit	boves	40
317.) Ambrosius Zabo de feoldiaki abegit	boves	80
318.) Georgius Nagy de Dobrochion abegit	boves	40
319.) Fabianus Zaradi de Kerestes abegit	boves	100
320.) Marcus Horuat de Keczkemet abegit	boves	50

aug. 13.

321.) Martinus Veres de Simand abegit	boves	100
322.) Lucas Menostorai (!) de Simand abegit	boves	50
323.) Sthephanus Literatus de Simand abegit	boves	60
324.) Thomas Eottuos de Simand abegit	boves	50
325.) Michael Kwn de Simand abegit	boves	40
326.) Jeremias Literatus de Simand abegit	boves	60
327.) Johannes Pap de Simand abegit	boves	70
328.) Johannes Kerekes de Simand abegit	boves	70
329.) Blasius Magiar de Gerendas abegit	boves	40
330.) Martinus Bodo de Talor abegit	boves	80
331.) Sthephanus Ceke de Giche abegit	boves	50
332.) Johannes Nagy de zenasi abegit	boves	40
333.) Michael Varga de Varkon abegit	boves	90
334.) Laurentius Keczkesy de Nyrbator abegit	boves	500

Abiectio bovum ad nundinas Nyarhidiensis pro festo Egidy pro anno 86
September

aug. 20.

335.) Laurentius Belos de Varad abegit	boves	75
336.) Johannes Bodo de Varad abegit	boves	85
337.) Mateus Syladi de kysnyhesi abegit	boves	85

338.) Georguis Fodor de Varad abegit	boves	45
339.) Blasius Zabo de Dobrochion abegit	boves	300
340.) Valentinus Balog de Dobrochion	boves	100
341.) Paulus Zabo de Dobrochion abegit	boves	65
342.) Nicoalus Feczkesi de Dobrochion abegit	boves	90
343.) Paulus Anedi de Debrechen abegit	boves	50
344.) Gabriel Meszaros de Sarand abegit	boves	100
345.) Gregorius Ny. d. de Sz:marton abegit	boves	12
346.) Franciscus Kerte de Coruas abegit	boves	50
347.) Johannes Kouacz de Magocz abegit	boves	65
348.) Ladislaus Harmati de Feczkes abegit	boves	45
349.) Lucas Oradi de Kiralsag abegit	boves	25
350.) Mateus Tott de Vasarhel abegit	boves	65
351.) Petrus Ban de Zeged abegit	boves	45
352.) Andreas Czysar de Zeren abegit	boves	35

aug. 25.

353.) Gregorius Beche de Zeged abegit	boves	40
354.) Andreas Nyru de Magocz abegit	boves	75
355.) Martinus Varga de Kereskutas abegit	boves	100
356.) Jacobus Polyas de Thur abegit	boves	85
357.) Sthephanus Santa de Thur abegit	boves	32
358.) Andreas Balog de Dichen abegit	boves	28
359.) Gregorius Vas de Thur abegit	boves	50
360.) Johannes Konta de Thur abegit	boves	85
361.) Gasparus Doka de Thur abegit	boves	45
362.) Johannes Nemes de sepconi abegit	boves	50

aug. 26.

363.) Johannes Sos de Coruas abegit	boves	80
364.) Antonius Furi de Coruas abegit	boves	70
365.) Andreas Terchi de Simand abegit	boves	15
366.) Johannes Pap de Meszohegies abegit	boves	32
367.) Martinus Victor de Meszohegies abegit	boves	72
368.) Nicolaus Racz de Meszeohegies abegit	boves	100

aug. 27.

369.) Laurentius Nyat de Czongrad abegit	boves	65
370.) Nicolaus Ola de Kamoras abegit	boves	45
371.) Johannes Nyait de Zeged abegit	boves	16
372.) Johannes Pap de Mako abegit	boves	75
373.) Thomas Toth de Mako abegit	boves	35
374.) Mateus Fene de Seged abegit	boves	32
375.) Benedictus Zabo de feoldiaki abegit	boves	90
376.) Gregorius Bachio de Dobrochion abegit	boves	200
377.) Gasparius Fekete de Kutas abegit	boves	70
378.) Petrus Nyad de Kutas abegit	boves	65
379.) Demetrius Erdeli de Somson abegit	boves	100
380.) Ambrosius Nyad de Vacz abegit	boves	36

aug. 28.

381.) Albertus Nagi de Chianad abegit	boves	45
382.) Michael Balog de Colosvar abegit	boves	150
383.) Martinus Meszaros de Colosvar abegit	boves	100
384.) Demetrius Kaduari de Kettserkutas abegit	boves	60
385.) Johannes Tarchia de Zeged abegit	boves	16
386.) Jacobus Kutoi de Thur abegit	boves	35
387.) Petrus Literatus de Dobrochion abegit	boves	160
388.) Johannes Fabian de Heues abegit	boves	129
389.) Nicolaus Sloni de agai abegit	boves	32
390.) Benedictus Nagi de Zekelhid abegit	boves	90
391.) Simonijs Nyad de Budesi abegit	boves	20
392.) Nicoalus Zabo de Colosvar abegit	boves	600

aug. 29.

393.) Gregorius Caleger de Vchiod abegit	boves	50
394.) Benedictus Vad de Mogioros abegit	boves	400
395.) Martinus Fodor de meszohegiesi abegit	boves	150
396.) Martinus zabo de Meszohegies abegit	boves	175
397.) Isak Bodogh de Dooz abegit	boves	93
398.) Benedictus Tott de Seliry abegit	boves	250
399.) Urbanus Hatvani de Szentmarton abegit	boves	165
400.) Georgius Pap de Zentmarton abegit	boves	185
401.) Petrus Kouacz de Zetw abegit	boves	100

Abiectio bovium ad nundinas Galgochiensis pro festo Sancti Michaelis pro anno 86

szept. 21.

402.) Georgius Literatus de Colosvar abegit	boves	100
403.) Sebestianus Nagy de Colosvar abegit	boves	50
404.) Georgius Marcus de Colosvar abegit	boves	150
405.) Michael Seplaki de Tertel abegit	boves	100
406.) Lazarus Marton de Radalicz abegit	boves	100
407.) Ambrosius Igari de abani abegit	boves	100
408.) Gregorius Vaida de Apati abegit	boves	75
409.) Lucas Farkas de segi abegit	boves	50
410.) Johannes Cori de Berin abegit	boves	100
411.) Emericus Balogh de Kecskemet abegit	boves	25
412.) Georgius Lutas de Coruas abegit	boves	20
413.) Johannes Abraham de Kecskemet abegit	boves	35
414.) Martinus Chiako de Tatt abegit	boves	75
415.) Martinus Fazekas de Dóbrochion abegit	boves	25
416.) Gasparus Tollas de Thur abegit	oves	600
417.) Paulus Nagi de Thur abegit	oves	300
418.) Benedictus Nagy de Debreczen abegit	boves	35
419.) Paulus Chati de Dobrochion abegit	boves	112
420.) Matheus Balogh de Debrechen abegit	boves	250

szept. 22.

421.) Franciscus Nagy de Vasarhel abegit	boves	50
422.) Michael Sondi de Magocz abegit	boves	25
423.) Benedictus Mezaros de Debrechen abegit	boves	70
424.) Johannes Veres de Debrechen abegit	boves	100
426.) Benedictus Veres de Angialhasza abegit	boves	50
427.) Johannes Madaras de Szekelhasza abegit	boves	25
428.) Matheus Dios de Debrechen abegit	boves	50

szept. 23.

429.) Johannes Kuti de Berin abegit	boves	32
430.) Ambrosius Gonda de Keczkemet abegit	boves	10
431.) Mateus Veres de Simand abegit	boves	100
432.) Johannes Sos de zeri abegit	boves	50
433.) Mathias Vik de Keczkemet abegit	boves	25
434.) Thomas Nagy de Simand abegit	boves	10
435.) Johannes Seres de Simand abegit	boves	50

szept. 24.

436.) Michael Takaro de Debrechen abegit	boves	100
437.) Gregorius Nagy de Dobrochen abegit	boves	400
438.) Valentinus Feczkesi de Mogioros abegit	boves	50
439.) Gasparus Halasz de Kouaczhasza abegit	boves	20
440.) Johannes Zabo de Simand abegit	boves	40
441.) Michael Dienes de Karantebes abegit	boves	50
442.) Johannes Chenekes de kios abegit	boves	32
443.) Sthaphanus Magyar de Kios abegit	boves	60

szept. 25.

444.) Jacobus Chato de Keczkemet abegit	boves	25
445.) Martinus Chiatori de Keczkemet abegit	boves	35
446.) Johannes Feolfeoldi de Szekel abegit	boves	50
447.) Bertholomeus Kedeni de Keczkemet (?) abegit	equos	100
448.) Benedictus Pinter de Keczkemet abegit	equos	40
449.) Petrus Ban de Zeged abegit	boves	60

szept. 26.

450.) Andreas Chikor de Zeged abegit	boves	35
451.) Gasparus Tehen de zeri abegit	boves	25
452.) Blasius Kws de Kettserkutas abegit	boves	100
453.) Gasparus Nagy de Kettserkutas abegit	boves	75
454.) Gasparus Morosy de Simand abegit	boves	317
455.) Thobias Chiak de Simand abegit	boves	75
456.) Johannes Lorincz de Simand abegit	boves	60
457.) Martinus Deczki de Zentmarton abegit	boves	50
458.) Jacobus Nag de Zentmarton abegit	boves	250

szept. 27.

459.) Johannes Salai de Lökköshasza abegit	equos	25
460.) Ambrosius Tegda de bakachi abegit	equos	32

461.) Dionisius Vaida de Simand abegit	boves	75
462.) Benedictus Barok de Simand abegit	boves	65
463.) Johannes Nagy de Thur abegit	boves	65
464.) Valentinus Erdeli de Thur abegit	boves	50
465.) Ladislaus Nagi de Thur abegit	boves	400

szept. 28.

466.) Gasparus Nagy de Thur abegit	boves	125
467.) Andreas Seres de Thur abegit	boves	100
468.) Gregorius Nagi de Kerekkutas abegit	boves	50
469.) Valentinus Urban de fuldiaki abegit	boves	60
470.) Michael Veres de fuldiaki abegit	boves	150
471.) Franciscus Lecz de Vani abegit	boves	55
472.) Johannes Barsi de Thur abegit	boves	85

Abiectio bovum ad nundinas Galgochiensis pro festo Omnium Santorum anno 86

okt. 25.

473.) Michael Tadi de Simand abegit	boves	32
474.) Gorgius (!) Tod de sokoli abegit	boves	75
475.) Sthephanus Oia de Varsan abegit	boves	50
476.) Petrus Kouer de Kecskemet abegit	boves	65
477.) Ambrosius Nagi de Szentmiklos abegit	boves	45
478.) Johannes Kouacz de Magocz abegit	boves	45
479.) Johannes Sarkadi de Thur abegit	boves	50
480.) Thomas Kantor de Thur abegit	boves	32

okt. 26.

481.) Paulus Cotonyi de Dobrochion abegit	boves	70
482.) Johannes Techer de Dobrochion abegit	boves	75
483.) Antonius Nagy de Dobrochion abegit	boves	45
484.) Fabianus Letegi de Dobrochion abegit	boves	50
485.) Martinus Barta de Jasapati abegit	boves	100
486.) Petrus Madaras de Dobrochion abegit	boves	100
487.) Blasius Eres de Zeged abegit	boves	75

okt. 27.

488.) Jacobus Kis de Tur abegit	boves	100
489.) Mateus Osak de Meszohegies abegit	boves	30
490.) Nicolaus Bosonka de Meszohegies abegit	boves	40
491.) Demetrius Kadas de Nagyiratos abegit	boves	46
492.) Michael de Nagyiratos abegit	boves	65
493.) Gorgius (!) Marton de Kecskemet abegit	boves	50
494.) Mateus Kouer de Kecskemet abegit	boves	60

Abiectio bovum ad nundinas Komiatiensis pro festo Sancta Elizabetha pro anno 86

nov. 14.

495.) Blasius Farkas de Thur abegit	boves	35
496.) Johannes Magyar de Zeged abegit	boves	45

497.) Gregorius Soos de Tesne abegit	boves	50
498.) Emericus Kis de tankadi abegit	boves	65
499.) Matias Nagy de maszohegiesy abegit	boves	46
500.) Gregorius Zekeres de Berin abegit	boves	75
501.) Georgius Pap de meszohegesi abegit	boves	42

nov. 15.

502.) Petrus Vojdi de Berin abegit	boves	60
503.) Matias Feczkes de magyarosi abegit	boves	25
504.) Petrus Zita de Zentmiklos abegit	boves	48
505.) Nicolaus Korosy de Zent Turna abegit	boves	75
506.) Gasparus Eged de Dobrochion abegit	boves	50
507.) Georgius Putnik de Meszohegiesy abegit	boves	100
508.) Nicolaus Racz de meszohegiesy abegit	boves	34

REGESTUM PARTIALE SUPER ABACTIONE BOUUM EQUORUM, ET
OUIUM AC SUPER TRANSEUNTIONE CURRUUM ONERATORUM PER
PONTEM VYVARIENSEM A PRIMA DIE DECEMBRIS ANNI 1587 USQUE
ULTIMUM NOUEMBRIS ANNO 1588.

Per me Gregorium Nyitray factum

Abactio bovum equorum et ovium ad nundinas Nyarhidyensis pro festa S. Lucia
anno 1587

december

dec. 11.

1.) Petrus Madaraz de Debreczen abegit	boves	100
2.) Gregorius Kazás de feoldeaky abegit	boves	143

dec. 12.

3.) Michael Teoreos de feodeaky abegit	boves	70
4.) Dionisius Fwzy de Debreczen abegit	boves	140

dec. 16.

5.) Gasparus Sántha de Vásarhel abegit	boves	106
6.) Joannes Salgo de Almas abegit	boves	8
7.) Joannes Thar de Párhon abegit	boves	4
8.) Gregorius Erdely de Almás abegit	boves	3
9.) Gregorius Gazdagh de Marczynhaza abegit	boves	6
10.) Paulus Szabó de Karva abegit	boves	10
11.) Petrus Nagy de Isa abegit	boves	8
12.) Andreas Elek de Kecskemeth abegit	boves	25
13.) Franciscus Kowách de Kechkemeth abegit	boves	70
14.) Emericus Baránchy de Waradh abegit	boves	78

15.) Lucas Nagy de Kechkemeth abegit boves 217

dec. 20.

16.) Gasparus Szákallós de Nagviratos abegit boves 147

17.) Blásius Byró de Nagviratos abegit boves 59

18.) Micháel Baráth de Nagviratos abegit boves 22

dec. 21.

19.) Gregorius Nagy de Bagotha abegit boves 8

20.) Anthonius Kerek de Gyeörk abegit boves 44

21.) Ambrosius Kórmós de Symándh abegit boves 24

22.) Fabiánus Angyal de Kechkemeth abegit boves 64

23.) Nicolaus Kokas de Kezefhalua abegit boves 16

24.) Mátheus Zondy de Wyzwár abegit boves 6

25.) Sthephanus Cherko de Beryn abegit boves 95

26.) Jóánnes Keöreós de Gywr abegit boves 130

27.) Mátheüs Keöreós de Gywr abegit boves 135

28.) Sebastianus Keörmeóndy de Chyabacyüd abegit boves 31

Januarius 1588

jan. 2.

29.) Martinus Horwath de Kechkemeth abegit *porcos* 153

30.) Georgius Bwday de Kóch abegit *porcos* 82

31.) Jóánnes Sarló de Kóch abegit *porcos* 36

Abactio Boum equorum et Ovium ad Nundinas Wduardiensis pro ... Palmarum
Anno domini 1588

Aprilis

ápr. 7.

32.) Barnabas Halaz de Salgó abegit boves 4

33.) Franciscus Isay de Zely abegit boves 18

34.) Albertus Chyeme de Máchydh abegit boves 8

ápr. 8.

35.) Gasparus Chemer de Thaxon abegit boves 6

36.) Benedictus Kwrthy de Máchydh abegit boves 2

37.) Georgius Horuath de Vdvornok abegit boves 2

38.) Michael Vak de Puzthakürtth abegit boves 4

39.) Sthephanus Gerebech de Fristal abegit boves 4

40.) Benedictus Nagy de Irmel abegit boves 14

ápr. 9.

41.) Sthephanus Szaltbay de Thyrnauia abegit boves 24

42.) Jacobus Szerenche de Máchydh abegit boves 8

43.) Blasius Szabó de Tharlós abegit boves 10

44.) Petrus Varga de Zempcz abegit boves 6

ápr. 10.

45.) Martinus Thoth de Zely abegit	boves	4
46.) Benedictus Szabo de Zempch abegit	boves	6
47.) Andreas Mykley de Kyraly abegit	boves	8
48.) Petrus Ban de Salgó abegit	boves	6
49.) Gregorius Farkas de Sellye abegit	boves	7
50.) Sthephanus Dely de Berencz abegit	boves	4
51.) Wolfgangus Thehen de Komyathy abegit	boves	6
52.) Joannes Meszaros de Sellye abegit	boves	20
53.) S. Meszaros de Farkashyda abegit	boves	5
54.) Paulus Nagy de Hody abegit	boves	8
55.) Matheus Szeóch de Thyrnauia abegit	boves	7
56.) Gregorius Wak de soporny abegit	boves	3
57.) Martinus Meszaros de soporny abegit	boves	6
58.) Sthephanus Kánto de Vduarnok abegit	boves	4
49.) Valentinus Kalmár de Chyabachyúdh abegit	boves	126

Abactio Boum equorum et ouium ad nundinas Galgócziensis pro festo S. Philippi et Jacobi anno 1588

Aprilis

ápr. 16.

60.) Joannes Gondá de Kechkemeth abegit	boves	426
Idem abegit	equos	119

ápr. 17.

61.) Anthonius Meszaros de Zentay abegit	boves	70
62.) Michael Balogh de Jánow abegit	boves	100
63.) Urbanus Thóth de Karwa abegit	boves	44

ápr. 20.

64.) Anthonius Nagy de Thur abegit	boves	120
65.) Joannes Alfeoldy de Magoch abegit	boves	63
66.) Anthonius Eöthweös de Beryn abegit	boves	64

ápr. 21.

67.) Georgius Echyeny de Magocz abegit	boves	174
68.) Gásparus Rayko de Magoch abegit	boves	79
69.) Anthonius Szondy de Szenthythornya abegit	boves	83
70.) Blasius Myhalffy de Kechkemeth abegit	boves	24
71.) Martinus Nagy de Kechkemeth abegit	boves	101

Május

május 1.

72.) Gregorius Szabó de Kechkemét abegit	equos	64
73.) Benedictus Abraham de Wasarhel abegit	boves	114
74.) Joannes Kys de Wasarhel abegit	boves	100
75.) Jacobus Fodor de Kechkemeth abegit	boves	240

Idem abegit	equos	100
76.) Demetrius Szenthe de Kechkemeth abegit	boves	110
Idem abegit	equos	80

május. 2.

77.) Stephanus Thyszay de Kechkemeth abegit	boves	100
---	-------	-----

május 3.

78.) Demetrius Nagy de Beószeörmén abegit	boves	195
79.) Petrus Gány de Kechkemeth abegit	boves	100
8.) Petrus Tóth de Sánson abegit	boves	115
81.) Petrus Deszy de Hozzupaly abegit	boves	106
82.) Joannes Mészáros de Apacza abegit	boves	105
83.) Joannes Nykel de Marczynhaza abegit	boves	3
84.) Valentinus Nagy de Boldoghffalwa abegit	boves	60

május 4.

85.) Lucas Rosa de Kechkemeth abegit	boves	105
86.) Blasius Eökreös de Zelemer abegit	boves	75

május 6.

87.) Lucas Bwdách de Keczkemeth abegit	boves	70
88.) Gregorius Marthon de Kechkemeth abegit	equos	100
89.) Andreas Kys de Kechkemeth abegit	equos	134
90.) Nicolaus Peterffy de Monor abegit	equos	108
91.) Emericus Lazlo de Debreczen abegit	boves	100
92.) Gregorius Szabó de Debreczen abegit	boves	89
93.) Joannes Markws de Debreczen abegit	boves	76
94.) Joannes Czyká de Kechkemeth abegit	boves	200
95.) Laurentius Thoth de Debreczen abegit	boves	195
96.) Valentinus Boszo de Debreczen abegit	boves	120
97.) Stephanus Sajtó de ... abegit	equorum	121
98.) Gregorius Kaszaph de Dóch abegit	equos	28
99.) Petrus Madaraz de Debreczen abegit	boves	130

Abactio boum equorum et ouium ad nundinas Galgóczyensis pro festo Sacri Pentecostes pro anno 1588

Maius

május 10.

100.) Demetrius Thoth de Thwr abegit	oves	600
101.) Dionisius Kwn de Thur abegit	oves	400
102.) Gallus Egyed de Szer abegit	oves	330

május 11.

103.) Martinus Gogan de Szer abegit	oves	250
104.) Blasius Wargha de Debreczen abegit	boves	185
105.) Joannes Beór de Debreczen abegit	boves	128
106.) Valentinus Bagoly de Debreczen abegit	boves	200

107.) Petrus Keower de Kechkemeth abegit	equos	100
108.) Anthonius Nagy de Debreczen abegit	boves	59
109.) Martinus Feczkesy de Debreczen abegit	boves	260
110.) Matthias Szeőkeőllcő de Debreczen abegit	boves	100
111.) Demetrius Syle de Bathor abegit	boves	135
112.) Nicolaus Bőszer de Kechkemeth abegit	boves	118

május 12.

113.) Nicolaus Bőszer de Kechkemeth abegit	equos	100
114.) Michael Thakaró de Debreczen abegit	boves	132
115.) Stephanus Gabor de Thwr abegit	boves	79
116.) Joannes Farkas de Thwr abegit	boves	129
117.) Stephanus Veres de Bekes abegit	oves	300
118.) Stephanus Lánghos de Bekcs abegit	oves	300

május 13.

119.) Stephanus Literatus de Kolosvar abegit	boves	418
120.) Michael Kykessy de Kolosvar abegit	boves	117
121.) Petrus Barány de Enyedh abegit	boves	535

május 15.

122.) Georgius Thoth de Thwr abegit	oves	1000
123.) Benedictus Kwn de Debreczen abegit	oves	350
124.) Urbanus Hatthwany de Szentmárthon abegit	equos	60
125.) Benedictus Leörinch de Thwr abegit	oves	450
126.) Lazarus Michkey de Halas abegit	boves	125
127.) Gasparus Thollas de Thwr abegit	oves	450

május 20.

128.) Michael Heuesy de Symánd abegit	boves	75
129.) Balthásar Márthon de Symánd abegit	boves	76
130.) Joannes Feolföldy de Symánd abegit	boves	71
131.) Gregorius Mogyoros de Nagyratcs abegit	boves	78

május 21.

132.) Christophorus Molnos de Symánd abegit	boves	100
133.) Balthásar Lazlo de Wásarhel abegit	boves	92
134.) Stephanus Nagy Gál de Debreczen abegit	boves	150
Idem abegit	oves	1600

május 24.

135.) Nicolaus Nagy de Symánd abegit	boves	55
136.) Michael Thagdhly de Symánd abegit	boves	104
137.) Demetrius Nagy de Symándh abegit	boves	75
138.) Gregorius Chyáthy de Wyfalu abegit	equos	55

május 26.

139.) Nicolaus Olah de Kamoras abegit	boves	85
140.) Martinus Izpornya cō Kamorás abegit	boves	86
141.) Osualdus Szarka de Kechkemeth abegit	equos	100

142.) Thomas Ágosthon de Kechkemeth abegit equos 65

május 27.

143.) Demetrius Thot de Kechkemeth abegit equos 70
144.) Mathias Nemes de Kechkemeth abegit equos 135
145.) Stephanus Symonffy de Kechkemeth abegit equos 50
146.) Blasius Byró de Symándh abegit boves 65
147.) Jacobus Zetth de Symándh abegit boves 70
148.) Stephanus Dobos de Kechkemeth abegit equos 15
149.) Michael Boncz de Kechkemeth abegit equos 51
150.) Balthásar Czyászár de Gerendás abegit boves 22
151.) Petrus Rác de Gerendás abegit boves 25
152.) Ambrosius Zwsz de Gerendás abegit boves 16
153.) Michael Lybor de Gerendás abegit boves 10
154.) Blasius Kormos de Chyorba abegit boves 153
155.) Gregorius Was de Thwr abegit boves 50
156.) Joannes Borssy de Thwr abegit boves 103
157.) Casparus Beösse de Thwr abegit boves 150

május 29.

158.) Nicoalus Kadas de Thwr abegit boves 90
159.) Mattheus Anthalfy de Symándh abegit boves 111
160.) Benedictus Thwry de Symánd abegit boves 168
161.) Casparus Maróthy de Symándh abegit boves 134
162.) Ambrosius Kormos de Symándh abegit boves 100
163.) Valentinus Balogh de Kechkemeth abegit boves 15
164.) Joannes Nemes de Chyathar abegit oves 750
165.) Demetrius Fabyan de Symandh abegit boves 85
166.) Georgius Szabo de Soklyo abegit boves 110
167.) Stephanus Szwch de Symandh abegit boves 80
168.) Georgius Thoth de Soklyo abegit boves 140
169.) Thomas Szabó de Kechkemet abegit boves 105
170.) Jacobus Kátho de Thwra abegit boves 180
171.) Nicolaus Mészáros de Debreczen abegit boves 155

Abactio boum equorum et ovium ad nundinas Nyárhidiensis pro festo S. Trinitatis pro anno 1588

Junius

júni. 2.

172.) Cásparus Szákallós de Nagyiratos abegit boves 260
173.) Joannes Bórsós de Nagyiratos abegit boves 100
174.) Georgius Nagy de Darwas abegit oves 850
175.) Thomas Kouach de Darvas abegit oves 400

júni. 3.

176.) Martinus Bódá de Thaghdh abegit boves 103
177.) Joannes Lenches de Thaghdh abegit boves 67
178.) Martinus Kosá de Zodo abegit boves 30

179.) Valantinus Fodor de Orozháza abegit	boves	40
180.) Urbánus Thoth de Wásarhel abegit	boves	90
181.) Joannes Chyónokos de Kyos abegit	boves	53

júni. 4.

182.) Michael Morich de Syowenhaza abegit	boves	55
183.) Gasparus Sántha de Kamorás abegit	boves	40

júni. 6.

184.) Sebastianus Bórsós de Kechkemeth abegit	boves	32
185.) Michael Eörssy de de Kwthas abegit	boves	72
186.) Lucas Chothy de Magoch abegit	boves	57
187.) Gregorius Nagy de Pereskwthas abegit	boves	70
188.) Paulus Nagy de Dócz abegit	boves	90

júni. 7.

189.) Michael Chyaky de Mykola abegit	boves	54
190.) Blasius Ihato de Kyos abegit	boves	100
191.) Benedictus Pogan de Márczynhaza abegit	boves	50
192.) Georgius Chyaky de Karwa abegit	boves	40
193.) Benedictus Nagy de Debreczen abegit	boves	103
194.) Stephanus Nagy de Koloswár abegit	boves	194

júni. 10.

195.) Martinus Feczkes de Debreczen abegit	boves	108
196.) Paulus Geztheredy de Debreczen abegit	boves	180
197.) Martinus Barla de Apáthy abegit	boves	125

Abactio boum, equorum et ouium ad nundinas Komyatiensis pro festo S. Barnabae anno 1588

júni. 16.

198.) Nicolaus Nagy de Zegedh abegit	boves	73
199.) Joannes Bergich de Thwr abegit	boves	140
200.) Joannes Jolna de Thwr abegit	boves	105

júni. 17.

201.) Gregorius Borsy de Thwr abegit	boves	49
202.) Benedictus Nemeth de Wyfalu abegit	boves	135
203.) Andreas Sándor de Kereztes abegit	boves	308
204.) Vincentius Pelbarth de Pathay abegit	boves	100

júni. 18.

205.) Laurentius Theghdes de Kechkemeth abegit	boves	200
206.) Emericus Perezleny de Kechkemeth abegit	boves	30
207.) Joannes Fekethe de Bagotha abegit	boves	50
208.) Petrus Hatthka de Zarándh abegit	boves	62
209.) Benedictus Bodony de Kwthas abegit	boves	72

Abactio boum, equorum et ouium ad nundinas Zeredyensis pro festo Sancti Joannis Baptistae, anno 88

júni. 23.

210.) Bartholomeus Thar de Kátha abegit	boves	161
211.) Valentinus Erdely de Megyer abegit	boves	110
212.) Bernardus Ban de Pereskwthas abegit	boves	315
213.) Ladislaus Harmathy de Fechkes abegit	boves	81
214.) Balthásar Sántha de Fechkes abegit	boves	20
215.) Benedictus Chyemy de Fechkes abegit	boves	69

júni. 24.

216.) Georgius Byró de Nyek abegit	boves	55
217.) Blasius Keöwer de Kechkemeth abegit	boves	170
218.) Martinus Nagy de Kechkemeth abegit	boves	290
219.) Andreas Nagy de Kechkemeth abegit	boves	110
220.) Paulus Boszor de Kechkemeth abegit	boves	150
221.) Paulus Agosthon de Beryn abegit	boves	106

júni. 25.

222.) Blasius Bolthos de Beryn abegit	boves	92
223.) Thobias Kopp de Symand abegit	boves	96
224.) Franciscus Rác de Symándh abegit	boves	69
225.) Augustinus Byró de Nyek abegit	boves	68

júni. 26.

226.) Blasius Nyry de Fechkes abegit	boves	369
227.) Benedictus Farkas de Wanya abegit	boves	25
228.) Jacobus Kys de Thwr abegit	boves	122
229.) Fabiánus Andor de Thwr abegit	boves	48
230.) Mattheus Teöreök de Keömléö abegit	boves	400

júni. 27.

231.) Stephanus Dobos de Kechkemeth abegit	equos	65
232.) Demetrius Szabo de Kechkemeth abegit	equos	18

júni. 28.

233.) Osualdus Szarka de Kechkemeth abegit	equos	20
234.) Benedictus Hawasy de Kechkemeth abegit	equos	19
235.) Lucas Nagy de Kechkemeth abegit	equos	20

júni. 29.

236.) Jacobus Kátho de Thwra abegit	boves	162
237.) Martinus Meszaros de Szeöldh abegit	boves	34
238.) Martinus Barla de Apáthy abegit	boves	108
239.) Casparus Saythy de Thwr abegit	boves	250
240.) Joannes Sarkady de Thwr abegit	boves	245
241.) Ladislaus Szekeres de Koch abegit	equos	42
242.) Sebastianus Thoth de Gywr abegit	boves	92
243.) Mattheus Keöreös de de Keömléö abegit	boves	190

244.) Valentinus Szabo de Fwzesabony abegit boves 173

júni. 30.

245.) Joannes Boros de Waradh abegit boves 125
246.) Petrus Nyhó de Waradh abegit boves 140
247.) Stephanus Gabor de Waradh abegit boves 103
248.) Joannes Chyaplay de Waradh abegit boves 65
249.) Albertus Kovach de Waradh abegit boves 70
250.) Albertus Nesthay de Waradh abegit boves 155
251.) Franciscus Pypaly de Waradh abegit boves 124
252.) Georgius Chyapo de Kereztes abegit boves 82
253.) Martinus Feher de Zegedh abegit boves 140
254.) Gregorius Papy de Szegedh abegit boves 45
255.) Albertus Bodor de Thompa abegit boves 53
256.) Michael Chyok de Zekegyhaz abegit boves 64
257.) Sebastianus Borsos de Kechkemeth abegit boves 51
258.) Valentinus Szekel de Sãosom abegit boves 108
259.) Valentinus Bwryan de Theómeórken abegit boves 50
260.) Ladislaus Nagi de Alpareth abegit boves 135
261.) Joannes Keöreös de Gywr abegit boves 175
262.) Thomas Karáchyon de Kechkemeth abegit boves 50
263.) Petrus Fekethe de Debreczen abegit boves 175
264.) Joannes Literatus de Debreczen abegit boves 126
265.) Blasius Szántho de Kechkemeth abegit boves 94

júni. 31.(!)

266.) Thomas Baykor de Kechkemeth abegit boves 125
267.) Laurentius Dámyan de Kechkemeth abegit boves 121
268.) Blasius Szabó de Debreczen abegit boves 149
269.) Fabyanus Angyal de Kechkemeth abegit boves 120
270.) Thomas Nagy de Kechkemeth abegit boves 97
271.) Benedictus Thoth de Nagyiratos abegit boves 60
272.) Blasius Byró de Nagyiratos abegit boves 107
273.) Benedictus Kovách de Mágoch abegit boves 400
274.) Casparus Payan de Magoch abegit boves 29
275.) Laurentius Barbel de Magoch abegit boves 35
276.) Demetrius Kovách de Páthay abegit boves 226
277.) Casparus Ihos de Thompa abegit boves 135
278.) Blasius Theöreök de Thompa abegit boves 63
279.) Máttheus Thoth de Wásarhel abegit boves 73
280.) Joannes Fekethe de Wásarhel abegit boves 78
281.) Petrus Nagy de Wásarhel abegit boves 57
282.) Martinus Kereztes de Wásarhel abegit boves 55
283.) Gregorius Kovách de Wásarhel abegit boves 58
284.) Nicolaus Pwttthnyk de Mezeóhegyes abegit boves 105
285.) Georgius Pap de Mezeóhegyes abegit boves 120
286.) Petrus Thámásy de Mezeóhegyes abegit boves 57
287.) Emericus Lazló de Debreczen abegit boves 90
288.) Stephanus Nagy de Debreczen abegit boves 82
289.) Gregorius Kys de Debreczen abegit boves 110

290.) Martinus Nagy de Kechkemeth abegit	boves	42
291.) Michael Horwath de Zetyeő abegit	boves	23
292.) Stephanus Miklós de Zentthmyklos abegit	boves	64
293.) Gásparus Nagy de Beőszeőrmeny abegit	boves	325
294.) Valentinus Szákáth de Debreczen abegit	boves	45
295.) Blásius Nagy de Kechkemeth abegit	boves	200

Abactio boum, equorum et ouium ad nundinas Sellyeiensis pro festa S. Margaretha anno 1588

Julius

júli. 13.

296.) Benedictus Feyzes de Kewy abegit	boves	290
297.) Cásparus Szakallós de Nagyiratos abegit	boves	180
298.) Joannes Chyor de Beryn abegit	boves	194
299.) Urbanus Hattwany de Zentthmarthon abegit	boves	266
300.) Gregorius Chyathy de Wyffalw abegit	boves	320
301.) Stephanus Cherko de Beryn abegit	boves	145
302.) Joannes Kovach de Magoch abegit	boves	191
303.) Petrus Kalás de Thwr abegit	boves	162
304.) Joannes Nagy de Szentthmarthon abegit	boves	106
305.) Lucas Chwthy de Magoch abegit	boves	177
306.) Petrus Németh de Wyffalu abegit	boves	378
307.) Georgius Nagy de Daruas abegit	boves	400

júli. 15.

308.) Benedictus Kechkeny de Kechkeméth abegit	boves	117
309.) Nicolaus Barla de Kamorás abegit	boves	115
310.) Michael Gany de Kechkemeth abegit	boves	102
311.) Joannes Setheth de Kechkemeth abegit	boves	51
312.) Joannes Gabor de Kechkemeth abegit	boves	112
313.) Andreas Szabó de Symándh abegit	boves	110
314.) Mattheus Kenyo de Symandh abegit	boves	77

júli. 16.

315.) Mattheus Pethe de Kechkemeth abegit	boves	81
316.) Stephanus Literatus de Kechkemeth abegit	boves	105
317.) Martinus Nagy de Kechkemeth abegit	boves	165
318.) Balthásar Nagy de Kechkemeth abegit	boves	100
319.) Blasius Nyry de Pereskwthas abegit	boves	79
320.) Blasius Szalai de Kechkemeth abegit	boves	71
321.) Ambrusius Kormos de Symándh abegit	boves	267

júli. 17.

322.) Michael Tarhcya de Symándh abegit	boves	162
323.) Emericus Gyeoreoy de Domoiratos abegit	boves	130
324.) Joannes Alcz de Thwr abegit	boves	75
325.) Gregorius Kadas de Thwr abegit	boves	265
326.) Jacobus Polgar de Thwr abegit	boves	180

327.) Andreas Szylady de Thwr abegit	boves	150
328.) Laurentius Theleky de Thwr abegit	boves	151

júli. 19.

329.) Mathias Berthalan de Thwr abegit	boves	155
330.) Stephanus Kys de Kyrallhegyes abegit	boves	158
331.) Ambrosius Farago de Doroghma abegit	boves	83
332.) Stephanus Sajto de Szer abegit	boves	75
333.) Thomas Báátth de Apácha abegit	boves	78
334.) Nicolaus Fekethe de Wásarhel abegit	boves	115
335.) Laurentius Galasy de Wásarhel abegit	boves	42
336.) Joannes Chyor de Beryn abegit	boves	125
337.) Martinus Barla de Apáthy abegit	boves	100
338.) Andreas Eöttweös de Beryn abegit	boves	80
339.) Andreas Hegedeös de Thwr abegit	boves	75
340.) Martinus Nagy de Thwr abegit	boves	40
341.) Blasius Chyk de Kechkemeth abegit	boves	150
342.) Joannes Száná de Kechkemeth abegit	boves	295
343.) Laurentius Theghdes de Kechkeméth abegit	boves	210
344.) Thomas Szabó de Kechkeméth abegit	boves	190
345.) Sebastianus Nagy de Kechkemeth abegit	boves	50
346.) Nicolaus Korlath de Gyeömreö abegit	boves	54
347.) Demetrius Nagy de Debreczen abegit	boves	62
348.) Andreas Kys de Kechkemeth abegit	boves	202
349.) Demetrius Lazló de Kechkemeth abegit	boves	165

júli. 20.

350.) Benedictus Was de Kechkemeth abegit	boves	288
351.) Franciscus Lazló de Kechkemeth abegit	boves	190
352.) Stephanus Nagy de Debreczen abegit	boves	200
353.) Joannes Nagy de Pereskwthas abegit	boves	60
354.) Demetrius Nagy de Symandh abegit	boves	100
355.) Laurentius Bylos de Varadh abegit	boves	180
356.) Joannes Bódó de Waradh abegit	boves	132
357.) Michael Bákochy de Waradh abegit	boves	130
358.) Lazarus Szabó de Szákallós abegit	boves	23
359.) Bartholomeus Urban de Paztholchy abegit	boves	44
360.) Laurentius Fekethe de Magoch abegit	boves	400
361.) Jacobus Nagy de Thaghdh abegit	boves	170
362.) Georgius Therny de Debreczen abegit	boves	300
363.) Michael Thákaro de Debreczen abegit	boves	225

júli. 21.

364.) Joannes Nagy de Debreczen abegit	boves	100
365.) Franciscus Szabó de Debreczen abegit	boves	308
366.) Blasius Barath de Debreczen abegit	boves	245
367.) Gregorius Czerkes de Debreczen abegit	boves	50
368.) Nicolaus Mezaros de Debreczen abegit	boves	35

júli. 22.

369.) Michael Báthá de Hedűñanhaza abegit	boves	70
370.) Joannes Markws de Debreczen abegit	boves	160
371.) Joannes Tharkó de Zegedh abegit	boves	50
372.) Paulus Nagy de Kechkemeth abegit	boves	110
373.) Michael Puskas de Cheglédh abegit	boves	145
374.) Martinus Szánthó de Kechkeméth abegit	boves	154
375.) Valentinus Bagoly de Debreczen abegit	boves	120
376.) Petrus Madaraz de Debreczen abegit	boves	105
377.) Petrus Thoth de Debreczen abegit	boves	106
378.) Anthonius Pap de Debreczen abegit	boves	100

júli. 23.

379.) Martinus Horwath de Wásarhel abegit	boves	75
380.) Andreas Sándor de Kerezthes abegit	boves	290
381.) Cásparus Payan de Kereztes abegit	boves	85
382.) Ambrosius Nagy de Debreczen abegit	boves	70
383.) Gregorius Nagy de Debreczen abegit	boves	106
384.) Ambrosius Thoth de Ludan abegit	boves	56
385.) Simon Szeplaky de Z. Marthon abegit	boves	93
386.) Petrus Keower de Kechkemeth abegit	boves	337
387.) Petrus Horwáth de Kechkemeth abegit	boves	83
388.) Blásius Chyáthó de Kechkemeth abegit	boves	325

júli. 24.

389.) Franciscus Kowách de Kechkeméth abegit	boves	80
390.) Demetrius Szabó de Kechkeméth abegit	boves	64
391.) Joannes Szánthó de Kechkeméth abegit	boves	150
392.) Gregorius Kerek de Kechkemeth abegit	boves	400
393.) Jacobus Szarka de Letthkes abegit	boves	10

júli. 25.

394.) Joannes Pap de Mezeőhegyes abegit	boves	300
395.) Michael Hayas de Szeóderken abegit	boves	145
396.) Joannes Olah de Marthonos abegit	boves	109
397.) Demetrius Fabyan de Symand abegit	boves	70
398.) Emericus Nagy de Zegedh abegit	boves	130
399.) Petrus Baan de Zegedh abegit	boves	92
400.) Valentinus Balogh de Kerekegyhaz abegit	boves	100
401.) Stephanus Nagy Gál de Debreczen abegit	boves	155
402.) Georgius Thot de Debreczen abegit	oves	1100
403.) Paulus Molnar de Ladán abegit	oves	950
404.) Bernardus Ban de Pereskwthas abegit	boves	63
405.) Demetrius Szente de Kechkemeth abegit	oves	1500
406.) Joannes Urban de Kechkemeth abegit	boves	54
407.) Stephanus Thyzay de Kechkemeth abegit	boves	105

Abactio boum, equorum et ouium ad nundinas Zerediensis pro Assumptionis Beatae Mariae Virginis pro anno 1588

Augustus

aug. 6.

408.) Sebastianus Thoth de Gywr abegit	boves	95
409.) Michael Enghy de Gywr abegit	boves	29
410.) Mattheus Keoreós de Gywr abegit	boves	158
411.) Valentinus Nagy de Gywr abegit	boves	81
412.) Petrus Barany de Enyedh abegit	boves	784
413.) Mattheus Theóreók de Keómléó abegit	boves	255

aug. 7.

414.) Joannes Neky de Perezlen abegit	boves	25
415.) Paulus Kerek de Kechkemeth abegit	boves	162
416.) Lazarus Myczkey de Kechkemeth abegit	boves	280
417.) Anthonius Nagy de Kechkemeth abegit	boves	258

aug. 8.

418.) Joannes Lovaz de Thwr abegit	boves	165
419.) Ladislaus Nagy de Árpád abegit	boves	155

aug. 9.

420.) Jacobus Nagy de Thwr abegit	boves	65
421.) Joannes Jolna de Thwr abegit	boves	230
422.) Stephanus Nagy de Zenthes abegit	oves	1050
423.) Paulus Szwch de Szentes abegit	oves	400
424.) Mátheus Balogh de Debreczen abegit	boves	158

aug. 10.

425.) Valentinus Szekel de Debreczen abegit	boves	40
426.) Laurentius Thoth de Debreczen abegit	boves	210
427.) Anthonius Kouath de Tenyeó abegit	boves	205
428.) Petrus Fekethe de Debreczen abegit	boves	160
429.) Valentinus Szabó de Aban abegit	boves	158
430.) Paulus Chehy de ..... abegit	boves	115

aug. 11.

431.) Demetrius Thoth de Debreczen abegit	oves	750
432.) Gasparus Thollas de Thwr abegit	oves	500

aug. 13.

433.) Nicolaus Kadas de Thwr abegit	boves	176
434.) Martinus Mezaros de Kolosuar abegit	boves	430
435.) Michael Balogh de Kolosuar abegit	boves	340
436.) Laurentius Czwbró de Kechkemeth abegit	boves	118
437.) Michael Kykessy de Kolosuar abegit	boves	204
438.) Stephanus Nagy Gál de Debreczen abegit	boves	250
439.) Martinus Barla de Apathy abegit	boves	208
440.) Paulus Nagy de Thwr abegit	oves	1400

aug. 14.

441.) Stephanus Dobos de Kechkemeth abegit	equos	12
442.) Osualdus Szarka de Kechkemeth abegit	boves	18
443.) Joannes Thoth de Kechkemeth abegit	equos	18
444.) Máttheus Puskas de Aban abegit	boves	151
445.) Valentinus Bagoly de Debreczen abegit	boves	300
446.) Staphanus Nagy Gál de Debreczen abegit	boves	195

aug. 16.

447.) Gregorius Kys de Debreczen abegit	boves	180
448.) Ládhislaus Harmathy de Feczkes abegit	boves	88
449.) Emericus Kys de Deche abegit	boves	29
450.) Anthonius Nagy de Mágoch abegit	boves	160
451.) Valentinus Fodor de Orozhaza abegit	boves	50
452.) Joannes Bwnhtá de Fabiánsebesten abegit	boves	53
453.) Laurentius Halassy de Váсарhel abegit	boves	40
454.) Benedictus Bodon de Kechkemeth abegit	boves	75
455.) Lukás Bekeő de Kechkemeth abegit	boves	70
456.) Paulus Gány de Kechkemeth abegit	boves	126

aug. 17.

457.) Gregorius ..... de Orozhaza abegit	boves	53
458.) Gregorius Szabó de Soklyo abegit	boves	117
459.) Michael Gorsas de Wasarhel abegit	boves	23
460.) Valentinus Nagy de Debreczen abegit	boves	232

aug. 18.

461.) Joannes Feöldy de Nagyratos abegit	boves	175
462.) Nicolaus Rác de Zederkén abegit	boves	83
463.) Máttheus Olah de Kereky abegit	boves	73
464.) Ambrusius Szynthey de Nagyratos abegit	boves	146

aug. 19.

465.) Joannes Kouach de Magoch abegit	boves	127
466.) Francisus Pynthes de Chyorvas abegit	boves	100
467.) Joannes Pap de Mezeőhegyes abegit	boves	40
468.) Michael Nagy de Thetettlen abegit	boves	83
469.) Martinus Veres de Symánd abegit	boves	175
470.) Joannes Borsos de Waradh abegit	boves	116
471.) Blasius Gergel de Kechkemeth abegit	boves	82
472.) Joannes Setheth de Kechkemeth abegit	boves	81
473.) Blasius Chyck de Kechkemeth abegit	boves	165
474.) Paulus Byzony de Kechkemeth abegit	boves	210

aug. 20.

475.) Joannes Gonda de Kechkemeth abegit	boves	304
476.) Thomas Karáchyon de Kechkemeth abegit	boves	52
477.) Martinus Boldisar de Symandh abegit	boves	129
478.) Benedictus Kouach de Magoch abegit	boves	98
479.) Joannes Szabó de Leólkosháza abegit	boves	57

480.) Martinus Izpernya de Leólkwshaza abegit	boves	67
481.) Gregorius Nagy de Pereskwthas abegit	boves	100
482.) Michael Saár de Pereskwthas abegit	boves	65
483.) Petrus Nagy de Wásarhel abegit	boves	75
484.) Stephanus Kwrthy de Kwrth abegit	boves	55
485.) Joannes Kys de Wásarhel abegit	boves	112
486.) Gregorius Kówách de Wásarhel abegit	boves	66
487.) Vincentinus Pelbarth de Watha abegit	boves	148
488.) Jonas Seres de Tharyán abegit	boves	210

aug. 21.

489.) Joannes Bákony de Békés abegit	boves	150
490.) Petrus Kowach de Patha abegit	boves	80
491.) Laurentius Damyán de Kechkemeth abegit	boves	125
492.) Albertus Nesthay de Waradh abegit	boves	106
493.) Franciscus Pypaly de Waradh abegit	boves	110
494.) Anthonius Thoth de Waradh abegit	boves	80
495.) Jacobus Dekán de Waradh abegit	boves	70
496.) Paulus Somogy de Waradh abegit	boves	117
497.) Blásius Szákay de Waradh abegit	boves	53
498.) Demetrius Szabó de Kechkemeth abegit	boves	70
499.) Bernardus Ban de Pereskwthas abegit	boves	150
500.) Joannes Alfeöldy de Magoch abegit	boves	53
501.) Franciscus Kowách de Kechkemeth abegit	boves	150
502.) Michael Gány de Kechkemeth abegit	boves	69

aug. 22.

503.) Stephanus Szarka de Thaghdh abegit	boves	70
504.) Jacobus Nagy de Thaghdh abegit	boves	205
505.) Balthasar Chyazar de Gerendás abegit	boves	25
506.) Joannes Bósnyak de Kyralsagh abegit	boves	400
507.) Joannes Szwz de de Kyralsagh abegit	boves	59
508.) Blasius Theöreök de Thompa abegit	boves	63
509.) Casparus Halaz de Thompa abegit	boves	113
510.) Blasius Tóth de Kouachhaza abegit	boves	60
511.) Joannes Szarka de Magoch abegit	boves	70
512.) Laurentius Fekethe de Magoch abegit	boves	60
513.) Martinus Gogan de Szer abegit	boves	84
514.) Martinus Zadory de Kechkemeth abegit	boves	42
515.) Georgius Szabó de Kechkemeth abegit	boves	36
516.) Joannes Berbyk de Thwr abegit	boves	157

aug. 23.

517.) Joannes Rakos de Zenas abegit	boves	84
518.) Stephanus Czwbró de Fabiansebesten abegit	boves	78
519.) Michael Hyw de Fabiansebestyen abegit	boves	54
520.) Máthias Nemes de Kechkemeth abegit	boves	125
521.) Emericus Kaláchyay de Kechkemeth abegit	boves	185
522.) Joannes Chyka de Kechkemeth abegit	boves	200
523.) Lukas Nagy de Kechkemeth abegit	boves	125

524.) Paulus Kowách de Kechkemeth abegit	boves	93
525.) Michael Thákáró de Debreczen abegit	boves	105
526.) Joannes Márkws de Debreczen abegit	boves	110
527.) Gregorius Bechfeöldy de Kechkemeth abegit	boves	103
528.) Blasius Nagy de Kechkemeth abegit	boves	112
529.) Valentinus Fechkessy de Báthor abegit	boves	300
530.) Emericus Bodo de Aban abegit	boves	90

Abactio boum, equorum et ouium ad nundinas Niarhidiensis pro festo S. Egiedy
anno 1588

aug. 25.

531.) Joanes Felfeöldy de Soklyo abegit	boves	160
532.) Petrus Karagyul de Soklyo abegit	boves	125
533.) Joannes Nagy de Halas abegit	boves	60
534.) Joannes Kys de Halas abegit	boves	110
535.) Joannes Molnos de Chyatar abegit	oves	400
536.) Gregorius Berkezy de Kechkemeth abegit	oves	500
537.) Paulus Nouak de Z. Marthon abegit	boves	100

aug. 26.

538.) Martinus Nyho de eadem abegit	boves	150
539.) Joannes Nagy de Debreczen abegit	boves	103
540.) Martinus Nagy de Thwr abegit	boves	100
541.) Cásparus Szákallo de Nagyiratos abegit	boves	225
542.) Georgius Thoth de Kechkemeth abegit	boves	127

September

szept. 4.

543.) Stephanus Literatus de Koloswar abegit	boves	418
544.) Urbanus Kapoztas de Iha abegit	boves	40

szept. 5.

545.) Joannes Gyeoreóssy de Waradh abegit	boves	140
546.) Ladislaus Olah de Kettegyhaz abegit	boves	65
547.) Stephanus Szegedy de Kwrth abegit	boves	108
548.) Gregorius Chyrkes de Debreczen abegit	boves	80
549.) Benedictus Nagy de Debreczen abegit	boves	104
550.) Martinus Fechkes de Debreczen abegit	boves	280
551.) Paulus Geztheredy de Debreczen abegit	boves	100
552.) Petrus Madaraz de Debreczen abegit	boves	100
553.) Lukas Rosa de Debreczen abegit	boves	125
554.) Matthias Szeókkelleó de Debreczen abegit	boves	112
555.) Nicolaus Szalay de Soklyo abegit	boves	80
556.) Blasius Fris de Symandh abegit	boves	280
557.) Petrus Barany de Enyedh abegit	boves	242
558.) Andreas Ereós de Szylas abegit	boves	500

szept. 6.

559.) Joannes Kwrtheós de Debreczen abegit	boves	101
560.) Simon Szeplaky de Z. Marthon abegit	boves	183
561.) Blasius Szanthó de Kechkemeth abegit	boves	100
562.) Nicolaus Puttnik de Mezeőhegyes abegit	boves	90
563.) Joannes Racz de Mezeőhegyes abegit	boves	66

szept. 7.

564.) Albertus Bódor de Thompa abegit	boves	43
565.) Stephanus Karuolyos de Kygyos abegit	boves	63
566.) Stephanus Olah de Samson abegit	boves	38
567.) Franciscus Zabó de Kygyos abegit	boves	70
568.) Gregorius Papy de Szegedh abegit	boves	83

szept. 11.

569.) Joannes Thako de Kechkemeth abegit	boves	83
570.) Emericus Nyómó de Szegedh abegit	boves	50
571.) Thomas Baykor de Kechkemeth abegit	boves	109
572.) Fanciscus Miskoczy de Kechkemeth abegit	boves	78

szept. 12.

573.) Franciscus Kouach de Kechkemeth abegit	boves	77
574.) Emericus Kisá de Kechkemeth abegit	boves	59
575.) Joannes Sarkady de Thwr abegit	boves	230
576.) Matthiás Berthalan de Thwr abegit	boves	80
577.) Joannes Erdely de Thwr abegit	boves	165
578.) Michael Beddy de Kechkemeth abegit	boves	82
579.) Balthasar Byró de Kechkemeth abegit	boves	72
580.) Martinus Hozzw de Koloswar abegit	boves	500
581.) Stephanus Nagy Gál de Debreczen abegit	oves	1100
582.) Andreas Anthal de Kechkemeth abegit	boves	100
583.) Martinus Nagy de Kechkemeth abegit	boves	200
584.) Blasius Charko de Kechkemeth abegit	boves	155
585.) Anthonius Molnos de Beryn abegit	boves	64
586.) Urbanus Hattvany de Z. Marthon abegit	boves	240

Abactio boum, equorum et ouium ad nundinas Galgócziensis pro festo S. Michaelis anno 1588

szept. 23.

587.) Andreas Bódor de Veresgyhaz abegit	boves	60
588.) Joannes Nagy de Z. Marthon abegit	boves	135
589.) Franciscus Vékony de Kechkemeth abegit	boves	60
590.) Georgius Veres de Czaba abegit	boves	51
591.) Stephanus Kontha de Czaba abegit	boves	85

szept. 24.

592.) Ambrusius Nagy de Echyer abegit	boves	74
593.) Benedictus Németh de Wyfalw abegit	boves	160
594.) Anthonius Alcz de Kechkemeth abegit	boves	106

595.) Joannes Chyor de Beryn abegit	boves	100
596.) Stephanus Chyerko de Beryn abegit	boves	102
597.) Casparus Szákallos de Nagyiratos abegit	boves	100
598.) Gallus Egyed de Szer abegit	boves	62
599.) Nicolaus Mezaros de Debreczen abegit	boves	198

szept. 25.

600.) Anthonius Kowach de Tenyeő abegit	boves	88
601.) Joannes Chyor de Beryn abegit	boves	138
602.) Paulus Kowách de Thorda abegit	boves	190
603.) Michael Tóth de Nagyiratos abegit	boves	115
604.) Joannes Markws de Debreczen abegit	boves	75

szept. 26.

605.) Valentinus Bagol de Debreczen abegit	boves	335
606.) Matthias Nehez de Kolosvar abegit	boves	200
607.) Petrus Thoth de Debreczen abegit	boves	108
608.) Stephanus Nagy Gal de Debreczen abegit	boves	346
609.) Anthonius Pap de Debreczen abegit	boves	109
610.) Andreas Sandor de Kereztes abegit	boves	185

szept. 27.)

611.) Blasius Bolthos de Beryn abegit	boves	95
612.) Paulus Nagy de Beryn abegit	boves	98
613.) Andreas Eötweős de Beryn abegit	boves	100
614.) Thomas Battyany de Janoshaza abegit	boves	85
615.) Stephanus Chyerkó de Beryn abegit	boves	142
616.) Franciscus Pynthes de Cyorwas abegit	boves	149
617.) Mattheus Keoreos de Gywr abegit	boves	66
618.) Sebastianus Thoth de Gywr abegit	boves	100
619.) Joannes Literatus de Kolosvar abegit	boves	560
620.) Georgius Markus de Kolosvar abegit	boves	320
621.) Mattheus Berechk de Kolosvar abegit	boves	106
622.) Joannes Szaszy de Thorda abegit	boves	100
623.) Ambrusius Nagy de Debreczen abegit	boves	126
624.) Laurentius Thoth de Debreczen abegit	boves	275
625.) Petrus Hewessy de Komlos abegit	boves	108
626.) Thomas Bartha de Chyfan abegit	boves	115
627.) Andreas Haynal de Waradh abegit	boves	64
628.) Gregorius Nyreó de Waradh abegit	boves	65
629.) Valentinus Chywthy de Kechkemeth abegit	boves	166
630.) Thomas Szabo de Kechkemeth abegit	boves	185

October

okt. 1.

631.) Mattheus Lazar de Paládich abegit	boves	120
632.) Petrus Fodor de Halaztelek abegit	boves	110
633.) Andreas Sarkeozy de Kechkemeth abegit	boves	140
634.) Martinus Nagy de Kechkemeth abegit	boves	105

635.) Joannes Urbán de Kechkemeth abegit	boves	102
636.) Jacobus Nagy de Thwr abegit	boves	49
<i>okt. 2.</i>		
637.) Paulus Szabó de Thwr abegit	boves	118
638.) Jacobus Kys de Thwr abegit	boves	80
639.) Joannes Alcz de Thwr abegit	boves	74
640.) Nicolaus Peterffy de Mónar abegit	boves	186
<i>okt. 3.</i>		
641.) Andreas Olah de Tharyan abegit	boves	75
642.) Gregorius Nagy de Bagos abegit	boves	100
643.) Demetrius Syle de Báthor abegit	boves	400
644.) Michael Jánessy de Karansebes abegit	boves	90
645.) Martinus Nagy de Debreczen abegit	boves	400
646.) Joannes Pap de Symandh abegit	boves	130
647.) Stephanus Dekan de Soklyo abegit	boves	115
648.) Joannes Feöldy de Nagyiratos abegit	boves	85
649.) Michael Nagy de Nagyiratos abegit	boves	68
650.) Blasius Byró de Nagyiratos abegit	boves	115
651.) Mattheus Theöreök de Keomleo abegit	boves	127
652.) Martinus Barla de Apáthy abegit	boves	200
653.) Stephanus Kowách de Szechyeő abegit	boves	120
<i>okt. 4.</i>		
654.) Michael Tharchia de Symandh abegit	boves	123
655.) Jacobus Nagy de Symandh abegit	boves	61
656.) Joannes Vargha de Symandh abegit	boves	85
657.) Jacobus de Vasarhely abegit	boves	80
<i>okt. 5.</i>		
658.) Joannes Kouach de Magoch abegit	boves	145
659.) Joannes Boghdan de Magoch abegit	boves	500
660.) Ladislaus Boldysar de Vasarhel abegit	boves	108
661.) Gregorius Kouach de Vasarhel abegit	boves	112
662.) Valentinus Bernáth de Mágoch abegit	boves	55
663.) Michael Zalay de Zegedh abegit	boves	82
664.) Michael Hayas de Symándh abegit	boves	170
665.) Stephanus Szabó de Soklyo abegit	boves	92
666.) Petrus Fabyan de Symandh abegit	boves	58
667.) Fabianus Angyal de Kechkemeth	boves	150
668.) Emericus Kys de Decze abegit	boves	115
669.) Blasius Chyato de Kechkemeth abegit	boves	325
670.) Emericus Lazlo de Kechkemeth abegit	boves	130
671.) Paulus Nagy de Kechkemeth abegit	boves	155
<i>okt. 6.</i>		
672.) Franciscus Fekethe de Kechkemeth abegit	boves	300
673.) Balthasar Ivó de Kechkemeth abegit	boves	300
674.) Georgius Horuath de Kechkemeth abegit	boves	95

675.) Blasius Nyry de Pereskwthas abegit	boves	80
676.) Mattheus Olaz de Magoch abegit	boves	90
677.) Stephanus Challay de Fabian sebestyen abegit	boves	43
678.) Blasius Nagy de Kechkemeth abegit	boves	143
679.) Benedictus Pynther de Kechkemeth abegit	boves	100
680.) Valentinus Búryan de Dombegyhaz abegit	equos	25
681.) Stephanus Dobos de Kechkemeth abegit	boves	14
682.) Laurentius Marthon de Kechkemeth abegit	equos	19
683.) Joannes Thoth de Kechkemeth abegit	boves	103
684.) Michael Bátha de Zegedh abegit	boves	103
685.) Máttheus Dobozy de Zegedh abegit	boves	105

okt. 7.

686.) Joannes Berthok de Zegedh abegit	boves	48
687.) Ladislaus Harmathy de Mogyorosfechkes abegit	boves	60
688.) Franciscus Wayda de Hasasteryen abegit	boves	25
689.) Benedictus Abraham de Vásarhel abegit	boves	80
690.) Georgius Veres de Wásarhel abegit	boves	62
691.) Nicolaus Thoth de Wásarhel abegit	boves	400
692.) Andreas Farkas de Zegedh abegit	boves	38
693.) Sebastianus Borsos de Zegedh abegit	boves	23
694.) Thomas Karáchion de Kechkemeth abegit	boves	56
695.) Laurentius Nagy de Bealdh abegit	boves	53
696.) Joannes Sarló de Beoldh abegit	boves	19
697.) Martinus Seres de Kechkemeth abegit	boves	175
698.) Micháel Boncz de Kechkemeth abegit	boves	125

Abactio boum equorum et ouium ad nundinas Galgóczensis pro festo Omnium Sanctorum anno 1588

October

okt. 16.

699.) Gregorius Kys de Simandh abegit	boves	102
700.) Balthasar Marthon de Symandh abegit	boves	156
701.) Georgius Thoth de Soklyo abegit	boves	160
702.) Nicolaus Rác de Zeódeorken abegit	boves	58
703.) Stephanus Kowách de Symándh abegit	boves	40
704.) Stephanus Nagy de Kechkemeth abegit	boves	110
705.) Valentinus Buryan de Dombegyhaz abegit	boves	58
706.) Thomas Szákal de Thompa abegit	boves	80

okt. 20.

707.) Paulus Hatthazy de Thwr abegit	boves	270
708.) Nicolaus Peterfy de Monar abegit	boves	186
709.) Anthonius Kouách de Zeme... abegit	boves	100
710.) Gregorius Nagy de Debreczen abegit	boves	60

okt. 21.

711.) Anthonius Kys de Kechkemeth abegit	boves	80
712.) Laurentius Veres de Kechkemeth abegit	boves	100
713.) Paulus Sygmondh de Kechkemeth abegit	boves	100
714.) Stephanus Nagy Gál de Debreczen abegit	boves	280
715.) Paulus Geztheredy de Debreczen abegit	boves	125
716.) Petrus Fekethe de Debreczen abegit	boves	114
717.) Joannes Nagy de Debreczen abegit	boves	138
718.) Martinus Barla de Jazapathy abegit	boves	150
719.) Franciscus Szánthó de Jazapathy abegit	boves	50
720.) Martinus Veres de Symándh abegit	boves	60
721.) Micháel Thákaró de Debreczen abegit	boves	150
722.) Michael Tharchya de Symandh abegit	boves	103
723.) Michael Gorsas de Waradh abegit	boves	25
724.) Valentinus Bagoly de Debreczen abegit	boves	150
725.) Nicolaus Mezaros de Debreczen abegit	boves	360

Nouember

nov. 3.

726.) Anthonius Thyzthá de Debreczen abegit	boves	225
727.) Blasius Chyk de Kechkemeth abegit	boves	175
728.) Thomas Szabó de Kechkemeth abegit	boves	210
729.) Albertus Sarkeozy de Szentetornya abegit	boves	72
730.) Blasius Moháchy de Thompa abegit	boves	45
731.) Nicolaus Balogh de Kamoras abegit	boves	139
732.) Casparus Herchegh de Kamoras abegit	boves	72
733.) Matthias Berthalan de Thur abegit	boves	125
734.) Petrus Madaraz de Debreczen abegit	boves	110
735.) Joannes Kowách de Symándh abegit	boves	48
736.) Benedictus Was de Monar abegit	boves	135
737.) Ladislaus Olah de Kettegyhaz abegit	boves	85
738.) Joannes Nagy Gal de Debreczen abegit	boves	175

nov. 4.

739.) Blasius Nagy de Kechkemeth abegit	boves	150
740.) Lukas Rosa de Debreczen abegit	boves	80
741.) Gregorius Kouach de Vasarhel abegit	boves	110
742.) Joannes Thako de Kechkemeth abegit	boves	72
743.) Benedictus Abraham de Vasarhel abegit	boves	130
744.) Bartholomeus Kelemen de Kechkemeth abegit	boves	82
745.) Mátthias Rác de Z. Marthon abegit	boves	63
746.) Mátthias Nemes de Kechkemeth abegit	boves	80
747.) Gregorius Ilo de Varadh abegit	boves	55
748.) Franciscus Pypaly de Varadh abegit	boves	180
749.) Paulus Somogy de Varadh abegit	boves	50
750.) Franciscus Kouach de Kechkemeth abegit	boves	100
751.) Georgius Hangya de Kechkemeth abegit	boves	42
752.) Michael Boncz de Kechkemeth abegit	boves	70

Abactio boum, equorum et ouium ad nundinas Komyatiensis pro festo Sancta Elizabetha anno 1588

November

nov. 15.

753.) Urbanus Hattuany de Zentthmarthon abegit	boves	100
754.) Thomas Gyarffas de Zegehdh abegit	boves	80
755.) Thomas Zabó de Kechkemeth abegit	boves	100
756.) Valentinus Chyuthy de Kechkemeth abegit	boves	120
757.) Laurentius Teghdes de Kechkemeth abegit	boves	124
758.) Joannes Boghdan de Magoch abegit	boves	40
759.) Ambrusius Beke de Kechkemeth abegit	boves	70
760.) Blasius Cható de Kechkemeth abegit	boves	110

PARTIALE CURRUUM EUNTIUM PER PONTEM VYVARIENSEM
PRO ANNO 86

iuxta vetus calendarium

Maius

május 18.

1.) Vincentius Tod de Zent András	currus	1	equi	5
2.) Philippus Kadas de Tirnavia	currus	2	equi	10

május 19.

3.) Petrus Zabo de Koui	currus	1	equi	4
4.) Michael Serge de Jazberin	currus	1	equi	4
5.) Blasius Czakou de Budin	currus	1	equi	4

május 20.

6.) Paulus Nagi de Thur	currus	1	equi	5
-------------------------	--------	---	------	---

május 21.

7.) Franciscus Zekeres de Thur	currus	1	equi	5
--------------------------------	--------	---	------	---

május 22.

8.) Thomas Cardos de Thur	currus	1	equi	5
---------------------------	--------	---	------	---

május 25.

9.) Gasparus Eotthwos de Berin	currus	1	equi	5
--------------------------------	--------	---	------	---

május 28.

10.) Baltesarus Nag de Geongios	currus	1	equi	4
---------------------------------	--------	---	------	---

Június

júni. 20.

11.) Bertholomeus Keres de Kőrös	currus	1	equi	3
----------------------------------	--------	---	------	---

12.) Gregorius Dani de Kőrös	currus	1	equi	3
<i>júni.21.</i>				
13.) Balthasar Cörös de Thur	currus	1	equi	4
14.) Laurentius Madaras de Kőrös	curus	1	equi	4
15.) Ambrosius Nag de Kőrös	currus	1	equi	3
16.) Johannes Nag de Vasarhel	currus	1	equi	2
<i>júni.22.</i>				
17.) Lazarus Calman de Keui	currus	1	equi	3
18.) Ambrosius Fabus de Berin	currus	1	equi	5
19.) Blasius Zeles de Berin	currus	1	equi	4
20.) Johannes Török de Berin	currus	1	equi	6
<i>júni.23.</i>				
21.) Johannes Vas de Berin	currus	1	equi	3
22.) Benedictus Mod de Berin	currus	1	equi	5
23.) Michael Serge de Berin	currus	1	equi	4
24.) Johannes Barbel de Berin	currus	1	equi	5
Augustus				
<i>aug.13.</i>				
25.) Matias Cadas de Nag Zombot	currus	1	equi	4
26.) Martinus Kis de Nag Zombot	currus	1	equi	3
<i>aug.14.</i>				
27.) Johannes Foris de Berin	currus	1	equi	4
28.) Blasius Chakou de Berin	currus	1	equi	6
September				
<i>szept.25.</i>				
29.) Thomas Szekerces de Berin	currus	3	equi	10
30.) Valentinus Balog de Berin	currus	2	equi	8
31.) Johannes Foris de Berin	currus	1	equi	5
<i>szept.26.</i>				
32.) Sthephanus Tott de Dobrochion	currus	2	equi	10
33.) Gregorius Serei de Dobrochion	currus	1	equi	5
<i>szept.27.</i>				
34.) Demetrius Sagi de Dobrochion	currus	1	equi	8
35.) Andreas Literatus de Geongeos	currus	1	equi	5
<i>szept.28.</i>				
36.) Andreas Geokeres de Geongeos	currus	1	equi	9

October

okt.24.

37.) Benedictus Literatus de Nagy Zombat	currus	1	equi	5
38.) Marinus Morias de Kecskemet	currus	1	equi	5

okt.25.

39.) Sthephanus Vrban de Vylaki	currus	1	equi	5
40.) Jacobus Totth de Vyhel	currus	1	equi	4

okt.26.

41.) Johannes Cados de Nag Zombat	currus	1	equi	5
-----------------------------------	--------	---	------	---

okt.27.

42.) Ambrosius Fabus de Berin	currus	1	equi	8
-------------------------------	--------	---	------	---

okt.28.

43.) Johannes Foris de Berin	currus	1	equi	4
------------------------------	--------	---	------	---

TRANSEUNTIONES CURRUUM ONERATORUM PER PONTEM VYVARIENSEM A PRIMA DIE DECEMBRIS 1587 USQUE ULTIMUM NOUEMBRIS.1588

December

dec.12.

1.) Ambrusius Michkey de Bold	currus	1	equi	8
2.) Gregorius Barbel de Beoldh	currus	1	equi	5
3.) Valentinus Magyar de Beoldh	currus	1	equi	9

dec.13.

4.) Walentinus Szabó de Beoldh	currus	1	equi	6
5.) Andreas Literatus Pesthiensis	currus	2	equi	24
6.) Simon Fazekas de Theölgyes	currus	1	equi	6

Januarius 1589 /

jan.10.

7.) Petrus Mezaros de Bwda	currus	1	equi	5
----------------------------	--------	---	------	---

jan.16.

8.) Michael Jánka de Symándh	currus	1	equi	4
9.) Blasius Wegh de Kechkemeth	currus	1	equi	6

Februarius

febr.15.

10.) Georgius Makay de Thwr	currus	1	equi	4
11.) Ambrusius Kormos de Symánd	currus	2	equi	12

febr.16.

12.) Joannes Pap de Mezeóhegyes	currus	2	equi	12
---------------------------------	--------	---	------	----

13.) Valentinus Bwryan de Domegyhaz	currus	1	equi	5
14.) Andreas Lazló de Wác	currus	1	equi	7

febr. 18.

15.) Stephanus Literatus de Thwr	currus	1	equi	6
----------------------------------	--------	---	------	---

febr. 20.

16.) Stephanus Pap de Gyeöngyeös	currus	1	equi	4
17.) Anthonius Kadas de Gyeöngyeös	currus	1	equi	5
18.) Stephanus Thar (de) Debreczen	currus	1	equi	5

Martius

márc. 27.

19.) Franciscus Chykos de Seövenhaz	currus	1	equi	3
20.) Mattheus Bácsy de Beryn	currus	1	equi	4

márc. 28.

21.) Christophorus Warga de Warsan	currus	1	equi	6
22.) Franciscus Kadas de Warsan	currus	1	equi	7
23.) Joannes Berhi de Symándh	currus	1	equi	6
24.) Valentinus Oswaldh de Debreczen	currus	1	equi	5
25.) Joannes Olah de Symandh	currus	1	equi	5

Aprilis

ápr. 26.

26.) Andreas Thysza de Ghyeon	currus	1	equi	4
27.) Fabianus Keoreos de Symandh	currus	1	equi	3

ápr. 27.

28.) Andreas Literatus Pesthiensis	currus	2	equi	12
29.) Petrus Literatus Pesthiensis	currus	1	equi	6
30.) Demetrius Literatus de Thwr	currus	2	equi	14

Maius

máj. 14.

31.) Andreas Literatus Pesti	currus	1	equi	6
32.) Thomas Geonchy de Thyrnavia	currus	1	equi	4

május 20.

33.) Thomas Literatus de Gyeöngyeös	currus	1	equi	6
34.) Casparus Eotthweos de Beryn	currus	1	equi	6
35.) Georgius Thothth de Beryn	currus	1	equi	6

május 21.

36.) Ambrosius Mosza de Keoreos	currus	1	equi	5
37.) Michael Zwcz de Kowazdh	currus	1	equi	5
38.) Relicta Petri Juhaz de Seövenhaza	currus	1	equi	3

39.) Georgius Wargha de Zer	currus	1	equi	5
<i>május 26.</i>				
40.) Blasius Thott de Gyeon	currus	1	equi	3
41.) Ambrosius Jankwly de Gyeon	currus	1	equi	3
42.) Andreas Nagy de Zentthkyraly	currus	1	equi	7
43.) Stephanus Thar de Zentthkyraly	currus	1	equi	3
44.) Andreas Saly de Zentthkyraly	currus	1	equi	3
<i>május 27.</i>				
45.) Micháel Thelek de Zegegdh	currus	2	equi	11
46.) Joannes Bynky de Zegegdh	currus	1	equi	6
47.) Anthonius Nagy de Z.Marthon	currus	1	equi	5
<i>május 30.</i>				
48.) Joannes Laskay de Bechkerek	currus	1	equi	5
49.) Jacobus Szabó de Makó	currus	1	equi	5
50.) Máttheus Thoth de Beche	currus	1	equi	6
51.) Joannes Thánchyos de Bechkerek	currus	1	equi	8
52.) Joannes Grabánch de Bechkerek	currus	1	equi	4
53.) Mátthias Zewch de Mako	currus	1	equi	5
Junius				
<i>júni. 1.</i>				
54.) Sebastianus Nagy de Mako	currus	1	equi	8
55.) Franciscus Thoth de Beche	currus	1	equi	5
56.) Blasius Makay de Beche	currus	1	equi	5
57.) Andreas Nagy de Mako	currus	1	equi	4
58.) Georgius Wegh de Beryn	currus	1	equi	5
59.) Ambrusius Fabius de Beryn	currus	2	equi	10
60.) Jacobus Waida de Beryn	currus	1	equi	3
61.) Anthonius Lánchos de Beryn	currus	1	equi	8
<i>júni. 2.</i>				
62.) Joannes Theóreök de Beryn	currus	1	equi	5
63.) Relicta Blasii Zygyarto de Beryn	currus	1	equi	2
64.) Valentinus Szepá de Beryn	currus	1	equi	5
65.) Joannes Was de Beryn	currus	1	equi	5
66.) Mattheus Literatus de Tholna	currus	1	equi	6
67.) Thomas Szekerches de Beryn	currus	1	equi	6
<i>május 3. //</i>				
68.) Thomas Báchy de Beryn	currus	1	equi	5
69.) Michael Szenyey de Beryn	currus	1	equi	4
70.) Joannes Foris de Beryn	currus	1	equi	5
71.) Petrus Szabo de Beryn	currus	1	equi	4
72.) Blásius Chyakor de Beryn	currus	1	equi	10
73.) Joannes Feher de Beryn	currus	1	equi	4
74.) Franciscus Syketh de Beryn	currus	1	equi	4

75.) Andreas Lazlo de Wác	currus	2	equi	24
76.) Joannes Sarosy de Symandh	currus	1	equi	4

júni.28.)

77.) Georgius Wégh de Beryn	currus	1	equi	6
78.) Petrus Sypos de Beryn	currus	1	equi	6
79.) Joannes Was de Beryn	currus	1	equi	5
80.) Joannes Feher de Beryn	currus	1	equi	6
81.) Petrus Szabo de Beryn	currus	1	equi	5
82.) Gregorius Szepa de Beryn	currus	1	equi	4
83.) Lazarus Kalmar de Beryn	currus	1	equi	5
84.) Joannes Teoreok de Beryn	currus	1	equi	6
85.) Valentinus Balogh de Beryn	currus	2	equi	10
86.) Blasius Chyakor de Beryn	currus	1	equi	5
87.) Michael Szeneyi de Beryn	currus	1	equi	6
88.) Thomas Szekerches de Beryn	currus	1	equi	5
89.) Georgius Balogh de Beryn	currus	1	equi	6

júni.29.

90.) Joannes Foris de Beryn	currus	2	equi	9
91.) Thomas Mysky de Zenthes	currus	1	equi	6
92.) Anthonius Lánchos de Beryn	currus	1	equi	6
93.) Benedictus Fabo de ZentthAndrás	currus	2	equi	10
94.) Cásparus Eötthweős de Beryn	currus	1	equi	6
95.) Thomas Literatus de Gyóngyeos	currus	1	equi	6
96.) Máttheus Báchy de Beryn	currus	1	equi	5
97.) Ambrusius Fabius de Beryn	currus	1	equi	5
98.) Franciscus Syketth de Beryn	currus	1	equi	5
99.) Ambrusius Kádas de Beryn	currus	1	equi	5
100.) Thomas Báchy de Beryn	currus	1	equi	5
101.) Relicta Blasii Zygyarto de Beryn	currus	1	equi	5
102.) Casparus Thollas de Thwr	currus	1	equi	4

Julius

júli.18.)

103.) Andreas Literatus Pesthiensis	currus	1	equi	6
104.) Valentinus Bwryan de Beryn	currus	1	equi	6
105.) Stephanus Pap de Gyeongyeos	currus	3	equi	15
106.) Joannes Sarosy de Symandh	currus	2	equi	10

Augustus

aug.19.)

107.) Andreas Literatus de Pest	currus	1	equi	7
108.) Mattheus Báchy de Beryn	currus	2	equi	12

aug.20.

109.) Andreas Literatus Pesthyensis	currus	1	equi	8
110.) Joannes Angyal de Thyrnavia	currus	1	equi	8

111.) Andreas Nagy de Mako	currus	1	equi	5
112.) Joannes Szeorgeó de Makó	currus	1	equi	6
113.) Gregorius Konya de Mako	currus	1	equi	6
114.) Gregorius Balla de Mako	currus	1	equi	4
115.) Relicta Andreas Thoth de Mako	currus	1	equi	4
116.) Michael Angyal de Mako	currus	1	equi	5
117.) Joannes Literatus Pesthyensis	currus	1	equi	6
118.) Joannes Kalmár de Bátorkezy	currus	2	equi	12
119.) Michael Literatus de Kechkemeth	currus	2	equi	12

September

szept.3.

120.) Stephanus Thothfalusy de Debreczen	currus	1	equi	3
121.) Paulus Nagy (de) Debreczen	currus	1	equi	2
122.) Michael Literatus de Buda	currus	1	equi	2
123.) Joannes Beór de Debreczen	currus	1	equi	7

October

okt.6.

124.) Gregorius Kowach de Koloswar	currus	1	equi	7
125.) Andreas Szeóch de Koloswar	currus	2	equi	14
126.) Christophorus Szwach de Koloswar	currus	2	equi	14
127.) Balthasar Meggyessy de Koloswar	currus	2	equi	13
128.) Franciscus Chyepel de Thyzawarsan	currus	1	equi	5
129.) Matthias Kowach de Thyzawarsan	currus	1	equi	5
130.) Georgius Sywo de Beryn	currus	1	equi	6

okt.4. //

131.) Bartholomeus Kappany de Beche	currus	1	equi	5
132.) Albertus Gazdagh de Beche	currus	1	equi	6
133.) Joannes Grabánch de Bechkerek	currus	1	equi	6
134.) Joannes Laskay de Bechkerek	currus	1	equi	5
135.) Georgius Elekes de Wásárhel	currus	2	equi	9
136.) Stephanus Chappan de Keckemeth	currus	1	equi	3
137.) Relicta Barnabe Nagy de Vasarhel	currus	1	equi	5
138.) Ambrosius Mosza de Bechkerek	currus	1	equi	4
139.) Benedictus Kosa de Zazberek	currus	1	equi	4
140.) Thomas Somogy de Zazberek	currus	1	equi	6
141.) Relicta Benedicti Nagy de Vasarhel	currus	1	equi	3
142.) Nicolaus Paxi de Vasarhel	currus	1	equi	3
143.) Michael Kouach de Marczyn	currus	1	equi	3

okt.6. (?)

144.) Georgius Wargha de Szer	currus	1	equi	5
145.) Ambrusius Nagy de Z.Kyraly	currus	1	equi	5
146.) Georgius Kwn de Kyssyr	currus	1	equi	5
147.) Benedictus Sary de Wygh	currus	1	equi	4
148.) Laurentius Szabo de Gyeon	currus	1	equi	6

149.) Relicta Balthásar Nagy de Gyeon	currus	1	equi	6
150.) Andreas Nagy de Zenttkyraly	currus	1	equi	4
151.) Stephanus Thar de Zenttkyraly	currus	1	equi	4

okt. 7.

152.) Gregorius Dany de Keótelek	currus	1	equi	4
153.) Joannes Christoph de Kótelek	currus	1	equi	4
154.) Georgius Chyeó de Keótelek	currus	1	equi	4
155.) Petrus Deseó de Keótelek	currus	1	equi	4
156.) Gregorius Keőwesdy de Mako	currus	1	equi	8
157.) Georgius Balogh de Marczyn	currus	1	equi	6
158.) Franciscus Nagy de Zer	currus	1	equi	7
159.) Ambrusius Kys de Keótelek	currus	1	equi	3
160.) Thomas Szekerches de Beryn	currus	2	equi	10
161.) Joannes Feher de Beryn	currus	1	equi	6
162.) Mattheus Báchy de Beryn	currus	2	equi	10
163. Anthonius Lánchos de Beryn	currus	1	equi	6
164.) Thomas Mychke de Zenthes	currus	1	equi	4
165.) Stephanus Kouach de Zenthes	currus	1	equi	3
166.) Petrus Kouach de Zenthes	currus	1	equi	2

okt. 8.

167.) Valentinus Balogh de Beryn	currus	1	equi	6
168.) Valentinus Szepá de Beryn	currus	2	equi	8
169.) Ambrusius Fabius de Beryn	currus	1	equi	5
170.) Joannes Fórys de Beryn	currus	1	equi	6
171.) Petrus Saualy de Beryn	currus	1	equi	5
172.) Joannes Nagy de Zegedh	currus	1	equi	4
173.) Balthasar Somogy de Zegedh	currus	1	equi	4
174.) Andreas Bayko de Wásarhel	currus	1	equi	7
175.) Michael Angyal de Mako	currus	1	equi	6

okt. 10.

176.) Joannes Kalmar de Kezy	currus	1	equi	6
177.) Thomas Thoth de Mako	currus	1	equi	7
178.) Ambrusius Literatus Pesthiensis	currus	1	equi	7
179.) Anthonius Chyanady de Szentethornya	currus	1	equi	6

November

nov. 10.

180.) Emericus Szepely de Thwr	currus	1	equi	5
181.) Valentinus Magyar de Beoldh	currus	1	equi	10
182.) Joannes Nagy de Thwr	currus	1	equi	3
183.) Thomas Tharnay de Thwr	currus	1	equi	2

MUTATÓK

1. A tőzsérek lakóhelye szerint, 1586

- ABAN (lásd Apon is.): 313, 314, 407
 AGOI: 173, 389
 ANGIAL HASZA: 426
 APACHIA: 282
 APATI (lásd Jászapáti is): 256, 408
 APON (lásd: Aban is.): 107
 BABOS: 109
 BAKACHY: 460
 BANKAMORAS (lásd Kamoras is): 281
 BATOR (lásd Nyírbátor is): 225
 BEREN, BERIN: 151, 268, 410, 429, 500, 502
 BOCHIAS: 306
 BOSORMEN: 50
 BOSZAS: 199
 BUDESI: 391
 BUDIN, BUGIN: 31, 32, 33, 235, 237
 CATAS: 133
 CATOKAMORAS (lásd Kamoras is): 230
 CEMEND: 99
 CHIANAD. 381
 CIOMLOS: 198
 COKAN: 291
 COLOSVAR: 382, 383, 392, 402, 403, 404
 CONGRAD, CZONGRAD: 149, 369
 CORVAS: 34, 91, 92, 139, 140, 159, 287, 288, 289, 290, 346, 363, 364, 412
 CUNAGOTA: 114
 CUTAS: lásd: Kutas
 DEBRECHEN, DOBROCHION: 8, 10, 12, 13, 14, 15, 16, 30, 49, 51, 69, 71, 165, 193, 195, 204, 222, 223, 224, 227, 285, 286, 304, 307, 318, 339, 340, 341, 342, 343, 376, 387, 415, 418, 419, 420, 423, 425, 428, 436, 437, 481, 482, 483, 484, 486, 506
 DICHEN: 358
 DOOCZ: 397
 ENIED: 52
 EPERIES: 119, 120, 130, 132
 EZEK: 74
 FECZKES: 84, 284, 348
 FEGVERNEK: 93, 98, 155, 249
 FEOLDIAK, FULDIAK: 136, 239, 240, 241, 242, 243, 316, 317, 375, 469, 470
 FERRANDON (?): 280, 294
 FIODVAR, FODVAR: 27, 162, 263
 GERENDÁS: 233, 329
 GICHE. 331
 GIONGEOS: 11, 117
 GULIA: 234
 GULIAVASAR: 273
 HALLASY: 108
 HALAZTELEGI: 266
 HEREDI: 238
 HEVES: 388
 INOKAI: 192
 IVAKONI: 217
 JASAPATI (lásd Apáti is): 161, 246, 485
 KAMORAS: 103, 189, 244, 370
 KAPONIAS: 53
 KARANSEBES: 441
 KECZKEMET: 1, 2, 6, 7, 35, 37, 41, 43, 48, 56, 58, 59, 60, 61, 63, 64, 65, 82, 105, 106, 116, 150, 156, 179, 180, 181, 182, 183, 203, 254, 257, 297, 298, 300, 303, 320, 411, 413, 430, 433, 444, 445, 447, 448, 476, 493, 494
 KEREPEK: 196
 KEREPEKUTAS: 219, 468
 KERESKUTAS: 221, 355
 KERESTES: 169, 170, 319
 KESZY: 101
 KETSERKUTAS, KETSZERKUTAS: 247, 260, 384, 452, 453
 KETTEGIHASZI: 131, 272, 274
 KIOS: 42, 229, 232, 442, 443
 KIRALHEGESY: 160, 270
 KIRALSAG: 349
 KYRALI: 19, 57, 214
 KYSNYHESI: 337
 KOMLIOS: 110
 KOVACZHASZA: 439
 KÖRÖS: 29

KUTAS, CUTAS, 20, 72, 86, 87, 377,
 378
 LAK: 194
 LETCES: 166
 LOLKOSHOSZA, LEOLKOSEGIHA-
 SZI: 178, 206, 215, 259, 459
 LUDANI: 255
 MAGOCZ: 24, 44, 45, 90, 112, 134, 135,
 138, 144, 145, 201, 202, 265, 267, 269,
 271, 347, 354, 422, 424, 478
 MAKO: 85, 372, 373
 MESZEOHEGES: 111, 200, 366, 367,
 368, 395, 396, 489, 490, 499, 501, 507,
 508
 MOGIOROD: 39
 MOGIOROS: 38, 68, 127, 394, 438, 503
 MONOR: 3
 NAGYEGIHAS: 46
 NAGIRATOS: 175, 176, 275, 276, 277,
 278, 279, 491, 492
 NAGLAK: 309
 NEMETI: 236
 NYAREGIHASI: 164
 NYEK: 67
 NYOROCH: 293
 NYRBATOR: 334
 OHATI: 295
 ÖRÖS: 283
 PALANCZIK: 36
 RADALICZ: 406
 SAMSOMON: 264
 SARAND: 100, 344
 SARANDOK: 148
 SEGI: 409
 SELIRY: 398
 SEPCONI: 362
 SIMAND: 21, 22, 23, 66, 73, 75, 76, 77,
 78, 81, 118, 121, 122, 123, 124, 125,
 126, 146, 147, 177, 190, 208, 209, 212,
 213, 216, 218, 231, 299, 302, 308, 321,
 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 365,
 431, 434, 435, 440, 454, 455, 456, 461,
 462, 473
 SOKLIO, SOKOLI: 17, 115, 220, 474
 SOMSOM: 379
 SZEKEL: 446
 SZEKELHASZA: 427
 SZENTES: 158
 SZENTMARTON, ZENTMARTON: 25,
 62, 137, 205, 207, 345, 399, 400, 457,
 458
 TALOR: 330
 TANKADI: 498
 TATT: 414
 TENEO: 211, 315
 TERTEL: 405
 TESNE: 497
 THUR: 28, 79, 80, 102, 163, 167, 184,
 185, 186, 187, 188, 191, 250, 251, 252,
 253, 356, 357, 359, 360, 361, 386, 416,
 417, 463, 464, 465, 466, 467, 472, 479,
 480, 488, 495
 UJFALU: 4, 5, 26, 228
 ULLEI: 97
 URI: 89
 VACZ: 380
 VANI: 471
 VANIA: 261
 VANIAD: 70
 VARAD: 54, 55, 94, 152, 153, 154, 335,
 336, 338
 VARI: 129
 VARKON: 333
 VARSAN: 475
 VASARHEL: 128, 226, 248, 292, 301,
 350, 421
 UCHIOD: 393
 VERESKUTAS: 40
 VONAI: 262
 ZAMON: 296
 ZEGED, SEGED, ZEGET: 18, 104, 310,
 312, 351, 353, 371, 374, 385, 449, 450,
 487, 496
 ZEKELEGIHASZI: 305
 ZEKELHID: 390
 ZENTHKYRALI: 157
 ZENTMIKLOSI, SZENTMIKLOS: 95,
 96, 477, 504
 ZENTPETER: 47
 ZENTTURNA: 505
 ZERI: 9, 83, 88, 141, 142, 143, 197,
 258, 311, 432, 451
 ZENASI: 332
 ZERED: 113
 ZEREN: 352
 ZETW: 401
 ZIGER: 172, 174
 nem olvasható: 245

**2. A tőzsérek lakóhelye szerint
1587–88**

ABAN: 429, 444, 530
ALMAS: 6, 8
ALPARETH: 260
APACHA: 82, 333
APÁTHY: 197, 238, 337, 439, 652, 718,
719
ÁRPÁD: 419
BAGOS: 642
BAGOTHA: 19, 207
BATOR: 111, 529, 643
BEALDH, BEOLDH: 695, 696
BEKES: 117, 118, 489
BEŐSZERMÉN: 78, 293
BERENCZ: 50
BERYN: 25, 66, 221, 222, 298, 301,
336, 338, 585, 596, 601, 611, 612, 613,
615
BOLDOGHFFALWA: 84
CHEGLÉDH: 373
CHYABACYÜD: 28, 59
CHYATAR: 164, 535
CHYORBA: 154
CHYORVAS: 466, 616
CHYFAN: 626
CZABA: 590, 591
DARWAS: 174, 175, 307
DEBRECZEN: 1, 4, 91, 92, 93, 95, 96,
99, 104, 105, 106, 108, 109, 110, 114,
123, 134, 171, 193, 195, 196, 263, 264,
268, 287, 288, 289, 294, 347, 352, 362,
363, 364, 365, 366, 367, 368, 370, 375,
376, 377, 378, 382, 383, 401, 402, 424,
425, 426, 428, 431, 438, 445, 446, 447,
460, 525, 526, 539, 548, 549, 550, 551,
552, 553, 554, 559, 581, 599, 604, 605,
607, 608, 609, 623, 624, 645, 710, 714,
715, 716, 717, 721, 724, 725, 726, 734,
738, 740
DECHE: 449, 668
DÓCH: 98, 188
DOMBEGYHÁZ: 680, 705
DOMOIRATOS: 323
DOROGHMA: 331
ECHYER: 592
ENYEDH: 121, 412, 577

FÁBIÁNSEBESTYÉN: 452, 518, 519,
677
FARKASHYDA: 53
FECZKES (lásd Mogyorófecskés is):
213, 214, 215, 226, 448
FEOLDIAK: 2, 3
FRISTAL: 39
FWZESABONY: 244
GERENDÁS: 150, 151, 152, 153, 505
GYEÖRK: 20
GYEÖMREŐ: 346
GYWR: 26, 27, 242, 261, 408, 409, 410,
411, 617, 618
HALAS: 126, 533, 534
HALAZTELEK: 632
HASASTERYEN: 688
HEDŰÚANHAZA: 369
HODY: 54
HOZZUPALY: 81
IHA: 544
IRMEL: 40
ISA: 11
JANOSHAZA: 614
JANOW: 62
KAMORAS: 139, 140, 183, 309, 731,
732
KARANSEBES: 644
KARWA: 10, 63, 192
KÁTHA: 210
KECHKEMET: 12, 13, 15, 22, 29, 60,
70, 71, 72, 75, 76, 77, 79, 85, 87, 88, 89,
94, 107, 112, 113, 141, 142, 143, 144,
145, 148, 149, 163, 169, 184, 205, 206,
217, 218, 219, 220, 221, 232, 233, 234,
235, 257, 262, 265, 266, 267, 269, 270,
290, 295, 308, 310, 311, 312, 315, 316,
317, 318, 320, 341, 342, 343, 344, 345,
348, 349, 350, 351, 372, 374, 386, 387,
388, 389, 390, 391, 392, 405, 406, 407,
415, 416, 417, 436, 441, 442, 443, 454,
455, 456, 471, 472, 473, 474, 475, 476,
491, 498, 501, 502, 514, 515, 520, 521,
522, 523, 524, 527, 528, 536, 542, 561,
569, 571, 572, 573, 574, 578, 579, 582,
583, 584, 589, 594, 629, 630, 633, 634,
635, 667, 669, 670, 671, 672, 673, 674,
678, 679, 681, 682, 683, 694, 697, 698,
704, 711, 712, 713, 727, 728, 739, 742,

744, 746, 750, 751, 752, 755, 756, 757,
 759, 760
 KEÖMLEŐ: 230, 243, 413, 651
 KEREKEGYHÁZ: 400
 KEREKY: 463
 KEREZTES: 203, 252, 380, 381, 610
 KETTEGYHAZ: 546, 737
 KEWY: 296
 KEZEGFALVA: 23
 KÓCH: 30, 31, 241
 KOLOSVAR, KOLOSWAR: 119, 120,
 194, 434, 435, 437, 543, 580, 606, 619,
 620, 621
 KOMLOS: 625
 KOMYATHY: 51
 KOUACHHAZA: 510
 KWRTH: 484, 547
 KWTHAS: 185, 209
 KYGYOS, KYOS: 181, 190, 565, 567
 KIRALY: 47
 KIRALSAH: 506, 507
 LADÁN: 403
 LETTHKES: 393
 LEÓLKOSHAZA, LEÓLKWSHAZA:
 479, 480
 LUDAN: 384
 MÁCHYDH: 34, 36, 42
 MAGOCH: 65, 67, 68, 186, 273, 274,
 275, 302, 305, 360, 450, 465, 478, 500,
 511, 512, 658, 659, 662, 676, 758
 MARCZYNHAZA: 9, 83, 191
 MARTHONOS: 396
 MEGYER: 211
 MEZEŐHEGYES: 284, 285, 286, 394,
 467, 562, 563
 MOGYOROSFECHKES (lásd Fechkes
 is): 687
 MONOR: 90, 640, 708, 736
 MYKOLA: 189
 NAGYIRATOS: 16, 17, 18, 131, 172,
 173, 271, 272, 297, 461, 464, 541, 597,
 603, 648, 649, 650
 NYEK: 216, 225
 OROZHAZA: 179, 451, 457
 PALADICH: 631
 PÁRHON: 7
 PATHA: 490
 PATHAY: 204, 276
 PAZTHOLC: 359
 PERESKWTHAS: 187, 212, 319, 353,
 404, 481, 482, 499, 675
 PEREZLEN: 414
 PWZTHAKÜRTH: 38
 SALGÓ: 32, 48
 SAMSON, SÁNSOM: 80, 258, 566
 SELLYE: 49, 52
 SOKLYO: 166, 168, 458, 531, 532, 555,
 647, 665, 701
 SOPORNY: 56, 57
 SYMÁNDH: 21, 128, 129, 130, 132,
 135, 136, 137, 146, 147, 159, 160, 161,
 162, 165, 167, 223, 224, 313, 314, 321,
 322, 354, 397, 469, 477, 556, 646, 654,
 655, 656, 664, 666, 699, 700, 703, 720,
 722, 735
 SYOWENHAZA: 182
 SZÁKALLÓS: 358
 SZECHYEŐ (lásd Zetyeő is): 653
 SZEGEDH, ZEGEDH: 198, 253, 254,
 371, 398, 399, 568, 570, 663, 684, 685,
 686, 692, 693, 754
 SZENTES, ZENTHES: 422, 423
 SZENTTHMÁRTHON, Z. MÁRTHON:
 124, 299, 304, 385, 537, 538, 560, 586,
 588, 745, 753
 SZENTHYTORNYA: 69, 729
 SZEÓDERKEN, ZEDERKEN, ZEÓ-
 DERKEN: 395, 462, 702
 SZEÓLDH: 237
 SZER: 102, 103, 332, 513, 598
 SZYLAS: 558
 TENYEŐ: 427, 600
 THAGDH: 176, 177, 361, 503, 504
 THARLÓS: 43
 THARYÁN: 488, 641
 THAXON: 35
 THEÓMERKEN: 259
 THETETLEN: 468
 THOMPA: 255, 277, 278, 508, 509, 564,
 706, 730
 THORDA: 602, 622
 THWR: 64, 100, 101, 115, 116, 122,
 125, 127, 155, 156, 157, 158, 199, 200,
 201, 228, 229, 239, 240, 303, 324, 325,
 326, 327, 328, 329, 339, 340, 418, 420,
 421, 432, 433, 440, 516, 540, 575, 576,
 577, 636, 637, 638, 639, 707, 733
 THWRA: 170, 236

THYRNAVIA: 41, 55
UDVARNOK: 37, 58
WANYA: 227
WARADH: 14, 245, 246, 247, 248, 249,
250, 251, 355, 356, 357, 470, 492, 493,
494, 495, 496, 497, 545, 627, 628, 723,
747, 748, 749
VÁSARHEL, VÁSARHEL: 5, 73, 74,
133, 180, 279, 280, 281, 282, 283, 334,
335, 379, 453, 459, 483, 485, 486, 657,
660, 661, 689, 690, 691, 741, 743
WTHA: 487
VERESEGYHAZ: 587
WYFALU: 138, 202, 300, 306, 593
WYZWÁR: 24
ZARÁNDH: 208
ZEKEGYHAZ: 256
ZELEMER: 86
ZELY: 33, 45
ZEMPCH: 44, 46
ZENAS: 517
ZENTAPY: 61
ZENTHMYKLÓS: 292
ZETYEÓ: 291
ZODO: 178
nem olvasható: 97, 430, 709

**3. A szekeresszázad lakóhelye
szerint 1586**

BERIN, JAZBERIN: 4, 9, 18, 19, 20,
21, 22, 23, 24, 27, 28, 29, 30, 31, 42, 43
BUDIN: 5
DOBROCHION: 32, 33, 34
GEONGEOS: 10, 36
KECZKEMET: 38
KEUI, KOU: 3, 17
KÖRÓS: 11, 12, 14, 15
NAG ZOMBOT, TIRNAVIA: 2, 25, 26,
37, 41
THUR: 6, 7, 8, 13
VASARHEL: 16
VYHEL: 40
VYLAKE: 39
ZENT ANDRÁS: 1

**4. A szekeresszázad lakóhelye
szerint 1587-88**

BÁTHORKEZY: 118
BECHE: 50, 55, 56, 131, 132
BECHKEREK: 48, 51, 52, 133, 134, 138
BEOLDH, BOLDH: 1, 2, 3, 4, 181
BERYN: 20, 34, 35, 58, 59, 60, 61, 62,
63, 64, 65, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74,
77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87,
88, 89, 90, 92, 94, 96, 97, 98, 99, 100,
101, 104, 108, 130, 160, 161, 162, 163,
167, 168, 170, 171
BWDA: 7, 122
DEBRECZEN: 18, 24, 120, 121, 123
DOMEGYHAZ: 13
GHYEON, GYEON: 26, 40, 41, 148, 149
GYEÖNGYEÖS: 16, 17, 33, 95, 105
KECHKEMETH: 9, 119, 136
KEOREÖS: 36
KEÓTELEK: 152, 153, 154, 155, 159
KEZY: 176
KOLOSWAR: 124, 125, 126, 127
KOWAZDH: 37
KYSSYR: 146
MAKO: 49, 53, 54, 57, 111, 112, 113,
114, 115, 116, 156, 175, 177
MARCZYN: 143, 157
MEZEŐHEGYES: 12
PESTH: 5, 28, 29, 31, 103, 107, 109,
117, 178
SEÖVENHAZ: 19, 38
SYMANDH: 8, 11, 23, 25, 27, 76, 106
SZEGEDH, ZEGEDH: 45, 46, 172, 173
SZENTHETORNYA: 179
SZER, ZER: 39, 144, 158
THEÖLGYES: 6
THOLNA: 66
THWR: 10, 15, 30, 102, 180, 182, 183
THYRNAVIA: 32, 110
THYZAWARSAN: 128, 129
WÁCZ: 14, 75
WARSAN: 21, 22
VÁSARHEL, VASARHEL: 135, 137,
141, 142, 174
WYGH: 147
ZAZBEREK: 139, 140
ZENTHES: 91, 164, 165, 166
ZENTTHANDRAS: 93

ZENTTHKYRALY: 42, 43, 44, 145,
150, 151
Z. MARTHON: 47

**5. A tőzsérek személyneve szerint
1586**

ABRAHAM Benedek: 217
    János: 156, 303, 413
ANEDI Pál: 343
ANGIAL Fábián: 63
ANIÁKY Péter: 108
ANTAL Mihály: 60
ANTALFY Máté: 208
BACHIO Gergely: 376
BACHY István: 290
BAI András: 98
BAK Lőrinc: 239
BAKO Mihály: 141
BALOG, BALOGH András: 358
    Bálint: 340
    Imre: 1, 411
    Máté: 51, 53, 185, 204, 420
    Mihály: 382
    Tamás: 116
BALOGDI Bálint: 14
BAN Benedek: 219
    Bernát: 44, 174
    Péter: 351, 449
BAROK Benedek: 462
BARANI Péter: 238
BARONAI Mátyás: 68
BARSJ János: 472
BARTA Márton: 485
BATOR András: 166
BECHE Gergely: 353
BELOS Lőrinc: 335 (lásd! Bilos is).
BERENI Benedek: 119
BERES János: 263
BERTALAN Kelemen: 297
    Mátyás: 79
BILOS Lőrinc: 55
BIRBIK János: 27, 162
BIRO Benedek: 104
    György: 84, 228
    Lőrinc: 152
BODO János: 336
    Márton: 330

BODOGH Izsák: 397
BORI János: 13, 29
BORNEMIZA Gáspár: 245
BOSONKA Miklós: 490 (lásd! Posonka
is?)
BUSAS Mihály: 96
CALEGER Gergely: 393
CAPODI István: 136
CATO Balázs: 64
CEH Benedek: 39
CEKE István: 331
CHATI Pál: 419
CHATO Jakab: 444
CHENEKES János: 442 (lásd! Conakos
is)
CHEO Mihály: 196
CHIAK Tóbiás: 455
CHIAKO Márton: 414
CHIATORI Márton: 445
CHIK Balázs: 43
CHIKOR András: 450
CHIOMO Gáspár: 175
CHISAR András: 83 (lásd! Czysar is)
CONAKOS János: 229
CONGRADI Lőrinc: 149
CORI János: 410
    Lőrinc: 151
    Péter: 191
CORLAD János: 241
COTONYI Pál: 481
CUTAS György: 91 (lásd! Cutasy is)
CUTASY György: 289
CZYSAR András: 352
DAVID Demeter: 278
DECZKI Márton: 457
DESKI Gergely: 205
DESO Gergely: 32
DIAKI Jakab: 54
DIENES Mihály: 441
DIOS Máté: 428
DOBOS István: 35, 105, 254
DOKA Gáspár: 361
ECEDI György: 134
ECHY András: 124
EGED Gáspár: 506
    Máté: 48
EOTTVOS Tamás: 324
ERES Balázs: 487
ERDELI Bálint: 464

Demeter: 379
 ERDO Balázs: 164
 FABIAN Demeter: 78, 190
     Farkas: 214
     János: 388
     Péter: 125
 FARAGO Ambrus: 295
 FARDE Mihály: 23
 FARKAS Balázs: 495
     Benedek: 70, 261
     Fábián: 19
     János: 153
     Lukács: 409
 FARNAD Lukács: 100
 FARO Benedek: 285
 FAZEKAS Márton: 415
 FECZKES Mátyás: 503
 FECZKESY Bálint: 225, 438
     Márton: 71, 195
     Miklós: 342
 FEOLFEOLDI János: 115, 446
 FERENC Pál: 172
 FEKETE Gáspár: 377
     László: 273
     Lőrinc: 145
 FENE Máté: 374
 FODES Mihály: 140
 FODOR Benedek: 266
     Gergely: 243
     György: 338
     Jakab: 58
     János: 237, 267, 286
     Márton: 395
 FORIS Balázs: 22, 216
 FURI Antal: 364
 FUZI Dénes: 49
 GAZDAG János: 226
     Miklós: 248
 GELLER István: 33
 GEOIKOS Benedek: 280
 GOLIA Máté: 97
 GOMBA Tamás: 109
 GONDA Ambrus: 430
 GORY Márton: 181
 GUROSY János: 154
 HAIAS Mihály: 299
 HAIDU Gáspár: 187, 252
 HAITÓ Gáspár: 249
 HALASZ Gáspár: 439
 HAMAR Márton: 292
 HARMATI László: 348
 HATVANI László: 127
     Urbán 25, 62, 399
 HAZI Bálint: 283
 HEUESY Péter: 198
 HORUATH Márkus: 320
     Márton: 47
     Máté: 101
     Péter: 65
 HUZAR Ambrus: 310
 IGARI Ambrus: 107, 407
 IHATO Balázs: 42, 87, 232
     Gergely: 110
 JANIO János: 253
 JANKO Mihály: 293
 JOSOGI Marton: 150
 JUKIT László: 309
 KADAS Demeter: 491
 KADUARI Demeter: 384
 KALMAR János: 77
 KARACHIA Gergely: 155
 KASZAS Bálint: 246
     Miklós: 255
 KECZKESY Lőrinc: 334
 KEDENI Bertalan: 447
 KEREKES János: 75, 328
 KEREKI Bálint: 72
 KERTE Ferenc: 346
 KESIRY Sebestyén: 159
 KIDE Elias: 224
 KIOS Gergely: 304
 KIS, KYS András: 176
     Balázs: 260
     Gáspár: 202
     Gergely: 118
     Imre: 498
     István: 57, 270
     Jakab: 250, 488
     Lukacs: 40
 KOCHIA Imre: 424
 KONTE János: 360
 KOROSY Miklós: 505
 KOSMA Gáspár: 56
 KOUACZ Antal: 315
     Balázs: 298
     Gergely: 85, 201
     István: 302
     János: 135, 210, 265, 294, 347, 478

Kálmán: 5
 Lázár: 73, 218
 Pál: 28
 Péter: 6, 41
 Urbán: 312
 KOUER Mátyás: 494
     Péter: 203, 476
 KWN Mihály: 325
 KWS Balázs: 452
 KUTI János: 429
 KUTOI Jakab: 386
 LANI Imre: 281
 LAZAR András: 36
 LAZLO István: 142
 LECZ Ferenc: 471
 LEDI Bálint: 206
 LETEGI Fabian: 484
 LIBAR Gergely: 211
 LITERATUS András: 213
     György: 402
     István: 323
     János: 11, 117
     Jeremiás: 326
     Péter: 387
 LUTAS György: 412
 LORINCZ János: 456
 MACZKO Balázs: 264
 MADARAS János: 427
     Péter: 12, 486
 MAGIAR, MAGYAR Balázs: 329
     István: 443
     János: 496
 MANCHUR János: 291
 MARCUS György: 404
 MARTON György: 493
     János: 74
     Lázár: 406
 MEHES Imre: 132
     István: 120
     János: 130
 MENESTORAI Lukács: 322
 MESZAROS Balázs: 233
     Benedek: 423
     Gábor: 148, 344
     János: 282
     Márton: 383
 MOROSY Gáspár: 454
 NAG, NAGI, NAGY, NYAD, NYAIT,
 NYAT Ágoston: 259
 Albert: 381
 Ambrus: 69, 227, 380, 477
 András: 146, 301
 Antal: 483
 Balázs: 180
 Benedek: 183, 223, 390, 418
 Demeter: 21, 76, 231
 Ferenc: 421
 Gál: 16
 Gáspár: 50, 453, 466
 Gergely: 437, 468
 György: 222, 251, 318
 István: 38, 234
 Jakab: 458
 János: 332, 371, 463
 László: 465
 Lőrinc: 143, 311, 369
 Lukács: 81
 Márton: 236
 Mátyás: 499
 Mihály: 2, 9, 88, 258, 492
 Pál: 8, 41, 46, 111, 163, 417
 Péter: 378
 Sebestyén: 52, 403
 Simon: 391
 Tamás: 275, 434
 NEMES János: 362
 NÉMET Albert: 4
     Pál: 305
 NIRO, NYRO, NYRU András: 24, 138,
 354
     Balázs: 86, 221
 NYSO Gergely: 207
 OLA Gergely: 131, 272
     György: 269
     István: 475
     Mihály: 370
 ORADI Lukács: 349
 OROSI Gáspár: 122
 ORUOS Mihály: 80
 OSAK Máté: 489
 PAL János: 268
 PAP György: 400, 501
     János: 121, 200, 327, 366, 372
     Mátyás: 82
 PENTO Benedek: 296
 PEREGI Gáspár: 113
 PINTÉR Benedek: 448
 PINTES János: 34, 287

PIPADI Mihály: 212
 PIPALI Ferenc: 94
 PLEBANT Vince: 171
 POLIAK Sebestyén: 192
 POLYAI Jakab: 188
 POLYAS Jakab: 356
 POSONKA Miklós: 173 (lásd! Bosonka is)
 POSTOS István: 271
 POTOS János: 144
 PUTNIK György: 507
 RACZ Farkas: 244
     György: 20
     Miklós: 368, 508
 RADICZ Jakab: 199
 RAICHO Sebestyén: 209
 RUSA Lukács: 10
 SALAI János: 459
     Mihály: 193
 SANDOR András: 169
     Márton: 179
 SANTA Gáspár: 247
     István: 357
 SAR Barnabás: 240
 SARAS Miklós: 31, 102 (lásd! Zaras is)
 SARDI Gergely: 147
 SARKADI, SARKODI János: 167, 479
 SEBESTIEN János: 189
     Mihály: 157
 SELLEI Ambrus: 93
 SEMPTEI Ambrus: 279
 SEPLAKI Mihály: 405
 SERES András: 467
     János: 435
 SICA Gergely: 30
 SIMON Miklós: 37, 106
 SITNEI János: 197
 SLONI Miklós: 389
 SOKA Sebestyén: 256
 SOMOGI András: 184
     Ferenc: 186
 SONDI Mihály: 422
 SOS, SOOS Gergely: 497
     János: 139, 276, 363, 432
 SRETER János: 182
 SYLADI Máté: 337
 SZALAI Fábán: 170
 SZETETHORAY László: 194
 TADI Mihály: 473
 TAKARÓ Ferenc: 277
     Mihály: 436
 TARCHIA János: 385
 TECHER János: 482
 TEGDA Ambrus: 460
 TEHEN Gáspár: 451
 TERCHI András: 365
 TISZA Antal: 307
 TOLLAS Gáspár: 416
 TOTT, TOTH, TOD András: 99
     Antal: 45
     Baltazár: 158
     Benedek: 398
     Demeter: 59
     Gergely: 18
     György: 474
     Máté: 128, 350
     Mihály: 129
     Sebestyén: 92, 288
     Tamás: 373
     Tóbiás: 126
 TÖRÖK Máté: 103, 230
 TURI Lukács: 123
 TUROS Antal: 112
     Tamás: 178
 URBAN Bálint: 469
 VACY Baltazár: 262
 VAD Benedek: 394
 VAIDA Dénes: 461
     Gergely: 408
 VARGA Balázs: 160
     Márton: 161, 355
     Mihály: 90, 133, 137, 333
 VAS Benedek: 3
     Gergely: 168, 359
 VASUARI Mihály: 274
 VEG Mátyás: 61, 257 (lásd! Vik is)
 VERES Benedek: 426
     János: 425
     Lőrinc: 316
     Lukács: 67
     Márton: 114, 321
     Máté: 431
     Mihály: 470
     Pál: 165
 VICTOR Márton: 367
 VIK Mátyás: 433
 VINCZE Urbán: 89
 VOJDI Péter: 502

ZABO Ambrus: 317
Balázs: 15, 339
Benedek: 375
Demeter: 242
György: 17
István: 313
János: 215, 440
Lukács: 314
Márton: 396
Miklós: 300, 392
Pál: 341
ZARANDI Fabian: 319
ZANTO Baltazár: 284
ZARAS Miklós: 235
ZEKERES Gergely: 500
ZENTE György: 66
ZENTGORGI István: 177
ZENTMIKLOSI István: 35
ZEICH János: 7
ZOCH István: 306, 308
ZITA Péter: 504
nem olvasható: 220, 345

**6. A tőzsérek személyneve
szerint 1587–88**

ABRAHAM Benedek: 73, 689, 743
ÁGOSTHON Pál: 221
Tamás: 142
ALCZ Antal: 594
János: 324, 639
ALFEOLDY János: 65, 500
ANDOR Fábrián: 229
ANGYAL Fábrián: 22, 269, 667
ANTHAL András: 582
ANTHALFFY Máté: 159
BÁÁTH Tamás: 333
BAGOLY Bálint: 106, 375, 445, 605,
724
BÁKOCHY Mihály: 357
BÁKONY János: 489
BALOGH Bálint: 163, 400
Máté: 424
Mihály: 62, 435
Miklós: 731
BÁN Bernát: 212, 404, 499
Péter: 48, 399
BARÁNCZY Imre: 14

BARÁNY Péter: 121, 412, 557
BARÁTH Balázs: 366
Mihály: 18
BARBEL Lőrinc: 275
BARLA Márton: 197, 238, 337, 439,
652, 718
Miklós: 309
BARTHA Tamás: 626
BÁTHÁ Mihály: 369, 684
BATTYANY Tamás: 614
BAYKOR Tamás: 266, 571
BECHFÉOLDY Gergely: 527
BEDDY Mihály: 578
BEKE Ambrus: 759
BENKEŐ Lukács: 455
BEŐR János: 105
BEŐSSE Gáspár: 157
BERBYK János: 516 (lásd! Bergich is?)
BERECHK Máté: 621
BERGICH János: 199 (lásd! Berbyk is?)
BERKEZY Gergely: 536
BERNÁTH Bálint: 662
BERTALAN Mátyás: 329, 576, 733
BERTHOK János: 686
BODÁ Márton: 176
BODÓ Imre: 530
János: 356
BODON, BODONY Benedek: 209, 454
BODOR, BÓDOR Albert: 255, 564
András: 587
BOGHDAN János: 659, 758
BOLDISAR László: 660
Márton: 477
BOLTHOS Balázs: 222, 611
BONCZ Mihály: 149, 698, 752
BOROS János: 245
BORSÓS János: 173, 470
Sebestyén: 184, 257, 693
BORSY Gergely: 201
BORSSY János: 156
BÓSNYAK János: 506
BÓSZER Miklós: 112, 113
BOSZO Bálint: 96
BÓSZOR Pál: 220
BWDÁCH Lukács: 87
BWDAY György: 30
BWNTHÁ János: 452
BWRYÁN Bálint: 259, 680, 705
BYLOS Lőrinc: 355

BYRÓ Ágoston: 225
     Balázs: 17, 146, 272, 650
     Baltazár: 579
     György: 216
 BYZONY Pál: 474
 CHALLAY István: 677
 CHARKÓ Balázs: 584
 CHATÓ, CHYÁTHÓ Balázs: 388, 669,
 760
 CHEHY Pál: 430
 CHEMER Gáspár: 35
 CHERKÓ István: 25, 301, 596, 615
 CHOTHY, CHWTHY Lukács: 186, 305
 CHYAKY György: 192
     Mihály: 189
 CHYAPLAI János: 248
 CHYAPÓ György: 252
 CHYÁTHY Gergely: 138, 300
 CHYEME Albert: 34
 CHYEMY Benedek: 215
 CHYK Balázs: 341, 473, 727
 CHYOK Mihály: 256
 CHYONOKOS János: 181
 CHYOR János: 298, 336, 595, 601
 CHYRKES, CZERKES Gergely: 367,
 548
 CHYUTHY, CHYWTHY Bálint: 629,
 756
 CZWBRÓ István: 518
     Lőrinc: 436
 CZYÁSZÁR Baltazár: 150, 505
 CZYKÁ János: 94, 522
 DÁMYÁN Lőrinc: 267, 491
 DEKÁN István: 647
     Jakab: 495
 DELY István: 50
 DESZY Péter: 81
 DOBOS István: 148, 231, 441, 681
 DOBOZY Máté: 685
 ECHYENY György: 67
 EGYED Gál: 102, 598
 ELEK András: 12
 ENGHY Mihály: 409
 EÖKREÖS Balázs: 86
 EÖRSSY Mihály: 185
 EÖTTHWEÖS András: 338, 613
     Antal: 66
 ERDÉLY Bálint: 211
     Gergely: 8
 EREÖS András: 558
 FABIAN Demeter: 165, 397
 FARAGO Ambrus: 331
 FARKAS András: 692
     Benedek: 227
     Gergely: 49
     János: 116
 FECHKES, FECHKESSY Bálint: 529
     Márton: 109, 195, 550
 FEHÉR Márton: 253
 FEKETE Ferenc: 672
     János: 207, 280
     Lőrinc: 360, 512
     Miklós: 334
     Péter: 263, 428, 716
 FEÖLDY János: 461, 648
 FEOLFOLDY János: 130, 531
 FEYZES Benedek: 296
 FODOR Bálint: 179, 451
     Jakab: 75
     Péter: 632
 FRIS Balázs: 556
 FWZY Dénes: 4
 GABOR István: 115
     János: 312
 GALASY Lőrinc: 335
 GANY Mihály: 310, 502
     Pál: 456
     Péter: 79
 GAZDAGH Gergely: 9
 GEREBECH István: 39
 GERGEL Balázs: 471
 GEZTHEREDY Pál: 196, 551, 715
 GOGAN Márton: 103, 513
 GONDA János: 60, 475
 GORSAS Mihály: 459, 723
 GYARFAS Tamás: 754
 GYEOROSSY János: 545
 GYEOREOY Imre: 323
 HALASSY Lőrinc: 453
 HALAZ Barnabás: 32
     Gáspár: 509
 HANGYA György: 751
 HARMATHY László: 213, 448, 687
 HATTHAZY Pál: 707
 HATTHKO Péter: 208
 HATTHWANY Urbán: 124, 299, 586, 753

HAWASSY Benedek: 234
 HAYAS Mihály: 395, 664
 HAYNAL András: 627
 HEGEDEŐS András: 339
 HERCZEGH Gáspár: 732
 HEUCESSY Mihály: 128
     Péter: 625
 HORUATH, HORWATH György: 37,
 674
     Márton: 29, 379
     Mihály: 291
     Péter: 387
 HOZZW Márton: 580
 HYW Mihály: 519
 IHATO Balázs: 190
 IHOS Gáspár: 277
 ILO Gergely: 747
 ISAY Ferenc: 33
 IVO Baltazár: 673
 IZPORNIA Márton: 140, 480
 JÁNESSY Mihály: 644
 JOLNA János: 200, 421
 KADAS Gergely: 325
     Miklós: 158, 433
 KALÁCHYAY Imre: 521
 KALÁS Péter: 303
 KALMÁR Bálint: 59
 KÁNTHO István: 58
 KAPOZTAS Urbán: 544
 KARCHION Tamás: 262, 476, 694
 KARAGYUL Péter: 532
 KARUOLYOS István: 565
 KASZAPH Gergely: 98
 KÁTHO Jakab: 170, 236
 KAZAS Gergely: 2
 KECHKENY Benedek: 308
 KELEMEN Bertalan: 744
 KENYO Máté: 314
 KEREK Antal: 20
     Gergely: 392
     Pál: 415
 KEREZTES Márton: 282
 KEŐRMEŐNDY Sebestyén: 28
 KEŐREŐS János: 26, 261
     Máté: 27, 243, 410, 617
 KEŐWER Balázs: 217
     Péter: 107, 386
 KIS, KYS András: 89, 348
     Antal: 711
     Gergely: 289, 447, 699
     Imre: 449, 668
     István: 330
     Jakab: 228, 638
     János: 74, 485, 534
 KISÁ Imre: 574
 KOKAS Miklós: 623
 KONTHA István: 591
 KOPP Tóbiás: 223
 KORLATH Miklós: 346
 KORMOS Ambrus: 21, 162, 321
     Balázs: 154
 KOSÁ Márton: 178
 KOUACH, KOVACH, KOWACH Al-
 bert: 249
     Antal: 427, 600, 709
     Benedek: 273, 478
     Demeter: 276
     Ferenc: 13, 389, 501, 573, 750
     Gergely: 283, 486, 661, 741
     István: 653, 703
     János: 302, 465, 658, 735
     Pál: 524, 602
     Péter: 490
     Tamás: 175
 KWN Benedek: 123
     Dénes: 101
 KWRTHEŐS János: 559
 KWRTHY Benedek: 36
     István: 484
 KYKESSY Mihály: 120, 437
 LANGHOS István: 118
 LAZAR Máté: 631
 LAZLO Baltazár: 133
     Demeter: 349
     Ferenc: 351
     Imre: 91, 287, 670
 LENCHES János: 177
 LEŐRINCH Benedek: 125
 LITERATUS István: 119, 316, 543
     János: 264, 619
 LOVAZ János: 418
 LYBOR Mihály: 153
 MADARAZ Péter: 1, 99, 376, 552, 734
 MARKUS, MARKWS György: 620
     János: 93, 370, 526, 604
 MARÓTHY Gáspár: 161
 MÁRTHON Baltazár: 129, 700
     Gergely: 88

Lőrinc: 682
 MESZAROS, MEZAROS Antal: 61
     János: 52, 82
     Márton: 57, 237, 434
     Miklós: 171, 368, 599, 725
     S.: 53
 MYHALFFY Balázs: 70
 MIKLÓS István: 292
 MISKOCZY Ferenc: 572
 MICHKEY, MICZKEY Lázár: 126, 416
 MYKLEY András: 47
 MOGYOROS Gergely: 131
 MOHÁCHY Balázs: 730
 MOLNAR Pál: 403
 MOLNOS Antal: 585
     János: 535
     Kristóf: 132
 MORICH Mihály: 182
 NAGY Ambrus: 382, 592, 623
     András: 219
     Antal: 64, 108, 417, 450
     Balázs: 295, 528, 678, 739
     Bálint: 84, 411, 460
     Baltazár: 318
     Benedek: 40, 193, 549
     Demeter: 78, 137, 347, 354
     Gáspár: 293
     Gergely: 19, 187, 383, 481, 642,
     710
     György: 174, 307
     Imre: 398
     István: 194, 288, 352, 422, 704
     Jakab: 361, 420, 504, 636, 655,
     657
     János: 304, 353, 364, 533, 539,
     588, 717
     László: 260, 419
     Lőrinc: 695
     Lukács: 15, 235, 523
     Márton: 71, 218, 290, 317, 340, 4
     540, 583, 634, 645
     Mihály: 468, 649
     Miklós: 135, 198
     Pál: 54, 188, 372, 440, 612, 671
     Péter: 11, 281, 483
     Sebestyén: 345
     Tamás: 270
 NAGY GÁL István: 134, 401, 438, 446,
 581, 608, 714
 NAGY GÁL János: 738
 NEHEZ Mátyás: 606
 NEKY János: 414
 NEMES János: 164
     Mátyás: 144, 520, 746
 NÉMETH Benedek: 202, 593
     Péter: 306
 NESTHAY Albert: 250, 492
 NOUAK Pál: 537
 NYHO Márton: 538
     Péter: 246
 NYKEL János: 83
 NYÓMÓ Imre: 570
 NYREO Gergely: 628
 NYRY Balázs: 226, 319, 675
 OLAH András: 641
     István: 566
     János: 396
     László: 546, 737
     Máté: 463
     Miklós: 139
 OLAZ Máté: 676
 PAP Antal: 378, 609
     György: 285
     János: 394, 467, 646
 PAPP Gergely: 254, 568
 PAYAN Gáspár: 274, 381
 PELBARTH Vince: 204, 487
 PEREZLENY Imre: 206
 PETERFFY Miklós: 90, 640, 708
 PETHE Máté: 315
 POGAN Benedek: 191
 POLGÁR Jakab: 326
 PUSKÁS, PWSKAS Máté: 444
     Mihály: 373
 PWTHNYK Miklós: 284, 562
 PYNTHNER Benedek: 679
 PYNTHES Ferenc: 466, 616
 PYPALY Ferenc: 251, 493, 748
 RÁCZ Ferenc: 224
     János: 563
     Mátyás: 745
     Miklós: 462, 702
     Péter: 151
 RAKOS János: 517
 RAYKO Gáspár: 68
 RUSA Lukács: 85, 553, 740
 SAÁR Mihály: 482
 SAJTÓ István: 97, 332
 SALGO János: 6
 SANDOR András: 203, 380, 610

SÁNTHA Baltazár: 214
 Gáspár: 5, 183
 SARKADY János: 240, 575
 SARKEÓZY Albert: 729
 András: 633
 SARLÓ János: 31, 696
 SAYTHY Gáspár: 239
 SERES Jonas: 488
 Márton: 697
 SETHETH János: 311, 472
 SOMOGY Pál: 496, 749
 SYGMONDH Pál: 713
 SYLE Demeter: 111, 643
 SYMONFFY István: 145
 SZABO, ZABO András: 313
 Balázs: 43, 268
 Bálint: 244, 429
 Benedek: 46
 Demeter: 232, 390, 498
 Ferenc: 365, 567
 Gergely: 72, 92, 458
 György: 166, 515
 István: 665
 János: 479
 Lázár: 358
 Pál: 10, 637
 Tamás: 169, 344, 630, 728, 755
 SZÁKAL Tamás: 706
 SZÁKALLÓS Gáspár: 16, 172, 297,
 541, 597
 SZÁKÁTH Bálint: 294
 SZÁKAY Balázs: 497
 SZALAY, ZALAY Balázs: 320
 Mihály: 663
 Miklós: 555
 SZALTBAY István: 41
 SZÁNÁ János: 342
 SZÁNTHÓ Balázs: 265, 561
 Ferenc: 719
 János: 391
 Márton: 374
 SZARKA István: 503
 Jakab: 393
 János: 511
 Oszvald: 141, 233, 442
 SZASZY János: 622
 SZEGEDY István: 547
 SZEKEL Bálint: 258, 425
 SZEKERES László: 241
 SZENTHE Demeter: 76, 405
 SZEÓCH, SZWCH (lásd! Szwz, Zetth
 és Zwsz is?)
 István: 167
 Máté: 55
 Pál: 423
 SZEÓKEÖLLEŐ Mátyás: 110, 554
 SZEPLAKY Simon: 385, 560
 SZERENCHE Jakab: 42
 SZONDY, ZONDY Antal: 69
 Máté: 24
 SZWZ János: 507
 SZYLADY András: 327
 SZYNTHEY Ambrus: 464
 TEOREOK, THEŐREŐK Balázs: 278,
 508
 Máté: 230, 413, 651
 TEOREOS Mihály: 3
 THAGHDY Mihály: 136
 THAKARÓ Mihály: 114, 363, 525, 721
 THAKÓ János: 569, 742
 THAMÁSY Péter: 286
 THAR Bertalan: 210
 János: 7
 THARCHYA Mihály: 322, 654, 722
 THEGHDES Lőrinc: 205, 343, 757
 THEHEN Farkas: 51
 THELEKY Lőrinc: 328
 THERNY György: 362
 THOLLAS Gáspár: 127, 432
 THOTH Ambrus: 384
 Antal: 494
 Balázs: 510
 Benedek: 271
 Demeter: 100, 143, 431
 György: 122, 168, 402, 542, 701
 János: 443, 683
 Lőrinc: 95, 426, 624
 Márton: 45
 Máté: 279
 Mihály: 603
 Miklós: 691
 Péter: 80, 377, 607
 Sebestyén: 242, 408, 618
 Urbán: 63, 180
 THWRY Benedek: 160
 THYSZAY István: 77, 407
 THYZTA Antal: 726
 URBÁN Bertalan: 359
 János: 406, 635
 WAIDA Ferenc: 688

WAK, VAK Gergely: 56
Mihály: 38
WARGHA, VARGA Balázs: 104
János: 656
Péter: 44
VAS Benedek: 350, 736
Gergely: 155
VÉKONY Ferenc: 589
VERES György: 590, 690
István: 117
Lőrinc: 712
Márton: 469, 720
ZADORY Márton: 514
ZETTH Jakab: 147
ZWSZ Ambrus: 152
nem olvasható: 457

*7. A szekeresszűdák személyneve
szerint 1586*

BALOGH Bálint: 30
BARBEL János: 24
CADAS, KADAS Fűlöp: 2
János: 41
Mátyás: 25
CALMAN Lázár: 17
CARDOS Tamás: 8
CÓRÓS Baltazár: 13
CZAKOU Balázs: 5, 28
DANI Gergely: 12
EÓTTWOS Gáspár: 9
FABUS Ambrus: 18, 42
FORIS János: 27, 31, 43
GEOKERES András: 36
KERES Bertalan: 11
KIS Márton: 26
LITERATUS András: 35
Benedek: 37
MADARAS Lőrinc: 14
MOD Benedek: 22
MORIAS Márton: 38
NAG, NAGY Ambrus: 15
Baltazár: 10
János: 16
Pál: 6
SAGI Demeter: 34
SEREI Gergely: 33
SERGE Mihály: 4, 23

SZEKERES Tamás: 29
TOD, TOTT, TOTTH István: 32
Jakab: 40
Vince: 1
TÓRÓK János: 20
URBAN István: 39
VAS János: 21
ZABO Péter: 3
ZEKERES Ferenc: 7
ZELES Balázs: 19

*8. A szekeresszűdák személyneve
szerint 1587-88*

ANGYAL János: 110
Mihály: 116, 175
BÁCHY, BÁCZY Máté: 20, 96, 108, 162
Tamás: 68, 100
BALLA Gergely: 114
BALOGH Bálint: 85, 167
György: 89, 157
BARBEL Gergely: 2
BAYKO András: 174
BEÓR János: 123
BERHI János: 23
BWRYAN Bálint: 13, 104
BYNKY János: 46
CHAPPAN István: 136
CHRISTOPH János: 153
CHYANADY Antal: 179
CHYAKOR Balázs: 72, 86
CHYEÓ György: 154
CHYEPEL Ferenc: 128
CHYKOS Ferenc: 19
DANY Gergely: 152
DESEÓ Péter: 155
ELEKES György: 135
EÓTTWEOS Gáspár: 34, 94
FABIUS Ambrus: 59, 97, 169
FABO Benedek: 93
FAZEKAS Simon: 6
FEHER János: 73, 80, 161
FORIS János: 70, 90, 170
GAZDAGH Albert: 132
GEONCHY Tamás: 32
GRABÁNCH János: 52, 133
JÁNKA Mihály: 8
JANKWLY Ambrus: 41

JUHÁSZ Péter özvegye: 38
 KÁDAS Ambrus: 99
     Antal: 17
     Ferenc: 22
 KALMÁR János: 118, 176
     Lázár: 83
 KAPPANY Bertalan: 131
 KEOREOS Fábián: 27
 KEÓWESDY Gergely: 156
 KONYA Gergely: 113
 KORMOS Ambrus: 11
 KOSA Benedek: 139
 KOWACH Gergely: 124
     István: 165
     Mátyás: 129
     Mihály: 143
     Péter: 166
 KWN György: 146
 KYS Ambrus: 159
 LÁNCHOS Antal: 61, 92, 163
 LASKAY János: 48, 134
 LAZLO András: 14, 75
 LITERATUS Ambrus: 178
     András: 5, 28, 31, 103, 107, 109
     Demeter: 30
     István: 15
     János: 117
     Máté: 66
     Mihály: 119, 122
     Péter: 29
     Tamás: 33, 95
 MAGYAR Bálint: 3, 181
 MAKAY Balázs: 56
     György: 10
 MEGGYESI Baltazár: 127
 MEZAROS Péter: 7
 MICHKE, MISKY Tamás: 91, 164
 MICHKEY Ambrus: 1
 MOSZA Ambrus: 36, 138
 NAGY Ambrus: 145
     András: 42, 57, 111, 150
     Antal: 47
     Baltazár özvegye: 149
     Barnabás özvegye: 137
     Benedek özvegye: 141
     Ferenc: 158
     János: 172, 182
     Pál: 121
     Sebestyén: 54
 OLAH János: 25
 OSWALDH Bálint: 24
 PAP István: 16, 105
     János: 12
 PAXI Miklós: 142
 SALY András: 44
 SAROSY János: 76, 106
 SARY Benedek: 147
 SAUALY Péter: 171
 SOMOGYI Baltazár: 173
     Tamás: 140
 SYKETH Ferenc: 74, 98
 SYPOS Péter: 78
 SYWO György: 130
 SZABO Bálint: 4
     Jakab: 49
     Lőrinc: 148
     Péter: 71, 81
 SZEKERCHES Tamás: 67, 88, 160
 SZENYEY Mihály: 69, 87
 SZEORGEÓ János: 112
 SZEPA Bálint: 64, 168
     Gergely: 82
 SZEPELY Imre: 180
 SZEÓCH, SZWCH, ZEWCH, ZWCZ
 András: 125
     Kristóf: 126
     Mátyás: 53
     Mihály: 37
 TEOREOK, THEÓREÓK János: 62, 84
 THÁNCHYOS János: 51
 THAR István: 18, 43, 151
 THARNAY Tamás: 183
 THELEK Mihály: 45
 THOLLAS Gáspár: 102
 THOTH, THOTTH András özvegye: 115
     Balázs: 40
     Ferenc: 55
     György: 35
     Máté: 50
     Tamás: 177
 THOTHFALUSSY István: 120
 THYSZA András: 26
 WAIDA Jakab: 60
 WARGHA György: 39, 144
     Kristóf: 21
 WAS János: 65, 79
 WEGH Balázs: 9
     György: 58, 77
 ZYGYARTO Balázs özvegye: 63, 101

5. BIBLIOGRÁFIA

— a — o

1897 Marhakereskedésünk szabályozása 1605-ben.
Magyar Gazdaságtörténeti Szemle 4. évf.

BUZA János

1980 A hódoltság gazdagparaszti állattartásának néhány kérdése. Szénaárak 1660-ban. Ethnographia XCI. év. 237–249. p.

EMBER Győző

1988 Magyarország nyugati külkereskedelme a XVI. század közepén. Budapest.

FEKETE Lajos — KÁLDY–NAGY Gyula

1962 Budai török számadáskönyvek 1550–1580. Budapest

FENYVESI László

1979 Kecskemét gazdasága a török uralom első évtizedeiben. A hódoltsági mezővárosok XVI. századi gazdasági fejlődésének kérdéséhez. Agrártörténeti Szemle 21. évf. 142–220. p.

GECSÉNYI Lajos

1981 Adatok tiszántúli és erdélyi kereskedők nürnbergi kapcsolatihoz a XVI. század második felében. In: A Hajdú–Bihar Megyei Levéltár Évkönyve VIII. 99–112. p. Debrecen

1991 Győr kereskedelmi szerepének változása a XVI. században. In.: Arrabona 26–30. 23–44. p. Győr.

IVÁNYOSI–SZABÓ Tibor

1985 Bács–Kiskun megye múltjából VII. Gazdaságtörténeti és demográfiai feldolgozások. 503. p. Kecskemét

KÁLDY–NAGY Gyula

1968 Statisztikai adatok a török hódoltsági terület nyugat felé irányuló áruforgalmáról 1560–1564-ben. Történeti Statisztikai Évkönyv 1965–66. 27–97. p. Budapest

KOCSIS Gyula

1986 Szolnok megyei települések állatkereskedelme és „szekerezése” a XVI. század második felében. In: Botka János szerk.: Zounuk a Szolnok Megyei Levéltár Évkönyve. 25–52. p. Szolnok

PACH ZSIGMOND Pál

1985 szerk.: Magyarország története 1526–1686. (Magyarország története tíz kötetben 3/1–2.) Budapest

SZAKÁLY Ferenc

1972 Balázs deák gyöngyösi kereskedő üzleti könyve. (Adalékok a hódoltság terület kereskedelmi kapcsolatainak történetéhez a XVI. század végén.) Agrártörténeti Szemle 14. évf. 356–386. p.

1984 Gyöngyös gazdasági és társadalmi változásai a török korban. In: Havassy Péter — Kecskés Péter szerk.: Tanulmányok Gyöngyösről. 147–178. p. Gyöngyös

1990 Nagy Gergely pereszkutasi kereskedő tózsér viszálya Nagyszombat városával (1588). Adatok a 16. századi kereskedelem–szervezet kérdéséhez. In: Blazovich László szerk.: Tanulmányok Csongrád megye történetéből. XVI. 123–144. p. Szeged

SZENTPÉTERY Imre

1912 Oklevéltani naptár. Budapest

TAKÁTS Sándor

é. n. A magyar tózsérek és kereskedők pusztulása. In: Szegény magyarok 129–247. pp. h. n.

VASS Előd

1972 A váci török vámnaplók adatai az Alföld felől nyugatra irányuló XVI. századi áruforgalomról. Agrártörténeti Szemle XVI. 120–155. p.

1975 Vác 1560. évi török vámnaplója. In: Ikvai Nándor szerk.: Studia Comitatensia 3. 137–165. p. Szentendre

ZIMÁNYI Vera

1969 Sopron város húsellátása 1567-ben, 1570-ben és 1593-ban. Agrártörténeti Szemle XI. évf. 435–468.

1976 Magyarország az európai gazdaságban. Budapest

1985 Gazdasági és társadalmi fejlődés Mohácstól a 16. század végéig. In: Magyarország története tíz kötetben 3/1. 344–353. p.

ZIMÁNYI Vera — HARALD Prickler

1974 Konjunktúra és depresszió a XVI–XVII. századi Magyarországon az ártörténet és harmincadbevételek tanúságai alapján; kitekintés a XVIII. századra. Agrártörténeti Szemle 79–212. p.

Tóth Ágnes*

A MAGYARORSZÁGI DÉLSZLÁVOK HELYZETE ÉS TÖREKVÉSEI 1945–1948 (Dokumentumok)

A II. világháborút követően sem az egyes pártok, sem az Ideiglenes Nemzeti Kormány nem foglalkozott súlyának megfelelően a Magyarországon élő nemzetiségek helyzetével, s programadó módon jövőjével sem.

Az 1944. december 2-án Szegeden létrejött Magyar Nemzeti Függetlenségi Front programja minden magyar állampolgárt illetően síkraszállt ugyan az emberi és polgári szabadságjogok biztosításáért, de nem szólt külön az országban élő nemzetiségekről.¹

Az 1945 folyamán napvilágot látott pártprogramok már deklaratív módon is foglalkoztak az itt élő nemzetiségek helyzetével, a hozzájuk való viszonyulással. E programok mindegyike egyenjogúságot, szabad fejlődést irányzott elő számukra, és jogaik részletes kidolgozását ígérte. A gyakorlatban azonban, a Magyarországon élő, egymástól is lényegesen eltérő helyzetben lévő nemzetiségekhez való viszonyulást, azok kül- és belpolitikai súlya, nem pedig egy átgondolt nemzetiségpolitika elvei határozták meg.

Jól tükrözik ezt, s természetesen ezen túlmenően a hazai délszlávok háború utáni helyzetét, törekvéseit is, az alább közreadott dokumentumok.

A magyarországi délszlávok háború utáni magatartását, föllépésének módját nagymértékben befolyásolta a szovjet–orosz hadsereg jelenléte, a pánszláv tudat ismételt megerősödése.

1944–45 fordulóján újból napirendre került a bajai háromszög Jugoszláviához csatolásának kérdése. A déli határmenti falvakban jelentős mozgalom bontakozott ki a szerb törekvés támogatására. A szerb partizánok segítségével pedig több Bács–Bodrog vármegyei községben — Gara, Csávoly, Hercegszántó — délszláv közigazgatást szerveztek.²

Az ún. nemzeti felszabadító bizottságok az állami végrehajtó hatalom kizárólagos birtokosának tekintették magukat, s ugyancsak a szerb partizánok segítségével saját karhatalmat is szerveztek. Több helyütt, így „Ga-

* A szerző az 1992–93-as akadémiai évben a Collegium Budapest ösztöndíjasa

1. Balogh Sándor–Izsák Lajos: Pártok és pártprogramok Magyarországon (1944–1948.) Budapest, 1977. 10–13., 161–165.
2. Bács–Kiskun Megyei Levéltár (BKML.) Bács–Bodrog vármegye alispánja 408/1945. és Fehér Mária: A Bács–Bodrog megyei délszlávok alsó fokú oktatásának történetéhez 1945–1948. In.: Bács–Kiskun Megye múltjából V., 1983. 537–575.

rán, Csávolyon és Hercegszántón kikiáltották a községnek Jugoszláviához való csatlakozását.”³

A bajai háromszög elszakadásának — elszakításának kérdése egészen 1945 őszéig napirenden volt. Ezt bizonyítja a közölt alispáni jelentés, valamint Csuka Jánosnak, a miniszterelnökség megbízottjának beszámolója. Ez azért meglepő, mert akkor már hónapok óta kizárólag magyar adminisztráció irányította ezeknek a községeknek az életét.

Az állami adminisztráció képviselőinek toleráns „hangja”, az oktatási, kulturális követelésekkel kapcsolatban megoldást kereső és kínáló hozzáállása mutatja, hogy 1945 őszén a magyar kormánynek érdekében állt, hogy az ország területén élő délszláv népcsoportokkal a „jó viszonyt” megőrizze. Szüksége volt erre a Vorosilov marsall vezette Szövetséges Ellenőrző Bizottság jóindulatának megtartása, s a Jugoszláviával való jószomszédi viszony kiépítése miatt. Ugyanakkor ezzel a kormány a szlovákiai magyarsággal szembeni diszkrimináció miatt elmérgesedő magyar–csehszlovák viszony külpolitikai ellensúlyozására is törekedett.

A magyarországi szlávok népmozgalma 1945. február 18-án szervezett kereteket öltött. Ezen a napon alakult meg Battonyán a Magyarországi Szlávok Antifasiszta Frontja.⁴

Az ezt követő hónapokban mind a Marosmenti megyékben, mind pedig a bajai járás horvátok és szerbek által lakott községeiben — 1945 tavaszának közepéig — megalakultak a Front helyi szervezetei.⁵

Bár az Antifasiszta Front, s később annak délszláv szekciója — amely 1945. december 3-án tartotta I. Országos Konferenciáját Mohácson — kulturális szervezetként határozta meg önmagát, ugyanakkor azonban hatalmi, politikai törekvésekkel is föllépett.

Nagy Emil a Magyar Kommunista Párt bajai szervezetének titkára 1946. január 2-án a következőket írja pártja országos vezetőinek: „Karaty Márk a Bács–Bodrog vármegyei Antifasiszta Szövetség ügyvezetője kérése: .. a bunyevátság illetve a horvátság követeli, hogy az egyes községek képviselőtestületébe, illetve a nemzeti bizottságba, ahol nagyobb számmal élnek bunyevácok vagy horvátok, képviselőt küldhessenek be.

... Egyébként egyben jelentjük, hogy az Antifasiszta Szövetség Bács–Bodrog vármegyében erős működésbe kezdett.

A bunyevátság, illetve horvátság körében a bajai háromszög visszacsatlolásának kérdése erősen felszínre került.”⁶

3. BKML. Bács–Bodrog vármegye főispánja 624/1945.

4. Lásztity S. Lyubomir: A Magyarországi Délszlávok Demokratikus Szövetségének története a felszabadulástól a fordulat évéig (1945–1948.) In. Iz nase proslosti (Múltunkból) Tanulmányok az évforduló jegyében 1–2. köt. Budapest, 1979. 195.

5. Bács–Bodrog vármegyében Bácsalmáson, Csávolyon, Katymáron, Csikérián, Bácsbokodon, Felsőszentivánon, Garán, Hercegszántón és Vaskúton működött az Antifasiszta Frontnak helyi szervezete. — BKML. Bács–Bodrog vármegye alispánja 65/1948.

6. Politikatörténeti Intézet Levéltára (PIL.) 274 f. 10. cs. 36. öe.

Az 1080/1945. M. E. sz. rendelet értelmében csak a Magyar Nemzeti Függetlenségi Frontba tömörült pártok küldhettek — paritásos alapon — tagokat a községi önkormányzatokba, igazoló bizottságokba, nemzeti bizottságokba.

Erre történő hivatkozással tagadta meg Bács–Bodrog vármegye főispánja 1947. február 24-én az Antifasiszta Front bácsalmási szervezetének kérését, akik az I. sz. igazoló bizottságba akartak tagot delegálni. Indoklásul előadták, hogy „szervezetük úgy helyben, mint vidéken számottevő, baloldali, demokratikus alapokon nyugszik, és a kijelölt szocialista elvek irányvonalán halad. Ezek szerint úgy hisszük, hogy általánosságban a közügyek irányításában jogosan óhajtunk részt venni.”⁷

Figyelemre méltó az a jelenség is, amelyre a vármegye szociáldemokrata alispánja hívja fel 1946. május 15-én kelt jelentésében a figyelmet: „Mint már előbbi jelentésemben kitértem, surlódások a pártok között csak szláv lakta községekben van. A szlávok nagy része a kommunista párt tagja. Azonban tevékenységét ott nem annyira kommunista eszmék kifejtésére, mint inkább nemzetiségi, mondhatni sovinizta céljai elérésére fordítja. A legutóbbi délszláv összeírások során törvényhatóságom egész területén számuk pontosan 6478 fő. Ezek közül horvát 89, bunyevác 6046, szlovén 25, szerb 318 anyanyelvű, és ezeknek is csak igen kis hányada vallotta magát nyíltan délszláv nemzetiségűnek, ugyanakkor pedig a községi előljáróságokban túlsúlyra törekszenek. Így Bácsalmás, Gara, Katymár, Hercegszántó községekben fejtenek ki tevékenységet Jugoszláviához való csatlakozásuk érdekében...”⁸

A Magyar Kommunista Párt és a Szlávok Antifasiszta Frontja közötti szoros kapcsolat megalakulásuktól kezdve megfigyelhető. A horvátok és szerbek által lakott községekben mind Békés, Csongrád és Bács–Kiskun megyében, de másutt is, az esetek nagy részében a Front helyi szervezeteinek alapító tagjai ott voltak a Magyar Kommunista Párt szervezeteinek alapítói között is.⁹

A front képviselői az 1947. augusztus 31-i parlamenti választásokon az MKP listáin indultak. A Front főtítkárát, Rob Antunt parlamenti képviselővé választották.

A Rob Antun vezette Front II. Országos Konferenciáját 1947. október 5–6-án Bácsalmáson tartotta. A konferencián nagy hangsúlyt kapott az anyanyelvi oktatás megvalósítása, a délszláv nyelvhasználat, valamint számarányuknak megfelelő képviseletük a közigazgatásban. Követelték továbbá, hogy a határmenti községekből távolítsák el a „délszláv nép ellenégeit”, a jugoszláviai menekülteket. Ismét felvetődött a Front párttá alakításának kérdése. Ebben nem, míg a névváltoztatás kérdésében állást

7. BKML. Bács–Bodrog vármegye főispánja 90/1947.

8. BKML. Bács–Bodrog vármegye alispánja 40/1947.

9. Lásztity S. Lyubomir, 1979. 195.

foglaltak a küldöttek: ekkor vették föl a Magyarországi Délszlávok Demokratikus Szövetsége elnevezést.¹⁰

A közreadott dokumentumok azt is tükrözik, hogy a szervezet követeléseit hogyan alakították, formálták a magyarországi belpolitikai hatalmi viszonyok, fölismerve, hogyan alkalmazkodott ehhez a hazai délszláv népcsoport.

„Az 1948-as esztendőben azok a törekvések, amelyek a délszláv szervezetek különböző bizottságokban és testületekben való megszerzésére irányultak — csökkentek. Helyette (vagy mellette) olyan fellépések kerültek előtérbe, amelyek egy-egy községi képviselőtestületi, vagy előljárósági személy ellen irányultak, amiért nem megfelelően képviselte a délszlávok érdekét, vagy éppen nem beszélte a szerb-horvát nyelvet.”¹¹ Bár ilyen akcióra több helyütt sor került — Gara, Csávoly, Hercegszántó —, általánosan nem tekinthetők.

A magyarországi délszlávok helyzetében újabb fordulópontot jelentett a Jugoszláviához való viszony megváltozása. Érthető módon, a hazai délszláv kisebbség kulturális, közösségi életét évekig a passzivitás jellemezte, s nemzetiségi önazonosságuk vállalását a retorzióktól való félelem hatotta át.

10. Országos Levéltár (OL.) Jelenkori Gyűjteménye. Miniszterelnökség ir. 1362/1947.

11. Fehér Mária, 1983. 551.

FORRÁSKÖZLÉS

1. BAJA, 1945. szeptember 6.

BARCSAY IVÁN ALISPÁN MINISZTERELNÖKNEK ÍROTT JELENTÉSE A BÁCS-BODROG VÁRMEGYEI BUNYEVÁC LAKOSSÁG HELYZETÉRŐL¹²

Bács-Bodrog vármegyének, különösen a trianoni határmenti községeiben eléggé jelentős számú bunyevác lakossága van. Folyó év elején eszközölt megállapítás szerint számuk az egész vármegyében 7606 fő, ami a vármegye lakosságának kb. 10%-át teszi ki.¹³ Ezek a bunyevácok ez idő szerint még rendezetlen kisebbségi viszonyok között élnek, és éppen ezért sok olyan befolyásnak vannak kitéve, amelynek végső eredménye úgy a bunyevác nemzetiségű lakosság békés együttélésének biztosítása, mint az elkövetkezendő békeszerződések szempontjából véleményem szerint nem lenne kívánatos.

A kérdés megvilágításánál szabad legyen utalnom azokra az előzményekre, amelyek ennek a kérdésnek a komolyságát jellemzik.

A bunyevác lakosság az elmúlt évek alatt a nemzetiségi kérdések iránt tartózkodó magatartást tanúsított, a népi szokásaik, és a nemzetiségi kultúrájuk ápolása és kifejlesztése terén általában megelégedett azokkal az eredményekkel, amelyeket az akkori hatósági és kormányintézkedések részükre lehetővé tettek. A bunyevácoknak egy jelentős része ezek alatt az idők alatt, különösen Baja városban, be is olvadt a magyarság közé. Lényegesen megváltozott azonban a helyzet az orosz hadsereg bevonulása után, amikor a bunyevácok nemzetiségi öntudatát az oroszok jelenléte és a szomszédos Jugoszlávia egyes közeinek a bajai háromszögre támasztott igénye igen erős mértékben felébresztette, illetve felfokozta.¹⁴ Az orosz bevonulást követő első hónapokban a vármegye bunyevác lakossága jugoszláviai partizán megbízásból a bunyevác lakosságú községekben jugoszláv népfelszabadító bizottságokat és rendőrséget (odbor és milicija) szerveztek meg és egyes községekben, így

12. OL. Jelenkori Gyűjteménye. Miniszterelnökség iratai 7195/1945.

13. A vármegye nemzetiségi összetétele az 1941-es népszámlálás adatai és az 1945 évi alispáni kimutatás alapján:

Nemzetiség	1941	1945
magyar	78171	77818
német	26811	12710
szlovák	23	7
szerb	324	932
horvát	7475	7606
egyéb	186	254
Összesen:	12990	99327

Az 1941. évi népszámlálás. 2. köt. Demográfiai adatok községek szerint. Történeti Statisztikai Kötetek Bp. 1976. 184–187. BKML. Bács-Bodrog vármegye alispánjának ir. 1656/1945.

14. A jugoszláv partizánok 1944. novemberében szállták meg a bajai háromszöget. Tevékenységük a közigazgatás szervezésére, valamint a megszállt községek általuk bünyösnek ítélt lakosságának megbüntetésére terjedt ki. Kunbaja községből előbb 75 személyt Szabadkára internáltak, majd 1945. januárjában újabb 71 embert front mögötti közmunkára vittek el. A „megbüntetettek” kivétel nélkül német nemzetiségűek voltak. — BKML. Kunbaja község iratai 156/1945.

pl. Garán és Hercegszántón kikiáltották a községeknek Jugoszláviához való csatlakozását. A fegyverszüneti szerződés megkötése után részben a magyar polgári hatóságok beavatkozására, részben pedig a határőrség megszervezése folytán ezek a népfelszabadító bizottságok és milíciák beszüntették működésüket és folyamatosan átengedték szerepüket a magyar közigazgatási, rendőri és katonai hatóságoknak.¹⁵ Ez a folyamat általában surlódásmentesen és incidens nélkül ment végbe. A népfelszabadító bizottságok és a milíciák szervezésében és ezeken keresztül a bajai háromszögnek Jugoszláviához való csatolása iránti törekvésekben megnyilvánuló mozgalomnak az élén Karagity István garai származású és ottani lakos, bunyevác ember állt, aki a fegyverszüneti szerződés megkötése előtt az orosz katonai parancsnokság segítségével, de annak tudta nélkül is, több alkalommal Baján is megkísérelte a rendőri és polgári hatalmat átvenni. Ezeket a kísérleteket akkoriban a helyi demokratikus pártok és a polgármester közbelépése hiúsította meg. Karagityot a fegyverszüneti szerződés megkötése után az orosz katonai parancsnokság tudtával a bajai rendőrség engedély nélküli fegyverviselésért és rádiótartásért letartóztatta, de egy napi fogvatartás után Jugoszláv partizán parancsnokság közbelépésére szabadon bocsájtotta. Karagity a szóbanforgó eset után öt más bunyevác garai családdal együtt önkéntesen és minden kényszer nélkül átköltözött Garáról a Jugoszláviához tartozó Regőce községbe. Ezt az egész esetet, tudomásom szerint, jugoszláv oldalról a Szövetséges Ellenőrző Bizottság előtt még akkoriban panasz tárgyává tették és az ügy az itteni Ellenőrző Bizottság meghatalmazottja útján kivizsgálást is nyert, előttem azonban ismeretlen eredménnyel.

Eltelkintve a Karagitytal kapcsolatos itt említett és főképpen a fegyverszüneti szerződés megkötése előtt lezajlott eseményektől, ma már mindég kevesebb olyan megnyilvánulás tapasztalható, amely a bajai háromszögnek Jugoszláviához való csatolására irányul, bár még mindig észlelhető véleményem szerint elszigetelt és nem hivatalos olyan szláv megnyilatkozás, amelynek a nyilvánvaló célja az itteni bunyevác és magyar lakosság békés együttélésének a megzavarása.

Ezen előzetes események folytán részben mesterségesen táplált, részben a dolog természeténél fogva önként fellángolt, de ma már csendesedő sovíniszta és nacionalista törekvések mellett több figyelmet érdemelnek a bunyevácságnak azok a kívánságai, amelyeket a kulturális életük megindítása és kifejlesztése iránt fejeznek ki. Ezeket a kívánságokat az itteni bunyevácság időnként kiadott és terjesztett röpiratokkal fejezi ki. A legutóbb kezembe került ilyen röpirat, amelyet a bajai háromszög népfelszabadító és antifasiszta mozgalma nevében, természetesen engedély nélkül adtak ki és terjesztettek a bunyevác lakosság körében, egészen mérsékelt hangon kifejezésre juttatja, hogy a tisztességes magyar nép és a becsületes magyar értelmiség a bajai háromszögben mindég a legnagyobb egyetértésben és szeretetben élt szláv testvéreivel és a két nép között sose került volna ellentétre, sovíniszta gyűlöletre vagy nemzetiségi bizalmatlanságra sor, ha nincsenek azok a fasiszta és reakciós elemek, ha nincsenek a feudális urak, akik ezt a gyűlöletet a szláv népek ellen kifejtették. A röpirat kifejezi továbbá a bajai háromszög horvát

15. Bár az 1945. január 20-án megkötött fegyverszüneti egyezményt követően a jugoszláv fegyvereseket valóban visszaszorították a mai határra, de még hosszabb ideig ezt követően sem volt megnyugtató az érintett községek helyzete.

Csikéria esetében például január 26-ára ígérték kivonulásukat a partizánok, de fosztogatásaik, garázdálkodásaik — amiről szintén a jegyző számol be jelentéseiben — azt bizonyítják, hogy még 1945. márciusában is szabad prédájuknak tekintették a községet. — BKML. Csikéria község iratai 2/1945.

(bunyevac) lakosságának azt a kívánságát, hogy a magyarokkal továbbra is testvéri egyetértésben akarnak élni, de követelményként állítja ez oda azt, hogy az itteni szlávok is élvezhessék azokat a jogokat, amelyeket a jugoszláviai magyarok a Jugoszláv államban élveznek. A röpirat követeli, hogy a bunyevácok által lakott községek iskoláiban a horvát nyelvet is tanítsák, követeli horvát nyelvű hírlap megindítását, kulturális egyesületek megalakítását és a nemzeti és kulturális élet minden tekintetben való kifejlődésének lehetővé tételét.

Nyilvánvalóan Karagityra és annak Garáról történt elköltözésére utalással ugyanez a röplap követeli, hogy a magyar hatóságok tegyék lehetővé kipróbált harcosuknak a bajai háromszög antifasiszta mozgalma horvát vezető emberének, aki egyúttal a röpirat szerint az egyetlen horvát író Magyarországon és a legalkalmasabb szervezője a nagyobb vonalú szláv kulturális életnek, és akit a fasiszták és reakciók éppen emiatt tettek lehetetlenné és helyeztek letartóztatásba, — hazatérését Magyarországra a bajai háromszögbe. A röplap szerint amióta vezérük (Karagity) kénytelen volt visszavonulni, a bunyevác kulturális élet teljesen megbé-
nult.

Eltelkintve attól, hogy a szóbanforgó és itt ismertett röpiratnak a magam részéről nem tulajdonítok sok jelentőséget, mert nézetem szerint annak kiadása és terjesztése Karagity szűkebb híveitől, esetleg rokoni körétől ered, mégsem hagyhatom figyelmen kívül azt, hogy komolyabb bunyevác körökben is hangsúlyozott tény az, miszerint a magyar állam eddig semmi olyan komoly intézkedést nem tett, amely a hazai bunyevácok jogos nemzeti, kulturális igényeinek kielégítését elősegítette volna. Vannak ugyan a vármegye egyes bunyevác lakosságú községeinek elemi iskoláiban bunyevác tagozatok és tanítók, ezek azonban nem állanak e külön hivatásuk magaslatán, és működésük igen gyakran ellenkezőjét váltja ki a kívánt hatásnak. A meglévő kulturális egyesületek jelentéktelenek és a megfelelő támogatás hiánya miatt céljaikat nem töltik be.

Horvát nyelvű újság pedig a vármegye területén eddig nem jelent meg. Ha feltételezem, hogy a jugoszláviai magyaroknak sem elégti ki maradéktalanul minden jogos nemzeti és kulturális kívánságát, akkor is meg kell állapítanom, hogy az összehasonlítás a két nép békés együttélésének veszélyeztetését hozhatja magával, sőt, az elkövetkezendő béketárgyalásokon is számukra hátrányos helyzetet okozhat.

A magam részéről a bunyevác lakosság nemzeti és kulturális törekvéseinek kielégítését és felkarolását a magyar állam biztonsága, a két nép zavartalan és nyugodt együttélésének bizonyítása szempontjából teljesen veszélytelennek, sőt, kívánatosnak látom és éppen ezért és ezekre való utalással kérem a Miniszterelnök Urat, szíveskedjék a kérdést a külügyminiszter és belügyminiszter urakkal együtt tárgyalás alá venni és oda hatni, hogy a bunyevác lakosságú községekbe a bunyevácok által kívánt, de a magyar állam szempontjából megbízható bunyevác tanítók kerüljenek, meglévő kultúregyesületeik megfelelő erkölcsi, sőt esetleg anyagi támogatásban részesüljenek és ugyancsak anyagi támogatást kapjanak egy megindítandó bunyevác (horvát) nyelvű időszaki laphoz.

Megjegyzem, hogy a vármegye főispánja figyelmét a bunyevác kérdésre a jelentésem szellemében már felhívtam és vele együtt egy jugoszláv–magyar baráti egyesület létrehozását kezdeményeztem. A főispán úr tudomásom szerint ebben a

vonatkozásban teljesen megbízható és megfelelő bunyevác vezető személyiségekkel már tárgyalásokat is folytatott.¹⁶

Végül megjegyzem azt is, hogy az itteni demokratikus pártok kifejtettek bizonyos mértékű tevékenységet a jugoszláv–magyar barátság kiépítésén, ami már helyi vonatkozásban eredményekre is vezetett.

2. 1945. július 21.

**A BAJAI HÁROMSZÖG
HORVÁT NEMZETISÉGŰ LAKOSAINAK FELHÍVÁSA¹⁷**

Néptársak és néptársnők!

Kedves magyar testvéreink a bajai háromszögben!

A tisztességes magyar nép és a becsületes magyar értelmiség a bajai háromszögben mindig a legnagyobb egyetértésben és szeretetben élt szláv testvéreivel. A bajai háromszög magyar és szláv népei között sohasem került volna ellentétre sor, sem sovinszta gyűlésre, avagy nemzetiségi bizalmatlanságra, ha nincsenek azok a fasiszták és reakciós elemek, ha nincsenek a feudális urak, akik ezt a gyűlöletet a nemzetileg elnyomott szláv népek ellen kifejtették. Mert szociális szempontból egyforma elnyomatásban éltek úgy a magyar, mint a szláv dolgozók és egyformán függő viszonyban voltak a feudális uraktól, a fasisztáktól és reakcióstól, mert ők csak ezen az alapon voltak képesek megvalósítani önző céljaikat és személyi érdekeiket. A szláv népet teljesen meg akarták semmisíteni. Mi ezért nem vádoljuk a becsületes magyar népet, de okoljuk és vádoljuk azokat, akik ezért legfőképpen felelősek: a fasisztákat. Tekintet nélkül arra, hogy milyen nemzethez tartoznak: szlávok-e vagy magyarok. Mi egyformán vádoljuk úgy a szláv, mint a magyar fasisztákat.

Kedves magyar néptársak és néptársnők!

Ne felejtsetek el, hogy Magyarország elvesztette a háborút. A hitleri Németország elleni győzedelmes háborúban a legtöbb áldozatot a szláv orosz nép adta. Ezt a tényt zseniális vezetőjük maga Sztálin elvtárs is leszögezte. A fasizmus elleni harcban a nagyhatalmak mellett a legnagyobb áldozatokat a délszláv népek hoz-

16. Mezei Mihály főispán dr. Jelich Mihály bajai ügyvéddel folytatott tárgyalásokat a Magyar–Jugoszláv Kultúr Szövetség létrehozásáról. Erről 1945. augusztus 29-én írott jelentésében számolt be a belügyminiszternek: „Megállapítható, hogy egyrészt a határmentén lévő magyarság Bács–Bodrog vármegye egyes községeiben nagyszámban lévő ún. bunyevác lakosság körében a magyar nemzet érdekeit nem szolgáló ellenőrizhetetlen mozgalom indult meg. Ezen mozgalom célja az, hogy a bunyevácokat nemzeti törekvéseik kielégítésére bírja, minek következtében a magyarság között eddig békében élt bunyevác lakosság attól elkülönülne, úgy gazdasági, mint nemzeti szempontból mindinkább önálló egységre törekszik.

A bunyevácoknak ez a törekvése bizonyos politikai hatások alatt már odafajult, hogy felelőtlen agitáció keletkezett, melynek célja az, hogy a bunyevácok törekvéseinek vég-eredménye és kielégítéseképpen Bács–Bodrog vármegyének megmaradt csonka része Jugoszláviához csatlakozzék.

Nem lehet közömbös az, hogy a jelen esetben a magyar nemzet érdekében egy megfelelő közszellem kialakítása, ... tovább nem halasztható.” — BKML. Bács–Bodrog vármegye főispánja 613/1945.

17. OL. Jelenkori Gyűjteménye. Miniszterelnökség iratai 7195/1945.

ták. A Szovjet Unió mellett Jugoszlávia a legdemokratikusabb ország Európában. A demokratikus és federális Jugoszláviában minden népcsoportnak, így a magyaroknak is teljes egyenjogúság adatott. Minden becsületes népnek egyforma joga van nemcsak az életre, hanem a nemzeti és kulturális fejlődésre is. Titó Jugoszláviájában a magyar népkisebbség is minden jogot élvez ezen a téren. De, néptársak és néptársnok, minő jogai vannak a horvát népnek a bajai háromszögben, vagy egyáltalán Magyarországon? Semmilyenek! Míg a jugoszláviai magyaroknak anyanyelvükön megjelenő újságjuk van, közművelődési egyesületeik, ugyanúgy, mint a többi népnek a federatív és demokrata Jugoszláviában, addig a bajai háromszögben és általában Magyarországon élő horvátoknak semmiféle joguk sincs. Sem hírlapjaik, sem egyesületeik, sem iskoláik, egyszerűen: semmijük, hogy az egyenjogúságról ne is beszéljünk.

Mi magyarországi horvátok becsületes magyar testvéreinktől ugyanazokat a jogokat követeljük, mint amilyeneket a magyarok élveznek Jugoszláviában, követeljük az egyenjogúságot. Követeljük, hogy iskoláinkban anyanyelvünket, a horvát nyelvet tanítsák, követelünk hírlapot az anyanyelvünkön, követeljük lehetővé tenni kulturális egyesületeink megalakulását, követeljük lehetővé tenni nemzeti és kulturális életünk minden tekintetben való fejlődését, ugyanúgy, mint a jugoszláviai magyaroknak. Különösképpen követeljük lehetővé tenni, hogy kipróbált harcosunk, a bajai háromszög antifasiszta mozgalmának horvát vezető embere, aki egyúttal az egyetlen horvát író Magyarországon, s legalkalmasabb szervezője a nagyobb vonalú kulturális életnek, s akit a fasiszták és reakciók éppen emiatt tettek lehetetlenné és helyeztek letartóztatásba, végre hazatérhessen Magyarországra, a bajai háromszögbe. Amióta vezérünk kénytelen volt visszavonulni, kulturális életünk teljesen megbénult. Ezt követeljük és ez mindannyiunk kívánsága. És ezzel a kívánsággal elsősorban a magyarországi Kommunista Párthoz fordulunk.

Valahol a bajai háromszögben, 1945. július 21-én.

Halál a fasiszmusra — szabadság a népnek!

A bajai háromszög
Népfelszabadító és antifasiszta
mozgalma.

3. BUDAPEST, 1945. szeptember 10.

A MINISZTERELNÖKSÉG MEGBÍZOTTJÁNAK JELENTÉSE A BAJAI HÁROMSZÖGBEN VÉGZETT MUNKÁRÓL¹⁸

A Miniszterelnök Úr 7089/1945. számú határozatával kiküldött „Bajára, hogy a főispánnal a bunyevác-horvát kulturális teendőket megbeszéljem, a panaszokat orvosoljam.”

Nyolcnapos utam alatt nemcsak Baján, hanem a bajai háromszög legtöbb bunyeváclakta községében megfordultam, a lakossággal anyanyelvén érintkezve, egészen közeli kapcsolatba kerültem, megismerhettem mai lelkeségét, kívánságait és így hű képet adhatok úgy tegnapi, mint mai helyzetéről.

18. OL.. Jelenkori Gyűjteménye. Miniszterelnökség iratai 7195/1945.

Új erőre kapott a bunyevác öntudat.

A bunyevác–horvátok évtizedek előtt ellanyhult nemzeti öntudata új erőre kapott. Jugoszlávia és Magyarország azonos demokratikus államberendezése, amely lehetővé teszi, hogy minden polgára szabadon megvallja nemzetiségét, bőségesen táplálja a bunyevác–horvát törekvéseket is. A lelkeket az 1944. őszén az orosz hadsereg után érkező, de hamarosan visszahúzódó délszláv hadsereg megjelenése rázta fel. Amióta pedig mind több hír érkezik arról, hogy Jugoszlávia nemzeti politikája és a magyarsággal szemben követett bánásmódja lényegesen más, mint amilyen a régi rendszerek alatt volt, a bunyevác–horvátok ugyanilyen elbánást kívánnak maguknak.

Az elmúlt tíz hónapban ennek a hatásaként megváltozott Bács megye 26 falujának élete, megmozdult a bunyevácok is, amelynek jelenléte ma sokkal inkább megfigyelhető, mint az elmúlt évtizedekben, amikor házaiba visszavonulva, távoli, csendes szemlélője maradt az eseményeknek.

A 23 éves visszavonultság háttere

Néhány hónap előtt nem hivatalos népösszeírást tartottak Bács megyében: eszerint ott 96.397 lakos élt, ebből 77.818 magyar, 12.710 német (1941-ben még 28.080, ezenkívül Baján 1.766) 7.606 bunyevác. Az 1937-es Magyar Statisztikai Zsebkönyv szerint az 1931-es népszámláláskor Bács megyében 8.132-en, Baján 1.615-en vallották magukat bunyevácoknak. Baja lakossága akkor 27.935 lélek volt. A nagyobb bunyevác lakta helyek:

- 1./ Bácsbokod 3902 lakosból 650 bunyevác.
- 2./ Csávolgy 2104 lakosból 580 bunyevác.
- 3./ Felsőszentiván 2405 lakosból 700 bunyevác.
- 4./ Gara 3779 lakosból 1320 bunyevác.
- 5./ Vaskút 4707 lakosból 236 bunyevác.
- 6./ Bácsalmás 8175 lakosból 1349 bunyevác.
- 7./ Csikéria 1728 lakosból 420 bunyevác.
- 8./ Katymár 3543 lakosból 1659 bunyevác.
- 9./ Tompa 5801 lakosból 439 bunyevác,

de a megye minden községében található nemcsak elmagyarosodott és bunyevácul már nem beszélő, de magukat ma is bunyevácoknak valló családok. Baján a bajai háromszög bunyevác lakosságának központjában 4000 bunyevác származású polgár mellett mindössze 1615-en vallották magukat bunyevácoknak, ezek nagyobb része a nemrégiben Bajához csatolt Felsőszentistván faluban él anyanyelvű iskolák nélkül.

A bunyeváclakta községek közül megfordultam: Felsőszentiván, Csávolgy, Felsőszentistván, Bácsalmás, Csikéria, Tompa, Kelebia községekben és Baja városban. Utazási nehézségek miatt és azért, mert szükségesnek tartottam a sürgős, halasztást nem tűrő intézkedést, tekintettel a tanév megkezdésére: Bácsbokod, Gara, Vaskút, Katymár, Hercegszántó, valamint a Duna másik partján Baranyában élő bunyevácok meglátogatását későbbre kellett halasztanom, amennyiben erre szükség mutatkozna.

A bunyevácok hűségesen ápolják anyanyelvüket, ugyanolyan nemzeti ruhában járnak, mint Szabadka és Zombor környéki bunyevácok, más hagyományaikat, szokásaikat is őrzik. A legtöbb helyen azonban még anyanyelvű iskolák sincsenek. A bunyevác nép gondolkodását és lelkét évtizedek óta ismerve úgy vélem, hogy 23

éves tespedtségük oka nemcsak faji tulajdonságaikban keresendő. Akárkivel beszéltem — az asszimiláció hívei és az öntudatos nemzeti alapon állók egyaránt azt mondták, hogy a bunyevác nép végtelen szerénysége, viszályt kerülő magatartása igénytelensége megmentette őket a nagyobb megrázkódtatásoktól.

Az asszimiláció alapján állók szerint a bunyevácság nem is akar nemzeti életet élni, kulturális és iskolaigényei nincsenek, meg van elégedve sorsával. Az öntudatos bunyevácok viszont arra hivatkoznak, hogy az elmúlt 23 évben nem is élhettek nemzeti életet. A falvakban a csendőr szinte minden lépésükre ügyelt: nem tömeges, hanem egyéni üldözés folyt, azok ellen, akik belgrádi rádiót hallgattak, bunyevác nyelven énekeltek, beszéltek stb. A rendkívül büszke és érzékeny nép megvetőleg utasította vissza ezeket a bosszantásokat, visszavonult házaiba, közben csaknem minden iskoláját elvesztette és nem tudta feltartóztatni főleg a fiatalság asszimilációját.

A bunyevácok visszavonultságának magyarázata kézenfekvő: ha nem is volt minden faluban bunyevác iskola, egyesület, újság stb., mindennél jobban bizonyítja fajtajukhoz való ragaszkodásukat az, hogy szokásaikat, öltözéküket, hagyományaikat, népdalaikat megőrizték. Ha pedig ez tapasztalható, szinte hihetetlenül hangzik, hogy gyermekeiket szívesebben taníttatják magyarul, mint anyanyelvükön. Ha ragaszkodnak anyanyelvükhöz, ruházatukhoz, éppen az iskoláról, a nyelv életben tartójáról mondtak volna le? Ha ez így volna, egymás között is magyarul beszélgetnének, de ez nem állítható. A falvakban és a házakban bunyevác szót hallottam. Természetesen kívánják az anyanyelvű iskolákat is.

A bunyevácóság eddig valóban tespedtségben élt, aminek okát ebben látom: 1921-ig a bajai háromszög délszláv megszállás alatt állott. A magyar közigazgatás bevezetése után az asszimilációs tendencia, a csendőrruralom mind-mind hozzájárult ahhoz, hogy a bunyevácóság egyes rétegei megfélemlítve érezték magukat. Miután nem harcos, kiálló nép és nem is rendelkezett küzdelmet vállaló vezetőkkel, inkább lemondott a küzdeletről. Visszatért a földhöz, amely 300 éve fenntartotta. Ennek a magatartásnak következménye, hogy amíg 1921-ben a békekonferenciához eljuttatott memorandumot 25.000 bunyevác írta alá, ma a számuk 10.000 alá csökkent.

A bunyevác nép sorsa azonos minden néptörredék sorsával: beolvad, akarva — nem akarva, elvész a számottevőbb népek tengerében. Hogy ennek a feltartóztathatatlan folyamatnak meggyorsításáért soha ne lehessen a magyarságot hibáztatni, az első teendő volna bunyevác iskolák felállítása, ami minden bunyevác belső énjéből fakadó kívánság.

Az iskolapolitika egyoldalúsága

Juhász János tanfelügyelő adatai szerint a megyében 11.927 magyar és 2044 német gyermek mellett mindössze 467 vallotta magát bunyevácnak, 102 sokácnak és 42 szerbnek. Az iskolatörvény szerint a szülők kérhetik anyanyelvű iskolák létesítését. Néhány hét előtt a felsőszevíváni bunyevác szülők kérték, hogy 48 tanuló részére biztosítsák az anyanyelvű oktatást. Bácsbokodon 31 tanulóval bunyevác anyanyelvű oktatás folyik, Baján a tanfelügyelő nyilvántartása szerint mindössze 3 tanuló vallotta magát bunyevácnak, ami szinte hihetetlenül hangzik, hiszen 1615 a bunyevácok létszáma és vagy 4000 bunyevác származású egyén él a városban. Csávolyon 33 bunyevác tanulóval anyanyelvű iskolája van, viszont megállapítottam, hogy a tanerő szláv tudása hiányos. Csikérián 17, a tanyákon 15 bunyevác gyermeket tartottak nyilván. Garán 85 bunyevác gyermek két bunyevác

iskolában tanul, Katymáron szintén működik bunyevác anyanyelvű iskola, Hercegszántón két sokác iskola áll fenn. *Bunyevác középiskola sehol nincs.*

Az iskolakérdésben egyes elmagyarosodott bunyevácok és olyan magyarok, akik a legtöbb esetben elmagyarosodott másajkúak, úgy nyilatkoztak előttem, hogy nincs szükség bunyevác iskolákra, a szülők sem kérik. Szívesen válnak magyarokká. Amikor megemlítettem, hogy nekem nem egy faluban az ellenkezőjét mondták, a magyarázat az volt, hogy az agitáció bolygatta meg a lelkeket. Ellenvetésenek, hogy mi a külföldre szakadt véreink számára hogyan követelhetünk iskolákat, ha a mi nemzetiségeinktől ugyanezeket a kívánságokat megtagadjuk, azt felelték, hogy minden nemzetiségi kívánság nem a bunyevácok köréből érkezik, s megmaradtak ismert, a régi világban sokat hallott felfogásaik mellett, amelyek a közismert egyoldalú beállítottságra emlékeztetnek.

Ezek után felmerül a kérdés, miért nem kértek mindenütt bunyevác iskolákat, amikor arra tegnap és ma is lehetőség nyílik. A bunyevácok azt felelték: a szülőknek meg volt ugyan a joguk erre, de az eljárásban és a kivitelezésben megaláztatást láttak. Voltak idők, amikor gúnyosan „rác”-nak csúfolták a bunyevácokat. A helyi kiskirályok, elsősorban a csendőrök sokat kellemetlenkedtek. Hogy ezt elkerüljék, inkább elláttak attól, hogy az iskolákért harcoljanak. Sorsukba beletörődtek, s ennek nem kis részben az is az oka, hogy az úgynevezett bunyevác iskolák is torzak: a tanító keréketőri a bunyevác nyelvet és a tankönyvek sem felelnek meg. Az ilyen iskolákban nem lehet bunyevácul tanulni, sokkal inkább odahaza a szülőktől. Ma azonban szinte egyöntetű a kívánság: az állam állítson fel bunyevác iskolákat ott, ahol bunyevácság él. A bunyevácság a népszámláláskor a származását vállalni merte, ez legyen elegendő az anyanyelvű iskolák felállítására. Nem egy helyen szemrehányóan emlegették, hogy Jugoszláviában a magyar gyermekek a magyar iskolába járhatnak, a magyarok pedig ugyanezeket a jókat megtagadják a bácskai bunyevácoktól.

A bunyevác anyanyelvű oktatás megoldható: már néhány elemi és egy középiskola felállításával. A bajai tanítóképezdében a szerb–horvát nyelvet is tanítják. Az onnan kikerült tanítóság felhasználható. A tanítói és tanári kar a rendelkezésre álló bunyevác, illetve bunyevác származású, vagy szlávul tudó magyar tanerők sorából rekrutálódhatna.

Magáramaradottan, vezetők nélkül

A második világháború befejezése kilendítette a néptöredékeket, így a bunyevácokat is abból a közömbösségből, amelyben eddig éltek. Mind keresik emberi jogukat. A bácskai bunyevác–horvátok vezetők nélkül állnak, nincs aki irányítsa, tanácsokkal ellássa őket. 23 évig ösztöneikre hallgatva éltek, a földet művelték, tanult ember alig akadt. Baján találtam egy bunyevác intellektuellt, akivel hosszas és közvetlen beszélgetésünk során mélyen beleláttam ennek a józan, szorgalmas és jobb sorsot érdemlő népnek egész lélkiségébe. Így fakadt ki előttem:

— A bunyevácság olyan apátiába süllyedt, hogy abból nehéz kiségtetni. A régi rendszerek bánásmódja kergette ebbe a helyzetbe. Azelőtt a megyében az irányítás olyan volt, hogy a nem magyar elemeket lehetőleg kiküszöböljék. A bunyevácokat munkaszolgálatra hívták be, megbízhatatlannak tartották őket, s ezért emberi méltóságukban megbántva érezték magukat. Nem vehettek ingatlant és egyéb bosszantások is érték őket. A háború befejezése hozott csak változást. A délszláv partizánok néhány falut megszálltak, a bunyevác mozgalom felélénkült, s Karagity Antun garai népi író állott az élükre. Karagityot néhány hónap előtt áttették a jugoszláv határon. Azóta dr. Jelich Mihály sokac származású, s a bunyevácokkal

együttműködő ügyvéd bunyevác lap alapítására kért a főispántól engedélyt. Ezelőtt "Nase Novine" címen hetilap és „Danica” címen kalendáriumuk is volt. Bunyevác iskolákat is kívánnak.

Ez a bunyevác intellektuel mindenben megerősítette személyes élményeimet: a bunyevácok a legcsendesebb szlávok, kevéssel beérő emberek, nem szeretik a zajos, nyugtalan életet. Azért voltak ennyire csendesek, mert 1921-ig igyekeztek délszláv szellemben élni, majd amikor a délszlávok kiűrtették a bajai háromszöget, egyes vezetőit felelősségre vonták, sokan üldözésnek voltak kitéve, s azóta állandóan tartottak attól, hogy régebbi szláv magatartásuk miatt nagyobb megrázó kódtatások is érhetik őket, s ezért szívesen hajlottak a természetüknek amúgyis megfelelő félreállásra. Sokáig kísért az a gondolat, hogy a délszláv megszállás alatti magatartásukért esetleg kitelepítik őket. S hogy ezt elkerüljék, még az anyanyelvű iskolák követelésétől is elálltak. Ma pedig az a helyzet — mondotta az említett bunyevác intellektuel —, hogy a józanabb elem nem tagadja: ha megint hangoskodnak, könnyen a németek sorsára jutnak.

— A magyar kormány segítségével — kért meg ez az intellektuel — ki kellene emelni a loyális bunyevácsgot mostani lelkiállapotából. A bunyevácok hálásak és hűségesek. Ha a magyar kormány melléjük áll, nem fog csalatkozni. Segítsük elő, hogy lelki szorongatásuk megszűnjön. Itt akarnak élni őseik földjén.

A Budapesten megjelenő „Sloboda” szeptember 8-iki száma „Az iskolakérdés” című cikkében azt írja, hogy amíg a szerbek a felekezeti iskolák útján gondoskodni tudtak a magyarországi szerb gyermekek anyanyelvi oktatásáról, addig a magyarországi horvátoknak nincsenek anyanyelvű iskoláik. A lap közli, hogy nem nézhetik tovább ölbe tett kezekkel ezt az állapotot, s első kötelességnek tartja tanfolyamok útján a tanítói szükségletet biztosítani.

A lap cikke is arra int, hogy valamit tenni kell a bunyevác–horvát iskolafronton.

A teendő

Bár a túlzó magyarok és az elmagyarosodott másajkúak szerint bunyevác kérdés nem létezik, helyi élményeim és tapasztalataim mást mondanak. Azt hiszem, a következő teendők célravezetőek volnának:

1/ Ahol bunyevác tanköteles gyermekek vannak, még ebben a tanévben állítsanak fel bunyevác elemi iskolákat. Baján vagy Bácsalmáson bunyevác középiskolát.

2/ Jelich Mihály lap- és kalendárium megjelenésére vonatkozó kérvényét teljesíteni kellene.

3/ A bajai főispán és Jelich által tervezett Magyar–Jugoszláv Társaságot mielőbb hívják életre.

4/ Segítsék elő a bunyevác színelőadások rendezését.

5/ Az új községi előljáróságokban a bunyevácsgó képviseltetve van ugyan, de egyes helyeken sérelmezi, hogy azokkal kell együttműködni, akik előljártak bosszantásukban. Különösen az elmagyarosodott németek és a német–feleségűek ellen emelnek kifogást (így Felsőszentivánon), akik a bunyevácok szerint ma sem tudnak megszabadulni a német szellemtől.

6/ A legtöbb bunyevácok helyen bunyevácul úgy ahogy tudó katolikus papok vannak, de bunyevác káplánokat szeretnének Kalocsáról kapni.

Ezek volnának a legsürgösebb teendők, amelyek teljesítése kiemelné a bunyevácságot mai elszigeteltségéből anélkül, hogy ebből az államhatalom vagy az ott élő és nagy fölényben lévő magyarságra bármilyen hátrány származnék. Kimondott irredenta mozgalomra, vagy külföldről fütött szenvedélyes agitációra nem akadtam, bár azok a körök és személyek, amelyek idegenkednek mindennemű bunyevác szellemű megnyilatkozástól, azt állítják, hogy a bajai háromszögben élő bunyevácoknak sem tegnap, sem ma nem voltak olyan kívánságaik, amely a magyarságtól elválasztaná őket. Ha mégis van ilyen kívánság, az kívülről érkezik. Mint már említettem: ha így volna, akkor lemondtak volna népi öltözékeikről, nótáikról, anyanyelvük használatáról stb. Ami a bunyevác szellemi élettől idegenkedőket illeti, azok talán nem is sovíniszták, inkább hazájukat féltő aggodalmaskodók, akik attól tartanak, hogy a bunyevácok jelenléte változást hozhat a határvonal tekintetében. De olyanok is akadnak, akik a régi közszellemtől és neveléstől még nem szabadultak fel, s veszedelmet látnak mindabban, ami nem magyar.

Karagity Antun hazabocsájtása

Bács-Bodrog vármegye főispánját nem találtam otthon. A bunyevác kérdésben Barcsay Iván alispánnal beszéltem, aki maga is szorgalmazza a bunyevácság kulturális kívánalmainak a teljesítését, ami mellékelt jelentéséből is kiderül.

A megyében sokat beszélnek Karagity Antun garai népi fróról, akinek a személyével az ugyancsak ide mellékelt röpirat is foglalkozik. Karagity volt a bunyevác lakosság lelki vezetője, amit a szabadkai bunyevác lapok cikkeivel is lehet igazolni. Neki köszönhetik az elmúlt évtizedekben megtartott színelőadásokat, táncmulatságokat, stb. A magyar hatóságok Karagityot tevékenysége miatt áttették a határon. Az alispán úrnak és más, a bunyevácokkal a lelki megbékülést kereső magyar embernek is az a véleménye, hogy Karagityot haza kell engedni. A jelenléte semmiféle veszélyt nem jelent. Odaátról jövő üzenetei inkább nyugtalaníthatják a lelkeket. A rája hivatkozó röpcédula hangja is engedékeny hangú, megértést kereső. A röpcédula arra is hivatkozik, hogy Jugoszláviában élő magyarok teljes iskola szabadságot élveznek: nem halasztható tehát a bácskai bunyevácok iskolai és más kívánságainak a teljesítése sem.

Kisebbségi megbízott

Mindent összegezve: a helyi hatóságok talán nem is nemtörődömségből, vagy a magyar érdekek túlzott védelméből kifolyóan, hanem mert érzéketlenek a másajkúak kívánalmaival szemben, nehézkesek azok teljesítése iránt. A legcélszerűbb volna olyan kisebbségi megbízott kiküldetése, aki a nemzetiségi kívánalmakkal szemben tájékozottsága folytán fogékonyabb és gondoskodni tudna arról, hogy a bunyevác kívánságok a magyar államhatalom érdekeinek összehangolásával elintéződjenek. Másként tartani lehet attól, hogy elhúzódik a kérdés közmegelegedésre való rendezése. Talán eredményes volna, ha Baján a nemzetiségi kérdést jól ismerő nemzetiségi megbízottat neveznének ki, aki bürokrácia és szenvedélymentesen az összekötő kapocs lehetne a kormány és a nemzetiségek között.

A nemzetiségeket csak az érti meg tökéletesen és csak az ítélkezhet ügyekben teljes tárgyilagossággal, aki vagy maga is kisebbségi sorsban élt, vagy felül tud emelkedni a hullámzó napi politika szenvedélyességén, s a nemzetiségi törekvésekben nem hazafiatlanságot látott és lát ma is, hanem minden népek elismeri azt a jogát, hogy szabadon ápolja nyelvét, kulturális, stb. hagyományait, s ezzel biztosítsa fennmaradását.

Magyarországnak abban a törekvésében, hogy a demokrácia alapjára helyezkedve, népeit felemelje, nem lehet szebb és maradandóbb alkotása, minthogy népkisebbségeinek, így a bunyevácoknak is kulturális, gazdasági és politikai, iskolai szabadságot adjon. Nemzetiségeink megelégedettsége a világ közvéleménye előtt nemcsak emelkedett gondolkodásunkat bizonyítja, hanem arra is alkalmas, hogy külföldön rekedt számottevő véreink számára ugyanolyan elbánást igényeljünk, mint milyen mi készséggel megadunk a másajkú polgároknak.

Csuka János
sajtóelőadó

4. BAJA, 1946. május 19.

MOLNÁR ERNŐ JELENTÉSE A MAGYARORSZÁGI DÉLSZLÁVOK ELSŐ NAGYGYŰLÉSÉRŐL¹⁹

A gyűlésen 2–3 ezer főnyi délszláv közönség vett részt, legnagyobb részt a Baja környéki délszláv lakosságú falvakból. Délszláv és részben magyar nemzeti lobogókkal és vörös zászlók alatt vonultak fel Stalin és Titó elvtársak arcképeivel és Rákosi elvtárs egy arcképével. A közönség nyugtalan volt, magatartásából kitűnőleg elsősorban a reakciós magyar tisztviselők eljárását és délszláv iskolák hiányát sérelmezi. A magyar kormány nevében Antall József újjáépítési miniszter szólalt fel. Arról beszélt, hogy a kormány a nemzetiségi jogokat biztosítani kívánja, iskolákat fog felállítani, de viszont megkívánja a délszláv nemzetiségű magyar állampolgár államhűségét is. Beszéde majdnem botrányba fulladt. Állandó közbeszólások szakították meg, azt kiáltották a közönségből, hogy az ígéretekből már elég volt. Amikor a kisközgazda-pártot említette, a közönségből azt követelték, hogy adják át a kormány-hatalmat a kommunista pártnak. Utána pártunk nevében én szólaltam fel, lényegében arról beszéltem, hogy a magyarországi délszlávoknak biztosítani kell ugyanazokat a nemzetiségi jogokat, amelyeket a magyarok élveznek Jugoszláviában. Kiemeltem, hogy ennek előfeltétele, a magyar államapparátus megtisztítása a reakciós elemektől. Az elfogadott létszám apasztási rendelettel az erre irányuló akció meg is indult és pártunk mindent el fog követni, hogy a rendelet a reakció elleni küzdelem szempontjából, minél teljesebben és minél gyorsabban valósuljon meg. Felszólalásomat tapssal és helyesléssel kísérték. Különösen élénk tüntetés volt Titó elvtárs nevének említései. Felszólaltak Magyarország egyes délszláv vidékeinek kiküldöttjei. Ezek általában a kisebbségi jogok elismerését követelték. A szláv népek testvériségéről beszéltek. A beszédekben a magyar demokrácia törekvéseinek elismerése, amennyiben a szerb nyelvű beszédekből kivehettem, nem igen szerepelt. Az egyik felszólalót, egy baranya megyei papot, mint fasisztát jellemezték előttem. Felszólalt még két szlovák. Tudtommal a szlovák népcseré bizottság tagjai, akik a szlovák–magyar népcseré szükségességét hangoztatták. A felszólalók között szerepelt még a szovjet városparancsnok. Rob elvtárs a zalai és somogyi délszlávok nevében szólalt fel. A népgyűlésről üdvözlő táviratokat küldtek többek között Stalin és Titó elvtársnak, Benešnek és a Moszkvai Szláv Bizottságnak és különböző szervezeteknek, magyar részről pedig Tildynek, Nagy Ferencnek, Rákosi elvtársnak és Szakasitsnak. Az ország különböző részeiből jött

19. PIL. 274. f. 10 cs. 36. öe.

kiküldöttek tulajdonképpeni gyűlése csak délután kezdődött meg, amelyen már részt nem vettem. Erről a nagygyűlésről Rob elvtárs fog beszámolni, aki csak kedden érkezik vissza Budapestre. Népgyűlés után részt vettünk Antall miniszterrel együtt a délszlávok által rendezett közebéden az ő meghívásukra. Jelen voltak a magyar hatóságok fejei is, főispán, polgármester, rendőrkapitány, orosz részről pedig a város-parancsnok, a SZEB megbízottja. Itt felszólalások nem hangzottak el. Előző este a bajai pártszervezetbe aktívát tartottam. A bajai elvtársak panaszokotak, hogy a központi kiküldöttek nem igen keresik fel őket.

5. BUDAPEST, 1946. november 29.

NAGY FERENC ÚRNAK, MAGYARORSZÁG MINISZTERELNÖKÉNEK,²⁰

1946. november 26-án a Magyarországi Szlávok Antifasiszta Frontja Délszláv Tagozatának Végrehajtó Bizottsága ülést tartott. Az ülésen mint egyik legfontosabb kérdés kerültek napirendre kívánságaink, melyeket 1946. szeptember 16-án a Magyar Kormány Elnökségének nyújtottunk át. Az ülésen megállapítottuk, hogy a Magyar Kormány a felállított kívánságokból még mindig nem oldotta meg a következőket, ezért ismét a Miniszterelnökséghez fordulunk.

1./ Kívánjuk, hogy mindazon helységekből, ahol délszlávok élnek, a mi képviselőinket is vonják be az önkormányzati és adminisztratív testületekbe, még pedig a következő módon: Hogy az Antifasiszta Front Délszláv Tagozatának helyi szervezetei a lakosság számarányának megfelelően saját képviselőiket delegálják oda.

2./ Hogy a mi lakosságunk számarányához képest Magyarországon behívják a mi képviselőinket a Képviselőházba és pedig azokat, akiket az Antifasiszta Front Délszláv Tagozatának Központi Bizottsága választ ki.

3./ Miután megállapítottuk, hogy iskoláink felállításánál, ami most van folyamatban, egyes hivatalnokok, tanítók, és tanfelügyelők zavarják az iskolák megnyitását, sovinszta gyűlöletet szítanak népünk és a magyar nép közt, követeljük, hogy az említetteket eltávolítsák. Hogy mindezen zavar ki legyen küszöbölve, kérjük, hogy a Vallás és Közoktatásügyi Minisztériumban az összes magyarországi iskoláink számára tanfelügyelőt nevezzenek ki, személy szerint azt, akit az Antifasiszta Front Délszláv Tagozatának Központi Bizottsága ajánl.

4./ Az új Titó Jugoszláviájának létrejötte után Jugoszlávia sok ellensége, különböző nemzetiségűek, átszöktek Magyarországra és a jugoszláv határ mentén telepedtek le, azokban a helységekből, ahol népünk él. Ezek az elemek a demokrácia legmegrögzöttebb ellenségei és így akadályozzák, hogy jó és testvéri viszony jöjjön létre népünk és a magyar nép közt ezeken a vidékeken. A demokrácia és béke érdekében követeljük, hogy ezeket a fasisztákat, bármelyik nemzethez is tartoznának, eltávolítsák arról a területről, amelyen népünk él.

5./ Minthogy népünk délszláv nyelven beszél, követeljük, hogy anyanyelvünket hivatalos nyelvként ismerjék el és mint ilyent azokban a helységekből, ahol népünk él, használják a hivatalokban és önkormányzati testületekben és ugyanígy szabad legyen hivatalosan fordulni az állam legmagasabb fórumaihoz is anyanyelvünkön. Hogy mindenütt, ahol népünk él, a magyar feliratok mellett a mi felirata-

20. OL. Jelenkori Gyűjteménye. Miniszterelnökség iratai 24581/1946.

inkat is alkalmazzák, ugyan így, hogy a rendeleteket ezeken a helyeken a mi nyelvünkön is hírdessék ki.

Úgy tekintjük, hogy a Magyar Köztársaságnak ugyanazokat a jogokat kell megadni népünknek, melyeket a magyar nép élvez a Jugoszláv Federatív Népköztársaságban. Ezekre az égető problémáinkra, melyeknek gyors megoldását a Kormánytól várjuk, írásbeli választ kérünk.

Halál a fasizmusra — Szabadság a népnek!

Elnök
Vujics Pávle s. k.
Főtitkár
Rob Antun s. k.

Ezen ügyirat egy-egy példánya Rákosi Mátyás és Szakasits Árpád miniszterelnök helyettes urakhoz lett küldve.

6. BÁC S A L M Á S, 1947. október 5–6.

A MAGYARORSZÁGI DÉLSZLÁVOK DEMOKRATIKUS SZÖVETSÉGE II. ORSZÁGOS KONFERENCIÁJÁNAK HATÁROZATI JAVASLATAI ²¹

Mi, a délszlávok képviselői, második országos konferenciánkon, a belpolitikai helyzetről és nemzetiségünk helyzetéről szóló beszámolás alapján, továbbá azon tények alapján, melyek a viták folyamán felhozattak a marosmenti, bácskai, baranyai, rábamenti, gradiskai és budapest környéki délszlávok képviselői a konferencián elfogadott program és alapszabályok kapcsán, népeink szabad fejlődése és a magyar néppel való egyenjogúságának megvalósítása érdekében a következő határozati javaslatot hozzuk:

I.

A reakció és a fasizmus elleni harc kérdését illetőleg:

1./ Az összeesküvők maradványai és a régi Horthy-rezsim barátai, akik bennmaradtak az állami és közigazgatási gépezetben, még mindig a délszláv nemzetiségek jogai ellen dolgoznak. Megakadályozzák a hozott és a jövőben hozandó rendeletek véghezvitelét nemzetiségeink kérdését illetőleg. Ezek az elemek a szlávok és a magyarok egysége, s így a magyar demokrácia ellen is állást foglalnak. Ezért a Magyarországi Délszlávok Demokratikus Szövetsége követeli, hogy az ilyen elemek eltávolíttassanak az állami és közigazgatási gépezetből és bíróság elé állíttassanak.

2./ A Horthy-rezsim a szláv nemzetiségek elnemetlenítése folytán a délszlávok által lakott vidékre olyan elemeket helyezett, amelyek gyűlöletükkel tünnek ki minden iránt, ami szláv és a magyar népet sovíniszta szellemben nevelték. Ezek az elemek lehetetlenné teszik a szlávok és a magyarok közeledését és meggátolják a délszlávok nemzetiségi és kulturális fejlődését. Követeljük az ilyen elemek eltávolítását azokról a vidékekről, ahol délszlávok élnek és azok helyére nevezzenek ki becsületes demokratákat, akik tudják a mi nyelvünket.

3./ Magyarországon még mindig nagy számban vannak olyan személyek, akik megszöktek Jugoszláviából az ottani népbíróságok elől. Szégyen, hogy ilyen emberek, akik büntetteket követtek el a jugoszláv nép ellen, menedéket találjanak az új

21. OL. Jelenkori Gyűjteménye. Miniszterelnökség iratai 1362/1947.

demokratikus Magyarországon. Mi nem tűrhetjük, hogy ilyen elemek éljenek közöttünk. Ezért határozottan követeljük, hogy az összes Jugoszláviából megszökött, vagy kiutasított elemeket szedjék össze és vigyék el azokról a vidékekről, ahol délszláv nemzetiségek élnek.

II.

A délszláv iskolák és kultúrotthonok megnyitásának kérdését illetően. A Horthy Magyarországon a nemzetiségi elnyomás egyik legfontosabb eszközei voltak a magyar iskolák a délszláv falvakban, amelyektől az új demokrácia még nem szabadult meg. Az iskolázás ezen igen fájdalmas oldalát illetően hivatalos köröktől igen sok ígéretet kaptunk. De az iskolák megnyitása körül nemcsak az alacsonyabb szervek rosszindulatú szabotázsja jutott kifejezésre, hanem az ígéret meghiúsult a Közoktatásügyi Minisztérium részéről is. Már egy esztendeje működnek iskoláink egyes helyeken és fiatal, tapasztalatlan tanítóink tankönyvek nélkül kínlódnak, mert mindmáig a Közoktatásügyi Minisztérium ilyeneket nem készített. Sok helyen nincs iskoláink számára illő és erre a célra megfelelő helyiség, sem szükséges bútorzat ezek számára. Helységeink több mint felének nincsenek még délszláv tanítási nyelvű iskolái, hanem még mindig folyik a szláv népiség elmagyarosítása. Ilyen tarthatatlan állapot és eljárás ellen, még ha a legmagasabb helyről jöjjön is az, tiltakozunk és követeljük: Hogy a legrövidebb időn belül dolgozzák ki és adják ki iskoláink számára az összes szükséges tankönyvet. Hogy azonnal bizottságok helyiségeket, melyek egészségileg és kulturálisan megfelelnek tantermeknek és hogy ezeket lássák el szükséges bútorzattal. Továbbá követeljük, hogy már egyszer hagyják abba az elmagyarosítás régi módszerét és hogy rendeletileg biztossítsák a gyermekek anyanyelven való oktatását. T. I., hogy minden helységben, ahol délszlávok laknak, nyitassanak délszláv iskolák, amelyeket a délszlávok gyermekinek kötelező látogatniok. Ugyancsak követeljük, hogy a Közoktatásügyi Minisztérium több figyelmet és gondot szenteljen tanítóink szaknevelésére.

Hogy a délszláv nemzetiségek gazdaságilag és kulturálisan fejlődhessenek, hogy kultúr-munkásai részére kultúrotthonai is legyenek. Ezért kérjük, hogy a Miniszterelnökség erre a célra házakat jelöljön ki számunkra, mivel ilyen helyiségek vannak az összes falvakban, ahol délszlávok élnek, még pedig ezek a kitelepített svábok elhagyott házai.

III.

A szláv nemzetiség képviselőinek kérdését illetően, a hatalom szerveiben. A népünkkel elkövetett sok igazságtalanság és szabálytalanság nem történt volna meg, ha a szlávoknak lett volna képviselőjük a hatalmi szervezetben. Nyilvánvaló, hogy ha a szlávoknak lettek volna képviselői az önkormányzati testületekben, az állami és közigazgatási gépezetben, akkor nem folyhatott volna büntetlenül a terror és a szláv nemzetiségek elnemzetietlenítése.

Hogy helyesen meg lehessen oldani a délszlávok behelyezését az önkormányzati és állami gépezetbe, követeljük, hogy rövid tanfolyamokat indítsanak horvát és magyar nyelven a jegyzői kar kiképzésére úgy, hogy minden helyiségben délszláv tisztviselőink legyenek. Ezért követeljük, hogy mindenütt, ahol a helységben szláv többség van, a jegyző legyen szláv nemzetiségű. A behelyezésnél a M. D. D. Sz-el való összhang szükséges.²²

22. Magyarországi Délszlávok Demokratikus Szövetsége

Az összes vidékeken, ahol délszláv nemzetiség él, követeljük, hogy teljes hatályában fennálló, 1868. évi 54. t. c. vonatkozó szakaszait, 4800/1923. M. E. sz. rendelet és a Magyar Belügyminisztérium által 165–302/1947. III. 2. sz. alatt kibocsájtott valamennyi alispánhoz intézett leiratát és az ezekben foglaltakat a valóságban érvényre juttassák.

Követeljük a délszlávok számarányos képviselőit a községi hatóságokban, a járási és megyei törvényhozó testületekben stb. Követeljük, hogy az M. D. D. Sz-nak elismertessék delegálási joga a fent felsorolt helyekre.

A Konferencia teljes egészében elfogadja a kormány programját minden kultúrális, művelődési, politikai, gazdasági mint külpolitikai kérdésekben és oda fogja irányítani minden erejét, hogy támogassa a program megvalósítását.

A Konferencia teljes egészében elfogadja a hároméves tervet és mozgósítani fogja a délszlávokat, ennek teljes egészében való végrehajtására, mert meg vagyunk győződve, hogy a kormányprogram és a hároméves terv a magyar demokrácia és a magyar dolgozó nép érdekeit szolgálja, hogy a kormányprogram és a hároméves terv véghezvitele fel fogja emelni a nép kultúrális és szociális nívóját és meg fogja szilárdítani az ország stabilitását nemzetközi viszonylatban.

5. BUDAPEST, 1947. november (?)

A MINISZTERTANÁCS HATÁROZATA A HAZAI DÉLSZLÁVOK GAZDASÁGI, KULTÚRÁLIS KÖVETELÉSEIVEL KAPCSOLATBAN ²³

A magyarországi délszlávok demokratikus szövetsége beadvánnyal fordul a kormányhoz, melytől számos kultúrális, közoktatásügyi és politikai természetű kérdés rendezését kívánta. ²⁴

A kormány Dinnyés Lajos miniszterelnök elnökletével megtartott minisztertanácsan gondosan megvizsgálta a hazai délszlávok kívánságait, s mivel nagy súlyt helyez megelégedettségükre, gazdasági és kultúrális felemelkedésükre, anyanyelvük és nemzeti hagyományaik zavartalan ápolására, a következő határozatokat hozta:

23. OL. Jelenkori Gyűjteménye. Miniszterelnökség iratai 1362/1947.

24. 1947. november 13-án Rob Antunnak, a Magyarországi Délszlávok Demokratikus Szövetségének főtitkára, országgyűlési képviselő kérésére a minisztertanács elé terjesztendő délszláv sérelmek ügyében értekezletet tartottak. A miniszterelnökségen megtartott megbeszélés résztvevői a következők voltak:

Rob Antun országgyűlési képviselő; a Miniszterelnökség részéről: dr. Bojta Béla államtitkár, Pásint Ödön miniszteri osztályfőnök, Borsa-Bauer György, Mikó Tibor miniszteri osztályos tanácsos, Csuka János, Monár Jenő miniszteri tanácsosok; Külügyminisztérium részéről: dr. Vas Zoltán; Péter min. s. titkár; Belügyminisztérium részéről: dr. Sziklay László, dr. Windisch Ferencné; Igazságügyi Minisztérium részéről: Fáy Béla táblabíró; Tájékoztatási Minisztérium részéről: dr. Réczei László min. osztályfőnök.

A megbeszéléseken elfogadott javaslatok kerültek minisztertanács elé. A minisztertanács megtárgyalva a délszláv követeléseket, hozta meg a fentebbi határozatait.

I.

ANYANYELVŰ ISKOLAOKTATÁS

A délszláv anyanyelvű iskolaoktatás biztosítására, a vallás és közoktatásügyi miniszter úr előterjesztésére a minisztertanács módosította a nemzetiségi tanulók nemzetiségi oktatására vonatkozó 1200/1946. VKM. számú rendeletet, s lehetőséget nyújt arra, hogy minden délszláv lakta helyen már 10–15 tanköteles gyermek jelentkezése esetén délszláv tannyelvű iskolát létesítsenek. A vallás és közoktatásügyi minisztérium, a Miniszterelnökség és a délszlávok elismert szervezetének képviselői együttesen állapítják meg, hogy hol van elegendő számú tanköteles gyermek. A beiratkozást ellenőrző bizottság előtt kell lefolytatni és különös figyelemmel kell vigyázni arra, hogy a szülők elhatározását senki, semmilyen módon, vagy eszközzel ne gátolhassa, vagy befolyásolhassa. Ha mégis akadály merülne fel, az elnök azt köteles azonnal megszüntetni, vagy az illetékes hatóság intézkedését kérni. Ha szabálytalanságot állapítanak meg, új beiratkozást rendelnek el a vallás és közoktatásügyi minisztérium, a miniszterelnökség, a belügyminisztérium és az érdekelt nemzetiségek szervezete részéről elismert egy-egy tag jelenlétében.

A kormány azzal a meggyőződéssel könnyítette meg az anyanyelvű iskolák felállítását és a beiratkozást, hogy ezzel elősegíti a kívánatos anyanyelvű oktatás fejlődését.

A vallás és közoktatásügyi minisztérium gondoskodni fog arról, hogy az iskolák részére szükséges tankönyvek kiadásában semmiféle hátráltató késedelem ne álljon be, s mindent elkövet, hogy a délszláv anyanyelvű iskolák a lehetőségek keretében, a követelményeknek megfelelő épületekben nyerjenek elhelyezést.

A kormány átérezve a délszláv gyermekek anyanyelvű oktatásának szükségességét, már az elmúlt két évben a délszláv tannyelvű iskolák részére alkalmas tanerők kiképzésére Pécssett tanfolyamot létesített, s lehetővé tette máris több, mint ötven délszláv anyanyelvű segédtanító közreműködését a délszláv anyanyelvű iskolákban.

A délszláv anyanyelvű iskolák közvetlen irányítására és működésének megkönnyítésére a Délszláv Demokratikus Szövetség kérte, hogy Karagics Ede jogászt nevezzék ki miniszteri tanácsosi rangban a vallás és közoktatásügyi minisztérium létszámába.

Karagics minden délszláv iskola-kérdésben megkönnyítené a vallás és közoktatásügyi minisztérium munkáját.

A minisztertanács a hazai délszláv iskolaoktatás további fejlődése érdekében hozzájárul Karagics Ede kinevezéséhez.

Az állandó tanítói utánpótlás a pécsi délszláv tannyelvű tanítóképző felállításával megoldottnak tekintendő. A délszláv tanítók szakmai továbbképzését a kormány is hivatalosnak tartja és azt minden rendelkezésre álló módon támogatja.

A hazai délszlávok kérik továbbá, hogy Pécs székhellyel tanfelügyelői rangban nevezzenek ki egy délszláv tanerőt, akinek feladata a délszláv iskolák támogatása és ellenőrzése az ország egész területén.

A minisztertanács ezt a kérést is magáévá tette.

II.

KULTÚRPOLITIKA

A hazai délszlávok kulturális fejlődésének elősegítésére és kultúrcéljainak megvalósítására a kormány hathatós támogatást nyújt a délszláv Kultúrszövetségnek.

A Kultúrszövetség megszervezéséhez és feladatának megkönnyítéséhez, a kormány évi 100.000 forintos segítséget biztosít. A Kultúrszövetség népi színpályaegyütteseket, népi táncsoportokat, olvasóköroket, zenekarokat, stb. szervez, hogy a hazai délszlávok művelődését megkönnyítse és ezzel is alkalmat nyújt a hazai délszlávok ősi hagyományainak fokozottabb ápolására és megőrzésére. Később állandó jellegű vándor-színjátszó társulattá fejlesztenék a színjátszóegyüttest.

A kormány ugyanezzel a nagyfokú megértéssel támogatja a hazai délszlávok Kultúrszövetségének azt a fáradozását, hogy minden délszláv lakta helyen délszláv kultúrotthon létesüljön. A helyi hatóságokat utasítja, tartsák elsőrendű kötelességüknek, hogy a kultúrotthonok elhelyezésére szükséges épületekről, illetve helyiségekről a lehetőségek határain belül gondoskodjanak.

III.

A DÉLSZLÁV NYELVHASZNÁLAT JOGA A KÖZIGAZGATÁSBAN

A hazai délszlávok demokratikus szövetsége még régebben kérte, hogy a délszláv lakta helyeken a közérdekű közleményeket a délszlávok nyelvén is hozzák nyilvánosságra, a községi feliratokat délszláv nyelven is tüntessék fel és a közigazgatási tisztviselők tanulják meg a délszlávok nyelvét.

A belügyminisztérium még 1947-ben, átértékelve a helyi hatóságok és a lakosság közvetlen és szívélyes érintkezésének fontosságát, elrendelte, hogy a közérdekű közleményeket délszláv nyelven is tegyék közzé, a hivatalok elnevezését délszláv nyelven is tüntessék fel és utasította a községi tisztségviselőket, hogy a közönséggel való közvetlen érintkezés érdekében tanulják meg a szerb, horvát, szlovén nyelvet. Azóta újabb utasítást kaptak az alispáni és polgármesteri hivatalok, hogy ellenőrizzék a rendelkezés szigorú betartását, s erélyesen toroljanak meg minden mulasztást.

A hazai délszlávok demokratikus szövetségének kérésére a belügyminisztérium a magyarnyelvű jegyzői tanfolyamokkal párhuzamosan gondoskodni fog arról, hogy délszláv nemzetiségű jegyzők és községi tisztviselők kiképzésére is tanfolyam létesüljön, s alkalmas délszláv tisztviselői kar álljon rendelkezésre a délszláv lakta községek közigazgatásában való hathatós közreműködésre.

A délszlávok az önkormányzati testületekben (községi, városi, megyei képviselőtestületek) számarányuknak megfelelő képviselőtestületet kértek. A kormány szükségesnek tartja és helyesli, hogy az önkormányzati testületek és a Nemzeti Bizottságok tagjainak számát emeljék fel és a megüresedő helyeket is a délszlávokkal töltsék be, a délszlávok számaránya szerint, mindaddig, amíg ki nem írják az önkormányzati választásokat, s választások útján képviselőtestületekhez nem jutnak.

A hazai délszlávok memorandumja arra is utal, hogy az állami és községi közigazgatásban és közoktatásban még mindig megtalálhatók a régi, Horthy-féle délszláv ellenes beállítottságú, reakciós tisztviselők. Ezek ma is azon mesterkednek, hogy megakadályozzák a délszlávokat abban, hogy nemzeti jogaikhoz hozzájussanak. Ma is állásban vannak olyan tanítók, akik a fasiszta rendszer idején sovinszta szellemben tevékenykedtek, és gyűlöletre tanították mind a magyar,

mind a délszláv gyermekeket. A délszláv lakta helyeken állásban vannak olyan köztisztviselők, akik Jugoszláviából menekültek, vagy onnan kiutasították őket, és ezek a személyek továbbra is akadályai a magyar–jugoszláv jóviszony megerősödésének. Mindezekre való tekintettel a délszlávok demokratikus szövetsége kérte a kormányt, hogy a délszláv lakta helyekről helyezze al azokat a köztisztviselőket, akik még ma sem tudnak beilleszkedni az új rendszerbe és kerékkötői a magyar–jugoszláv együttműködésnek.

A délszláv lakta helyek magyar és délszláv őslakosságának háborítatlan együttélésére a kormány igen nagy súlyt helyez, és a legélesebben elítél minden olyan kísérletet, amely ezt a százados és gondosan ápolt jóviszonyt meg akarja bolygatni, és keresztezi a kormány elképzeléseit. A legszigorúbban el fog járni azon köztisztviselők ellen, akik megfélekezve magukról, magatartásukkal, vagy intézkedéseikkel elégedetlenséget váltanak ki a délszláv lakosság körében, vagy szembe akarják állítani egymással az őslakó magyarságot, az őslakó délszláv lakossággal.

A magyar köztársaság kormánya abban a tudatban hozta meg döntéseit, hogy ezzel megnyugtató megoldáshoz segíti a hazai délszlávok függő problémáit, és ugyanakkor értékes szolgálatot tesz a jugoszláv–magyar jó viszony további megszilárdításának.

Kartográfia

A KALOCSAI ÉRSEKSÉG GAZDASÁGI LEVÉLTÁR KÉZIRATOS TÉRKÉPEINEK KARTOGRÁFIAI NÉVTÁRA *

II. Bakod, Böd, Csepeg Érsekségi puszták térképneveinek vizsgálata¹

1. BEVEZETŐ

Az Érsekség Gazdasági Levéltár Térképtára (továbbiakban: KÉGL. T.) 1749–1945 közötti két évszázadból 826 db. térképet, vázlatot tartalmaz az érseki tulajdonú birtokokról, azok változásáról, rendezéséről, gazdasági beosztásáról.²

A két évszázad alatt keletkezett nagy mennyiségű térkép természetszerűen az időbeli eltolódásokon kívül igen különböző a felvétel tárgya, célja, tartalma, illetőleg a felvett térség mérete, valamint a térkép kidolgozottsága szerint.³

Talán legfontosabbak legalábbis a névanyag szempontjából az 1820-as évek körül készült „kamara térképek”. Kollonits László halála után csak 1822-ben töltötték be az érseki széket,⁴ így öt éven át kamara kezelésben

* A térképtár névanyagának a feldolgozását a PRO RENOVANDA CULTURA HUNGARIAE Alapítvány, „Magyarország Történeti Atlasza” szakalapítvány számára felhasználás céljából elfogadta és díjazásra alkalmasnak találta.

1. A térképtár névanyagának I. része Érsek-Harta és Szentkirály puszták térképeinek vizsgálata. Megjelent: Bács-Kiskun Megye Múltjából XI. 383–464. Megyei Levéltár, Kecskemét, 1992.
2. A Térképtár anyagának ellenőrzése és újrafelvétele megtörtént. A katalógus megjelent: „Magyarországi Egyházi Levéltárak Térképei” — az Új Magyar Központi Levéltár kiadásában a XIII–XIV. köteteiként Budapesten 1990-ben. Összeállította Dóka Klára a Központi Levéltár osztályvezető-helyettese „A Kalocsai Érseki Tartomány Térképeinek katalógusa” címen. Munkatársak Bán Péter és Kuczy Károly.
3. Lásd még: az Érseki Tartomány térképeinek katalógusa Gróf Kollonits László érsek 1787–1817 között töltötte be a kalocsai érseki széket. Ezután csak 1822-ben töltötték be újra Klobusiczky Péter személyében, aki 1843-ig viselte magas egyházi tisztségét.
4. A határrendezések és a jobbágyfelszabadítás jelentősen megváltoztatta a határokat. 1846-ban Bakod és Zásztó részleges birtokcseréje tanúsítja ezt, (No. 12:1, 2) majd 1870-ben a Zásztói és a Péterföldi csereterületek ábrázolása zárja le a fontosabb határmódosulásokat. (No. 239.) Feltehető, hogy a korábbi Bakódi csószház került át így a géderlaki határba, s a „gédőri”, géderlaki gazdák számára is hasznos volt az épület és a hozzátartozó föld, legelő fenntartása, mert szükségük lehetett nekik is a falutól 6–7 km távolságra eső földek, termények gazdálkodására.

különböző birtokról számos térképet készítettek a kamarai szakemberek. A feudalizmus végét előkészítő és felszámoló térképek az 1850–60-as években már helyi, megyei mérnökök, földmérők munkái úgyszintén megbízhatók és nem ritkán gazdag névanyagot őriznek.

A II. József kori felmérés után kb. száz évvel — az 1880-as években — kezdődik egy újabb kataszteri felmérés, amely ugyan nyomtatott módon maradt fenn, azonban az összehasonlításhoz pontosságuk és léptékük miatt jól felhasználhatók. Hiányosabb térképcsoport, de történelmileg is fontosak, amelyek a Nagyatádi-féle földreformra vonatkoznak. Sajátosak, s éppen ezért fontosak az olyan vázlatok, amelyek — legalábbis egy-egy birtokon — a teljes felparcellázásnak a szándékára engednek következtetni. (Pl.: No. 435; No. 448/B Érsek–Harta és Szentkirály térképei.) Névanyagukat tekintve nem gazdagok a korszerűsítést (villamosítást, telefonvezeték kiépítését, gazdasági kisvasút építését) őrző tervezetek. Gazdaságtörténeti szempontból azonban lényegesek. Nem kell bizonygatni, hogy mennyire lényegesek az erdőgazdálkodást, vízszabályozást őrző térképek egy század távlatából. (Még akár a Duna–Tisza köze kiszáradásának szempontjából is.)

2. BIRTOKTÖRTÉNETI VÁZLAT

A KÉGL. T. térképállomány névanyagának tervezett feldolgozása, a jelenlegi II. rész, az ugyancsak a Kalocsai kerületbe tartozó *Böd: Bödd, Bakod: Bakód* és *Csepeg: Cseppek* pusztákat ábrázoló térképek névanyagát foglalja magában, hasonlóan Érsek–Harta és Szentkirály térképneveinek vizsgálatához. (Lásd: 1. lábjegyzet!)

Célszerűnek látom néhány adat közlését ezúttal is, hogy ne kelljen visszakeresni. Az érseki birtokok irányítása négy kerületbe tartozott.⁵

Kalocsai kerület:	28 807 kh	914 □
Hajósi kerület:	20 669 kh	1124 □
Szentistváni kerület:	19 443 kh	907 □
Bácsi kerület:	16 019 kh	350 □
<i>Összesen:</i>	84 940 kh	95 □

Ez a birtoknagyság a jobbágyfelszabadítás utáni birtoknagyságot jelentette, kb. az 1870–1880-as években.⁶

5. V. ö.: Bács–Kiskun Megye múltjából XI. 390–391. oldal. I. Érsek–Harta és Szentkirály puszták térképeinek vizsgálata. Bács–Kiskun Megyei Levéltár kiadása. Kecskemét, 1992.

6. Ua. 391. oldal; 15. lábjegyzet.

Jelen feldolgozásomban vizsgált birtokok Kalocsa–Dunapataj között vannak, az érseki székhelytől északra és mintegy 8–10 km-re. Ezt a három pusztából álló birtokot az érsekség gazdaságvezetése „házi kezelésben” művelte, tehát a maga eszközeivel és fizetett cselédségével.

A török hódoltság után rendkívül bizonytalan lett a föld tulajdonjoga. A korábbi, hódoltság előtti birtokok visszaszerzéséhez nemcsak a tulajdonjog, a birtoklás bizonyítására volt szükség, hanem téríteni kellett a császári udvar eljárással kapcsolatos költségeit is. A „Neoaquistica Comissio”-nak nevezett „privatizáció”, az újraelosztás kiigyalása alkalmat adott a Habsburg-háznak, hogy átformálja, megváltoztassa a magyar történelmi arisztokráciát, hogy lojálisabb, udvarhűbb politizálásra kényszerítse a főúri rendet. Be is következett. Részben személyes érdekek védelmében, részben a főúri rendi érdekek védelmében. Hogy volt bőven juttatandó birtok, arra legdöntőbb érv, hogy az udvar hadiszállítóknak is adott fizetség fejében (bizonyára bőkezűen). Nem térhetek ki — de nem is feladatom —, hogy értékeljem az osztrák, cseh, szlovák, szerb–horvát–dalmát új arisztokráciának a magyarságát, a hazához való hűségét vitassam, de az tény, hogy a magyar főnemesség megváltozott, más lett, lojalításra kényszerült, különösen a szatmári béke után.

A katolikus egyházi vagyon birtokjogának bizonyítása és megváltása feltehetően egyszerűbben oldódott meg, mivel többé-kevésbé funkcionáló intézmény maradt, s így az iratanyag (oklevél, adománylevél, térkép) zömében adott lehetett, s a megváltás kiegyenlítésére ugyancsak megvolt a biztosíték. A kalocsai érsekség tehát bizonyosan visszakapta birtokait, legalábbis nagyobb részt — sőt, esetleg még szerezhetett is hozzá.⁷

A rendkívül nagy terület igen jelentős értéket képviselt, még akkor is, ha az elnéptelenedés nemcsak a birtokokat változtatta pusztasággá, hanem a települések jó részét is. A lakatlanná vált területekre pedig munkakerő kellett. Sajátos, hogy a török uralom utáni zűrzavart, elnéptelenedést mennyire megőrizte történelmünk.⁸

A jobbágyfelszabadítás, a nemesi adómentesség eltörlése együtt járt az adóalap megállapításával. A tulajdont fel kellett mérni, a tulajdonosát meg kellett állapítani⁹ s a vagyon értékét aranykoronában ki kellett fejezni,

7. Az érsekség történetének a kutatása ezen a téren még adós a feltárással, de felvethető, hiszen jelentős területek maradtak tulajdonosok nélkül, ezért elégíthetett ki hadiszállítókat ilyen módon az udvar.
8. Ismert, hogy munkerohiányt csak telepítéssel lehetett viszonylag gyorsan megoldani. Az Alföld (és Magyarország) nemzetiségei jórészt ekkor kerültek mai lakóhelyükre. A Kalocsai Sárközbe is ekkor telepítettek németeket (Harta és Hajós) községekbe, déli szlávokat: bunyevácokat, sokacokat (Bátyára, Dusnokra) és a felvidékről szlovákokat Miskére, akik ezen a tájon tarka nemzetiségi viszonyokat, szokásokat teremtettek, sőt tartanak fenn napjainkig.
9. Lásd alább: Kober mérnök felmérését és annak indoklását!

mert ennek kb 20%-a körül mozgott az évi adó összege. A jobbágyfelszabadítást a földesúr és a jobbágyfalu közti egyezség zárta le.

Az érsekséggel, mint földesúrral, szerencsés esetben ez még az 1850-es években lezárult, de előfordult még az 1900-as évek első évtizedében is a pereskedés, bár ennek már sok gyakorlati haszna nem volt, inkább gátló tényezőként jelentkezett. Néhány térkép alapján lehet olyasmit mondani, hogy kellően átgondolt volt a jobbágyfelszabadítás. A félmegoldást a nemesi önzés eredményezte.

A térképek tanúsága szerint a három birtoktestet egy birtokként és házi kezelésben használta az uradalom. Ismerték és tudták a három adóközség (puszta) határait, de ennek nem volt jelentősége. Korábban úgy látszik, Bakodnak volt nagyobb szerepe, később azonban Bödd fölé nőtt. Csepeg kisebb területe és kiépített major hiányában nem játszott szerepet, másrészt csereterületként is felhasználták határának egy részét. A pusztá adóközségek határa kb. 1851-re alakult ki.¹⁰

Bakodi puszta	1345 hold (1200 □)	1199 □
Böd puszta:	1744 hold	174 □
Csepeg:	390 hold	994 □
<i>Együtt:</i>	3 480 hold	1167 □

Mivel a Duna menti faluk határa kelet felé messzire benyúlik, exklávék alakultak ki, amelyeket többször birtokcserékkel kíséreltek elfogadhatóan megoldani, de a településszerkezet és az érseki nagybirtokok miatt csak részben volt megnyugtató. Az érsekség birtokrendezések alkalmával természetszerűen a birtokok peremén kívánt cserélni, földhözjuttatás vagy parcellázás esetében egyaránt. Ez érthető törekvés volt, de feszültséget teremtett.

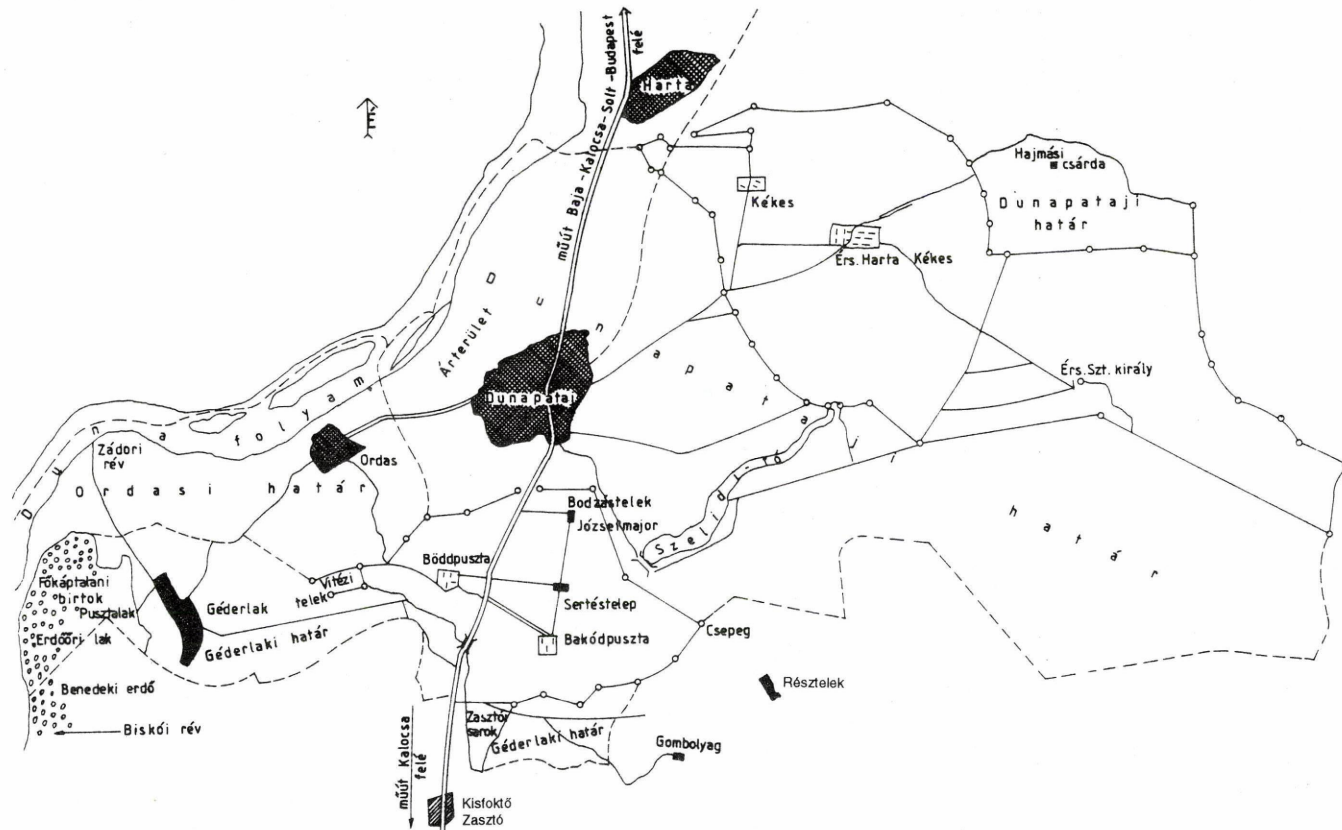
1850/51. év telén mérte fel *Bakod*, *Böd* és *Csepeg* pusztákat Kober József¹¹ az uralkodói pátens rendelkezései, és az „új földadó adózás bevezetésének előírásai szerint”. Kober mérnök egyben „Ügyvezető tiszt és. udmi képviselő a Budapesti Adókerület Kalocsa járási bizottság 29. számú becslő járás képviselőjeként a következő „Vallasztmányi Tag”-okkal: Matos An-

10. Lásd alább: Kober mérnök felmérését és annak indoklását!

11. Kober József uradalmi mérnök felmérése és számításai alapján. A felmérést és az átszámításokat az uralkodó 1849. okt. 20-án kibocsátott legfensőbb pátens 2§-ánál fogva Magyarországra behozott földadóprovisorium számára szolgáló vallomány vagy telekkönyvből Bakod községben ... számú házban lakó birtokát illetően. A helyben szokásos térmérték az általánosan használni rendelt térmértékre hozva. Tartalmaz négyyszögölt, miből 1600 négyyszögölt képez egy katasztrális holdat. Budapesti adókerület kalocsai járási bizottság 29. sz. becslőjárás 22. sz. adóközség. A 35 krajcáros napszámber összegét az aratási szerződés 6. pontja mondja ki. Kiküszöbölve az esetleges ingadozást, meghatározza a „bécsi” értéket (Házi használatban azonban változatlanul 1200 négyyszögöles holdat használnak általában.)

1. sz. térkép Dunapataj környékén lévő érseki birtokok

tal, Deák Mihály, Szabó István, iff Zsinka Pál, Usz (? uszódi) Nagy István, Gubányi Imre. A felmérés készülhetett 1851. február 27-én. 1851. szeptember 30-i keltezés pedig bizonyosan a térkép elkészültének és hitelesítésének dátuma.

A felmérés és térképezés során minden parcellát felmérték, a művelési ágak megfelelő csoportjába besorozták, s megállapították a parcella aranykorona értékét, amely az adózásban és a parcellázásban tulajdonképpen az értékmérő volt. Sőt még ma is az maradt. Az adó az aranykorona 20%-a volt emlékezetem szerint. Így a jobbágyfelszabadítással nemcsak a polgári földtulajdon született meg, hanem a földadórendszer, valamint a föld értékmérő egysége is. A XX. századi eladás, parcellázás esetében azonban volt módosítás az aranykorona megállapításban. Ez természetesen jogos lépés volt, ám nem ritkán túlzottan az uradalom érdekét szolgálta eladás (parcellázás) és bérbeadás esetén egyaránt. Különösen szembeűnő volt ez a földreform időszakában. Más okok is közrejátszottak abban, hogy pl. a Nagyatádi féle földreform után néhány évvel — zömében foktői földhöz juttattak a *Böddi-sarokban* már egyetlen parcellát sem műveltek. A részletfizetés, az adó, a távolság, ami kb. 14 km volt és az igaerő hiánya miatt néhány év után lemondtak róla. Az állam bérbeadással hasznosította, majd 1941-ben életképeőbb parcellákban hosszúlejáratú részlet formájában eladta, illetve hozzájárult egy „vitézi telek” kialakításához. (Lásd: 484/a térképet! 13. sorszám alatt.)

A télen végzett felmérés szerencsés volt az ilyen vizenyős, mocsaras területen, mert a fagyos tél lehetővé tette a földmérők számára a szabad mozgást, másrészt kárt sem okoztak a vetésekben. Az előzőleg közölt területek művelési ágak szerinti adatai a felvétel (térkép) alapján 1200 □ öles holdakban a következők:¹² (L. I. táblázat.)

Számos következtetést levonhatunk még térkép nélkül is. Többek között azt, hogy legnagyobb területe Böd pusztának van, ám ennek ellenére kiépítettebb Bakód majorja. Különösen nagy a különbség a szántóföldek területe között. Nem véletlen tehát az, hogy Böd pusztája lett a gabonatermelés központja, Bakód pusztája pedig az állattartásé éppen a természeti adottságok miatt. A böddi pusztája szántóföldjének jelentős részét őszi és tavaszi gabonával vetik, mint azt két igen fontos irat bizonyítja.¹³

Az 1850–60-as évek fordulójára már kellőképpen megszilárdult a tulajdon. A földesúr (érsekség) és a jobbágyság között többnyire lezárult az egyezség. Világi földesurakkal — minthogy kevesebb ügyről volt szó —

12. Kober mérnök adatai alapján.

13. Az uradalom kemény feltételeket szabott a meglehetősen kiszolgáltatott nincstelen parasztoknak. Előnye viszont az volt, hogy éveken át lehetett számítani az aratásra, ha megfelelően elvégezték a munkát és kellő tisztelettel viseltettek a tisztségviselőkkel szemben.

még előbbre tartott a megegyezés. Mivel nem volt radikális megoldás, a jobbágyság jelentős részének valamilyen módon keresnie kellett a megélhetését, de legalább kiegészítő kereset után kellett néznie — különösen a nagycsaládosoknak. Leggyakoribb formáinak egyike a részaratás, ami nehéz munka volt ugyan, de két-három hét alatt meg lehetett keresni az évi kenyeret.¹⁴

I. táblázat

BAKÓD, BÖDD ÉS CSEPEG TERÜLETÉNEK MEGOSZLÁSA

Művelési ágak	Bakód	Bödd	Csepeg	Együtt:
Szántóföld	496 h 406 □	978 h 656 □	94 h 585 □	1569 h 547 □
Kaszálórét	659 h 181 □	572 h 910 □	240 h 670 □	1472 h 561 □
Legelő	17 h 260 □	20 h 1157 □	— h — □	38 h 217 □
Nádas és mocsár	155 h 73 □	162 h 618 □	55 h 939 □	373 h 430 □
Lak, tanyák és kertek	5 h 414 □	— h 547 □	— h — □	5 h 961 □
Ország utak	12 h 1065 □	8 h 1086 □	— h — □	21 h 951 □
Együtt:	1345 h 1169 □	1744 h 174 □	390 h 994 □	3480 h 1167 □

Az egyik fontos dokumentum a bödd–bakódi aratási szerződés hiteles példánya. Tükrözi a szerződés az agrárproletariátus helyzetét, az elvárt munka minőségét, az időbeli megkötöttségeket, valamint — s ez volt a leghátrányosabb: egyéb járulékos, kiegészítő munkák elvégzését. Az aratók biztosítása az uradalom számára is rendkívül fontos volt. Az 1859. évi bödd–bakódi termés aratására már februárban megkötötték a szerződést az alábbiak szerint:¹⁵

1. „az urad. átengedi a folyó évi bakódi összes őszi gabona aratását, nevezetesen Paksi 24 párnak a belmajori részt, melynek vetése 240 hold őszi 85 hold tavaszi, Kalocsai 24 pár aratónak a bakódi részt, melynek vetése 220 hold őszi, 110 hold tavaszi.

A keceli 9 és ordasi 9 párnak a Józseftelki majorhoz tartozandó részt Zasztóval együtt 125 őszi 115 h. tavaszi (gabonát).

Ezen fölül az összes vállalkozóknak 140 hold őszi, 40 hold (tavaszi) repcét). Mindössze pedig 725 hold őszi, 350 hold tavaszi vetést. Az 1075 hold aratása 350 hold fűkaszalás a feladatuk, ami tehát 1425 hold (1200 □-es holdakban).

14. 128/1859. sz. Számvevőségi iratok.

15. 128/1859. sz. Számvevőségi iratok.

2. Az aratók kötelezik magokat, a midőn fölszólítatnak, rögtön hatvanhat pár dologra alkalmas aratókat kiállítani és a repczét közös erővel letakarítani, kévékbe fölkötözni tartoznak és a behordáshoz a megkívántató rakodó, kazalozó és gerebléző munkásokat napszám nélkül kiállítani; a többi gabona neműeket pedig — az árpa kivételével — melyt közösen letakarítani, kévékbe fölkötözni tartoznak —, három részben kezdendik meg, de mindazonáltal a mely rész illetőségét előb bevégezendi, jogosítva, illetőleg köteles lészen a hátramaradottak illetőségébe beállani, s aratni. Nem különben kötelesek valamennyi termést tisztán lekaszálni, fölgerebelni, kévékbe kötni, és csomókba rakni; a szél által szét hányt kepeket annyiszor amennyiszor öszverakni, és nagyobb esőzések alkalmával a kepeket szét, és száradás után (ahányszor csak kell) öszszerakni.¹⁶

3. Az urad. arató rész fejében következő részt fog kiadni, u. m. (úgy mint) a repczéből 15 (tizenötödik) mérőt kenyér és más rész nélkül, — a tiszta búza, kétszeres és rozsból a 14-ik az árpa és a kölesből a 13-ik a zabból a 12-ik csomót vagy kévét, ezen felül a repcze kivételével minden egyéb letakarított gabona neműekből, minden 100-ik uradalmi csomo után kenyér és hús rész nevezet alatt négy csomót. (A 15. lábjegyzetben pontos felsorolás.)

4. Az urad. minden egyes táblából maga részének egybehordása után, az arató részt is össze fogja hordatni, mely munkához azonban elegendő rakodókat az aratók adni kötelesek.

5. Az aratók kötelesek összesen 300 — részletesen pedig a

paksi banda	110 hold
a kalocsai szintén	110 hold
a keceli és ordasi	80 hold

füvet vagy vetett takarmányt lekaszálni, fölgyűjteni és össze baglyázni minden fizetés rész nélkül.

6. Az aratás ideje alatt kötelesek az aratók a szekerek és asztag rakatásához (megrakásához) naponként 12 napszámot 35 bécsi értékű krajczárjával kiállítani.

7. Az aratók gondatlanságok által okozandó károkért u. m. tűz általi, tisztátalan aratás vagy gereblés általi hibákért egyik a másikért és valamennyi egyért felelősek; és minden kötelességük elmulasztása esetében az uradalom az aratók költségén fogadandó napszamosok által fogja az elmulasztott munka hiányát kipótolni.

16. Miután hazamentek az aratóbandák, igen terhes volt számukra, hogy szélvihar, nagy esők után vissza kellett jönniök a szétdobált, szétázott gabonának a rendbetételére. A napszám 35 krajczár bécsi értékben. Ez volt a levonás. Meg kellett tehát tenniök, mert az uradalom a munkát pénzért is elvégeztette. Az aratóknak pedig még ott volt az aratórésze, amiből le tudta vonni az ellenértéket, másrészt semmilyen munkát nem kapott ismét az uradalomtól.

8. Az aratók az összes aratást esős napokat kivéve 18 dolgozható napok alatt elvégezni kötelesek, ellenkező esetben az urad. az aratók költségén kellő számmal napszamosokat fogadni (jogos).¹⁷

9. Jég eső, zápor és vízáradás által megrongált vagy más elemi csapás által hiányosított táblákat valamennyi közösen és minden kifogás nélkül letakarítani köteles és ez esetben kárpótlást az uradalomtól egyedül kegyelem árán kérhetnek.¹⁸

10. Az aratóknak főzéshez tüzellőfát és 2 vasfazéket az urad. ad ki.
Bakod 1859. február 2-án"

Az uradalom részéről Vascher Ferenc számtartó kötötte meg és „Helybenhagyta Rézler György Igazgató”.

Az aratók részéről: „Lacza János paksi Arató Gazda, Egyed Istvány, Körte János Kalocsai Arató Gazdák Szabó Miklós, Balog Ferenc Ordasi aratók”. Sajátos, hogy 1859-ben „keze vonyását”, a keresztet Körte János és Balog Ferenc használta névírás helyett, hárman pedig leírták a nevüket, ha körülményesen is.

Ha megkíséreljük vizsgálni az adatokat (a tévedés lehetőségét fenn tartva), néhány érdekes eredményt kaphatunk. Az aratási szerződésben a learatandó tiszta búza és a kétszeres (rozs és búza) területe összesen 585 hold. Körülbelül 1/3-a a szántóföldnek. Tavaszinak az aratási szerződésben 305 hold van feltüntetve, de ott van még a repce, köles és bükköny, amivel szintén lehet 1/3 résznyi, sőt lehetséges, hogy az ugar területe már csökkenőben van, azaz megkezdődött a feudalizmus kori őszi-tavaszi-ugar vetésforgó átalakítása.

A termés mennyiségének a megbecsülésekor abból kell kiindulni, hogy a tőkeszegény kapitalizmus rendkívül lassan fejlődik. Terméseredményei is meglehetősen szerények. Úgy tűnik, 1200 □ öles holdanként 8–10 mázsával számolva is 4800–5600 mázsa gabona teremhetett (ami önmagában is jelentős mennyiség, s még hány birtok növelte a termésmennyiséget).

17. 1859-ben a Számvevőség egy másik kimutatása alapján az aratórészt is kimutatta. Mégpedig: tiszta búza 1.091 csomó; kétszeres 73; árpa 209; zab 407; köles 86. Az aratórész tehát összesen a 64 aratópárnak: 1.866 csomó. Volt tehát miből levonnia az uradalomnak, ha az aratók valamit nem végeztek el rendesen az uradalom kívánsága szerint.
18. Az aratóbandáknak az aratás megkezdése előtt le kellett vágniok a kaszálón a fűvet, illetve a takarmánynak vetett tavasziakat, repcét, bükkönnyt, zabot. Mire ezekkel végeztek, közel volt, vagy lehetett is vágni a gabonaféléket, de ezt már mindegyik banda a szerződés szerinti táblában, hogy ellenőrizhetőbb legyen a munka. (De ez természetesen az aratók számára is kedvezőbb volt.) Súlyos kérdés volt a nyáron, különösen az aratás és cséplés idején a bekövetkező elemi csapás. Az érett gabonában a jégverés igen súlyos károkat okozhatott, a tűzről nem is beszélve. Elvihette az évi kenyér nagyobb részét is. Ennek ellenére a szerződésben, a 9. pontban vállalják az aratók, hogy „ez esetben kárpótlást az uradalomtól egyedül kegyelem árán kérhetnek”. Bizonyos kártérítést adott tehát az uradalom, de a mértékét maga szabta meg.

Az uradalom gazdálkodását, egyben eredményességét is tükrözi a feudalizmus utáni átalakulásban és a nehezen kibontakozó kapitalizmusban az 1860. évi terméseredmény kimutatás a szalmásgabona félékről. Vascher Ferenc számtartó az igazgatói hivatalnak 1860. aug. 25-én keltezte. Tulajdonképpen a learatott és csomókba rakott gabonafélékből csak a becsült, várható mennyiséget tudjuk meg, de bizonyosan elég nagy tapasztalat állhat mögötte, ezért elfogadhatjuk a becsült értéket. Annál is inkább, mert az „osztrák mérő” mértékegység sem határozható meg elég pontosan a változások miatt. Feltételezem, hogyha 45 kg-mal számolunk, nagy tévedés nem lehet az átszámításban, s így 4500 mázsa mennyiséget kapunk.¹⁹

Tehát a Bakódi gazdaságban 15 kévés csomójával összerakva termett

I. Repce

1. Rágáncsi legelő

2. Bakódi III. tábla rész

900 csomó

II. Tiszta búza

csomóját 3/4 osztrák mérővel számítva

3. Bakód III. tábla rész

190 csomó

4. Belmajor VI. tábla

1906 csomó

5. Belmajor I. tábla rész

1222 csomó

6. Józseftelek III. tábla

2057 csomó

7. Józseftelek IV. tábla

1570 csomó

6986 1/4 mérő

8. Józseftelek V. tábla

650 csomó

9. Bakódi VI. tábla

1770 csomó

Összesen:

9315 csomó 6986 1/4 osztrák mérő

(Itt jegyzem meg, hogy a II. 3–9. összesen alatti összege helyesen 9365 csomó.)

III. Kétszeres búza

csomóját 3/4 osztrák mérővel számítva

10. Belmajor I. tábla rész

505 csomó

11. Csárda előtti csúcs

136 csomó

Összesen

691 csomó

480 3/4 mérő

IV. Árpa

csomóját egy osztrák mérővel számítva

12. Zasztón

661 csomó

13. Józseftelek I. tábla

1060 csomó

Összesen

1721 csomó

1721 mérő

V. Zab

csomóját 1 1/4 osztrák mérővel számítva

14. Belmajor V. tábla rész

1035 csomó

19. Bogdán István: Régi magyar mértékek. Bp. 1987. 98. o. *Améró* száraz űrmérték mennyiségi változása miatt nem lehet bizonyosan megállapítani, de használatban volt a bécsi vagy alsó–ausztriai mérő.

15. Józseftelek I. tábla		
16. Józseftelki herés	1365 csomó	
Összesen	2400 csomó	3000 mérő
VI. Köles		
17. Bakód III. tábla rész		
18. Bakód IV. tábla rész	700 csomó	
Összesen	700 csomó	700 mérő
VII. Bükköny		
	csomója 1 1/4 mérővel	
19. Belmajor V. tábla rész	688 csomó	860 mérő
Összesen	688 csomó	860 mérő

Ismétlés

Szemestermények összesen

I. Repce	900 mérő
II. T. búza	6986 1/4 mérő
III. Két: búza	480 3/4 mérő
IV. Árpa	1721 mérő
V. Zab	3000 mérő
IV. Köles	700 mérő
VII. Bükköny	860 mérő
Összesen:	14648 mérő

A gazdaságvezetés (intéző) a vetésterv előkészítésében, a hozamok megbecslésében számos gyakorlatban bevált szokásban, módszerben kaphatott többé-kevésbé pontos tájékozódást. Többek között ilyen volt a földek (szántók, rétek) osztálybesorolásának írásban is rögzített alapelve. Nem lehet feladatomban mindenyik művelési ág és osztály elveinek részletes közlése, de mivel nagybirtokrendszerünkről ebben a vonatkozásban nem tudunk eleget, példaként egy-egy részletet idézni fogok.

„I. Szántó földek

Bakód adóközség határában fekvő szántó földek három osztályra osztatnak

Első osztály

Ezen osztály beli földek három vetésfordulóban vettettek, t: i. ugar után búza azután tavaszinak árpa vagy zabb — és ugar. középszerű években kielégítő termést adnak földminőség mérsékelt homokos vagy fekete agyag — fekvésük többnyire dombos, és ezért, az árvíz vagy meg nem hája, vagy legalább könnyebben lefut — fekszenek ezen földek... helyrajzi számokkal jegyzett dűlők résziben csekély mennyiségben. — Próba földnek választott Bódi telek 43 számú dűlőnek partosabb része. melynek termő rétege mintegy lábnyi mélységű, alatta szürke és sárga agyag.”

Két ismérv alapján határozták meg tehát az első osztályú szántót. A fontosabb a terület magassága, nevezetesen az, hogy ha előnti is áradás (árvíz), viszonylag hamar szaladjon le. A másik viszonylag könnyebben

művelhető talaj. A besorolás alapján úgy vélhetjük, hogy a trágyázás még nem volt ismeretes. Kiderül a besorolásból az is, hogy a „próbafield” valamilyen módon az ellenőrzést szolgálta. Bizonyára külön mérték meg a kicsélt magot, s így lett összevethetően „mérték” értékű próba a terméshozam várható megítéléséhez. Még névként is fennmaradt a „Próbatér” megnevezés.

„Második osztály

... szinte három vetésforgásban, mint őszi búza és rozs, mint tavaszi árpa és zabb vetéssel használtatnak harmadik évben ugarul hagyatván; fekvésüknél fogva lapályosabb lévén az árvíz tovább fekszik rajta, mely okból noha föld keveréke az első osztálybélihez hasonló, termőrétege is kevésbé televényes, sőt csekélyebb is, alatta pedig szürke apró kövecses és sárga agyag találtatik, — az első adatoknál fogva termésük az első osztály bélieknél kevesebb, és a vető maghoz aránylag három maggal kevesebbet adnak termésbe; miszerint ezen földek termése és értéke az első osztály beliekénél mintegy harmad résszel csekélyebb... Ezen földek fekszenek ...helyrajzi számokon. Próba térül felvétellett 52 helyrajzi szám alatt *Téklás* vagy *Girin foki* dűlő.

Kénytelen-kelletlen, de szántóként — éppen a gabonatermelés miatt — használtak még harmadik osztályú földeket is. Ennek az írásbeli meghatározása:

„Harmadik osztály

Ezen osztálybeli földek nem csak téli vagy tavaszi, hanem a nyári alá vetett lapályosabb földek, és így gyakran a gabona, ki ázik, termő rétege szikes részekkel vegyült szürkés, sárgás és néhol apró kövecsekkel kevert agyag, sok helyen termő réteg végképpen el van hordva, néhol terméketlen homokkal előntve — Mivelletnek három vetésfordulóban ősiznek rozs, tavaszinak zabb vetéssel és ugaroltatnak. Értékükre és termésükre nézve a második osztályú földeknek két harmaddal alább állanak, és a vetőmaghoz aránylag alig adnak három magot... fekszenek (sok helyrajzi szám van felsorolva). Próba térnek felvétellett: a *Csepegi árendás* 64. helyrajzi szám alatt.”

Amint a leírásból tükröződik, a sok helyrajzi szám alapján, jelentős területet kellett a harmadik osztályból is rendszeresen, minden évben gabonából (rozssal) bevetni.

A II. művelési ágat a Rétek alkotják. Hiba lenne azt gondolni, hogy a kevésbé fontos, hasznosítható földek leírását elnagyolták volna. Egy példa még.

„II. Rétek

Valamint átájában a' Sárközben, úgy ezen adó községben is a határ dombosabb részei szántófüldül használtatva, Réteknek csak a lapályos és székes helyek hagyattak meg, melly okból itt oly kaszálló nintsen, mely árvíznek kitéve nem volna, sőt a kaszállókat tsak Június végével, sőt Juliusba lehet kaszálni; azonban ezek is három osztályba szakadnak:

Első osztály

Ide soroltnak a partosabb rétek, melyek édes, és keményebb szénát teremnek, rendszeren egyszer és tsakis ritkán kétszer kaszáltathatnak: Termés mennyiségre nézve igen különböznek. Föld rétegük mérsékeltlen fekete agyag székes részekkel vegyülve; alább szürke agyag, a termő réteg csekély televénye az árvíz által gyengítve.”

Ide számítanak (...) szám alatti kertek és Továbbá ... Próba térül felvétetett ... „*Bakódi földek köze*”.

A két művelési ág minősítő leírása nem azonos személyektől származik. Kifejezéseik, írásjel használatuk eltérő, de abban egyeznek, hogy viszonylag pontosan és aprólékosan igyekeznek minősíteni. Tehát bizonyosan használták is az 1860–80-as évek táján, sőt később is.

Mivel kapcsolatban van a névadással és a mindennapi név-használattal, kitérek az érseki székváltásokkor készített birtok és objektum leírásokra. Böd–Bakod puszta nagysága még lehetővé teszi, hogy képet tudjak adni a mintegy 100 évvel korábbi iratból — legalább néhány részletében. Dr. Császka György 1892–1904 között töltötte be az érseki széket. Részletek az építmények leírásából:²⁰

„*Böd–Bakod puszta*

A/ *Bakod*²¹

49. *Korcsma* az országút mellett vegyes anyagból építve nádfedél alatt deszkázott menyezettel, van benne 2 szoba, 1 konyha, 1 kamra, 1 pincze, vele szemben 8 téglá oszlopon nyugvó zszindelfedelű kocsiállás.” Van még a *Bakodi pusztához* tartozó „*Istálló. Juhászlak, 3 Juhistálló, egy 11 öl hosszú Csőszlak*”.

20. Az 1870–80-as években újabb kataszteri felmérés kezdődött. Ez többé-kevésbé egybeesett a „*Kalocsaji Fősz szállások*” kiválási szándékával, az önállósulással, ami együttesen is siettetette az esetleges és lehetséges birtokcseréket. Szakmár és a közeéében lévő „felső szállások” váltak ki elsőként. Ez indokoltta tette az uradalom és a települések közti birtokhatár ellenőrzését, kitzzését. A jobbágyfelszabadítás óta több évtizedes folyamat zárult le 1891-ig a kiválással. Az öregek benn maradtak a városban, a munkabíró fiatalok pedig előbb csak „nyári szállásra” mentek ki a földek közelébe, majd amikor nem sorsolták évente a földet és az új épületek készen álltak, végleg kinn maradtak az eredményesebb gazdálkodás érdekében, mert 10–12 km távolságból nagyon nehéz volt jól gazdálkodni. Az 1950-es években a kollektivizálás után elkezdődött ezen a tájon is a városba áramlás, s most, az elnéptelenedőben lévő kisebb-nagyobb településekre — ha fellendül a mezőgazdaság — ismét elkezdődhet egy új, lassú kiáramlás, földhöz közeledés, hasonlóan a jó 100 évvel előtti folyamathoz, de legalább lelassul vagy megáll az elnéptelenedés folyamata.

21. Az érseki székváltáskor készült az új érsek számára (tulajdonképpen átvételi okmányként) az egész nagybirtok vagyonáról, épületállományának leírása a közöltek szerint. A bödd–bakodi birtok épületei már a 49. sorszámmal kezdődnek, s az iskola pedig 59-cel zárja.

B/ Józsefházi vagy Bödi major²²

56. „Tiszti és cselédlak, 65 m. hosszú, 13,40 m széles, vegyes anyagból építve cserépfedél alatt stukaturozott menyezettel. A *Tisztalakban* van 5 padlózott szoba, továbbá téglával kirakott 2 konyha, 1 cselédszoba, 2 kamra, árnyékszék és pincze. A *Cselédlakban*²³ van 8 szoba, 3 kamra és 2 árnyékszék. Az épület mögött külön tető alatt faszín és baromfiól. A fal és léckerítéssel elkülönített *Konyhakertben* téglalaapon nyugvó márványoszlop van. A tisztalakon 6 ablak redőkkel van ellátva. A tisztalak előtt 7 faoszlopon álló zsindegyel fedett és téglával kirakott nyitott folyosó van.”

57., 58. *Kukoricza Góré, Lóistálló*

Az 59. sorszámú az „*Iskola és a cselédlak* 20 öl hosszú és 6 öl széles téglalaapon vályogból építve, cserépszindely alatt deszkázott menyezettel. Egyik végében a cselédlak, mely áll téglával kirakott 4 szobából és 4 kamrából, 2 konyhából. Minden szobában van banyakemencze. A másik részében van a tanítói lakás, mely áll 2 padlózott szobából, 2 téglázott kamrából, 1 konyhából és *tanterem*, mely ki van padlózva, e mellett van 1 kamra és árnyékszék. Az iskola előtt áll egy harangláb egy haranggal.”²⁴

A Bödi majorban — s minden jelentősebb majorban — volt érseki fenntartású elemi iskola 1 vagy 2 tanítóval. A kisebb, kevésbé népes érsekuradalmi iskolákban is megvolt legalább összevontan az 1–4 vagy 1–6 elemi iskolai osztály. Nemcsak az iskola fenntartása terhelte az érsekséget, hanem az alkalmazott tanítók fizetése is.

Az iskola, pontosabban az osztályterem az oktatáson túl kápolna (templom, imaház) is volt egyben. A tanterem egyik végében a szertartások celebrálásához szükséges — szerény, de a célnak megfelelő — oltár volt beépítve, amit a mennyezetig érő lapozható, hajtogatható deszka ajtó zárt le a tanterem, illetve kápolna egész szélességében. Az ünnepnapi misékre

22. *Korcsmá* (kocsma) épületeket az uradalmi birtokok területén sokfelé találhatunk, főként a jelentősebb birtokokon, utak, átkelőhelyek mentén. Általában bérbeadással, bérlővel, „ítzéssel” üzemeltette az uradalom. Célja, egyfajta „szükséglet” kielégítése, másrészt a bevétel növelése. Különösen így volt ez, amikor az érsekség megkezdte a homoki szőlőtelepítést. A „házilag” termelt, saját termelésű borainak eladásával akarta növelni bevételeit.
23. A böddi major kiépítése az 1850-es évekre a jobbágyfelszabadítás utáni évtizedre esik, s Kunszt II. József érsek nevéhez kötődik. Kunszt érsek két szempontból emelkedik ki az érsekek sorából. Az egyik: Kalocsa „iskolavárossá” fejlesztése nagyrészt az ő nevéhez fűződik, másrészt az elkülönített egyházi birtokokon megkísérelte az üzemviteli központok fejlesztésével korszerűsíteni a gazdálkodást. Szokásban volt az érsekről megnevezni a major (építményt), ezért használatos a *József major* megnevezés is. Későbbi értékrendben azonban erősebb maradt a régi megszokás, s általános lett a *Bödi major: Böddi major*. Patajhoz közelebb és jelentéktelenebb major-félet neveztek *József major*nak.
24. Az épületek leírásából egyértelműen tükröződik az épület anyaga, másrészt a társadalmi értékrend, amit jelez az intézői lak, a tanítói lak és a cselédség lakrészei közti különbség a szobák és konyhák számában.

általában Kalocsáról vagy Dunapatajról vitt ki miséző papot az uradalmi kocsi.²⁵

Az iskola előtti harangláb szerepe is több volt annál, hogy misére hívja a major lakóit. Jelezte — mint mindegyik harang — a delet, s ezzel együtt az ebédidőt, mert hangja az egész pusztán végigszállt. A reggeli (hajnali) harangszó télen 5 órakor jelezte a nap kezdetét „*Szentmiháltú: Szemmi-háltú Szengyör–napig*”, majd ez 4 órára változott, ami egyúttal a nap kezdetét, a munka kezdetét is jelentette, meg a napnak, munkának a végét, az esti 7 óra illetve 8 óra. Ha nem volt is kitöltve minden óra kemény munkával, de 14–16 órát jelentett. (Megjegyzem, hogy egyfajta nyári és téli időszámítás volt ez is.)

Hozzá tartozik a tárgyalt uradalmi birtok történetéhez egy olyan esemény is, amely országos köztörténetünknek is része. 1919. március 21-én a proletárdiktatúra került hatalomra a Szocialista Párt támogatásával. Kalocsán és a községek zömében is tartózkodott kevés létszámú Vörös Őrség. Ennek ellenére — különböző okok miatt — amelyben az egyházi befolyás is szerepet játszhatott, 1919. június 18-án kitört a Szocialista Párttal, proletárdiktatúrával szemben álló „ellenforradalmi” vagy „fehér felkelésnek” mondott zavargás. Mivel Dunapaton katonai sorozás kezdődött volna 19-én, ezért a szembefordulók lefegyverezték a Vörös Őrséget, a Direktórium tagjait meg letartóztatták, még 18-án délután és este. 19-én a *Kalocsai felsőszállások* lakói, közülük sokan frontot járt emberek, megtámadták a gyülekező és soraikat rendező Vörös Őrséget a mintegy 100 kocsival felvonuló 500–600 főre becsülhető „fehérek”. Átmenetileg néhány napra Kalocsa környékén megszűnt a Tanácsköztársaság. Ezért a Hadsereg főparancsnokság reguláris hadseregének adott parancsot a felkelés elfojtására. 22-től Harta és Dunapataj körül kemény harc bontakozott ki, amely egyre inkább a vörösök győzelmét jelentette. Kalocsát 24-én el is foglalták, s délután összeült a vésztörvényszék. 14 halálos ítéletet hozott, s még aznap este (6–8 óra között) felakasztották őket a jezsuita rendház előtti celtisz fákra. Két halálraítéltet pedig a Törvényszék (ma Országos Börtön) udvarán lőttek agyon. A kivégzettek között volt az uradalom bőd–bakodi intézője, Gallina Zoltán, mint akinek szerepe volt a lázadásban és a harcokban. Nem kellően tisztázott ez, azonban nagy a valószínűsége. A kivégzettek

25. Az épületek alapján egyértelmű, hogy már a múlt század végén a *Böd–Bakod pusztában*, a *Böddi majorban* volt már érseki fenntartású elemi iskola, bizonyosan egy tanítóval és osztatlanul működhetett. Rendkívül nehéz helyzetben voltak a tanítók, mert a cselédség nem becsülte túl a „tudományokat”. Az oktatás eredményessége jelentős mértékben a tanító lelkiismeretességén, elhivatottságán múlott. Ha a kortörténelmileg nézzük, nagyon nagyra kell értékelnünk az érsekség áldozatvállalását, és a korábbi egyoldalú megítélését ez is módosítja.

között volt Berta Antal 20 éves bőd–bakodi béres is. A források eltérően adják meg a kivégzettek számát.²⁶

Az I. világháború és a háború utáni 1918–19 évi forradalom, ellenforradalom, az ország területi megcsonkítása Trianonban, sőt megelőzően a románok és szerbek vágyainak átmeneti teljesülése rendkívül súlyos válságsorozatot jelent. Évek alatt kezd csak a társadalmi, politikai és gazdasági élet lassan magához térni a „vörösre–fehér”–féle diktatórikus állami berendezkedéssel.

Egyik legsúlyosabb feszültség a földnélküli nincstelen parasztság sorának rendezése (illetve csak vélt rendezése) a Nagyatádi–féle földreformmal. Ezen a tájon természetesen adódott az érsekség nagybirtok állománya. Több térkép is igazolja, hogy az érsekség nem zárkózott el a parcellázásnak mondott földreform elől. Az azonban nem derül ki az 1000 □ öles parcellákat kialakító nagybirtok (egyházi és gazdasági vezetői) tisztaiban voltak—e az ilyen földreform kudarcával, lehetetlen voltával. A számos birtok–parcellázásból egyelőre csak az derül ki, hogy nem zárkózott el a földreform elől.

Bőd–Bakod puszták térképei ugyancsak ezt igazolják. A No. 484/a térképen vastag piros színessel több helyütt van bejegyzés. A *Nyárfásnál* pl. cca (k.) 359 hold — valamint az O. F. B. Bizonyára ez ennyi 1000 □ öles juttatott földet jelent. *Korsósháton* cca 108 hold O. F. B., Végül az *Inám* (Bakod délkeleti szélén) cca 49 hold. Ez 516 holdat jelent ezer öles holdakban.

Mint említettem és majd a térképeknél újra szóba kerül, a földreformmal földhöz jutott szegényparasztság nem tudott megkapaszkodni a drága haza földjében, hiszen néhány év alatt egyetlen „földbirtokos” paraszt sem művelte már a földjét. Ha nehéz szívvel is, és keserű szájjal, de le kellett mondania arról az álomról, hogy földje legyen. A föld újraelosztása kudarcba fulladt, s maradt Magyarország a szóhasználat szerint „a három millió

26. Winkler Pál kanonok, érseki könyvtáros: Kalocsa története, 146. o. Kalocsa, 1927. Árpád R. T. kiadása.

Romsics Ignác: Kalocsa társadalmi–politikai viszonyai 1918–19-ben. *Cumania–Bács–Kiskun Megyei Múzeum közleményei* — Kecskemét, 1975.; 317–367. — 356 oldal.

Romsics Imre múzeumigazgató: Kegyetlen megtorlás Kalocsa, 1919. június 24–25. *Kalocsai Néplap*, V. évfolyam 26. sz. 1993. július 2-án, 9. oldalon az új emléktábla leleplezésének alkalmából. Ugyanis 1922-ben emléktáblát és örökmécses helyeztek el a rendház falán. Az 1950-es évek elején valakik leverték, hogy emlékük sem maradjon fenn. A rendszerváltás óta az önkormányzat csak most (!) jutott el oda, hogy visszaállítsa az emléktáblát. Az egyházi anyakönyv alapján Romsics Imre a következő neveket sorolja fel: Csizsár Jenő, Horváth Lajos, Varajti József (17 éves!), Musza József, Romsics János, Berta–Somogyi János, Kovács Gergely, Bernáth Ferenc, Gallina Zoltán, Vargacz Gergely, Berta Antal, Mészáros Ignác, Ribáry József, Császár István, Rigó Ferenc, Szabadi István, Horváth Gyula, Lesnik István, Kóvágó Sándor, Kálmán (Kohn) József.

koldus Magyarországá”. Félő, hogy a mai századvégi újraelosztás — privatizáció — sem lesz szerencsés a parasztság számára.

Geosics mérnök 1926-ban készült gazdasági térképére változatlanul a régi állapotot kellett rögzíteni. Nem volt jelentős ugyan, de társadalmi szempontból mégis érdemes a megemlítésre. Az érsekség ugyanis hozzájárult, hogy egy vitézi telket kihalásnak az ordasi határ mellett.

A világgazdasági válságot át tudta vészelní az uradalom, kisebb-nagyobb területek, épületek, kocsmák eladásával, bérletekkel.²⁷

Gazdaságának korszerűsítésével ugyancsak próbálkozott állattenyésztésben és növénytermelésben egyaránt.

A számvevői összesítésben 1933. X. hó. 1-jétől, 1934. IX. hó 31-ig Janzer István érs. urad. számvevő, illetve főszámvevő egyenlegében a következőket mutatja ki, 1935. jan. 1-jén.

Bevétel:	463 988, 44	Pengő
Kiadás	358 569, 69	
Bevételi többlet:	105 418, 75	Pengő-fillér

A költséges állattenyésztési kiadás néhány tétele az évben:

Szarvasmarha:	3 295, 25	Pengő
Ló:	2 400, 90	
Juh:	2 459, 78	
Sertés:	2 095, 35	Pengő

Az természetesen nem derül ki, hogy ebből mi jut Bödbakódra, de nem is lehetett teljes ilyen rövid dolgozatban, másrészt a térképnevek vizsgálata elsősorban a cél.

Emszt Antal érs. uradalmi mérnök 1919. januári területi kimutatása szerint a böddi gazdaság:

szántó	1972 kh	891 □
kert:		1457 □

27. Ilyen volt pl. a *Meszesi csárda*. Az 1960-as években már *Juca néni csárdájának*: *Juca néni*nek mondták a bérlő feleségének a neve alapján. Fekete Lajos, a bérlő (itczés), 1930-as évek vége felé vette meg az uradalomtól. A kocsmá a hajóállomás közelében, a komplejáró mellett volt, s itt volt az uradalom faraktára. A délebbi erdőkből ide hordatta fel az uradalom fás dereglyékkel, s azután innen osztotta szét, adta el. A 60-as évek elején azonban a Szövetkezetekbe került ez is.

A másik Duna menti kocsmá Foktó felett *Barákánál* volt, de ez a hely nem volt olyan forgalmas. Baráka nevezetessége viszont, hogy Ferenc József császárt és királyt Haynald Lajos bíboros érsek itt fogadta dél-alföldi körútjának első állomásaként igen ünnepélyes keretek között 1872. május 4-én. (Kuczy Károly: Egy sajátos számadási forráscsoport a Kalocsai Érseki Gazdasági Levéltárból — Nemzetközi egyháztörténeti konferencia előadásai: Egyházak a változó világban — Esztergom, 1991. május 29–31. Szerkesztette Bárdos István és Beke Margit)

rét:	341 kh	853 □
legelő:	256 kh	1313 □
nádas:	56 kh	1017 □
föld adó alá nem eső:	70 kh	910 □
Összes terület:	2695 kh	6441 □
	illetve 2699 kh	041 □

Tágabb értelemben kapcsolódik *Böd pusztához* egy háborús eset. 1944 őszén a szovjet hadsereg előnyomulása közben történt, hogy Szakmár, Gombolyag felől csapattestüktől leszakadva három magyar katona tartott a Duna felé az átkelés reményében. A szállásiak, tanyai, majorbeli lakosok hiába próbálták őket rábeszélni a civilbe öltözésre. Tovább menve egyiküket azonban (akkor–e, korábban–e) golyó érte. Társai már nem temethették el, az út mentén lévő kereszt tövében hagyták. Néhány nap múlva a tanyaiak, és cselédek ott temették el titokban. Hozzátartozói 25–30 évvel később vitették haza. Sírja azonban halottak napja körül soha nem maradt gyertya és virág nélkül. Később azután nemcsak a holtat vitték el, hanem a kereszt is elkorhadt, kidőlt — ki tudja, mi lett vele?

3. A VIZSGÁLT TÉRKÉPEK ISMERTETÉSE ÉS NÉVAGYAGA

1.	No. 87.	Bakod mezőgazdasági és felmérési térképe	Ismeretlen	1820 körül
2.	No. 12:1,2.	Bakod és Zásztó birtok térképe	Kober József Hit. Mócsy László	1846
3.	No. 171.	Bakod, Bödd és Csepeg gazdasági és felmérési térképe	Ismeretlen	1850/51
4.	No. 172.	Bödd-Bakod, Csepeg, Zasztó mezőgazdasági térképe	Ismeretlen	1860 körül
5.	No. 239.	Zasztói és Péterföldi csereterületek	Ismeretlen	1870 körül
6.	No. 343.	Zasztó-Árendás dűlő kataszteri vázlata	Ismeretlen	1905
7.	No. 353.	Böd-Bakod mezőgazdasági térképe	Ismeretlen	1870 körül
8.	No. 300.	Bakod-Böd kataszteri térképe	Ismeretlen	1880–1884
9.	No. 430.	Böd-Bakod kataszteri vázlatok	Ismeretlen	1920 1929
10.	No. 455.	Böd-Bakod területrendezési térkép	Ismeretlen	1920 körül
11.	No. 478.	Zasztó területrendezési térkép	Ismeretlen	1820 körül
12.	No. 483/a	Bödd-Bakod mezőgazdasági térképe	Geosity Gyula	1926
13.	No. 484/a	Böddbakod mezőgazdasági térképe	Ismeretlen	1930 körül
14.	No. 410.	Bakod-Böd Kataszteri vázlat	Krirmanits János	1931
15.	No. 411.	Böddbakod kataszteri vázlatok	Ism. Hit. Boódor Sándor min. tanácsos	1939
16.	No. 654.	Böd-bakodi gazdasági vasút	Ismeretlen	1937 körül

KALOCSAI ÉRSEKI GAZDASÁGI LEVÉLTÁR TÉRKÉPTÁRA

1.

No. 87.

Szerzője ismeretlen. Az 1820-as évek körül készült.

Vászonra ragasztott papír; megviselt állaptú, halványult színezettségű, 89x58; német, magyar, latin.

Felmérési és mezőgazdasági térkép. Jelöli a nyomásbeosztást, vizeket, hidat, mocsarat, építményeket. Tájélt és léptékkal kibővített. Megrajzolja az utakat, körülhatárolja a birtokhatárokat.

Karte von dem zum Coloczaer Erzbisthum gehöri gen Preadium *Pakód*

Angrenzende Wiesen und Sumpfe von dem Praedium *Böetyi*: (?*Böd puszta*);

Antossenden sumpfe von dem Coloczaer Erzbisthümlichen Praedium *Csepeg*;

Grencen mit Colocza (*erek*) Grenzen mit *Patai*;

Angrenzende Acker und Wiesen von der zum Coloczaer Erzbisthum Ortschaft *Góder* (*Géder* — később *Géderlak*).

Úgy tűnik, a térképésznek a határok megállapítása, a birtok elkülönítése lehetett legfőbb szándéka, s a természeti felszín másodlagos célja volt, bár annak is egyértelműen eleget tett. Nevet alig jelöl.

Strasse von Pataj nach Colocza (Patajról Kalocsára vezető út) *Pakodi Csarda* (Bakódi csárda), *Pakodi legelő* és kút, *Kéthát*, *Szilhát*, *Vöröshát*, *Feldhütten Wohnung* (Csószház). A Bakódi major területén egy-két épület alaprajza már látszik.

A 19. század elején a térkép alapján úgy lehet megítélni, hogy igen külterjes termelés folyt még az uradalmi pusztákon.

2.

No. 12: 1, 2.

Bakod és Zásztó birtoktérképe

„Térképe azon szántóföldeknek, mellyeket Tekintetes Nemes Pest vármegyében A Tekintetes Nemes kalocsai fő Káptalan Lak helységbeli jobbágyai úrbérileg a Kalocsai Érsekség Lak nevű pusztájából cserébe kiadatnak.”

1846-ban készítette Kober József érs. urad. (uradalmi) mérnök.

Hitelesítette Mócsy László vármegyei földmérő.

„Ezen a térképen előadott Zasztó pusztai földjeiket a Laki Jobbágyoknak valamint a helyett Bakod Pusztából Csereképpen adott földet és a föld színén véghezvitt mérésekkel jónak találtuk. Költ Kalocsán 1846. eszt. okt. 12.-ik. Motsy László hit. megyei földmérő.”

Az „A. B. C., csere előtti Birtoka a Lakiaknak A 11. és D alatt az eszközlött Csere kimutatik. Kober Josef Érs Udmi mérnök által”

A cserélt területek, parcellák rajza, 66x57 cm.

Csak a két birtoknév *Bakod* és *Zásztó* szerepel a Kalocsa–Dunapataj országút nevén kívül.

A térkép jó bizonyítéka az ésszerű cserének, de egyben azt is bizonyítja, hogy mennyire megfontolt és egyben bonyolult volt egy–egy részcsere. Még külön érdekessége a térképnek, hogy Zásztó és Uszód közötti rövid szakaszon máig megvan a megrajzolt vizesárok, leeresztő csatorna.

BAKOD, BÖD ÉS CSEPEG GAZDÁSZATI ÉS FELMÉRÉSI TÉRKÉPE KALOCSAI ÉRSEKI GAZDASÁGI LEVÉLTÁR TÉRKÉPTÁRA

3.

No. 171.

Felmérte és rajzolta Kober József érs. udmi (uradalmi) mérnök 1850–51-ben. Vászonra ragasztott papír, megfelelő állapotban, színezett. Mérete 152–110 cm. Magyar nyelvű.

Nagy méretű, mezőgazdasági térkép. Minden eddig térképnél sokkal részletesebb. Különösen áll ez a térképnevekre. Szinte alig van térképnév, amely ezen az egy térképen nem fordul elő. A méret és a pontosságra, részletességre törekvés bizonyosan kapcsolatban van azzal, hogy a jobbágyfelszabadítás gyakorlati megoldásának a megkönnyítése céljából készült.

Alsó út Bakódon, Által eső (vagy: Széles palé) Árendás dűlő, Alsó Vöröshát, Bakod major: Bakódi major, Bakod puszta: Bakodi puszta, Bakodi Csárda, Bakodi Csószház, Bakodi Szürü, Bakodi Telek, Bikács, Bodzás; Bodzás Telek, Borju kut, Borju kuti dűlő, Bors fok, Bors dűlő, Bors fok melléke, Bödi Csárda Böddi csárda legelő, Böddi major, Bódi Telek: Böddi Telek, Böddi Tó, Csárda dűlő: Csárda dűlő, Csepeg, Csepeghát; Csepeg hát; Hát, Csepegi Árendás; Árendás, Csepegi Völgyes oldal, Völgyes, Csordás palé: Csordás sziget, Deleltető, Felső Korsóshát; Felső Völgyes oldal, Földek köze, Feldhütter Wohnung (Csószház), Géder oldal, Gémes, Gémesi dűlő, Gémes oldal, Gémes és fokja, Gét: To-farok vagy Gét, Gėti nádas, Girin dűlő, Girin fok, Girin mellék, Gödör oldal, Gunyhó hát, Gunyhó háti palé, Hamvas, Hamvas allya, Hamvas Telek, Hattyas, Hattyas oldal, Hosszu hát, Hosszu háti palé, Inám, Inám mocsár, Inám nádas, József major, Juhász palé mocsár, Juhász sziget: Juhász Szigetek, Kalocsáról Pataira vezető alsó út Bakodon, Kalocsáról Pataira vezető felső út Böddön, Kerek hát Kereki rét, Két hát, Két hát palé, Körtvefa allya, Kut legelő, Lánccos dűlő, Lánccos mellék, Lánccos völgy, László sziget, Méhes, Nagy hát, Nagy háti palé, Nyárfás, O. F. B. (Országos Földbirtokrendezési Bizottság), Ordasi út, Országut melléke, Pakodi csárda: (Bakodi csárda) Papp Telek, Papp Telek alja; Papp telek allya: Patai alsó út Bakodon, Péter fok, Péter föld, Péterföldi dűlő, Plébánia, Harangozó és Kántor föld (: Templom dűlő?) Ragáncz: Rágáncz: Rágáncs, Ragáncz alsó hát, Ragáncz felső hát, Rágáncz

Sarok, Sertés telep, Sűrű és Szénáskert, (:Szűrű: Szerű), Széles hát, Széles hát köz, Széles palé vagy Által eső, Széles palé köz, Széles palé melléke, Sz. kut: Szentkut, Szent kut melléke, Szilka: Szilhát, Takarmányos, Téglá fok, Téglá foki dűlő, Templom dűlő (azonos az egyházi javadalmi földekkel), To farkok: Gét, Géti nádas, To farki vagy Géti nádas, To farkok köze, Tó hát, To hát és Ponkod mellék, Veres hát, Völgyes, Völgyes nádas, Völgyes mellék, Völgyes mocsár, Wörös hát.

4.

KÉGL. T. No. 172.

Böd, Bakod, Csepeg, Zazto Érsekségi puszták
Gazdászati beosztás Terrajza.

Készítette Kober József udmi mérn. A készítés időpontja nélkül. Kb. az 1860-as évek elején készülhetett. Feltételezhető, hogy a jobbágyfelszabadítás utáni állapotból indult ki a gazdászati beosztást „tervező” mérnök. A birtokok területe lényegesen nem változott, különösen nem Böd és Bakod puszták. A jobbágyfelszabadítás és a későbbi cserék miatt Zasztó-t teljesen elvesztette az uradalom, de lényegesen csökkent Csepeg területe is.

A birtok határa: *Dunapatai Mezővárossa határa; Ordasi határ, Lak helység (Géderlak) határa; Péterföld Laki puszta határa; Patai Inám puszta hat.;* *Résztelek Kalocsai szálás.*

Utak: *Felső út Kalocsáról Pataira; (A mai 51-es út), de a Böddi csárdánál tér vissza, mert megkerüli a Téglá fokot: Téglás fokot. Alsó országút Kalocsáról, ami Böddöt és Bakódot összekötő útig tart. Bakódtól egyenes út vezet József majorig. A majorok már a mai helyükön vannak és jelöli is a térképész.*

Területek neve: *Hattyas oldal, Gémesi dűlő, Téglás fok, Borju kuti dűlő (A Böddi tó folytatása); Péter fok, Hamvas Telek; Csordás sziget; Bors dűlő; Bors fok (az alsó patai út hídon vezet át rajta); Lánczos dűlő, Széles Rét; Rágáncs Felső, Rágáncs Alsó, Kerek rét; Nagy hát; Két hát Telek, Kunyhó hát; Völgyes (nagyobb részben vizenyős, mocsár); Szilhát, Inám (vizenyős mocsár — sekély folyóvíz is lehet benne); Nyárfás, Bikács; Papp Telek; Zazto (ceruzával benne: Idegen); Vörös hát Felső, Vörös Hát Alsó; Országuti dűlő (vizenyős), Péterhádi dűlő.*

A három vetésforgó két termő évre I–VI. számmal a következő:

I.

Nyárfás,	25 hold
Papp Telek (tört holdak nélkül),	85 hold
Hamvas Telek	91 hold
Az I. forduló összesen:	kb. 200 hold

II.	
Bors dűlő	40 hold
Két hát Telek	84 hold
Gémesi dűlő	50 hold
(Később Böddi Teleknek nevezett terület)	110 hold
A II. forduló összesen:	kb. 284 hold

III.	
(A Bödi Telek más része)	110 hold
Hatyas	45 hold
Felső Vörös hát	125 hold
A III. forduló összesen:	kb. 280 hold

IV.	
Alsó Vörös hát	125 hold
Bödi Telekből	110 hold
Lánczos dűlő	50 hold
Széles hát	20 hold
Széles Rét	22 hold
A IV. forduló összesen:	kb. 320 hold

V.	
A Böddi Telekből még	78 hold
Rogáncs alsó	22 hold
Rogáncs felső	40 hold
Kunyhó hát	15 hold
Az V. forduló összesen:	kb. 155 hold

VI.	
Borju kuti dűlő	87 hold
Kunyhó hát	92 hold
Péter hát dűlő	125 hold
A VI. forduló összesen:	kb. 300 hold

Ha összeadjuk az I–VI. területek adatait, kb. 1384 holdat tesznek ki. A szántóföld az adatok szerint 1569 hold. Mintegy 180 hold marad fenn, ami részben vagy egészben a tisztek, iparosok és cselédek javadalmi földje lehetett.

Bár az is lehetséges, hogy ez egy évi „gazdászati beosztást” jelent, mert pl., ha összevetjük a terméseredmény táblázatával, akkor megkapjuk az I–VI. sorszámig a fő aratandó kaszás veteményeket: repce, tiszta búza, kétszeres (rozs és búza), árpa, zab, köles és bükköny. (Igaz viszont, hogy ez hét növény, és nekünk a gazdasági beosztás szerint csak 6 van. Változtatás ugyan mindenkor lehetséges a gazdálkodás során.)

Fölöttébb feltűnő, hogy másfélszáz évvel korábban mennyi vizenyős rét, nádas, mocsár volt ezen a környéken. Ma szinte már nem is található (olyan jól sikerült a szabályozás és lecsapolás), s ez egyúttal a Duna mentének, sőt a Duna–Tisza közének a kiszáradását is bizonyítja. Sajnálatos tény, hogy a két nagy folyó köze tulajdonképpen kiszáradt másfél évszázad alatt. Igazán különleges szerencse, hogy a *Szelídi tónak* maradt természetes vízutánpótlása.

5.

KÉGL. T. No. 239.

Zasztó — Péterföld stbi cseréhez tartozó térképe 1870 körül készült. Rajzolta Kober József uradalmi mérnök.

Hitelesítette: Mótsy László hit. megyei földmérő.

A kicserélendő megszámozott parcellák vonalas rajza Zasztó és Bakod–Péterföld határának egy kisebb részén.

A vázlat kizárólag annak az igazolására jó, hogy a természeti felszínhez igazodó birtokhatárokat egyik fél sem tartotta célszerűnek megváltoztatni ugyanis igen körülményes és nehézkes volt, nemcsak eljárási kérdések miatt, hanem (mert mint arra utaltam), az egyes birtokok peremén volt hajlandó célszerű cserére. Sőt a cserére szóbaajóható területeknek minőségileg is azonosnak (megközelítően azonosnak) kellett lennie, ami a fenti esetben sem könnyen megoldható.

Mivel 1–11-ig sorszámozott cserélendő területekről van szó, nyilván kevés természeti felszíni ábrázolás van a birtokhatárokon kívül, s kevés a térképnév is. Egyértelmő a csere előtti és utáni új birtokhatár ábrázolásán túl annak megnevezése: *Érseki puszta Bakód, Lakiak Péterföldje, Érseki puszta Zasztó, Patairól út Kalocsára* (egy szakasz), egy gémeskút az út közelében Zasztó pusztától Pataj felé. Megnevezés nélkül ugyan, de a határokon több látható határpont-jel szerepel.

Még annyit meg kell jegyezni, hogy a csere tulajdonképpen két egyházi szervezet között jött létre, ugyanis Zasztó az érsekségi jobbágyok használatában volt, Bakod érsekségi tulajdonú, a megcserélt rész viszont a Kalocsai Főkáptalan „Laki” (géderlaki) jobbágyainak a művelése alatt volt, a Főkáptalan volt a földesura Ordas, Géderlak, Dunaszentbenedek között egy jelentős Duna menti, többségében erdős területnek.

KALOCSAI ÉRSEKI GAZDASÁGI LEVÉLTÁR TÉRKÉPTÁRA

7.

No. 353.

Bödd–Bakod mezőgazdasági térképe 1870 körül. Szerzője ismeretlen. A puszták területének a művelési ágak szerinti felmérése.

A térkép címén kívül nincsen név. Ceruzával néhány adt szerepel: 276 hold Zasztói kaszáló, 200 hold legelő, Szántó föld. A művelési ágak széle a művelési ágak megfelelően keskenyen színezett. Jellemző, hogy a térképen még a Kalocsa–Dunapataj (ma 51-es) útvonal a régi nyomvonalon halad.

Llt. 465.

KALOCSAI ÉRSEKI GAZDASÁGI LEVÉLTÁR TÉRKÉPTÁRA

10.

No. 455.

Bödd–Bakód pusztá parcellázási vázlata

1920 körül készült, szerzője ismeretlen. 1–7 különböző méretű papír anyagú, a 8. szelvény átnézet. A szelvényeken általában 1–1 név és a parcellák száma szerepel.

<i>Gémes</i>	525/1000 □ öles parcella
<i>Péterföld</i>	305 sorszámozott 1000 öles parcella.
<i>Korsóshát</i>	444 parcella, mint az előzőeknél
<i>Borjuhát</i>	525 parcella.
<i>Ragáncs, Gunyhóhát, Tölgyes</i>	338 parcella szerepel (egy szelvény).
<i>Nyárfás, Téglafok</i>	140 parcella egy szelvényen.
<i>Borjuhát</i>	527 parcella.

Szerepel a parcellázási, kiosztási vázlaton a szántóföld nagysága: 305.040 □ ö. A tervezett parcellázás területe együttesen: 3.097 □ öles földterület.

Megrajzolja a vázlatot szerkesztő mérnök a vízfolyásokat, szabályozási vonalakat.

A területrendezési, kiosztási vázlat minden bizonnyal alkalmas arra, hogy igazolja az érsekség birtokparcellázási tervét, szándékát. Ez ugyan aligha jelenti, hogy az érsekség „földosztást” akart végrehajtani, annyi azonban bizonyos, hogy ha a történelmi helyzet egy részleges felosztást kívánt meg, az elől nem zárkózott el az érseki uradalom.

Tehát ebben a tekintetben is módosítani kell az általában elterjedt nézetet. Mindenesetre Böd–Bakód uradalmi puszták teljes felosztására nem került sor.

Llt. 556.

Itt jegyzem meg, hogy a térképen szereplő *Tölgyes* megnevezés csak itt, ezúttal és egyszer szerepel; de a vele együtt írott nevek alapján arra lehet gondolni, hogy a birtok keleti, mocsaras részén lehetett.

KALOCSAI ÉRSEKSÉG GAZDASÁGI LEVÉLTÁR TÉRKÉPTÁRA

11.

No. 478.

Zásztó parcellázási vázlata

1920. körül készült. Készítője ismeretlen. Llt. 605.

A puszta területe 96.119,4 □ öl. Kialakított a mérnök 88 parcellát. Itt is 1000 □ öl egy–egy parcella. Név egyáltalán nincsen a puszta megnevezésén kívül. A parcellázás szándékáról lásd a No. 455. számú térképnél írottakat. Ebben az esetben ténylegesen is volt földhöz juttatás, (a Nagyatádi–féle földreform) azonban (mint azt a birtoktörténetben kifejtettem) nem tudott megkapaszkodni a szegényparaszság ezen a kevés és távol lévő földön.

Mérete: 66x43 cm. Jó állapotban lévő papírtérkép.

12.

KALOCSAI ÉRSEKSÉG GAZDASÁGI LEVÉLTÁR TÉRKÉPTÁRA

No. 483/a

Bödd–Bakód gazdasági térképe

Geosity (? Geosics) Gyula mérnök munkája. — 1926.

A változások (parcellázás, illetve azok visszaadása) után 1926-ban szükségessé vált egy új gazdasági beosztás, határok megrajzolása. Szerepelnek rajta a majorok (épületekkel), telekbeosztás, parcellaszámok, vizárlások, kutak, művelési áogak színezve, név azonban nincsen a viszonylag nem régi térképen.

Llt. 1.

KALOCSAI ÉRSEKI GAZDASÁGI LEVÉLTÁR TÉRKÉPTÁRA

13.

No. 484/a

Böddbakod puszta átnézeti térképe

Szerzője ismeretlen. 1930 körül készülhetett. Llt. sz. 640/c

Valójában mezőgazdasági térkép felmért és számozott parcellákkal, parcellaszámokkal.

Tollrajz pauszpapíron, megviselt állapotú. 88x70 cm nagyságú.

Méretarányos, tájolás nélküli, magyar nyelvű.

A Böddi major kiépítettebb, neve is szerepel. Néhány nagyobb terület neve: *Nyárfás, Bikács, Paptelek, Péterfok, Borjuhát, Téglásfok*. A Téglásfokon hídon vezet át az Pataji út. A *Bakodi major* oldalán és *Csepeg* határában több név van. *Bodzás telek, Hamvas telek, Péterhát, Korsóshát, Péterfok, Sertés telep, Felső hát, Hattyas oldal, Rágáncs, Kerektó, Nagyhát,*

Gunyhóhát, Völgyes, Szilhát. Bakodról a Pataji út felé kivezető uradalmi út ugyancsak hídon vezet át a *Kerektónál* és a *Péterfoknál*.

Határolja: *Dunapataj, Ordas, Géderlak, Zasztó, Uszód, Péterföld, Inám, Kalocsa.* Számos vízállásos terület van, de csak a *Péterfok* és a *Téglásfok*, valamint a *Kerektó* neve szerepel a térképen.

A Bakodról Böddre vezető út és a Pataji út kereszteződésében a *Bakodi kocsmá*: *Böddi csárda* két épülete, s a hozzá tartozó terület, parcella is látható. (V. ö. Császká György érsek székváltásakor készített vagyonösszeírás 49. sz. tételét.)

Úgy vélem, a térkép a századforduló táján készülhetett. Igaz, hogy piros színessel (későbbi ráírással) több helyütt van bejegyzés: a Nyárfásnál *O. F. B.* cca (kb.) 359 hold, a műút mellett *Plébánia, Kántor, Harangozó* javadalmi földek. *Zasztói sarokhoz* „kiparcellázva”, *Korsósháton O. F. B.* cca 108 hold, s *Inámon* kb. 49 hold ugyancsak *O. F. B.*

KALOCSAI ÉRSEKSÉG GAZDASÁGI LEVÉLTÁR TÉRKÉPTÁRA

14.

No. 410.

Bakod–Bödd kataszteri vázlata

Felvette Krirmanits János erdő h(iteles) földmérő mérnök.

Készült 1931-ben. 65x52 cm méretű szakadozó papír anyagú, rossz állapotú. Részben színezett, magyar nyelvű.

Északi tájolású és méretarány nélküli. Lt.: 540. *Téglás fok, Gémes fok, Péterfok.* Telekszámok, utak, bödi major. Két azonos példány.

KALOCSAI ÉRSEKSÉG GAZDASÁGI LEVÉLTÁR TÉRKÉPTÁRA

15.

No. 411.

Böd–Bakod puszta kataszteri vázlata

Készítője ismeretlen. Hitelesítette Boódor Sándor miniszteri tanácsos 1939-ben. Lt. 557. sz.

65x52,5 cm. Vászonzra húzott papír. Jó állapotú, részben színezett, magyar nyelvű tollrajz. Északi tájolású, de méretaránya nincsen. Két szelvény.

Telekbeosztás, parcellaszámok és határvonalak. Néhány nagyobb területet jelölő területnév, vízfolyások.

KALOCSAI ÉRSEKSÉG GAZDASÁGI LEVÉLTÁR TÉRKÉPTÁRA

16.

No. 654.

BöddBakod puszta gazdasági kisvasút terve: helyszínrajz, hossz- és keresztmetszelvények.

1937. március 1. Tervezője ismeretlen. Llt.: 619.

Bödd–Bakod puszta fejlődését az 1930-as években a modernizálással is segíteni akarta a gazdaságvezetés. Több házi kezelésű birtokon megvalósították. 140x35 cm.

A Böddi *Nagymajorban* a *Magtártól* a *Tejkamrához* kanyarodik. A major szélén halad, így nem érinti a *Szérűskertet*, *Cs. L-t* (cselédlakást), *Isk.* (Iskolát). Elkanyarodva a *Górénál* a *Böddi bejáró* úton egyenes vonalban kelet felé haladva keresztezi a *Bakodi kocsmánál* a *Pataji utat*: *Kalocsaji utat*: *Pesti utat* (a beszélő nézőpontjától függően, mert mindegyik az 51. sz. útra vonatkozik). Keleti irányban a *Bakodi majort* elérve a *Sertéstelep*, *T. K.* (takarmánykeverő), *Magtár*, *Góré*, *2 Cs. L.* mellett halad el és a hízómarhák istállója mellett, ennek közelében ért véget a 2250 méter hosszú gazdasági vasút. Ez egyben a két major egymástól való távolságát is jelenti.

Tulajdonképpen a tervezetben valóságos földrajzi név nincsen, de rögzíti a mindennapos szóhasználatban megkülönböztető szerepet játszó köznevi neveket térképnévként. Ilyen az előbbieken kívül még a *Szérűskert*. Jelöli a kisvasút mellett a művelési ágakat is: *Szántó*, *Legelő*, *Kaszáló*, a majorban pedig a *Góré*, *Magtár*, *Cs. L.* (cselédlakás), *T. K.* (takarmánykeverő, takarmánykamra). A *Böddi Nagymajorban* egy gémeskút jele van, *Bakodon* pedig kettő.

4. A FELDOLGOZÁS MÓDSZERE

A kartográfiai névtárba felvettem a kéziratos térképeket, a táj felszínét vizsgálva rögzítettem a térképre írt névanyagot, amelyeket helyhezkötés után számmal rögzítettem egy mellékelt térképen. A lokalizálás mellett felvettem a neveket a betűrendes kimutatásba, valamint a nevek funkcionális vizsgálatába.

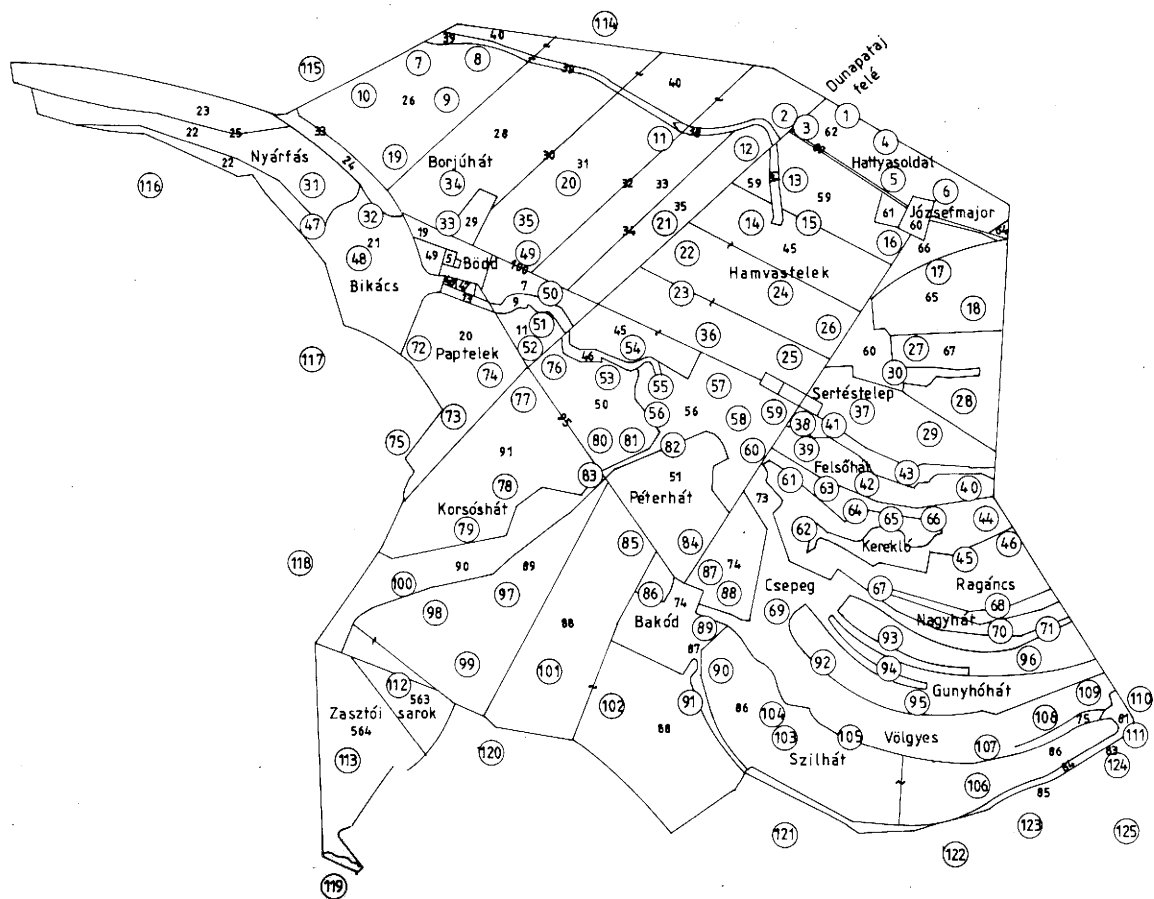
Hangsúlyozni kívánom, hogy a kéziratos térképeket (mint egyedieket) dolgoztam fel, s nem szerepelnek benne a kataszteri térképek, azaz a nyomdai úton előállított térképek, mivel azok több intézménynél megtalálhatók, tönkremenésük, elkallódásuk nem foroghat fenn, mint a kéziratos térképek esetében, amelyek általában egyedi munkák, s némelyike máris rossz állapotban van. A részletes feldolgozásban nem szerepel tehát a 6. sorszámú (No. 343.), 8. (No. 300.), 9. (No. 430.) sorszámú térkép. (Elvétve néhány esetben fordul elő, hogy irat (birtokív, kimutatás) a név forrása, vagy esetleg a kataszteri térkép, amelyen a nagyobb területek feltétlenül szerepelnek. Ezek egyúttal az összehasonlítást is jelentik.

Böd–Bakod térképén a helyhezkötött neveket számozom az áttekinthetőség kedvéért. Északon kapta a 1. számot, s nyugatról kelet felé haladva sávokban növekedő számrendben találhatók a térképnevek 1-től 113-ig sorszámig, ami a térkép délkeleti alsó részén van. Utána 114-től 123-ig folytatódik a birtokot körülvevő határok névanyagával.

A könnyebb megkeresés érdekében a térképnevek (névváltozatok) betűrendes kimutatásban is szerepelnek.

A térképnevek ismerethordozó szerepét és funkciójukat — mint a tanulmány leglényegesebb részét — külön részként tárgyalom. Minden nevet azonban nem sorolok be, mert pl. a többemű nevek minden eleme alapján besorolható lenne, s ez igen felduzzasztaná a terjedelmet. Annyi példát azonban felsorolok, hogy állításom kellően igazoljam, hogy a nevek megbízhatóan visszatükrözik a terület felszínét és más fontos jellemzőit, sőt részben követni is tudják a változásokat egy-egy névelem változtatásával, vagy elhagyásával, hogy a rajta élők biztosan tájékozódhassanak.

2. sz. térkép Böddbakód

5. BÖD-BAKOD ÉS CSEPEG PUSZTÁK LOKALIZÁLT TÉRKÉPNEVEI

1. Legelő: Böddi Csárda legelő	No. 171.
2. Böddi Csárda: Bödi csárda	No. 171. 484/a
3. Csárda kut: Csárda kút	No. 171.
4. Hattyas oldal	No. 171. 172. 484/a
5. Bodzás	No. 171
6. Girin fok	No. 171.
8. Girin dűlő	No. 171.
9. Girin mellék	No. 171.
10. O. F. B.	No. 171. 484/a
11. Templom dűlő	No. 171. 484/a
Plébánia föld 11/a	No. 171. 484/a
Kántor föld 11/b	No. 171. 484/a
Harangozó föld 11/c	No. 171. 484/a
12. Csárda dűlő	No. 171.
13. Téglás fok	No. 171. 484/a. 410. 172.
14. Gémes oldal: Gémes fokja	No. 171.
15. Felső Pataji út Bakodon át (Régi út): Strasse von Pataj nach Colocza	No. 87.
16. József major	No. 171. 300.
17. Lánzos Völgy	No. 171.
18. Lánzos mellék: Lánzos dűlő	No. 171. 172. 300.
19. Bödi Telek	No. 171.
20. Téglás foki dűlő	No. 171.
21. Kalocsai út: Pataji út: Pesti ut	No. 87. No. 171.
22. Tégla Foki dűlő: Tégla fok	No. 171. 455. 172.
23. Gémes: Gémes dűlő: Gémes fok	No. 171. 172. 455. 410.
24. Hamvas Telek	No. 171. 172.
25. Sertés telep	No. 171. 484/a
26. Patajra vezető alsó út Bakodon át	No. 87. 171. 172.
27. Széles Palé vagy Által eső: Széles rét	No. 171. 172. 300.
28. Széles Palé (mocsár)	No. 171. 300.
29. Széles Palé melléke	No. 171.
30. Széles Palé köze: Széles hát köze	No. 171.
31. Nyárfás (és O. F. B.) 10/a	No. 171. 172. 455. 484/a. 172.
32. Böddi Tó: Bödi tó	No. 171. 300.
33. Böddi major: Bödi major: Böetyi: Nagymajor: Böd puszta (birtok)	No. 87. 12:1, 171.
34. Borju hát	No. 455. 484/a
35. Borju kut: Borju kuti dűlő	No. 171. No. 172.
36. Hamvas allya: Hamvas Telek	No. 171. 172.

37. Rágáncs	No. 171. 300. 455.
38. Rágáncs sarok: Rágáncz Sarok	No. 171.
39. To farka vagy Géli nádas	No. 171.
40. Szelidi Tó farka	
41. Takarmányos	No. 171.
42. Tó farok vagy Gét	No. 171.
43. To farok köze	No. 171.
44. Rágáncz felső hát: Rágáncz Felső	No. 171. 172.
45. Rágáncz: Rágáncs: Rágáncz	No. 171. 172. 484/a
46. Rágáncz alsó hát: Rágáncz Alsó	No. 171. 172.
47. To hát és Ponkod melléke	No. 171.
48. Bikács	No. 171. 484/a
49. Körtvefa: Körtvefa allya	No. 171.
50. Péter fok (bödi oldalon lévő rész)	No. 171. 410.
51. Gödrök: Gödör oldal	No. 171.
52. Major dűlő	No. 300.
53. Péter fok (kövesúton túli folytatás)	No. 171. 484/a. 172.
54. Takarmányos	No. 171.
55. Csordás palé	No. 171.
56. Csordás Sziget: Csordás sziget	No. 171. 172.
57. Juhász Palé	No. 171.
58. Juhász Sziget	No. 171.
59. To farok	No. 171.
60. Szilhát	No. 171.
61. Két hát felső	No. 171.
62. Két hát alsó	No. 171. 300.
63. Felső Wölgyes oldal	No. 171.
64. Rágáncz alsó hát	No. 171.
65. Kerek hát	No. 171.
66. Kerek palé: Kereki rét	No. 171. 172. 300. 484/a.
67. Nagy hát	No. 171. 172.
68. Nagy hát palé	No. 171.
69. Csepeg: Csepek	No. 87. 171.484/a
70. Hosszú háti palé	No. 171.
71. Gunyhó háti palé: Kunyhó hát	No. 171. 172.
72. Papp Telek	No. 171. 484/a
73. Papp Telek alja: Papp Telek alja	No. 171.
74. Csepegi Árendás	No. 171.
75. Gódór oldal: Góder (Géder-lak)	No. 87. No. 171.
76. Bakodi Csárda: Pakodi Csarda	No. 87. 171. 484/a
77. Felső Korsóshát	No. 171.
78. Korsós hát (O. F. B.:10/c)	No. 455. 484/a
79. Alsó Korsós hát	No. 484/a
80. Bors dűlő	No. 171. 172.
81. Bors fok melléke	No. 171.

82. Bors fok	No. 171. 172.
83. Bors fokon név nélküli: híd	No. 171. 172.
84. Bakodi major: Bakódi puszta: Pakod Bakód–Böd	No. 12,1 171. 239. 484/a
85. Péterháti Telek	No. 172. 484/a
86. Kút legelő: Pakodi legelő	No. 87.
87. Sűrű (Szerű) és Szénáskert	No. 171.
88. Bakodi Telek: Két hát Telek	No. 171. 172.
89. Bakodi Csószház: Feldhütter Wohnung	No. 87. 171.
90. Héhes	No. 171.
91. Tüskés	No. 171.
92. Két hát: Két hát Telek	No. 87. 171. 172.
93. Hosszu hát	No. 171.
94. Két hát palé	No. 171.
95. Gunyhó hát	No. 171. 455. 484/a
96. Földek köze	No. 171.
97. Vörös hát: Vöröshát: Wöröshát	No. 171. 172.
98. Vöröshát	No. 87. 171. 172.
99. Wöröshát: Alsó vörös hát	No. 171, 172.
100. Országút melléke	No. 171., 300
101. Péterföldi dűlő	No. 171. 239. 455.
102. Péterhát: Péter háti dűlő	No. 300. 484/a
103. Szilka	No. 171.
104. Szentkut: Szent kut melléke	No. 171.
105. Szilhát	No. 87. 171. 484/a
106. Inám (Bakodi Inám O. F. B.)	No. 171. 484/a:10/d; 172.
107. Völgyes mellék: Völgyes	No. 171. 300. 484/a
108. Csepegi Völgyes oldal	No. 171.
109. Völgyes hát	No. 171. 172.
110. Völgyes nádas, mocsár	No. 171. 172.
111. László Sziget (O. F. B. 10/b.)	No. 171.
112. Zasztói Sarok: Zasztó: Zázto	No. 12:1, 172. 239. 300. 353. 484/a
113. Árendás dűlő	No. 171. 172. 300.

Határolják:

114. Duna Patai Mező Várossa határa: Patai: Pataj: Dunapataj: határjelöléssel a térképeken	
115. Ordasi határ: Vitézi telek	No. 87. 172.
116. Lak helység határa	No. 87.
117. Gődör oldal: Géderi határ	No. 87.
118. Foktői határ	No. 87.
119. Péterhát	No. 172. 300.
120. Péterföld Laki puszta határa	No. 172. 239. 300.

121. Patai Inám Puszta határa	No. 239. 172.
122. Részletek Kalocsai Szállás határa	No. 239. 172.
123. erek (Erek puszta)	No. 87.

A megkülönböztető szerepet játszó köznevek egyike–másika részben földrajzi névnek tekinthető: *Nagymajor, Böddi bejáró, Isk(ola), Bakodi kocsmá, Szérűskert, Pataji út; Pesti út; Kalocsaji út, Sertés telep, Tejkamra.*

Köznevek azonban: *Cs. L., T. k., góré, szántó, kaszáló, legelő.*

Ezúttal más természetű vizsgálatokat nem folytatok, de annyit azonban meg kell állapítani, hogy a térképnevek ezúttal is betöltik szerepüket, sok és pontos ismeretet hordoznak.

Sajátos, hogy névhez (személynévhez) kapcsolódó —i melléknév képzős térképnevek — amelyek egyben valamilyen birtoklást is jelentettek — elő sem fordulnak, mivel a birtoklásban az érsekség nem osztozott sohasem. Sőt a műveléshez sem kapcsolódnak bérlők, mivel a kalocsai kerületi gazdaság házi kezelésben művelte.

6. BÖD, BAKOD, CSEPEG BETŰRENDE S TÉRKÉPNEVEI

A térképnevek

betű-

rendi lokalizált

	A térképnevek név- és alakváltozatai
1. 27.	Által eső: Széles palé: Széles Rét
2. 97, 98, 99	Alsó vörös hát: Vörös hát: Vöröshát: Wöröshát
3. 74.113.	Árendás: Árendás dűlő: Csepegi Árendás
4. 84.	Bakod major: Bakódi major: Bakod puszta: Bakódi puszta
5. 76.	Bakodi csárda: Pakodi Csarda: Bakodi csárda legelő
6. 89.	Bakodi Csószház: Feldhütter Wohnung
7. 48.	Bikács
8. 6.	Bodzás: Bodzás telek: Bodzás Telek
9. 34.	Borju hát
10. 35.	Borju kut: Borju kuti dűlő
11. 80.	Bors: Bors dűlő
12. 82.	Bors fok (és híd)
13. 81.	Bors fok melléke
14. 2.	Bödi Csárda: Böddi Csárda
15. 1.	Bödi csárda legelő: Legelő
16. 33.	Bödi major: Böddi major: Nagymajor: Böd puszta: Böetyi
17. 19.	Bödi Telek: Bödi telek: Böddi telek

18.	32.	Bödi tó: Bödi Tó
19.	12.	Csárda dűlő
20.	69.	Csepeg: Csepek
21.	74.	Csepegi Árendás: Árendás: O. F. B.
22.	108.	Csepegi Völgyes oldal: Völgyes hát: Völgyes
23.	55.	Csordás palé
24.	56.	Csordás Sziget: Csordás sziget: Deleltető
25.	123.	erek (Erek puszta: Felsőerek)
26.	89.	Feldhütter Wohnung: Bakodi Csőszház
27.	77.	Felső Korsóshát
28.	97.	Vörös hát: Vöröshát
29.	96.	Földek köze
29/a	118.	Foktői határ
30.	117.	Géderi határ: Gődör oldal: Lak helység határa
31.	23.	Gémes: Gémes dűlő: Gémesi dűlő
32.	14.	Gémes oldal: Gémes fokja: Gémes és fokja
33.	42.	Gét: To farok vagy Gét: Géti nádas
34.	8.	Girin dűlő
35.	7.	Girin fok
36.	9.	Girin melléke: Girind melléke
37.	75.	Gődör oldal: Góder (Géderlaki határra dűlő terület)
38.	71.	Gunyho hát: Gunyhóhát: Kunyhóhát: Gunyhó háti palé
39.	36.	Hamvas allya: Hamvas alja
40.	24.	Hamvas: Hamvas Telek: Hamvas telek
41.	11/c	Harangozó föld
42.	4.	Hattyas: Hattyas oldal
43.	93, 70.	Hosszu hát: Hosszu háti palé
44.	106.	Inám: Bakodi Inám
45.	106/a	Inám nádas
46.	106/b	Inám mocsár
47.	16.	József major
48.	57.	Juhász palé, mocsár
49.	58.	Juhász Sziget: Juhász Szigetek
50.	15.	Kalocsáról Pataira vezető felső út Böddön át
51.	21.	Kalocsai út: Pataji út: Pesti út (mai 51-es út)
52.	65.	Kerek hát: Kerekhát
53.	66.	Kerek Palé: Kerek palé: Kereki rét
54.	92.	Két hát: Két hát Telek
55.	94.	Két hát palé
56.	49.	Körtvefa: Körtvefa allya
57.	86.	Kut legelő: Pakodi legelő: Bakódi legelő
58.	18.	Lánczos dűlő: Lánczos mellék
59.	17.	Lánczos völgy

60.	111.	László Sziget: László sziget
61.	90.	Méhes
62.	67.	Nagy hát
63.	68.	Nagy háti palé: Nagy hát palé
64.	31.	Nyárfás
65.	31,10/a, b, c	O. F. B.
66.	115.	Ordasi határ: Vitézi telek: Ordasi út
67.	100.	Országút melléke
68.	76.	Pakodi Csarda: Bakódi csárda
69.	72.	Papp Telek: Papp telek: Paptelek
70.	73.	Papp Telek allya: Paptelek alja
71.	50.	Péter fok
72.	101.	Péter föld: Péterföldi dűlő
73.	102.	Péterhát: Péter háti dűlő
74.	?	Próbatér (csak birtokívben!)
75.	87.	Sűrű (Szerű?) és Szénáskert (Az előzővel azonos?)
76.	11.	Plébánia, Kántor és Harangozó föld: Templom dűlő
77.	45.	Rágáncz: Rogáncz: Rágáncs
78.	44.	Rágáncz felső hát: Rágáncz Felső
79.	46.	Rágáncs Alsó
80.	38.	Rágáncz Sarok
81.	87.	Sűrű és Szénás kert: Bakodi szűrű
82.	25.	Sertés telep
83.	104.	Szt Kut: Szent kut: Szentkut: Szent kut melléke
85.	27.	Széles palé: Által eső: Széles Rét
86.	28.	Széles Palé
87.	29.	Széles palé melléke
88.	30.	Széles palé köze: Széles hát köze
89.	105.	Szilhát
90.	103.	Szilka
91.	41.	Takarmányos (Szénáskert)
92.	13.	Téglás: Téglá fok: Téglás fok
93.	20.	Téglás foki dűlő
94.	22.	Téglá Foki dűlő
95.	10.	Templom dűlő: Plébánia, Kántor, Harangozó föld
96.	59.	To farok
97.	42.	To farok vagy Gét
98.	43.	To farok köze
99.	47.	To hát és Ponkod melléke
100.	107.	Völgyes mellék: Völgyes
101.	109.	Völgyes hát
102.	110.	Völgyes nádas, mocsár
103.	98.	Vörös hát: Wöröshát: Alsó Wöröshát

A betűrendes felsorolásból kimaradt birtokhatárok megnevezése:

104.	114.	Duna Patai Mező Várossa határa: Duna patai Határ: Dunapataji határ
105.	115.	Ordas község határa: Ordasi határ
106.	116.	Lak Helység határa
107.	117.	Géderi: Géderlaki határ
108.	112.	Zasztó: Zasztó: Zasztói Sarok
109.	120.	Péterföld Laki puszta határa
110.	120.	Patai Inám puszta határa
111.	122.	Résztelek Kalocsai Szállás határa

Nem szerepeltettem a felsorolásban gazdasági vasúttal kapcsolatos közneveket, sem a földrajzi névnek tekinthető neveket, mert nem tudtam számozni.

7. A TÉRKÉPNEVEK FUNKCIONÁLIS SZEREPÉNEK VIZSGÁLATA

Böd–Bakod és Csepeg puszták, uradalmi birtoktest nagysága a jobbagyfelszabadítás után évtizedeken keresztül 3.481/1200 □ öles hold, maradt. A síkság ellenére is változatos felszíni jellemzők határozták meg, amit visszatükröznek a földrajzi nevek (térképnevek). Ugyanakkor sajátos vonásokat is őriznek. Legfontosabbak — és egyben gyakoriak — a természeti felszínre utaló nevek.²⁸

1. A felszín magasságbeli különbségeit jelölő nevek: *hát: Borju hát: Borjuhát (34.), Gunyhó hát (95.), Felső hát (61.), Hosszuhát (93.), Kerekhát (65.) Két hát (92.), Nagy hát: Nagy-hát: Nagyhát (67.), Korsóshát (: Alsó és Felső) (77–79.), Péter hát: Péterhát (102.), Szilhát (105.), To hát (47.), Völgyeshát: Völgyes hát (109.), Vörös hát: Vöröshát: Wöröshát, (:Alsó és Felső) (97–99.).²⁹*

Környezeténél alacsonyabb: *völgy, allya, oldal (? mellék). Völgyes: Völgyes mellék: Völgyes oldal: Völgyes nádas, mocsár (107–110.), Hamvas allya (36.) Papp Telek alja: Paptelek alja (73.), Hattyas oldal (4.), Gémes oldal (14.), Gődör oldal (? Géderi oldal), Völgyes oldal: Csepegi Völgyes oldal (108.).*

28. A nyomdában készült térképek (6., 8., 9. No. 300, 343, 430) ismertetésére nem térek ki.

29. A térképnevek után lévő zárójelbe tett számok a lokalizálás számai. Megkönnyítik az azonosítást.

Meg kell jegyezni, hogy az *oldal* helymeghatározó köznévi utótag jelentí egyben azt is, hogy „valamerre eső, valamely település felé eső” területről van szó.

2. Vízhes kapcsolódó megnevezések nem jelölnek már élő, folyó vizeket, csupán kiszáradt medreket, amelyeknek árvizek esetén volt már csak vízelvezető szerepük: *fok, tó, palé*. *Bors fok, Bors fok melléke* (81–82.), *Girin fok* (7.), *Gémes fok* (23.), *Gémes fokja* (14.), *Péter fok* (53.), *Téglás fok* (13.),

Szerepel egy helyütt az *erek* név, mint Böd–Bakoddal határos terület-név. Bizonyára Alsóerek, vagy Felsőerek határát jelenti.

Esősebb, vagy tartósan magas dunai vízállás esetében a laposokban hosszabb időn keresztül megmaradó talajvíz következtében vizenyős, tocsogós területek alakultak ki, értékes, vagy kevésbé értékes vízinövényzettel, amelyeket jelöli a *palé, nádas, mocsár* és a nyílt vízfelületű *tó*.

Széles palé (27.) *Széles palé, mocsár* (28.), *Széles palé köze* (30.), *Széles palé melléke* (29.), *Bödi Tó: Böddi tó* (32.), *To farka vagy Géti nádas* (39.), *Tó fark köze* (43.), *Szelidi Tó farka* (40.), *Csordás palé* (55.), *Juhász palé: Juhász Palé* (57.), *Nagy hát palé* (68.), *Hosszu háti palé* (70.), *Gunyhó háti palé* (71.), *Két hát palé* (94.).

3. Természetes felszíni növényzetre, állatvilágra utaló nevek: *Nyárfás* (31.), *Tüskés* (91.), *Körtvefa: Körtvefa allya* (49.), *Szilka: Szilhát* (103.), *Bodzás* (5.), *Gémes oldal: Gémes fokja* (14.), *Hattyas oldal?* (4). *Böddi Csárda legelő* (1.), *Kut legelő: Pakodi legelő* (86.).

4. Helyzetet, irányt, viszonyítást őrző nevek, utak: *ut, alsó, felső, belső, külső, közt, köze*; *Fölső patai út Bakodon át* (15.), *Patajra vezető alsó út Bakodon át* (26.), *Belmajor* (33.), *Kalocsai út: Pataji út: Pesti ut* (21.), *Vöröshát: Alsó Vöröshát: Felső Vöröshát* (97–99.), *Földek köze* (96.), *Széles palé köze: Széles hát köze* (30.), *Valaminek a nyúlványa, vége: fark féle, To fark köze* (43.), *Szelidi To farka* (40.), *To farka vagy Géti nádas* (39.), *To hát és Ponkod melléke* (47.).

5. A föld minősége, használhatósága, a terület (parcella) méretére, nagyságára utaló nevek:

a/ Minőségére, művelési ágra vonatkozó; *szántóföld: dűlő, telek, föld, köze, mellék(e), oldal: Csárda dűlő, Gémesi dűlő, Girin dűlő, Templom dűlő; Bodzás telek, Bödi telek, Hamvas Telek; Harangozó föld, Péter föld; Földek köze, To fark köze; Bors fok melléke, Girin mellék, Gémes oldal, Völgyes oldal.*

b/ kaszáló: *rét, legelő: palé, nádas; mocsár, tó: Széles Rét, Bakodi Csárda legelő, Böddi csárda legelő; Csordás palé, Juhász palé, Széles palé, Két hát palé; Völgyes nádas, mocsár, Bödi tó, Tó hát és Ponkod melléke, To fark köze.*

Nem ritkán a felszíni megnevezés és a művelési ág, a hasznosíthatóság együtt szerepel egy térképnévben egyik névelemként, mint az előző néhány térképnévben is tapasztalhattuk.

6. Emberi, társadalmi beavatkozást őrző nevek: *major, csárda, föld, dűlő, kut, Szürü, takarmányos, szántó, rét, legelő, szénáskert.*

Major dűlő (52.), *Bakodi major* (64.), *Böddi Csárda legelő* (1.), *Csárda kut* (2.), *Takarmányos* (41, 54.), *József major* (16.), *Gödrök* (51.). A major épületeihez kihordott föld megmaradt gödrei. *Szürü, és Szénáskert* (97.), *Csószház* (89.), *Méhes* (90.), *Sertés telep* (25.), *Csárda kút* (3.).

7. Társadalmi hatásokat (közvetlenül vagy közvetve (örző nevek): *dűlő, föld, szent kut, telek, major. Bódi Telek* (19.), *Templom dűlő* (11-a-b-c), *Papp Telek* (72.), *Szentkut: Szent kut melléke* (104.), *Sertés telep* (25.).

Természetes, hogy nem minden név szerepel a csoportosításban, mert jelentése, eredete nem világos, nem egyértelmű, másrészt, mert a többelismű nevek rendszerint többfelé is besorolhatók lennének. Ugyanakkor számos néven a felmérő, térképszerkesztő mérnök névalkotásának mesterkelt vonásai is felfedezhetők. Viszont az a szándék vezette, hogy kellően pontos legyen a készítendő térkép.

Kétségtelenül viszonylag nagy névmennyiség maradt fenn a térképeken, s bár hasonló a táj Érsek–Hartához és Szentkirályhoz, mégis jellemző eltérések vannak. Böd–Bakodon a legmagasabb vízszintesből kiemelkedő területet jelentő név a *hát*. Nincsen tehát: hegy, domb, halom, de nincsen folyó vízér sem. Megegyeznek viszont abban, hogy az árvizek, a szabadon folyó vizek által vájt ívelt medrek észak–északkeleti irányban nyitottak és több párhuzamos meder féle alakult ki, amelyekben sokáig megmaradt a víz, de a *hátakon* alkalmas volt a mezőgazdasági termelésre.

Sajátos vonása Bödbakod névanyagának az is, hogy hiányoznak a puszta személynévvel és általában névvel megnevezett területek. Ez nemcsak az érseki uradalom tartós birtoklásának következménye, hanem azt is bizonyítja, hogy tartósan házi művelésben álló változatlan birtoktestekről van szó.

8. ÖSSZEGZÉS

Befjezésül — és összegzésként — napjaink egyre súlyosabbá váló gondjaira szeretnék kitérni. Szigetköz egyre bizonyosabb katasztrófája nyomán — e, de többet lehet hallani a Duna–Tisza közének „kiszáradásáról”. Kétségtelenül sok kiszáradt ásott kút igazolja ezt a tényt. A talajvíz–szint vészes süllyedését azonban nem volt könnyű felismerni, még kevésbé magyarázni. Véleményem szerint nemcsak a Duna és a Tisza mente súlyos betegségéről van szó, hanem végeredményben az egész Alföld — ha nem is azonos mértékben —, de beteg.

Vizsgálódásomban (II. Böd, Bakod, Csepreg érsekuradalmi birtok térképneveinek névtára) sajátos jelenségre figyeltem fel. Mindeddig a legrészletesebb térképet Kober József uradalmi mérnök készítette az 1850/51. évi felmérés alapján. Pontossága elsősorban abban jelentkezik, hogy a parcellák mellett a terület nagyságán túl, a művelési ágat és az osztályba sor-

lást is elvégezte. Nem akarok egyéb dolgokra kitérni, csak amit a befejezésben előzőleg jeleztem, s itt is csak a nevek jelentéstartalma és művelési ági adatok alapján.

Böd szántóterülete (1200 □ öles holdakban):	978 hold	656 □
Bakod szántója:	496 hold	406 □
Csepeg pusztán szántó:	94 hold	585 □
<i>Együtt</i>	1569 hold	497 □
A kaszálórét Bődön:	572 hold	910 □
Bakodon:	659 hold	181 □
Csepegen:	240 hold	670 □
<i>Együtt</i>	1472 hold	561 □
Nádas és mocsár: Bődön:	162 hold	618 □
Bakodon:	155 hold	73 □
<i>Együtt</i>	373 hold	430 □

A 150 évvel korábbi kitűnő térkép azt tanúsítja, hogy a szántóföldként használható területnél nagyobb a kaszáló, rét, nádas, mocsár területe. Ennek jelentős része időnként vagy állandóan víz alatt volt. (Szíveskedjék visszakeresni a földek osztályba sorolását, 6. oldal!) Ugyanis még a III. osztályú szántóföld alacsonyabb részeit is el-elönti a víz. Igaz, nem áll annyi ideig a vetésen, hogy az kipusztuljon — legalábbis erre nincsen utalás.)

A nádas, mocsaras területek nagysága 1–2 holdtól, pl. a Völgyes esetében nádas és mocsár megnevezéssel és állandó felszíni víz jelölésével nádas 100 hold 292 □, mocsár pedig: 14 hold 1013 □, Rágáncz 45 hold 1076 □, aminek fele nádas, To farok vagy Gét (42 hold 1137 □), s ennek is nádas a fele.

A tiszta, nyílt és a náddal, vizinövénnyel benőtt vizenyős terület nagysága tehát másfél évszázaddal ezelőtt többszáz holdat tett ki. Elképzeltjük, milyen mértékben tartotta egyensúlyban a talaj vízsintjét, s milyen mértékben táplálta a növények gyökérzetét.

Természetszerűen a felszíni víz gyors lefolyását segítette elő a Duna szabályozása. A végrehajtott átmetszések — ma már aligha mondható szabályozásnak — meggyorsították a Duna vizének lefolyását, ami a Duna menti vizek lefolyását ugyancsak meggyorsította. Ezek együttes hatása idézte elő egy századdal később a kiszáradás tényét.

Mint ahogy az okokat sem terjesztettem elő abszolút adatolással, a (véleményem szerinti) valamelyes segítség lehetőségét sem adatolom részletesen — ám valamelyest segítségnek tartom.

Ha a Duna mente számos vízelvezető öntöző csatornájában magasabb szinten felduzzasztva tartjuk a vizet — esetleg kisebb-nagyobb területeket el is árasztunk — feltétlenül javul a katasztrófális talajvízsint. Ez nyíl-

vánvalóan csak az első kísérlet, de meg kell próbálni, s ha valamelyest is segít, feltehetően még a Duna szintjének emelését is meg kell oldanunk.

Nem kívánok többet mondani, tovább részletezni a tényt, hiszen ahhoz mérési adatok kellenének, de a vízszint csökkenés okát és megoldásának kísérletét — egy kísérletét — kötelességemnek tartottam feltárni, ha felismerni vélem az összefüggéseket a táj vizsgálata alapján.

RÉSUMÉ

FACTS TO THE HISTORY OF GYPSIES

(1596–1850)

written by Tibor Iványosi–Szabó

Gypsies have been living among us for some 400 years. Our history is interwoven in some ways. However, it is insulting how little is known about life, struggles and growth of gypsy group living in Kecskemét. But not only we owe them more ways. The same has to be stated of other European nations where they have also been living. In the past two and a half century there have been more trials to solve troubles of this ethnic group on the given level. The result proved to be dissatisfactory because of joint effect of different causes. There was a lot left to be done in the coming decades. In present age when one is more sensitive to social matters it is a returning difficulty to assure gypsies rising in greater part of Europe. So this difficulty has become an international problem that needs collaboration of more nations and gypsies themselves.

Almost in all cases solution could not have been reached because of contradictions in connections. They have been formed to a separated community by their own culture, habits, traditions and prejudice. That is why aversion from them has been formed in almost all countries. Legal limits and being at the periphery of the society made them impossible to follow the rate of social and economic development. Up to date economy, modern knowledge and technic have step by step separated them from the whole society.

Undoubtedly, a lot of unnecessary detour unavoidable without knowing their past and history of care about them. In many ways this material is only a beginning source and is not intended to be exhaustive. Present statement wishes to encourage and bring the work into focus to be done. The task is so huge that in a small treatment a trifling part of futie can be done only.

POLISH REFUGEES IN BÁCS–KISKUN COUNTY DURING THE WORLD WAR II.

written by Ágnes Tóth

As a result of the historical researches of last decade, the principal processes of the history of Polish–Hungarian connections during the World War II and the readiness to help of the refugees escaping to Hungary are

mostly known. However our historiography still owes for the regional writings up, which is expected to tinge the national image and reveal the concrete events carried out in certain regions.

Just for the reason this paper reveals the function of the civil refugee camps working in the territory between the rivers Danube and Tisza.

The organization of the Polish military and civil refugee camps started in November, 1939 by order of Richard Kászoni Lord Lieutenant in the former Bács–Bodrog county. Polish soldiers were stationed at frontier guard–barracks in Gara and Tompa, while Baja had to provide for the civil refugees aimed at there. Setting up the camps was finished by the first days of December 1939 all in the three communities, but the continuous work of Baja camp started only by January, 1940. There was the possibility to billet 250 Polish military persons in Tompa and 200 similar persons in Gara. After staying for a few days or weeks these persons continued on their way towards the West through Jugoslavia with the help of the residents of the communities.

Dr. Sándor Bernhard mayor became the commander of the Polish civil refugee camp of Baja. Instead of the 200 undertaken refugees nearly 1500 Polish refugees moved in Baja. As they arrived in larger groups, so they disappeared almost in the same ratio, in the beginning sparsely, then 20 up to 30 persons a day, too. Mostly the men were, who moved on.

One of their groups formed by the young Polish men, who had not been enlisted as a soldier in the army in Poland yet, so they arrived in Hungary really as civil refugees, however their final aim was to join forces with the Polish army being under organization in France. Another group was consisting of the very soldiers who deserting from the military camps first applied to the civil refugee camps in order to legalize their sojourns and afterwards to escape towards the West with the papers obtained in this place. The Baja camp was wound up on July 16th 1940.

On the northern part of Bács–Kiskun county of today — which was previously attached to Pest–Pilis–Solt–Kiskun county — Polish civil refugee camps were functioning in the below listed communities: Bástya, Dusenok, Érsekcsanád, Fajsz and Homokmégy. The Ministry of the Interior entrusted dr. Gyula Hazay chief magistrate of Kalocsa district with the organization of the camps. He administered the administrative business, managed the directive and control of the economic and accounting affairs of the camps from February 1st, 1942. The winding-up of the camps functioning in the territory of Kalocsa district can not be determined exactly owing to the scantiness of documentation. It remains certain that Polish civil refugee camps were functioning in the territory of the district in July, 1943 yet.

PLANT CULTIVATION IN KECSKEMÉT
BETWEEN 1770–1850
written by Tibor Iványosi Szabó

During the Ottoman (Turkish) occupation farming of market towns on the Great Hungarian Plain based on animal keeping, this way plant cultivation played less significant role also in town Kecskemét. On the one hand grazing ground got constricted because of the „Jászkun” (Jazigian — Cumanian) redemption. In order to supply the population with food and livestock with fodder gradual plant cultivation development became necessary. At the end of 18th and beginning of 19th century new plant cultures naturalized in the outskirts. Potato, corn, tobacco, etc. got more significant role in the local trade.

In the long battle against shifting sands the grape-vine and fruit plantations and forests proved to be most efficient. The real flourishing of the hundreds-year-old grape-vine culture and fruit-production was promoted by the increased local and Pest market.

The conditions of agricultural activity altered radically during this one and a half century. Entirely new kind of organisations came into existence: small farms called TANYA. On the one hand they made the agricultural activity much more economic, on the other hand they became the basis of plant cultivation and livestock breeding. At the end of this period a complete small farm network was formed that shaped the next century's capitalist production in significant part of The Great Hungarian Plain. Kecskemét served as an example.

SETTLEMENT AND POPULATION IN KECSKEMÉT
IN THE 18TH AND 19TH CENTURY
(With special regard to Jewish people situation)
written by Mr. József Ö. Kovács

Reception conditions are described by the author after short introduction of Kecskemét society's composition. An important viewpoint of getting civil rights was the applicant's capital magnitude. Number of aliens was intended to be kept on a minimum level.

The most successful way of population was marrying. To get inhabitant right a certain sum had to be paid.

Jewish people's situation is dealt with by the author separately. Since Jewish persons did not enjoy equality before the law their settlement met with difficulties unlike e. g. in western part of the country. Mostly wool and

leather merchants could settle but only temporarily and conditionally. Number of local Jewish people was 81 in 1787 and 1978 in 1900.

On the basis of 1100 utilizable data of Population Register settlement rates and directions can be seen in charts and maps. Most of the settling people arrived between 1790 and 1848 in Kecskemét. The greatest part of them (44%) came from Pest–Pilis country–district and from the territory of „Jászkunság”. Determining movement directions were north–south and north–west south. As far as the occupation concerned mostly craftsmen, merchants and entrepreneurs obtained inhabitant right. Jewish persons arrived almost exclusively from inland territories.

Detailed information on settled persons' number and occupation, according to country, country–district and settlements, can be found in the study.

In the final part different careers are shown reflecting the kind of applications.

ADMINISTRATION OF JÁSZKUN DISTRICT FROM 1849 TO 1860 written by Mrs. Molnár Bánki

The new administrative system — linked with the name of Bach Imperial Home Secretary — abolished the corporative direction, the district became as the lower grade of administration. The previous threefold division of Jászkun District had stopped. A nominated apparatus replaced the elected officers. Direction of district was wholly reorganized, however the administration of the individual communities remained essentially unchanged.

The new system of taxation was initiated in Jászkun District as well. Initiation of consumption tax took the never disputable so-called royal small gains out of the communities' hand.

In the respect of administration of inland revenue, the parts of the threefold district were also separated after the regional changes of administrative districts. The Nagykun and the Jász Districts belonged to the Financial District Board of Directors of Szolnok, the Kiskun District belonged to that of Szeged.

There was organized the corporation of gendarmerie, and it had exclusively the duty to keep order within the community.

As a result of changes, the officers resigned in large numbers in the communities. The prestige of the previously highly respected councillors — partly taken upon themselves for this reason — has decreased by abolis-

hing the first court of justice of community. At the same time it was hard to suit increased administrative requirements, mostly for the elders.

During this period the county has unchanged, but at the lower-grade administrative authority — termed station instead of chief magistracy in Jászkun district — the administration and the administration of justice were united again. Instead of the five administrative and seven juridical districts, organized in the provisory period, the communities were distributed into six districts. The Kiskun wastes — owning by Jász, but territorially isolated from it — has got to the Kiskun districts from the point of administrative view at this time.

The offers concerning the whole community were conducted according henceforward to the previous practice by the council or the economic assembly in the communities. The local offices acted as the enforcement branch of state directive.

During the surveyed period the self-governing administration of Jászkun District has totally annihilated at district level, but it was living longer in the local administration of communities, however their powers has decreased in considerable degree.

PARLAMENTARY ELECTION IN 1861 IN KECSKEMÉT

Written by Mrs. Péter

Austrian military terror and Bach's conservative military dictatorship did not favoured representational democracy after 1849. Habsburg power endured neither the operation of self governments' representatives nor Parliament's provoking. Finally the Austrian Imperator was compelled to concession by crisis of absolutism induced by national and constitutional movements. Restoring of Parliament and Province Assembly was declared by a diplom dated 20 October 1860. However election bodies were not allowed to use in full of 1848. Electoral Law during representatives' election. From the source of law's point of view new norms — electoral regulations — were issued by the Imperator. The most important characteristic of this norms was omission of popular representation. Against protests Parliamentary Elections were held everywhere, mostly on the basis of 1848. law.

Like in 1848. two representatives were elected in Kecskemét on the 5-th and 6 th of March 1861. Describing changes of Kecskemét's administration and political movements of 12 years after 1849 the author gets to the intorduction of election preparation. 1015 persons, that is 2.44% of the population, exercised the political right in Kecskemét and recorded themselves in the Electoral Register in 1861. As concluded by the author of study, comparing this with persons of 1848 Register, decisive majority of persons registered (64%) were from landowners' class, that was a fact

deriving from the town's composition. Not having independent parties, society's affiliation was the determining factor at the election. The two elected representatives were local landowners, who played significant role in 1848 and 1861 as well in public life of Pest country–district. Mr. Balásfalvi Kiss, Miklós was the Chief Constable (the chief administrative officer) of Pest country–district from 1861. Mr. Horváth, Döme — determining person of the town's public life during absolutism, supporter of arts, founder of Katuna–cult, promoter of economic development — became Attorney General of Pest country–district from January of 1861.

Kecskemét representatives' society affiliation reflected not only the local interest but the country's situation. One of the representative's was member of noble landowners, the other one embodied the noble intellectuals, while both were member of country–district representative system.

1939. CENSUS OF POPULATION IN CSÁVOLY **written by Mihály Kőhegyi and Zsuzsa Merk**

Since foundation of Central Statistical Office (C. S. O.) census of population has been held decennially, namely in every zero–ended year, in the whole territory of the Country.

Between census of 1930. and of 1941. there were four partial registrations that reflect both extraordinary condition of these years and changes of great importance in the Country's life.

Only Country and county summaries were worked out concerning sex, age, population, density of population after 1939. november census, held on the territory determined in Trianon. Those data sheets must have been sent to Central Statistical Office could have been destroyed. There are only notes of correspondence in the register–book whit content extract left, concerning the census. General files preserved in archives of Csávolý village are small but precious part (pieces) of source had been lost forever.

Those men are registered who reached lower age limit of 12 — age of being LEVENTE (member of a paramilitary youth organisation in Hungary between 1928 and 1944) — and do not exceed upper age limit of 70. Military and administrative registration was carried out on the basis of Paragraph 87. concerning those obliged to fulfill civil–defense service. According to the enacting clause, women of special qualification between age of 16 and 50 were personally registered too. 12 questions out of 31 were distinctly kind of military. These files had to be sent to the C. S. O. without having information in the enacting clause of their later destiny and place of storage.

We have a kind of such a general file, since original ones had to be filled in one copy only and sent to the C. S. O. This way original files could

not have been left in Csávolý. Files had been produced with a bad quality copy-process on low-quality paper. Questions concerning house property, landed property and those absent are missing. Against enacting clause not one but more flats registered in a single sheet. It is supposed that original forms had been copied for local, administrative usage. According to register-book notes of C. S. O. a few towns and villages had requested permission to copy and utilize census information.

Since the 1939. registration of population had been partial in Csávolý, information deriving from it can be fractional only. Where-ever uncertainty was felt — mostly concerning mother tongue — we obtained information from a few people of the village. Being Csávolý a small village they knew the population well, this way such information generally proved the original data. According this information we slightly have changed summary and facts of statistical data striving to complete the fractional facts of this three-nationality North-Bácska village.

BRIDGE-TOLL LIST OF ÉRSEKÚJVÁR
(information on livestock export activity in the end
of 16th century)
written by Gyula Kocsis

It is a well documented Hungarian economic history fact that livestock (mostly cattle) was exported in large quantities to the western markets in the 16th century. However production areas serving this export were less known.

Bridge-toll lists revealed by the author of the study and published here make it possible to determine more exactly the trading areas and to examine merchants.

In the introductory part of the study circumstances of origin is examined by the author, with special regard to the records, whether they can be considered to be complex. He states that turnover of two calendar years (1585 and 1588) are fully recorded.

During analysis of financial year duration and fair turnover, he states that the driving period lasted from April to December, while 85–90% of the turnover took place between June and October. In the cattle trade there were three out of six market-towns playing main role along rivers Nyitra and Vág.

The export production areas are determined from summerised figure of exported livestock of each settlement. In a remaning source of 1560s, recorded by the Ottoman-Turkish treasury administration, it is observable that in the second half of 16th century more and more settlements and

villages tried to join in the long-distance livestock-trade. 35 settlements, mostly market-towns distinguished themselves having more than 500 cattle cleared through customs yearly. During examination of trading persons, the author distinguishes professional merchants and those who tried a business occasionally only. There is a supplementary place and name list by the author mostly for economic and regional history researchers to facilitate the usage of the source.

**SITUATION AND AMBITION OF SOUTHERN-SLAVS
LIVING IN HUNGARY BETWEEN 1945-1948
(documents)**

written by Miss Ágnes Tóth

After the Second World War neither program of political parties nor of Temporary National Government dealt with situation and future of ethnic minorities in Hungary, according to their importance. However, published party programs during 1945 were dealing with situation of rights, free development and detailed work out of their rights. In reality the attitude to significantly different ethnic minorities in Hungary was determined by their home and foreign political importance, and by principles of a well thought-out ethnic policy. These facts, and naturally domestic German's post-war ambitions as well, are mirrored in documents presented.

LIST OF HANDMADE MAPS OF ECONOMIC ARCHIVES OF KALOCSA ARCHBISHOPRIC

written by Károly Kuczy

Like all feudal landowners, KALOCSA-BÁCS double-centered archbishopric endeavoured to regain possession her former landed properties after the Ottoman (Turkish) occupation. Those documented former landowners, who paid the costs, were „confirmed” by the court (council of governor-general).

According to accurate information of this huge landed property, deriving from period after 1849. abolition of serfs, total territory was 84.490 „kh” (1.600 □) and 95 □. Labour must have been settled to the regained landed properties between rivers Danube and Tisza, since these territories lost their population during the Ottoman (Turkish) occupation. They were

Hungarians, Slovaks, Southern-Slavs and Germans. During this period took shape this region's coloured ethnic groups and language richness.

To get more managable system the huge landed property was divided into 4 districts as follows:

District Kalocsa	28.807 „kh” 914 □
District Hajós	20.669 „kh” 1.124 □
District Szentistván	19.443 „kh” 907 □
District Bács	16.019 „kh” 350 □
TOTAL	84.940 „kh” 95 □

During re-recording of this huge landed property 826 maps and sketches were listed in Kalocsa Archbishopric Economic Archives which were published by „New Hungarian Central Archives”, BUDAPEST, 1990 on title „Maps of Hungarian Ecclesiastical Archives”. Most of the maps are hand made comprising 125 names that make it possible to localize places of formerly destroyed villages. Present work and the earlier one as well (Examination of map names of I. Érsek-Harta and Szentkirály) intend to help this process. It is natural that surface conditions of 100–150 year-old maps can be completely different. The region was cut up by waters. Brooks, capes, islands, dampy meadows, grazing grounds, reeds and marshes can be seen that are confirmed by the maps. Total of these territories was significantly more than of plough land even in the midst of the last century.

For example let's take data of Bakod, Böd and Csepreg manorial lands:

Total of this 3 archbishopric landed property is in the beginning of this century: (counting in „kishold” = 1.200 □)

	3.480 „hold” of land 547 □
Out of this plough land:	38 „hold” of land 217 □
grazing land:	1.472 „hold” of land 561 □
reed and marsh:	373 „hold” of land 430 □

Lands covered constantly or occasionally by water are 314 „hold” of land larger than plough lands. In the territory between rivers Danube and Tisza the soil water balance showed a closed connection to the Danube's left bank. Last century solved the reckoned problem of water surplus diverting it, this way creating significant arable land in the Great Hungarian Plain. It became quite clear only after one and a half century that there is little water and lands have been drying up. The same effect is predicted concerning „Szigetköz” territory in a few decades together with other harmful effects expected in longer term.

These days the trouble is that there is little water with constantly perishing quality. This way water „must be made”. Being the only possibi-

lity water has to be dammed up by filling the canals. Water balance of soil is to be improved reaching higher subsoil level.

Starting from examination of hundred and hundred-and-fifty year-old maps I could reach the present troubles and a would-be solution maybe.

RESÜMEE

Tibor Iványosi-Szabó: ANGABEN ZUR KECSKEMÉTISCHEN GESCHICHTE DER ZIGEUNER (1596-1850)

Seit 400 Jahren leben die Zigeuner zwischen uns auch in Kecskemét. Unser Schicksal hat sich in mehren Hinsicht verflechtet. Doch wir wissen über die Schicksal, das Kämpfe, die Mehrung der Gruppe dieses in Kecskemét lebendigen Volksbruchsteiles ärgerlich wenig. Aber nicht nur wir sind in mehren Hinsicht gegen sie Schuldner. Dasselbe mußalle solche europäische Völker feststellen, mit denen sie ihr Schicksal verknüpft haben. Im Laufe des verlaufenen letzten zwei Jahrhunderts ist mehrmals Experiment daran geschehen, daß die Sachen dieses Ethnikums auf das Niveau der Zeit gelöst werden. Das Ergebnis ist wegen gemeinsamen Wirkungen der vielartigen Gründe ungenügend geworden. Es ist für die spätere Jahrzehnten viel zu tun gelieben. In unserer, für die Sozialproblemen empfindlichen Zeit ist ein zurückkehrendes Problem im größten Teil Europas die Sicherung des Emporstieges der Zigeuner. Also das ist einem internationalen Problem geworden, und diese akute Sorge erfordert die Vereinigung mehrer Länder und des dort lebendigen Zigeunertums.

Die Lösung hat fast im jeden Fall die Widersprüchlichkeit der Beziehungen gehindert. Ihre eigene Kultur, Sprache, Gewohnheiten, Traditionen und die sie umgebenen Vorurteilen haben sie für eine separate Gemeinschaft geformt. Auch deshalb ist die Abneigung fast in allen Länder zustande gekommen. Ihre Rechtsgrenze, ihre Peripherie der Gesellschaft hat ihnen nicht ermöglicht, sie das Entwicklungstempo verfolgen zu können. Die moderne Wirtschaftung, die modernen Fachkenntnisse und die Technik haben sie vom Ganze der Gesellschaft getrennt.

Zweifellos, da man ohne die genaue Erkenntnis ihrer Vergangenheit und des Ganges der Kümmerung mit ihnen, die überflüssigen Abstecher auszulassen. Diese Verarbeitung ist der Anfang der notwendigen Datenlieferung in betreff Kecskemét. Also wir können hier nicht an die Vollständigkeit denken. Diese Mitteilung möchte erstens nur auf die überfällige Arbe-

it aufmerksam machen, und Ermutigung geben. Die Aufgabe ist so groß, daß man in einziger kleineren Verarbeitung nur den geringen Teil der Arbeit verrichten kann.

Ágnes Tóth:
DIE POLNISCHEN FLÜCHTLINGE WÄHREND DEM
II. WELTKRIEG IM KOMITAT BÁCS-KISKUN

Als das geschichtliche Ergebnis der Untersuchungen des vergangenen Jahrzehntes sind die wichtigsten Läufe der Geschichte der polnisch-ungarischen Beziehungen, die Äußerungen der Hilfsbereitschaft der in Ungarn Flüchtling heute schon größtenteils bekannt. Unsere Geschichtsschreibung ist schuldig mit den regionalen Bearbeitungen, von denen die Abschattung des „Landbildes“, die Aufdeckung der konkreten Fälle in einzelnen Regionen erwartend ist. Deshalb deckt diese Abhandlung die Tätigkeit der wirksamen Flüchtlinglager im Donau-Theiß-Zwischenstromland auf.

Im ehemaligen Bács-Dorog Komitat hat im November 1939. die Organisation der polnischen militärischen und bürgerlichen Flüchtlinglager auf die Anordnung von Richárd Kászoni Obergespan begonnen. In Gara und in Tompa hat man polnische Soldaten in Grenzekaserne disloziert, und Baja hat für die Dorthingerichteten bürgerlichen Flüchtlinge sorgen müssen. In alle drei Orte ist die Aufstellung der Lager auf die ersten Tagen December 1939. widerefahren, zur fortlaufende Funktion des Lagers in Baja ist nur vom Januar 1940. gekommen. Es hat Möglichkeit gegeben, in Tompa 250, in Gara 200 polnische militärischen Personen zu dislozieren. Die Hierhergerichteten haben ihren Weg nach ein paar tägigen, oder wöchige Aufenthalt mit der Mitbestimmung der Bevölkerung der Gemeinenden durch Jugoslawien nach West fortgesetzt. Der Kommandant des polnischen bürgerlichen Flüchtlingslagers ist Dr. Sándor Bernhard Bürgermeister geworden. Statt der 200 übergenommenen Flüchtlingen ist fast 1500 polnische Flüchtling in Baja herumgekommen, und wie sie in größeren Gruppen angekommen sind, so sind sie fast im gleichen Verhältnis verschwunden; anfangs vereinzelt, später auch 20–30 an einem Tag. Die Weitergehende waren hauptsächlich Männer. Deren erste Gruppe haben die jungen polnischen Männer gebildet, die man in Polen in der Armee noch nicht ausgehoben hat, so sind sie in Ungarn wirklich als Flüchtlinge angekommen, aber ihr letzten Ziel war die polnische Armee, die sich in Frankreich organisiert hat. Die andere Gruppe haben die Soldaten gemacht, die von den militärischen Lager desertieren haben, und sie haben erstens ihre Aufenthalt mit der Anmeldung in bürgerlichen Lager legalisi-

ert, da sie mit der Hilfe der hier erhaltenen Papieren nach West weiterfliehen können. Man hat der Lager in Baja am 16. Juli 1940. eingestellt.

Im nordlichen Teil des heutigen Bács-Kiskun Komitats— der zum Pest-Pilis-Solt-Kiskun Komitat gehört hat — hat in Gemeinden Bática, Dusnok, Érsekcsanak, Fajsz, Homokmégy bürgerlicher polnischen Flüchtlingslager funktioniert. Der Innenministerium hat dr. Gyula Hazai, den Oberstuhlrichter der Gemeinden in Kalocsa mit der Organisierung der Lager beauftragt, wer die Verwaltungsaufgaben der Lager, die Lenkung und die Kontrolle der wirtschaftlichen und Buchhaltungsangelegenheiten von 1. Februar 1942. versehen hat. Die Einstellung der Lager in Kalocsa Gemeinde — wegen der Mangelhaftigkeit der Schreibenmaterial — ist nicht pünktlich festzustellen. Das ist gewiß, daß die polnischen bürgerlichen Flüchtlingslager im Juli 1943. auf dem Gebiet der Gemeinde funktioniert haben.

Tibor Iványosi-Szabó: **Der Pflanzenbau in Kecskemét zwischen** **1700 und 1850**

Zur Zeit der Türkenherrschaft hat sich die Wirtschaft der Marktflecken der Tiefebene auf die Großviehhaltung gegründet, deshalb hat der Pflanzenbau in Kecskemét eine wenig wichtige Rolle bekommen. Im friedlicheren Jahrhundert ist einerseits die Zahl der Stadtbevölkerung einer schnellen Vermehrung entgegengegangen, andererseits wegen der Redemption (die Veränderung) der Jaßen hat die Weide geblichen. So war das notwendig die Bevölkerung mit Nahrungsmittel zu versorgen und die Stufenentwicklung des Pflanzenbaus in Interesse der Fütterung des Viehbestandes. Am Ende des Jahrhunderts und am Anfang des XIX. Jahrhunderts haben sich neuere Pflanzenkulturen in der Stadtgrenze auch akklimatisiert: die Kartoffel, der Mais, der Tabak usw. haben eine bedeutende Rolle im Warenverkehr bekommen.

Während dem langen Kampf gegen den Flugsand, der die Stadt bedroht hat, hat sich als das wirksamste Mittel die Traube- und Obstpflanzungen und die Forstanpflanzungen erwiesen. Die echte Blüte der hundertjährigen Traubekultur und der Obstzucht hat noch weiter die schnelle Erweiterung des Ortsmarkts und zum Teil des Pester Markt geholfen.

Im Laufe des berührten anderthalb Jahrhunderts haben sich die Umstände der Landwirtschaftstätigkeit in der ganzen Landschaft gründlich verändert. Es hat sich abweichend von den früheren Organisationsformen verwirklicht: die Einzelgehöfte. Diese haben einerseits die Landwirtschaftstätigkeit wirtschaftlich gemacht, andererseits haben sie neue Rahmen

für den Pflanzenbau und die Viehzucht gegeben. Am Ende der Epoche zustande gekommenes Einzelgehöftssystem hat die Möglichkeiten des Kapitalmarktpflanzenanbaus auf den folgenden Jahrhundert im bedeutenden Teil der Tiefebene bestimmt, von denen Kecskemét beispielwertig geworden ist.

József Ö. Kovács:
ANSIEDLUNG UND SEHAFTIGKEIT IN KECSKEMÉT
IM XVIII–XIX. JAHRHUNDERT
(Mit besonderer Rücksicht auf die Lage der Juden)

Der Autor niederschreibt nach der kurzen Vorführung der Gesellschaftszusammensetzung den Empfangsbedingungen. Bei Verleihung des Bürgerrechts war ein wichtiger Standpunkt die Vermögensgröße des Bittstellers. Man war bestrebt die Anzahl des Fremden zurückzudrängen.

Der erfolgreichste Weg der Ansiedlung war die Einheirat. Man hat für den Erhalt des Einwohnerrechts eine bestimmte Summe zahlen müssen.

Der Autor des Judentums in Kecskemét mit Rechtsungleichheit hat auf kleinere Hindernisse gestoßt, wie zB. der westliche Teil des Landes . Im XVIII. Jahrhundert könnten sich in erster Linie die jüdischen Woll- und Lederhändler ansiedeln: provisorisch und bedingungsweise. Die Anzahl des örtlichen Judentums im 1787 war 81 Person, im Jahre 1900 war 1978 Person.

Auf Grund der 1100 benutzbaren Angaben des Ansiedlungs- (Bürger) buchs können wir in Tabellen und auf Karten die Verhältnisse und die Richtungen der Ansiedlung sehen. Der größte Teil der Ansiedlern hat zwischen 1790 und 1848 nach Kecskemét übersiedelt. Die Meisten haben vom Pest-Pilis-Solt Komitat gestammt. Die bestimmte Richtung der geographischen Mobilität hat die Bewegung von Nord, von Nordwest nach Süd kennzeichnet. In Rücksicht des Berufs haben in erster Linie die Handwerker, die Kaufleute, die Unternehmer die Einwohnerrecht bekommen.

Die Juden haben ausschließlich vom inneren Teil der Grenze nach Kecskemét übersiedelt.

Wir können die Anzahl- und Berufsangaben der angesiedelten Personen in Ausführlichkeit (nach Länder, Komitaten, Siedlungen) finden.

Der Schlußteil stellt verschiedene Lebenslaufe im Spiegel der Gesuche dar.

Erzsébet Molnár Frau Bánki: DIE VERWALTUNG IN JÁSZKUN-BEZIRK 1849-1860

Das Verwaltungssystem, das mit dem Name Bach verbunden ist, halt die Körperschaftsregierung eingestellt und die Unterstufe der Regierung ist der Bezirk geworden. Die frühere Zweigliederung des Jászkun-Bezirks hat sich aufgelöscht. Die Plätze der gewählten Beamten hat der ernannter Apparat übernommen. Die Bezirksregierung wurde im Gänzen umorganisiert, aber die Verwaltungen der einzelnen Orte hat im wesentlichen unverändert geblieben.

Man hat auch im Jászkun-Bezirk das neue Steuersystem eingeführt. Die Einführung der Verbrauchssteuer hat das Einkommen der früher nicht in Zweifel gezogenen Kleinnutznießungssätze aus der Tasche der Orte herausgenommen. Man hat nach den Gebietsänderungen des Amtbezirks auch von dem Standpunkt der Geldwesensverwaltung aus betrachtet die Teile des Dreibezirks abgetrennt. Der Nagykun- und Jász-Bezirk hat zur finanziellen Kreisdirektion von Szolnok und der Kiskun-Bezirk hat dazu von Szeged gehört.

Die Gendarmorganisation wurde ausgebaut, und die Aufrechterhaltung der Ordnung ist ausschließlich die Gendarmerieaufgabe geworden.

Die Beamten in den Gemeinden haben wegen der Veränderungen in Massen ihren Abschied genommen. Die Autorität der Ratspersonen hat wegen die Einstellung des ersten Gerichts der Gemeinde abgenommen. Gleichzeitig haben die Administrationsanforderungen eine bedeutende Verbesserung gezeigt, und besonders die Ältere haben kaum der Aufgabe rechnen können.

Die Bezirksbehörde hat in der Periode des Definitivums unverändert geblieben, man hat bei der unterstufigen Verwaltungsbehörde, die man im Jászkun-Bezirk nicht Stuhlrichteramt, sondern Hauptmannschaft genannt hat, die Verwaltung und Rechtspflege wieder vereinigt. Man hat die Gemeinden statt in der Periode des Provisoriums zustande gebrachten 5 Verwaltungs- und 7 Gerichtshofsbezirk in 6 Bezirk eingereiht. Die Kiskun-Puten, die sich von Jazygien abgesondert waren, und im Jász-Eigentum geworden sind, sind damals aus Verwaltungsrücksichten zu den Kiskun-Gemeinden gekommen.

Der Rat oder die Wirtschaftseinsammlung hat auch weiterhin die ganze Gemeinde berührten Sachen in den Gemeinden nach der alten Übung einrichtet. Das ausübende Organ der Staatsregierung war die gemeindliche Beamtsorganisation. Die Selbstregierungsverwaltung des Jászkun-Bezirks hat auf das Bezirksniveau während der überblickten Periode ganz vernichten werden, aber sie hat in der örtlichen Verwaltung weiterlebt, obwohl sich sein Kompetenzkreis in bedeutenden Mase vermindert hat.

Frau Péter Mária Fehér: **DIE 1861-ER PARLAMENTSWAHL IN KECSKEMÉT**

Nach 1849 haben der österreichische militärische Terror und die konservative militärische Diktatur von Bach, dem die Volkssouveränität verkörperte, Vertretungssystem nicht begünstigt. Die Habsburg-Macht hat weder die Tätigkeit der Vertretungskörper der Selbstregierungen noch das Einberufen des Parlaments erduldet. Die Krise des Willkürherrschaftssystems, — die die nationalen und konstitutionellen Bewegungen hervorruft haben — hat endlich den österreichischen Herrscher zu den Zugeständnissen gezwungen. Am 20. Oktober 1860. entstandenes Oktoberdiplom hat die Wiederherstellung der Landes- und Provinzversammlungen ausgesagt. Aber bei der Wahl der Parlamentsmitglieder haben die Wahlkörper nach dem 1848-er Wahlrechtsgesetz nicht in Ganzen verwenden können. In Absicht der Rechtsquelle hat der Herrscher neue Normativen — Wahlsatzung — ausgelassen, die die Eigenheit gehabt hat, den Grundsatz der Volksvertretung fortzulassen. Neben dem Landesprotest hat man überall die Parlamentswahlen abgehalten, in meisten Orten auf dem 1848-er Gründen Kecskemét, wie im Jahre 1848, hat zwei Vertreter am 5-ten und 6-ten März 1861 gewählt. Der Autor kommt zur Aufführung der Vorbereitung der Wahlen mit der Darstellung der kecskemétischen Verwaltungsänderungen, und der politischen Bewegungen während 12 Jahren ab 1849. Im Jahre 1861 hat sich der 2.44% (1015 Person) der Bevölkerung seines Rechtes in Kecskemét bedient, hat sich auf das Wahlnamenverzeichnis aufgeschrieben. Dieses Namenverzeichnis mit dem 1848-er vergleichend kommt der Autor auf die Folgerung, daß es aus der gesellschaftlichen Zusammensetzung der Stadt gefolgt hat, daß die Mehrheit (64%) der Zusammengeschriebenen aus Gutbesitzer der Stadt ausgekommen sind. Aus Mangel an selbständigen politischen Parteien war die gesellschaftliche Zugehörigkeit bei der Wahl bestimmend. Die zwei gewählten Vertreter waren ortliche Besitzer, die auch in 1848, und von 1861 eine bedeutende Rolle im öffentlichen Leben des Pest-Komitats übernommen haben. Miklós Balásfalvi Kiss ist von Januar 1861 der Oberstuhlrichter in Pest-Komitat, und Döme Horváth — wer der bestimmte Person der Stadt in der Willkürherrschaftsperiode, der Beschützer der Literatur und der Künste, der Begründer des Katona-Kultusses, der Förderer der wirtschaftlichen Entwicklung — ist vom Januar 1861. der Oberstaatsanwalt. Die Zugehörigkeit der Parlamentvertretern in Kecskemét hat nach den örtlichen Interessen das Landesbild gespiegelt. Einer von der zwei war der Representant der Gutbesitzers von edlem Blute, der andere war der Verkörperer der adeligen Intelligenz, und sie waren auch der Teilnehmer des Systems der Vertretung.

Mihály Kóhegyi — Zsuzsa Merk: DIE VOLKSZÄHLUNG IM JAHRE 1939. IN CSÁVOLY

Man hielt die Ungarn auf das ganze Gebiet erstreckende Volkszählung seit dem Zustandekommen des Zentralen Amtes für Statistik zehnjährlich, im allen auf 0 endenden Jahr.

Es ist zwischen der 1930–er und 1941–er Volkszählungen vier, sog. partielle Volkszusammenschreibung geschehen, die den außerordentlichen Zustand dieser Jahren und die eingetroffenen Veränderungen von großer Tragweite im Leben des Landes spiegelt.

Über die Zusammenschreibung auf dem Trianoner Gebiet ist im November 1939 nur die Landes- und Komitatzusammenschreibung von Geschlecht, Altersjahr, Bevölkerung, Bevölkerungsdichte fertig geworden. Die Datenblätter, die zum ZAS einkommen sollten, haben während dem II. Weltkrieg vernichtet. Es sind nur die Registereintragungen der auf die Zusammenschreibung bezüglichen Korrespondenz geblieben. Die bewahrten Sammelwörter im Schreibensmaterial von Csávoly Gemeinde sind die geringe, aber sehr wertvolle Stücke dieses für und für verlorenen Quellenmaterial.

Die untere Altersgränze der Datensammlung bedeutende, auf 12. Lebensjahr vollendete, also den Leventeaalter Erreichenden und die obere Altersgränze bedeutende auf Grund 87. Paragraph Landesverteidigungsarbeiten Verpflichteten, das 70. Lebensjahr nicht übergehende Männer war verbindlich und das nimmt die Daten aus dem Rücksicht der Registratur und der Militärverwaltung auf. Man mußte außer ihnen gemäß der Zusammenschreibungsweisung über die zwischen 16–50 jährigen, mit gezeichnetem Beruf tätigen Frauen eine Zählungsliste ausfüllen. Auf diesen Listen waren von 31 Fragen 12 ausgesprochen von militärischen Charakter. Man mußte das nicht zum ZAS senden, aber aus den Weisungen stellt nicht heraus, was ihr weiteres Schicksal geworden ist, wir wissen nichts über deren Verbleib.

Die Sammelbogen, pünktlicher deren Abwandlung ist in unseren Hände, weil man die Haussammelbogen nur in ein Exemplar — auf zentrale Druckschrift — ausstellen, und auf die Adresse von ZAS postieren müssen hat, so sind sie keinesfalls in Csávoly geblieben. Sie haben auf schlechtem Papier, mit geringem Verwielfältigungsverfahren erzeugt, und es fehlen die Fragen auf dem Hausbesitz, auf dem Bodenbesitz und auf die Abwesenden, und man hat trotz der Weisung auf einem Bogen mehrere Wohnungen zusammengeschrieben. Wir nehmen an, daß man die originelen Fragenbogen mit den ortlichen, und Registraturzwecken abkopiert hat. (Es stehen solche zwischen der Registereintragungen des Archives des ZAS — es, die die schriftlichen Bitt einiger Städte und einiger Gemeinde zwecks die Verwendung der Abkopierung der Fragenbogen enthält.)

Das Material der 1939-er Volkszuzammenschreibung in Csávolý kann aus der partiellen Zuzammenschreibung folgend nur unganzes Bild bieten. Wo wir Ungewißheit gefühlt haben — erster Linie im Falles des muttersprachlichen Bekenntnisses — haben wir die Menschen gefragt, die im Dorf lebend seine Einwohner gut kennen. Ihre Antworten haben meistens zuzammengefallen. Wir bemühen uns solcher Weise, das unganzen Bild im dreinationaltätigen nordlicher Gemeinde in Bácska vollständig machen.

Gyula Kocsis:

DAS BRÜCKENZOLLVERZEICHNIS IN ÉRSEKÚJVÁR (Angaben über die Ausfuhr der lebendigen Tieren am Ende des 16. Jahrhunderts)

Durch die ungarischen wirtschaftsgeschichtlichen Forschungen gut dokumentierte Tatsache ist, daß man lebendige Tiere (in erster Linie: Rindvieh) im Laufe des 16. Jahrhunderts in größer Menge von ungarischen Gebiete nach Wetsmärkte exportiert hat. Das Angbauggebiet, wo man diese hergestellt hat, waren wenigstens, und unsicher bekannt.

Das Brückenzollverzeichnis, das vom Autor der Abhandlung aufgedeckt und hier publiziert ist, macht möglich die Produktions- und Ankaufsdistrikt pünktlicher einzumarken und auch die Untersuchung der Handelsschichts.

Der Autor untersucht im einleitenden Teil der Abhandlung die Umständen der Quellenentstehung, mint sonderbarer Rücksicht darauf, daß man die Aufschreibungen wieweit als Volle betrachten kann. Er stellt fest, daß die Journalen den Verkehr von zwei Jahren (1585 und 1588) im wesentlichen mangelfrei enthält. Während der Analyse der Zeitdauer des Wirtschaftsjahres und des Verkehrs der Märkte stellte er fest, daß die Treibenperiode von April bis Dezember dauert hat, aber der 85-90% des Verkehrs von Juni bis Oktober stattgefunden ist. Mit dem Verkehr des Rindviehes überragen von sechs Marktflerken längs des Nyitra- und Vág Flusses drei Marktflerken.

Er stellt die Distrikten der Exportproduktion so fest, daß er die ausgeführte Tiergesamtanzahl von den Siedlungen summiert. Mit einer, von Jahren 1560 bestehenden, durch die osmanisch-türkische ärarische Administration gemachte Quelle vergleichend feststellbar ist, daß sich immer mehr von der Siedlungen — der Dörfe in der zweiten Hälfte des 16. Jahrhunderts in den Ferntierhandel anschließen versucht haben. Von denen hat auch 35 Siedlungen — hauptsächlich Marktflerken — überragt, aus denen man mehr als 500 Rindvieh in einem Jahr verzollen gelassen hat. Der Autor unterscheidet im Laufe der Prüfung des Kaufmannsstandes

eine berufliche Handelsschicht und solche Personen, die nur gelegentlich mit je einem Weg versuchen haben.

Der Publizist macht die Quellenanwendung für die wirtschaftsgeschichtlichen und ortsgeschichtlichen Forscher mit dem Ortsname- und Personennamenbuch leichter.

Ágnes Tóth:

DIE LAGE UND DIE DRAENGE DER UNGARISCHEN SÜDSLAVEN ZWISCHEN 1945–1948 (DOKUMENTE)

Nach dem II. Weltkrieg haben weder die Parteien, noch die interimistische Nationalregierung mit der Lage der in Ungarn lebenden Nationalitäten und programmgebende Weise auch nicht mit ihren Zukunft beschäftigt. Obwohl die veröffentlichten Parteiprogrammen im 1945 deklarative Weise — die Gleichberechtigung, freie Entwicklung und die ausführliche Ausarbeitung ihrer Rechten versprechend — mit der Lage der hier lebenden Nationalitäten beschäftigt haben. Aber die Wahrheit ist, daß das Verhältnis zu den in Ungarn lebenden, in auch voneinander hauptsächlich verschiedener Lage befindlichen Nationalitäten deren außen- und innenpolitische Bedeutung, und nicht die Prinzipien der durchdachten Politik bestimmen haben. Das spiegeln- und natürlich die Dränge des heimischen Deutschtums nach dem II. Weltkrieg — die veröffentlichten Dokumente.

Dr. Károly Kuczy:

Daskartographische Nahmenverszeichnis der handschriftlichen Landkarten des wirtschaftlicher Archives des Erzbistums in Kalocsa

Das Kalocsa-Bács zweisitzige Erzbistum hat nach der Befreiung unter der Türkenherrschaft — wie alle Feudalgrundherren, die über Grundbesitz verfügen — seine gewordenen Besitze zurückverschaffen möchten. Der Hof (der Statthalterrat) hat den urkundlich bewiesten und auch die Kostens des Verfahrens ausgezahlten gewordenen Eigentümer in seiner Besetzung bestärkt. Die verlässlichere Angaben über die riesige Besetzung sind lange später und nach der 1849-eren Aufhebung der Leibeigenschaft ist sie 84.940 Kh (1600 !!) und 95 !!.

Auf die zurückverschafte Besetzung im Donau-Thei-Zwischen-Stromland, das unter der Türkenherrschaft entvölkert hat, hat man Arbeitskraft

inner und außer der Landesgrenze: Ungaren, Slowaken, südliche Slawen und Deutschen ansiedeln müssen. Damals hat das vielfarbige Ethnikum und die Sprachfülle dieser Landschaft.

Die riesige Besetzung hat man wegen der besseren Behandelbarkeit in 4 Bezirken geteilt. Und zwar:

Kalocsa Bezirk:	28.807 Kh	914 □
Hajós Bezirk:	20.669 Kh	1124 □
Szentistván Bezirk:	19.443 Kh	907 □
Bács Bezirk:	16.019 Kh	350 □
Zusammen:	84.940 Kh	95 □

Wir haben im Laufe der Wiederaufnahme über die riesige Besetzung (über einzelne Besitzungsfälle), über die Gebäuden „im erzbischöflichen wirtschaftlichen Archiv in Kalocsa“ 826 St. Karte, Skizze katalogisiert. Und es ist mit dem Titel „Die Karten der ungarischen kirchlichen Archiven“ in der Ausgabe Budapest, 1990. des „Neuen Ungarischen Zentralarchives“. Mit dem Titel „Der Katalog der Karten der erzbischöflichen Provinz in Kalocsa“ herausgekommen. Die große Menge von den Karten sind mit wenigen Ausnahme handschriftlich, die viele Namen enthalten, (wir haben in diesem Fall 25 Namen), kann man auf Grund der solchen ehemaligen Siedlungsnamen als Grenzteilsname die Plätze der zerstörten und vernichteten Dörfer lokalisieren.

Diese Arbeit und auch die vorherige möchte das begünstigen. Die Untersuchung der Karten von Érsek-Harta und Szentkirály. Das ist auch natürlich, daß sich von den 100–150 jährigen Karten ein ganz verschiedener Zustand spiegelt. Es zeichnen sich die mit Wasser zerschneidete Gegend, Wasserläufe (Quellenader), die Landspitzen, Inseln, wässrige Wiesen, Weiden, Röhrichten und Sümpfe. Die Gesamtgebiet der Erwähnten war auch noch in der Mitte des vergangenen Jahrhunderts wesentlich größer als der Ackerfelder.

Als Beispiel möchte ich mich nur auf die Angaben der herrschaftlichen Heiden Bakod, Bög und Csepreg berufen:

Das Gesamtgebiet der drei erzbischöflichen Besetzung war am Jahrhundertanfang (in 1200 □ klafterige Kleinjoch gerechnet):

3480 Joch		1167 □
Davon Acker:	1569 Joch	547 □
Weide:	38 Joch	217 □
Heuwise:	1472 Joch	561 □
Röhricht und Sumpf:	373 Joch	430 □

Das zeitweise oder ständig mit Wasser bedeckte Gebiet ist mit 314 Joch größer als der Acker. Der Boden (des ganzen Donau-Thei-Zwischenstromlandes) hat im Wasserhaushalt und die ähnlichen Verhältnisse

am linken Donauufer eine sehr wichtige Rolle gespielt. Der vergangene Jahrhundert hat die Wegleitung des überschüssigen Wassers gelöst, und hat im Tiefebene ein bedeutendes getreidereiches Gebiet gewonnen. Es hat sich nach anderthalb Jahrhundert herausgestellt, daß die Regulierung zu gut gelungen hat, das Wasser ist wenig, wir austrocken (was auf Szigetköz nach ein Paar Jahrzenten wartet, sogar wird seine Wirkung noch weiter zurückschlagen).

Aber das Problem unserer Tagen, daß das Wasser sehr wenig ist, und seine Qualität verderbt sehr schnell. Man muß also Wasser kriegen, was nur mit Anstauung möglich ist und man kann nur mit der Ausfüllung der Wasserkanalen den Bodenwasserhaushalt verbessern und den Grundwasserspiegel aufzuheben. So bin ich von der Untersuchung der hundert, anderthalbhundert jährigen Karten und Namen zu den heutigen Problemen und — vielleicht — zu einer möglichen Lösung gekommen.

TARTALOMJEGYZÉK

Iványosi–Szabó Tibor

ADATOK A CIGÁNYOK KECSKEMÉTI TÖRTÉNETÉHEZ
(1596–1850) 7

Tóth Ágnes

LENGYEL MENEKÜLTEK BÁCS–KISKUN MEGYÉBEN
A II. VILÁGHÁBORÚ ALATT 57

Iványosi–Szabó Tibor

A NÖVÉNYTERMESZTÉS KECSKEMÉTEN 1700–1850 75

Ö. Kovács József

BETELEPEDÉS ÉS LAKOSÍTÁS KECSKEMÉTEN A XVIII–XIX.
SZÁZADBAN (Különös tekintettel a zsidók helyzetére) 147

Bánkiné Molnár Erzsébet

A JÁSZKUN KERÜLET KÖZIGAZGATÁSA 1849–1860 173

Péterné Fehér Mária

AZ 1861. ÉVI ORSZÁGGYŰLÉSI KÉPVISELŐVÁLASZTÁS
KECSKEMÉTEN 201

Kőhegyi Mihály — Merk Zsuzsa

AZ 1939. ÉVI NÉPÖSSZEÍRÁS CSÁVOLYON 251

Kocsis Gyula

AZ ÉRSEKÚJVÁRI HÍDVÁMJEGYZÉK (Adatok a 16. század végi élőállat kivitelről)	287
--	-----

Tóth Ágnes

A MAGYARORSZÁGI DÉLSZLÁVOK HELYZETE ÉS TÖREKVÉSEI 1945–1948 (Dokumentumok)	361
---	-----

Kuczy Károly

A KALOCSAI ÉRSEKSÉG GAZDASÁGI LEVÉLTÁR KÉZIRATOS TÉRKÉPEINEK KARTOGRÁFIAI NÉVTÁRA II. Bakod, Böd, Csepeg Érsekségi puszták térképneveinek vizsgálata	385
---	-----

REZÜMÉ	427
--------------	-----

